

శ్రీ రామాయణము.

శ్రీమద్వాల్మీకిమహాషిషాశ్రయే

శ్రీమద్రామాయణము.

బాలకాండము.

చైదలవాడ * సుందరరామశాస్త్రులచే

వ్రాయబడిన ప్రతిపదాంధ్రీ టీకాతాత్పర్యవిశేషార్థ
సమన్వితముగు

పరమాధికారపరికరము వ్యాఖ్యానముతో

వావిళ్ల * రామస్వామిశాస్త్రులవారిచే

పరిష్కరింపబడి ప్రతిమాయుతముగ

ఆదిపరస్వనీలయ ముద్రాక్షర శాలయందు

ముద్రింపబడియె.

౧౮౮౮, సం॥

అమ

అమత్తరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య పదవార్క
ప్రమాణ పారాచారపారీణ యమ నియమా సస ప్రా
ణాయామ ప్రత్యాహార ధ్యానధారణ సమాధ్యష్టాంగ
యోగానుష్ఠాన నిష్ఠ తపశ్చక్రవర్త్య నాద్యవిచ్ఛిన్న గురు
పరంపరాప్రాప్త పద్ధత్సంస్థాపనాచార్య వ్యాఖ్యాన సిం
హాసనాధీశ్వర సకల సిగమాగమ సారమ్మదయ సాంఖ్య
త్రయ ప్రతిపాదక వైదికమాగళ ప్రవతక సర్వతంత్ర
స్వతంత్రాది రాజధాని విద్యానగర మహారాజధాని క
ణాటక సింహాసన ప్రతిష్ఠాపనాచార్య అమిత్రాబాధి
రాజగురు ధూమండలాచార్య ఋశ్యశృంగ తురవరాధీ
శ్వర తుంగభద్రాతీర్థవాసి అమిద్విద్యాశంకర పాదప
ద్మారాధక అమిత స్పసింహధారితీర్థస్వామి గురు కర
కమలసంజాత శృంగేరి శ్రీసచ్చిదానంద శివాధీశ్వర
సింహధారితీర్థస్వామి చరణారవిందయోగి,

అభిలాషగ్రహ నిగ్రహకావ్యగ్ర సమగ్రబలేన శ్రీమ
రామగ్రహేణ విజయతేతరా మయం.

శ్రీ రస్తు.

ప్రతిపదాంధ్రీటికాపశేషార్థతాత్పర్య ప్రతిపాదనహిత

శ్రీమద్రామాయణము.

ప్రధానపాదములు.

శ్రీమన్నహరాజరాజాధిరాజాశ్రీమహారాజా సామేభు

మహర్ష్యా దోస్తా ముష్త్ ఖదరదా కరంపమా

యముగలిషా మిర్దారాబా దీ హసలేవిత్ హిజ్ హైసన్స్

మన్నెసుల్తా బహమాల్, కె, సి, వి, ఇ,

ఇత్యాద్యనేక విరుదావళి విరాజమానులు

శ్రీమద్రాజాధిరాజమహారాజ

శ్రీమద్విజయనగరపట్టణాధీశ్వర

శ్రీమదానందగజపతిమహారాజులుం

గారు

రూ (౫౦౦) అయిదువందలరూపాయలు విరాళమిప్పించి

మహాసహాయము చేసి

ఈ గ్రంథమునకు ప్రధానపాదము సంస్కరించిరి.

మంగళమస్తు.

బ్రహ్మశ్రీ, మహారాజరాజశ్రీ

- ౧) శ్రీరంగస్థలంశ్రీపరాశరభట్టరైన శ్రీమాణమహామహాపాద్యాయ శ్రీరంగరాజభట్టరాయగారు.
- ౨) ది, హానలేవిల్, పల్లె, చెంచలరావుపంతులుగారు. సి.వి.ఇ.
- ౩) దివాణమహదర్ పరికి, శ్రీనివాసరావుగారున్నాల్ కాకోటుకొడ్డిగారు.
- ౪) సి, జి, కుప్పసామిరాయగారు, బి, ఎ, బి, ఎల్, మద్రాస్ ప్రెస్ బేకరీ సీమ్యుస్ శ్రీ బి గారు.
- ౫) వెంబాకం, కృష్ణమాచార్యులుగారు, రిజిస్ట్రార్ కాఫీలుగారు.
- ౬) చివుకుల, రామయ్యగారు మద్రాస్ బేకరీ-కాఫీలుచాలుగారు.
- ౭) చివుకులసుబ్బయ్యశాస్త్రిలుగారు, విజయనగరం మునగనగారు.
- ౮) రాజా. దివానలేవిల్, టి, రామరావుగారు, ప్రాకోటుకొడ్డిగారు.
- ౯) సి, బి, సుందరం శాస్త్రిలుగారు, బి, ఎ, బి, ఎల్, ప్రాకోటుకొడ్డిగారు.
- ౧౦) రాయలహదూర్ - వి అనంతాచార్యులుగారు, బి, ఎల్, ప్రాకోటుకొడ్డిగారు.
- ౧౧) తల్లాప్రగడ, సుబ్బారావుగారు, బి, ఎ, బి, ఎల్, ప్రాకోటుకొడ్డిగారు.
- ౧౨) శ్రీరాజా, కావలి - కేంట్ విజయనగరరామయ్యగారు హానీచార్ ఆఫ్ రిన్నూరు.
- ౧౩) శ్రీరాజా, కావలి - కేంట్ విజయనగరరామయ్యగారు, విమలచార్ ఆఫ్ రిన్నూరు.
- ౧౪) సామలూరు, అచార్యులరవీంద్రగారు.
- ౧౫) మాదభూషి, విజయనగరరామయ్యగారు.
- ౧౬) సి, కే, రంగారావుగారు.
- ౧౭) మహాపాటిరామకృష్ణయ్యగారు.
- ౧౮) నాగరాజురేరావురావుగారు నెల్లూరులో నాయకులకేట.
- ౧౯) అడిజి, శ్రీరామపంతులుగారు, బి, ఎ, సి, వనార్ మెంటి నెల్లూరు ఆఫ్ రిన్నూరు.
- ౨౦) జి, సుబ్బరామయ్యగారు, కొంగివల్లపంతులరాజేంద్రగారు.
- ౨౧) జక్కరాజు, కట్టి సారాయలగారు, నెల్లూరు, పుంగనూరు.
- ౨౨) కున్నూరు, రిజిస్ట్రార్ కాఫీలుగారు.
- ౨౩) నేలూరు, వెంట్రంగారావులయ్యగారు, వనార్ పల్లెలోనియ చారులు రంగ నాయకులకేట. నెల్లూరు.
- ౨౪) విశ్వనాథయ్యగారు, బి, ఎ, బి, ఎల్ ప్రాకోటుకొడ్డిగారు.
- ౨౫) జడ్డుపూణెయ్యగారు, సబ్ రిజిస్ట్రార్, ఆఫ్ నేలూరు.
- ౨౬) భూపాటి సుబ్బరాయలుయ్యగారు భూపాటికృష్ణయ్యగారి అన్నకమారులు.
- ౨౭) కోడి, సుందరరామయ్యగారు. సూపరింటెండింగ్ ఇంజనీయర్ ఆఫ్ రిన్నూరు.
- ౨౮) కుండవరం, సుందరయ్యగారు.
- ౨౯) కిన్నపాకం సుందరారావుగారు.
- ౩౦) నాయలూరు, శ్రీవేంకటేశ్వరారావుగారు. కోటుకొడ్డిగారు. జిక్కలి
- ౩౧) శ్రీపాలవంశ, సురేశ్వరపంతులుగారు.

32 రామచంద్రరావుగారు - అంబారుపేటముతాదారులుగారు, ఆమారివద్దకు త్రిపట్టుజిల్లా డిప్యూటీ.

33 నాగేశ్వరశాస్త్రిలువారు, మిడిల్ స్కూల్ హెడ్ మాస్టరుగారు. పుంగనూరు.

34 బాదాలక్ష్మినివాసయ్యగారు. తాలూకాకచ్చేరి గుమస్తా, వావిల్ పాడు.
మహారాజరాజుగారి

35 కొల్లావేంకటకన్నయ్యనెట్టిగారు.

36 సానుకార్, కృష్ణదాస్ బాలముకుందదాసుగారు.

37 సానుకారుచతుర్థుడదాసు కుశార్ దాసుగారు.

38 పి.వి.కృష్ణస్వామినెట్టిగారు, బి.ఎ.ఆకాడెమిజనరల్ ఆఫీస్.

39 సమర్థి, రంగయ్యనెట్టిగారు, బి.ఎ. ప్రొఫెసర్ ట్రీప్టియంకాకాలేజీ.

40 పి.కృష్ణస్వామినెట్టిగారు, బి.ఎ.బి.ఎల్ ప్రొఫెసర్ ట్రీప్టియంకాకాలేజీ.

41 ఆజీషమృతపుగారు, పోస్ట్ గ్రేడ్, ఎమ్మెస్ఆఫ్ ఇండియాప్రెస్.

42 తెల్లనాకులమల్లయ్యనెట్టిగారు.

43 విజయపాటి, సుబ్బరామయ్యనెట్టిగారు.

44 నాగం, అప్పలరాజువారు.

45 శిరకోటిలింగంగారు.

46 సూరంపల్లి, రెడ్డిగారు.

47 తాటికొండ, నంబురమాన్ నెట్టిగారు, బి.ఎ.

48 పిట్టి, త్యాగరామనెట్టివారు, బి.ఎ.

49 గొనుగుట్ల, నారాయణువారు.

50 కామినెట్టి, చిన్నకొండయ్యనెట్టివారు.

51 శ్రీకాంత్, మనవాళయ్యవారు, బ్లౌరిగల్ డివిజన్.

52 మాయం, సుందరరామంబల నాయుడువారు. తంబావూరిరామానాయుడి
సత్రముయజమానులు.

53 పి. రంగయ్యనాయుడువారు, ప్రొఫెసర్ వకీల్ వారు.

54 బి, బాలయ్యనాయుడువారు, ప్రొఫెసర్.

55 వంకాయలకుప్పయ్యనెట్టివారు, (రు.

56 రాయలహదూర్ ఆర్కాడు, ధనకోటిముదల్యారిగారు. మేల్ పాకం, ఓమిందూరుగా

57 బండ్రరామస్వామినాయుడువారు, బ్లౌరిగల్ స్త్రీ కృషి మనసఫ్ వారు.

58 శివంగళ, కృష్ణస్వామినాయుడువారు, రెయిల్ వేకంపిని-కంట్రాక్టర్ రేణుగుంట.

59 అల్లనూరు, నారాయణనెట్టిగారు.

60 పునుచ్చేరిరువేంగడస్వామిశిల్లగారు. అటానీగారు.

61 మణ్నూరుపేట, రామస్వామినాయుడువారు.

62 యల్, రామస్వామిమొదలారిగారు. ప్రొఫెసర్ వకీల్ గారు.

63 యల్, గోపాలస్వామిమొదలారిగారు. మితాదారుగారు, నేలం.

64 ది, హనుకవిల్ శ్రీరాజుగొడెనారాయణ గజపతిరాయనింగారు, విశాఖపట్నం.

65 సరహరి. రామశి నెట్టిగారు, కర్నూరు.

66 గ్రింథి, రామయ్యనెట్టివారు.

—(*) చంపావారులు (*)—

మహారాజరాజశ్రీ.

మహారాజరాజశ్రీ.

- ౬౩ సీమిసుందరంశాస్త్రులువారు.
 ౬౪ కోటశ్రీ, కృష్ణరావువారు.
 ౬౯ ముట్టూరుపరిసారాయణయ్యగారు.
 ౭౦ ఆమంచెల, సూరయ్యగారు.
 ౭౧ నెమలి, మాడభూషి సుబ్రహ్మణ్యయ్య
 వారు.
 ౭౨ కొప్పగళు, రంగరావుగారు.
 ౭౩ పుచ్చాడ, సూర్యనారాయణ రావు
 గారు.
 ౭౪ పిడుగు, సుబ్బరామయ్యగారు.
 ౭౫ పడకల్, కిషోరావుగారు.
 ౭౬ మాచవరం రామకృష్ణయ్యగారు.
 ౭౭ వసంతురుస్వామయ్యగారు.
 ౭౮ దేరల్ల, రామస్వామయ్యగారు.
 ౭౯ బూయ్యత్యాగరాయశాస్త్రిలువారు.
 ౮౦ కొత్తపాట, రావుగారు.
 ౮౧ ఆ, పరశురామయ్యగారు.
 ౮౨ భూళిపాటి, కృష్ణయ్యగారు.
 ౮౩ క, నీరాచరయ్యవారు.
 ౮౪ టి, వెంటకపన్నయ్యవారు.
 ౮౫ పలుగు, వెంట్రామయ్యవారు.
 ౮౬ భూళిపాటిపన్నయ్యరామయ్యవారు.
 ౮౭ శేకర్తూరు, శ్రీనివాసాచార్యులువారు.
 ౮౮ చంపాంగి, శ్రీరామకృష్ణాచార్యులు
 వారు.
 ౮౯ దిగపల్లి, పిమ్మ, రాజువారు.
 ౯౦ జనమంచి, వెంట్రామయ్యవారు,
 ౯౧ పడసాల, సుబ్బరామయ్యగారు.
 ౯౨ పి, రాఘవయ్యవారు.
 ౯౩ కొమారు, వెంటకపన్నయ్యవారు.
 ౯౪ మ, బుచ్చయ్యపంతులువారు.
 ౯౫ అద్ది, నరసునాథరావువారు.
 ౯౬ వెలుమూడి, సుబ్బయ్యగారు.
 ౯౭ ముంతిట్ల, వెంటకపన్నయ్యగారు.
 ౯౮ వైసూరుపాటి శ్రీరావువారు.
 ౯౯ మిడిమి, వాళ్ళి, రావువారు.

- ౧౦౦ వరహాభట్ట, ఆర్కాచరావువారు.
 ౧౦౧ కోట, వెంటకపన్నయ్యవారు.
 ౧౦౨ పి, ఆనంతరాచార్యులవారు.
 ౧౦౩ మాంబట్ల, లక్ష్మీ నరసయ్యవారు.
 ౧౦౪ వత్సయ్య, సుబ్రహ్మణ్యయ్యవారు.
 ౧౦౫ చిత్తమలవాసకీరామయ్యవారు.
 ౧౦౬ గుండ్లపూడి, రామకృష్ణయ్యవారు.
 ౧౦౭ పీఠిలి, సుబ్బరావువారు.
 ౧౦౮ ముంగి మూరు, నరసింహ పంతులు
 వారు.
 ౧౦౯ నెలలి, రామస్వామయ్యవారు.
 ౧౧౦ వెంకటి, వెంట్రామలపంతులువా
 రు.
 ౧౧౧ వెన్నలగంటి, హనుమంతరావువారు.
 ౧౧౨ బ్రహ్మ, నమద్రం, శేషగిరిరావువారు.
 ౧౧౩ నెమలి, పట్టాభిరామరావువారు.
 ౧౧౪ పిమ్మపల్లి, పిరాస్వామయ్యవా
 రు.
 ౧౧౫ పి, త్యాగరాజయ్యవారు.
 ౧౧౬ పి, కేశవ, కృష్ణయ్యవారు.
 ౧౧౭ వెంకంట, వెంటకపన్నరావువారు.
 ౧౧౮ భూళి రాజు, రామచంద్రరావువారు.
 ౧౧౯ గుడిపాటి, వెంట్రావువారు.
 ౧౨౦ గుండావరపు, రామకృష్ణయ్యవారు.
 ౧౨౧ కోరటిరామలింగయ్యవారు.
 ౧౨౨ రిమ్మ, వయ్యలకాపా శ్రీశాస్త్రిలు.
 ౧౨౩ పొడి, యోగిప్పవారు.
 ౧౨౪ నరసింహ, పాంకృష్ణమ్మ, వారు.
 ౧౨౫ వైడిపాటి, నాస్వామయ్యవారు.
 ౧౨౬ పూండ్ల, శేషయ్యవారు.
 ౧౨౭ మహాకాళి, సుబ్బరామయ్యవారు.
 ౧౨౮ య, అప్పయ్యపంతులువారు.
 ౧౨౯ నరస రాజువారు.
 ౧౩౦ వెడిగిల్లి, శేషయ్యవారు.
 ౧౩౧ భూల్లామహాపదేవులవారు.
 ౧౩౨ మలిగడ్డి, కొంకణ్ణయ్యవారు.

మహారాజరాక్షి-

- ౧౩౩ బుర్రాకంకరశాస్త్రులువారు.
 ౧౩౪ గాడి, బుర్రామదానగారు.
 ౧౩౫ జంగంకోట, శ్రీనివాసరావువారు.
 ౧౩౬ గుండు, గురుస్వామయ్యవారు.
 ౧౩౭ గురుబాబ, శ్రీరామమూర్తివారు.
 ౧౩౮ బ్రహ్మంజం, రామయ్యవారు.
 ౧౩౯ మాచిరాస్వామయ్యవారు.
 ౧౪౦ పిరుగంటి, పద్మానాభయ్యవారు.
 ౧౪౧ నాచూరుపరశామరావువారు.
 ౧౪౨ కూనపరాజు, శేషాద్రిరావువారు.
 ౧౪౩ రోజుకురిక, శివమూర్తిరావువారు.
 ౧౪౪ శేషూరు, శ్రీ నర్సయ్యవారు.
 ౧౪౫ కృత్తివెంటి, కృష్ణమూర్తివారు.
 ౧౪౬ నరస్వమూ, సుబ్రహ్మణ్యంవారు.
 ౧౪౭ వెంకవరం, వరదాచార్యులువారు.
 ౧౪౮ వాళేరిరామానుజాచార్యులువారు.
 ౧౪౯ అద్దెపల్లి, గురుస్వామయ్యవారు.
 ౧౫౦ బొటపల్లి, వెంకటప్పరావువారు.
 ౧౫౧ కోట, సూర్యనారాయణయ్యవారు.
 ౧౫౨ వనతెనాప, రామలింగయ్యవారు.
 ౧౫౩ పెన్నేటి, గోపాలరావువారు.
 ౧౫౪ అక్కిరాజు, వెంకట్రావువారు.
 ౧౫౫ మనింకవరం, వెంకట్రావువారు.
 ౧౫౬ తేనాల, వెంకట్రావువారు.
 ౧౫౭ శివరాజు, రంగయ్యవారు.
 ౧౫౮ కానుగోలు, వాగేశ్వరరావువారు.
 ౧౫౯ వానమామల, నరసింహాచార్యులువారు.
 ౧౬౦ మోకా, వెంకటాద్రిశాస్త్రులువారు.
 ౧౬౧ కరణం, వెంకట్రావువారు.
 ౧౬౨ శ్రీపూనపాటి, వెంకటవరరాజువారు.
 ౧౬౩ అద్దంకేళవాచార్యులువారు.
 ౧౬౪ వెళింపపర్తి, కృష్ణమూర్తివారు.
 ౧౬౫ రావుసాహెబు, పోయూరుకోటయ్య

వారు.

మహారాజరాక్షి-

- ౧౬౬ అనిబారం, సామయ్యవారు.
 ౧౬౭ ఆర, పద్మనాభరావువారు.
 ౧౬౮ పూడి, వెంకటవరదాచార్యులువారు.
 ౧౬౯ భమకపురి, వెంకటరావుగారు.
 ౧౭౦ రాయబహదూర్, శివరసింహాచార్యులువారు.
 ౧౭౧ యె, సుబ్రహ్మణ్యయ్యర్ వారు.
 ౧౭౨ పి.గోపాలాచార్యులువారు.
 ౧౭౩ ఉప్పలకడిమం, వెంకయ్యవారు.
 ౧౭౪ వేలామూరు, శింగరాచార్యులువారు.
 ౧౭౫ గొడవరిక, కృష్ణయ్యవారు.
 ౧౭౬ బద్దు, నారాయణయ్యవారు.
 ౧౭౭ యెపి, పాథకసారథిఅయ్యంగారు.
 ౧౭౮ పి.సామయ్యవారు.
 ౧౭౯ కరణం, వెంకటరావువారు.
 ౧౮౦ అద్దంకేళమగారు.
 ౧౮౧ కే.రామానుజాచార్యులువారు.
 ౧౮౨ ము.కృష్ణనాథశాస్త్రులుగారు.
 ౧౮౩ పిరుమనల్లూక చక్రవర్తి, శ్రీనివాస వెంకట్రాఫువరచక్రవర్తి గారు.
 ౧౮౪ ప్రింథలింగయ్యవారు. పియనగిరం
 ౧౮౫ పూనకాచారియ్యన్నవారు, కీముని పట్నం.
 ౧౮౬ పంతులూరుమనుస్వామిసెట్టివారు.
 ౧౮౭ మండిశ్రీనరాయణరదప్పసెట్టివారు.
 ౧౮౮ కశెట్టి, వెంకట్రామశెట్టివారు.
 ౧౮౯ కరాలపాటి, రామానుజయ్యవారు.
 ౧౯౦ సి.రెడ్డి, కృష్ణస్వామిశెట్టివారు.
 ౧౯౧ పిలమలూరు, నంపెరుమాళ్ల సెట్టివారు.
 ౧౯౨ గ్రంథి, సుబ్బయ్యసెట్టివారు.
 ౧౯౩ వంకాయలకృష్ణస్వామిసెట్టివారు.
 ౧౯౪ ఇ.భానుమూర్తివారు.
 ౧౯౫ మన్నలూరు, నరసింహులసెట్టివారు.

గు

మహారాజరాజ్రి-

- ౧౯౬ కువనగిరి, చెన్నకేశవులు సెట్టివారు.
 ౧౯౭ సత్రసాల, వెంకటకృష్ణుడు సెట్టివారు.
 ౧౯౮ కాకులకొండ, శ్రీరాములు వారు.
 ౧౯౯ కమ్మలిక, అయ్య సెట్టివారు.
 ౨౦౦ మామం, వెంకట్రామానుజ సెట్టివారు.
 ౨౦౧ శింగంపెట్టి, వెంకటకృష్ణుడు సెట్టివారు.
 ౨౦౨ వేమూరు వెంకటకృష్ణుడు సెట్టివారు.
 ౨౦౩ ఉమ్మడి సెట్టిగురవప్ప సెట్టివారు.
 ౨౦౪ యం, వెంకట్రామయ్యగారు.
 ౨౦౫ కామిశెట్టి, శేషయ్యగారు.
 ౨౦౬ పాలూరు, రాజం శెట్టిగారు.
 ౨౦౭ మన్నూరు, వెంకట్రామస్వామి శెట్టిగారు.
 ౨౦౮ చల్లా, గురుస్వామి శెట్టిగారు.
 ౨౦౯ చుంచూరు, పురుషోత్తమ శెట్టిగారు.
 ౨౧౦ పోకూరు, తిరువెంగడత్రాక శెట్టిగారు.
 ౨౧౧ పంగులూరు, గురునాథం శెట్టిగారు.
 ౨౧౨ గంధపాటి, చెంగలూరు శెట్టిగారు.
 ౨౧౩ కలవరి, తిరువెంగడత్రాక శెట్టిగారు.
 ౨౧౪ రత్నశింగులూరు గారు.
 ౨౧౫ సి, సాంబశివ శెట్టిగారు.
 ౨౧౬ ఎన్.సుబ్బయ్య శెట్టిగారు.
 ౨౧౭ జి, నిజయరాజువులు శెట్టిగారు.
 ౨౧౮ మద్దిలప్పయ్యగారు.

మహారాజరాజ్రి-

- ౨౧౯ శింగిరి, భాష్యం శెట్టిగారు.
 ౨౨౦ కోటానమ్మ, కృష్ణయ్యగారు.
 ౨౨౧ టి, రామశింగుగారు.
 ౨౨౨ మార్గవరాజుగారు.
 ౨౨౩ టి, రామయ్య శెట్టిగారు.
 ౨౨౪ కాకాటి, కృష్ణయ్యగారు.
 ౨౨౫ రాజాశ్రీరంగ ధూపాలవా రేరావుగారు.
 ౨౨౬ కందినాయనిజవ్వాటి, రామ పునాయనింగారు కంగొండ్ జమీందారు.
 ౨౨౭ కుప్పాలకృష్ణస్వామినాయుడుగారు.
 ౨౨౮ ముప్పాళ్ల సుబ్బారెడ్డిగారు.
 ౨౨౯ ది-వాసుదేవ నాయుడుగారు.
 ౨౩౦ కొటిబోయిన, భాష్యంపిళ్లగారు.
 ౨౩౧ నీలిజగన్నాథులు నాయుడుగారు.
 ౨౩౨ కావమారుమంత్రిల, పద్మ నాథరెడ్డిగారు.
 ౨౩౩ రేపాకుల వరదరాజుల సెట్టిగారు.
 ౨౩౪ మైదాపేట, అప్పారామి సెట్టిగారు.
 ౨౩౫ పమ్మి, చిన్నసామి సెట్టిగారు.
 ౨౩౬ గోసుగుంట, నారాయణస్వామి సెట్టిగారు.
 ౨౩౭ యం, నీతారామయ్యనాయుడుగారు.

మహారాజరాజు.

౨౩౯ ఆర్, నాదమునిసెట్టిగారు.

౨౪౦ వ, తిరువేంగడస్వామినాయుడు
మగారు.

౨౪౧ వీరాశి, చెంగల్వరాయసెట్టి
గారు.

౨౪౨ మైలాపూరు, ధనకోటిమొద
లారిగారు.

౨౪౩ పాళయింకోట, సుబ్బరాయ
మొదలారిగారు.

౨౪౪ వల్లె, వల్లుభనుందరమొద
లారిగారు.

౨౪౫ అనంతయ్యనాయుడుగారు.

౨౪౬ పి, గోవిందరాజులనాయుడు
గారు.

౨౪౭ మెండు, రామస్వామినాయు
డుగారు.

౨౪౮ నరహరినమ్మయ్యసెట్టిగారు.

౨౪౯ చిట్ట్యం, కుప్పరావునాయుడు
మగారు.

౨౫౦ కుప్పసామిసెట్టిగారు.

౨౫౧ కుమారస్వామినాయుడుగారు

౨౫౨ పి, గోవిందనాయుడుగారు.

౨౫౩ మాంబలం, తిరువేంగడరాజు
నాయుడుగారు.

౨౫౪ బండ్ల, కృష్ణయ్యనాయుడుగా
రు.

౨౫౫ గడ్డిపాటి, కోటప్పనాయుడు
అందునగారు.

౨౫౬ ఇనకపల్లి, చిన్నయ్యనాయుడు
మగారు.

మహారాజరాజు.

౨౫౭ ఆ, రామానుజయ్యగారు.

౨౫౮ పి, సి, పాధకసారథీనాయుడు
మగారు.

౨౫౯ ముద్దం, కేశవులనాయుడు
గారు.

౨౬౦ మద్దేరి, వరదరాజులనాయుడు
మగారు.

౨౬౧ మెండుగడ్డెల, గోవిందరాజు
లనాయుడుగారు.

౨౬౨ కు, రామస్వామినాయుడు
గారు.

౨౬౩ సిగ్గింత, ఎంచారయ్యగారు.

౨౬౪ యమ్, రామంజలనాయుడు
మగారు.

౨౬౫ బంగారుశేషమనాయునివారు
జమీందారు.

౨౬౬ తిరువేంగడస్వామినాయుడు
గారు.

౨౬౭ టి, గోవిందరాజులనాయుడు
గారు.

౨౬౮ టి, ఎక, రంగయ్యనాయుడు
గారు.

౨౬౯ జమ్మి, కుప్పసామినాయుడు
గారు.

౨౭౦ ముద్దకృష్ణపిళ్లగారు.

౨౭౧ చిన్నికృష్ణమనాయుడుగారు.

౨౭౨ కరణం, హరివెంకటాచార్యుడు
గారు.

౨౭౩ సోమేశ్వరతరవాడిగారు.

మహారాజరాజశ్రీ-

మహారాజరాజశ్రీ-

- ౨౭౩ శేలంపాపవారోభిస్తేదార్, లక్ష్యం రావుగారు.
 ౨౭౪ పక్షిశీతం. సుబ్బరావుగారు.
 ౨౭౫ పింగళగణపతిరావుగారు.
 ౨౭౬ కొక్కొండ, వెంకటరత్నం పంతులుగారు.
 ౨౭౭ ధరణికోటనరసయ్యగారు.
 ౨౭౮ ఘడియారంరామయ్యగారు.
 ౨౭౯ సంబరాజుశేషిరీరావుగారు.
 ౨౮౦ టియస్. నరసింగరావుగారు.
 ౨౮౧ యల్, విజయరాఘవాచార్యులుగారు.
 ౨౮౨ హెచ్, వెంకటసుబ్బయ్యగారు.
 ౨౮౩ వీరవల్లి, నాదమనిలయ్యగారు.
 ౨౮౪ పెద్దినాయుడిపాలెం సీతారామయ్యగారు.
 ౨౮౫ కర్వదిరాఘవయ్యగారు.
 ౨౮౬ అద్దంకానెల్లూరుకృష్ణప్ప మయ్యగారు.
 ౨౮౭ మా, రామబ్రహ్మంగారు.
 ౨౮౮ టి, నారాయణరావుగారు.
 ౨౮౯ సి, రంగనాథరావుగారు.

- ౨౯౦ కామరాజు గడ్డ సుబ్బరామయ్యగారు.
 ౨౯౧ ఆ, రామకృష్ణనాయుడుగారు.
 ౨౯౨ సీ, కృష్ణస్వామినాయుడుగారు.
 ౨౯౩ రాజగోపాలనాయుడుగారు.
 ౨౯౪ యల్, శ్రీవాసులనాయుడుగారు.
 ౨౯౫ సుబ్బశింగువాకరుగారు.
 ౨౯౬ శ్రీవాసవెంకట్రంగయ్యగారు.
 ౨౯౭ వి, వెంకటాపునాయుడు- ప్రభునర్ అఫ్ మోరల్స్ మహారాజాన్ కాలేజ్ విజయనగరం.
 ౨౯౮ మోచలక, రాఘవయ్యగారు.
 ౨౯౯ ధారాపురం కొండలుసెట్టిగారు.
 ౩౦౦ శాస్త్రునూరు, కళ్యాణసుందరశాస్త్రి.
 ౩౦౧ చిరివెళ్ల, గుర్వరాజుగారు, బోరెవల్లపల్లె గామకరణం.
 ౩౦౨ వెలవతికాళాస్థ-రప్పగారు, బొమ్మయ్యగారిపల్లెకరణం.
 ౩౦౩ బెంగుళూరు, పుట్టాసాని.
 ౩౦౪ బల్లారి, రంగసాని.

శ్రీరామచంద్ర కృత్ పారిజాతః, సమస్తకల్యాణ శుభాధిరామః
 సీతాముఖాంభారుహచందరీకా, నిరంతరం మంగళమాతనోతు.

బాలకాండవిషయానుక్రమణికా.

సర్గసంఖ్య.

విషయములు.

- ౧ పరమ కారుణికుం డయిన భగవంతుండగు వాల్మీకి, సమస్త వేదాంత ప్రతిపాదితం బగు పరతత్త్వంబుఁ దెల్పు మహాకావ్యంబు సేయంగోరి, శిష్యజనశిక్షార్థమయి, నారదునిం బ్రచ్చించి యాయనచే నుపదిష్టుండై, గురూపదిష్ట వస్తు స్తరదేష్టదేవతా సమసాకరాదిలక్షణంబగు మంగళంబాచరించుచు, గథాసంగ్రహంబుఁ దెల్పుట.
- ౨ ప్రియవంతులకుఁ బ్రవృత్తిగలుగుటకై కర్కశ వైలక్షణ్యంబునఁ బ్రబుధవైలక్షణ్యంబును విషయవైలక్షణ్యంబునను వైలక్షణ్యప్రయోంబుఁ జూపువాఁడై, మొదల వక్తృవైలక్షణ్యంబుఁ దెల్పుట.
- ౩ విషయ వైలక్షణ్యంబుఁ దెల్పుట
- ౪ ప్రబంధ వైలక్షణ్యంబుఁ దెల్పుట
- ౫ భగవదవతార యోగ్యంబగు దేశంబు నిరూపించుట
- ౬ భగవదవతార యోగ్యుండగు సత్పురుషుని నిరూపించుట
- ౭ భగవదవతార యోగ్యసత్పురుషుండగు దశరథునకు ధర్మానుష్ఠాన సహాయులగు సచివుల యతిశయముం దెల్పుట.
- ౮ దశరథుండు, భగవదవతారోపయుక్తంబగు భగవదారాధనంబు, సేయం గడంగుట
- ౯ ఋత్విక్సంపాదనాథియగు, దశరథునకు, బూర్వసమాచారంచెఱింగిన సుమంత్రుండు, ఋశ్యశృంగ రోమపాదుల సమాగమ కథం దెల్పుట.

సర్వసంఖ్య,

విషయములు.

- ౧౦ రోమపాదుండు, వనంబుననుండి, ఋశ్యశృంగమహామునిని, దనపట్టణంబునకు, రావించినప్రకారము.
- ౧౧ దశరథుండు, సుమంత్రునివలన, “ఋశ్యశృంగుండు సేయుపుత్రకామేష్టిచేదశరథునకు నల్వరువుత్రులుగలుగుదురు” అని సనతుల-మారుండుచెప్పియుండుటనువిని, యఋశ్యశృంగమహామునిని రావించుట
- ౧౨ దశరథుండు, ఋశ్యశృంగ వసిష్ఠాదులతోడంగూడి, యశ్వమేధయాగంబునకు, సంకల్పించి, యశ్వోస్తవంబువిడుచుట.
- ౧౩ సంవత్సరంబునిండి యందఱును యాగకాలంబువేళించినపిమ్మట, వసిష్ఠుండు, దశరథప్రాధీశుండై, సుమంత్రాదులను, యాగోపయోగిద్రవ్యంబులునడుకూర్చి, నియోగిండుట.
- ౧౪ దశరథునియశ్వమేధయాగము
- ౧౫ ఋశ్యశృంగుండు, దశరథప్రాధీశుండై, దశరథునకుంబుత్రులుగలుగుటకై, పుత్రకామేష్టింజేయుట.
- ,, భాగవతిగ్రహణార్థమయివచ్చిన, బ్రహ్మచేవతలు, అచ్చటికి వచ్చినవిష్ణుదేవుని, నీచదశరథునకు నల్వరువుత్రులుగాఁబట్టి, రావణునిసంహరింపుమనిప్రాధీకరించుట.
- ౧౬ విష్ణుదేవుండు, సర్వజ్ఞుండైనను, దేవతల బహుమానించుకొఱకు, దేవతలవలన రావణవధోపాయంబు వినుట
- ,, అగ్నిహోత్రంబుననుండి ప్రాణాపత్స్యంజను మహాపురుషుండుద్భవించి, దశరథునకు దివ్యపాయసంబొసంగుట
- ,, దశరథుండు, ప్రాణాపత్స్యపురుషుండునంగిన దివ్య పాయసంబును, గాసల్యాది భార్యలకుంబంది పెట్టుట
- ,, కాసల్యా కైకేయా సుమిత్రలు గర్భంబుధరించుట
- ౧౭ బ్రహ్మదేవుండు, విష్ణుదేవునకు సాహాయ్యార్థమయి వానర యోనియందుం బ్రసరిం బట్టింపుండని దేవతలకాక్షాపించుట.

సర్గసంఖ్య,

విషయములు.

- 11 బ్రహ్మదేవనియోగంబున , దేవతలు, తమతమ యంత్రంబున, వానర
యోనియందుఁబుత్రులం, బుట్టించుట
- 12 విష్ణుదేవునకు సహాయులుగాఁ బుట్టిన వానరుల బలపరాక్రమాతిశ
యవర్ణనము.
- 13 విష్ణుదేవుండు, రామ భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్న రూపంబున, నవత
రించుట
- 14 రామాదుల గుణాతియవర్ణనము
- 15 రామాదులకు జాతకమాఁ ద్యుపసయనాంత సంసారంబులు
నేయుట
- 16 దశరథుని యొద్దకు, విశ్వమిత్రమహామునివచ్చుట
- 17 విశ్వమిత్రుండు, తనయాగంబు రక్షించువ్యాజంబున, రామలక్ష్మణు
లం, గొనిపోయి, వారలకు రావణాది సంహారోపయోగిదివ్యాస్త్రం
బు లొసంగి, రామాదులకుఁ దగిన భార్యల సమకూర్చుకొని, దశ
రథుని, రామలక్ష్మణులఁ దనతోఁబంపుమని యడుగుట
- 18 విశ్వమిత్రుండు, రాక్షసులంజంపి తనయాగంబురక్షించుటకై, రా
లుండగురామునిమ్మని, యడిగినందుకు, దశరథుండు, దుఃఖించుట
- 19 వసిష్ఠుండు, రామునివిశ్వమిత్రునితోఁబంపుటకు భయపడియున్న ద
శరథునకు, హితంబు, బోధించుట
- 20 దశరథుండు, సంతోషంబున , రామలక్ష్మణులను, విశ్వమిత్రమహా
మునితోఁబంపుట
- 21 విశ్వమిత్రుండు, రామలక్ష్మణులకు, బల, అతిబల, అనురేండువిద్య
లనుపదేశించుట
- 22 విశ్వమిత్రుండు, రామలక్ష్మణులకు, అంగదేశవృత్తాంతంబుఁజెప్పట
- 23 విశ్వమిత్రుండు, రామలక్ష్మణులకు, మలదకరూఢ దేశంబులకు, ఆ
పేర్లుగలుగుటకుఁ గారణంబుఁ, జెప్పట.

సర్వసంఖ్య,

విషయములు.

- ,, విశ్వామిత్రుండు, రామలక్ష్మణులకు, దాటకలంబును జెప్పట
- ౨౫ విశ్వామిత్రుండు, రామునకు, దాటకావృత్తాంతంబంతయుఁ జెప్పట
- ,, విశ్వామిత్రుండు, రామునకు, దాటకంజంపుటచే స్త్రీవధపాతకం
బుగలుగదని, నిరూపించుట.
- ౨౬ రాముండు, తాటకంజంపుట.
- ౨౭ విశ్వామిత్రుండు రామునకు దివ్యాస్త్రంబులొసంగుట.
- ౨౮ విశ్వామిత్రుండు రామునకు దివ్యాస్త్రోప సంహారమంత్రంబులుపఱచే
సించుట
- ౨౯ విశ్వామిత్రుండు రామునకు సిద్ధాశ్రమసభావంబుఁ జెప్పట
విశ్వామిత్రుండు యాగదీక్షవహించుట
- ౩౦ రాముండు సుబాహుంజంపి మార్గించు బాణంబులుట
- ౩౧ విశ్వామిత్రుండు రామలక్ష్మణులందఱొకరి జనకునియాగుంబులూ
చుటకై మిథిలకరుగుట
- ౩౨ విశ్వామిత్రుండు శోణచేత్రైభవంబును దశమశత్రువంబును రామున
కుఁ జెప్పట
- ౩౩ కుశనాథుని కొమాతెకలను వాయువుకునూపింబుం గాఁ జేయుట
కుశనాథుండు తనకొమాతెకల బ్రహ్మదస్తునికొసంగుట
- ౩౪ విశ్వామిత్రుండు, తనకథయంగియి, రామనకుఁ జెప్పట
- ౩౫ రాముండు విశ్వామిత్రుని గుఱవడికి “ప్రవక్షక” యనుపేరుగలిగిన
విధంబు నడుగుట
- ౩౬ విశ్వామిత్రుండు, రామునకు, గుఱవడి “ప్రవక్షక” యనుపేరువచ్చిం
తెఱంగఱింగించుట
- ౩౭ కుమాకోత్పత్తి కథాను వర్ణనము.
- ౩౮ సగరచక్రవర్తి, యశ్వమేధయాగంబుసేయుట
- ౩౯ సగరచక్రవర్తియొగాళ్వంబగపడకపోవుట

సర్గసంఖ్య,

విషయములు.

సగరుని కొడుకులు, అటువదివేపురు, సగరునియోగంబున, నాయ
శ్వంబును వెదకుటకై, సమస్తసూతంబుల హింసించుచు సముద్రం
బంతయుఁ, బాతాళంబుఁజూడ ద్రవ్యట

దేవతలు, బ్రహ్మదేవుని యొద్ద, సగరపుత్రులుసేయు, భూతహిం
సం జెప్పకొనుట

౪౦ సగరునికొడుకులు, కపిలునికోపంబున, భస్మీ భూతులగుట

౪౧ సగరుని మనుమండగు నంశుమంతుండు, కపిలునియొద్దకుఁబోయి, భ
స్మీ భూతులగు తనతండ్రిలంజూచి, దుఃఖితుండగుట

గరుత్మంతుండు, అంశుమంతునకుఁ గపిలకోపాగ్ని దగ్ధులగు సగర
పుత్రులకు, సద్దశిగలుగు నుపాయంబుఁజెప్పట

అంశుమంతుండు, యుగాశ్వంబునుగొనిపోయి, సగరునికొసంగి, స
గరునియశ్వమేధంబు, సమాప్తిచొందించుట

సగరుండు, గంగంబెచ్చట కశక్తుండైయే, వృతుండగుట.

౪౨ అంశుమంతుండును అతని కొడుకు చిరేవుండును, గంగానదిం దేలా
లకఁబో, వృతులగుట

చిరేవుని కొడుకు భగీరథుండు, గంగానదినంబునకై, తపంబు గా
వించుట

బ్రహ్మదేవుండు, భగీరథునకుఁబొడసూపి, గంగాయాకాశంబున నుం
డి భూమింబునునడి, భూమియంగియు నాశముచొందును; దానిక
డ్డంబు నిలుచువాఁడు, శివునికిన్న మఱియెవ్వండును లేడు; నీవు,
శివుని బాధింపము. అని, భగీరథునకుంజెప్పుట

౪౩ భగీరథుండు శివునింగుఱించి తపంబుసేయుట

శివుండు ప్రసన్నుండై గంగానదినివహించుట

శివుండు, గంగాహంకారంబునకుఁగోపించి, గంగానదినిజటాకలా
పంబునఁ గదలకుండ నిగ్రహించి, భగీరథప్రాధికృతుండై, విందుస

సర్గసంఖ్య.

విషయములు.

రస్సునవిసజ్జింతుట

గంగానది, యేడుప్రవాహంబులయి, యందొకటి భగీరథునివెంటడించుట

జహన్నవనురాజుపిఠా, గంగానది, తనయాగళాలను ముంపఁగాఁగోపించి, గంగయంతయుమింగి, భగీరథప్రసాదితుండై, మజలవిసజ్జింతుట

గంగ సగరసుతుల భస్మరాశిపైఁబ్రవహింపఁగా, వారలు, స్వగళంబునొందుట

౪౪ బ్రహ్మదేవుండు భగీరథునియొద్దకువచ్చి, గంగకు, భాగీరథియనునామంచితుట

బ్రహ్మదేవునియొగంబున, భగీరథుండు, ప్రపితామహులకు, సలిలదానంబు సేయుట

గంగావతరణ కథాశ్రవణమాహాత్మ్యము

౪౫ విశ్వమిత్రాదులు, గంగానదిని దాటి, వికాలానగరికింబోవుట
రాముండు, విశ్వమిత్రుని వికాలానగరరాజవృత్తాంతంబునడుగుట
దేవతలును దేవేంద్రుండును అమృతంబుఁద్రావి యనుకుల నందఱునుజయించి, త్రైలోక్యసామ్రాజ్యంబు సధిగమించుట

౪౬ దితి, తనకొడుకులందఱుఁ జచ్చిన పిమ్మటఁ , గళ్యపానుగ్రహంబున గళిఁజేయుయి, వికాలానమీపంబున వేయిసంవత్సరంబులు, నియమంబున నుండుట

ఇంద్రుండు, రంధ్రాన్వేషియయి , కాచియుండి, దితి యపరిశుద్ధయ్యయ్యుండు సమయంబున , నావిడయువరంబుఁజొచ్చి, గళ్యపానును సప్తవిధంబుల ఛేదించి, మఱలనావిడనూటడించుట

౪౭ ఇంద్రుండు, తనదేదింపఁబడిన, దితిగళ్యపాను తునకలు, సప్తవాయు సుగంధంబులయ్యెడునని, దితికి, వరంబొసంగుట

సర్గసంఖ్య,

విషయములు.

ఇట్వొక్క వంశంబునంబుట్టిన విశాలుండను రాజు విశాల నగరంబు నిమిగించుట మొదలుగ నప్పటిరాజు సుమతివజకు, నతనివంశంబుల యు నభివర్ణించుట

విశాలనగరాధిపతి యగుసుమతి, తనపట్టణంబునకు వచ్చిన, విశ్వమిత్రాదులం, బూజించుట

౪౮ విశ్వమిత్రాదులు, మిథిల సమీపంబున తూన్యంబైయున్న గాత మునియాశ్రమంబు నొద్దకుఁబోవుట

రాముండు విశ్వమిత్రుని గాతమాశ్రమ వృత్తాంతంబు నడుగుట దేవేంద్రుండు, కపటవేషంబున గాతమఘార్యయగు నహల్యతో సం గమించుట

గాతముండు, ఇంద్రుండు గావించిన యపరాధంబుఁ దెలిసి, యింద్రుని వృషణంబులు లేనివానిగా శపించి యహల్యను అదృశ్యయై యియ్యండు మని శపించి, యంత నాలిడ పూర్ణింప, రామాగమనంబుచే శాపమోక్షంబయ్యెడునని యనుగ్రహించి, యాయాశ్రమంబు విడిచి, హిమవత్సాంతంబునకుఁబోవుట

౪౯ దేవతలు, దేవేంద్రునకు మేషవృషణంబుల సంగిసవృషణుం గావించుట రామాగమనముచే శాపమోక్షంబునొంది, యహల్యయు, నీవృత్తాంతంబును యోగదృష్టి నెఱింగివచ్చిన గాతముండును, రామాదులంబూ జించుట

,, రాముండు మిథిలానగరంబు బ్రవేశించుట

౫౦ విశ్వమిత్రుండు రామలక్ష్మణులందఱుని జనకుని యాగశాలకుఁ బోవుట

జనకునకు, విశ్వమిత్రుండు రామలక్ష్మణులు అహల్య శాపమోక్షంబు మొదలగు కార్యంబులు గావించిన వారలనియు, నిప్పుడు, శివధనుస్సు నుతాడఁగోరుదున్నారనియుఁ, జెప్పుట

నర్తనంబు.

విషయములు.

- ౫౧ శతానందుండు తనతల్లియగు నహల్యశాపంబు విమోచితంబయ్యె
ననిసంతసించి రామునకు, విశ్వామిత్రుని మహిమంజెప్పట
విశ్వామిత్రుండు రాజుగఁగుండునప్పుడు నైన్యంబుతోఁ గూడ వసి
స్థుని యాశ్రమంబునకుఁ బోవుట
- ౫౨ వసిస్థుండు విశ్వామిత్రునినకును అతనినైన్యంబునకును, ఆతిథ్యంబుసే
యఁ బ్రయత్నించుట
- ౫౩ ఆతిథ్యంబుసేయునప్పుడు, విశ్వామిత్రుండు, కామధేనువుమహిమంబుఁ
బూచి నావసిస్థుని నానావిధంబులనా కామధేనువు నిమ్మరి పా
థికౌచుట
- ౫౪ విశ్వామిత్రుండుబలాత్కారమునఁగామధేనువుఁగొనిపోవుట
కామధేనువుకోపించి బలవంతంబులగు నైన్యంబులను సృజించుట
- ౫౫ కామధేనువునైన్యంబులగు నైన్యంబులచే విశ్వామిత్రునైన్యంబు నశించుట
వసిస్థుండు హుంకారంబున విశ్వామిత్రుని కొడుకుల సూర్యురను
భస్మీ భూతులుం గావించుట
విశ్వామిత్రుండు, హతాహంకారుండై, శివునింగుఱించి, తపంబుగా
వించి , దివ్యాస్త్రంబు లన్నియుఁ బడసి , యస్త్ర బలంబున వసి
స్థాశ్రమంబు దహింపనారంభించుట
- ౫౬ వసిస్థుండు విశ్వామిత్రునియస్త్రంబుల నన్నింటిని బ్రహ్మదండంబున
నివారించి, యంతనతండు బ్రహ్మస్త్రంబుఁబ్రయోగింప, దానిం గల
ళించుట
విశ్వామిత్రుండు వసిస్థుని మహిమంబుఁబూచి బ్రహ్మతేజం బధికం
బనితలంచి దానింబడయఁగోరుట
- ౫౭ విశ్వామిత్రుండు దక్షిణపుడికునకుఁబోయి యచ్చట వేయిసంవ
త్సరంబులు తపంబుఁగావించుట
బ్రహ్మదేవుండు విశ్వామిత్రునికుఁబొడసూపి రాజహిత్యంబొసంగుట

సర్వసంఖ్య,

విషయములు.

త్రిశంకువునశరీరస్వగ్గప్రదంబగుయాగముసేయంగోరి వసిష్ఠునిం
బ్రాథించి యతండు కాదనిచెప్పగా నంతవసిష్ఠుని కొడుకులం
బ్రాథించి వారలచేతనుం బ్రత్యాఖ్యాతుండగుట

౫౮ త్రిశంకుమహారాజును వసిష్ఠునికొడుకులు, చందాలత్వంబునొందుమని
శపించుట

,, త్రిశంకుమహారాజు, విశ్వామిత్రుని శరణు చొచ్చుట

౫౯ విశ్వామిత్రుండు, త్రిశంకువుచే, యాగంబుసేయింపనారంభించుట

,, విశ్వామిత్రుండువసిష్ఠపుత్రులను మహావాదయునిశపించుట

౬౦ విశ్వామిత్రుండు త్రిశంకువుచే యాగంబు సేయించుట

,, విశ్వామిత్రుండు ఆవాహితులగు దేవతలురాకుండుటకుఁ గోపించి,
తపోమహిమచేఁ, త్రిశంకువును, స్వగ్గంబు నొందించుట

,, ఇంద్రుండు, త్రిశంకువునుఘామిం బడఁద్రోయఁగాఁ గోపించి, వి
శ్వామిత్రుండు, స్వగ్గంతరంబు సృజింప నారంభించుట

,, దేవతలు భయంబునొంది వరంబులొసంగి ప్రాథింప , విశ్వామి
త్రుండు, తాను సృజించిన నక్షత్రవీధియందె, త్రిశంకువునకు స్వగ్గా
నుభవంబు గల్గునట్లు, గావించుట

౬౧ విశ్వామిత్రుండు పశ్చిమదిక్కునఁ, దపంబుసేయుట
అంబరీషునియోగీయ పశువునశించుట.

,, పశునాశప్రాయ శ్చిత్రార్థమయి, నరపశువును గోరునంబరీషునకు,
ఋచీకుండు, తనకొడుకును శునశ్శేషుండనువాని, విక్రయించుట

౬౨ విశ్వామిత్రుండు , తనయొద్ద శరణాగతుండగు శునశ్శేషునకు బదు
లుగాఁ, దనపుత్రులలోనొకరిని నరపశువుగా నియోగించి, తనయా
జ్ఞునువారలు తిరస్కరించుటకుఁ గోపించి, వారలకు , శాపంబొసం
గుట

సర్గసంఖ్య,

విషయములు.

- ,, విశ్వామిత్రుండు, తనతపః ప్రభావంబున, రెండుగాధలనొసంగి, శు
నశ్చేపుని, రక్షించుట
- ౬౩ విశ్వామిత్రుండు, పుష్కరిక్షేత్రంబునఁ దపస్సుగావించుట
- ,, విశ్వామిత్రునకు, దేవేంద్రునియొగంబున, మేనక, తపోవిఘ్నముగా
వించుట
- ,, విశ్వామిత్రుని తీవ్రతపంబునకుమెచ్చి, బ్రహ్మదేవుండు, మహాపి
త్యంబొసంగుట
- ,, విశ్వామిత్రుండు, బ్రహ్మపితృత్వంబునొందుటకై, యగ్రతపంబు గా
వించుట
- ,, విశ్వామిత్రుని తపస్సునకు భయపడి, దేవతలు, ఆయనకుఁదపోవిఘ్నం
బుగావించుటకై, రంభనుబంపుట
- ౬౪ విశ్వామిత్రుండు, రంభనుశపియించుట
- ,, విశ్వామిత్రుండు, సహస్ర స్థవత్సరదీక్ష వహించి, తపంబు సే
యుట
- ౬౫ బ్రహ్మదేవుండు, విశ్వామిత్రునకు, బ్రహ్మపితృత్వం బొసంగుట
- ౬౬ విశ్వామిత్రుండు, శివధనువుంటాచుటకై రాముండువచ్చెనని, జనకున
కుం జెప్పుట
- ,, జనక మహారాజు, శివధనుమహిమంజెప్పి, దాని, రాముండు పూ
రించునని, రామ నకు గీత నొసంగెదనని ప్రతిజ్ఞ సేయుట
- ౬౭ రాముండు, శివధనువును విలుచుట
- ,, జనకమహారాజు, సీతారామలవివాహంబునకు దశరథునిఁబిలుచుట
కై, యయోధ్యకు గూతలంబంపుట
- ౬౮ దశరథుండు, జనకుండంపిన దూతల మాటనువిని, సంతోషంబునవసి
ష్ఠాదులతో నాలోచించి మిథిలకుఁబోవనిశ్చయించుట

సర్గసంఖ్య,

విషయములు.

- ౬౯ దశరథుండుమిథిలకుఁబోఁతట
 ,, దశరథ జనకమహారాజులసమాగమము
 ౭౦ వసిష్ఠుండు, ఇత్యౌకువంశక్రమంబునభివర్ణించుట
 ౭౧ వసిష్ఠుండు, రామునకు, సీతనిమ్మని, జనకమహారాజునడుగుట
 ,, జనకమహారాజుతనవంశమునభివర్ణించుట
 జనకుండు, సీతను, రామునకొసంగెదనని, ప్రతిజ్ఞ సేయుట
 ౭౨ విశ్వమిత్రుండు, భరిత శత్రుఘ్నులకుఁగుశర్వజ పుత్రులనిమ్మనిజనకునడుగుట
 ,, రామాదులకు గోదానాదులఁ గావించుట
 ౭౩ సీతారామాదుల వివాహము
 ౭౪ దశరథుండు, శత్రులతోఁగూడ, అయోధ్యకుఁబోవుచుండఁగా, మార్గమధ్యంబున, పరిశురాముండువచ్చుట
 ౭౫ పరిశురామగర్వాపములు
 ౭౬ శ్రీరాముండు, పరిశురాముని గర్వంబునడంచుట
 ౭౭ దశరథుండు, శత్రులతోఁగూడ నయోధ్యం జేరుట
 శ్రీసీతారాముల, పరిస్థర స్నేహభివర్ణనము.

ఇట్లు, బాలకాండ విషయానుక్రమణిక

ముగిసినది.

శ్రీ రామాయణవైభవం.

- ౧ శ్రీరామపాతిపదిక మవశేనాపి సంగృహణ్
ముక్తిం పాపోన్మతి మనుజుః కింపున ర్భుజ్జిహ్వార్వకమ్.
- ౨ రాశబ్ధో చ్చారణాదేవ పాతకా దేహపజ్జారాత్
నిర్యాన్తాయాన్తి పాపాని మివతా దశకనాత్పునః.
- ౩ రాశబ్ధో చ్చారణేజాతే వక్త్రాత్పాపం విగచ్ఛతి
మకార శ్రవణే జాతే భస్మభావం గమిష్యతి.
- ౪ రామేతి రామచంద్రేతి రామభద్రేతివా మనుష్వ
యావజ్జీవం జప స్మర్యో జీవన్ముక్తో నసంశయః.
- ౫ రామాయణస్య మాహాత్మ్యం వక్తుం వషణశతైరపి
అశక్యం విస్తరా ద్వక్తుం సంక్షేపా ద్వచ్చి సాంప్రతమ్.
- ౬ రామాయణస్య వాక్యంవా పాదంవా పదమేవవా.
ఘక్త్యవైతు ప్రయుంజానో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే.
ఇత్యుమాసంహితాయాం శ్రీ రామాయణవైభవంసమాప్తం.

బాలకాణ్డస్థ శ్లోకసగౌదీనాం పారాయణ

శ్రవణాదిఫలం.

ఉమాసంహితాయాం.

- ౧ తపస్స్వధ్యాయ నిరతమితి శ్లోకస్యవైశ్రుతేః
తపసాంసిద్ధి మవాప్నోతి స్వాధ్యాయస్యచ మానవః.
- ౨ శ్రుత్వాసంతేషకం కావ్యం ప్రత్యహం శ్రావయేతవా
పఠేద్వా ప్రత్యహం పఠ్యో బ్రహ్మభూయాయకల్పతే.
- ౩ పఠన్ద్విజగతి ప్రోక్త శ్లోకస్య పఠనాత్పదా
సర్వజ్ఞత్వ మవాప్నోతి నాత్రకార్యాపిచారణా.
- ౪ మాసిషాదప్ర తిష్ఠాంత్య మితిశ్లోకస్య వైశ్రుతేః
వాస్సినాంప్రవరోమర్త్యో లోకేభూత్వా చరిష్యతి.

బ్రహ్మణ్డపురాణే.

- ౫ తస్మాదిదం బాలకానాం పాఠ్యమాదరతఃపురా
కృత్స్నశాస్త్రీషు నివృణో భవిష్యతి ననంశయః.
- ౬ వక్తాసభాసు సర్వత్ర భవిష్యతీచ వల్లభః
అయోధ్యా వర్ణనంశ్రుత్వా ముచ్చేత సకలాఘటః.
- ౭ మహాభూత సముత్థానం యేశ్యన్వంతి మహీతలే
తేషాం భూతాదిసంభూతా నాస్తిపీడా కదాచన.
- ౮ స్వపాంగనానాం రాజ్ఞాతు పాయసస్య ప్రభేదనమ్
శృణోతి యాస్త్రీ పుత్రంసా లభతే నచిరాదిహ.
- ౯ రామగీతాం చతుర్థాంతు ప్రసూతిం యశ్శృణోతిహి
సపుత్రపాత్రై స్సంయుక్త స్థిత్వా రామపదం వ్రజేత్.

- ౧౦ ఋషేఃపూజాం సమాకణ్య ఋషాన్సుక్తో భవేన్నరః
తాటకాఖ్యాన మాకణ్య పాపం తరతి మానవః.
- ౧౧ తాటకావధ మాకణ్య హ్యవిద్యానాశ మాపున్నయాత్
సహత్వా రాక్షసాన్సర్వా సితశ్లోకాది వతినః.
- ౧౨ శ్రవణేన సకారస్య దూరతోయాన్తి పాతకమ్
తైలేంద్రో హిమవాన్నామ ధాతునామా కరోమహన్.
- ౧౩ ఇత్యుపక్రమ్య గంగాయా వైభవస్య శ్రుతేనరః
విముక్త భవబంధస్తు గంగాసాయుజ్య మాపున్నయాత్.
- ౧౪ సగర స్యాశ్వమేధస్య శ్రుత్వా విధి మను త్తవం
బ్రహ్మహత్యాది పాపేభ్యో ముక్తాస్సృశ్చ శ్రద్ధయానరాః.
- ౧౫ సగత్వా నగరంరాజా ఇత్యుపక్రమ్య శృణ్వతః
పితర స్స్వగ్ మాయాంతి నిరయస్థా అనూదకాః.
- ౧౬ శ్రుత్వా రుద్రస్య చరితం రుద్రలోకం గమిష్యతి
కుమారసంభవం భక్త్యా యశ్శృణోతి నరోత్తమః.
- ౧౭ భక్తశ్చయః కార్తికేయే కాకుత్స్థ భువి మానవః
ఆయుష్షా న్నుత్రపౌత్రైశ్చ సగంధసాలోక్యతాంవజేత్.
- ౧౮ శాపముక్తీశ్చ భార్యాయా శ్రుతాచే ద్దౌతమస్యహ
నరఃపాపా ద్విముచ్యేత నారీవావ్యభిచారణాత్.
- ౧౯ ఇమాకుమారా విత్యాది జనకేన సుధాషితమ్
హరే స్సవం సమాకణ్య ముచ్యతే సర్వబంధనాత్.
- ౨౦ విశ్వామిత్రస్తు ధర్మాత్మై త్యత్రాద్యక్షరసంశ్రవాత్
నష్టసాపొ విదోషస్స న్నోమలోకే మహీయతే.
- ౨౧ ప్రపామధ్యే త్యుపక్రమ్య జానక్యా మంగళోత్సవమ్
శ్రుత్వావివాహసమయే భర్తాదీర్హయరాపున్నయాత్.

- ౨౨ రామ దాశరథే వీర వీర్యంతే శూర్యుతేఽద్భుతమ్
ఇత్యాది శ్రవణా త్పుంసాం బ్రహ్మ తేజోఽభివర్ధకతే.
- ౨౩ కాణ్డా న్తం శ్రావయేద్వాపి శృణుయాద్వానరహభః
ఉపేత్య ధార్యాం హృద్యాంచ రమతే ప్రీతిసూర్వకమ్.
- ఇతిబాలకాణ్డఫలశ్రుతిః.

అథాంజనేయస్తోత్రప్రచారభాగః.

- ౧ శృణుచేవి పవిత్ర్యామి స్తోత్రం సర్వ భయాశహమ్
సర్వకామ సుధం స్వాదాంహనూమత్ ప్రోత్రీముత్తమమ్.
- ౨ త ప్రకాంచన సర్వకాలం నాచారత్వ విధూషితమ్
ఉద్యద్బాలార్క వదనం త్రిణేత్రం కుండలోజ్జ్వలమ్.
- ౩ మాఞ్జీకౌషీన సంయుక్తం మేమయజ్ఞోపవీతమ్
విగ్గళాక్షం మహాకాయం టక్కశైలేన్ద్ర ధారిణమ్.
- ౪ శిఖానితీప్త వాలాగ్రిం మేరుశైలాగ్రి సంస్థితమ్
మూర్తిత్రయాత్మకం పీనం మహావీరం మహాహనుమ్.

- ౫ హనుమంతం వాయుపుత్రం నమామి బ్రహ్మచారిణమ్
త్రిమూర్త్యాత్మక మాత్మస్థం జపాకుసుమసన్నిభమ్.
- ౬ నానాభూషణ సంయుక్త మాంజ్ఞనేయం నమామ్యహమ్
పంచాక్షర స్థితంచేవం కిలసీరద సన్నిభమ్.
- ౭ పూజితం సర్వదేవైశ్చ రాక్షసాంతం నమామ్యహమ్
అచలద్యుత సత్కాశం సర్వాలక్ష్మీకర భూషితమ్.
- ౮ పదక్షరస్థితం దేవం నమామి కపినాయకమ్
తప్తస్వర్ణమయం దేవం హరిహాభం సురాస్థితమ్.
- ౯ సుస్తరం సాబ్జనయనం త్రిణేత్రం తం నమామ్యహమ్
అష్టాక్షరాధిపం దేవం వీరవర్ణం సముద్భవమ్.
- ౧౦ నమామి జనతావంద్యం లక్ష్మీప్రాసాదభంజనమ్
అతసీపుష్ప సత్కాశం దశవర్ణాత్మకం విభుమ్.
- ౧౧ జటాధరం చతుర్బాహుం నమామి కపినాయకమ్
ద్వాదశాక్షర మస్త్రైస్య నాయకం కున్దధారిణమ్.
- ౧౨ అమృతశాస్త్ర దధానశ్చ కపివీరం నమామ్యహమ్
త్రయోదశాక్షరయుతం నీతాదుఃఖ నివారిణమ్.
- ౧౩ వీరవర్ణం లసత్కాయం భజేసుగ్రీవ మన్త్రిణమ్
మాలామన్తాత్మకంచేవం చిత్రవర్ణం చతుర్భుజమ్.
- ౧౪ పాశాబ్జుకాభయకరం ధృతటబ్జం నమామ్యహమ్
సురాసుర గణైస్సర్వై స్సంస్తుతం ప్రణమామ్యహమ్.
- ౧౫ ఏవంధ్యాయేన్నరోనిత్యం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే
ప్రయాతి చిన్తితంకార్యం శీఘ్రమేవ నసంశయః.
- ౧౬ అష్టమ్యాంవాచతుర్దశ్యా మర్కవారే విశేషతః
సన్ధ్యాపూజాం ప్రకర్వీత ద్వాదశ్యాశ్చ విశేషతః.

- ౧౭ అర్క-మూలేన కుర్వీత హనుమత్ప్రతిమాం సుధీః
పూజయేత్తత్ర విద్వాన్యో రక్షవస్త్రేణ వేష్టయేత్.
- ౧౮ చాప్లాదాన్సోజయేత్పశ్చ త్తస్మిన్త్రై సర్వకామదామ్
యఃకరోతి సరోభక్త్యా పూజాం హనుమతస్సుధీః.
- ౧౯ నశస్త్ర భయమాప్నోతి భయంవాప్యస్త రిక్షజమ్
అత్రాదిరాక్షస హరందశకణ్డదర్ప
నిమూలనంరఘువరాంఘ్రిసరోజభక్తమ్
సీతావిషహ్య ఘనదుఃఖ నివారకంతం
వాయోస్సుతం గలిత భానుమహం నమామి.
- ౨౦ మాంపశ్యపశ్య హనుమత్ నిజ దృష్టిపాత్రైః
మాంరక్షరక్ష పరితో రిపుదుఃఖపుంజాత్
వశ్యాం కురుత్రిజగతీం వసుధాధిపానామ్
మేదేహిదేహి మహతీం వసుధాంభ్రయంచ.
- ౨౧ ఆపద్యోరక్ష సర్వత్ర ఆంజనేయ నమోస్తుతే
బంధనం ఛేదయాజస్రం కపివీర నమోస్తుతే.
- ౨౨ దుష్టరోగాన్ హనహన రామనూత నమోస్తుతే
ఉచ్ఛాటయ రిపూన్సర్వా నోహసం కురు ధూళుజామ్.
- ౨౩ విశ్వేషిణో మారయత్వం త్రిమూర్త్యాత్మక సర్వదా
సజ్జీవపర్వతోద్ధార మనోదుఃఖం నివారయ.
- ౨౪ ఘోరానుపద్రీవాన్ సర్వాన్ నాశయాత్మసురాస్తక
ఏవం స్తుత్వా హనుమస్తం సర శ్చక్రిధానమన్వితః.
- ౨౫ పుత్ర పౌత్రాదీసహితో సర్వసౌఖ్య మవాప్నుయాత్.

ఇత్యుమాసంహితాయాం ఆంజనేయ

స్తోత్రం సమ్పూర్ణం.

శ్రీ రామాయనమః.

శ్రీమద్రామాయణ పారాయణారంభక్రమః.

సద్గురు సకాశాల్లభోపదేశో వత్స్యమాణరీత్యా శ్రీరామాయణ
పారాయణంకుర్యాత్ - దేశకాలాసంకీర్త్యః;—

అస్యశ్రీరామాయణమహామంత్రస్య; వాగ్మీకిభాగవాత్ముషిః;
అనుష్టుప్చందః; శ్రీసీతాలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నహనుమత్సమేత శ్రీరామ
చంద్రోదవతా; రాం బీజం; శ్రీం శక్తిః; మం కీలకం; మమశ్రీసీతా
లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నహనుమత్సమేత శ్రీరామచంద్ర ప్రసాదసిద్ధ్యర్థే
పారాయణజపేవినియోగః; రాం అంగుష్ఠాభ్యాన్నమః; రీంతజానీ
భ్యాం స్వాహా; యాం మధ్యమాభ్యాంవషట్; రైం అనామికాభ్యాం
హుం; రాం కనిష్ఠికాభ్యాంవషట్; రః కరతలకరపుష్పాభ్యాంఘట్;
రాంహృదయాయనమః; రీం శిరసేస్వాహా; యాం శిఖాయై వషట్;
రైం కవచాయహుం; రాం నేత్రత్రయాయవషట్; రః అస్త్రాయ
ఘట్; లోకత్రయేణ దిగ్బంధం.

ధ్యానం.

కాలాంభోధర కాంతికాంత మనిశం వీరాసనా ధ్యాసినం,
ముద్రాంజ్ఞానమయీందధాన మపరంహస్తాంబుజం జానుని;
సీతాంపాశ్వక్షతాంసరోరుహకరాంవిద్యున్నిభాంరాఘవం,
పశ్యంతం మకుటాంగదాదివివిధాకల్పజ్జ్వలాంగం భజే.

అథమానసికపూజా.

లం పృథివ్యాత్మనే శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేగంధం సమపఞ్
యామి - హం ఆకాశాత్మనేశ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే పుష్పంసమ

పఁయామి - యం వాయ్వాత్తనే శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే ధూప
 మాఘాపయామి - రం అగ్న్యాత్తనే శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే
 వీపందర్శయామి - వం అమృతాత్తనే శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే
 అమృతోపహారం సమపఁయామి - సం సర్వాత్తనే శ్రీరామచంద్ర
 పరబ్రహ్మణే సర్వోపచార పూజా స్మర్య యామి - ఇతిమాన
 సీకపూజా.

మూలమంత్రం.

{ ధమాత్తా సత్యసంధన్త రామో చాశరథి ర్హది }
 { పాహుషే చాప్రతిద్వంద్వ శ్చై నం జహ రావణిమ్. }

ఇతి, యథాశక్తిజపిత్యా, శ్రీరామాయణపారాయణం కుర్యాత్.
 అనంతరం, పునః, ధ్యానం, మానసీకపూజాం, హృదయాదిన్యాసంచ
 కుర్యాత్ - లోకత్రయేణాదిగ్విమోక్షం.

గుప్తభృతగుహ్య గోప్యాత్వం గృహణాస్త్వత్కృతం జపమ్
 సిద్ధి భావతే మేదేవ త్వత్ప్రసాదా ద్రఘూద్వహ.

ఇతిపారాయణం శ్రీరామచంద్రాయ సమర్పయేత్.

శ్రీరామచంద్రావ్రణమస్తు.

శ్రీగురుభ్యోనమః.

శ్రీ రామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః.

దేవతాప్రార్థన.

శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివణం చతుర్భుజమ్
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే.
రామాయ రామభద్రాయ రామచంద్రాయ వేదసే
రఘునాథాయ నాథాయ సీతాయాః పతయేనమః.

౧ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

వాల్మీకి ప్రార్థన.

కూజంతం రామరామేతి మధురం మధురాక్షరమ్
ఆరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకికోకిలమ్.
వాల్మీకేమునిసింహస్య కవితావనచారిణః
శ్రుణ్వన్నామకథానాదం కోనయాతి పరాంగతిమ్.

అంజనేయ ప్రార్థన.

అంజనానందనం వీరం బాసకేశోకనాశనమ్
కపీశమక్షహంతారం వందే లంకాధయంకరమ్.
గోష్పదీకృతవారాశిం మశకీకృతరాక్షసమ్
రామాయణమహామాలా రత్నం వందే నిలాత్మజమ్.
మనోజవం మారుత తుల్యవేగం జితేంద్రియం బుద్ధిమతాంవరిష్టమ్
వాతాత్మజంవానరయూధముఖ్యంశ్రీరామదూతంశిరసానమామి.

శ్రీరామాయణప్రశంస.

వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే దశరథాశ్వశే
వేదః ప్రాచేతసాదాసీ త్సాక్షా ద్ద్రామామాయణాత్మజా.
శ్రీమద్భీష్మతదేవబీజ మమలం యస్యామృత శ్రీన్నయః
కాండైస్స ప్రభిరన్వితోతవితతో ఋష్యాలవాలోచితః.
పత్రైస్తత్త్వసహస్రైశ్చస్సవిలస చ్చాఖ్యాశతైఃపంచభిః
స్వాత్మప్రాప్తిఫలప్రదోవిజయతే రామాయణస్సర్వదుః.
యఃకథాంజలిసంపుటై రహరహ స్సమ్యక్ప్రబత్వాదరా
దాస్వర్గీకేర్వదనారవిందగళితం రామాయణాఖ్యంమధు.
జస్తవ్యాధిజరావిపత్తిమరణై రత్యన్తసోపద్రవం
సంసారంసవిహాయగచ్ఛతిపుమా స్విష్టోపదంశాశ్వతమ్.
వాల్మీకిగిరిసంఘాతా రామాంఘోనిధిసంగతా
శ్రీమద్రామాయణీ గంగా పునాతు భువనత్రయమ్.

శ్రీమద్రామాయణము

శ్రీమద్రామాయణము

మూలం, తపస్సాధ్యాయ నిరతం తపస్వీ వాగ్విదాం వరమ్
నారదం పరిప్రశచ్చ వాల్మీకి ర్పుని పుంగవమ్.

అవతరణిక.—చతుర్ముఖాంశసంభూతులును సర్వజ్ఞులునగు వాల్మీకిమహా ముని, “యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరేజనాః, సయత్ప్రమాణంకురుతేలోకస్తదనువతతే” (ఎద్దాని శ్రేష్ఠుడాచరించునో, దానినేయితరజనులునాచరింతురు ; ఆశ్రేష్ఠుడెద్దానిఁబ్రమాణముగాఁజేయునో, దానిలోకమంతయు ననుసరించును.) అనున్వాయంబున, లోకులందఱును గురూపగమనపూర్వకముగఁ దాపత్రీయ విముక్తినిొందుదురు గాకయని యనుగ్రహించి, తాముపరమజ్ఞులైనప్పటికిని, బరమదయాళువులుగావున, నారదముఖమునఁ, దాపత్రీయవిమోచనంబును బరమప్రాప్యంబునగు బ్రహ్మస్వరూపమును దెలిసికొని, యపురమాధానంబందఱకును దెల్లంబగునట్లు, రామాయణాఖ్యమహాకావ్యరూపమునఁ బ్రచురింపఁ దలంచినవారై, యయ్యది నిర్విఘ్నంబుగఁ బరిసమాప్తినొందుటకొఱకు, గురూపదిష్టవస్తుత్తరణేష్టదేవతానమస్కారలక్షణమంగళమును శ్లోకరూపముగా నాచరించుచున్నవారు.

౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

టీక ॥ తపస్వీ=కృచ్ఛాచంద్రా
యశాది నిత్య నైమిత్తిక వ్రతానుష్ఠానముగల; వాల్మీకిః=వాల్మీకియనుమహాషిః; తపస్వీధ్యాయనిరతం, తపః= (తపసాలోచనేఅనుధాతువునఁబుట్టినది) జ్ఞానమందును, స్వాధ్యాయ=వేదములయందును, నిరతం=మిక్కిలియాసక్తుఁడును; లేక, తపః=బ్రహ్మప్రతిపాదకమగు, స్వాధ్యాయ=వేదములయందు, అనఁగా, వేదాంతములయందు, నిరతం; లేక, తపః=చాంద్రాయశాది నిత్యనైమిత్తిక వ్రతానుష్ఠానమందును, స్వాధ్యాయ=అర్థావబోధపర్యంత వేదాధ్యయనమందును, నిరతం; వాగ్విదాం, వాక్=బ్రహ్మమును, విదాం=ఎఱింగినవారిలోపల, వరం=శ్రేష్ఠుఁడను, లేక, వాక్=శబ్దప్రతిపాదకమగు వ్యాకరణము, ఇదియితరంగములకుపలక్షణము; పడంగముల నెఱింగినవారిలో శ్రేష్ఠుఁడును; లేక, వాక్=అప్రాదేశవిద్యలు; వాటి నెఱింగినవారిలో శ్రేష్ఠుఁడును; లేక, వాక్=వివక్షితమగు దాని బయలుపలుపనమథకమగువాక్యము; దానిఁజెలిసినవారి

లో శ్రేష్ఠుఁడును; మునిపుంగవం, ముని=మననశీలరయందు, అనఁగా, బ్రహ్మనుసంధానము సేయువారలయందు, పుంగవం=శ్రేష్ఠుఁడును; అగు; నారదం=నారదమహామునిని; పరిపఞ్చ= (వత్సమాణప్రశ్నమును) విశేషించి (ఏలాగఁడిగినట్టైనవారికిఁగృహభటునోటలాగు) అడిగెను.

విశేషార్థములు—తపస్వీ=శ్రేష్ఠమైనతపస్సుగలవాఁడు; “తపః” అనువాక్యవైకే, మత్స్యధీయమైనవికప్రత్యయమురాఁగా, “తపస్వీ” అనిమైనది. “ఘామనందావ్రతం సానునిత్యయోగతశాయనే, సంసర్గే స్త్రీవివక్షాయాం భవంతిమతుబాదయః” అనియుంపుటవలనమన్వర్థకమునకుఁ భూమాదులభక్తములఁజెల్పఁగలబాశస్త్యవర్థకము. తపస్సుజ్ఞానసాధనమని వేదము చెప్పుచున్నది. అట్టితపస్సేసాధనచతుర్యంబున. అదియే వేదాంతశాస్త్రాధికారిలక్షణము. అదికలవారిలోను శ్రేష్ఠుఁడనియర్థము. వాల్మీకిః=వల్మీకమందు, అనఁగా, పుట్టయందు, బుట్టినపురుషుఁడు. బ్రహ్మ

తైవత్కము "అథాబ్రవీన్నహా తేజా
బ్రహ్మలోకపితామహః! వల్మీకప్ర
భవో యస్మాత్తస్మాద్వాల్మీకిత్య
సా" (మహాతేజాండునులోకపితా
మహండునగు బ్రహ్మ "యీఋ
త్యుండ, వల్మీకమందుఁ బుట్టినవాఁ
డగుటవలన, వాల్మీకియని చెప్పఁబ
డు" ననిపలికెను) అనివాల్మీకిశక్తా
ర్థమునుజెప్పచున్నది. "ఋత్యో
భూద్భాగవ స్తస్మాద్వాల్మీకి
ర్యోభీధీయతే" (అతనివలన (అనఁ
గా, అప్రచేతసునివలన) వాల్మీకి
యనిప్రసిద్ధుడైన భాగవతుడగు
ఋత్యుండువుట్టెను) అనువిష్ణుపురా
ణవచనము, వాల్మీకి, ఋత్యుండను
నామాంతరము కలవాఁడనియు,
భృగువంశమునందుఁ బుట్టినప్రచేత
సునకుఁగుమారుండనియు, దెల్పు
చున్నది. "చక్రేప్రచేతసఃపుత్రః" అ
నువచనమును దీనికుపప్తంభక మగు
చున్నది. ఇందువలన, వాల్మీకి, భృ
గువంశోత్పన్నుడైన ప్రచేతసునకు
జనించి, ఋత్యుండనునామముగలిగి
యుండెననియు, నటువెనుక స్థాణు
పువలెఁ గదలక మెదలక నిశ్చలచే
హుండైతపముసేయుచుండ, నతని

చుట్టునువల్మీకముమొలిచిన, నంత
నావల్మీకగర్భముననుండి తపస్సు
చేయుటంబట్టి "వాల్మీకి" యనుపా
రుషనామంబునఁబ్రసిద్ధుడయ్యెనని
యు, దెలియవచ్చుచున్నది. ఇట్లు
ఋత్యుడినామములున్నను, వాల్మీకి
యనుపారుషనామంబున నిర్దేశిం
చుటంబట్టి, శమాదిసంపత్తియుఁ ద
పఃప్రాచర్యమును, సూచితమగుచు
న్నది. "తపస్వీ, వాల్మీకిః" అనుశీల
మలచేతవాల్మీకియందు వేదాంత
శాస్త్రాధికారిత్వము సూచింపఁ
బడినది. "తపస్స్వాధ్యాయ నిర
తం, వాగ్విదాంవరం, మునిపుంగ
వం, నారదం" అనునవినారదుని
యందుగురుత్వమును సూచింపు
చున్నది. "సాధనచతుష్టయ సంప
న్నుడగువాఁడు, బ్రహ్మస్వరూప
మునుదెలిసికొనుటకు, సమిత్యాణి
యై, శ్రోత్రియుండునుబ్రహ్మనిష్ఠుం
డునగు గురువును, బొందవలయు"
ననివేదమందుండుటంబట్టి, "గురు
వు" అనఁగా, శ్రోత్రియత్వమును బ్ర
హ్మనిష్ఠత్వమునుగలవాఁడు. "శ్రో
త్రియశ్చందోధీతే" అనుననుశాస
నమువలన, శ్రోత్రియుం డనఁగా,

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

వేదవేదాఢములు దెలిసినవాడని
యథాఢము. అట్టిశ్రోత్రియ శబ్దార్థ
మును, “తపస్సాస్వధ్యాయనిరతం”
అనుశబ్దముచెప్పచున్నది. బ్రహ్మ
నిష్ఠ శబ్దార్థమును, “వాగ్విదాం వ
రం, మునిపుంగవం” అనునవి, చె
ప్పచున్నవి, “గుశబ్ద స్తవ్వింధ కార
స్సాస్విద్రుశబ్ద స్తస్నిరోధకః, అంధ
కార నిరోధిత్యా ద్గురుత్యభిధీయ
తే” (“గుః” అనఁగా, అంధకార
ము; “రుః” అనఁగా, దానినిరోధిం
చువాఁడు; అంధకారమునుబోఁగొ
ట్టుటవలన “గురుః” అనిచెప్పఁబడు
చున్నాఁడు) అనఁగా నక్షానమును
బోఁగొట్టువాఁడనియథాఢము; ప్ర
కాశమునుగలుగఁజేయక చీకటిని
బోఁగొట్టుటశక్యముగానట్లు, క్షా
నమును గలుగఁజేయక యక్షానము
నుబోఁగొట్టుట శక్యముకాదుకావు
న, అక్షానమునుబోఁగొట్టి క్షానము
నిచ్చువాఁడనిగురుశబ్దార్థము. “గా
యన్నారాయణకథాంసదాపాప
భయాపహం, నారదోనాశయస్మే
తిన్మణామక్షానజంతమః” (పాపభ
యంబులఁబోఁగొట్టునారాయణక
థనెల్లిప్పుడునుబాడుచు, మనుష్యుల

యక్షానజన్యమగుసంధకారమునున
శంపఁజేయుచు, నారదుఁడువచ్చు
చున్నాఁడు) అనునారదీయమురీతి
ని; నరసంబంధినారం- అనఁగానక్షా
నము, దాని, దః (ద్యతి, దోఅవఖండ
నే) ఖండించువాఁడు కాఁగా, నార
దుఁడనిచెప్పఁబడును; అనఁగానక్షా
నమునుబోఁగొట్టువాఁడనియర్థము.
లేక; “నరతీతినరఃప్రోక్తః పరిమా
త్మాననాతనం” (ప్రపంచమునందు
సృష్టిస్థితిలయములనయించువాఁడు
నరుఁడనఁబడును (నరతీతినరః, న్మా
నయే, అనుధాతువునఁబుట్టినది) అ
ట్టినరుఁడే సనాతనుఁడగు పరమా
త్మ) అనుప్రమాణమునుబట్టి ‘నారం’
(నరసంబధి) అనఁగాబరమాత్మవిష
యకమగుక్షానము, దాని, దః (దదా
తి, దుదాఢోదాసే) ఇచ్చువాఁడు, ప
రమాత్మ విషయకమగుక్షానముని
చ్చువాఁడని యర్థము; అనఁగా, న
క్షానమునుబోఁగొట్టి క్షానమునిచ్చు
వాఁడని, నారద శబ్దార్థ మేర్పడు
చున్నది. కావున, “నారదం” అనుశ
బ్దముచేతగురుశబ్దార్థముచెప్పఁబడి
నది “పరిపప్రచ్చ” అనిపరిపూర్వక
మగుప్రచ్చధాతువునుబ్రయోగించు

టవలన “తద్విద్ధిప్రణిపాతేనపరిత్రా-
శ్చేనసేవయా” అనుశాస్త్రముఁబ-
ట్టిశాస్త్రోక్తవిధానముననేపృచ్ఛిం-
చిరనితెలియఁజేయఁబడుచున్నది. ఇ-
ట్లు, ఈశ్లోకమున, శిష్యులక్షణమును,
గురులక్షణమును, శాస్త్రోక్తగురూ-
పగమనరీతియును, సూచింపఁబడిన
వి-“శ్లోకేచప్రతిసాహస్రంప్రథమే
ప్రథమేక్రమాత్ । గాయత్ర్యక్షర-
మేకైకంస్థాపయామాసవైమునిః”
(ప్రతిశ్లోకసహస్రమునకును, మొ-
దటిశ్లోకమందు మొట్టమొదట, వా-
ల్మీకిమహాముని, యొక్కైక గాయత్ర్య-
క్షరమునుగూర్చెను) అనియుండు
నట్లు, ఇచ్చట, గాయత్రీప్రథమాక్ష-
రమగు తకారముగూర్చబడినది.

వాల్మీకిమహాముని, తపోవిశేష

కోన్యస్త్రీంత్యాంప్రతం లోకే గుణవాన్మన్య-
ధమన్జ్ఞశ్చకృతజ్ఞశ్చ సత్యవాక్యోద్బధవ్రతః. ౨.

అ || ఆప్రశస్తమునేనివరింపుచు
న్నారు. —

టీక || అస్త్రీలోకే = ఈధూ-
లోకమందు; సాంప్రతం = ఇప్పుడు;
గుణవాన్ = ప్రశస్తములైనగుణము
లుకలవాఁడు; కోను = ఎవ్వఁడు?
“నుఁపుచ్చాయాంవికల్పేచ” అని

ముచేతనిష్కల్మషుడై, వేదాంతప-
రమాథాము దెలిసికొనఁగోరి, మ-
హాశ్రోత్రియుఁడును బ్రహ్మనిష్ఠాగ్ర-
గణ్యుఁడునగు నారదమహామునిని,
భక్తితోనిట్లని, యడిగెను; అనితాత్ప-
ర్యము.

అర్థాంతరము. — తపస్వీ; వా-
ల్మీకి; స్వాధ్యాయనిరతం, స్వా-
ధ్యాయ = అర్థజ్ఞానపర్యంతవేదా-
ధ్యయనమందు, నిరతం = మిక్కిలి-
యాసక్తుఁడును; వాగ్విదాం; వరం;
మునిపుంగవం; నారదం; తపః = (త-
పఆలోచనే అనుభాతువునబుట్టిన
ది) బ్రహ్మమును; పరిప్రచ్ఛ.

వాల్మీకి మహాముని నారదుల
వారినిబ్రహ్మమెట్టిదనియడిగెననితా-
త్పర్యము. (శేషము-పై.)

యమరము.) వీర్యవాంశ్చ = వీర్యవం-
తుఁడును, చేనిచేదనకుక్షతికలుగ
కుండఁబురుషుఁడు పరులజయించు
నోఅదివీర్యమనిచెప్పఁబడును, అట్టి
శక్తికలవాఁడును; కః = ఎవ్వఁడు?
(చకారంబు క్త సముచ్చాయకము,
“గుణవంతుఁడును వీర్యవంతుఁడు

ప్రతిపదాం ధటికాతాత్పర్యసహితము.

నగువాఁడెవ్వడు?" అనునముచ్చి
తార్థమునుగలిగించుచున్నది. ఇట్లు
త్తరస్థలములయందును జెలిసికొను
నది.) ధర్మశ్శాస్త్ర, ధర్మము=సామా
న్యవిశేషరూపంబగునలౌకికశ్రేయ
స్సాధనమునీ, శ్శాస్త్ర=ఎఱింగినవాఁ
డును; కః=ఎవ్వఁడు? (ఇచ్చట, చ
కారం బనుక్త సముచ్చాయకము,
"అధర్మమునుగూడఁజెలిసినవాఁ
డనునధర్మమునిచ్చుచున్నది." కః అ
నునదియధ్యాహృతము. "కః" అని
యొకమాటు ప్రయోగమేచాలియు
న్నను, అదరాతిశయమునఁ బలుమ
ఱుఁబ్రయుక్తమైనది. ఈశబ్దములేని
స్థలములయందంతట నిష్ఠేయధ్యా
హృతమగును.) కృతశ్శాస్త్ర, కృత=
ఇతరులచేదనకుఁజేయఁబడినస్వల్ప
మగునుపకారమును; శ్శాస్త్ర=అధిక
ముగాఁజెలిసికొనువాఁడును; కః=
ఎవ్వఁడు? సత్యవాక్యః, సత్య=అతి
ప్రయాస కాలములయందైన సన్య
తశూన్యమగు, వాక్యః=పలుకుగల
వాఁడు; కః=ఎవ్వఁడు? దృఢవ్రతః,

దృఢ=ఘలపర్యంతము విడువఁబడ
ని, వ్రతః=సంకల్పముగలవాఁడు;
కః=ఎవ్వఁడు.

విశేషార్థము. — లోకాంత
రమందు, నారాయణాదులుండుట,
ప్రసిద్ధమగుటవలనఁ, జెలిసినదికాఁ
బట్టి, యదుగవలసినదిలేదని "ధూ
లోకమందు" అనిచెప్పఁబడినది-కా
లాంతరమందు, నరసింహావ్యవతా
రములు, ప్రసిద్ధములుకాఁబట్టి, యవి
యు, జిజ్ఞాసావిషయములుకావుకా
వున, "ఇప్పుడు" అనిచెప్పఁబడినది-
చకారములు ప్రయోగించుటవలన,
గుణవత్త్వాదివిశేషణ సముదాయవి
శిష్టత్వముసూచితమగుచున్నది-ఒక
చకార ప్రయోగముననే అట్టిసము
చ్చయము సిద్ధించుచున్నను, మాటి
మాటికిఁబ్రయోగించుట, ఉక్తవిశేష
ణసముదాయ విశిష్టనందలి యాద
రాతిశయమునుసూచించుచున్నది.
"గుణవాక్" ఇత్యాది విశేషణము
లువేదోక్తమహాపురుషలక్షణమును
శెప్పుచున్నవి.

చారిత్రేణచ కోయుక్త స్మర్యధూలేషు కోహితః

విద్యానః- కస్యమథశ్శాస్త్ర కత్తైకప్రియదర్శనః॥ ౩.

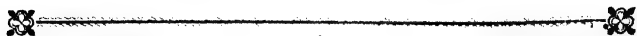
టీక || చారిత్రేణ = కులక్రమాగతా చారముతో (చరిత్రం అనగా, కులక్రమాగతాచారము; చరిత్రమేవచారిత్రంస్వాభేదే, చరిత్రమేచారిత్రమని నైనది.) యుక్తశ్చ = కూడియుండువాడును; కః = ఎవ్వడు? సర్వభూతేషు = సమస్త ప్రాణులవిషయమై, అనగా, సాపరాధులవిషయమై గాని యనపరాధులవిషయమై గాని, యనియర్థము; హితః = హితమును జేయువాడు (హితశబ్దముపైని, తత్కరోతీతిణిచ్, పచాద్యచ్, ణిలోపము, రాగా, సీయథకముకలిగినది); కః = ఎవ్వడు? విద్వాన్ = తెలిసికొనదగినవాని నన్నిటని దెలిసి కొనినవాడు; కః = ఎవ్వడు? సమర్థశ్చ = ఇతరులకు నిర్వహింప సశక్యమగు కార్యమును నిర్వహించువాడును; కః = ఎవ్వడు? ఏకప్రియదర్శనశ్చ, ఏక = ఒకటే రీతిగ నుండునట్టి, ప్రియ = సంతోషజనకమగు, దశకనశ్చ = చూడబడుటకలవాడును, అనగా, “క్షణేక్షణే యన్నవతా ముపైతిత దేవయాపంరమణీయతాయాః” (ప్రతిక్షణమును ఏదినూతనమగుచుండునో; ఆదియెరమణీయత కుస్వరూపము) అనిచెప్పబడినట్లు, ఎల్లప్పుడును జూడబడుచుండినప్పటికిని గ్రోతగాఁ జూడబడువాని యట్లు, విస్తయమునుగలుగఁజేయువాడుననియర్థము; లేక, ఏక = సరిలేని, ప్రియ = సంతోషజనకమగు, దశకనశ్చ = చూడబడుటకలవాడును; కః = ఎవ్వడు? ఆత్మర్యము సులభము.

ఆత్మవాన్కోజితక్రోధో ద్యుతిమాన్కోనసూయకః

కస్య బిభృతి దేవాశ్చ జాతరోషస్య సంయుగే. ౪

టీక || ఆత్మవాన్ = ధైర్యము కలవాడు (“ఆత్మాజీవేధృతాదే హేస్వభావేపరమాత్మని” అనియమరము); కః = ఎవ్వడు? జితక్రోధః, జిత = జయింపబడిన; క్రోధః = కోపముకలవాడును, క్రోధశబ్దము కామాద్యుపలక్షకము, వశీకృతమైనయరిషద్వర్గముకలవాడని యర్థము; కః = ఎవ్వడు? ద్యుతిమాన్ = ప్రశస్తమైనకాంతికలవాడు; కః =

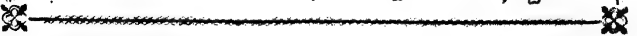

<p>ఎవ్వఁడు? అనసూయకః = గుణము లయందుదోషారోపణము “అసూ య” అని చెప్పబడును (“అసూ యాతుదోషారోపాగుణేష్వపి” అ నియమరము) అది లేవాఁడు; కః = ఎవ్వఁడు? జాతరోషస్య, జాత = పు ట్టిన, రోషస్య = రోషముగల, అనఁ గా, రుష్టఁడైన; కస్య = ఎవ్వఁడి; సం యుగే = యుద్ధమునందు; దేవా శ్చ = (చకారమనురాది సముచ్చ</p>	<p>యాభాము) దేవాసురాదులును; వి భ్యజి = భీతిలదురు? లేక; జాతరోష స్య, కస్య, సంయుగే, దేవాశ్చ = (చ కారమవ్యర్థకము) మిత్రులైన దేవ తలును, విభ్యజి; (కోపమువచ్చినపు డమిత్రులకుఁగూడ భయముపుట్టఁ గానేత్రువులకు భయముపుట్టుటచే పువలసివచ్చినదనియభిప్రాయము.) అనియడిగెనని, “పరిమల్రచ్చ” అను క్రియతో సంబంధము.</p>
--	--

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం నరంశౌతాహలం హేమ
 మహావేత్ త్వంసమర్థోసి జ్ఞాతు మేవలపిన్నరం. ౫

<p>టీక : ఏతత్ = ఇట్టిగుణము లుగలమనుష్యరూపమయినవస్తువు ను; అహం = నేను; శ్రోతుం = విను టకు; ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను. మే = నాయొక్క; శౌతాహలం = హావళము; నరంహి = అధికముగ దా.మహద్దే, మహత్ = పూజ్యుఁ డైన, ఋషే = జ్ఞానపారంగతుఁ డా; అనఁగా, జ్ఞానవారంగతులలో సుత్రముఁడా; త్వం = నీవు; ఏవంపి ధం = ఇట్టిగుణములుగల; నరం = మ నుష్యుని; జ్ఞాతుం = ఎఱుంగుటకు; స మర్థః = సేర్పరివి; అసి = అగుచు</p>	<p>న్నాను. కి శౌతాహలము. — ఋషాంతి ఋషిః (“ఋషగతౌ” అనుధాతువు నందుటచే) జ్ఞానముయొక్క పార మును బొందుచున్నాఁడు కాఁగా, “ఋషిః” అని చెప్పబడును. ఇట్టిగు ణములుగల పురుషునిఁ దెలిసికొనఁ గోరె తామచెప్పఁగా వినవలెనని యడిగెనని గాని యాశ్చర్యములేదు (అని “శ్రోతుం” అనునది సూచింపు చున్నది) “తామనుగ్రహించి చెప్పి నట్లే నవిన గోరెదను, అవశ్యము గాఁ జెప్పవలయునని సర్పంధింపఁ</p>
---	--

జాలను" (అని "ఇచ్చామి" అనుదాని చేఁడెల్లఁ బడుచున్నది) "దీనియందు నాకుఁ జాలఁ గుతూహలమున్న దనియింగితాకారములచేఁ దమకు సునెలియ వచ్చియే యున్నది" (అని "హి" అనుశబ్దము తెల్పుచున్నది.) మీరు జ్ఞానపంతులలో నుత్తములు

కాఁబట్టి, యిట్టిలోకోత్తరుండగు మనుష్యునెఱుంగుటకు, మీకన్నమఱి యెవ్వరును సమర్థులు లేనందున, మీ రాకను ఇంతవఱకుఁ బ్రతీక్షింపుచుంటిని (అనియు త్తరార్థముచే సూచితమగుచున్నది.) తాత్పర్యము సులభము.

(శుత్వా చైత త్రిలోకజ్ఞో వాల్మీకే నాఁరదో వచః

శ్రూయతా మితిచామంత్ర్య ప్రహృష్టో వాక్యమబ్రవీత్. ౬

టీక ॥ త్రిలోకజ్ఞః, త్రిలోక = మూఁడులోకములను, జ్ఞః = ఎఱింగినట్టి, లేక, త్రిలోక = ధూర్భువస్సువః అనెడు మూఁడులోకములు గల బ్రహ్మాండమును, జ్ఞః; లేక, త్రిలోక = బద్ధము క్తనిత్యుల నెడుప్రవిధజనులను, జ్ఞః; ("లోకస్తుభువనజనే" అనియమరిము.) నారదః = నారదమహాముని; ఏతత్ = ఇప్పుడుచెప్పఁబడిన; వాల్మీకే = వాల్మీకిమహామునియొక్క; వచః = వాక్యమును; శ్రుత్వాచ = వినియు; శ్రూయతాం = వినఁబడుఁగాక; ఇతి = అని; ఆమంత్ర్యచ = విలిచియు; అనఁగా, వాల్మీకిని అభిముఖునిఁ గాఁజేసికొని; ప్రహృష్టః = సంతసించినవాడై;

వాక్యం = (వత్యమాణమగు) మాటను; అబ్రవీత్ = పలికెను.

లోకములనన్నింటిని ఎఱింగియున్న నారదమహాషిఁ, వాల్మీకిమహామునియొక్క ప్రశ్నమును విని, "ఇదిగో! వినవలసినది" అని వారిసభిముఖుకరించుకొని, "ఈవాల్మీకి, సమస్త గుణసంపన్నుడైన, మనుష్యునిఁ దేలినకొనఁగోరెను, ఈగుణములు సార్వభౌమనామాన్యునియందు దొరకొనవు- సమస్త జగద్రక్షణార్థము మనస్క రూపముతో నవతరించిన సామ్రాజ్ఞానాయకముఁగాయె కఁడేయిట్టి గుణములు కలిగినవాఁడు, కావున, భగవద్గుణ కీర్తనము ఘటిల్లె" నని సంతోషించి, ఇట్లు,

ప్రత్యుత్తరమును జెప్పెను- అని తాత్పర్యము.

బహవో దుర్లభాశ్చైవ యేత్వయా కీర్తితాగుణాః.

మునేవత్యోష్యహం బుద్ధ్యా త్రైయక్తశ్శూక్రియతాన్నరమ్ ॥ ౭.

టీక ॥ బహవః = విఫులములు
ను, లేక, అనంతములును; దుర్లభా
శ్చైవ = సాధారణులకెంతమాత్ర
మును బొందఁగూడ నివియును, అ
గు; యేగుణాః = యేవిధ్యాదిగుణ
ములు; త్వయా = నీచేత; కీర్తితాః =
వర్ణింపఁబడినవో; మునే = ఓవాల్మీ
కిమహామునీ! త్రై = ఆగుణములతో;
యైక్తః = కూడియున్న; నరః = మ
నుష్యుడు; శ్రూయతాం = వినఁబ
డుగాత; అహం = నేను; బుద్ధ్యా =
తెలిసికొని; వత్యోమి = చెప్పె
దను.

విశేషార్థము. — ఇప్పుడు వా
ల్మీకిచేనడుగంటినగుణములకొద్ది
గానే తెలియవచ్చుచున్నను, అవి, అ
నంత కల్యాణ గుణము లేవును
యందుండునో, వానియందే యుం
డుటంబట్టి, “బహవః” అనుశబ్దము
చేసిచేసింపఁబడినది.

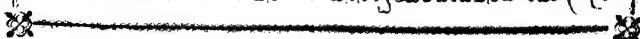
ఓవాల్మీకిమహామునీ, నీవడిగిన
గుణములు అనంతములు, సాధార
ణులయందుదొరికినవు. అట్టిగుణ
ములతోఁగూడినమహాపురుషునిశ్చ
యించి చెప్పెదను, నావధానము
గావినుము; అని తాత్పర్యము.

ఇత్వోకుపంశప్రభవో రామోరామ జనైశ్శుభిః

సియతాత్మా సుహృద్యో ద్యుతమా ధృతిమా స్వేతి ౮.

టీక ॥ ఇత్వోకుపంశప్రభవః; ఇ
త్వోకు = ఇత్వోకు మహారాజయో
క్త, పంశ = కులము, ప్రభవ = ఉత్ప
త్తి స్థానము గాఁగల ; రామో
రామ = రాముఁడుగాదా! (అతఁడే
మీరడిగిన గుణములతోఁగూడినవాఁ

డనుట.) సః (అధ్యాహుతము-
ఇట్లుప్రశంసితేషామందును అధ్యా
హుతమగుచుండును) అరాము
డు; జనైః = లోకులచేత; శ్రుతః =
గుణములచేత సాక్షాన్నాయులు
డనిశ్చయింపఁబడినవాఁడు (“శ్రు

తం శాస్త్రావధృతయోః" అనియ
మరము), లేక, శ్రుతః = వినబడన
వాడు; జనులందఱును దస్మైఁబం
నట్లుగుణసంపత్తి గలవాడని యభి
ప్రాయము. సః = ఆరాముడు; ని
యతాత్మా, నియతః = నిశ్చితమగు,
ఆత్మా = స్వభావముగలవాడు, నిర్వి
కారస్వరూపుడగుట. సః = ఆరా
ముడు; మహావీర్యః, మహాత్ = అ
చింత్యమగు, వీర్యః = శక్తికలవా
డు. సః = ఆరాముడు; ద్యుతి
మాన్ = ప్రశస్తమగు ప్రకాశముగల
వాడు, స్వయంప్రకాశస్వరూపుఁ
డగుట. సః = ఆరాముడు; ధృతి
మాన్ = ప్రశస్తైర్ధైర్యముకలవా
డు; లేక, ప్రశస్తమగు నానందము
కలవాడు; చిరతిశయానందస్వరూ
పుడగుట. ("ధృతిస్తుతుష్టిస్సంతో
షః" అనివైజయంతి) సః = ఆరా
ముడు; వశీ = ఇంద్రియనిగ్రహముక
లవాడు; లేక, సమస్తప్రపంచము
ను దనవశములో నుంచికొనినవాఁ

డు; సర్వేశ్వరుఁ డగుట.

విశేషార్థము. — "రామో
రమయతాంవరః" (రమింపఁజేయు
వారిలో రాముఁడు శ్రేష్ఠుఁడు) అని
యుండుటంబట్టి, రమయతీతిరామః,
రమింపఁజేయువాడని రామశబ్దా
ర్థము, లేక, "రమంతే యోగినో
నంతే సత్త్వానందే చిదాత్మసి, ఇతి
రామపదేనాసౌ పరం బ్రహ్మభిధీ
యతే" (అనంతసచ్చిదానందాత్మ
కుండగువీనియందు యోగులరమిం
తురు. ఇట్లు రామశబ్దముచేఁబరబ్ర
హ్మచైష్ఠ్యబడుచున్నది.) అనునగ
స్త్యసంహితావచనమువలన, ర
మంతేఽస్మిన్నితిరామః, వీనియందు
యోగులరమింతురనిగాని, రామ
శబ్దార్థము. "రాముఁడు గదా"
అనిచెప్పటంబట్టి "మీరునుజిత్రకూ
టపర్వతమునందుండు నపుడు రా
మునింటాచియున్నా" రనిజ్ఞాపకప
టచడమైనది.

తాత్పర్యము సులభము.

బుద్ధిమాన్ స్మితిమాన్ వ్యాగ్నీ శ్రీమాన్ శత్రు నిబహుళః

విప్రులాంసో మహాబాహుః కంబుగ్రీవో మహాహనుః. ౯

<p>టీక సం = ఆ రాముడు; బుద్ధి మా = స్రవ స్తమైనబుద్ధికలవాడు; సర్వజ్ఞుడనుట. సం = ఆ రాముడు; నితిమా = ప్రళ స్తమగునీతికలవాడు, లేక, సృష్టిస్థితిలయరూప మర్యాదలకలవాడు. సం = ఆ రాముడు; వాస్త్వి = సమ స్తవిద్యలును చెలినినవాడు. సం = ఆ రాముడు; శ్రీమా = అఖండమైనయైశ్వర్యముకలవాడు. సం = ఆ రాముడు; శత్రునిబహుళాని, శత్రు = విరోధులను, నిబహుళాని = నిరంపజేయువాడు. సం = ఆ రాముడు; విపులాంసం, విపుల = ఉన్నతములగు, అంసం = మూంపులుకలవాడు. సం = ఆ రాముడు; మహాబాహుః, మహత్ = బలినన, బాహుః = భుజములుగలవాడు. సం = ఆ రాముడు; కంబుగ్రీవః, కంబు = శంఖమువంటి, గ్రీవః = కంఠముకలవాడు. సం = ఆ రాముడు; మహాహనుః, మహత్ = ఉన్నతములగు, హనుః = చెక్కిల్లమీరిభాగములు కలవాడు. విశేషార్థము. — విపులాంసం = “కక్షఃకుక్షీశ్చపక్షశ్చక్షుఃసస్పృగంధో లలాటికా, సర్వభూతేషునిర్దిష్టాఉన్నతాస్తుసుఖప్రదాః” (చరక, కడుపు, తొమ్ము, ముక్కు, మూంపు, నొసలు, ఇవి, సమ స్తపానులయందును, ఉన్నతములైనవైస్త్వైన, సుఖప్రదములు గాఁజెప్పఁబడినవి) అని సాముద్రికములొక జెప్పఁబడినట్లు; ఉన్నతములైన మూంపులుగలవాడనుట. కంబుగ్రీవః = “కంబుగ్రీవశ్చనృపతిలకంబకన్తోతిభూషణః” (శంఖమువంటికంఠముగలవాడు, రాజగును; వేలాడు చెవులు గలవాడు, పెక్కుభూషణములుగలిగియుండును.) అనుసాముద్రిక వచనముగీతిన; శంఖమువలెనుండు కంఠముగలవాడనుట. మహాహనుః = “హూంసలేతుహసూయస్యభవతస్త్రీషడున్నతే, సనకోమృష్టమగ్నివియావదాయుస్సుభావ్యతః” (ఎవ్వనియొక్క, చెక్కిల్లమీరి భాగములు, బలినయిండుటచే, గొంచెమున్నతములుగానుండునో; ఆమనుష్యుడు, జీవితకాలమంతయు, సుఖముగలిగి, మృష్టాన్నమునుభుజింపుచుండును) అనియుండునట్లు, ఉన్నతములైన హనువులుగలవాడనుట.</p>	<p>తాత్పర్యమునులభము.</p>
--	--------------------------

మహేశ్వరస్కో మహేష్వాసో గూఢజత్రు రరిందమః
ఆజానుబాహు స్సుశిరా స్సులలాట స్సువిక్రమః. ౧౦

టీక || సః = ఆరాముడు; మహారస్కః, మహత్ = విశాలమగు, ఉరస్కః = తొమ్ముగలవాడు. సః = ఆరాముడు; మహేష్వాసః, మహత్ = గొప్పదగు, ఇష్వాసః = విల్లుగలవాడు. సః = ఆరాముడు; గూఢజత్రుః, గూఢ = మాంసమగ్నములగుటవలననగుపడనట్టి, జత్రుః = మూఁపులసంధి యెముకలు కలవాడు. సః = ఆరాముడు; అరిందమః, అరిం = కామక్రోధాదిత్రువులను, లేక, పాపములను, దమః = పోగొట్టువాడు. సః = ఆరాముడు; ఆజానుబాహుః, ఆజాను = మోఁకాల్లవఱకు నిడుదలైన, బాహుః = ఘనములుగలవాడు. సః = ఆరాముడు; సుశిరాః = మంచితక్షణముతోఁగూడినశిరముగలవాడు. సః = ఆరాముడు; సులలాటః = శుభలక్షణముగల నొసలుగలవాడు. సః = ఆరాముడు; సువిక్రమః = శోభన మగు పాదవిన్యాసముగలవాడు.

విశేషార్థము. — మహారస్కః = “స్థిరంవిశాలంకఠినమున్న తమ్మాంసలంసమం, వత్సోయస్య మహీపాల స్తత్సమోవా భవేన్నరః” (దృఢమై, విశాలమై, కఠినమై, యున్నతమై, బలీసి, సమముగానుండు తొమ్ము, ఎవ్వనికేఁగలదో; వాడు, రాజుగాని, రాజసముడుగాని, యగును.) ఇట్లు శాస్త్రోక్తవత్సోలక్షణముగలవాడనట. ‘మహేష్వాసః’ ఈశబ్దముచే, “గొప్పశనువును ధరింపఁదగినంతదృఢమైన శరీరముగలవాడు” అనునర్థము సూచింపఁబడుచున్నది, కావునఁ, బ్రక్రమభంగములేదు. గూఢజత్రుః = “విషమైజత్రుభిర్నిస్సాస్వతిసూత్రైశ్చమానవాః, ఉన్నతైర్భోఽగినో నిష్ఠైర్నిస్సాస్వీః పీనై నరాధిపాః” (మూఁపులసంధియెముకలు “జత్రువు” లనంబడును) మనుజులు, ఎచ్చుతక్కువలు గలిగిగాని, యతిమాత్స్యములుగఁగాని, యుండు, జత్రువులచే, దరిద్రులగుదురు; ఉన్న

తములైన జత్రువులచే భోగులగుదురు; లోతుగానుండు జత్రువులచే బీదవాండ్రగుదురు; బలిసిన జత్రువులచే, రాజులగుదురు.) అనునట్లు, మాంసాధిక్యము గలిగి బలిసియున్నందున, గూఢములగు, మూపులసంధియొముకలుగలవాండ్రనుట. అరిందము = కామక్రోధాదిశత్రువర్గమునుబోగొట్టువాండనియర్థము; కామక్రోధాదులులేక కర్మముగలుగదు, కర్మములేక శరీరపరిగ్రహము సంభవింపదు; కాబట్టి, ఈ శబ్దముచే, “ఇష్టము, రామునిచే నంగీకరింపబడినమనుష్యశరీరము, కర్మ మూలకముగాదు; లోకానుగ్రహభాగమైయంగీకరింపబడినది” అని సూచితమగుచున్నది. ఆలానుబాహుః = “అజానులంబినౌ బాహూ వృత్తపీనౌ మహేశ్వరః” (గుండ్రముగాబలిసి మోకాళ్లవలెకు వ్రేలాడునట్టి బాహువులుగలవాడు, సార్వభౌముండగును.) అనుసాముద్రికవచనమురీతిని; సార్వభౌమలక్షణముగలబాహువులుగలవాండ్రనుట. సుశిరాః = “సమవృత్తశిరాశ్చైవ శత్రాకార శిరాస్తథా, ఏకచ్ఛత్రామహీంధుశ్చేదీ ఘోమా యుశ్చజీవతే” (సమముగా గుండ్రమయియుండు శిరముగలవాఁడును, గొడుగువంటి శిరముగలవాఁడును, ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యము సేయుచు, దీర్ఘకాలముజీవిండును.) అనురీతిని, శుభలక్షణముగల శిరముగలవాండ్రనుట. సులలాటః = “అర్థచంద్రనిభస్తుంగం లలాటం యస్య సప్రభుః” (అర్థచంద్రాకారముగలిగి యున్నతమైన లలాట, మెవ్వనికింకలదో; వాఁడు రాజగును.) అనిచెప్పబడిన లలాట లక్షణముగల నౌసలుగలవాండ్రనుట. సువిక్రమః = “సింహాక్షభగజవ్యాఘ్రై గతయో మనుజామనే, సర్వత్ర సుఖమేధం తే సర్వత్ర జయిసస్సదా” (సింహమువంటిగాని, వృషభమువంటిగాని, యేనుఁగువంటిగాని, బెచ్చులివంటిగాని, గవనముగలవారలు, సమస్తస్థలములయందును, ఎల్లప్పుడు, సుఖముగా వృద్ధిబొందుచు, జయముగలిగి యుందురు.) అని జగద్వల్లభయందుండునట్లు, శుభలక్షణములుగలనడకగలవాండ్రనుట. తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో || సమ స్సమవిభక్తాంగ స్స్నిగ్ధవణః ప్రతాపవాన్
పీనవత్ పిశాలాత్ లక్ష్మీవాన్ శుభలక్షణః. ౧౧

టీక || సః = ఆరాముడు; స విశేషార్థము. —
మః = అతిదీఘమును అతిహ్రాస్వ సమః = “షణ్ణవత్యంగుళోత్సేధస్సా
మునుగాని దేహము గల వాడు. ర్వభౌమోభవేన్నృపః” (తొంబది
సః = ఆరాముడు; సమవిభక్తాం యాటంగుళముల పొడవుగలరాజు
గః, సమ = ఎచ్చుతక్కు-వలులేని, వి సార్వభౌముడగును.) అనిజగద్వ
భక్త = విభజింపబడిన, అంగః = ల్లభయందుఁజెప్పఁబడినట్లు, ఎచ్చు
అవయవములుగలవాడు. సః = ఆ తక్కు-వలులేకతొంబది యాటంగు
రాముడు; స్నిగ్ధవణః, స్నిగ్ధ = శములపొడవు గలవాఁ డనుట. స
స్నేహముగల, వణః = రంగుగల మవిభక్తాంగః = “ఘృహానాసాపు
వాడు. సః = ఆరాముడు; ప్రతా బానేత్రేకగ్ధావోష్ఠాచ చూచుకే,
పవాన్ = ప్రశస్తమగు, పరాక్రమ కూర్మరామణిబంధాచజానుసీవృష
ముగలవాడు, లేక, తేజస్సు కల జౌకటి, కరాపాదౌస్థితౌస్యస
వాడు. సః = ఆరాముడు; పీనవ మ్నాన్లే యస్సహృదయః” (కనుబొ
త్మః, పీన = బలిసిన, వత్మః = బొ మలు, నాసికారంధ్రములు, కంఠు,
మ్ముగలవాడు. సః = ఆరాముడు, చెవులు, పెదవులు, చనుమొనలు,
విశాలాత్మః, విశాల = దీఘములై మోచేతులు, మనికట్లు, మోఁకా
న, అత్మః = నేత్రములు గలవాడు. ల్లు, వృషణములు, కటిప్రదేశములు,
సః = ఆరాముడు ; లక్ష్మీవాన్ = హస్తములు, పాదములు, పిటుఁ
ప్రశస్తమైన యవయవకాంతి గల దులు, ఇవి, యెవ్వ నికి, సమము
వాడు. సః = ఆరాముడు ; శుభ లగునో; అతఁడు రాజుగాఁగలఁడు)
లక్షణః, శుభ = మంగళకరములగు, అనుసాముద్రికమురీతిని, ఎచ్చుత
లక్షణః = సాముద్రికశాస్త్రమందు క్కు-వలులేక, సమములై, విభక్త
జెప్పఁబడినలక్షణములుగలవాడు. ములైన, కనుబొమలు మొదలగు

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సవయవములుగలవాఁడనుట. స్నిదు స్నేహముండిన, మంచిభోజన
గృవర్ణః = “చక్షుస్నేహేనసౌభాముగల్గును ; చమకమందుస్నేహ
గ్యందంతస్నేహేనభోజనం, త్వచిముండినసుఖశయ్యగలుగును; పాద
స్నేహేనశయ్యాచ పాదస్నేహేముల యందు, స్నేహముండిన, వా
ననాహనం” (స్నేహమనగా, హనములుగలుగును) అనివరరుచిచె
మెఱుంగుగలిగియుండుట. నేత్రముప్సినట్లు, నేత్రాద్యవయవములయం
లయందు స్నేహముండిన, సౌభాదు, స్నేహముగలవాఁడనుట.
గ్యముగలుగును ; దంతములయం తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో ॥ ధర్మజ్ఞ స్సత్యసంభత్స ప్రజానాంచ హితేరతః
యశస్వీజ్ఞానసంపన్నశ్శుచిర్వశ్యస్సమాధిమాన్. ౧౨

టీక ॥ సం = ఆరాముండు ; ధయశస్వీ = ప్రశస్తమగుకీర్తికలవాఁ
మజ్ఞః, ధర్మ = శరణాగత రక్షడు. సం = ఆరాముండు; జ్ఞానసంప
ణాది ధర్మములను, జ్ఞా = ఎఱిపస్స, జ్ఞాన = సర్వవిషయజ్ఞానము
గినవాఁడు. సం = ఆరాముండు ; సత్త్వో, సంపన్న = గూడినవాఁడు.
త్యసంభః, సత్య = యథార్థమైన, సం = ఆరాముండు ; శుచి = పరిశు
సంభః = ప్రతిజ్ఞగలవాఁడు (చకాద్ధుండు. సం = ఆరాముండు; వశ్యః =
రముపాదపూరణార్థము. (“తగురుజనులకు లోకువ యగువాఁ
హిచస్తహవై పాద పూరణే” అనిదు, లేక, ఆశ్రితపరశంత్రుండు .
యమరము.) సం = ఆరాముండు; ప్రసం = ఆరాముండు; సమాధిమాన్ =
జానాం = ప్రాణులకు; హితేఆశ్రితరక్షణచింత గలవాఁడు.
హితము నేయుటయందు; రతఃఆశ్రితరక్షణచింత గలవాఁడు.
ఆసక్తుండు. సం = ఆరాముండు ; తాత్పర్యము సులభము

శ్లో ॥ ప్రజాపతి సమ శ్రీమాన్ ధాతా రిపునిషాదనః
రక్షితా జీవలోకస్య ధర్మస్య పరిరక్షితా. ౧౩

టీక || సః=ఆరాముడు ; ప్రజాపతిసః, ప్రజాపతి = బ్రహ్మతో, సః=సమానుడు. సః=ఆరాముడు; శ్రీమాన్=సర్వమునతిశయించినవాడు. సః=ఆరాముడు ; ధాతా=సమస్త ప్రపంచమునుబోషించు వాడు. సః=ఆరాముడు; రిపునిషూదనః, రిపు= శత్రువులను , నిషూదనః=నిరసించు వాడు. సః=ఆరాముడు ; జీవలోకస్య=ప్రాణివర్గమునకు; రక్షితా=పాలకుడు. సః=ఆరాముడు ; ధర్మస్య= తత్త్వద్వారా శ్రీమధర్మమునకు; పరిరక్షితా= విశేషించి రక్షించుడు.

విశేషార్థము.---“జీవలోకస్య రక్షితా” సార్వభౌమ మాత్రుడు , స్వజనములమాత్రము, రక్షించును, లేక, మనుష్యులనుమాత్రమరక్షిం

చును. రాముడట్లుకాదు. ప్రాణివర్గమునంతయు, బిషీలికాదిబ్రహ్మపర్యంతము, రక్షించువాడనుట. ప్రాణివర్గమునంతయురక్షించుపక్షమున, బావులనుగూడరక్షించునా ! అనిన; “ధర్మస్యపరిరక్షితా” ధర్మమునురక్షించుటవలన బావులనుగూడ రక్షించువాడే! ఎట్లనగా; ఏలాగు , చికిత్సకుండు , రోగికి, అప్పుడవకారిగానగుపడుచుండినను, రోగమును బోగొట్టుటచే, నుపకారియగునో; ఆలాగు, పావులకు, శిక్షకుండగుటచే, నప్పటికిఁ గ్రూరుఁడుగానగుపడినప్పటికిని, అధర్మములోఁబడి, పాపములనాచరించుచు, నశించు చున్నవారి, నుద్ధరించుటంబట్టి, వారికే , విశేషించి రక్షించుటగును.

తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో || రక్షితా స్వస్య ధర్మస్య స్వజనస్యచ రక్షితా

వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞో ధనుర్వేదేచ సస్థితః. ౧౪

టీక || సః=ఆరాముడు; స్వస్య=తనదగు ; ధర్మస్య=శరణాగత రక్షణరూప ధర్మమునకు , లేక, త్రివిధ ధర్మమునకు; రక్షి

తా=రక్షించుడు , సః=ఆరాముడు. స్వజనస్యచ=ఆశ్రితబాంధవాదిస్వీయజనమునకును; రక్షితా=రక్షించుడు. సః=ఆరాముడు, వేదవే

౨౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

దాంగతత్వజ్ఞః, వేద=ఋగ్యజు
స్సా మాధర్వణములనెను చతుర్వి
ధ వేదములయొక్కయు, వేదాం
గ=శిక్షావ్యాకరణ చ్యుంబోనిరుక్త
జ్యోతిషకల్పము లనెను షష్ఠేధ వే
దాంగములయొక్కయు, తత్త్వ=
సిద్ధాంతమును, జ్ఞః=ఎఱింగినవాం
డు. సః=ఆరాముడు; ధనుర్వేదే
చ = ధనుర్విద్యను చెల్పు నపవే
దమందును, (చకారమును క్తనము
చ్చాయకము, ఇతరోప వేదముల
గ్రహింపుచున్నది.) ఆయుర్వేదము
నందును, గాంధర్వవేదమునందును,
అథకౌశ్రుమునందును; నిష్ఠిత=
నిష్ఠగలవాడు.

విశేషార్థము.—ధర్మకావ
తకామాత్రుండు" ధర్మోపదేశ
సమయేజనాస్సర్వేపిపండితాః, తే
దనుష్ఠాససమయే మునయోపనిపం
డితాః" (ధర్మోపదేశముసేయు
టయందు సమస్త జనులును బండి
తులే; ఆధర్మముననుష్ఠించు కాల
మందు ఋషులు సగా పండితులు
కాఁజాలరు.) అనిచెప్పఁబడినట్లు,
పరులకుధర్మోపదేశము సేయస
మర్హుండేకాని, తాననుష్ఠింపఁడు.

రాముండట్లుకాదు అనితెల్పుటకుం
గా "రషితాస్వస్య ధర్మశ్శ" అని
చెప్పఁ బడి నది . లేక ,
"ధర్మ" మనఃగా, ధనువు. (స్వా
మ్యస్వధావనుకృతేష్వస్త్రీధర్మకం
తుకార్తుకే" అనిబాగనఘంటువు.)
తనదగు ధనువును రక్షించుకొను
వాఁడు, (ధర్మశస్త్రమురథాద్యుప
లక్షకము.) యుద్ధమునందు, భం
గములేకుండ, ధనువును, రథమును,
సారథిని, గుఱ్ఱములను, సైతకేరి
నములను, రక్షించుకొను నష్టియని
రథ శ్రేష్ఠుండనుట. లేక, ఏవధను
భంగం పరశురామ పరాజయ
ములనేల దనదు సేనారాయణౌప
తారిత్వరూపధర్మమునురక్షించు
వాఁడనుట. "స్వజనస్యచరక్షితా"
అని, జనలోకరక్షణములోనే, స్వజ
నరక్షణమంతగూతమైనను, మఱి
లంఛెప్పట, స్వజనులయందలిరాము
నకుఁగలయాదరాశిశయమునసూ
చించుచున్నది. లేక, "దాస్యమైశ్వ
ర్య భావేన జ్ఞాతీనాంచ కరోమ్య
హం" (విశ్వర్యముగలిగినదనునహం
కారముచేత, నేను, జ్ఞాతులకుస
గా, దాస్యమును గలుగఁజేయుచు

న్నాను.) అని భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినట్లు, బాంధవాదులఁ దిరస్కరించుటప్రభువునకు సహజము, రామున కట్లు కాదు. “అత్యాసన్మంపరిత్యజ్యమునే దఁ త్తంతు నిష్ఫలం” (ఆశ్రితుఁడగు బంధువును

గాని విడిచి, మనీశ్వరు కివ్వఁబడినదియు నిష్ఫలమగును.) అనుశాస్త్రమురీతిని, ఆశ్రిత బాంధవుల విశేషించిరక్షించు వాఁడనుట. తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో ॥ సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞ స్త్వత్సమాప్తతిభానవాక్
సర్వలోకప్రియ స్సాగు రదీనాత్మా విచక్షణః.

టీక ॥ సః=ఆ రాముఁడు; సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞః, సర్వ=సమస్తములైన, శాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞః, సర్వ=సమస్తములైన, శాస్త్ర=ముందుచెప్పఁబడినవేదములు, వేదాంగములు, పీఠికంపె వ్యతిరీక్తములగు, ధర్మశాస్త్రపురాణమీమాంసాన్యాయసాంఖ్యవైశేషిక యోగశాస్త్రములయొక్క, అర్థ=అభిప్రాయముయొక్క, తత్త్వ=సిద్ధాంతమును, జ్ఞః=ఎఱింగినవాఁడు. సః=ఆ రాముఁడు; స్త్వత్సమాప్తతిభానవాక్=జ్ఞప్తికలవాఁడు, అనఁగా, తెలిసినవిషయమునకెంతమాత్రము మఱపు లేనివాఁడనుట. సః=ఆ రాముఁడు; ప్రతిభానవాక్=వ్యవహారమునందు, ఉత్తరోత్తర యుక్తిస్ఫూర్తి కలవాఁడు. సః=ఆ రాముఁడు; సర్వలో

కప్రియః, సర్వ=సమస్తములైన, లోక=జనములకును, ప్రియ=ఇష్టుఁడు, లేక, సర్వ=సమస్తములైన, లోక=జనములు, ప్రియ=ఇష్టులుగాఁగలవాఁడు. సః=ఆ రాముఁడు; సాగు=తనకపకారము చేసినవారికిని ఉపకారముసేయువాఁడు. సః=ఆ రాముఁడు; అదీనాత్మా, అదీన=అతిదుఃఖకాలమందైనను తోభమునొందనట్టి, ఆత్మా=మనస్సుకలవాఁడు. సః=ఆ రాముఁడు; విచక్షణః=వినువారికి హృదయా నందముగ నానావిధములగు మాటలాడువాఁడు, లేక, ఆయాకాలములందుఁ జేయవలసిన వాటిని జేయుటయందుఁజతురుఁడు. తాత్పర్యము సులభము.

౨౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

శ్లో || సర్వదాభిగత స్సద్భి స్సముద్ర ఇవ సింధుభిః

ఆర్య స్సర్వసమత్వైవ సదైకప్రియదశకానః. ౧౬

టీక || స=ఆరాముడు ; స
ద్భిః=సత్పురుషులచేత; సర్వదా=
ఎల్లప్పుడు, అనఁగా, కాలత్రయమం
దును; సముద్రః=మున్నీరు; సింధు
భిరివ = నదులచేతంబోలె; అభిగ
తః=పొందఁబడిన వాడు. స=ఆ
రాముడు; ఆర్యః=పొందఁ దగిన
వాడు, లేక, శూన్యఁడు; సవీవ=ఆ
రాముడే; సర్వసమః, సర్వ=జాతి
వర్ణాదితారతమ్యములేక సమ
స్త భూతములయందును, సమ=
వైషమ్యములేనివాడు. (చకారము
పాదపూర్వార్థము “తూహించెన్
హవై పాద పూర్వే” అనియమర
ము) స=ఆరాముడు; సదైకప్రి
యదశకానః (ఇదిగోవిందరాజపా
తము.) సదా=ఎల్లప్పుడు, ఏక=ఒ
కటేరీతిగనుండు, ప్రియ=సంతోష
జనకమగు, దశకానః=చూడఁబడుట
గలవాడు (దీనివి శేషార్థము, వా
త్సక్రీప్రశస్తిశ్లోకములోవివరింపఁ బడి

నది.) సదైవ (ఇదిమహేశ్వరతీర్థీయ
పాతము) = ఎల్లప్పుడును (ఏవకా
రమవ్యభిచారికము,) ప్రియదశకానః,
ప్రియ=సంతోషజనకమగు, దశకా
నః=చూడఁబడుటగలవాడు.

విశేషార్థము.—“సర్వదా”
అనుటవలన, “ఏలాగునదులకు సము
ద్రుని సేవింపఁబడుచుండు, గాలనియ
మమక్కలలేదో, ఆలాగు, భక్తుల
కు, రాముని సేవింపఁబడుచుండు, గా
లనియమమక్కలలేదు” అనిదెల్పఁ
బడినది. “అభిగతః” అను శబ్దము
చే, “సత్పురుషులకుఁ బరమ ప్రా
ప్యస్థానమీరామఁ”డనిసూచిత మై
నది. “సముద్రః సింధు భిరివ” అను
నుపమానముచే, “నదులకు సము
ద్రుఁడుతప్పవేలుగతలేనట్లు, సత్పు
రుషులకు రాముఁడు తప్పగత్యంతర
ములేదు” అనిసూచింపఁ బడుచు
న్నది.

తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో || సచ సర్వగుణోపేతః కాసల్యానందవర్ధకానః

సముద్రఇవ గాంధీర్యే తై ర్యేణహిమవానివ. ౧౭

టీక॥ సచ=ఆరాముడే (చకాన్మను దుఃఖము నొందకయుండుట రమేవకారాధాకము.) ; సర్వగుణావళి, సర్వ=సమస్తములైన అమృతము, అనఁగా, “గిర నఁగా, ఇప్పుడు చెప్పబడినవియుఁ జెప్పఁ బడనివియు నైన, గుణ=గుణములతో, ఉపేతః=కూడికొనినవాఁడు. సః=ఆరాముఁడు; కౌసల్యానందవర్ధనః, కౌసల్యా=కోసలదేశపురాజుయొక్క పుత్రికయగు, కౌసల్యాదేవికి, ఆనంద=సంతోషమును, వర్ధనః=కుమారుఁడగుటంబట్టి, వృద్ధిబొందించువాఁడు. సః=ఆరాముఁడు, గాంధీర్యే=తనహృదయములోనుండు దానిబై టికిఁ దెలియకుండఁజేయుటయందు, సముద్ర ఇవ = సముద్రుని వంటివాఁడు, అనఁగా, సముద్రుఁడు తనలోపలనుండురత్నాదులను బై టికిఁ దెలియకుండఁ జేయుచుండునట్లు, హృదయమునందుండు దానిబై టికిఁ దెలియకుండఁజేయువాఁడనుట. సః=ఆరాముఁడు; ధైర్యేణ=దుఃఖ కారణము

న్నను దుఃఖము నొందకయుండుట చేత, హిమవానివ=హిమవత్పర్వతమువంటివాఁడు, అనఁగా, “గిర యోవర్షాధారాభిహాస్యమానా చవివ్యధుః, అభిఘాయ మానావ్యసనై యథాధోక్షజచేతసః” (ఏలాగు, నారాయణ భక్తులు, వ్యసనములచేఁ గొట్టుపడుచుండినను, దుఃఖింపరో; ఆలాగు, పర్వతములు, వర్షాధారలచేఁ గొట్టు పడుచుండినను దుఃఖింపలేదు.) అని చెప్పబడినట్లు వర్షము గురియుట, పిడుగులు పడుట మొదలగు దుఃఖము గలిగించు కారణము లున్నను, పర్వతములకు వ్యధకలుగదు; అట్టిపర్వతములనన్నింటికన్నను, హిమవంతుఁడు, పర్వతరాజుకావున, మిక్కిలి ధైర్యశాలి; ధైర్యముచేనట్టి హిమవంతునితో సమానుడనుట.

తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో॥ విష్ణునాసద్యశోవీర్యే సోమవత్ప్రియదశకః

కాలాగ్నిసదృశః క్రోధే తమయాప్యధివీనమః. ౧౮.

టీక॥ సః=ఆరాముఁడు; వీర్య=పరాక్రమమునందు (దేనిచేదనకుఁగూడ)

౧౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

గలుగ కుండఁబురుషుఁడు పురుష
యించునో; అదివీర్యమనఁ బడును.)
విష్ణువా=విష్ణుచేపుఁతో; సదృశం=
సమానుఁడు; ఈరాముఁడే విష్ణువై
నను, అవతారోపాధివలన, విష్ణు
పుకంబెఱిస్తుఁడుకాఁబట్టి, “విష్ణు
పుతోసమానుఁ”డనిచెప్పఁ బడినది.
లేక, “వీర్యవిషయమందు, వి
ష్ణువగు తనతోనే సమానుఁడు,
ఉపమానములేనివాఁ” డనియైనను
జెప్పవచ్చును. సం=ఆరాముఁడు;
సోమవల్=చంద్రుఁడువలె; ప్రియ
దశానం, ప్రియ=మిత్రమునుబోఁ
గొట్టిసంతోషమును గలిగించునట్టి,

దశానం=చూడఁ బడుట గలవాఁ
డు. సం=ఆరాముఁడు; క్రోధే=
కోపమునందు; కాలాగ్నిసదృశం,
కాల=ప్రళయకాలమందలి, అ
గ్ని=విష్ణుతో, సదృశం=సమానుఁ
డు. సం=ఆరాముఁడు; ఉమయా=
ఓపుకాచే; పృథివీసమి, పృథివీ=
భూమితో, సమి=సమానుఁడు,
భూమి, తన్ను జనులు, త్రొక్కినను,
ద్రవ్యినను, ఏమిచేసినను, ఓచికా
యుంచునట్లు, తనకెంతయపకార
ముచేసినను, అచేతనపదార్థము
వలె మిన్నక యుండువాడనుట.
తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో || ధనదేవ సమస్త్యాగే సత్యే ధర్మః ఇవాపరి. ౧౨౪

టీక || సం=ఆరాముఁడు; త్యా
గే=ఈవియందు; ధనదేవ=కుబేరు
నితో; సమి=సమానుఁడు. ఇచ్చటధ
నద (ధనము నిచ్చువాఁడు) శబ్దప్ర
యోగముచేఁ గుబేరుని త్యాగవిశే
షము సూచింపఁ బడినది. సం=ఆ
రాముఁడు, సత్యే=సత్య వచనమం
దు; అపరి=తనకన్న నితర మగు

సుత్యౌష్టవస్తువులేని, ధర్మః ఇవ=
ధర్మఁడేవతవంటివాఁడు. (ఇదిగో
విందరాజమతము.) అపరి=చెండ్
వదియైన; ధర్మః ఇవ=ధర్మఁడేవ
తయట్లున్నవాఁడు. (ఇదిమహే
శ్వరతీర్థకమతము.)
తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో || తమేవంగుణసంపన్నం రామం సత్యపరాక్రమం. ౧౫

శ్రేష్ఠం శ్రేష్ఠగుణై ర్యుక్తం ప్రియం దశరథ స్సుతమ్
ప్రకృతీనాం హితై ర్యుక్తం ప్రకృతి ప్రియకామ్యయా. ౨౦
యావరాజ్యేన సంయోక్తు మైచ్ఛ త్ప్రీత్యా మహీపతిః.

అవతరణిక. — నారదులవారు, మొదట; “ఇత్వోకువంశప్రభవః” అనుశబ్దముచే, రామావతారమునుజెప్పిరి, “మహావీర్యః, శత్రునిబహుణః” అనుశబ్దములచే, దాటకామారీచవధపరశురామపరాజయముల, సూచించిరి, “లక్ష్మీవాణ్, శ్రీమాణ్” అనుశబ్దములచే, సీతాపరిణయమునుదెలియజేసిరి, “ధనుర్వేదేచనిష్ఠితః” అను వాక్యముచే గౌశికనివలన రామనకుఁగలిగిన సమస్తాస్త్రప్రాప్తిని దెలిపిరి. ఇట్లు బాలకాండకథనుజెప్పి, యిప్పుడయోధ్యాకాండకథను జెప్పుచున్నారు.

టీక॥ మహీపతిః, మహీ = భూమికి, పతిః = ప్రభువైన; దశరథః = దశరథమహారాజు; ఏవం గుణసంపన్నం, ఏవంగుణ = ఇప్పుడుచేప్పఁ బడిన గుణములతో, సంపన్నం = కూడుకొనినవాఁడును; సత్యపరాక్రమం, సత్య = వ్యర్థము

కాని, పరాక్రమం = వీర్యముగలవాఁడును; శ్రేష్ఠం = తనకుమారులలోఁ బెద్దవాఁడును; శ్రేష్ఠగుణైః, శ్రేష్ఠ = ఉత్తమములైన, గుణైః = గుణములతో; యుక్తం = కూడియుండు వాఁడును; ప్రియం = తనదుప్రీతికిఁ బాత్రభూతుఁడును; సుతం = పుత్రుఁడును; ప్రకృతీనాం = ప్రజలకు; హితైః = సౌఖ్యముగలిగించుకార్యములతో; యుక్తం = కూడుకొనినవాఁడును; తం = ప్రసిద్ధుఁడునగు; రామం = రాముని; ప్రకృతి ప్రియకామ్యయా, ప్రకృతి = ప్రజలకు; ప్రియకామ్యయా = ప్రీతిసేయనిచ్చచేతను; ప్రిత్యా = ప్రేమచేతను, యావరాజ్యేన = యువరాజుదొరతనముతో; సంయోక్తుం = కూర్చుటకు; ఐచ్ఛత్ = కోఁరెను.

దశరథమహారాజు, ప్రజలకు హితముసేయఁదలంచి, సమస్తగుణసంపన్నుడై, యమోఘంబగు పరాక్రమముగలిగి వెలుంగుచు, నె

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

జ్జిష్ణుడునుబ్రజలకుహితముసేయు | డగు రాముని యువరాజుగాఁ జే
చున్నప్రియుఁడైనతనశ్వేష్టపుత్రుఁ | యుఁగోరెను; అనితాత్పర్యము.

తస్యా భిషేకసంఘారా స్వప్త్వా భార్యాథ కైకయా. ౨౧

పూర్వస్తత వరాదేవీ వరమేన మయాచత

వివాసనంచ రామస్య భరతస్యా భిషేచనమ్. ౨౨

<p>టీక అథ=అటుపిమ్మట; త స్య=ఆరామునియొక్క; అభిషేక సంఘారా, అభిషేక=రాజ్యాభి షేకముయొక్క, సంఘారా=ఉ పకరణములను; దృప్త్వా=చూచి, (తెలిసికొనియనుట.); భార్యా=ప త్నియు; దేవీ=రాణిగారునైన; పూర్వం=మునుపు; దతవరా, ద త్త=ఇవ్వఁబడిన; వరా=వరములు గలిగి(గనుకనే)కైకయా=కేకయ రాజపుత్రి; ఏనం=ఈదశరథుని; రా మస్య=రామునకు; వివాసనం=వ నవాసముచేయించడమును; భరత స్య=భరతునకు; అభిషేచనంచ=</p>	<p>రాజ్యాభిషేకము సేయించడము ను; వరం=(ఈ)వరమును; అయా చత=యాచించెను. దశరథుని రాజులలో నొక తె యగుకైకయి, రామాభిషేకమున కుగానేర్పరిచిన యుపకరణములఁ జెలిసికొని, తనకుమన్న దశరథుఁ డులెందువరములిచ్చియున్నందున, “అందొకవరమునకు, రామునరగ్య మునకుంబంపవలెను; రెండవవరము నకు, భరతుని రాజ్యాభిషిక్తునిగాఁ జేయవలె”ననిదశరథుని యాచించె ను; అనితాత్పర్యము.</p>
--	---

స సత్య వచనాచైవ ధర్మపాశేన సంయతః

వివాసయామాస సుతం రామం దశరథః ప్రియమ్. ౨౩

<p>టీక రాజా=సర్వజనులనురంజి ల్లఁజేయునట్టి; సః=ఆ, (పూర్వము రామునకు రాజ్యమిచ్చిన); దశర</p>	<p>థః=దశరథమహారాజు; సత్యవచ నాత్=సత్యవాక్యమువలన; ధర్మ పాశేన; ధర్మ= ధర్మమనెడు,</p>
---	---

పాశేన=త్రాటిచే; సంయతః=కట్టబడినవాడై; ప్రియం = ప్రేమార్పించినది; సుతం = కుమారుడగు; రామం=రాముని; వివాసయామాసం=అరణ్యమునకంపెను.

సమస్తజనులనుసంతోషింపజేయుచుండు నాదశరథమహారాజు,

సత్యవాక్యండు కావున, పూర్వము తానుగైక కిచ్చినవరద్వయమునంజేసి, ధర్మమునతిక్రమింపలేక, తనకుఁ బ్రియపుత్రుడైనను, రాముని, వనమునకుఁ బంపెను; అని తార్పర్యము.

స జగామ వనం వీరః ప్రతిజ్ఞా మనుపాలయన్

పితుర్వచననిదేశా త్రైకేయ్యాఃప్రియకారణాత్. ౨౪

టీక || వీరః = పరాక్రమశాలియగు; సః = ఆరాముడు; కైకేయ్యాః = కైకయొక్క; ప్రియకారణాత్ = ప్రీతిహేతువైన; పితుః = తండ్రియొక్క; వచననిదేశాత్, వచనం=మాటయనెడు, నిదేశాత్=ఆజ్ఞవలన; ప్రతిజ్ఞాం=తనయొక్క ప్రతిజ్ఞను; అనుపాలయన్ = రక్షింపుచు; వనం = అరణ్యమునుగూర్చి; జగామ = వెళ్లెను.

ఆ రాముండు, అతిపరాక్రమశాలియైనను, గైకేయికి సంతోషముగ లిగించుటకై, తండ్రిగారు మాట

మాత్రముచెప్పినంతనె, తాను “తన్ముఖేహి వచనం దేవిరాజ్ఞోయదభికాంక్షితమ్, కరిష్యేప్రతిజ్ఞానేచ రామోద్వినాభి భాషతే” (తల్లీ! రాజుగారి కేదియిష్టమో; ఆమాటనుజెప్పము; దానిఁజేసెదను; ఆప్రకారము ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను; రాముండు రెండువిధములుగ మాటలాడువాఁడు కాఁడు) అనికైకేయీ సమ్ముఖమునఁ జేసిన ప్రతినిను బాలింపుచు, వనముఁగూర్చి వెళ్లెను; అని తార్పర్యము.

తంప్రజంతం ప్రియోభ్రాతా లక్ష్మణో నుజగామహ

స్నేహోద్వినయ సంపన్న స్సుమిత్రానంద వర్ధనః. ౨౫

భ్రాతరందయితో భ్రాతృ స్సోభ్రాతృ మనుదర్శయన్.

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

<p>టీక ప్రియః = రామునియందు సహజప్రీతిగలవాఁడును; భ్రాతా = రామునకునుజుఁడును; వినయ సంపన్నః, వినయ = కైంకర్యముతో, సంపన్నః = కూడియుండువాఁడును; సుమిత్రానందవర్ధనః, సుమిత్రా = సుమిత్రాదేవికి, ఆనంద = సంతోషమును, వర్ధనః = వృద్ధిబొందించువాఁడును; భ్రాతృత్వం = అగ్రజుఁడగురామునకు; దయితం = ఇష్టుఁడును; అగు; లక్ష్మణః = లక్ష్మణుఁడు; సాభ్రాత్రం = మంచితోడఁబట్టుదనమును; ఆనుదశ్శయిం = చూపుచు; ప్రజంతం = అరణ్యమునకుఁ బోవుచున్న; తం = ఆ; భ్రాతరం =</p>	<p>అగ్రజుఁడగురాముని; స్నేహాత్ = భక్తివలన; అనుజగామ = వెంటడించివెల్లెను; హ = ఆత్మర్యము ("హవిస్తయే విషాదేవ" అని బాణనిఘంటువు). ఆరాముఁడరణ్యమునకు వెళ్లుచుండగా, నతని కిష్టుఁడును అనుజుఁడనగు సుమిత్రాపుత్రుడైన లక్ష్మణుఁడు, రామునియందు సహజ ప్రీతిగలవాఁడుకావున, నతనికిఁ గైంకర్యముసేయఁగోరి, మంచితోడఁబట్టుదనమునుజనులకుఁ దెలియఁజేయుచు, భక్తితో వెంటడించెను; అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

రామస్య దయితో భార్య నిత్యం ప్రాణ సమాహితా. ౧౧
జనకస్య కులేజాతా దేవమాయేవ నిమిత్తా
సర్వలక్షణ సంపన్నా నారీణా ముత్తమా వధూః. ౧౨
సీతాప్యనుగతా రామం శశనం గోహితే యథా.

<p>టీక రామస్య = రామునకు; దయితా = ఇష్టురాలును; భార్యా = పత్నియును; ప్రాణసమా, ప్రాణ = ప్రాణములతో, సమా = సమారూపులును; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; హితా = హితము సేయునదియు</p>	<p>ను; జనకస్య = జనకమహారాజయొక్క; కులే = కులమునందు; నాతా = పుట్టినదియు; నిమిత్తా = సుందోపసుంద మోహనార్థము దేవతలచే నిమిత్తంపఁబడిన; దేవమాయేవస్థితా ("స్థితా" అనునది</p>
--	--

యధ్యాహ్నతమమ్.) తిలో త్రమయ
ట్లున్నదియు; లేక, నిమిత్తా=అ
మృతమథనానంతరమురాక్షసమో
హనాథముతనచే నిమిత్తంపఁబడి
న; దేవమాయేవస్థితా=విష్ణుదేవు
నియొక్క-మాయామోహినిరూప
మువలెన్నదియు; సర్వలక్షణసం
పన్నా, సర్వ=సమస్తములైన, ల
క్షణ=సాముద్రికమందుఁజెప్పఁబడి
నశుభలక్షణములతో, సంపన్నా=
కూడినదియు; నారితాం = (స్త్రీ)ల
లోపల; ఉత్తమా=శ్రేష్ఠురాలును;
వధూః = దశరథునికోడలునగు; సీ
తాపి=సీతాదేవియును; (“సీతా

లాంగలపద్ధతిః.”లాంగలపద్ధతిలోఁ
బుట్టినదికాఁబట్టి. “సీత” యనిపేరు
కలిగినది.) శశినం=చంద్రుని; రో
రోహిణీయథా=హిణీదేవివలె;
అనుగతా=వెంబడించెను.

రామునకుఁ, బ్రయభార్యయుఁ
బ్రాణసమానురాలును ఎల్లప్పుడు
హితకారిణియైనై, జనకకులమం
దుఁబుట్టితిలో త్రమవలెనర్వోత్తర
సౌందర్యశాలినియై, సర్వలక్షణము
లునుగలిగియు త్రమవనితయై వెలిం
గడుసీతాదేవియును, చంద్రునిరో
హిణి వెంబడించునట్లు, రాముని,
వెంబడించెను; అనితాత్పర్యము.

పౌరైరనుగతో దూరం పితా) దశరథేనచ. ౨౯

టీక || సః=ఆ రాముఁడు; పౌ
రైః= అయోధ్యాపురవాసులగుజ
నులచేతను; పిత్రా=తండ్రియైన; ద
శరథేనచ=దశరథమహారాజుచేత
ను; దూరం=దూరము; అనుగతః=
వెంబడింపఁబడెను.

క్తిరుచ్చితే” (మఱలవియోగమునం
నుభయముగలుగుట “పరమభక్తి”
యనిచెప్పఁబడుచున్నది.) అన్నట్లు,
పరమభక్తివలన, బాలవృద్ధావిశేష
ముగ, సమస్తపౌరులును, దశరథుఁ
డును, దూరమువఱకు, రాముని వెం
బడించిరి; అనితాత్పర్యము.

“పునర్విశ్లేషభీరుత్వంపరమాభ

శృంగి బేరపురే సూతం గంగాకూలే వ్యసర్జయత్
గుహమాసాద్య ధర్మాత్మా నిషాదాధి పతిం ప్రియం. ౩౦
గుహేన సహితోరామో లక్ష్మణేనచ సీతయా.

టీక || ధర్మాత్మా, ధర్మ -
అశ్రిత రక్షణాది ధర్మములే; ఆ
త్మా = స్వభావముగాఁగల; రా
మః = రాముడు; గంగాకూలే, గం
గా = గంగానదియొక్క, కూలే = నీ
రమందు; స్థితే (అధ్యాప్యతము) =
ఉండునట్టి; శృంగీ బేరపురే = శృంగీ
బేరమను పట్టణమందు, స్థితం (అ
ధ్యాప్యతము) = ఉన్నట్టి, నిషా
దాధిపతిం, నిషాద = బోయ
వాండ్రకు, అధిపతిం = ప్రభు
వైన; ప్రియం = తనయందుఁబ్రేమగ
ల; గుహం = గుహని; ఆసాద్య = చే
రి; గుహేన = గుహనితోను; లక్ష్మ
ణేన = లక్ష్మణునితోను; సీతయా
చ = సీతాదేవితోను; సహితం = కూ
డుకొనినవాఁడై; సూతం = సారథి
యైననుమంత్రిని; వ్యసర్జయత్ = అ
యోధ్యకనిచెను.

ధర్మాత్ముడైన రాముడు,
గంగాకీరమందున్న శృంగీ బేరమనె
డుపట్టణమందు బోయ వాండ్రకుఁ
బ్రభువైనగుహనిఁజేరి, సీతాలక్ష్మ
ణగుహలతోఁ గూడికొనినవాఁడై
తనసారథియగు సుమంత్రి నయో
ధ్యకుఁబంపెను; అని తాత్పర్యము.

అర్థాంతరము. — ధర్మాత్మా,
ధర్మ = అశ్రితరక్షణాదిధర్మములే,
ఆత్మా = స్వభావముగాఁగలరా
ముడు; గంగాకూలే; స్థితే; శృంగీ
బేరపురే; స్థితం; నిషాదాధిపతిం; ప్రి
యం; గుహం; ఆసాద్య; సూతం;
వ్యసర్జయత్, సు = ఆ; రామః = రా
ముడు; లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునితోను;
సీతయాచ = సీతతోను; సహ (అ
ధ్యాప్యతము) = కూడు; గుహేన =
గుహనిచే; హితం = పంపఁబడెను,
అనగా, గంగానదినిదరింపఁజేయఁ
బడెననుట.

ధర్మాత్ముడైన రాముడు, గం
గాకీరమందున్న శృంగీ బేరమనెడు
పట్టణమందు, బోయ వాండ్రకుఁబ్ర
భువగు గుహనిఁజేరి, తనసారథి
యగుసుమంత్రిని నయోధ్యకుఁబం
పెను. ఆగుహుడు, రాముని, సీతా
లక్ష్మణులతోఁగూడ, గంగానదిని,
దాటించెను; అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — శృంగీగ్రాం,
బేరాణి, యస్త్రి, తత్, శృంగీబే
రం; జింకలుమొదలగుకొమ్ములుగ
లమృగములయొక్క, కృత్రిమశరీర
ములుఅనఁగా వానివలెఁజేయఁబడి

నప్రతిమలు, ఏవృటనుండునో, అది, “శృంగిబేరం” అనబడును - అనగా, తమవంటి ప్రతిమలను జూచి యవియు మృగములేయనుభ్రాంతి చే, వానివద్దకురాగా, జింకలు మొదలగు మృగములను బట్టుకొనవచ్చునని, నిమింపవబడిన, మృగములవలెనుండు, ప్రతిమలుగలదియనుట. ఈశబ్దముచే, నాపట్టణమునందుండువారల సాధారణవృత్తి, జీవహింసయని, సూచితమగుచున్నది. గుకూతీతి, గుహః (“గుహాసంవరణే” అనుధాతువునబుట్టినది.) పరద్రవ్యాదులను, దాచువాడుకా

గా, గుహుండనంబడును - అనగా, బరులహింసించి ధనము మొదలగు పదార్థములఁజూతగొని, వానినితరులకుఁ దెలియకుండ దాచువాడనుట.

గుహుండు, స్వవృత్తిచేతనుదనకులవృత్తిచేతను, అతిసీచుండైనను, దనయందుఁజేమగలిగి వహించినమాత్రముననే, వానియందు, రాముండు, సీతాలక్ష్మణుల యందుంబలె, స్నేహమునుంచెను; అనుటచే, “అశ్రితుఁడెవ్వఁడైనను, ఆశ్రయణమాత్రాననే, రాముండు వానిరక్షించు” ననిసూచితమగుచున్నది.

తేవనేన వనంగత్వా నదీస్తీర్వా బహుదకాః. 30
చిత్రకూటమనుపాప్య భరద్వాజస్య శాసనాత్
రమ్యమావసథం కృత్వా రిమమాణౌ వనేత్రయః. 31
దేవగంధర్వ సంకాశా స్తత్రతేన్యవస సుఖమ్

టీక || తే=అసీతారామలక్ష్మణులు; వనేన=వనమునుండి (పంచమ్యథామందు, తృతీయ); వనం=వనమును; గత్వా=పోంది; బహుదకాః; బహు = అధికమగు, ఉదకాః=జలముగల; నదీః=నదులను; తీర్త్వా=దాటి; ఆను= అటువెనుక; భరద్వాజస్య=భరద్వాజమహ

షేయొక్క; శాసనాత్= ఆజ్ఞవలన; చిత్రకూటం=చిత్రకూటమనే దుపర్వతమును; పాప్య=పోంది; రమ్యం=మనోహరమైన; అవసథం=పరణమయమగు గృహమును; కృత్వా=నిమింపచేసి; తే= ఆ, అనగా, నయోధ్యలో సమస్తసుఖములనుభవించిన; త్రయః=సీతారా

మలక్ష్మణులుమువ్వరును; తత్ర= ఆచిత్రకూట పర్వతము నందుండెడి; వనే= వనమునందు; రమమాణాః=క్రీడింపుచు; దేవగంధర్వసంకాశాః, దేవ=దేవతలతోను; గంధర్వ = గంధర్వుల తోను, సంకాశాః=సమానులై; సుఖం=సుఖముగా; న్యవస౯=ఉండిరి.

ఆసీతారామలక్ష్మణులు, ఒక వనమునుండి మఱియొక వనమునకు రుచు, గొప్ప గొప్పనదులు చాటుచు, భరద్వాజమహామునిని సందర్శించి, వారియార్జ్ఞ దేవ, నిత్రకూటపర్వతమునకుఁబోయి, యంచొక పర్వశాల నిమిఁంచుకొని, యయోధ్యలో సమస్త సుఖముల ననుభవించిన వారైనను, వారుమువ్వరు, నాచిత్రకూటవనములో, దేవగంధర్వసమానులై, యెంత మాత్రమును దుఃఖము లేక, సుఖముగాఁ గ్రీడింపుచుండిరి; అని తాత్పర్యము.

అథాంతరములు.—తే=ఆ, అనఁగా, అయోధ్యలో సమస్త సుఖముల ననుభవించుచుండిన; త్రయః=సీతారామలక్ష్మణులుమువ్వరు; అవనేన=పరస్పరరక్షణముచే; వసం=

అరణ్యమును; గత్వా = పొంది; బహూదకాః; నదీః; తీర్థాః; అను; భరద్వాజస్య; శాసనాత్; చిత్రకూటం; ప్రాప్య; భరమ్యం; ఆవసథం; కృత్వా; తత్ర; వనే; తే=ఆ ఆయోధ్యలో నుండు వారుగానే; రమమాణాః = క్రీడారసమునుభవింపుచు; (సీతారాములు, వనవిహారాదిక్రీడలను భవించుచు; లక్ష్మణుడు, తత్సేవారసము ననుభవించుచు, అనుట.) దేవగంధర్వసంకాశాః, దేవ=లక్ష్మీనారాయణులతోను, (దేవీదేవశ్చ=దేవా, పుమాన్ స్త్రీయేత్యేకశేషః) గంధర్వ = ఎల్లప్పుడు సామగానపరుడగు దేవస్తుక్తునితోను (గానం ధారయ తత్ర గంధర్వః; గానమును, భరింపుచుండును, అనఁగా బాడుచుండును, కానన, గంధర్వుఁడనఁబడును) ; సంకాశాః = సమానులై, (సీతారాములు, లక్ష్మీనారాయణులతోను, లక్ష్మణుడు సామగాన పరుడగు దేవస్తుక్తునితోను సమానులై, యనుట.) సుఖం; న్యవస౯

ఆసీతారామలక్ష్మణులుమువ్వరును, బరస్పరమురక్షించుకొనుచు,

అరణ్యమునుబ్రవేశించి, నదులదాటుచు, భరద్వాజాజ్ఞ వలనఁ జిత్రకూటపర్వతమునకుఁబోయి, యందొక పర్ణశాల నేర్పఱిచి కొని, తామయోధ్యలో నెట్లుసుఖముగా నుందురో, అట్లే, సుఖముగా నుండిరి; సీతారాములు, ఆచిత్రకూటవనమందుఁ, గ్రీడింపుచు, లక్ష్మీనారాయణులుంబలెఁబ్రకాశింపుచుండిరి. లక్ష్మణుండును, సాత్యైల్లక్ష్మీనారాయణయావులగు, సీతారాముల సేవింపుచు, సామగానపరాయణుఁడగుజీవన్ముక్తునియట్లుసంతసంబునఁ బొదలుచుండెను; అనితాత్పర్యము.

తే;త్రయః; అవసేనసహ ("సహ" అనునదియధ్యాహృతము.) స్థలప్రదేశముతోఁగూడ; వనం— అరణ్యమును; గత్వా=పొంది (అనఁగా, స్థలప్రదేశమును, అరణ్యమును, బొంది, యనుట.); బహూదకాః; నదీః; అను; తీర్థాః; భరద్వాజస్య; శాసనాత్; చిత్రకూటం; ప్రాప్య; రమ్యం; ఆవసథం; కృత్వా; తే=వనవాసులుగానే, అనఁగా, నాగరికులుగానుండి నూతనముగా వనవాసులైనవారి కుండునట్టి వైలక్షణ్య

ములేక, యెప్పటికిని వనములోనే వాసముచేయుచుండు వారుగానే యనుట; తత్ర; వసే; రమమాణాః; దేవగంధర్వసంకాశాః; సుఖం; న్యవసత్,

అసీతారామలక్ష్మణులు, మువ్వరును, స్థలప్రదేశములకును వనప్రదేశములకునుం బోవుచు, భరద్వాజాజ్ఞవలనఁ జిత్రకూటపర్వతమునకుఁబోయి, యందుఁ బర్ణశాలనిమిఁకంచికొని, నగరములో సుఖముల ననుభవించిన వారమనుభేదమెంతమాత్రములేక, వనవాసులెట్లుసంతోషముతోనుందురో, ఆలాగుసంతోషముగలవారై యాచిత్రకూటవనములో విహరింపుచు, దేవగంధర్వ సమానులై, సుఖముగానివసించిరి; అనితాత్పర్యము.

తే;త్రయః; తేవసేన=క్రీడచే, ("తేవ్యదేవసే" అనుధాతువునఁ బుట్టినది.) వనం=అరణ్యమును; గత్వా=ప్రవేశించి; (శేషము-పై).

అసీతారామలక్ష్మణులు క్రీడించునట్లుసుఖముగా నరణ్యముఁ బ్రవేశించి, నదులనుదాటుచు, భరద్వాజాజ్ఞవలనఁజిత్రకూట పర్వతమున

కుంబోయి, యచ్చట బంకశాల నిమిళించికొని, ఆవనమందుఁ గ్రీడింపుడు, దేవగంధర్వసమానులై, సుఖముగా నుండిరి. అని తాత్పర్యము.

తే;త్రయః;తేవసేన=కాశీనడకచే ("తేవ్యదేవనే" అనుఘాతుభవనబుట్టినది.) వనం=అరణ్యమును; గత్వా=ప్రవేశించి; (శేషము, పై.)

అసీతారామలక్ష్మణులు పాద సంచారముచేనరణ్యమును బ్రవేశిం

చి. (శేషము, పై.); అని తాత్పర్యము,

విశేషార్థము.—భరద్వాజః=విభృత్, వాజః, "వాజః" అనగా, "ప్రజ" యనివేదమందుఁ జెప్పబడి యున్నది; ప్రజలభరించువాఁడుకాఁగా భరద్వాజుఁడనుట; లేక, "వాజః" అనగా "రేతస్సు" అనివేదమందుఁ జెప్పబడియున్నది, రేతస్సును భరించినవాఁడు, నిత్య బ్రహ్మచారియనుట.

చిత్రకూటం గతే రామే పుత్రశోకాతుర స్తథా. 3-౧

రాజా దశరథ స్వగృహం జగाम విలపకసుతమ్

టీక || రామే=రాముండు; తథా (ఇదిగోవిందరాజపాతము)= అట్లు, అనగా, ఉక్తప్రకారమున; చిత్రకూటం = చిత్రకూటపర్వతమునుగూచి; గతే=పోయిన వెనుక; పుత్రశోకాతురః, పుత్ర=కుమారునిగుఱించిన, శోక = దుఃఖముచే, అతురః=పీడింపబడిన; రాజా=ప్రభువైన; దశరథః=దశరథుండు; సుతం=కుమారునిగూర్చి; విలపక=వీడ్చుచు; స్వగృహం=దే

వలోకమును; జగाम=పోయెను. రామే, చిత్రకూటం; గతే; పుత్రశోకాతురః; తథా (ఇదిమహేశ్వరతీర్థపాతము) = అప్పుడు; రాజా; దశరథః; (శేషము, పై.) రాముండుచిత్రకూటమునకువెళ్లినవెనుక, దశరథమహారాజు, పుత్రశోకముచేఁబడితుండై, పుత్రునిగూర్చియేడ్చుచు, మృతబాంధవు; అని తాత్పర్యము.

మృతేతు తస్మిన్ భరతో వసిష్ఠ ప్రముఖై ద్విజైః. ౩౩

నియుజ్యమానో రాజ్యాయ నైచ్చద్రాజ్యం మహాబలః

<p>టీక తస్మిన్ = ఆ; దశరథే = దశరథమహారాజు; మృతే = మృతి బొందిన వెనుక; మహాబలః; మహాత్ = గొప్పదగు, బలః = శక్తిగల, అనఁగా, రాజ్యము సేయఁగలఁడు; భరతస్తు = భరతుఁడును (తు కారమప్యథాకము); వసిష్ఠప్రముఖైః; వసిష్ఠ = వసిష్ఠమహాముని; ప్రముఖైః = మొదలుగాఁగల; ద్విజైః = బ్రాహ్మణులచేత; రాజ్యాయ = రాజ్యము సేయుటకు; నియు</p>	<p>జ్యమానః = నియోగింపఁబడినవాఁడైనను; రాజ్యం = దొరతనమును; నైచ్చత్ = కోరలేడు. దశరథుఁడు మృతిబొందిన వెనుక, భరతుఁడు, రాజ్యము సేయఁగలఁడు; భరతుఁడును, వసిష్ఠాదులుగూడఁచి న్న రాజ్యము సేయుమని నియోగించినను, రామునియందలి గౌరవముచే, రాజ్యమునకొప్పలేదు; అనితాత్పర్యము.</p>
---	--

స జగామ వనం వీరో రామపాద ప్రసాదకః. ౩౪

<p>టీక వీరః = రాగద్వేషాదిజయముగల; సః = ఆభరతుఁడు; రామపాదప్రసాదకః; రామపాద = పూజ్యుడైన రాముని యొక్క, ("పూజ్యేతు పాదనామాంకః" అని యుమరము.), ప్రసాదకః = ప్రసన్నుఁగాఁజేయువాఁడై; (అనఁగా, పూజ్యుడైన రాముని, ప్రసన్నుని గాఁజేయుటకనుట.) లేక, రామ = రామునియొక్క, పాద = చరణము</p>	<p>లయొక్క, ప్రసాదకః = ప్రసన్నములుగాఁజేయువాఁడై, (రామునిచరణములఁ బ్రసన్నములుగాఁజేయుటకనుట.) వనం = అరణ్యమును; జగామ = పొందెను. రాగద్వేషాదులను జయించిన యాభరతుఁడు, రాముని ప్రసాదమునుగోరి, యరణ్యమునకు వెల్లెను; అనితాత్పర్యము.</p>
--	---

గత్వాతు సుమహాత్మానం రామంసత్య పరాక్రమమ్
అయాచ ద్భ్రాతరం రామ మార్యభావ పురస్కృతః. 3౫

<p>టీక॥సః(అధ్యాహృతము)=అభ రతుండు; అర్యభావ పురస్కృతః; అర్యభావ=వినయముచే, పురస్కృ తః=పూజింపబడినవాడై(వినయ ముగలిగియుండుటంబట్టి జనులచే బూజింపబడినవాడై యనుట); లేక, పూజింపబడిన వినయముగల వాడై (విశేషణోత్తర పదకమ ధారయము, వినయముగలవాడై యనుట.); సుమహాత్మానం, సుమ హత్=మిక్కిలిపూజ్యమైన, ఆత్మా నం=హృదయముగల వాడును; స త్యపరాక్రమం, సత్య = నిజమునం దు, పరాక్రమం= దృఢవ్రతముగలి గినవాడును; అగు; రామం=రా ముని; గత్వా=పోయి; (సుశబ్దము</p>	<p>పాదపూరణాథము); భ్రాత రం=తోడంబుట్టువగు; రామం= రాముని; అయాచత్ (తనయభీష్ట మును)=ప్రాధికంచెను. సః; అర్యభావపురస్కృతః; సుమ హాత్మానం; సత్యపరాక్రమం; రా మం=సంతోషజనకుడును; భ్రాత రం= తోడంబుట్టువును; అగు; రా మం=రాముని; గత్వా= పోయి; అ యాచత్; అభరతుండు, వినయముతో గూడుకొనినవాడై, పూజ్యంబగు హృదయమును విడిచిగొనిత్యైవతి మునుగలతనభ్రాతయుగురాముని జేరి, యిట్లునీ, ప్రాధికంచెను; అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

త్వమేవ రాజా ధర్మజ్ఞ ఇతి రామం వచోబ్రవీత్.

<p>అ, అప్రార్థనమున వివరింపుచు న్నారు. టీక॥ సః=అభరతుండు; ధర్మ జ్ఞః, ధర్మ=జేష్ఠుండుండగాఁగని ప్రథమ రాజ్యాహుండుకాఁడనుధ</p>	<p>మోమును; జ్ఞః=ఎఱింగి యున్న ట్టి; త్వమేవ=నీవే; రాజా=రా జుఁడు; ఇతి=ఇట్లునీ; రామం=రాము నిగూర్చి; వచః=వాక్యమును; అబ్ర వీత్=పలికెను.</p>
--	---

“సీవునమస్త ధర్మములనెఱింగినవాడవు, శ్రేష్ఠుడగుండఁగాఁగ నెఱుంగురాజు గాఁగూడదనుధర్మమునీకుం దెలిసెయే యున్నది, కా

బట్టిసీవేరాజు, సీవుతప్పమఱియెవ్వరును, రాజుకాదగరు” అనిభరతుండు రామునితోఁ జెప్పెను; అని తాత్పర్యము.

రామోపిపరమోదారస్సముఖస్సుమహాయశాః. 32
నచైచ్చత్పితరదేశాద్రాజ్యంరామో మహాబలః.

టీక|| రామోపి=సమస్తజనుల సురంజీల్లఁజేయునట్టివాఁడైనను; పరమోదారోపి (అపితబ్దమన్నివిధేషణములయందుననువర్తించును)=స్వసాయుజ్యముమొదలగు సర్వాభీష్టముల నిచ్చువాఁడైనను; సుముఖోపి=యాచకలాభముచేఁ, బ్రసన్నమగుముఖముగలవాఁడైనను; సుమహాయశాః, సుమహాత్=మిక్కిలి గొప్పదగు, యశాః=దానాతిశయమునఁగలిగిన, కీర్తిఁగలవాఁడైనను; మహాబలః=ఒక బాణముచేసమస్తరాక్షసుల సంహరించునంతబలముగలవాఁడైనను, లేక, ఆశ్రీతుల యభీష్టమునుబూణఁముసేయసమర్థుఁడైనను; రామః=రాముండు; పితుః=తండ్రియొక్క; ఆదేశాత్=ఆజ్ఞవలన; రాజ్యం = దొరతనమును; నైచ్చత్=కోరలేదు, చకారముచే “పితృనియోగకాలానంతరము, కోరెను” అనిసూచితమగుచున్నది.

రాముండు, తాను, సమస్తజనులకుసంతోషమునేగలిగించువాఁడైనను, తనయొక్క సాయుజ్యముమొదలగుసమస్తాభీష్టముల నాశ్రీతులకిచ్చువాఁడైనను, “యాచితోమోదమాదతేవాంఛితాదధికప్రదః, అనుసృత్యప్రియంబూితే తస్మాత్కణోధికోజ్ఞాన”(యాచింపఁబడినవాఁడైనంతోషమునొందును; కోరినదాని కన్న నెచ్చుగానిచ్చును; అనుసరించి ప్రియముగామాటలాడును; కాఁబట్టి, ఓఅజ్ఞానుఁడా! కణుండధికుండు.) అని భారతమునందున్నట్టుయాచనమాత్రముననే “యాచకులమనోరథమును బూర్ణముచేయునంతభాగ్యమునాకుఁ గలిగెనుగదా!” అనిసంతోషమునొందువాఁడైనను, “నహ్యధికానఃకార్యవశాదుపేతాః కకుత్స్థవంశేవిము

౩౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

భాషిప్రయాంతి" (కకుత్స్థవంశము నందు, గార్వాధ్వమైవచ్చినయా చకులు, విముఖులై పోవరుగదా.) అనివిష్ణుపురాణమునందున్నట్లు, పురాణప్రసిద్ధమైన చానజనితమగు కీ

తిగలవాడైనను, అశ్రితాభీష్టముల నెఱవేఱుటకు సమర్థుడైనను, భరతుడెంత ప్రాధికించినను, దండ్రెవనువునంజేసి, రాజ్యమునుగోరలేదు. అని తాత్పర్యము.

పాదుకేశాస్య రాజ్యాయ న్యాసందత్వా పునఃపునః. ౩౭
నివర్తయామాస తతో భరతం భరతాగ్రజః

టీక॥ చ=మఱియేమన్నను; భరతాగ్రజః, భరత=భరతునకు, అగ్రజః=అన్నయగు రాముడు; రాజ్యాయ=రాజ్యము సేయుటకు; అస్య=ఈ భరతునకు; పాదుకే=తన పాదకోళ్లను; న్యాసం=ఇల్లడగా, దత్వా=ఇచ్చి; తతః=అ వెనుక; పునఃపునః = మఱిమఱికి; భరతం = భరతుని; నివర్తయామా

స=మఱిలించెను. అయితే, రాముడు, రాజ్యము సేయుటకు గాదన పాదుకలనుభరతునకుఁ దానువచ్చునంతవఱకును దనకుఁ బ్రతినిధిగానుంచి కొనుమనియిచ్చి, అటు వెనుకనతనిసయోధ్యకుఁ బొమ్మని నానావిధముగాబోధించిపంపెను; అని తాత్పర్యము.

సకామ మనవాప్యైవ రామపాదా వుపస్పృశత్. ౩౮
సందిగ్రామేఒకరో ద్రాజ్యం రామాగమన కాంక్షయా

టీక॥ సః=అభరతుడు; కామం=మనోరథమును; అనవాప్యైవ=పొందకనే; రామపాదౌ, రామ=రామునియొక్క, పాదౌ (పాదశబ్దము పాదుకోపలక్షకము.)=పాదకోళ్లను; ఉపస్పృశత్=సే

వింపుచు; రామాగమన కాంక్షయా, రామ=రామునియొక్క, అగమన=వచ్చుటయందలి, కాంక్షయా=కోరికతో, రాజ్యం=రాజకార్యమును; సందిగ్రామే=అయోధ్యకు సమీపమందుండు సందిగ్రామ

మనెడుగ్రామమందు; అకరోత్ = చేసెను.

అభరతుడు, రామ కైంకర్య ముసేయవలెనను తన మనోరథము నుబొందకయే వెళ్లి, రామపాదుక

లను సేవింపుచు, రాముడు లేని య యోధ్యలోనుండరోసి, నందిగ్రామ మందు, రామాగమనమును గోరు చు, రాజ్యముచేసెను; అని తాత్ప ర్యము.

గ తేతు భరతే శ్రీమాన్ సత్యసంధో జితేంద్రియః. ౩౯

రామస్తు పునరాంత్య నాగరస్య జనస్యచ

తత్రాగమన మేకాగ్రో దండకా న్ప్రవివేశహ. ౪౦

టీక|| భరతే=భరతుడు; గ తేతు=పోగానే; శ్రీమాన్=భర తాగమనముచేగలిగినప్రతిజ్ఞాభం గభయముపోయినందున, ప్రశ స్త కాంతి గలవాడును; సత్యసంధః, సత్య=భరతుడునిర్బంధించినను, ఎంతమాత్రమువలంపని, సంధః= ప్రతిజ్ఞగలవాడును, జితేంద్రియః, జిత=జయింపబడిన, ఇంద్రియః= ఇంద్రియములుగలవాడును, అనఁ గా, తల్లి, భరతుడు, వీరిప్రార్థనలు వ్యాజముగానున్నను, రాజ్యభోగ మునందుఁ జూపలము లేనివాడును అగు; రామస్తు = తుకారమునము చ్చయార్థకము) రాముడును; నాగ రస్య = పట్టణమందుఁగల; జనస్య చ= జనముయొక్కయు, భరతుని

యొక్కయు (చకారమును క్తసము చ్చాయకము, “భరతుని యొక్క యు” అనిసూచించు చున్నది); త త్ర=అచిత్రకూట పర్వతమునందు; పునః=మఱి; అగమనం= వచ్చుట ను; అలత్య=ఊహించి; ఏకాగ్రః= తండ్రిపనుపును జేయుటయందుసా వధానుడై; లేక, విరోధులగురా తుసులున్నందున సావధానుడై; దండకాన్ = దండకారణ్యమును; ప్రవివేశహ = ప్రవేశించెను. (హ కారముపాదపూరణార్థము).

భరతుడు వెళ్లగానే, రాముఁ డు, భరతుడువచ్చినపుడుతనకుఁగ లిగినప్రతిజ్ఞాభంగ భయముపోవుట చే, సర్వాతిశయియగుకాంతిగలి గినవాడై ప్రియానుబంధగుభరతుఁ

దేవతనిర్వంధించినను గొంచెమైనచ
దనస్థిరమైనప్రతినిను జలించుచును,
కౌసల్యభరతుడు, వీరు చేసినప్రా
ర్థనలు, రాజ్యాంగీకారమందవకాశ
మునకు వ్యాజము గానుండును, రా
జ్యభోగములం దేవతమాత్రమును
జాపలమునొందక, యాచితకూట

పర్వతమునందుఁ దానుండడమంద
ఱకును దెలిసియున్నందున, అయో
ధ్యలోనుండుజనులుగాని, భరతుఁ
డుగానిమఱల నచ్చటికివత్తురని ఊ
హించి, పితృత్వాపరిపాలనమందు
సావధానుఁడై, దండకావనమును
బ్రవేశించెను. అనితాత్పర్యము.

ప్రవిశ్యతు మహారణ్యం రామో రాజీవలోచనః

విరాధం రాక్షసం మాత్య శరభంగం దదశకపా. ౪౧

సుతీక్ష్ణం చాప్యగస్త్యంచ అగస్త్య భ్రాతరం తథా

అ, ఇట్లు, అయోధ్యాకాండక
 ఘను నెప్పియిప్పుడవఁగ్గికాండకఘను
 నెప్పమహ్నము.

టీక :- రాక్షస లోచనం, రాక్ష
 వ=కమలములివంటి, లోచనం=కం
 ధ్లుగల; రామః=రాముడు; మహా
 రథ్యం=చండకారణ్యమును; ప్రపి
 శ్యతు=ప్రవేశించుచునే; విరా
 ధం=విరాధుఁడను; రాక్షసం=ర
 క్త-సుని; హత్వా=చంపి; శరభం
 గం = శరభంగమహాముని; సుతీ
 త్నంచాపి = సుతీత్నమహాముని; అ

X స్త్యంచ = అX స్త్యమహషిః; అ
 X స్త్యభౌతరంతభా = అX స్త్యని
 తమ్ముడగు సుదర్శనమహామునిని;
 దదర్శహ = చూచెను (హకారము
 పాదపూరణార్థము).

కమలమలవంటినేత్రములుగలరా
నుమమదండకారణ్యమును, బవేళిం
చుచునే, విరాధుడను రాక్షసునిం
జంపి, శరభంగులవారిని, సుప్రీత్యమ
హామనిని, అగస్త్యమహాషిణిని, అ
గస్త్యశ్రీతయగు సుదశకనమహా
మనిని, చూచెను. అనితాత్పర్యము.

అగస్త్య వచనాద్వైవ జగ్రహైంద్రంశరాసనమ్. ౪౨

ఖడ్గంచ పరమప్రీత స్తుతీచాక్షయ సాయకౌ

టీక || రామః (అధ్యాహృతము) = రాముడు; అగస్త్యవ చనాచ్చైవ, అగస్త్య = అగస్త్యమహామునియొక్క, వచనాచ్చైవ = వాక్యమువలననే; ఇంద్రం = ఇంద్రునిచేని వ్యవధి; శరాసనం = విల్లును; ధ్వజం = కత్తిని; అక్షయసాయకౌ, అక్షయ = నాశములేని, సాయకౌ = బాణములుగల, తూణౌచ = అమ్మలపొదులను; పరమప్రీతిః, పరమ = ఆధికముగా, ప్రీతిః = సంతసించిన

వాండ్రై; జగ్రహ = స్వీకరించెను. అగస్త్యుడు, తన కింద్రునిచేని వ్యవధి, విల్లు, కత్తి, యుద్ధములొనెంత ప్రయోగించినను దగ్గనిబాణములుగలయమ్ముల పొదులురెండు, వీటినిబుచ్చుకొనుమనిచెప్పగా, రాముడు, తనపరాక్రమమునకుదగిన యాయుధములు దొరకొనినందుకు సంతసించినవాండ్రై, వానిఁ, బుచ్చుకొనెను. అనితాత్పర్యము.

వసతస్తస్య రామస్య వనే వనచరైస్సహ. ౪౩

ఋషయో భ్యాగమ స్సర్వే వధాయా సురరక్షసామ్,

టీక || వనే = శరభంగమహర్షియొక్క, తపోవనమునందు; తస్య = ఆ; రామస్య = రాముడు; వసతిః = వాసముచేయుచుండగా; సర్వే = సమస్తులైన; ఋషయః = ఋషులు; వనచరైస్సహ = వానప్రస్థులగు, మునులతోఁగూడ; అసుర = అసురులయొక్కయు, రక్షసాం = రాక్షసులయొక్కయు; వధాయ = చంపుటనుబ్రాధింపుటకొఱకు; అభ్యాగమః = (రామునిసమీపమునకు) వచ్చిరి.

ఆశరభంగ మహామునియొక్కతపోవనమునందు రాముడు వాసము సేయుచుండగా, జాట్టుప్రక్కలనుండు సమస్త ఋషులును, అసురులను రాక్షసులను వధింపుమని ప్రార్థించుటకొఱకు, రామునిసమీపమునకువచ్చిరి; అనితాత్పర్యము.

అర్థాంతరము. - వనే = శరభంగునితపోవనమునందు; వనచరైస్సహ = వనమునందు వసించుచుండు మునులతోఁగూడ, వసతిః = వాసముచేయుచున్న; తస్య = ఆ; రామ

౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స్య—రామునకు; సర్వే; ఋషయః; సులతోఽగౌడవసింపుచుండునారా
అసురరక్షసాం, అసు=ప్రాణముల మునకు, దండకావనమందుండునట్టి
సు, ర=గ్రహించునట్టి; రక్షసాం= సమస్త ఋషులును, దమకుఁ బ్రాణ
రాక్షసులయొక్క; వధాయ=చం సాంసకులగు రాక్షసులను జంపించు
వుటకై; ఆధ్యాగమః = శరణాగ టకై, శరణాగతులైరి; అనితాత్ప
రులైరి. ర్యము.

శరభంగతపోవనమందువనవా

స తేషాం ప్రతిశుశ్రావ రాక్షసానాం తథావనే. ౪౪

టీక || సః = ఆరాముఁడు; రాక్షసానాం = రాక్షసులయొక్క; వ = అంగీకరించెను.
నే=నివాసమైన, దండకారణ్యమం ఆరాముఁడు, రాక్షస నివాస
దు; తేషాం = ఆ ఋషులయొక్క; భూతమైనదండకారణ్యమందు, ఋ
తథా=ఆవ్రాథకనను; ప్రతిశుశ్రా కరించెను; అనితాత్పర్యము.

ప్రతిష్ఠాతశ్చ రామేణ వధ స్సంయతి రక్షసామ్
ఋషీణా మగ్ని కల్పానాం దండకారణ్య వాసినామ్. ౪౫

టీక || రామేణ=రామునిచేత; చంపుటయును; ప్రతిష్ఠాతః=తప్పక
అగ్నికల్పానాం, అగ్ని=సప్తతో, చేసెనని చెప్పబడెను.
కల్పానాం=సమానులైన, దండకా అగ్నిహూతమువలెఁ బరిశుద్ధ
రణ్యవాసినాం, దండకారణ్య=దం న్యభూవులై దండకారణ్యమందు
డకారణ్యమందు, వాసినాం = నివసము చేయుచుండు ఋషుల కొ
వుచున్నట్టి; ఋషీణాం = ఋషుల కు, “యుద్ధమునందు రాక్షసులఁ ద
కొఱకు (చతుర్థ్యర్థకమందువచ్చి); పృకవధించెద”నని రాముఁడు ప్రతిష్ఠ
సంయతి = యుద్ధమందు; రక్ష చేసెను; అనితాత్పర్యము.
సాం=రాక్షసులయొక్క; వధశ్చ=

తేన తత్రైవ వసతా జనస్థాన నివాసినీ

విరూపితా శూపణఖా రాక్షసీ కామరూపిణీ. ౪౬

టీక॥ తత్రైవ = ఆదండకారణ్యమునందే; వసతా = వసించుచున్న; న = ఆరామునిచేత; కామరూపిణీ, కామ = ఇచ్ఛాధీనమగు; రూపిణీ = ఆకారముగలదియు; జనస్థాననివాసినీ, జనస్థాన = జనస్థానమనుపేరుగలదండకారణ్యముతోడజేరిన, యొకప్రదేశమందు, నివాసినీ = వాసముచేయుచుండునదియునగు; శూపణఖా = శూర్పణఖయనెడు; రాక్షసీ = రాక్షస(స్త్రీ); విరూపితా = వికృతమగురూపముగలదిగాఁజేయఁబడెను.

విశేషార్థము. — శూర్పణఖా యస్యాః, సాశూర్పణఖా, యేస్త్రీకి, చేటలవంటి గోళ్లుగలవో; ఆ(స్త్రీ) “శూర్పణఖ” యనఁబడును. శూపణఖను, లక్ష్మణుఁ

డే, విరూపిణిగాఁజేసినను; “రామస్యదక్షిణోబహుః” అని, లక్ష్మణుఁడు రామునియొక్కదక్షిణబాహువుగాఁ జెప్పఁబడినందువలనను; లక్ష్మణుఁడు రామాజ్ఞంబట్టియెల్లుచేసినందువలనను “రామేణవిరూపితా” అని, రాముఁడే శూర్పణఖను విరూపిణిగాఁ జేసినట్లు, చెప్పఁబడినది.

రాముఁ, డాదండకారణ్యములోనే వాసముసేయుచు, నాదండకారణ్యములో రావణుని సేననివేళస్థానమగు జనస్థానమందు వాసముచేయుచుఁ గామరూపిణియైయున్న శూర్పణఖయను రక్కసిని, ముక్కుఁజెవులుఁగోసి, విరూపిణిగాఁజేసెను. అనితాత్పర్యము.

తత శూర్పణఖా వాక్యా దుద్యుక్తా సర్వరాక్షసాః

ఖరం త్రిశిరసం చైవ దూషణం చైవ రాక్షసమ్. ౪౭

నిజస్థాన రణేరామ స్తేషాం చైవ పదానుగాః

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; శూర్పణఖావాక్యాత్, శూర్పణఖా = శూర్పణఖయొక్క, వాక్యాత్ =

మాటవలన; ఉద్యుక్తా = యుద్ధముసేయుటకు, సన్నద్ధులైన; సర్వరాక్షసాః, సర్వ = సమస్తులైన,

౪౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

రాక్షసాఁ = రాక్షసులను; (ఎవ్వరి ననఁగా) ఖరం = ఖరుని; త్రిశిరసంచై వ = త్రిశిరసుని; దూషణం = దూషణుండను; రాక్షసంచైవ = రాక్షసుని; తేషాం = ఆ ఖర త్రిశిరో దూషణులయొక్క; పదానుగాంచైవ = అనుచరులగువారిని; రణే = యుద్ధమునందు; రామః = రాముఁడు; నిజఘాన = చంపెను.

అథాఁంతరము. — తతః; శూర్పణఖా వాక్యాత్; ఉద్యుక్తాః;

వనే తస్మిన్నివసతా జనస్థాన నివాసినామ్. ౪౫

రక్షసాన్నిహతాన్యాన స్వహస్తాణి చతుదశ

టీక || తస్మిన్ = ఆ; వనే = చండకారణ్యమందు; నివసతా = వాసముచేయుచున్న; రామేణ (అథ్యాప్యతము) = రామునిచేత; జనస్థాన నివాసినాం, జనస్థాన = జనస్థానమందు, నివాసినాం = వసించుచున్న; రక్షసాం = రాక్షసులలో; చతుదశ = పదునాలుగు; సహస్తా

ఖరం; త్రిశిరసంచైవ; దూషణం; రాక్షసంచైవ; తేషాం; పదానుగాంచైవ; (ఇట్లు) సర్వరాక్షసాఁ, సర్వసమస్తులైన, రాక్షసాఁ = రాక్షసులను, రణే; రామః; నిజఘాన.

శూర్పణఖ విరూపితయైనపిమ్మట, ఆ శూర్పణఖయొక్క మాటవిని యుద్ధమునకువచ్చిన, ఖరుని, త్రిశిరుని, దూషణుని, వారినైన్యములను, నిశ్శేషముగా, రాముఁడు యుద్ధమునందుఁజంపెను; అని తాత్పర్యము.

ణే = సహస్రములు. (ఆ సంఖ్యగల రక్కసులనుట) నిహతాని = చంపబడినవి; అన్ = అయినవి.

రాముఁడు, తానాదండకారణ్యములోనుండఁగా, జనస్థానమునందువాసముసేయువారలలోఁబదునాలుగువేల రాక్షసులను, జంపెను; అని తాత్పర్యము.

తతోక్షాతి వధం శ్రుత్వా రావణః క్రోధమూర్ఛితః. ౪౬
సహాయం వరయామాన మారీచన్నామ రాక్షసమ్

టీక || తతః = ఆపిమ్మట; క్షాతివధం, క్షాతి = దాయాదులయొక్క,

వధం = చావును; శ్రుత్వా = విని; రావణః = రావణుఁడు; క్రోధమూర్ఛి

తః, క్రోధ = కోపముచే, మూర్ఖి
తః = వ్యాపింపబడినవాడై; మారీ
చన్నామ = మారీచుడనెడు; రాక్ష
సం = రాక్షసుని; సహాయం = త
కుడోడైనవానిగా; వరయామా
స = కోరెను.

రామునిచే ఖరాదులు చచ్చిన
వెనుక, రావణుడు, తనచాయాదు
లగు ఖరాదులపరణమును విని, చా
లఁగోపముగలవాడై; సీతనపహ
రించుటయందుఁ దనకుఁ దోడుగా

నుండుటకు, మారీచుడను రాక్షసు
ని, గోరెను; అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — రావణుని
తి, రావణుని, “అశభే” అనుభాతు
వునఁబట్టినది, ఈలోకము నంత
యను, రాక్షసునిచే, శక్తింపఁజేయు
వాడు, కాఁగా, రావణుడనెఁబడె
ను, లేక, ‘విశ్రవసో విశ్రవణరవణః’
అను ప్రమాణముఁ బట్టి, విశ్రవసః
అపత్యం వ్రమాన్, రావణః, విశ్ర
వసునకుఁ గుమారుడు, కాఁగా,
రావణుడని చెప్పబడును.

వార్యమాణ స్ఫుబహుశో మారీచేన సరావణః. ౫౦

న విరోధో బలవతా త్తమో రావణ తేన తే

టీక॥ సః = ఆ, రావణః = రావ
ణుడు, హే రావణః = ఓ రావణు
డా! తే = నీకు, బలవతా = ఖరాది
రాక్షసులను జంపుటచేఁ బ్రసిద్ధమై
న, బలముగల; తేన = ఆ రామునితో;
విరోధః = పగ, నత్తమః = తగినది
కాదు, ఇతి (అధ్యాహృతము) =
ఇట్లని, సుబహుశః = పలుమాఱు,
వార్యమాణః = అడ్డగింపఁబడినవాఁ

డు, అభూత్ (అధ్యాహృతము) =
ఆయెను.

ఆమారీచుడు “ఓ రావణా! మ
హాబలవంతులైన ఖరుఁడు మొదలగు
పదునాలుగు వేల రాక్షసులను జంపి
నట్టిబలవంతుడైన యా రామునితో
టిపగనీకుఁడగుదు, సీతను అపహరిం
పవలదు” అని పలుమాఱు రావణు
నడ్డగించెను, అని తాత్పర్యము.

అనాదృత్యతు తద్వాక్యం రావణః కాలచోదితః. ౫౧

జగామ సహమారీచ స్తస్యాశ్రమ పదం తదా

౪- ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

<p>టీక॥ రావణం = రావణుడు, కాలబోధితః, కాలః=మృత్యువుచేత, బోధితః = ప్రేరింపబడినవాడై, తద్వార్యం, తత్=ఆమారీచుని యొక్క, వాక్యం=మాటను; అనాదృత్యతు = ఆదరింపకయే; సహమారీచః=మారీచునితోఁగూడుకొనినవాడై; తదా=అప్పుడు; తస్య=ఆరామునియొక్క; ఆశ్రమప</p>	<p>దం=ఆశ్రమస్థానమునుగూచి; జగామ=వెళ్లెను. రావణుడు, తనకుమృత్యువు సమీపములోనున్నందున, నామారీచునిమాట నెంతమాత్ర మొప్పుకొనక, ఆమారీచునివెంటఁబెట్టుకొని, యస్పదురాముని యాశ్రమమునకు వెళ్లెను; అనితాత్పర్యము.</p>
--	---

తేన మాయావినా దూర మపవాహ్య సృ పాత్మజౌ. ౫౨
జహర భార్యాం రామస్య శృంగం హత్వా జటాయుషమ్

<p>టీక॥ సః=(అభ్యాహృతము) ఆరావణుడు; మాయావినా = మాయకాండగు; తేన=ఆమారీచునిచే; సృపాత్మజౌ = రాచకొనురులగు రామలక్ష్మణులను, దూరం=దూరముగా, అపవాహ్య=తోలంగిపోవునట్లు చేయించి, జటాయుషం=జటాయువను, శృంగం=గడ్డను, హత్వా=చంపి, రామస్య=రామునియొక్క, భార్యాం=పత్నియగుసీతాదేవిని, జహర=అపహరించెను.</p>	<p>క్వాప్రత్యయముగలిగినది. “ముఖం వ్యాచాయస్వపితీ” (నోరు తెఱచుకొనినిద్రించుచున్నాడు) అని, నిద్ర వచ్చినవెనుక, నోరు తెఱవడమగుచున్నను, “నోరు తెఱచి నిద్రపోవుచున్నాడు” డను వ్యవహారముండునట్లు, సీతనపహరించినవెనుక, జటాయువునుజంపడమైనను, “జటాయువునుజంపి సీతనపహరించె” ననిచెప్పబడినది.</p>
<p>విశేషార్థము. — “హత్వా” అను చోట, అపూర్వ కాలమందు</p>	<p>మాయకాండైన మారీచుడుదనమాయచే రామలక్ష్మణులనుదూరముగొనిపోవఁగా, నారావణుడు రామునిభార్యయగు సీతాదేవినప</p>

హరించి, యాసీతాదేవిని విడిపించి జటాయువును జంపెను; అనితాత్పర్యము.

గృధ్రంచనిహతం దృష్ట్వా హృతాం శ్రుత్వాచ మైథిలీమ్. ౫౩
రాఘవ శోకసంతప్తో విలలా పాకులేంద్రియః,

టీక || నిహతం = చక్కగా ఆకుల = దుఃఖముచేత బరవశములై
కొట్టబడిన, గృధ్రం = గద్దను, దృష్ట్వా = చూచియును, మైథిలీం = మి
థిలారా జపుత్రియగు సీతాదేవిని, హృతాం = అపహరింపబడిదాని
గా, శ్రుత్వాచ = వినియును, రాఘవం = రాఘవవంశమునందుంబుట్టినరా
ముడు; శోకసంతప్తః, శోక = దుఃఖముచే, సంతప్తః = మిక్కిలితపింపబడిన
వాడై; ఆకులేంద్రియః, ను; అనితాత్పర్యము.

తతస్తేనైవ శోకేన గృధ్రం దగ్ధ్వా జటాయుషమ్. ౫౪
మాగమాణో వనే సీతాం రాక్షసం సందదర్శహ
కబంధన్నామరూపేణ వికృతం ఘోరదశనమ్. ౫౫

టీక || తేన = ఆ; శోకేనైవ = మాణి = వెదకుచు; రూపేణ = ఆ
దుఃఖముచేతనే; తతః = వ్యాపింపబడిన; సః (అధ్యాహృతము) = ఆ
రాముడు; గృధ్రం = గద్దయైనను; జటాయుషం = జటాయువును; ద
గ్ధ్వా = దహించి; వనే = అరణ్యమందు; సీతాం = సీతాదేవిని; మాగ
మాణో = మెదకుచు; రూపేణ = ఆకారముచే; వికృతం = వికారముగల
వాడును; ఘోరదర్శనం, ఘోరభయమునుబుట్టించు, దర్శనం = చూడబడుటగలవాడును; అగు; కబం
ధన్నామ = కబంధుడనైదు; రాక్షసం = రాక్షసుని; సందదర్శహ =

చూచెను.

అంత, రాముడు, అడుఁగిము
తోన, జటాయువు గడ్డయైనను,
దన తండ్రిగారికి మిత్రుడై తనకా
ర్యమునకుఁ గాయుధముచేసి చచ్చి
నందున, నాజటాయువునకు, ద

హనసంస్కారముచేసి, అరణ్యమం
దు, సీతాదేవిని వెదకుచు, వికృత
రూపుడైచూపరులకుభయముఁబు
ట్టించునట్టికబంధుఁడనురాక్షసునిఁ,
జూచెను; అని తాత్పర్యము.

తస్మిహత్య మహాబాహు దవాహ స్వగత శ్చసః

టీక || మహాబాహుః, మహాపాండవు.

త = గొప్పబలము గలిగిన, బా
హుః = చేతులుగల; సః (అధ్యా
హృతము) = ఆరాముడు; తం = ఆ
కబంధుని; నిహత్య = చంపి; దవా
హ = దహించెను. సచ = ఆకబంధు
డును; స్వః = స్వర్గమును; గతః =

పొందెను.
బలిష్ఠములైనబాహువులు గల
యారాముడుకబంధునిఁజంపివాని
ని దహనక్రియతోసంస్కరించెను.
ఆకబంధుఁడును, రామునిచేదహన
సంస్కారమునుబొంది, స్వర్గము
నకువెళ్లెను; అని తాత్పర్యము.

సచాస్య కథయామాస శబరీం ధర్మచారిణీమ్. ౫౬

శ్రమణీం ధర్మనిపుణా మభిగచ్ఛేతి రాఘవ

టీక || సచ = స్వర్గమునకువె
ళ్లుచున్నయాకబంధుఁడును; అస్య =
ఈరామునకు; రాఘవ = ఓరాముఁ
డా! ధర్మచారిణీం, ధర్మ = ధర్మ
ములను, చారిణీం = ఆచరించుచున్న
దియు; శ్రమణీం = సన్యాసాశ్రమ
మునుబొందియున్నదియు; ధర్మ
నిపుణాం, ధర్మ = ధర్మముల

యందు; నిపుణాం = సమర్థురాలు
ను; అగు; శబరీం = శబరజాతిప్రీతి
గూర్చి; అభిగచ్ఛ = పొమ్ము; ఇతి =
ఇట్లని, కథయామాస = చెప్పెను.

విశేషార్థము. — “చతుర్థమా
శ్రమంప్రాప్తాశ్చమిథా నామతే
స్త్వతాః” (నాలవయాశ్రమమును
బొందినవారలు శ్రమములని చెప్పఁ

బడుదురు) అనియుండుటవలన, “శ్రమణః” అనఁగా, నాలవ యాశ్రమమును బొందినవాఁడు; (శ్రీ) కావున “శ్రమణే” అనిచెప్పఁబడినది. “స్వపాయాం వైశ్యతో జాతశ్శబరః పరికీర్తితః, మధూనివృత్తాదానీయవిక్రీణే తే స్వవృత్తయే” (క్షత్రియశ్రీయందు వైశ్యునివలనఁబట్టినవాఁడు శబరుఁడనంబడును; అతఁడు, తనజీవనము కొఱకు, వృత్తమునుండి తేనెనుఁదీసి, విక్రయించును) అనువారదీయవచనమురీతిని, క్షత్రియశ్రీకిని వైశ్యురుషునకునుబుట్టిన (శ్రీ) “శబరీ” యనంబడును.

ఆకబంధుఁడు, స్వగృహమునకుఁ బోవుచు, “ఓరాముఁడా! ధర్మసూక్ష్మముల నెఱింగి, సమస్తధర్మముల నాచరించుచు, సన్యాసాశ్రమమునవలంబించియున్న, యొకశబరజాతిశ్రీ, యున్నది; నీవావిడవద్దకుఁ బోము; నిన్నుఁజాల సత్కరించును.” అనిరామునకుఁజెప్పెను. అని తాత్పర్యము.

సోఽభ్యగచ్ఛన్మహాతేజాశ్శబరః శత్రుసూదనః. ౫౭

టీక || మహాతేజాః, మహాత్ = ఆరాముఁడు, తానుమహాతేజుఁడును సమస్తశత్రువులబాధించువాఁడనైనను, భక్త పరాధీనుఁడుగావున, నది నీచజాతిలోఁ బుట్టినదైనను, ఆశబర శ్రీవద్దకుఁ బోయెను; అని తాత్పర్యము.

టీక || మహాతేజాః, మహాత్ = ఆరాముఁడు, తానుమహాతేజుఁడును సమస్తశత్రువులబాధించువాఁడనైనను, భక్త పరాధీనుఁడుగావున, నది నీచజాతిలోఁ బుట్టినదైనను, ఆశబర శ్రీవద్దకుఁ బోయెను; అని తాత్పర్యము.

శబర్యా పూజిత స్సమ్యక్ గామో దశరథాత్మజః,

టీక || దశరథాత్మజః, దశరథ = బర్యా = శబరశ్రీచేతః; సమ్యక్ = శరణమహారాజునకు, ఆత్మజః = చక్కగా; పూజితః = పూజింపఁబడు.

విశేషార్థము. “దశరథాత్మజుడగు రాముడు చక్కగాఁబూజింపబడెను” అనుటచే, “అటువది వేలసంవత్సరములు సంతానములే కయుండియటువెనుక మహాప్రయత్నమున సంతానమునుబొందినదశరథుడు తనప్రియపుత్రుడగు రామునకిచ్చుభోజనముకన్నను, బలవ

రస్త్రీ, యిష్టమి, వన్యాహారముచే నిచ్చిన యాతిభ్యము, రాముని కెచ్చుగాఁబెరిగిగిరిగించిన” దనిసూచితమగుచున్నది.

అశబరస్త్రీ, యాతిభ్యాదిపూజలచే, దశరథ పుత్రుడగు రాముని, బక్కగా, సత్కరించెను; అని తాత్పర్యము.

పంపాతీరే హనుమతా సంగతో వాసఃకథా. ౫౮

అ, ఇట్లు, ఆరణ్యకాండ కథను జెప్పియింక గిక్కింపకాండ కథను జెప్పుచున్నారు.

టీక || స (అభ్యాహృతము) = ఆరాముడు; పంపాతీరే, పంపా = పంపయనెనుపర్వ సరస్సుయొక్క, తీరే = గట్టునందు; హనుమరా = హనుమంతుడనెడు; వాచారే = హనీతితో; సంగతో = చేరెను; హ సంగతోషము.

విశేషార్థము. — హనుమాన్ = ప్రశస్తములైన చెక్కిల్లమింది భాగములుగలవాడు; పూర్వము, హనుమంతుడగుపుట్టుచునే, సూర్యునిబాచి, “యిదియొకఫలము, దీనిభక్షించెదను” అనితలంచి, యతనిపై

కెగిరెను; ఇట్లు, సూర్యునివేడిమిని, పంపిమాత్రము చెక్కింపక, మన్నూట యోజనముల ఎత్తున, ధైర్యిలంఘింపఁగాఁబూచి, యిలమిందు, రోపించి, యాహనుమంతునిపై, వ్రజమును వేసెను; అది బిముచేఁగొట్టించినవాఁడై, యుకపిచ్చిత శిఖరముపైఁబడిగా, చచ్చిపతనంబుపొనుచుగర్జింపుచున్నది. కాని జల్మియలెనెక హనుమంతుడనుచేయగలిగె. అదిగిక్కింపకాండములోఁ జెప్పబడియున్నది. మనముచే, మహాపరాక్రమశాలియని సూచింపఁబడుచున్నది. సేతనుబోఁగొట్టుకొని, యతిదుఃఖితుడైయరణ్యములోసంచరింపుచుండు, రామునకు, మహాపరాక్ర

<p>మశాలియగు హనుమంతుని స్నేహము ఘటిల్లెను; సంతోషము!" అని యాగ్లోకమందుఁ గవితాత్పర్యము.</p> <p>రాముఁడు, విరహజనులకుఁజాలబాధగఁగించునట్టి పంపాతీరమం</p>	<p>దుఃఖింపుచు, లోక ప్రసిద్ధమైనపరాక్రమముగల హనుమంతుఁ డనువానరునితోఁజేరెను; సంతోషము! అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

హనుమద్వచనాచ్చైవ సుగ్రీవేనమాగతః,

<p>ఉక సః(అధ్యాప్యతము) = ఆరాముఁడు; హనుమ ద్వచనాత్, హనుమత్ = హనుమంతుని యొక్క, చచనాత్ = మాటవలన; సుగ్రీవేనాచ్చైవ = సుగ్రీవునితోనుగూడిన తత్పర్యము.</p>	<p>మాగతః = చేరెను. రామునకు, హనుమంతుని స్నేహమువలన, సుగ్రీవునితోఁ గూడ, స్నేహము, సవకూరెను; అనితాత్పర్యము.</p>
---	--

సుగ్రీవాయచ తత్పర్యం శంస ద్రామో మహాబలిః. ౫౧

ఆదిత స్తద్యథా వృత్తం సీతాయాశ్చ విశేషతః

<p>ఉక మహాబలిః, మహత్ = గొప్పదగు, బలిః = బలముగల; రామః = రాముఁడు; ఆదితః = తనపుట్టుక మొదలు; తత్ = ప్రసిద్ధమైన; శంస = సమస్తమైన దానిని; సుగ్రీవాయచ = సుగ్రీవునికొఱకును (చకారమువలన) హనుమంతుని కొఱకును; శంసత్ = చెప్పెను, మహాబలిః = గొప్పబలముగల; రామః = రాముఁడు; సీతాయాశ్చ = సీతా దేవియుక్కయు; తత్ = ఆవృత్తాంతము</p>	<p>ను; యథావృత్తం = నడిచినది నడిచినట్లు; విశేషతః = అధికముగా; సుగ్రీవాయచ = సుగ్రీవునికొఱకును (చకారమువలన) హనుమంతునికొఱకును; శంసత్ = చెప్పెను, మహాబలిః = గొప్పబలముగల; రాముఁడు, జన్మముమొదలు, తనవృత్తాంతమంతయును, సుగ్రీవునకును హనుమంతునకును జెప్పి; మఱివిశేషముగా, సీతావృత్తాంతమును, నడిచినది నడిచినట్లు, వారలకుఁ దెలియఁజేసెను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

౫౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సుగ్రీవశ్చ పితత్పర్యం శ్రుత్వా రామస్య వానరః. ౬౦
చకార సఖ్యం రామేణ పితవై వాగ్నిసాక్షికం,

టీక వానరః = కోతియగు;	నే; రామేణ = రామునితో; సఖ్యం =
సుగ్రీవశ్చ = సుగ్రీవుడును; రామ	మైత్రిని; చకార = చేసెను.
స్య = రామునియొక్క; సర్వం = స	సుగ్రీవుడు రామవృత్తాంతమంత
మస్తమేన; తత్ = అవృత్తాంతము	యును విని, తనవలె నెరుఁఖుతుండైన
ను; శ్రుత్వా = విని; పితః = సంతో	మహాబలునితోట మైత్రి గలిగినదని
పించినవాండ్రై; అగ్నిసాక్షికంచైవ,	సంతోషించి, యగ్ని హోత్రుని
అగ్ని = అగ్ని హోత్రుడై, సాక్షి	సాక్షిగా నుంచికొని, రామునితో
కంచైవ = సాక్షిగా గలుగునట్లుగా	మైత్రిగావించెను; అని తాత్పర్యము.

తతో వానర రాజేన వై రాను కథనంప్రతి. ౬౦
రామాయా వేదితం సర్వం ప్రణయా ద్దుఃఖ తేనచ

టీక తతో = అటు వెనుక; దుఃఖ	అంతట, పరమ స్నేహితుడై
తేన = దుఃఖముగల; వానర రాజేన	స రాముడు సమీపమందుండుటచే,
చ, వానర = కోతులకు, రాజేన	దుఃఖము బైటికట్టు గాఁ దల్లడిల్లుదు
చ = ప్రభువగు సుగ్రీవుని చేతను; వై	న్న సుగ్రీవునిబోచి, యా రాముడు
రాను కథనంప్రతి, వైర = వానితోట	“నకును వారికిని విరోధ మెట్లు కలిగె”
విరోధము యొక్క, అను కథనంప్ర	నని యడిగెను; అందుకా సుగ్రీ
తి = ప్రశ్నమును గూర్చి; రామా	వుడు, స్నేహమువలన, రహస్యము
య = రాముని కొఱకు; ప్రణయా	లను సగాచారపక, సమాచారమం
త్ = స్నేహమువలన; సర్వం = సమ	తయు, రామునకుఁ జక్క-గాఁ జెలి
స్తమును; ఆవేదితం = చక్క-గాఁ జె	యఁ జెప్పెను. అని తాత్పర్యము.
ప్పఁబడినది.	

ప్రతిజ్ఞాతంచ రామేణ తదా వాలివధంప్రతి. ౬౧

టీక || తదా=అప్పుడు; రామే తము=)అయినది.
 గ=రామునిచే; వాలివధంప్రతి, వ తనకునువాలికినివిరోధముగలిగి
 లి=వాలియొక్క, వధంప్రతి=చం నరీతిసి సుగ్రీవుడుచెప్పినవెనుక, రా
 వుటనుగుఱించి; ప్రతిజ్ఞాతం=ప్రతి ముడు, “వాలినిదప్పక చంపెద”నని
 నసేయడము; భూష(అధ్యాహ్న) ప్రతిజ్ఞ చేసెను; అని తాత్పర్యము.

వాలినశ్చ బలం తత్ర కథయామాస వానరః,

టీక || తత్ర=ఆ ఋశ్యమూక మందు; వానరః= కోఁతయగుసుగ్రీ దు, అరుణోదయముమొదలు సూ
 వుడు; రామశ్చ= (అధ్యాహ్న) ర్యోదయములోపల నాలుగుసము
 ము)=రామునకు; వాలినః=వాలి ద్రములయందును అర్ఘ్యములవిడు
 యొక్క; బలం = పీర్వమును; కథ చటమొదలగు వాలియొక్క-బలము
 యామాస=చెప్పెను. నంతయు రామునకుఁజెప్పెను; అని
 తాత్పర్యము.

ఆఋశ్యమూకమందు, సుగ్రీవుఁ

సుగ్రీవ శృంకితశ్చస్త్రీ స్త్రిత్యం వీర్యేణ రాఘవే. ౬౩

టీక || సుగ్రీవశ్చ= సుగ్రీవుఁడు సుగ్రీవుఁడు, రామునిజూచినది
 ను; రాఘవే=రామునివిషయమై; పీ మొదలు కొని, “యితఁడు వాలిని
 ర్యేణ=పరాక్రమముచే; నిత్యం=ఎ జంపనమథుఁడో, కాఁడో”యని
 ల్లప్పుడును; శృంకితః=సంచహముగ సంజేహింపు చుండెను; అని తాత్ప
 లవాఁడుగా; ఆస్త్రీ=ఆయెను. ర్యము.

రాఘవప్రత్యయాథంతు దుందుభేః కాయ ముత్తమమ్
 దశకాయామాస సుగ్రీవో మహాపర్వత సన్నిభమ్. ౬౪

టీక || రాఘవప్రత్యయాథంతు త్యయాథంతు= సమ్మకముకొఱ
 తు, రాఘవః= రామునియందు, ప్ర కు; సుగ్రీవః=సుగ్రీవుఁడు; దుందు

భేఁ=దుందుభియను రాక్షసునియొక్కఁడై త్తమం=శ్రేష్ఠమైన; మహాపర్వతస్సన్నిభం, మహాపర్వత=గొప్ప కొండతో, సన్నిభం = సమానమగు; కాయం=క శేఖరమును; రామస్య (అధ్యాహృతము)= రామనకు; దశకాయామాన=చూపెను.	సుగ్రీవుఁడు, రామనియందుఁదనకునమ్మకముగలుగుటకై, పూర్వమువారిచే దూరముగావిసరివైవలకిగొప్పకొండవలెనున్న దుందుభియనురాక్షసునియొక్కక శేఖరమును, రామనికుఁజూపెను; అని తాత్పర్యము.
---	---

ఉత్ స్తయిత్వా నుసాబాహుః శ్రేష్ఠ్యచాస్థి మహాబలిః
పాదాంగుష్ఠేన చిత్తేప సంపూర్ణం దశయోజనమ్. ౬౫

ఉత్ = మహా బాహుః, మహాత్ = గొప్పవగు, బాహుః = చేతులుగలవాఁడును; మహాబలిః, సుహాత్ = లెక్కింపరాని, బలిః = పీర్వముగలవాఁడునగు; రామః (అధ్యాహృతము) = రాముఁడు; ఉత్ స్తయిత్వా = గంభీరముగాఁగొంచెమునవ్వి; అస్థిచ = ఎముకను; శ్రేష్ఠ్య = చూచి; పాదాంగుష్ఠేన, పాద = అడుగులోని, అంగుష్ఠేన = బొటనవేలిచే; దశయోజనం = పదియోజనములదూరము; సంపూర్ణము = తెక్కువలేకుండునట్లు; చిత్తేప = చిత్తెను.

అంగుళ్యగ్రమాత్రమున రాక్షసాదిసమస్తలోకవిరోధుల వధించుటకునమథములైన బాహువులును

లెక్కింపరాని పీర్వమునుగల రాముఁడు, “నావిషయమై జ్ఞానులునగామోహమునొందెదరు; ఈయరణ్యములోని కొంతి మోహమునొందుటకేమియాశ్చర్యము!” అనిగంభీరముగాఁ జిటునవ్వునవ్వి, యస్థిమయమైపడియున్నదుందుభిక శేఖరమును బాచి, కొంచెమైనను దక్కువలేకుండఁ బది యోజనములదూరములోఁబడునట్లు, దానిఁ, దనపాదాంగుష్ఠముతోఁ, జిత్తెను. అని తాత్పర్యము. ఇట్లు, మహేశ్వరతీర్థులవారు, వ్యాఖ్యానము చేసిరి.

మహాబాహుః; మహాబలిః; రామః; అస్థిచ; శ్రేష్ఠ్య; స్తయిత్వా; చిటునవ్వునవ్వి; పాదాంగుష్ఠేన; దశ

యోజనం; సంపూర్ణం; ఉచ్చితే స=ఎత్తి చిత్తెను. (“ఉత్ స్తయి త్వా” అనుచోటనుండు “ఉత్” అను నుపసగణము “చిత్తేప” అనుదానితోఁజేర్చబడియె.)

లెక్కింపరాని బలముగల వాడును ఆబలమునకుఁ దగినట్లుకార్యముసేయ సమర్థములైన బాహువులుగలవాఁడునగు రాముఁడు, అస్థి

మయమైనయాదుండుభి కళేబరమునుబాచి, “ఇదియెంతమాత్రము” అనినవ్వి, కొంచెమైనను దక్కువ లేకుండఁ బదియోజనముల దూరములోఁబడునట్లు, దానిఁ, దనపాదాంగుప్థముతో నెత్తిచిత్తెను. అనితాత్పర్యము. ఇట్లుగోవిందరాజులవారు, వ్యాఖ్యానముచేసిరి.

విభేదచ పున స్సాలాఁ సత్తై కేన మహేషుఁడా

గిరిం రసాతలంచైవ జనయఁ ప్రత్యయఁ తదా. ౬౬

టీక || తదా = అప్పుడు; పున శ్చ = మఱియును; రామః (అధ్యాపృతిము) = రాముఁడు; ప్రత్యయం = నమ్మకమును; జనయఁ = పుట్టింపుచు; ఏకేన = ఒకటైన; మహేషుఁడా = కొప్పబాణముచేత; సప్త = ఏడింటిని; సాలాఁ = మద్దిచెట్లను; గిరిం = సమీపమందుండు, కొండను; రసాతలంచైవ = రసాతలలోకమునుగూడ; విభేద = భేదించెను.

అప్పుడారాముఁడు, దుండుభి కళేబరమునుజిమ్ముటచేత సుగ్రీవునకుఁ దనయందునమ్మకము గలుగక పోవుటనుజూచి యితనికిఁ దనయందునమ్మకమును బుట్టించుటకై, ఏడుమద్దిచెట్లను, అసమీపమందుండు కొండను, అధోలోకములలోనాట వదియగు రసాతలలోకమును, ఒక బాణముచే భేదించెను; అనితాత్పర్యము.

తతః ప్రితమనాన్తైవ విశ్వస్త స్సమహాకపిః

కెక్కింధాం రామసహితో జగామవ గుహం తదా. ౬౭

టీక తతః = అటుపిమ్మట; తే	యుః జగము = వెల్లెను.
న = రామునిచే జేయబడినయాన	సప్తసాలములను, సమీపపర్వత
ప్రసాలభేదనాదులచే; విశ్వస్తః =	మును, రసాతలలోకమును, నొక
నమ్మకమును బొందినవాడును; ప్రీ	బాణముచే భేదించిన వెనుక, సు
తమనాః, ప్రీతః సంతోషించిన, మ	గ్రీవుడు, రాముడు వాలినిజంప
నాః = మనసుగలవాడైన; సః =	గలండుని నమ్మినవాడై, తనకు శీ
అ; మహాకపిః = పెద్దకోతియగును	ఘ్రిముగా రాజ్యము ప్రాప్తమగు
గ్రీవుడు; తదా = అప్పుడు; రామస	నని సంతోషించి, రాముని వెంట
హితః, రామ = రామునితోః సహి	జెట్టుకొని, తనకు, రామునితోడులే
తః = కూడుకొనినవాడై; గుహం =	క, యెంతమాత్రమును, జోరుటక
గుహవలెనుంచునట్టి; కిష్కింధాం	శక్యమైన, కిష్కింధా పట్టణమును
చ = కిష్కింధాపట్టణమును గూర్చి	బ్రవేశించెను. అని తాత్పర్యము.

తతోఽగజః ధర్మవర స్సుగ్రీవో హేమపింగళః,

టీక తతః = అటు వెనుక; హ	కిష్కింధనుబ్రవేశించుచునే, రా
రివరః, హరి = కోరులలోపల, వ	మసాహాయ్యమునంజేసి, సంతోషా
రః = శ్రేష్ఠుడును; హేమపింగళః,	నిశయమున, బంగారువంటివన్నెగ
హేమ = బంగారువలె, పింగళః =	లిగిప్రకాశించుచు, దనకన్ననెచ్చె
గోరొజనవర్ణముగల వాడునగు;	నవానరుండులేడనితలంచి, సింహ
సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు; అగజః =	నాదముచేసెను. అని తాత్పర్యము.
సింహనాదముచేసెను.	

తేన నాదేన మహతా నిజగామ హరీశ్వరః. ౬౮

టీక మహతా = గొప్పదగు;	రః = ప్రభువగువారి; నిర్జగామ = బై
తేన = ఆ; నాదేన = ధ్వనిచేత; హరి	లు వెడలెను.
శ్వరః, హరి = కోరులకు, ఈశ్వ	ఎప్పటి కన్నను విలక్షణముగా

నుండు సుగ్రీవునిసింహనాదమునువి | లవచ్చెను. అని తాత్పర్యము.
ని, వాలి, గృహమునుండిబయలు వెడ

అనుమాన్య తదాతారాం సుగ్రీవేణ సమాగతః,

టీక || తదా=బయలు వెడలున గానున్నాడని మనయంగదునివల
ప్పుడు; సః(అభ్యాహృతము)=అ నందెలియవచ్చుచున్నది, కాబట్టిని
వాలి; తారాం = తనభార్యయగు విష్ణుడు యుద్ధమునకుఁబోవలదు”
తారను; అనుమాన్య= ఒప్పించి; సు అనియడ్డగించు తనభార్యయగుతా
గ్రీవేణ=సుగ్రీవునితో; సమాగతః= రను, “రాముఁడుపరమధామిఁకుఁ
చేరెను. ఁ, కాబట్టి, నన్నేమియుఁ జేయఁ
దు” అని యొప్పించి, సుగ్రీవునితో

ఇంటినుంచి బయలు వెడలు నప్పుడు, వాలి, “సుగ్రీవునకుబల యుద్ధము సేయ సాగెను- అనితా
వంతుడగు రాముఁడుసహాయుడై త్వర్యము.

నిజఘానచ తత్రైవం శరేణైకేన రాఘవః. ౬౯

టీక H రాఘవశ్చ=రఘువంశ | నందుఁబుట్టుటచే సకలధర్మసూ
మునందుఁబుట్టినరాముఁడును; త త్త్వముల నెఱింగినరాముఁడు, యు
త్ర = ఆయుద్ధభూమియందు; ఏ ధ్ధభూమియందుఁజాల వరబలము
నం=ఈవాలిని; ఏకేన=ఒకఁడైన; గలిగి సుగ్రీవునితో యుద్ధముసేయు
శరేణ=బాణముచే; నిజఘాన=చం చున్న వాలిని, ఒక బాణముతోనే,
పెను. చంపెను. అని తాత్పర్యము.

అతిసూజ్యమగు రఘువంశము

తత సుగ్రీవవచనా ద్ధత్వా వాలిన మాహవే

సుగ్రీవమేవ తద్రాజ్యే రాఘవః ప్రత్యపాదయత్. ౭౦

టీక|| సుగ్రీవవచనాత్, సుగ్రీ | మాటవలన; ఆహవే=యుద్ధమునం
వ=సుగ్రీవునియొక్క, వచనాత్ = దు; వాలినం=వాలిని; హత్వా=

చంపి;తతః=అటుపిమ్మట; రాఘ
వః=రఘువంశమునందుఁబుట్టినరా
ముఁడు;తద్రాజ్యే, తత్=ఆవాలి
యొక్క, రాజ్యే=దొరతనమందు;
సుగ్రీవమేవ= సుగ్రీవునే;సత్యపా
దయత్=ప్రతిష్ఠించెను.

రాముఁడు సుగ్రీవుని ప్రాథమిక
ప్రకారము, సుగ్రీవునితో యుద్ధ
ముసేయుచుండునపుడు, వాలినిజం
పి, యావెనుక, నావాలిరాజ్యమం
దు, సుగ్రీవునే, పట్టాభిషిక్తుఁజేసెను.
అనితాత్పర్యము.

సచ సర్వాన్ సమానీయ వానరాన్ వానరక్షభః

దిశః ప్రస్థాసయామాస చిచ్ఛయే జనకాత్మజామ్. ౭౧

టీక || సః=ఆ;వానరర్షభశ్చ=
సుగ్రీవుఁడును;జనకాత్మజాం, జన
క=జనకమహారాజుయొక్క;ఆత్మ
జాం=పుత్రియగుసీతాదేవి;చిచ్ఛ
యేః= చూడ నిచ్చగలవాఁడైన;
సర్వాన్ = సమస్తము లైన; వాన
రాన్=కోతులను;సమానీయ=ర
ప్పించి;దిశః=దిక్కులనుగూర్చి;ప్ర

స్థాసయామాస=పంపెను.
వానరప్రభువైన యాసుగ్రీవుఁ
డును, రామునకుఁ బ్రత్యుపకరింపఁ
దలంచినవాఁడై, సీతాదేవిని వెదకి
చూచివచ్చుటకుఁగా, సమస్తవాన
రులనురప్పించినాఁడుగదాకను
బంపెను. అనితాత్పర్యము.

తతో గృధ్రస్య వచనా త్సంపాతే హానుమా స్సే

శతయోజనవిస్తీర్ణం పుష్పవే లవదౌర్లవమ్. ౭౨

అ, ఇల్లుకేష్కింధా కాండకథ
నుజెప్పి యింకనుండర కాండ కథను
జెప్పుచున్నారు.

టీక||తతః=అటు వెనుక;బలీ=ప్ర
శస్తమైనబలముగల;హనుమాన్=
హనుమంతుఁడు; సంపాతే=సం

పాతియనెడు; గృధ్రస్య=గర్జయొ
క్క;వచనాత్ = మాటవలన;శత
యోజనవిస్తీర్ణం, శతయోజన =
నూలుయోజనములచే, విస్తీర్ణం=
వెడల్పుగల;లవదౌర్లవమ్=ఉప్పుస
ముద్రమును;పుష్పవే=దాఁటెను.

విశేషార్థము. — “బలీ, హను మాకొ” అనుశబ్దములచే, జాంబవంతుండు తాహము కల్పింపఁగా హనుమంతునకప్రమేయమైనబలముగలుగుట, సూచితమైనది.

విక్కులకునుబంపినపిమ్మట, బలవంతుడగుహనుమంతుఁడు, సంపాతియనెడుగద్దబోధించినప్రకారము, నూఱుయోజనములవెడల్పుగలయుష్మత్సముద్రమును, దాఁటెను. అని తాత్పర్యము.

తత్ర లంకాం సమాసాద్య పురీం రావణపాలితామ్
దదర్శ సీతాం ధ్యాయంతీ మశోకవనికాం గతామ్. ౭౩

టీక॥ సః=(అధ్యాహృతము)= ఆహనుమంతుఁడు; రావణ పాలితాం, రావణ= రావణునిచే, పాలితాం = రక్షింపఁబడిన; లంకాం= లంకయనెడు; పురీం = పట్టణమును; సమాసాద్య= చేరి; తత్ర= అలంకా పురియందు; అశోకవనికాం= అశోకవనికయనెడు రావణునియంతఃపురోద్ధానమును; గతాం= పొందినదియు; ధ్యాయంతీ= రామునే, స్మరింపుచున్నదియునగు; సీతాం= సీతాదేవిని; దదర్శ= చూచెను.

విశేషార్థము. — నవిద్యతే శోకః, యస్యాః, సాలశోకా, అశోకా చ సావనికాచ; అశోకవనికా. దేనికిదుఃఖములేదో, అనఁగా, ఎచ్చోనుం

దువారికిదుఃఖములేదో; అది “అశోకా” అనఁబడును; అశోకయగువనికాఁగా; “అశోకవనికా” అనిచెప్పఁబడుచున్నది. “వనికా” అనఁగా, చిన్నవనము; అనఁగా, “అంతఃపురములోనుండువనము”, అనుట. లేక; అశోకానాం వనికా, “అశోకవృక్షములవనము” అనుట.

ఆహనుమంతుఁడు, సముద్రమును దాటి, రావణునిచేఁబాలింపఁబడుచుండు, లంకాపురిఁజేరి, యచ్చట, నశోకవనికయనెడు రావణునియంతఃపురోద్ధానమున నెప్పుడును రామునే స్మరింపుచున్న సీతాదేవిని, చూచెను-అని తాత్పర్యము.

౬౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

నివేదయిత్వాఽభిక్షానం ప్రవృత్తిం చ నివేద్యచ

సమాశ్వాస్యచ వైదేహీం మదయామాస తోరణమ్. ౭౪

టీక || సః(అధ్యాహృతము)= ఆహనుమంతుడు; అభిక్షానం= గుఱుతును; నివేదయిత్వా= సమర్పించి; ప్రవృత్తిం= వృత్తాంతమును; నివేద్యచ= విన్నవించియు; వైదేహీం= సీతాదేవిని; సమాశ్వాస్యచ= ఊరింపించియు; తోరణం= బహిర్భాగమును; మదయామాస= మర్తయామాస= చూర్ణముచేసెను.

తనచేతికిచ్చిన యంగుళీయకమును, సీతాదేవికి, గుఱుతుగా సమర్పించి, సుగ్రీవునకును రామునకును సఖ్యము గలిగినది మొదలుగ వృత్తాంతమంతయును విన్నవించి, “రాముడు శిశువుగా వచ్చును దుఃఖంపకు” మని యాచిడనూటించి; ఆయనో కవనబహిర్భాగమును, చూర్ణము చేసెను. అని తాత్పర్యము.

ఆహనుమంతుడు, రాముడు

పంచసేనాగ్రగాఢ హత్వా సప్త మంత్రిసుతా నపి

శూర మక్షించ నిష్ప్రివ్య గ్రహణం సముపాగమత్. ౭౫

టీక || సః(అధ్యాహృతము)= ఆహనుమంతుడు; సేనాగ్రగాఢ= సేనాపతులను; పంచ= పదుగురిని; మంత్రిసుతా, మంత్రి= మంత్రిుల యొక్క; సుతా= కుమారులను; సప్తాపి= ఏడుగురును; హత్వా= చంపి; శూరం= యుద్ధమునకు భయపడనివాడగు; అక్షించ= అక్షుడనురావణుకుమారుని, నిష్ప్రివ్య= ముద్దచే

సఃగ్రహణం= బంధనమును; సముపాగమత్= పొందెను.

ఆహనుమంతుడు, సేనాపతులనైదువురను, మంత్రిపుత్రులనేడువురను జంపిశూరుండగు నక్షకుమారుని వధించివాసిశరీరమును ముద్దగాఢజేసి, యింద్రజిత్తుచేబ్రయుక్తమైన బ్రహ్మేస్త్రమునకుం, గట్టువడెను.

అస్త్రే శోస్తుక్త మాత్మానం ఛాత్వాపైతామహద్వరాత్

మహాయాత్రాక్షసాన్విరో యంత్రితస్తాకాయదృచ్ఛయా. ౭౬

తతోదధ్వా పురీం లంకా మృతే సీతాంచ మైథిలీమ్

రామాయ ప్రియమాఖ్యాతుం పునరాయన్మహాకపిః. ౭౭

టీక॥ వీరః=పరాక్రమశాలియః ప్లుటకు; పునః=మఱిల; ఆయాత్ =
గు; మహాకపిః = మానుమంతుడు; వచ్చెను.
పైతామహాత్ = బ్రహ్మచేనివ్వఁబ
డిన; వరాత్ = వరమువలన; ఆత్మా
నం = తన్ను; అస్త్రీణః = బ్రహ్మిస్త్రీ
ముచే; ఉన్న క్తం = విడువఁబడినవా
నిఁగా; జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని; యదృ
చ్ఛయా = మఱియొక కార్యమునంద
లియాపేక్షచే; యంత్రిణః = త్రాటి
చేఁ దన్నుఁ గట్టి యీడ్చుచున్న;
తాః = ఆ; రాక్షసాః = రాక్షసు
లను; మహాయాత్ర = తమించుచు; త
తః = ఆకార్యమైనవెనుక; మైథిలీం =
మిథిలారాజ పుత్రియగు; సీతాం
చ = సీతాదేవిని (చకారముచే) విభీ
షణగృహమును; ఋతే = విడిచి; లం
కాం = లంకాయనెడు; పురీం = పట్టణ
మును; దధ్వా = కాల్చి; రామా
య = రాముని కొఱకు; ప్రియం =
సంతోషవారతను; ఆఖ్యాతుం = చె

ప్పటకు; పునః = మఱిల; ఆయాత్ =
సురాసురులకు సగా ప్రవేశించి
పఁగూడని లంకాపురిని బ్రవేశించి
సీతం గాంచుటచేఁ బ్రసిద్ధమగు పరా
క్రమముగల మానుమంతుఁడు, పూ
ర్వముతనకు బ్రహ్మచేవుఁడిచ్చినవర
ముయొక్క మహిమవలన, తన్ను బ్ర
హ్మిస్త్రీబంధము వదలిపోవుట నె
ఱింగి, తన్నుఁ ద్రాటిచేఁ గట్టి యీ
డ్చుకొనిపోవుచున్న రాక్షసులను వ
ధించుటకు సమర్థుఁడైనను, రావ
ణునిఁ బూడఁగోరి, వారిని మన్నింపు
చు, తాను రావణునితో మాటలాడి
నవెనుక, సీతాదేవియుండు ప్రదేశ
మును విభీషణగృహమును మాత్రము
విడిచి, లంకాపురినంతయుఁ గాల్చి,
రామునకీసంతోషవారతను శిష్యుట
కై, మఱి రాముని సమీపమునకు వె
ల్లెను. అని తాత్పర్యము.

సోఽభిగమ్య మహాత్మానం కృత్వా రామం ప్రదక్షిణమ్

స్యవేదయ దమేయాత్మా దృష్టా సీతేతి తత్త్వతః. ౭౮

౬౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

టీక॥ అమేయాశ్చ, అమేయ= లెక్కింపరాని, ఆశ్చ=బుద్ధిగల; సః=అహనుమంతుఁడు; మహాశ్చా నం, మహాత్=గొప్పదగు, ఆత్మా నం=ధైర్యముగల; రామం=రా ముని; అధిగమ్య=పొంది; ప్రదక్షిణం=ప్రదక్షిణమును; కృత్వా=చే సి; సీతా=సీతాదేవి; దృష్టా=చూ డబడినది; ఇతి=ఇట్లు; తత్త్వతః= యథార్థముగా; న్యవేదయత్= విన్నవించెను.

విశేషార్థము.— “సీతాదృష్టా” (సీతాదేవిచూడబడెను) అని చెప్పఁదగియున్నను, అట్లుచెప్పక, “దృష్టాసీతా” (చూడబడినదిసీతా

దేవి) అనినిచేఁశించుట, “సీతా” అ నియుచ్చరించినమాత్రముననే, పై మాట సుచ్చరించుటకు మునుపు, “సీతబ్రతికియున్నదోలేదో, చూడఁ బడెనోలేదో” అనిరామునకుఁదోఁ చునమంగళశంకనునివారించుటకై, చేయఁబడినది.

అతి బుద్ధిశాలియగు హనుమం తుఁడు, సీతావియోగము గలిగినను ఎంత మాత్రమును దగ్గని ధైర్యము గలరామునివద్దకుఁబోయి, యాతని వలగొని, “చూడఁబడెనుసీత” యని, యథార్థముగావిన్నవించెను. అ నితాత్పర్యము.

తత స్సుగ్రీవసహితో గత్వా హిర మ్మహేంద్రః

సముద్రం క్రోధయామాస శరై రాచిత్యసన్నిభైః. ౭౯

అ, ఇట్లు సుందరకాండ కథను జెప్పి యిష్టమయ్యుద్ధకాండ కథను జెప్పచున్నారు.

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సః (అధ్యాత్మతము)=ఆరాముఁడు; సుగ్రీవసహితః, సుగ్రీవ=సుగ్రీవుని తో, సహితః= కూడుకొనినవాఁ డై; మహేంద్రః=సముద్రముయొ

క్క; హిరం=గట్టును; గత్వా=పొం ది; ఆచిత్యసన్నిభైః, ఆచిత్య=సూ ర్యునితో, సన్నిభైః=సమానములై న; శరైః=బాణములచే; సము ద్రం=సముద్రుని; క్రోధయామా స=కలఁతపడఁజేసెను.

హనుమంతుఁడు సీతావృత్తాంత మును జెప్పిన వెనుకనే, రాముఁడు,

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౬ :

సుగ్రీవుని వెంట బెట్టుకొని సముద్ర | సూర్యుని వలె దీప్తములైన బాణ
తీరముజేరి, సముద్రుడుతనకువ | ములచే, నా సముద్రుని గలతపడం
శముగాకుండుటజూచి కోపించి, | శేసెను. అనితాత్పర్యము.

దశాయమాస చాత్మానం సముద్ర స్మరితాం పటిః
సముద్రోవచనాచ్చైవ నశం సేతు మకారయత్. ౮౦

టీక || సరితాం = నదులకు; ప | ననే; నశం = నశున; సేతుం = సేతు
తిః = ప్రభువైన; సముద్రశ్చ = సము | వును; అకారయత్ = చేయించెను.
ద్రుడును; ఆత్మానం = తనరూప | నదీ నాయకుండు గు సముద్రు
మును; రామాయ (అధ్యాపృథ | డు, రామునికోపమునకు భయపడి,
ము) = రామునికోరికకు; దశాయా | నిజరూపమును, రామునకుంబూపె
మాస = చూపెను. సః (అధ్యాపృ | ను; ఆ రాముడును, సముద్రునిమాట
థము) = ఆ రాముడు; సముద్రవచ | ప్రకారము, నశునిచే, సేతువు కట్టిం
నాచ్చైవ, సముద్ర = సముద్రుని | చెను. అనితాత్పర్యము.

తేన గత్వా పురీం లంకాం హత్వా రావణ మాహవే

రామ స్సీతా మను ప్రాప్య పరాం వీడా ముపాగమత్. ౮౧

టీక || రామః = రాముడు; తేన = | గమత్ = పొందెను.
ఆ సేతువుచే, లంకాం = లంకయ | రాముడా సేతు మాగమున
నేడు; పురీం = పట్టణమును; గత్వా = | నేలంకాపురిజేరి, యుద్ధమునందు
పొంది; ఆపావే = యుద్ధమునందు; | రావణు వధించి, సీతాదేవినిబొం
రావణం = రావణుని; హత్వా = చం | దియటువెనుక, “పరగృహములో
పి; సీతాం = సీతాదేవిని; ప్రాప్య = | జాలగలమువసించినభార్యనెట్లు
పొంది; అను = అటువెనుక; పరాం = | పరిగ్రహింతు” ననియధికముగాసి
అధికమైన; వీడాం = సిగ్గును; ఉపా | గ్గుపడెను. అనితాత్పర్యము.

౬౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

తా మువాచ తతో రామః పరుషం జనసంసది,

<p>టీక తతః=అందువలన; రామః=రాముడు; తాం=ఆసీతాదేవినిగూర్చి; జనసంసది, జన=జనులయొక్క, సంసది = సభయందు; పరుషం=కూరమగుమాటను; ఉవాచ=పలికెను,</p>	<p>అందువలన రాముడు, మహాపాతి వ్రత్యముతోఁ గూడి యున్న యాసీతాదేవితో, దేవతలువానరులురాక్షసులువినుచుండు, గూరముగా మాటలాడెను. అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

అమృష్యమాణా సా సీతా వివేక జ్వలనం సతి. ౮౨

<p>టీక సతి = పతివ్రతయగు; సా=ఆ; సీతా= సీతాదేవి; అమృష్యమాణా=సహింపలేనిదై; జ్వలనం=అగ్ని హోత్రమును; వివేక=బాచ్చెను.</p>	<p>ఆసీతాదేవి, పతివ్రతకావున, రాముడు, తనయందు దోషముదలంచుటకు సహింప లేక, యగ్ని హోత్రము జూచ్చెను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

తతోఽగ్ని వచనాత్ సీతాం ఛాత్వా విగతకల్మషామ్
బభౌ రామ స్సంప్రహృష్టః సూజిత స్సర్వదైవతైః. ౮౩

<p>తతః = ఆపిమ్మట; రామః=రాముడు; అగ్ని వచనాత్; అగ్ని = అగ్ని హోత్రునియొక్క, వచనాత్=మాటవలన; సీతాం=సీతాదేవి; విగతకల్మషాం, విగత=బొత్తిగాఁబోయిన, కల్మషాం=దోషముగలదానిగా, ఛాత్వా=ఎఱిగి, సంప్రహృష్టః = సంతోషించినవాఁడును; సర్వదైవతైః=ఎల్లదేవ</p>	<p>తలచేతను; పూజితః=పూజింపబడినవాఁడునై, బభౌ=ప్రకాశించెను. సీతాదేవియగ్నిప్రవేశముచేసినవెనుక, రాముడగ్ని హోత్రుని మాటనుబట్టి, సీతాదేవిని గరగత్రయమందును ఎంతమాత్రము దోషగంధము లేని దానిగా నెఱింగి, “ప్రియు రాలగు సీతాదేవి, పరిశుద్ధురాలై పరిగ్రహింపఁ దగి</p>
---	---

యున్నదిగదా" యనిసంతోషించి, బడినవాడై, ప్రకాశించెను. అనితా ననుస్తదేవతలచేతను బూజింపఁ త్వర్యము.

కమఁదా తేన మహతా త్రైలోక్యం సచరాచరమ్
సదేవషిఁగణం తుష్టం రాఘవస్య మహాత్మనః. ౮౪

టీక || మహాత్మనః, మహత్ = దెలియ వచ్చుచున్నది- గనుకనే, అధికమగు, ఆత్మః = ధైర్యముగల; "అ తస్యంజ్ఞాభవంశ్యేతే" (ఈస్థా రాఘవస్య = రామునియొక్క; సచరాచరమ్ = సచరములగువృత్తాదుల సూక్ష్మముల హతా = గొప్పదియగు; తేన = ఆ; గుసంజ్ఞలుగలిగియున్నవి) అనివిష్ణు కమఁదా = రావణవధరూపమగు, పురాణమునందు, "స్థావరములన కార్యముచే; సచరాచరం = జం గు, సంజ్ఞలచే, సంతోషాదిభావ గమస్తావరములతోఁ గూడినవియ; మలను, సూచించుచున్నవి" అని, చె నదేవషిఁగణం, దేవ = దేవతలయొ ప్పుఁబడియున్నది. ఆసంజ్ఞలు, చిగి ఁక్రయ, బుషి = బుష్పలయొక్క రించుటనుచలగనవి.

యో, స + గణం = సమూహముల మహాధైర్య శాలియగు రాముఁ డు, దుఃఖంబులును లోకకంటకం తోఁగూడుకొనినవియునగు; త్రై దుఃఖమునును లోకకంటకం లోక్యం = మూఁడులోకములును; మనగురావణునిఁ జ. పుటచే, జంగ తుష్టం = సంతోషించినవి. మస్తావరాత్మకములైన మూఁడు లోకములును. దేవతాబుషిసమూ హసహితముగా సంతోషించినవ్వి. అనితాత్పర్యము.

అభిషిచ్యచ లంకాయాం రాక్షసేంద్రం విభీషణమ్
కృతకృత్యస్తదా రామో విజ్వరిషముమోదహ. ౮౫

టీక || రామః = రాముఁడు; రా ఇంద్రం = ప్రభు వగు; విభీష ట్టసేంద్రం, రాక్షస = రక్కసులకు, ణం = విభీషణుని; లంకాయాంచ =

౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

లంకాయందును; అభిషిచ్య=అభిషేకించి; తదా = ఆప్పుడు; కృతకృత్యః; కృత=చేయఁబడిన, కృత్య=ప్రతిజ్ఞారూప కార్యముగలవాఁడును; విజ్వరః, వి=పోయిన, జ్వరః=అంతస్తాపముగలవాఁడునై; ప్రముమోద=సంతసించెను; హ=ఆశ్చర్యము.
 రాముఁడు, పూర్వముతనచేసముద్రతీరమందు రాక్షసరాజుగానభిషిక్తుడైన విభీషణుని, మఱలలంకాపురియందును బ్రతిజ్ఞాప్రకారము, అభిషిక్తునిజేసికృతకృత్యుడైనందునఁ, “దనప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱునో, నెఱవేఱదో” అనెడితాపమించుకయులేక, సంతసించెను- రామునిసత్యవ్రతమత్యాశ్చర్యకరము ! అనితాత్పర్యము.

అథాంతరము. — రామః; రక్షమేంద్రం; విభీషణం; లంకాయంచ; అభిషిచ్య; తదా; కృతకృత్యః; విజ్వరః, వి=పక్షియగుజటాయువువిషయమై, జ్వరః=అంతస్తాపముగలవాఁడునై; ప్రముమోద; హ;

రాముఁడు, తనప్రతిజ్ఞాప్రకారము, విభీషణుని లంకాపురిలోరాక్షసరాజుగానభిషిక్తునిజేసి, కృతకృత్యుడై, తండ్రి, ఒకకొడుకుచనిపోయినపిమ్మట మఱియొకకొడుకునకు ఉత్పవకాలము వచ్చినప్పుడు సంతోషము నిండియున్నను చనిపోయిన కొడుకును దలంచుకొని దుఃఖము నొందునట్లు, రాజ్యాభిషేకమును బొందకయే చని పోయిన జటాయువునుదలంచుకొని దుఃఖించుచు, సంతసించెను. అనితాత్పర్యము.

దేవతాభ్యో వరంప్రాప్య సముత్థాప్య చ వానరాః

అయోధ్యాం ప్రస్థితో రామః పుష్పకేణ సుహృద్వృతః. ౫౬

టీక॥ రామః=రాముఁడు; దేవతాభ్యః=వేల్పులవలన; వరం=వరమును; ప్రాప్య=పొంది; వానరా=కోతులను; సముత్థాప్య=చ=లేపియు; సుహృద్వృతః, సుహృత్=స్నేహితులచే; వృతః=చుట్టఁబడినవాడై; పుష్పకేణ=పుష్పకమను విమానముచే; అయో

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౬౭

ధ్యాం=అయోధ్యనుగూచిఁ; ప్రస్థి
తః=తల్లెను.

రాముండు, రావణ వధానంత
రము విజయ లక్ష్మీవిరాజమానుఁ
డైనతన్నుఁబూడవచ్చినదేవతలవల
నవరముఁ బొంది, యావరముచే

యుద్ధమునందుఁజచ్చినవానరులనం
దఱుటఁజేసి, సుగ్రీవవిభీషణా
దిసేహితులతోఁగూడి, పుష్పకవి
మానా రూఢుఁడై, యయోధ్యను
గూచిఁ పయనమైపోయెను. అని
తాత్పర్యము.

భరద్వాజాశ్రమం గత్వా రామ స్సత్యపరాక్రమః

భరతస్యాంతికం రామో హనూమంతం వ్యసర్జయత్. ౮౭

టీక||సత్యపరాక్రమః, సత్య=సత్య
మునందు; పరాక్రమః= దార్ఢ్యము
గల; రామః=రాముండు; భరద్వా
జాశ్రమం, భరద్వాజ= భరద్వాజ
మహర్షియొక్క; ఆశ్రమం= ప
ర్వశాలను, గత్వా=పొంది; రామః
(క్రియాభేదముఁబట్టి మఱులఁజెప్పఁ
బడినది)=రాముండు; భరతస్య=
భరతునియొక్క; అంతికం=సమీప
మునుగూచిఁ; హనూమంతం=హ

నుమంతుని; వ్యసర్జయత్=పం
పెను.

సత్యవ్రతుండగు రాముండు, భ
రద్వాజమహర్షిమునియొక్క యాశ్ర
మమునకువెళ్లి, వారియాజ్ఞ చే న
చోట నొకదినముండఁగోరి, తన
రాకభరతునకుఁజెలియటకై, య
తనియొద్దకు హనుమంతుని ముందు
గాఁబంపెను. అనితాత్పర్యము.

పునరాఖ్యాంకం జల్వ సుగ్రీవసహితశ్చ సః

పుష్పకం తత్సమారుహ్య నందిగ్రామం యయాతదా. ౮౮

టీక || పునః=మఱుల; సః=ఆ
రాముండు; సుగ్రీవసహితశ్చ, సుగ్రీ
వ=సుగ్రీవునితో, సహితశ్చ=కూడి
నవాండును (చకారముచే) విభీష

ణాదులతోఁ గూడిన వాండునై;
తత్=ఆ; పుష్పకం=పుష్పకవిమాన
మును; సమారుహ్య=ఎక్కి; ఆఖ్యా
ంకం= పూర్వవృత్తాంతమును;

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

జల్మక = చెప్పడు; నందిగ్రామం =
నందిగ్రామము; తదా = అప్పుడు;
యయా = పొందెను.

ఆరాముడు, సుగ్రీవవిభీషణా

దులఁగూడి, శ్రుష్కకవిమానా యా
ధుండై, పూర్వ వృత్తాంతములను జె
ప్పకొనుచునందిగ్రామమునకు వెళ్లె
ను. అని తాత్పర్యము.

నందిగ్రామే జటాం హిత్యా భ్రాతృభి స్సహిన్ ౭ నఘః

రామ స్సీతా మనుప్రాప్య రాజ్యం పునరవాప్తవాక్. ౮౯

టీక || అనఘః = పాపరహితుఁ
డైన; రామః = రాముడు; భ్రా
తృభిః = శోడబుట్టువులతో; సహి
న్ = సహానవాండై; నందిగ్రామే =
నందిగ్రామమందు; జటాం = జట
క; హిత్యా = విడిచి; సీతాం = సీతా
దేవి; అనుప్రాప్య = అనుకరించి;
పునః = మఱి; రాజ్యం = దొరతన

మును; అవాప్తవాక్ = పొందెను.
పాపరహితుడగురాముడు,
తోడి బుట్టువులఁగూడి, నందిగ్రామ
మందు, జటను విడిచి, మునకేషమును
విడుచుటచే, సీతాదేవి ననుకరింపు
చు, మఱి రాజ్యమునుబొందెను. అ
ని తాత్పర్యము.

ప్రహ్లా ప్రముదితో లోక స్తుప్తః పుష్ట స్సధామికః

నిరామయోహ్యోగశ్చ ద్భిత్తు భయవర్జితః. ౯౦

టీక || లోకః = జనము; ప్రహ్లా
ప్రముదితః, ప్రహ్లా = గలుకాడు
గలిగినదియు, ముదితః = సంతోసిం
చినదియు; తుప్తః = కోరికలనుబూ
నుటచేగలుగు ప్రీతితోఁ గూడిన
యు; పుష్టః = సంతోషముచేవృద్ధి
బొందిన శరీరము గలిగినదియు; సు
ధామికః = చక్క-గాధర్మముల

నాచరించునదియు; నిరామయః =
ఎడలేనిదియు; అహ్యోగః = వ్యాధిలేని
యు; ద్భిత్తు భయవర్జితశ్చ, ది
భిత్తు = యోషమువలనఁ గలుగఁభ
యః = భయముచే; వర్జితశ్చ = విడు
వబడినదియు; అసీత్ (అధ్యాహ్న
గము) = వివది; హి = అత్యర్థము.
రాముడు రాజ్యాభిషిక్తుడగు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯

చుండఁగా, లోకమునకంతయు, నా
నందాతిశయమున గగుర్పాటుగలి
గెను. “ఇచ్చామోహి మహాబా
హుంరఘువీరం మహాబలం, గజేన
మహతా యాంతం రామంఛత్రా
న్యతాననం” (మహాబాహువునుమ
హాబలుఁడును రఘువీరుఁడునగురా
ముఁడు, పట్టాభిషిక్తుఁడై, మహాగజ
మునెక్కి శ్వేతచ్ఛత్రచ్ఛాయచేఁగ
ప్పఁబడినముఖముగలిగియుండఁగో
రెదము) అనియయోధ్యాకాండము

లోఁజెప్పఁబడినట్లు తమకోరికసఫల
మగుటచే లోకమంతయుఁ బ్రీతియు
క్తమయ్యె-సంతోషాతిశయమనఁ
జేసిస్తావరజంగమాశ్చక్రమైనప్రపం
చముయొక్క శరీరమంతయువృద్ధి
బొందెను-ప్రజలందఱుఁజక్క-గాధ
మము నాచరించుచుండిరి. లోక
మందుఁ బిదావ్యాధి దుఃఖితభయ
ములును దొలంగిపోయెను. అనితా
త్పర్యము.

నపుత్రమరణం కించి ద్ద్రవ్యంతి పురుషాః క్వచిత్

నార్య శ్చావిధవా నిత్యం భవిష్యంతి పతివ్రతాః. ౯౧

అ, ఇట్లు యుద్ధకాండకథనుజె
ప్పియింక నుత్తరకాండకథను జెప్ప
చున్నాడు.

టీక || పురుషాః = పురుషులు;
క్వచిత్ = ఒకానొకచోటనైనను;
కించిత్ = కొంచెమైనను; పుత్రమర
ణం, పుత్ర = కొడుకుయొక్క, మర
ణం = చావును; నద్రత్యంగి = చూడఁ
బోరు- నార్యశ్చ = స్త్రీలును; ని
త్యం = ఎల్లప్పుడును; అవిధవాః =
ముండమోవులు గానివారలును, లే

క, అవిధవాః = వివిధులైనభర్త
లుగలుగనివారలును, అనఁగా, వ్య
భిచారిణులుకానివారలును; పతివ్ర
తాః = పతిభక్తిగలవారలునై; భవి
ష్యంతి = అగుదురు.

రాముఁడుదొరతనముసేయున
పుడు; తండ్రిబలికియుండఁగాఁబు
త్రుఁడుచావఁబోఁడు; (స్త్రీ)లందఱు
విధవలుకాకుండఁబతివ్రతలైయుం
దురు. అనితాత్పర్యము.

౩౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

నచాగ్నిజం భయం కించి న్నాప్ను మజ్జంతి జంతవః
నవాతజం భయం కించి న్నాపి జ్వరకృతం తథా. ౯౨
నచాపి యుద్భయం తత్ర సతస్కర భయం తథా

టీక॥ తత్ర=ఆరామరాజ్యమం | ఆకలివలనఁ గలుగు, భయంచా
దు; అగ్నిజం, అగ్ని=నిష్పవలన, పి=భయమును; నభవిష్యతి=కలు
జం=పుట్టునట్టి; భయం=భయము; గదు-తస్కరభయంతథా, తస్కర
కించిత్=కొంచమైనను; నభవిష్య ర=దొంగలవలనఁగలుగు, భయం
తి("భవిష్యతి" అనునదియధ్యాహృ తథా=భయమును; నభవిష్యతి=క
తము; ఇష్టుత్తరస్థలములయందును లుగదు.
దెలిసికొనునది.)=కలుగదు. జం రామరాజ్యమందు, కొంచెమైన,
తవః = ప్రాణులు; అప్ను=నీళ్ల వగ్నిభయముగలుగదు; ప్రాణులనీ
యందు; చమజ్జంతి=మునుఁగరు, అ ిల్లలోమునిఁగిచావరు; ఎంతమాత్ర
నఁగా, మునిఁగిచావరు. వాతజం, మునువాయుభయముకలుగదు; స్వ
వాత=వాయువువలన, జం=పు ల్మమైనను, జ్వరభయముజనింపదు;
ట్టునట్టి; భయం = భయము; కిం ప్రాణులు, ఎప్పుడును సిద్ధభోజనులు
చిత్=కొంచెమైనను; నభవిష్యతి= గానున్నస్తన, ఆకలిదుఃఖమెట్టిదో
కలుగదు. తథా=అట్లు; జ్వరకృ తయెఁబంగఁజాలరు; రాముఁడుదుష్టు
తం, జ్వర=జ్వరమువలన, కృతం= లఁగతి నముగాఁజేంచువాఁడుకావు
కలుగునట్టి; భయమపి (అధ్యాహృ నఁబ్రజలకుదొంగలభయముకొంచె
తము)=భయమును; నభవిష్యతి=క మైననుగలుగదు. అని తాత్పర్యము.
లుగదు. యుద్భయంచాపి, యుత్=

సగరాణిచ రాష్ట్రాణి ధనధాన్యయుతానిచ. ౯౩

టీక ॥ సగరాణి=పట్టణములు | సధాన్యయుతాని, ధన=ధనముల
ను; రాష్ట్రాణిచ=దేశములును; ధ తోను, ధాన్య=ధాన్యములతోను,

యతాని-కూడినవిగా; (చకారముపాదపూరణార్థము.) భవిష్యంతి(అధ్యాహృతము) = కాఁబోవుచున్నవి.

పట్టణములును దేశములును, ధనధాన్యములుగలిగి సమృద్ధములుగా నుండును. అనితాత్పర్యము.

నిత్యం ప్రమదితా స్సర్వే యథాకృతయుగే తథా

టీక|| సర్వే=సమస్తజనులును; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును; కృతయుగే=కృతయుగమందు; యథా=ఎట్లు; (సంతోషించిరో) తథా=అట్లు; ప్రమదితాః=సంతోషించినవారలు; భవిష్యంతి(అధ్యాహృతము)=కాఁబోవుచున్నారు.

సమస్తజనులును, సంపూర్ణమైన ధర్మముగల కృతయుగమునందు సంతోషముగలిగియుండునట్లు, రాముఁడు రాజ్యపాలనమునే యుచుండఁగాఁ దేతాయుగమందును, సంతోషముగలిగియుండెదరు; అనితాత్పర్యము.

అశ్వమేధ శత్రై రిష్టా తథా బహు సువణకైః. ౯౪

గవాం కోట్యయతం దత్వా బ్రహ్మలోకం ప్రయాన్యతి

అసంఖ్యేయం ధనం దత్వా బ్రాహ్మణేభ్యో మహాయశాః. ౯౫

టీక|| మహాయశాః, మహత్ = పూజ్యమగు, యశాః=కీర్తిగల; రామః (అధ్యాహృతము) = రాముఁడు; అశ్వమేధశత్రైః, అశ్వమేధ=అశ్వమేధయాగములయొక్క, శత్రైః=నూలుచే; అనఁగా, అనేక శతసంఖ్యగల అశ్వమేధములచేతను; బహుసువర్ణకైస్తథా = బహుసువర్ణకములను యాగములచేతను; ఇష్టా = దేవతలదృష్టినాం

వించి; గవాం=ఆవులయొక్క; కోట్యయతం=పదివేలకోట్లను; బ్రాహ్మణేభ్యః=బ్రాహ్మణులకొఱకు; దత్వా=ఇచ్చి; అసంఖ్యేయం=లేకొంపరాని; ధనం=ధనమును; బ్రాహ్మణేభ్యః(అధ్యాహృతము)=బ్రాహ్మణులకొఱకు; దత్వా=ఇచ్చి; బ్రహ్మలోకం, బ్రహ్మ=బ్రహ్మయగుతనయొక్క, లోకం=స్థానమును; ప్రయాన్యతి=పొదఁగలఁడు.

౧. ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

విశేషార్థము.—“సుబహూ నిసువర్ణానియత్రోపకరణత్వత్, విచందే సక్రతు స్సద్భిస్త్యతో బహుసువర్ణాకః” (ఏయాగమందు మిక్కిలి యధికమగు సువర్ణము ఊప కరణముగా నుండునో, ఆ యాగము “బహుసువర్ణాక” మనంబును.) అనుప్రమాణమునుబట్టి బహుసువర్ణాకమనగా, అధికమైన బంగార ముపకరణముగా గల యొకయాగము. “మహాయశాః” అనుశబ్దముచే, స్వల్పమగు నపవద మునకుం గానీ తాదేవిని విడిచిపెట్టుట సూచితమగుచున్నది.

మహాయశుంధగు రాముండు, అనేకశతాశ్వమేధములచేతను అనేకబహుసువర్ణాకములచేతను దేవతలం బూజించి, పదివేలకోట్లగోళులను లేక్కింపరానిధనమును బ్రాహ్మణులకిచ్చి, శాశ్వతమగు తన స్థానమునుబొందగలడు. అని తాత్పర్యము.

రాజవంశౌ శతగుణౌ స్థాపయిష్యతి రాఘవః

చాతుర్వర్ణ్యం చ లోకేన్ద్రియేన్ద్రియధర్మే నియోక్యతి. ౧౬

టీక || అన్ద్రియే=ఈ; లోకే=ధర్మ=ధర్మమందు; నియోక్యతి=ప్రవర్ణించగలడు. ధూళాకమందు; రాఘవ=రాముండు; రాజవంశౌ, రాజ=మత్రియులయొక్క, వంశౌ=కులములను; శతగుణౌ=నూటింతలైనవానిగా; స్థాపయిష్యతి=ప్రతిష్ఠింపగలడు-చాతుర్వర్ణ్యం=నాలుగు వర్ణములను; సేన్ద్రియే=తమతమవర్ణాశ్రమములకుదగిన; తాత్పర్యము.

ధర్మ=ధర్మమందు; నియోక్యతి=ప్రవర్ణించగలడు. రాముండు తుక్కియులకు రాజ్యములనిచ్చి నూటింగలు గావారివలె మునువృద్ధిబొందించును; బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులను వారివారివర్ణాశ్రమములకు దగినధర్మములొప్పబరచింపగలడు. అని తాత్పర్యము.

దశవర్ష సహస్రాబి దశవర్ష శతాబి

రామో రాజ్య ముపాసిత్యా బ్రహ్మలోకం గమిష్యతి. ౧౭

టీక || రామః = రాముడు; దశ వక్షఃసహస్రాణి = పదివేలసంవత్సరములును; దశవక్షఃశతానిచ = మఱి, వేయిసంవత్సరములును; అనంగా, పదునొకండువేలసంవత్సరములు; రాజ్యం = రాజ్యమును; ఉపాసిత్వా = సేవించి; బ్రహ్మలోకం, బ్రహ్మ = బ్రహ్మ మగువిష్ణువు యొక్క, లోకం = స్థానమైనవైకుంఠమును; గమిష్యతి = పొందగలడు.

రాముడు, పదునొకండువేలసంవత్సరములు, రాజ్యమును, బ్రజలకునుభము గలుగునట్లు, పాలించి, వైకుంఠమును బొందగలడు. అని తాత్పర్యము.

ఇదం పవిత్రం పాపఘ్నం పుణ్యం వేదైశ్చ సమ్మితమ్
యః పఠేద్రామ చరితం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే. ౯౮

టీక || పవిత్రం = పరిశుద్ధినిగలిగించునదియు; పాపఘ్నం = పాపములఁ బోగొట్టునదియు ; పుణ్యం = పుణ్యమును గలుగఁజేయునదియు; వేదైశ్చ = వేదములతోను; సమ్మితం = సమానమైనదియునగు; ఇదం = ఈ, పోర్వోక్తమైన; రామచరితం, రామ = రామునియొక్క, చరితం = చరిత్రమును; యః = ఎవఁడు; పఠేత్ = చదువునో; సః (అధ్యాపృతము) = వాఁడు; సర్వపాపైః, సర్వ = సమస్తములైన,

పాపైః = పాపములచే; పుణ్యతే = విడువఁబడును.

పరిశుద్ధి సాధనమును సమస్త పాపములఁబోగొట్టునదియును బుణ్యప్రదమును సర్వవేదసదృశమునగు నీసంక్షేపరూపమైన రామచరిత్రమును, ఎవ్వఁడు, భక్తియుక్తుడై, వేదములఁబఠించునట్లు, నియమముతో, బఠించునో, వాఁడు, సమస్త పాపములచేతను విడువఁబడును. అని తాత్పర్యము.

ఏత దాఖ్యాన మాయుష్యం పత న్నామాయణ స్మరః
సపుత్ర పౌత్ర స్సగణః ప్రేత్య స్వగృహమహీయతే. ౯౯

28 ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

టీక॥ ఆయుష్యం=ఆయుర్వృద్ధి స్వగ్లోకమందు; మహీయతే =
 ద్ధికరమును; ఆఖ్యానం=వాస్తవ పూజింపఁబడుచుండును.
 ధామ్యముగలదియునగు; ఏతత్=ఈ; ఆయుర్వృద్ధి కరంబును వాస్త
 రామాయణం, రామ = రాముని వాఙ్మతప్రతిపాదకమునగునీరామా
 యొక్క, అయనం ("అయగతౌ" యణమునుబరించు మనుష్యుఁడు, ఈ
 అనుధాతువునఁబుట్టినది)=చరిత్ర లోకమందు, బుత్ర పౌత్రమిత్రభ్య
 మును; పతక=చదువుచున్న; నరః= త్యబంధువులతోఁ గూడినమ స్తభో
 మనుష్యుఁడు; సపుత్రపౌత్రః=కొడు గముల ననుభవించి, అంతమందు,
 కులతోనుమనుమలతోనుగూడినవాఁ స్వగ్లోకమునుబొంది, దేవతల
 డును; సగణః = భృత్యబంధు స చేఁ బూజింపఁ బడుచుండును. అ
 మూహముతోఁగూడిన వాఁడనై; ని తాత్పర్యము.
 ప్రేత్య=దేహమును విడిచి; స్వగ్లో=

పతక ద్విజో వాగృషభత్వ మీయాత్
 స్యాత్ క్షత్రియో ధూమిపతిత్వ మీయాత్
 వణి క్షనః పణ్యఫలత్వ మీయాత్
 జనశ్చ శూద్రోపి మహత్త్వ మీయాత్. ౧౦౦

టీక॥ పతక=ఈరామాయణ త్తరస్థలములయందును దెలిసికొను
 మునుజదువునట్టి; జనః=మనుష్యుఁ నది) ఈరామాయణమును జదువు
 డు; ద్విజస్యాత్=బ్రాహ్మణుఁ నట్టి; జనః (అధ్యాత్మము, ఇ
 డైనట్టైన; వాగృషభత్వం, వా స్తు త్తరస్థలములయందును దెలిసికొ
 క=అష్టాదశవిద్యలయందును, బు నునది) = మనుష్యుఁడు; క్షత్రియ
 షభత్వం=శ్రేష్ఠుఁడగుటను, అనఁ స్యాత్=క్షత్రియుఁడైనట్టైన;
 గా, అష్టాదశవిద్యాపారం గతుఁ ధూమిపతిత్వం, ధూమి=ధూమం
 ఁడగుటను; ఈయాత్=పొందును. డలమునకు, పతిత్వం=ప్రభువగుట
 పతక = (అధ్యాత్మము, ఇట్లు ను; ఈయాత్=పొందును. పతక=

ఈ రామాయణమును జదువునట్టి; పొందును.

జనః=మనుష్యుడు; వణిక్స్వాత్=	ఈ రామాయణమును, బ్రాహ్మ
వైశ్యుడైనట్టైన; పణ్యఫలత్వం,	లుండు పఠించినట్టైన, నష్టాదశ
పణ్య = క్రయవిక్రయార్హములగు	విద్యా పారంగతుడగును; త్రి
వస్తువులవలన, ఫలత్వం=లాభము	యుండు పఠించినట్టైన, భూమం
గలిగియుండుటను; ఈయాత్=	డలాధిపత్యమునుబొందును; వైశ్యు
పొందును. పఠః=ఈ రామాయణ	ుపఠించినట్టైన, వాణిజ్యమునం
మును జదువునట్టి; జనః=మనుష్యు	దులాభమును బొందును; శూద్రు
డు; శూద్రోఽపి పిశ్చాత్= శూ	డు పఠించినట్టైన, శూద్రకులము
ద్రుడైనట్టైనను; మహత్త్వం =	లోబూజ్యుడగును. అనితాత్ప
పూజ్యుడగుటను; ఈయాత్ =	ర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, సంక్షేపేనామ ప్రథమ స్కంః.

టీక॥ ఇతి = ఇట్లు; ఆషే =	ము) = ముగిసినది.
ఋషిప్రోక్తమైన, రామాయణే=	ఇట్లు, ఋషిప్రోక్తమైన రామా
రామాయణమనెడు; ఆదికావ్యే=	యణమనునాదికావ్యమునందలి బా
ఆదికావ్యమందలి; బాలకాండే=	లకాండము నందు, రామాయణక
బాలకాండమందు; సంక్షేపేనా	థా సంక్షేపమని ప్రసిద్ధమైన మొద
మ= సంక్షేపమని ప్రసిద్ధమైన; ప	టస్కంఠము ముగిసినది. అని తాత్ప
థమః= మొదటిదియగు; స్కంః =	ర్యము.
సర్గము; సమాప్తః (అధ్యాహృత	

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండప్రథమసర్గటీక, ముగిసినది.

శ్రీరామాయనము.

అథ ద్వితీయసర్గ ప్రారంభః.

నారదస్యతు తద్వాక్యం శ్రుత్వా వాక్య విశారదః

పూజయామాస ధర్మాత్మా సహశిష్యే మహామునిః. ౧

టీక॥ నారదస్య = నారదమహామునియొక్క; తత్ = ముందుచెప్పబడిన; వాక్యం = వాక్యమును; శ్రుత్వా = వినినంతనె; వాక్యవిశారదః = వాక్యములయందు, విశారదః = పండితుడును; ధర్మాత్మా, ధర్మ = ధర్మమునందు, ఆత్మా = బుద్ధిగలవాఁడునగు; మహామునిః = వాల్మీకిమహాముని; సహశిష్యః = శిష్యునితోఁగూడినవాఁడై; పూజయామాస = పూజించెను.

వాల్మీకిమహాముని, తానుధర్మబుద్ధిగలవాఁడును వాక్యములవిశేషమునెఱింగిన వాఁడును గావున, నారదులుచెప్పిన సంక్షేప రామాయణరూపమగు వాక్యమును వినినంతనె, శిష్యసహితుఁడై, దానిశ్లాఘించెను. అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — వాక్యవిశారదః, వాక్య = వాక్యరూపమగు సమస్త శాస్త్రములయందును, విశా

రదః = పండితుఁడును ; ధర్మాత్మా, ధర్మ = ధర్మమునందు, ఆత్మా = బుద్ధిగలవాఁడును, అనగా, ధర్మము నాచరించు వాఁడును, అగు; వాల్మీకిః (అధ్యాత్మతము) — వాల్మీకిమహాషిః; నారదస్య = “నరశీతనరఃపోక్తః పరమాత్మా సనాతనః” (సనాతనుడగు పరమాత్మ, ప్రపంచమునందు సృష్టిస్థితిలయములనయించునుగావున, నరుడనంబడును) అనుప్రమాణమును బట్టి; “నరః” అనగా, పరమాత్మ, నరసంబంధి, నారం, పరమాత్మ సంబంధిజ్ఞానము “నారం” అనబడును ; నారందచాతీతి నారదః ; పరమాత్మ విషయకమగు జ్ఞానమునిచ్చు వాఁడుగావున నారదుఁడనబడును ; ఆశ్రతులకు బ్రహ్మపదేశముసేయునట్టి నారదమహాషిఁయొక్క ; తత్ = ఆ, అనగా వేదాంత ప్రసిద్ధమైన ;

వాక్యం = వాక్యమును; శ్రుత్వా తు = విసినంతనే; మహామునిః, మహాత్ = పూజ్యుడైన, మునిః = బ్రహ్మనుసంధానము సేయు వాఁడును; సహశిష్యః = శిష్యునితోఁ గూడిన వాఁడునై; పూజయామాస = స్తోఘించెను.

సమస్తశాస్త్రార్థములఁ జెలిసికొని జ్ఞానమునుగలిగించునట్టి కర్తానుష్ఠానము సేయుచున్న వాల్మీకిమ

హషిఁ, బ్రహ్మోపదేశాచార్యుఁడైన నారదమహషిఁ యుపదేశించిన వేదాంతార్థమును విని సంతనె, తానుబ్రహ్మనుభవమునుబొందుటయెకాక, శిష్యులకును ఆయర్థమునుపదేశించి, శిష్యునితోఁగూడిన వాఁడై, యెల్లప్పుడు నావేదాంతపరమార్థా నందమునే యనుభవింపు చుండెను. అనితాత్పర్యము.

యథావ త్పూజిత స్తేన దేవషిఁ నారద స్తథా

ఆపృష్ఠైః వాభ్యనుజ్ఞాత స్సజగామ విహాయసం. ౨

టీక॥ దేవషిః = దేవతయును ఋషియునైన; సః = ఆ; నారదః = నారదుఁడు; తేన = ఆవాల్మీకిమహషిఁచే; యథావత్ = యథాయోగ్యముగ; పూజితః = పూజింపఁబడినవాఁడై; ఆపృష్ఠైః = వాల్మీకిని, సంతోషపఱచియే; అభ్యనుజ్ఞాతః = అనుజ్ఞనుబొందినవాఁడగుచు; విహాయసం = ఆకాశమును ; జగామ = పొందెను.

దేవషిఁయగు నారదమహాముని, వాల్మీకిచేయథోచితముగఁబూజింపఁబడినవాఁడై, యావాల్మీకినిఆ

లింగనాదులచే సంతోషపఱచి, వారియనుజ్ఞనుబొంది, యాకాశ మార్గమున, దేవలోకమునకువెల్లెను. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — దేవషిః, దేవ = దేవతలలోపల, ఋషిః = జ్ఞానపారంగతుఁడగు వాఁడైన (“ఋషీగతా” అనుధాతువునఁబట్టినది); సః = ఆ (వాల్మీకికి జ్ఞానోపదేశము చేసిన); నారదః = జ్ఞానప్రదాతయగునారదమహాముని; తేన = శిష్యుఁడగునావాల్మీకిచేత; యథావత్ = గురువును బూజింపవలసిన రీతిని;

౧౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

పూజితః=పూజింపబడినవాడై; ఆపృష్ట్యా=సంశయములనన్నింటిని దీర్చుటచే, సంతోషపఱచి; అభ్యనుక్షాతపవ=అనుక్షానుబొందినవాడైయే; విహాయసం= (భావప్రధాననిర్దేశము) ఆకాశమగుటను; జగమ=పొందెను.

దేవతలలోక్షానపారంగతుడును ఆశ్రీతులకు ధ్వానమునిచ్చువాడునగు నారదమహాముని, వాల్మీకికిచేదాంతపరమాథోపదేశముచేసి, యావాల్మీకిచేగురుపూజనుబొంది, యతనికి గలసమస్త సంశయములనుండిచిహ్ సంతోషపఱచి, తాను,

వాల్మీకికి బరమాథోపదేశము సేయుటకై యే గురుత్వాభిమానమును గల్పించికొనినవాడు కావునను, ఆయభిమానముకల్పితముకాబట్టి, యుపదేశానంతరము, మఱి శాశ్వతమగునిరభిమానత్వమే సిద్ధముగానున్నందునను, ధ్వానోపదేశానంతరమువాల్మీకికిగలశిష్యత్వాభిమానమును దనకన్ననుత్కృష్టుడగు నారదునియందలి గురుత్వాభిమానమునునశించుటవలనను, మఱి, నాకాశమువలెనిర్వికల్పమగుతనస్వరూపమును బొందెను. అనితాత్పర్యము.

స ముహూర్తం గతే తస్మిన్ దేవలోకం మునిస్తచా
జగమ తమసాతీరం జాహ్నువ్యా స్త్వ విదురతః. 3

టీక || తస్మిన్=ఆనారదమహాముని; ముహూర్తం=అల్పకాలముచే, ("ముహూర్తమల్ప కాలేపిస్యాత్" అనిసిఘంటువు; అత్యంత సంయోగ ముండు ద్వితీయ.) దేవలోకం=బ్రహ్మలోకమును; గతే=పొందంగా; తచా=అప్పుడు; మునిః=వాల్మీకిమహాముని; జాహ్నువ్యాస్త్వ=గంగానదికిని; అవిదురతః=స

మీపమందు(ఉన్న); తమసాతీరం=తమసానదిగట్టును; జగమ=పొందెను. ఆనారద మహాముని శిష్యములోనేబ్రహ్మలోకమునకువెళ్లినవెనుక, వాల్మీకి, మాధ్యాహ్నిక స్నానముకై, గంగానదికి సమీపమందుండు తమసానదీతీరము, జేరెను. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — తస్మిన్ = తనగురువగు నారదమహామునిఁము
పూతఁ = అల్పకాలముచే ; దే
వలోకం, దేవ = పరబ్రహ్మముయొ
క్క, లోకం = స్థానమును, అసం
గా, పరబ్రహ్మస్వరూపమును; గ
తే = పొందఁగా; తదా = అప్పుడు;
మునిః = బ్రహ్మను సంధానముసే
యుజ్ఞానియగువాల్సికి ; జాహ్ను
వ్యాః; అవిదూరతః; తమసాతీరం ;
జగామ.

అనారదమహాముని, వాల్మీకికు
పదేశించినయుత్తరక్షణము నందే,
వాల్మీకి కుపదేశము సేయుటకై క
ల్పించికొనిన గురుత్వము మొదలగు
నభిమానములను వదలి, తనయథా
ర్థ రూపముగు బ్రహ్మత్వమునుబాం
దిన వెనుక, అవాల్మీకిమహర్షి, తాను
బ్రహ్మవేత్త కాఁబట్టి, తనకఁగర్హ
నుష్ఠానావశ్యకతలేక పోయి నను,
“యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేత
రేజనాః, సయత్ప్రమాణం కురు
తేలోక స్తదనువతే” (ఎద్దాని

శ్రేష్ఠుఁడాచరించునో, దానినేయిత్తర
జనులు నాచరింతురు ; అశ్రేష్ఠుఁడె
ద్దానిఁబ్రమాణముగాఁ జేయునో,
దానిలోకమంతయు ననువతించు
ను) అనుగీతావచనమురీతిని, ఉత్త
మముగు భృగువంశమునందుఁబుట్టిన
వాఁడును బ్రహ్మపుత్రుఁడగు నారద
మహర్షికి శిష్యుఁడును జితేంద్రియ
త్వమహిమంబట్టి “వాల్మీకి” యను
నన్వర్థాభి ధానమునం బ్రసిద్ధుఁడు
నగు, తానే, కర్మానుష్ఠానమునువ
దలినచో, అజ్ఞానులును గర్మా
నుష్ఠానము కన్న మఱివేఱుగతిలేని
వారునగు జనులు, తన్నుఁజూచి, సి
ద్ధముగు కర్మానుష్ఠానగతిని అజ్ఞాన
ముచే విడిచి, యసిద్ధముగు దాని సం
పాదింప నశక్తులై, నశింతురని, లో
కానుగ్రహార్థమై, యప్రతిబంధకమ
గు కర్మానుష్ఠానమునం బ్రవర్తిం
పఁబూని, మాధ్యాహ్నిక స్నాన
ముసేయుటకై తమసాతీరమునకుఁ
బోయెను. అనితాత్పర్యము.

సతు తీరం సమాసాద్య తమసాయా మహామునిః

శిష్య మాహ స్థితం పార్శ్వే దృష్ట్వా తీర్థం మకదళ మమ్. ౪

౧౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

<p>టీక॥ సః=ఆ; మహామునిః = వాత్సీకిమహాముని, తమసాయాః = తమసానదియొక్క; తీరం = గట్టు ను; సమాసాద్యతు = పొందినం తనె; అకదఃమం = బురదలేనట్టి; తీర్థం = రేవును; దృష్ట్యా=చూ చి; పార్శ్వే=పక్కను; స్థితం = ఉన్నట్టి; శిష్యం = శిష్యుడగు భర</p>	<p>ద్వాజునిఁగూచిఁ; ఆహ= (వత్స మాణరీతిని,) చెప్పెను. ఆవాత్సీకిమహాముని, తమసాన దీతీరముఁజేరి, యందుబురదలేనిరే వునుజూచి, పక్కనున్నతనశిష్యు డగు భరద్వాజునితోఁగట్లని చెప్పె ను. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

అకదఃమ మిదం తీర్థం భరద్వాజ నిశామయ
రమణీయం ప్రసన్నాంబు సన్నుష్యమనోయథా. ౫

<p>టీక॥ భరద్వాజ=భరద్వాజు డా! సన్నుష్యమనోయథా = స త్పురుషుని హృదయమువలె; అక దఃమం = బురదలేనిదియును, (ప క్షాంతరమందు) పాపములేనిదియు ను; ప్రసన్నాంబు, ప్రసన్న=నిమ లమైన, అంబు = జలముగలదియు ను; (ప) జలమువలె నిమలమైన దియును (గనుకనే); రమణీయం = మనోహరమైనదియునగు; ఇదం = ఈ; తీర్థం = రేవును; నిశామ య=చూడుము.</p>	<p>రేవునుజూడుము. అనితాత్పర్యము. విశేషార్థము. — ఉపమాన మగు సత్పురుషుని హృదయ మం దలి పాపరహితత్వమును జలమువ లె నిమలముగా నుండుటయును, ఉపమేయమగు తీర్థమందలి బురద లేకయుండుటను నిమలమైన జల ముగలిగియుండుటనుం, జెలిపెడి, అకదఃమప్రసన్నాంబుశబ్దములు, అర్థభేదము గలిగియున్నను, శ బ్దభేదములేనివిగావున, సాదృశ్య మును గలిగించుచున్నవి. “అర్థత</p>
---	---

<p>ఓభరద్వాజుడా! సత్పురుషుని హృదయమువలె నిష్పంకమై నిమ లజలమై మనోహరమై యుండు నీ</p>	<p>శబ్దతోవాపిమనాకావ్యార్థసూ చనం” (గ్రంథాదియందు (అనఁ గా, మంగళమునందు.) అర్థము</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧

వలనఁగాని, శబ్దమువలనఁగాని, క్రింథ సందర్భమందీ యాదికావ్య
కొంచెము కావ్యకథను సూచించు ముఁమొక్క కథయును, సూచించు
నది.) అనుచాలంకారికసరణినను బడినది. అందు; “అకడఁమ మిదం
సరించి, వాల్మీకిమహామనిచే, “అ తీర్థం” అనటచే, పరిశుద్ధమగు
కడఁమ మిదం తీర్థం” ఇత్యాది సముద్రసేతుస్థలము జ్ఞాపితమైనది.

స్వస్వతాం కలశ స్తాత దీయతాం వల్కలం మమ

ఇద యివావగాహిష్యే తమసా తీర్థం ముత్తమమ్. ౬

టీక || తాత=నాయనా; కల=చేసెదను.

శం=జలపాత్రము; స్వస్వతాం = “నాయనా! జల పాత్రమును
క్రిందనుంచఁ బడుఁగాక. మమ=క్రిందనుంచుము; నాకునారచీర ని
నాకు; వల్కలం=నారచీర; దీయ త్వి; శ్రేష్ఠమైన యీవలసా తీ
తాం = ఇవ్వఁబడుఁగాక. ఉత్తిర్థం మునంచేస్తాననుచేసెదను.”
మం=శ్రేష్ఠమైన; ఇదం=ఈ; తమ=నాని వాల్మీకి శిష్యునితోఁజెప్పెను.
సాతీర్థం=మీద = తమసానది రేవు అనితాత్పర్యము.
నందీ; అవగాహిష్యే=స్నానము

ఏవ ముక్తో భరద్వాజో వాల్మీకేన మహాత్మనా

ప్రాయచ్ఛత మునే స్తస్య వల్కలం నియతో గురోః. ౭

టీక || మహాత్మనా, మహాత్ = స్వ=ఆ; మునే=వాల్మీకిమహాము
పూజ్యమగు, అత్త నా=చునస్సు గ నికి; వల్కలం=నారచీరను; ప్రా
ల; వాల్మీకేన = వాల్మీకిచేతను; ఏ యచ్ఛత=ఇచ్చెను.
వం=ఈప్రకారము; ఉక్తిః=చెప్పఁ ఈప్రకారము, మహాత్ముఁడగు
ఁగినవాఁడును; గురోః=గురువున వాల్మీకి యడుగఁగా, గురువిధే
కు; నియతః= విధేయఁడనైన; యుండైనభరద్వాజుఁ, డావాల్మీకికి
భరద్వాజః = భరద్వాజుఁడు; త నారచీరనిచ్చెను. అనితాత్పర్యము.

౧౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సలిప్యహస్తా దాదాయ వల్కలం నియతేంద్రియః

విచచారహ పశ్యంత త్వర్వతో విఫ్రలం వనమ్. ౮

టీక ॥ నియతేంద్రియః, నియ	చుచు; విచచార= తిరిగెను. హ=
త = నిగ్రహింపఁ బడిన, ఇంద్రి	అశ్చర్యము.
యః=ఇంద్రియములుగల; సః=	అవాప్తికి, భరద్వాజుని చేతి
అవాప్తికి; శిష్యహస్తాత్, శిష్య=	నుంచి నారచీరను బుచ్చికొని, తా
శిష్యునియొక్క, హస్తాత్ = చేతి	నిండియ నిగ్రహము గలనాఁడై
నుంచి; వల్కలం=నారచీరను; ఆ	నను, విశాలమగునావనము నంత
దాయ=తీసికొని; విఫ్రలం=విశా	యఁ నూచుచు, సంచరించెను;
లమైన; తతో=ఆ; వనం=వనమును;	అశ్చర్యము. అని తాత్పర్యము.
సర్వతః=అంతటను; పశ్య=చూ	

త స్యాభ్యాశేతు మిధునం చరంత మనపాయినం

దదర్శ భగవాం స్తతః క్రౌంచయో శ్చారునిస్వనమ్. ౯

టీక ॥ భగవాన్=మాహాత్మ్య	లయొక్క; మిధునం = ఆరుమగల
ముగలవాప్తికి; (“భగవ్యై కామ	జతను; దదర్శ=చూచెను.
మాహాత్మ్య వీర్యదుత్పాదకః	శాపానుగ్రహిణి మాహాత్మ్య
తిఃఘ” అనుమతము); తతః =	ముగల వాప్తికిమహాపిక, యావ
ఆవనమునందు; తస్య=ఆలేవుచు;	చములో నాతమసా తీర్థ మున
అభ్యాశేతు=సమీపమునందే; చ	కు సమీపముననే, సంచరించుచు
రంతం= చిరుగుచ్చునైయు; అన	మనోహరంబుగఁ గూయు చున్నవి
పాయినం=నవఁబాటులేసినదియు;	యు త్సాకాలమైన నెడఁ బాటులే
చారునిస్వనం, చారు=మనోహర	నివియునగుకొంచపక్షిచంపతులం
మగు. నిస్వనం = ధ్వనిగలదియున	జూచెను. అని తాత్పర్యము
గు; క్రౌంచయోః = క్రౌంచపక్షు	గందు, వత్సమాణప్రకారము

గఁ, గావ్యకథయు సూచింపఁబడి
నది. — భగవాన్ = మాహాత్మ్య
ముగల (అనఁగా, త్రై)కాలికజ్ఞాన
ముగల, అనుట) వాల్మీకిమహర్షి;
తస్య = ఆసముద్రమునకు; అభ్యాశే
తు = సమీపమండే; తత్ర = ఆలం
కాపురియందు; చరంతం = భోగ
ములననుభవింపుచున్నదియ (“చర
గతిభక్షణయోః” అనుధాతువునఁ
బుట్టినది) అనపాయినం = బ్రహ్మవర
మహిమవలన, బహుకాలమునుండి
యపాయములేనిదియు; వారునిస్వ
నం = మనోహరమగువీణానాదము
గలదియు నగు; క్రౌంచయోః = కు
టిలులగురాక్షసులయొక్క (“క్రం

చగతికౌటిల్యాల్పీ భావయోః” అ
నుధాతువునఁబుట్టినది); మిథునం =
ఆలుమగలజతను ; దదర్శ = తెలిసి
కొనెను.

ధూతభవిష్యద్వతః మాన
జ్ఞానముగలయావాల్మీకిమహర్షి,
సముద్ర తీరమందున్న లంకాపురి
యందు సమస్త భోగములననుభ
వింపుచు, బ్రహ్మదేవునివరమునంజే
సి దీఘకాలమునుండి యపాయ
ములేక, మనోహరంబగువీణానాద
ముమొదలగు క్రీడాసంబులం దే
లుచున్నరాక్షసదంపతుల నెఱింగె
ను. అనితాత్పర్యము.

తస్మాత్తు మిథునా దేకం పుమాంసం పాపనిశ్చయః

జఘాన వైరనిలయో నిషాద స్తస్య పశ్యతః. ౧౦

టీక॥ పాపనిశ్చయః, పాపం =
క్రూరమగు , నిశ్చయః = నిణఁయ
ముగలవాఁడును; వైరనిలయః, వై
రం = పగకు, నిలయః = స్థానమునైన;
నిషాదః = బోయవాఁడు; తస్మాత్ =
ఆ; మిథునాత్ = క్రౌంచపక్షులజత
నుడగ్గఱి (ల్యబ్ధోపమందుఁ బంచ
మి); ఏకం = ఒకఁడైన ; పుమాంసం

తు = పురుషపక్షినిమాత్రము; పశ్య
తం = చూచుచున్న, తస్య = ఆవాల్మీకి
మునినాదరింపక (అనాదరమందు
షష్ఠి); జఘానం = చంపెను.

సమస్త జంతువులయందును స
హజమైన పగగలిగి క్రూరముగాజే
వించుచుండు నొక బోయవాఁడు,
ఆక్రౌంచపక్షి దంపతులను డగ్గఱి,

౧౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

యందొక పైనవురుపపక్షిని, దానిఁ జూచుచున్న వాల్కికి మహా మునిగ నూడనాదరింపక, చంపెను. అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—ఇందును పక్షిమాంసరీతిని గావ్యకథ సూచితమైనది.—పాపనిశ్చయము=దుష్టుడనునిగళయముగలవాఁడును; (అనగా, రావణుఁడు దుష్టుడని శ్రవించినవార డనుట); వైరము=దుష్టులలోటి పగఁబూనఁగఁ తుండునైక; విషాదము=నర నైజగంబులకు నాధారభూతుండైన నొక్కఁడనుట; తృప్తి=స్వాధీనభవంబు; విషాదము; వీనియందు నమనములు లనుండును గావున “విషాదము” యనబడుచు; తత్పర్యము=అ; మిథుర

తే=రాక్షసదంపతుల డగ్గఱి; ఏకం=ఒకపైన; పుమాంసంతు=పురుషుండగు రావణుని మాత్రము; తృప్తి=చూచుచున్న; తస్య=ఆ రాక్షసదంపతులలో రెండవదియగు మందోదరినాదరింపక (అనగా మందోదరిని జంపకయనుట.) ; జఘాన=చంపెను.

దుష్టులయందు నూజమైన వైరము గలిగి నమస్త జగంబులకు నాధారభూతుండై వెలుంగుచున్న శ్రీరామచంద్రుల, ఆ రాక్షసదంపతుల డగ్గఱి, యందొక పైన రావణుఁడు పుచ్చుచుండనియెఱింగి, యదుష్టు మగు మందోదరిని జంపక, యా రావణుని మాత్రము, చంపెను. అని తాత్పర్యము.

తం శోణిత మరీరాంగం పవ్వమానం మనీషతే

భార్యాతు నిహతం దృష్ట్వా రురావ కరుణాం గిరమ్. ౧౧

వియుక్తా పరినా లేన ద్విజేన సహచారిణౌ

తామ్రశీషేణ పు లేన పత్రికా సహితేనవై. ౧౨

టీక॥ భార్యాతు=కొరిచియు; సు; తామ్రశీషేణ, తామ్ర=ఎఱ్ఱన పరినా = పెరిమిటియును; సహ గు, శీషేణ=తలగలదియును; పు చారిణౌ = కూడఁ దిరుగునదియు; లేన = మదించినదియును; పత్రి

ణా=ప్రశస్తములగు టెక్కలు గ
లదియును; సహితేన=మనస్సంగ
త్యముగలదియునగు (“వై” అనునది
పాదపూరణార్థము); తేన=ఆ; ద్వి
జేన=మగపక్షిచే; వియుక్తా=విడు
వబడినదై; నిహతం=చంపం బడిన
దియును (గనుకనే); మహీతలే=
భూతలమందు; వేష్టమానం=పొర
లుచున్నదియును= శోణితపరీతాం
గం, శోణిత = నెత్తుగుచే, పరీత=క
ప్పం బడిన, అంగం=శరీరముగలది
యునగు; తం=ఆక్రాంచమును; దృ
ప్త్వా=చూచి; కరుణాం=కనికరము
నుబుట్టించెడి; గిరం=వాక్కును; రు
రావ=పలికెను.

భార్యయగుక్రాంచి, ప్రశస్తము
లగు టెక్కలును ఎఱువలయునుగ
లిగిరతిపరవశతచే బ్రకాశింపుచుం
దనకుం బెనిమిటయై సహచారియై
మనఃప్రియమైయున్న క్రాంచముచే
విడువబడినదై, బోయవానిచేఁజం
పం బడినేలం బొరలుచు నెత్తుటం
దోఁగి పడియున్నయా క్రాంచము
నుజూచి, కనికరముపుట్టునట్లులేడ్చె
ను. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—ఈశ్లోకము
లయందుమందోదరీప్రలాపమునూ
చితమైనది.—భార్యతా = మం
దోదరియును; పతినా; సహచారి
ణా; తామ్రశిషేణ=రత్నమయ
కిరీటముచే నెఱ్ఱ గానుండు తలగ
లవాడును; సప్రణా=వాహనాదు
లతోఁ గూడియుండువాడును; మ
త్తేన=బ్రహ్మవరమువలనమదింఁచిన
వాడును; సహితేన=ఇంద్రజిత్తుం
భకణాదులగుహీతులతోఁ గూడి
నవాడునైన; తేన=ఆ; ద్విజేన=
బ్రాహ్మణుండగురావణునిచే; వి
యుక్తా; నిహతం; మహీతలే; వేష్ట
మానం; శోణిత పరీతాంగం; తం=
ఆరావణుని; దృప్త్వా; కరుణాం; గి
రం; రురావ.

పులస్త్యవంశమునందుఁ బుట్టి
బ్రహ్మచేపునివలనవరము పొందియె
దురులేకగర్వించి కుంభ కణాది
హీతులతోఁగూడి మణిమయకిరీటా
లంకృత శిరస్సుండైవెలింగెడి తన
ప్రియుండైన పెనిమిటచేవిడువబడి
నదై, యామందోదరి, విష్ణుచేపునిచేఁ
జంపబడినేలంబొరలుచు నెత్తుటం

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

దోగిపడియున్న తన పెనిమిటి యుట్టునట్లు లేదైనను. అని తాత్పర్యము.

గురావణునింజూచి, కనికరమువు

తదాతు తం ద్విజం దృష్ట్వా నిసాదేన నిపాతితమ్

ఋషే ధర్మమాత్మన స్తస్య కారుణ్యం సమపద్యత. ౧౩

టీక॥ తదాతు=అప్పుడె; నిసాదేన=బోయవానిచే; నిపాతితం=పడం ద్రోయబడిన; తం=ఆ; ద్విజం=పక్షిని; దృష్ట్వా=చూచి; స్థితస్య(అధ్యాపృతము)=ఉన్నట్టి; ధర్మమాత్మనః=ధర్మ స్వభావుడైన; తస్య=ఆ; ఋషే=వాల్మీకిమహర్షికి; కారుణ్యం=దయ; సమపద్యత=కలిగినది. తాత్పర్యము సులభము.

విశేషార్థము.—ఇందును గాన నాచార్య సూచకము సేయఁ బడిన బాగుప్ప కలిగినది. అని తాత్పర్యము.

తతః కరుణపేదిత్వా దధమోక్షాయ మితి ద్విజః

నిశాప్య రుదతీం క్రౌంచీ మిదం వచన మబ్రవీత్. ౧౪

టీక॥ తతః=అప్పుడు; ద్విజః=కాలవధను; అధర్మః=ధర్మముకారు; ఇతి=అందులకు (అధ్యాపృతము)=శలచి; ఇదం=ఈ(వక్త్యమామగు); వచనం=వాక్యమును; అబ్రవీత్=పలికెను. అటుపిమ్మట, ఆవాల్మీకిమహర్షి

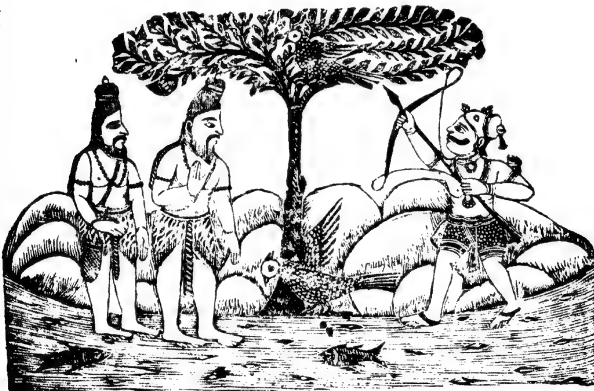
దోగిపడియున్న తన పెనిమిటి యుట్టునట్లు లేదైనను. అని తాత్పర్యము.

ముని, యేడ్చుచున్నకొంగిని జూచి, దయగలవాడై, “రతికాలమందు జంపుట పాడిగాదు” అనితలంచుచు, నిట్లనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — శతః ; ద్విజః ; రుదతః ; క్రౌంచీం = రాక్షసస్త్రీలుగుమందోదరిని ; నిశావ్యః అయం = ఈ పరభార్యనపహరించుటః అథమణ్ణతి = పాడికాదని ; మత్వా = తలంచి ; కరుణవేదిత్వాత్ =

జుగుప్సించినవాడగుట వలన ; ఇరం ; చనం ; అబ్రవీత్.

అటుపిమ్మట, వాల్మీకిపహషిక, యేడ్చుచున్న మందోదరిని జూచి, “పరభార్యనపహరించిన యారా వణుండిప్పుడిట్టిస్థితిని బొందినాడు కాబట్టి, పరభార్యనపహరించుట యెంతమాత్రమును ధర్మముకాదు” అనితలంచి, జుగుప్సించినవాడై, యిట్లనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

భరద్వాజుడు వాల్మీకి క్రౌంచపక్షులు బోయవాడు
మానిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వమగమ శ్శాశ్వతీ స్సమాః
య త్కౌంచమిధునా దేక మవధీః కామమోహితమ్. ౧౫

౧౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

టీక || అమ = నిర్భాగ్యుడైన
న ; నిషాద = బోయవాడా ;
త్వం = నీవు ; యత్ = ఏకారణమువల
న ; క్రాంచ మిథునాత్ = క్రాంచ
చపక్షిదంపతులను దగ్గఱి ; కామ
మోహితం, కామ = మత్స్యభునిచే,
మోహితం = మోహమునుబొందఁ
జేయుటచేసిన ; ఏకం = ఒకచాని ; అ
వధీ = చంపితివో ; తత్ (అర్థాత్)
హృతము) = ఆకారణమువలన ; శా
శ్వతీ = స్థిరములైన ; సమా = సం
వత్సరములయందు (అత్యంత సం
యోగమందు ద్విరీయ) ; ప్రతి
ష్ఠాం = ఉండుటను ; మాగమ =
పొందకపోదుగాక.

“నిర్భాగ్యుడైన యోబోయ
వాడా! క్రాంచపక్షి దంపతుల
దగ్గఱి, యందు మత్స్యభుపరవశమ
గునొకచాని, జంపితివి, కావున
నీవు, శాశ్వతకాలముప్రతివత్సరముబొం
దక పోయెదవుగాక; అనిపలికెను.
అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — “ఇది బ్ర
హ్మసుగ్రహమునంజేసి, శ్రీమద్వ్యా
క్తికిమహాషిముఖము వలన, మొ

ట్టమొదట, నిగ్గమించినట్లోకము. కా
వున, గేవలశాపరూపము కాం
దగదు. ఇదియిగ్రంథమునకు మం
గళము.” అనిపూర్వాచార్యులు వ
చించిరి. —

మానిషాద = లక్ష్మీనివాస
స్థానమైన విష్ణువా (విష్ణువత్సస్థి
భక్తినిషాదః, దీనియందును ,
గాంబ్రి , “నిషాదః” అనంబడు
ను, అనంగా నివాస స్థానము);
త్వం = నీవు ; యత్ = ఏకారణ
మున ; క్రాంచమిథునాత్ = రాక్షస
దంపతులగు రావణమందో దరుల
దగ్గఱి ; కామమోహితం = మత్స్యభ
ుపరవశమగు ; ఏకం = ఒకతైనరావ
ణుని ; అవధీ = చంపితివో ; తత్ =
ఆకారణమున ; శాశ్వతీ = స్థిరము
లైన ; సమా = సంవత్సరములయం
దు ; ప్రతిష్ఠాం = మాహాత్మ్యమును.
 (“ప్రతిష్ఠాస్థితిమాహాత్మ్యే” అనివై
జయంతి); అగమ = పొందెదవు
గాక.

ఓశ్రీనివాసుడా! రావణమందో
దరులను రాక్షసదంపతుల వద్దకుఁ
బోయి , వారిలో నొకఁ డును

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము.

మన్నభపరవశుడై సీతాదేవి నపహరించినవాడగు రావణుని జంపితి వికాపున, నీవు, శాశ్వతకాలముమా హాత్మ్యమును, బొందితివి. అని తా శ్పర్శము.

“కావ్యాభాసాచనం కైశ్చిన్నాం ద్యామేవనిరూప్యతే” (మంగళశ్లోకమునందే, కొండఱిచేఁ, గావ్యకథాసూచనము నిరూపింపఁ బడుచున్నది) అనునాలంకారిక వచనముననుసరించి, యిచ్చట, రామాయణకథయంతయు, సంక్షేపముగా, సూచింపఁబడినది. — “మానిషాద” అనుశబ్దముచే, సీతావివాహపర్యంతమగు బాలకాండకథసంగ్రహింపఁ బడినది “ప్రతిష్ఠాంత్యమగమశ్శాశ్వతీస్సమాః” అనుటచే, పితృవచనపరిపాలనమనెడు మాహాత్మ్యముఁబొందుటను దెలుపు నట్టి యయోధ్యాకాండకథ, సూచింపఁబడినది. ఈవాక్యముచేతనే, యరణ్యకాండకథయును జూపఁబడినది. “క్రౌంచమిధునాదేకమవధీః కామమోహితం” (“క్రౌంచశబ్దము, క్రంచగతికొటిల్యాల్పభావయోః” అను

ధాతువునఁబుట్టినది. క్రౌంచమిధునం” కుటిలలగు వానర దంపతులనుట.) ఈవాక్యముచే, కుటిలలగు వానరదంపతులైన తారావాలలలో నొకఁడును సుగ్రీవ భార్య నపహరించిన వాడగు వాలిని జంపితివి” అనునభాముచే, కిష్కింధా కాండకథయును సూచితమైనది. క్రౌంచౌ=అల్పిభూతులు, అనఁగా, కృశులనుట. ఈవాక్యముచేతనే, కృశులగు సీతారాములలో నొకతెయగు సీతాదేవి, నపహరించి మిక్కిలి, పీడించితివి” అని, సీతాదేవి విరహదుఃఖమును వణికించెడు సుందర కాండ కథయును, దెల్పఁ బడినది. దీనిచేతనే, “రాక్షసదంపతులగు రావణ మందోదరులలో నొకడైన రావణుని జంపితివి” అని, యుద్ధకాండకథయును గ్రథితమైనది. ఈవాక్యముననే, (మానిషాద=ఓ శ్రీనివాసుఁడా, అనగా, ఓదైవమా అనుట) ఓదైవమా! పూర్వమరణ్య వాసమున, ననుభవింపఁబడినవియోగదుఃఖమునందేసి యత్యంత కృశులగు సీతారాము

౧౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

అలో నొక తెయగు సీతాదేవిని మ పీడించితివి" అని, యుత్తరకాండ
అల నరణ్యములోఁ జేర్చి మిక్కిలి కథయును జెప్పఁబడినది.

తస్యైవం బ్రువత శ్చింతా బభూవ హృది వీక్షతః

శోకాతేన నాస్య శకునేః కిమిదం వ్యాహృతం మయా. ౧౬

టీక వీక్షతః = చూచుచున్న	ఈవాక్యము; కిం=ఎట్టిది! ఇతి (అ
వాఁడును; ఏవం=ఇప్పుడు చెప్పఁ	ధ్యాహృతము)= అని; చింతా=
బడినట్లు; బ్రువతః= పలుకుచున్న	తలఁపు; బభూవ=కలిగెను.
వాఁడు నగు; తస్య= ఆవాల్నీకిమ	ఆ క్రొంచ దండతులను జూచి
హషికి; హృది=మనస్సునందు ;	మానసా దేత్యాదివాక్యమును బ
అస్య=ఈ; శకునేః= పక్షినిమిత్ర	చికిన యావాల్నీకి మ హషికి ,
ము; శోకాతేన, శోక = దుఃఖ	హృదయమునందు, "ఈపక్షింజూ
ముచే, ఆతేన= పీడింపఁబడిన ;	చి దుఃఖితుండనైన నేనెట్టి వాక్య
మయా=నాచేత; అద్య=ఇప్పుడు;	మును బలికింపి!" అని చింత పుట్టి
వ్యాహృతం=పలుకఁబడిన; ఇదం=	నది. అనితాత్పర్యము.

చింతయన్ స మహాప్రాజ్ఞ శ్చకార మతిమాన్ మతిమ్

శిష్యం వైవాబ్రవీ ద్వాక్య మిదం స మునిపుంగవః. ౧౭

టీక మహాప్రాజ్ఞః=పూర్వజ్ఞుఁ	యే; అబ్రవీత్ = పలికెను.
డగుపండితుఁడును; మతిమాన్ =	మహా పండితుఁడును బుద్ధిమం
బుద్ధిమంతుఁడునగు; సః=ఆవాల్నీ	తుఁడునగు వాల్నీకిమహాముని యీ
కి; చింతయన్ = చింతింపుడు; మ	ప్రకారమాలోచన సేయుచు, వ
తిం=నిశ్చయమును; చకార=చేసె	త్వమాణప్రకారముగనిశ్చయించి.
ను. చ=మఱియు; సః=ఆ; ముని	శిష్యునితో నిట్లుని చెప్పెను. అనితా
పుంగవః=మునులందు శ్రేష్ఠుడైన	తాత్పర్యము.
వాల్నీకి; శిష్యమేవ=శిష్యునిగూర్చి	

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧

పాదబద్ధోఽక్షరసమస్తంత్రీలయ సమన్వితః

శోకాతకస్య ప్రవృత్తో మే శ్లోకో భవతు నాన్యథా. ౧౮

టీక || శోకాతకస్య, శోక = భవేల్లయః" అనిర్వచనీయము. తా
దుఃఖముచే, ఆతకస్య = పీడింపఁ బడెను; మే(పంచమ్యథా మందు ప
ష్టి)=నావలన; ప్రవృత్తః=పుట్టిన
దియు; పాదబద్ధః, పాద=నాలు
గు పాదములచే, బద్ధః = నియత
మైనదియు; అక్షరసమః, అక్షర=ప్ర
తిపాదాక్షరములచేతను, సమః=
సమానమైనదియు; తంత్రీలయ స
మన్వితః, తంత్రీ= వీణెతంతులతో
ను, లయ=నృత్యగీతవాద్యములసమ
విరామముతోను, సమన్వితః=కూ
డినదియునైన(అనఁగా, వీణెయం
చారోపించి నృత్యగీతవాద్య ముల
తోఁబాడుటకు యోగ్యమైనదనుట.
"నాశేసంశ్లేషణేతౌర్యత్రిక సామ్యే

ర్వత్రిక మనఁగా, సృత్తగీతవాద్య
ములు); అయం(అధ్యాహృతము)
ఈగ్రంథము; శ్లోకః=శ్లోకముగా;
భవతు = అగుఁగాక, అన్యథా=
వేరువిధముగ; న (భవతు)= కాక
పోవుఁగాక.

దుఃఖితుడైననాముఖము వ
లననిగమించి నాలుగు పాదము
లు గలదై ప్రతిపాదమును సమసం
ఖ్యగలయక్షరములతోఁగూడినదైవీ
ణెయందారోపించి నృత్యగీతవాద్య
ములతోఁ బాడఁదగియున్నఈగ్రం
థము, శ్లోకమునుపేరం బ్రసిద్ధమగుఁ
గాక, మఱివేరుపేరం జెప్పఁదగ
దు. అనితాత్పర్యము.

శిష్యస్తు తస్య బ్రువతో మునే ర్వాక్య మ ను త్రమమ్

ప్రతి జగ్రాహ సంహృష్ట స్తస్య తుష్టో భవద్గురుః. ౧౯

టీక || శిష్యస్తు=శిష్యుడైనభ
రద్వాజుడును; తస్య=ఆ; మునేః= నిదగు; వాక్యం=మానిషాశేత్యా
వాక్కికి మహాముని; బ్రువతః=చె
ప్పచుండఁగా; అను త్రమం=తనక
న్న మఱియొకశ్రేష్ఠపదార్థము లే
నిదగు; వాక్యం=మానిషాశేత్యా
దివాక్యమును; ప్రతిజగ్రాహ=ప్రతి
గ్రహించెను; గురుః=గురువైనవా

౯౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

త్రిమహామునిః; తస్య=ఆభరద్వా
జని విషయమై; తుష్టః=సంతసించి
వారుగా; అభవత్ = ఆయెను.

భరద్వాజుడు, తనగురువగు
వాల్మీకిమహామునిచే జెప్పబడి,
శ్రీమద్రామాయణార్థక సంగ్రహ
మగుటచే సర్వోత్తమమై వెలుంగు

చున్న, మానిషాదేత్యాది వాక్య
మును, వాగ్విధేయముగాఁ జేసికొ
నెను; వాల్మీకి మహామునియును,
అందుకుఁగాఁ, దనశిష్యునియందు,
బ్రీతిగలవాఁ డాయెను. అనితాత్ప
ర్యము.

సోభిషేకం తతః కృత్వా తీర్థే తస్మిన్ యథావిధి

తమేవ చింతయన్నథా ముపావతత త వై మునిః. ౨౦

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట ; దిపాదపూరణార్థము.)

సో=ఆ; మునిః=వాల్మీకిమహాముని;
తస్మిన్=ఆ; తీర్థే=తమసాతీర్థ
యందు; యథావిధి=యథాశాస్త్ర
ముగ; అభిషేకం = స్నానమును;
కృత్వా=చేసి; తం=ఆ; అథా మే
వ=అకస్మికముగ, ఛందోబద్ధశ్లోక
ము పుట్టుటనే; చింతయన్=చింతిం
చుచు; ఉపావతత= ఆశ్రమమున
కుఁ బోవమఱలెను ("వై" అనున

అపిమ్మట, వాల్మీకిమహాముని,
యాతమసా తీర్థమునందు, య
థాశాస్త్రముగ, మార్గాహ్నిక
స్నానమునరించి, యాకస్మికము
గఁ దననోటనుండి, ఛందోబద్ధము
ను బరమార్థప్రతిపాదకము నగు
శ్లోకమువెడలుటను గుఱించియే చిం
తించుచు, నాశ్రమము తట్టుమఱలె
ను. అనితాత్పర్యము.

భరద్వా జస్తత శ్చియ్యో విసిత శ్శ్రుతవాక్ మునిః

కలశం పూజా మాదాయ పృష్ఠతో ను జగామహ. ౨౧

టీక॥ తతః=పిమ్మట; శ్చియ్యో=శి
ష్యుడును ; విసితః=వినయముగల
వాఁడును; శ్రుతవాక్ = శాస్త్ర

ములు తెలిసినవాఁడును ; మునిః=
బ్రహ్మను సంధానము సేయువాఁ
డునగు; భరద్వాజః=భరద్వాజుఁ

దుఃపూర్ణాం=నిండిన; కలశం=జల తీంగి , బ్రహ్మనుసంధానము సే
పాత్రమును; ఆదాయ=తీసికొని; యుచు వాల్మీకికి శిష్యుడై యు
పృథ్వుతః=వెనుకను ; అనుజగామ న్న భరద్వాజుఁడు, జలపూర్ణామ
హ=వెంబడించెను. గు కలశమును దీసికొని , యావా

వాల్మీకిమహామని యాశ్రమ వ్రీకిని వెంబడించెను . అనితాత్ప
ముతట్టు మఱలఁగానే, వినయసం ర్థము.
పన్నుడై సమస్తశాస్త్రముల నె

సప్రవిశ్యా శ్రమపదం శిష్యేణసహ ధర్మవిత్

ఉపవిష్టః కథాశ్చన్యో శ్చకార ధ్యాన మాస్థితః. ౨౨

టీక || ధర్మవిత్ ; ధర్మ = సేను.

ధర్మములను; విత్ = ఎఱింగిన ; సమస్త ధర్మముల నెఱింగిన
సః=ఆవాల్మీకి; శిష్యేణ సహ=శి యా వాల్మీకి మహామని , శిష్యుని
ష్యునితోఁగూడ; ఆశ్రమపదం= ఆ తోఁగూడ నా శ్రమమును బ్రవేశిం
శ్రమస్థానమును; ప్రవిశ్య=బొచ్చి; చి, సుఖాననంబునఁ గూఁచుకొండి,
ఉపవిష్టః= కూచుకొండిన వాడై; “అకారణముగ బోయివాఁడు చా
ధ్యానం = అకారణముగ బోయి రు స్వరంబగు క్రౌంచమును జంపు
వాఁడు క్రౌంచమునుజంపుట, ఆక ట, ఆకస్మికముగఁదననోట ఛందో
స్మికముగ దననోట ఛందోబద్ధ మ బద్ధమును విచిత్రార్థప్రతి పాదక
గుష్లోకము వెడలుట, వీటిని గుఱిం మునగు శ్లోకరూప వాక్యము వెడ
చినచింతను; ఆస్థితః (ఏవ)=పొం లుట” వీటినిగుఱించి, చింతింపుచు
దినవాడైయె; అన్యః=ఇతరము నే, బ్రహ్మయజ్ఞ పారాయణము
లైన; కథాశ్చ= బ్రహ్మయజ్ఞ పా మొదలగు క్రియా కలాపము నిర్వ
రాయ నాదులను; చకార = చే తిఁంచెను. అనితాత్పర్యము.

అజగామ తతో బ్రహ్మ లోక కతా స్వయంప్రభుః

చతుర్ముఖో మహాతేజా గ్రహ్ణం తం మునిపుంగవమ్. ౨౩

టీక || తపో = అటువెనుక; లో = చుట; అజగామ = వచ్చెను.
కకర్తా, లోక = లోకములను, కర్తా, అటువెనుక, సమస్తలోకము
చేయువాడను; ప్రభుః = లోక లనుస్వయంచువాడను సమస్త లో
ములకు, స్వామియును; చతుర్ముఖో = కముల కధిపుండును నాలుగు మో
ఖః = నాలుగు మోగములు గలవాడను నొక్కట నాలుగు వేద
దును; మహాతేజాః, మహాతే = అముల సుచ్చరింప సమర్థుండను
తెలియించిన, తేజాః = ప్రభావము మహా ప్రభా వుండునగు బ్రహ్మ
గలవాడను నగు; బ్రహ్మ = నలువ; దేవుడు మునిశ్రేష్ఠుడైన యావా
మునిపుంగవం = ముని శ్రేష్ఠుండగు; స్త్రీకి మహామునిం జూడనే తెంచెను.
తం = ఆవాత్మికి; గ్రహ్ణం = చూ అనితాత్పర్యము.

వాత్మికి రథ తం దృష్ట్వా సహ సోత్థాయవాగ్యతః

ప్రాంజలిః ప్రయతో భూత్వా తస్థా పరమ విస్మితః. ౨౪

టీక || అథ = విమృట; వాల్మీకి = వాల్మీకిమహాముని; తం = ఆ బ్రహ్మదేవుని; దృష్ట్వా = చూచి; సహసా = శీఘ్రముగ; ఉత్థాయ = లేచి; పరమవిస్థితః = మిక్కిలియొత్పర్యమును బొందిన వాడై; వాగ్యతః = నిగ్రహింపఁ బడినవాక్కుగలవాడను (అనగామానముగలవాడనుట); పాంజలిః = ఉత్కృష్టమగుచేమోడ్పు గలవాడను; పరియతః = పరిశుద్ధుడను; భూత్వా = అయి; తస్థా = నిలిచెను.

వాల్మీకి మహాముని బ్రహ్మదేవునిఁ బూజించుచునే, “ఉర్ధ్వం ప్రాణా

హ్యుత్క్రమంతియానస్థవిర ఆ గతే, ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునర్తాప్రతిపద్యతే” (ముదుసలి నాఁడదగ్గిఁ జకు వచ్చుచుండఁగ నే ప్రియపుత్రాని ప్రాణంబులు పైకిఁ బోవంజూచును. అతఁడెదుర్కొనుటనవస్థరించుటలచే మఱల, వానిఁ బొందును.) అనుశాస్త్రమురీతిని, దన ప్రాణములు పోజూచు ననుభయంబున దిగ్గవలేచి, మిక్కిలియొత్పర్యమును బొందినవాడై, మానముధరించి, చేమోడ్పు గీలుకొల్పి, పరిశుద్ధ హృదయందై, నిలిచెను. అని తాత్పర్యము.

పూజయామాస తందేవం పాద్యాఘ్నాః సన వందనైః

ప్రణమ్య విధి వచ్చైసం పృష్ట్యా నామయ మవ్యయమ్. ౧౫

టీక || సః (అధ్యాహృతము) = ఆవాల్మీకి; తం ఏనం = ఆయీ; దేవం = బ్రహ్మదేవుని; విధివత్ = శాస్త్రీయరీతిని; ప్రణమ్య = నమస్కరించి; అవ్యయం = అనిచ్ఛిన్నమగు; అరామయంద = కుశలమును; పృష్ట్యా = అడిగి; పాద్యాఘ్నాః సన వందనైః, పాద్య = పాద ములకు జలము నిచ్చుటచేతను, అఘ్నా =

పూజాయోగ్యమగు జలమును సమపిండుటచేతను; ఆసన = పీఠము సమపిండుటచేతను; వందనైః = స్తుతించుట చేతను; పూజయామాస = పూజించెను.

వాల్మీకిమహాముని, బ్రహ్మదేవుని, యథాశాస్త్రముగ నమస్కరించి, యవిచ్ఛిన్నమగు కుశలమును బృచ్చించి, యఘ్నాపాద్యాసనము

౯౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

లచేతను, స్తుతులచేతను, చూచించెను. అనితాత్పర్యము.

అథోపవిశ్య భగవా నాసనే పరమాచితే

వాల్మీకయే మహాషణ్యే సందిదేశాసనం తతః.

టీక॥ అథ=తర్వాతను ; భగవాన్=మహాస్వయముగల బ్రహ్మచేవుడు ; పరమాచితే, పరమమిక్కిలి; అచితే=పూజించబడిన; ఆసనే=ఆసనమందు; ఉపవిశ్య = కూచుండి ; మహాషణ్యే=ఋషిశ్రేష్ఠుడగు ; వాల్మీకియే=ఋషిశ్రేష్ఠుడగు ; వాల్మీకియే=వాల్మీకికొఱకు; ఆసనం=కూచుకొందుటను; సందిదేశ=ఆజ్ఞాపించెను. భగవంతుడగు బ్రహ్మచేవుడు, పరమపూజితమగు సుత్రమాసనమందు గూచుండి, ఋషిశ్రేష్ఠుడగు, వాల్మీకి మహామునిగూచుండ నియోగించెను. అనితాత్పర్యము.

బ్రహ్మణా సమనుజ్ఞాత స్సోపవిశ్య పావిత దాసనే. ౨౧

టీక॥ సోపి=ఆవాల్మీకి మహాబడినవాడై; ఆసనే = పీఠయంపియును; బ్రహ్మణా=బ్రహ్మచేవునిచే; సమనుజ్ఞాతః=ఆజ్ఞాపించుతాత్పర్యము. సులభము.

ఉపవిష్టే తదా తస్మిన్ సాక్షాత్ లోక పితామహే

తద్గతే నైవ మనసా వాల్మీకి ధ్యాన మాస్థితః. ౨౨॥

టీక॥ లోకపితామహే ; లోకములకంతయు , పితామహే=తాతయైన ; తస్మిన్=ఆబ్రహ్మచేవుడు; సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా; ఉపవిష్టే = కూచుండినవాడగు చుండగా; తదా=అప్పుడు; వాల్మీకిః=వాల్మీకిమహాముని; తద్గతేన, తతః=ఆక్రాంతమును, గతేన=పొందినట్టి; మనసైవ=మనస్సుచేతనే; ధ్యానం = చింతను; ఆస్థితః=పొందెను. సర్వలోకంబులకును బితామహుండైన బ్రహ్మచేవుడు ప్రత్యక్షముగా గూచుండియున్నను ,

వాల్మీకి మహామuni, యాక్రౌంచ సాగెను. అనితాత్పర్యము.
మునందే మనస్సునుంచి, చింతింప

పాపాత్మనా కృతం కష్టం వైర గ్రహణ బుద్ధినా

యస్తాదృశం చారురవం క్రౌంచం హన్యాదకారణాత్. ౨౮

టీక || యః = ఏబోయవాడు | పాప స్వరూపుడగును; తేన=ఆ
డు; తాదృశం=అట్టిదియును (అ బోయవానిచేతను; కష్టం=భయం
నంగా, రతిపరవశమైనదిఅనుట); కరమగు కార్యము; కృతం = చే
చారురవం, చారు= మనోహరమై యుంబడినది.
న,రవం= కూతలుగలదియునగు; రతిపరవశమై మనోహరముగ
క్రౌంచం=క్రౌంచపక్షిని; అకార గూయుచుండునట్టి క్రౌంచమును ని
ణాత్=నిష్కారణముగ; హన్యా స్కారణముగఁ జంపఁ గలిగిన ,
త్=చంపునో; వైరగ్రహణ బుద్ధి పాపస్వరూపుడగు వై రోప జీవి
నా; వైర=పగచేతను, గ్రహణ= యునగు నాబోయవాఁడు భయం
గ్రహించుటయందు, బుద్ధినా=బు కరమగు కార్యముఁజేసెను.అనిచిం
ద్ధిగల వాఁడును; పాపాత్మనా= తించెను. అనితాత్పర్యము.

శోచన్మేవ ముహూః క్రౌంచీ ముప శ్లోక మిమంపునః

జగా వంతగతమనా ధూత్వా శోకపరాయణః. ౨౯

టీక || శోకపరాయణః= దుః ష్టినిగుఱించి; ముహూః= పలుమా
ఖపరవశుఁడైన; సః (అధ్యాహ్న టు; శోచన్మేవ = దుఃఖింపుచునే;
తము) = ఆవాల్మీకి; అంతగత పునః=మఱల; ఇమం = ఈ; శ్లో
మనా; అంతగత=హృదయగత కం=మానిషాదేత్యాదిశ్లోకమును;
మగుశ్లోకార్థమందు, మనాః=మ ఉపజగౌ= పఠించెను.
నస్సుగలవాఁడు; ధూత్వా = అ దుఃఖపరవశుండగు వాల్మీకిమ
య; క్రౌంచీం = ఆడుక్రౌంచప హషిఁ, హృదయ గతమగు మా

౯౮ ప్రతిపద్రాంధ టీకాతాత్పర్యసహితము.

నిపాదేత్యాదిగ్లోకార్థమును జింతు, మానిపాదేత్యాదిగ్లోకమును తింపుచుమఱలనాయందుక్రాంచప బలించెను. అనితాత్పర్యము. షీనిదలంచి, పలుమాటు దుఃఖింపు

త మువాచ తతో బ్రహ్మ ప్రహసన్సునిపుంగవమ్

గ్లోకదీప త్వయాబద్ధో నాత్ర కార్యావిచారణా. 30

టీక|| తతః = అపిమ్మట; బ్రహ్మ = గావిని, బ్రహ్మదేవుడు, మునిశే
బ్రహ్మదేవుడు; ముని పుంగవం = పుండుగురా వాల్మీకినిబూచి, “ఇ
మునుండుండు శ్రేష్ఠుండగు; తం = తండు నాముఖ్యుగంబునం దనజ
అవాల్మీకినిగూర్చి; ప్రహసన్ = హర్షగ్రమందవలెనా యగు సరస్వ
నశ్వరు; త్వయా = నీచేత; బద్ధః = తీచేది నెఱుంగఁడు” అని నశ్వరు,
గ్రథితమైనది; గ్లోకదీప = గ్లోకము; నీచే గ్రథితమైన వాక్యము గ్లోక
అత్ర = ఈవిషయమందు; విచార మేయగును, ఈవిషయమునం జిం
తా = చింత; సకార్యా = నేనుండ నింపదలను” అనిచెప్పెను. అనితా
గినదికాను. త్పర్యము.

వాల్మీకియాగ్లోకమును బలింపం

మచ్చందా దేవతే బ్రహ్మ ప్రవృత్తయం సరస్వతీ

రామస్య చరితం సర్వం కురు త్వమృషి సతతమ్. 30

టీక|| బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణుడైన త్వం = నీవు; సర్వం = సమస్తమైన; వాల్మీకిమహామనీ! తే = నీయొక్క; రామస్య = రామునియొక్క; చరి
తం = ఈ; సరస్వతీ = మానిపా తం = చరిత్రమును; కురు, చేయుము.
దేత్యాదివాక్కు; మచ్చందాదేవ, సీవాల్మీకి మహామనీ! నాయొ
మతే = నాయొక్క, ఇందాదేవ = క్కయిచ్చవలసిన నీ, నీముఖమునుండి
ఇచ్చవలసిన; ప్రవృత్తా = పుట్టినది. యీమానిపాదేత్యాదిగ్లోకమువెడ
ఋషిసత్తమ = ఋషిశ్రేష్ఠుడా! లినది; ఋషిశ్రేష్ఠుడా! నీవు, రా

మకథనంతయు శ్లోకరూపముగాఁ జేయుము. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — “బ్రహ్మ” అనిసంబోధించుటచే, “నీవును బ్రహ్మయగు నాయంశమునంబుట్టిన వాఁడగుటం జేసి, నీముఖమునుండి, నాయిచ్చ చాప్సవ, సరస్వతి వెడలివది” అని సూచితమగుచున్న

ది. “ఋషినత్తమ” అనుటచే, “నా నృషింకురులేకావ్యం” (ఋషికాని వాఁడు కావ్యమును జేయఁ జాలఁడు) అను, న్యాయమరీతిని, “నీవు కావ్యముచేయశక్తిగలవారిలో శ్రేష్ఠుఁడు, గాఁబట్టి, నీపురచించినకావ్యమును, అన్నింట కన్న, శ్రేష్ఠమగును” అనితెల్పఁ బడుచున్నది.

ధర్మాత్మనో గుణవతో లోకే రామస్య ధీమతః

వృత్తం కథయ ధీరస్య యథా తే నారదా చ్ఛ్రీతమ్. ౩౨

టీక || ధర్మాత్మనః = ధర్మస్వభావుఁడును; లోకే = లోకమందు; గుణవతః = ప్రశస్త గుణములుగలవాఁడును; ధీమతః = బుద్ధిమంతుఁడును; ధీరస్య = ధైర్యశాలియునగు; రామస్య = రామునియొక్క; వృత్తం = చరిత్రమును; యథా = యేప్రకారము; తే = నీచేతను (తృతీయాధ్యక్షుండు షష్ఠి); నారదా

తే = నారదునివలన; శ్రుతం = విసంబడెనో; తథా = ఆప్రకారము; కథయ = చెప్పుము.

ధర్మస్వభావుఁడును లోకమునందుఁ బ్రశస్తంబులగునమస్తగుణములుగల వాఁడును బండితుఁడును ధైర్యశాలియు నగు రాముని చరిత్రమును, నీవు, నారదునివలన వినినట్లు, చెప్పుము. అనితాత్పర్యము.

రహస్యంచ ప్రకాశంచ యద్వృత్తం తస్య ధీమతః

రామస్య సహసౌమిత్రే రాక్షసానాంచ సర్వశః. ౩౩

వై దేవ్యాశ్చపి యద్వృత్తం ప్రకాశం యదివారహః

తచ్ఛాస్య విదితం సర్వం విదితంతే భవిష్యతి. ౩౪

టీక || ధీమతః = బుద్ధిమంతుఁడైన; సహసౌమిత్రే = లక్ష్మణుని

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

తోఁగూడిన; తస్య=ఆ; రామస్య=మో; తచ్చ=అదియంతయు; అవిది
 రామునియొక్కయు; రాక్షసానాం తమపి=తెలియనిదియైనను, తే=నీ
 చ=రాక్షసులయొక్కయు; రహ క; విదితం=తెలిసినదిగా; భవిష్య
 స్యంచ=భవతులకుఁదెలియనిదియు తి=కాఁగలదు.
 ను; ప్రకాశంచ= అందఱకునుఁదె లిక్తుగా సహితుఁడైన రాము
 లిసినదియును; సర్వశః = సర్వప్ర నియొక్కయు, రాక్షసులయొక్క
 కారముగా; యత్=ఏ; వృత్తం= యు, సీతాదేవి యొక్కయు, భ
 చరిత్రమో; వైదేహ్యశృపి= సీ రరాదుల యొక్కయు, రహస్య
 తాదేయియొక్కయు (అశబ్దము ముగాఁగాని ప్రకాశముగాఁగాని
 వలన)భరతాదులయొక్కయు; ప్ర చరిచినచరిత్ర మంతయు, నిష్పడు
 కాశంయదివా= అందఱకునుఁదె సికుఁదెలియ కున్నను, ఇంక, స్పష్ట
 సినదిగాని; రహావా=రహస్యము ముగాఁ దెలియఁ బోవుచున్నది. అ
 గాని; యత్ = ఏ; వృత్తం=చరిత్ర సతాత్పర్యము.

స లేవా గన్యతా కాష్ఠే కాచి చత్రభవిష్యతి

కురు రామకథాం పుత్ర్యాం స్లోకబద్ధాం మనోరమాది. ౩౫

టిక || అత్ర=ఈ; కాష్ఠే=కా తపై నదియునగు ; రామకథాం
 వ్యమందు; లే=నియొక్క; వాచి= రామ = రామవిషయకమైన ; క
 వాక్యము; కాచిల్ = ఒకానొకటి ధాం= ప్రబంధమును ; కురు=చే
 యైనను; అన్యతా=అన్యముగా; యుము.
 నభవిష్యతి= కానేరదు. స్వం (ఆ ఈవాక్యమందు, నీపుత్రునియొ
 ధ్యాత్వాశ్రమము)= నీపు; పుత్ర్యాం= కమాటయైన నసత్యము కానేర
 పాపములఁబొఁగొట్టినదియు; మ దు; నీపుత్రులకములనే, రామకథను
 నోరమాం = మనస్సున కానంద చేయుము. అది , వినివారి సమ
 ముఁబట్టించునదియు; స్లోకబద్ధాం, స్తపాపములఁబొఁగొట్టుచు, వినిన
 స్లోకములచే, బద్ధాం= నియ యు త్రతమునునందే, పరమానం

దమును బుట్టించుచుండును. అని తాత్పర్యము.

యావత్ స్థాస్యంతి గిరయ స్సరితశ్చ మహీతలే

తావ ద్రామాయణకథా లోకేషు ప్రచరిష్యతి. ౩౬

టీక గిరయః = పర్వతములు	తలమం బెంతవఱకుండఁ గలవో ;
ను; సరితశ్చ = నదులును; మహీత	అంతవఱకు నీవుచేసిన రామాయ
లే = భూతలమందు; యావత్ =	ణము సప్తలోకములయందునుబ్ర
ఎంతవఱకు; స్థాస్యంతి = ఉండఁగల	చారమును బొందఁగలదు. (ఈరా
వో; తావత్ = అంతవఱకు; రా	మాయణం బెంతవఱకుఁ బ్రచార
మాయణకథా, రామాయణ = రా	ము గలిగి యుండునో; అంతవఱ
మాయణమనెడు; కథా = ప్రబంధ	కును నీదు కీర్తిలోకంబులయందు
ము; లోకేషు = లోకములయందు; వ్యాపించి	యుండును.) అనితాత్ప
ప్రచరిష్యతి = ప్రవర్తింపఁగలదు.	ర్యము.
పర్వతములును నదులును భూ	

యావ ద్రామాయణ కథా త్వత్కృతా ప్రచరిష్యతి

తావ దూర్ధ్వ మథ శ్చత్వం మల్లోకేషు నివత్స్యసి. ౩౭

టీక యావత్ = ఎంతవఱకు;	యందు; నివత్స్యసి = నివసించ
త్వత్కృతా, త్వత్ = నీచేత; కృ	గలవు.
తా = చేయఁబడిన; రామాయణక	నీవుచేసిన రామాయణం బెంత
థా = రామాయణప్రబంధము; ప్ర	వఱకుఁ బ్రచారముగలిగి యుండు
చరిష్యతి = ప్రచారము గలిగియుం	నో; అంతవఱకు; నాచేసిన జింపఁబ
డునో; తావత్ = అంతవఱకు;	డిన యూర్ధ్వలోకముల యందు
త్వం = నీవు; ఉర్ధ్వం = పైని; అథ	ను అధోలోకములయందును, ఎదు
శ్చ = క్రిందను; మల్లోకేషు; మత్ =	రులేక, సంచరింపుచుండఁగలవు. అ
నాయోక్తా, లోకేషు = లోకముల	నిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

౧౦౨ ప్ర తిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ బ్రహ్మ తత్రై వాంతరధీయత
తత స్సశిష్యో భగవాన్సుని ర్విస్త్వయ మాయయా. ౩౮

టీక॥ ఇతి=ఈప్రకారము; ఉక్త్వా=చెప్పి; భగవాన్=మాహాత్మ్యముగల; బ్రహ్మ=బ్రహ్మదేవుడు; తత్రైవ=అయాసనము నందే; అంతరధీయత=అంతర్ధానమున బొందెను. తతః=అటుపిమ్మట; భగవాన్=మాహాత్మ్యముగల; మునిః=వాల్మీకిమహాముని; సశిష్యః=శిష్యునితోఁ గూడిన వాఁడై; విస్త్వయం=ఆశ్చర్యమును; ఆయా=పొందెను.	ఈప్రకారము వాల్మీకి కుపదేశించి, బ్రహ్మదేవుఁడాయాసనము నందుండియే, అంతర్ధానమును బొందెను; ఆపిమ్మట, బ్రహ్మదేవుఁడు పదేశించిన యథామునుదలంచి, వాల్మీకిమహాముని, శిష్యునితోఁగూడ, నాశ్చర్యమును బొందెను. అనితాత్పర్యము.
--	--

తస్య శిష్యాస్తత స్సర్వే జగు శ్లోక మిమం పునః
ముహుర్ముహుఃప్రియమాణాః ప్రాహుశ్చ భృశవిన్దితాః. ౩౯

టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; సర్వైః=సమస్తులైన; తస్య=ఆవాల్మీకిమహామునియొక్క; శిష్యాః=శిష్యులు; ముహుర్ముహుః=మాటమాటకి; ప్రియమాణాః=సంతోషింపుచు; పునః=మఱల; ఇమం=ఈ; శ్లోకం=మాసిషాదేత్యాదిశ్లోకమును; జగుః=పాడిరి. భృశవిన్దితాః, భృ	శ=మిక్కిలి, విన్దితాః=ఆశ్చర్యమునుబొందిన వారలై; ప్రాహుశ్చ=పరస్పరమును, జెప్పికొనిరి. ఆపెనుక, వాల్మీకిశిష్యులందఱును, మాటమాటకి సంతసంపుచు, మఱల, సీమాసిషాదేత్యాదిశ్లోకమును బఠించి, యెండొరులకుం, జెప్పికొనిరి. అనితాత్పర్యము.
--	--

సమాక్షై శ్చతుర్భ్యః పాదై గీతో మహాపితౌ
సో నువ్యాహరణా ద్భూయ శ్లోక శ్లోకత్వ మాగతః. ౪౦

<p>టీక॥యః=ఏది;సమాక్షరైః=సమానమైన సంఖ్యతోఁగూడినయ క్షరములుగల ; చతుర్భిః=నాలు గైన; పాదైః=పాదములతో; మ హాషిణా=వాల్మీకి మహాషిచే తను;గీతః=చెప్పఁ బడినదో; సః= ఆ;శ్లోకః=శ్లోకము; అనువ్యాహర ణాత్=మాటిమాటికిఁ బఠించుట వలన; ఘాయః = మఱల ; శ్లోక త్వం=శ్లోకమగుటను (శ్లోక్యమాన</p>	<p>మగుట వలన, అనఁగా, కీర్తింపఁ బడుచుండుటవలన, అథాంతరవి శిష్టమగుశ్లోకశబ్దమునకువాచ్యమగు టను, అనుట); ఆగతః=పొందెను. సమానమైన సంఖ్యగల నాలు గు పాదములతో వాల్మీకిచేఁ జె ప్పఁబడిన శ్లోకలక్షణముగలిగి యు న్న శ్లోకము , శిష్యులచే, మాటి మాటికిఁ బఠింపఁబడుటంబట్టి, మ ఱల, శ్లోకమైనది. అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

తస్య బుద్ధి రియం జాతా మహాషేఽర్చా వితాన్తనః

కృత్సంరామాయణంకావ్యమీదృశైఃకరవాణ్యహమ్. ౮౧

<p>టీక॥అహం=నేను;కృత్సం=సమస్తమైన; రామాయణం=రా మాయణమునెడు; కావ్యం = కా వ్యమును; ఈదృశైః = ఇట్టిశ్లోక ములతో; కరవాణి = చేయుదును గాక. ఇయం=ఈ; బుద్ధిః=బుద్ధి ; భావితాత్మనః, భావిత=ధ్యానింపఁ బడిన, ఆత్మనః = పరమాత్మగల ;</p>	<p>తస్య=ఆ; మహాషేః=వాల్మీకిమ హాషిఃకి; జాతా=కలిగెను. వాల్మీకి మహాముని , పరమా త్మధ్యానముసేయుచు , “రామా యణకావ్యము నంతయుఁ, దఱచు గా, మానిపాదేత్యాదిశ్లోకమువం టిశ్లోకములతోఁ జేసెద” ననుబుద్ధి కలవాడయ్యెనుఅని. తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఉదారవృత్తాథకపదై మనోరమై

స్తదాస్య రామస్య చకార కీర్తిమాన్

సమాక్షరై శ్లోకశతై ర్యశస్వినో

యశస్కరం కావ్య ముదారథీ ర్హునిః. ౮౨

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

ఉపస్పృశ్యోదకం సమ్యజ్జని శీన్త్యా కృతాంజలిః
పాచీనా గ్రేషు దర్శేషు ధర్మేణా స్వేషతే గతిమ్. ౨

టీక || మునిః=వాల్మీకి; సమ్యక్=చరిత్రముయొక్క రీతిని ; అన్వేషక్=చక్క-గా; ఉదకం=జలమును; తే=అలోచించెను.
ఉపస్పృశ్య = ఆచమించి; ప్రాచీనా గ్రేషు, ప్రాచీన=తూర్పుమొగ
మునైన, అగ్రేషు=కొసలుగల; దర్శేషు=దభ=లయందు; స్థిత్యా=దుండి, చేమోడ్పుగీలించి, బ్రహ్మ
ఉండి; కృతాంజలిః, కృత=చేయఁబ
డిన, అంజలిః; చేమోడ్పుగలవాడై; రామ చరిత్రము నాలోచించెను.
ధర్మేణా=బ్రహ్మనుగ్రహరూపమై అనితాత్పర్యము.
సధర్మముచేతను; గతిం= రామ

రామలక్ష్మణ సీతాభి రాజ్ఞా దశరథేన చ
సభార్యేణ సరాష్ట్రేణ య త్ప్రాప్తం తత్ర తత్త్వతః. ౩
హసితం భాషితం చైవ గతి ర్యాయచ్చ చేష్టితమ్
తత్సర్వం ధర్మ విద్యేణ యథావ త్సంప్రపశ్యతి. ౪

టీక || సః(అధ్యాహృతము)=విషయమై; యత్ (అధ్యాహృ
ఆవాల్మీకి; రామలక్ష్మణసీతాభి=తము)=ఏది ; హసితం = నవ్వు
రామలక్ష్మణసీతలచేతను; రాజ్ఞా=టయో; యత్ (అధ్యాహృతము)=
రాజైన; దశరథేనచ = దశరథుని ఏది; భాషితంచైవ = మాటలాడు
చేతను ; సభార్యేణ = భార్య ట యునో; యా=ఏది ; గతిః=గ
తోఁ గూడిన రామునిచేతను ; స మనమో; యత్ = ఏది; చేష్టితం
రాష్ట్రేణ = రాజ్యముతోఁగూడి చ=నడతయునో; సర్వం=సమస్త
సరామునిచేతను; యత్=ఏది; ప్రా ప్తం=పొందఁబడినదో; తత్ర= ఆ
ధాథముగా; యథావత్ = నడ

చినట్లు; ధర్మః వీర్యేణ, ధర్మః = బ్రీ
ప్తానుగ్రహముయొక్క, వీర్యేణ =
శక్తిచేతను ; సంప్రపశ్యతి = చ
క్కగాఁజూచెను.

దశరథమహారాజును, రామల
క్ష్మణసీతాదేవులును, రాజ్యములో

నేమేమిచేసిరో , నవ్వులును మా
టలు గమనములు చేష్టలు ఇవిమొ
దలగువాటి సంతయు , బ్రహ్మను
గ్రహబలముచే వాల్మీకి , యథా
థాముగా, నడిచినట్లు, చక్కగాఁ
దెలిసికొనెను. అనితాత్పర్యము.

స్త్రీతృతీయేన చ తదాయత్ప్రీత్యం చరతావనే

సత్యసంధేన రామేణ తత్సర్వం చాన్వవేషితమ్. ౫

టిక॥ స్త్రీతృతీయేన, (స్త్రీ) =
భార్యచేతను , తృతీయేన = మూఁ
డవ వాఁడును ; వనే = అరణ్యమం
దు; చరతా = తిరుగుచున్న వాఁడు
ను; సత్యసంధేన, సత్య = అబద్ధము
కాని , సంధేన = ప్రతిజ్ఞ గలవాఁ
డునగు; రామేణ = రామునిచేతను;
తదాచ = అప్పుడును; యత్ = ఏది;
ప్రస్తుం = పొందబడెనో; తత్ = అ

ది; సర్వంచ = అంతయును ; అన్వ
వేషితం = చూడఁ బడినది.
వాల్మీకి, సత్యప్రతిజ్ఞుడగురా
ముఁడు, సీతాలక్ష్మణులతోఁ గూడి,
యరణ్యములో సంచరింపుచుం
డునపుడు, చేసినకార్యముల నన్ని
యునుగూడఁ, దెలిసికొనెను. అని
తాత్పర్యము.

తతః పశ్యతి ధర్మాత్పాతత్సర్వం యోగమాస్థితః

పురాయతత్ర నిర్వృత్తం పాణౌవామలకం యథా. ౬

టిక॥ తతః = అపిమ్మట ; ధర్మా
త్పాతా = ధర్మస్వభావుడైన వాల్మీ
కి; యోగం = యోగమును; ఆస్థి
తః = పొందినవాడై ; పురా = ము
నుపు; తత్ర = ఆరామాదుల యం
దు; యత్ = ఏది; నిర్వృత్తం = జరి

గెనో; తత్ = అది ; సర్వం = సమ
స్తమును ; పాణౌ = అలిచేతియం
దు ; ఆమలకం యథా = ఉసిరికకా
యవలె; పశ్యతి = చూచెను.
అటుపిమ్మట , ధర్మాత్ముండ
గు వాల్మీకి, పూర్వము రామాదు

౧౦౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

లకుజరిగినవృత్తాంతమంతయు, నబ | దెలిసికొనెను.

చేతియందలియుసిరికకాయవలె, | అనితాత్పర్యము.

తత్సర్వం తత్త్వతో దృష్ట్వా ధర్మేణ సమహా ద్యుతిః

అభి రామస్య రామస్య చరితం కతుః ముద్యతః. ౭

కామాథా గుణ సంయుక్తం ధర్మాథా గుణవిస్తరమ్

సముద్ర మివ రత్నాఢ్యం సర్వ శ్రుతి మనోహరమ్.౮

టీక॥ మహాద్యుతిః=పూజ్యమ | దియును; సర్వశ్రుతిమనోహరం, స
గుకాంతిగల; సః=ఆవాల్కికి; త | ర్వ = సమస్తమైన వారియొక్క,
త్=ఆచరిత్రమును; సర్వం=అంత | శ్రుతి=చెపులను, మనః=హృదయ
యును; ధర్మేణ=ధర్మము చేత | ములను, హరం=ఆకర్షించునది
ను; తత్త్వతః=యథాథముగా; | యును; లేక, సర్వ=సమస్తములై
దృష్ట్వా=చూచి; అభి రామస్య= | న, శ్రుతి=వేదములయొక్క, మ
సమస్తగుణములచే, నొప్పుచున్న; | నః= హృదయ రూపమైన తత్త్వ
రామస్య=రామునియొక్క; కా | మును; హరం=సంగ్రహించు నది
మాథా గుణసంయుక్తం, కామా | యును, అగు; చరితం=చరిత్రము
థా=కామాథములే ప్రయోజన | ను; కతుః=చేయుటకు; ఉద్య
ముగాఁ గల, గుణ=గుణములతో; | తః=యన్నించెను.

సంయుక్తం = కూడియున్నదియు | మహా తేజుండగు వాల్కికి, యా
ను; ధర్మాథా గుణవిస్తరం, ధ | రామచరిత్రమునంతయు, ధర్మశ
ర్మాథా=ధర్మమోక్షములెప్ప | క్తిచే, యథాథముగాఁ, దెలిసి
యోజనముగాఁ గల, గుణ=గుణ | కొని, ధర్మాథా కామ మోక్షం
ములను, విస్తరం=విస్తరించు నది | బులగు చతుర్విధ పురుషార్థాంబు
యును; (గనుకనే) రత్నాఢ్యం= | లవిస్తరించియుచ్చుటంబట్టి, రత్నా
రత్నములతోఁ గూడిన; సముద్రమి | కరంబగుసముద్రంబునుఁ బోలియు
వ (స్థితం)=సముద్రమువలె నున్న | న్నదియును వినువారియొక్క-కణా

హృదయంబుల నెల్ల నానందింపజే నొప్పుచున్న రాముని, చరిత్రంబుఁజే
నదియును శ్రుతిరహస్యాథా ప్రితి యనారంభించెను.
పాదకంబునగు, సమస్తగుణంబులచే అనితాత్పర్యము.

సయథాకథితం పూర్వం నారదేన మహర్షిణా

రఘువంశస్య చరితం చకార భగవాన్మహిః ౯

టీక॥ భగవాన్ = మాహాత్మ్య దుఁబట్టిన రామునియొక్క ; చరి
ముగల; సః = ఆ; ఋషిః = వా తం = చరిత్రమును; చకార = చేసెను
శ్రీకి; మహర్షిణా = ఋషిశ్రేష్ఠుఁ భగవంతుండగు నావాశ్రీకి మ
డగు; నారదేన = నారదునిచే; పూ హర్షిణ, నారదమహాముని, మును
ర్వం = మునుపు; యథా = ఎట్లు; పు, తనకుఁజెప్పియుండినట్లు, ర
కథితం = చెప్పఁబడెనో; తథా (అ ఘువంశమందుఁబట్టిన రాముని చరి
ధ్యాహృతము) = అట్లు; రఘు త్రమునుజేసెను.
వంశస్య = రఘువుయొక్క-వంశమం అనితాత్పర్యము. .

జన్మరామస్య సుమహా ద్వీర్వం సర్వానుకూలతామ్

లోకస్య ప్రియతాం ట్నాంతి సౌమ్యతాం సత్యశీలతామ్. ౧౦

టీక॥ రామస్య = రామునియొ భావుఁడగుటను; (భగవాన్ = మా
క్త; జన్మ = అవతారమును; సుమహా హాత్మ్యముగలవాఁడును; ఋషిః = త
త్ = మిక్కిలియధికమైన; వీర్వం = త్వమునుజూచినవాఁడనగు; వా
పరాక్రమమును; సర్వానుకూల శ్రీకిః = వాశ్రీకి; చకార = చేసెను.
లతాం = అందఱకుననుకూలముగ (అని, కెలవశ్లోకమువఱకు, ఆశ్లోక
నుండుటను; లోకస్య = ప్రపంచమున మునందుండు కతృక్రియ లధ్యా
కు; ప్రియతాం = ప్రేమపాత్రమ హార్ద్యంబులు.)
గుటను; ట్నాంతి = అపరాధము రామునియవతారమును, అత
లనోర్చుటను; సౌమ్యతాం = సౌంద ని, మహాపరాక్రమమును, అతఁడం
ర్వమును; సత్యశీలతాం = సత్యస్వ దఱకు నను కూలముగనుండుటను

౧౧౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

అతఁడు లోకము నకంతయుఁబ్రది | అతనిసౌందర్యమును, వాల్మీకి, రా
యుఁ డగుటను , అతని యోర్పు | మాయణములో, నభివణిఁంచెను.
ను , అతని సత్యస్వభావతను , | అనితాత్పర్యము.

నానాచిత్ర కథా శృంగార విశ్వామిత్రసమాగమే
జానక్యాశ్చ వివాహంచ ధనుషశ్చ విభేదనమ్. ౧౧

టీక॥ విశ్వామిత్రసమాగమే, విశ్వా | తాదేవియొక్కయు (చకారమువల
మిత్ర=విశ్వామిత్రమహర్షిఁతో; స | న) డామి-శామాండవీశ్రుత కీర్తుల
మాగమే = చేరుటయందు ; అ | యొక్కయు; వివాహంచ=పెండ్లి
న్యాయః=ఇతరములైన, నానాచిత్ర | ని; ధనుషః=శివుని వింటి యొక్క
కథాశ్చ , నానా=అనేక విధము | (వింటినిఁజనుట); విభేదనంచ=విలు
లైన, చిత్ర=ఆశ్చర్యకరములగు, క | చుటను; (చకార=చేసెను).
థాశ్చ=కథలను; జానక్యాశ్చ=సీ | తాత్పర్యము, సులభము.

రామ రామ వివాదంచ గుణా న్దాశరథే స్తథా
తథాభిషేకం రామస్య కైకేయ్యా దుష్ట భావతామ్. ౧౨

టీక॥ రామ రామవివాదంచ, | మునకు ; అభిషేకంతథా=అభిషే
రామరామ=రఘురామ పరశురా | కప్రయుత్నమును ; కైకేయ్యాః=
ములయొక్క , వివాదంచ=తగవు | కైకయొక్క; దుష్టభావతాం=దు
ను; దాశరథే=దశరథ పుత్రుఁడ | ష్టమైన మనసు గలిగియుండుటను.
గు రామునియొక్క; గుణాన్ త | (చకార=చేసెను.) తాత్పర్యము
థా=గుణములను; రామస్య=రా | సులభము.

విఘాతం చాభిషేకస్య రాఘవస్య వివాసనమ్

రాజ్ఞ శ్లోక విలాపంచ పరలోకస్య చాశ్రయమ్. ౧౩

టీక॥ అభిషేకస్య=పట్టాభిషే | ను; రాఘవస్య=రామునియొక్క
కమునకు ; విఘాతంచ=విఘ్నము | (రాముని); వివాసనం=అరణ్యము

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧౧

నకుఁ బంపుటను; రాజ్ఞః = దశరథ లోకముయొక్క (స్వగృహ లోకము మహాలాజు యొక్క; శోకవిలాపం ను); ఆశ్రయంచ = పొందుటను (చ చ, శోక = దుఃఖముతో; విలాపం కార = చేసెను.)
చ = ఏడ్చుటను; పరలోకస్య = స్వర్గ తాత్పర్యమునులభము.

ప్రకృతీనాం విషాదంచ ప్రకృతీనాం విసజ్జనమ్

నిషాదాధిపసంవాదం సూతోపావతనం తథా. ౧౪

టీక || ప్రకృతీనాం = జనులయొక్క విషాదంచ = దుఃఖమును ; సంధాషణమును; సూతోపావతనం ప్రకృతీనాం = జనులయొక్క (జను నంతథా, సూత = సారథియైనను లను); విసజ్జనం = విడుచుటను; మంత్రునియొక్క, ఉపావతనం నిషాదాధిపసంవాదం, నిషాదాధి తథా = మఱివచ్చుటను. (చకార = చేసెను.)
ప = బోయలతోసితో, సంవాదం = తాత్పర్యమునులభము.

గంగాయాశ్చాపి సంతారం భరద్వాజస్య దశకనమ్

భరద్వాజాభ్యనుజ్ఞానా చ్చిత్రకూటస్య దగ్ధనమ్.

టీక || గంగాయా = గంగానదియొక్క (గంగానదిని); సంతా జ్ఞావలన; చిత్రకూటస్య = చిత్రకూ రంచాపి = దాటుటను; భరద్వాజ టపర్వతముయొక్క (చిత్రకూటప స్య = భరద్వాజమహామునియొక్క ర్వతమును); దశకనం = చూచుట (భరద్వాజమహామునిని) ; దశక నం = చూచుటను; భరద్వాజాభ్య నుజ్ఞాత్, భరద్వాజ = భరద్వా తాత్పర్యమునులభము.

వాస్తు కమనీవేశంచ భరతాగమనం తథా

ప్రసాదనంచ రామస్య పితృశ్చ సలిలక్రియామ్. ౧౬

౧౧౨ ప్ర తివదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

టీక || వాస్తుకము = శాస్త్రోన్ముఖమునియొక్క (రాముని);
 క్తవిధానమున గృహమును నిమిషం పరిసాదనంచ = వేడుకొనుటను ;
 చుటను, నివేశించ = ఆ గృహమునం పితంః = తండ్రియైన దశరథునకు ;
 దుండుటను ; భరతాంగమనంత సలిలక్రియాంచ = జలదానరూపమై
 ధా; భరత = భరతుని యొక్క, ఆ నకార్యమును. (చకార = చేసెను).
 గమనంతథా = వచ్చుటను ; రామ తాత్పర్యము, నులభము.

పాదుకాగ్ధ్యాభిషేకంచ నందిగ్రామ నివాసనమ్
 దండకారణ్య గమనం విరాధస్య వధం తథా. ౧౩

టీక || పాదుకాగ్ధ్యాభిషేకం ని); వధంతథా = చంపుటను; (చ
 చ, పాదుకాగ్ధ్య = శ్రేష్ఠములైన కార = చేసెను)
 పావకోశకు, అభిషేకంచ = పట్టా భరతుండు, శ్రేష్ఠములైన రా
 భిషేకమును; నందిగ్రామనివాసనం, మపాదు కలకుంబట్టాభిషేకమునే
 నంది గ్రామ = నందిగ్రామ మనెడు యుటను నందిగ్రామమందు నివసించు
 గ్రామమందు , నివాసనం = నివసించుటను, రాముండు, దండకారణ్య
 టను; దండకారణ్య గమనం = దండ మునకుం బోవుటను విరాధునింజం
 కారణ్యమునకుం బోవుటను; విరా వుటను, వాల్మీకియభివణికంచెను.
 ధస్య = విరాధుని యొక్క (విరాధు అని తాత్పర్యము.

దశేనం శరభంగస్య సుతీక్ష్ణేన సమాగమమ్

అన సూయా సహస్యా మప్యంగ రాగస్య చాపకణమ్ ౧౪

టీక || శరభంగస్య = శరభంగ యాసహస్యామపి, అనసూయా =
 మహాముని యొక్క (శరభంగమహా అనసూయా దేవితో, సహస్యామ
 మునిని) దశేనం = చూచుటను; సు పి = కూడఁగూర్చుండుటను ; అంగ
 తీక్ష్ణేన = సుతీక్ష్ణమహామునితో, స రాగస్య = మైపూతయొక్క (మై
 మాగమం = చేరుటను ; అనసూ పూతను); అర్చణంచ = ఇచ్చుటను;

(చకార=చేసెను.)

రాముండు, శరభంగునిజూచు
టను సుతీక్ష్ణనితోఁజేరుటను, సీతా
దేవి యనసూయాదేవితోఁ గూడఁ

గూఁచుకొంటును, ఆయనసూయా
దేవితోఁజేరికొని జందనంపు మైపురా
తనిచ్చుటను, వాల్మీకియభివణికొంచె
ను- అనితాత్పర్యము.

అగస్త్యదశకనం చైవ జటాయో రభిసంగమమ్

పంచవట్యాశ్చ గమనం శూర్పణఖ్యాశ్చ దశకనమ్. ౧౯

టీక॥ అగస్త్యదశకనంచైవ=అగ
స్త్యమహామునినిజూచుటను; జటా
యో=జటాయువుయొక్క; అభి
సంగమం=సమాగమమును; పంచ
వట్యాః= పంచవటిక్షేత్రమునకు;

గమనంచ=పోవడమును; శూర్పణ
ఖ్యాః= శూర్పణఖయొక్క(శూ
ర్పణును); దశకనం=చూచుటను,
(చకార=చేసెను).
తాత్పర్యము, సులభము.

శూర్పణఖ్యాశ్చ సంవాదం విరూప కరణం తథా

వధం ఖరత్రిశిరసో రుద్ధానం రావణస్యచ. ౨౦

టీక॥ శూర్పణఖ్యాః=శూర్ప
ణఖయొక్క; సంవాదం=సంధా
షణమును; విరూపకరణంతథా, వి
రూప=రూపవికారముయొక్క
(రూప వికారమును), కరణంత
థా=చేయుటను; ఖరత్రిశిరసోః=

ఖరత్రిశిరులను రాక్షసుల యొక్క
(రాక్షసులను); వధం=చంపుటను;
రావణస్య=రావణునియొక్క; ఉ
ద్ధానంచ=వైలు వెడలుటను. (చకా
ర=చేసెను).

తాత్పర్యము, సులభము.

మారీచస్య వధంచైవ వైదేహ్య హరణం తథా

రాఘవస్య విలాపంచ గృధ్రరాజ నిబహణమ్. ౨౧

టీక॥ మారీచస్య=మారీచుని
యొక్క(మారీచుని); వధంచైవ=

చంపుటను; వైదేహ్య= సీతాదే
వియొక్క (సీతాదేవిని); హరణం

తథా = అపహరించుటను; రాఘవ టాయువు యొక్క (జటాయువు
స్య = రామునియొక్క; విలాపంచ = ను), నిబహుణం = చంపుటను. (చ
దుఃఖించుటను; గృధ్రరాజ నిబర్హ కార = చేసెను).
ణం, గృధ్రరాజ = గద్దలతోడగుజ తాత్పర్యము, సులభము.

కబంధ దశనంచైవ పంపాయాశ్చాపి దశనమ్

శబర్యా దశనంచైవ హనుమ ద్దశనం తథా. ౨౦

టీక || కబంధదర్శనంచైవ, కబం ట్క (శబర స్త్రీని); దర్శనంచైవ =
ధ = కబంధునియొక్క (కబంధుని), చూచుటను; హనుమ ద్దర్శనం త
దర్శనంచైవ = చూచుటను; పంపా థా, హనుమత్ = హనుమంతుని
యాః = పంపా సరస్సుయొక్క (పం యొక్క (హనుమంతుని), దర్శనంత
పా సరస్సును); దర్శనంచాపి = చూ థా = చూచుటను. (చకార = చేసె
చుటను; శబర్యాః = శబర స్త్రీయొ న్ను) తాత్పర్యము, సులభము.

ఋశ్యమూకస్య గమనం సుగ్రీవేణ సమాగమమ్

ప్రత్యయోత్పాదనం సఖ్యం వాలిసుగ్రీవ విగ్రహమ్. ౨౩

టీక || ఋశ్యమూకస్య = ఋశ్య చుటను; సఖ్యం = (రామసుగ్రీవుల
మూకపర్వతమునకు; గమనం = పో కు) స్నేహమును; వాలిసుగ్రీవ విగ్ర
వుటను; సుగ్రీవేణ = సుగ్రీవునితో; స హం, వాఁ సుగ్రీవ = వాలికిని సుగ్రీవు
మాగమం = చేయుటను; ప్రత్యయో నకును, విగ్రహం = యుద్ధమును. (చ
త్పాదనం, ప్రత్యయం = (సుగ్రీవునకు) కార = చేసెను).
సమ్మకమును, ఉత్పాదనం = పుట్టి తాత్పర్యము సులభము.

వాలిప్రమథనం చైవ సుగ్రీవ ప్రతి పాదనమ్

తాతా విలాపం సమయం వషరాత్ర నివాసనమ్. ౨౪

టీక || వాలిప్రమథనంచైవ, వా నంచైవ = చంపుటను; సుగ్రీవ ప్రతి
లి = వాలియొక్క (వాలిని); ప్రమథ పాదనం, సుగ్రీవ = సుగ్రీవునకు, ప్ర

తిపాదనం=రాజ్యము, నిచ్చుటను; నం, వషణరాత్ర=వానగల, రాత్రు
తారావిలాపం, తారా=వాలిభా లయందు (వషణతుఫునందులను
ర్యయగుతారయొక్క; విలాపం= ట), నివాసనం= నివసించుటను.
ఏడ్పును; సమయం=రామసుగ్రీవుల (చకార=చేసెను).
సంకేతమును; వషణరాత్రసేవాస తాత్పర్యము, సులభము.

కోపం రాఘవ సింహస్య బలానా ముపసంగ్రహమ్

దిశః ప్రస్థాపనం చైవ పృథివ్యాశ్చ నివేదనమ్. ౨౫

టీక || రాఘవసింహస్య, రాఘ టను; దిశః=దిక్కులను గూచి; ప్ర
వ=రఘవంశమునందుఁబుట్టిన రా స్థాపనంచైవ=వైస్యమాలం, బంపు
జాలయందు, సింహస్య=శ్రేష్ఠుడ టను; పృథివ్యాః=ధూమియొక్క
గురామనియొక్క; కోపం=సుగ్రీ (ధూమిని, అనఁగాచేశములస్థితిని
వుని యందలి కోపమును; బలా అనుట); నివేదనంచ=చెప్పుటను.
నాం=వైస్యములయొక్క (వైస్య (చకార=చేసెను).
ములను), ఉపసంగ్రహం=చేచుక తాత్పర్యము, సులభము.

అంగుళీయకదానంచ ఋతుస్య బిలదశకనమ్

ప్రాయోపవేశనం చాపి సంపాతే శ్చాపి దశకనమ్. ౨౬

టీక || అంగుళీయకదానంచ, పాతే=జటాయువు అన్నయగు
అంగుళీయక=ఉంగరముయొక్క, సంపాతయొక్క (సంపాతీని); ద
(ఉంగరమును) దానంచ = హను శకనంచాపి=చూచుటను, (చకా
మంతున, కిచ్చుటను; ఋతుస్య=ఋ ర=చేసెను).
తునియొక్క; బిలదర్శనం, బిల=బి రాముడు హనుమంతైన కం
లముయొక్క (బిలమును), దర్శనం= గరమునిచ్చుటను, హనుమదాదులు
చూచుటను; ప్రాయోపవేశనంచా ఋతుబిలమునునొక్క-గొప్ప గుహ
పి, ప్రాయ=చావుకొఱకు, ఉపవే నుజూచుటను, వారలు సీతంగానక
శనంచాపి=కూచుకొందుటను; సం మరదౌఘమునిద్దపడుటను, వార

౧౧౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

లుసంపాతిం జూచుటను, వాల్మీకి | ను- అనితాత్పర్యము.

రామాయణములో నభివణిం చె

పర్వతా రోహణం చాపి సాగరస్యచ లంఘనమ్

సముద్ర వచనాచ్చైవ మైనాకస్యచ దశకనమ్. ౨౭

టీక|| పర్వతారోహణం చాపి, ను; సముద్ర వచనాచ్చైవ, సము
పర్వత= మహేంద్రపర్వతముయొ | ద్ర = సముద్రునియొక్క, వచనా
క్క(మహేంద్ర పర్వతమును), ఆ | చైవ=మాటవలన; మైనాకస్య=
రోహణంచాపి=ఎక్కు-టను; సాగ | మైనాక పర్వతముయొక్క; దశక
రస్య= సముద్రముయొక్క (సము | వంచ=చూడబడుటను. (చకార=
ద్రమును); లంఘనంచ = చాటుట | చేసెను). తాత్పర్యము సులభము.

సింహికాయాశ్చ నిధనం లంకామలయదశకనమ్

రాత్రౌ లంకాప్రవేశంచ ఏకస్యాథ విచింతనమ్. ౨౮

టీక|| సింహికాయాః=సింహిక | నం= చూచుటను; రాత్రౌ=రాత్రి
యొక్క; నిధనంచ=చావును; లంకా | యందు; లంకాప్రవేశంచ, లంకా=
మలయదర్శనం, లంకామలయ=లం | లంకయొక్క (లంకను) ప్రవేశంచ=
క యందుండెడి పర్వతైక దేశము | చొచ్చుటను; ఆథ = అప్పుడు, ఏక
యొక్క (పర్వతైక దేశమును, “మల | న్య= ఒక్కడైన హనుమంతుని యొ
యః పర్వతాంతరే, పర్వతాంతరే | క్క; విచింతనం= ఆలోచించుటను.
యోద్యానే” అనిరత్నమాల), దర్శ | (చకార=చేసెను) తాత్పర్యమును.

దశకనం రావణస్యాపి పుష్పకస్యచ దశకనమ్

ఆపానభూమి గమన మవరోధస్య దశకనం. ౨౯

టీక|| రావణస్య = రావణుని | మానముయొక్క (పుష్పకవిమాన
యొక్క (రావణుని); దశకనమపి= | మును); దర్శనంచ= చూచుటను; ఆ
చూచుటను; పుష్పకస్య = పుష్పకవి | పానభూమి గమనం, ఆపానభూ

మి-మద్యమునుద్రాగు ప్రదేశమున పురమును; దర్శనం=చూచుటను.
కు;గమనం=పోవుటను; అవరోధ (చకార=చేసెను).
స్య=అంతఃపురముయొక్క (అంతః తాత్పర్యము, సులభము.

అశోకవనికాయానం సీతాయాశ్చాపి దశకనమ్

అభిజ్ఞానప్రదానంచ రావణస్యచ దశకనమ్. ౩౦

టీక || అశోకవనికాయానం, అ సుంగరముయొక్క (ఉంగరమును),
శోకవనికా = అశోకవనమునకు, ప్రదానంచ=ఇచ్చుటను; రావణ
యానం=పోవుటను; సీతాయా= స్య=రావణునియొక్క (రావణుని)
సీతాదేవియొక్క (సీతాదేవి); దర్శనంచ=చూచుటను. (చకార=
దశకనంచాపి=చూచుటను; అభిజ్ఞా చేసెను).
నప్రదానంచ, అభిజ్ఞాన=గుఱుతగు తాత్పర్యము, సులభము.

రాక్షసీ తజకనం చైవ త్రిజటా స్వప్న దశకనమ్

మణిప్రదానం సీతాయా వృక్షభంగం తథైవచ. ౩౧

టీక || రాక్షసీతజకనంచైవ, మణి=శిరోరత్నముయొక్క (శిరో
రాక్షసీ=రాక్షసస్త్రీలయొక్క, త రత్నమును), ప్రదానం=హనుమం
జకనంచైవ=సీతను దేశించి, యద తునకిచ్చుటను; తథా=అట్లు; వృక్ష
ల్పుటను; త్రిజటాస్వప్నదశకనం, భంగమేవచ, వృక్ష=చెట్లయొక్క,
త్రిజటా=త్రిజటయొక్క, స్వప్నద (చెట్లను) భంగమేవచ=విఱచుట
ర్శనం=కలగనుటను; సీతాయా= ను. (చకార=చేసెను).
సీతాదేవియొక్క; మణిప్రదానం, తాత్పర్యము, సులభము.

రాక్షసీ విద్రవం చైవ కింకరాణాం నిబహణమ్

గ్రహణం వాయుసూనోశ్చ లంకాదాహాభి గజకనమ్. ౩౨

టీక || రాక్షసీవిద్రవంచైవ, రా వంచైవ = పాటుటను; కింకరా
క్షసీ=రాక్షసస్త్రీలయొక్క, విద్ర ణాం = రావణునిభటులయొక్క

౧౧౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

(భటులను); నిబహుణం=చంపుట	సం, లంకా=లంకయొక్క (లంకను)
ను; వాయుసూనోః=వాయువుకొ	దాహ = కాల్పుటచే, అభిగజా
డుకైనహనుమంతునియొక్క (హ	నం=అజులును; (చకార=చేసె
నుమంతుని); గ్రహణంచ=పట్టు	ను).
కొనుటను; లంకా దాహాభిగజా	తాత్పర్యము, సులభము.

ప్రతిష్ఠవన మేవాథ మధూనాం హరణం తథా

రాఘవాశ్వాసనం చాపి మణినిర్యాతనంతథా. ౩౩

టీక॥ అథ=అపిమ్మట; ప్రతిష్ఠ	పి=ఊటచించుటను; మణినిర్యాతనం
వనమేవ=మఱలసముద్రమునుదా	తథా, మణి=శిరోరత్నముయొక్క
టుటను; మధూనాం=తేనియలయొ	(శిరోరత్నమును), నిర్యాతనంత
క్క (తేనియలను); హరణంత	థా=రామునకు, అప్పగించుటను-
థా=అపహరించుటను; రాఘవా	(చకార=చేసెను).
శ్వాసనంచాపి, రాఘవ=రాముని	తాత్పర్యము, సులభము.
యొక్క (రాముని), ఆశ్వాసనంచా	

సంగమంచ సముద్రేణ నశ సేతోశ్చ బంధనమ్

ప్రతారంచ సముద్రస్య రాత్రౌ లంకావరోధనమ్. ౩౪

టీక॥ సముద్రేణ = సముద్రుని	తారంచ=దాంటుటను; రాత్రౌ=
తో; సంగమంచ=సేన్యసహితుఁ	రాత్రియందు; లంకా వరోధనం,
డైరాముడు, చేరుటయును; నశ	లంకా = లంకయొక్క (లంకను),
సేతోః=నలునిచేఁ గట్టఁబడిన సేతు	అవరోధనం = ముట్టచించుటను.
వుయొక్క (సేతువును); బంధనం	(చకార=చేసెను).
చ=కట్టుటను; సముద్రస్య=సము	తాత్పర్యము, సులభము.
ద్రముయొక్క (సముద్రమును); ప్ర	

విభీషణేన సంసగం వధోపాయ నివేదనమ్

కుంభకణ్ణస్య నిధనం మేఘనాద నిబర్హణమ్. ౩౦

<p>టీక॥ విభీషణేన = విభీషణుని తోఃసంసగ్గం = సంబంధమును; వధోపాయనివేదనం, వధ=రావ ణునిజంఘటయందు; ఉపాయ=</p>	<p>కుంభకణ్ణస్యనియొక్క; నిధనం= చావును; మేఘనాదనిబర్హణం, మే ఘనాద=ఇంద్రబిత్తుయొక్క (ఇం ద్రబిత్తును), నిబహ్ణణం=చంపు టను. (చకార=చేసెను). నం=తెల్పుటను; కుంభకణ్ణస్య= తాత్పర్యము, సులభము.</p>
--	---

రావణస్య వినాశంచ సీతావాప్తి మలేః పురే
విభీషణాభిషేకంచ పుష్పకస్యచ దశకనమ్. ౩౧

<p>టీక॥ రావణస్య = రావణుని యొక్క; వినాశంచ=చావును; అ లేః=శత్రువుయొక్క; పురే=పట్ట ణమందు; సీతావాప్తి, సీతా=సీ తాదేవియొక్క (సీతాదేవిని), అ వాప్తి=పొందుటను; విభీషణాభి</p>	<p>షేకంచ, విభీషణ = విభీషణునియొ క్క, అభిషేకంచ=పట్టాభిషేకము ను; పుష్పకస్య = పుష్పకవిమానము యొక్క (పుష్పకవిమానమును); ద శకనంచ=చూచుటను. (చకార= చేసెను). తాత్పర్యము సులభము.</p>
--	--

అయోధ్యాయాశ్చ గమనం భరతేన సమాగమమ్
రామాభిషేకాః ధ్యాయం సర్వసైన్య విసజ్జనమ్
స్వరాష్ట్ర రంజనంచైవ వైదేహ్యాశ్చ విసజ్జనమ్. ౩౨

<p>టీక॥ అయోధ్యాయాః = అ యోధ్యా పట్టణమునకు; గమనం చ=పోవుటను; భరతేన=భరతుని తో; సమాగమం=చేయటను; రా మాభిషేకాః ధ్యాయం, రామ =</p>	<p>రామునియొక్క, అభిషేకాః ధ్యాయం=పట్టాభిషేకోత్సవమును; స ర్వసైన్యవిసజ్జనం, సర్వ=సమస్త ములైన, సైన్య=సైన్యములయొ క్క (సైన్యములను), విసజ్జనం=</p>
--	---

విడుచుటను; స్వరాష్ట్రరంజనంచై	దేహ్యః=సీ తాదేవియొక్క (సీతా
వ, స్వ=తనదగు, రాష్ట్ర=రాజ్య	దేవి) విసజ్జనంచ=విడుచుటను.
ముయొక్క (రాజ్యమును), రంజనం	(చకార=చేసెను).
చైవ=సంతోషింపఁజేయుటను; వై	తాత్పర్యము, సులభము.

అనాగతంచ యత్కించి ద్రామస్య వసుధాతలే
తచ్చకానోత్తరే కావ్యే వాల్మీకి ర్భగవాన్మహిః. ౩౮

టీక॥ రామస్య=రామునకు; వ	(ఇట్లు, ౧౦వ శ్లోకముమొదలు,
సుధాతలే=ధూతలమందు; అనా	౩౮వ శ్లోకము కడవఱకు, నేకాన్వ
గతం=నడవఁబోవునట్టి; యత్=ఏ	యముగా, నెఱుంగునది).
చక్రిత్రము; కించిత్=కొంచెము; అ	సీతావిసజ్జనమునకుఁబూర్వ
స్తి(అధ్యాహృతము) కలదో; ఉత్త	ముజరిగినకథాభాగమును పట్టాం
రే=ఉత్తరకథాప్రతిపాదకముగు;	డముల యందును, సీతావిసజ్జన
కావ్యే=కావ్యమందు; తచ్చ=దాని	ముమొదలగు భవిష్యత్కథాభాగ
ని; భగవాన్=మాహాత్మ్యము గల	మును త్తరకాండమునందును, భగ
వాఁడును; ఋషిః= పరమార్థము	వంతుఁడగువాల్మీకిమహర్షి, యభి
నుదెలిసినవాఁడునగు; వాల్మీకిః=	వణిఁంచెను. అని తాత్పర్యము.
వాల్మీకిమహర్షి; చకార=చేసెను.	

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, తృతీయస్కంః.

ఇది, స్పష్టార్థము

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ తృతీయస్కంఠిక,

ముగిసినది.

(౫౬)

చతుర్థసర్గప్రారంభః.

ప్రాప్తరాజ్యస్య రామస్య వాల్మీకి భాగవాన్మహిః
చకార చరితంకృత్సం విచిత్రపద మాత్మవాక్. ౧

టీక॥ భాగవాన్=మాహాత్మ్య	చరిత్రమును; చకార=చేసెను.
ముగలవాఁడును; ఆత్మవాక్=బు	భగవంతుండును “నాన్మహిఃకు
ద్దిశాలియును; ఋషిః=కార్య	రులేకావ్యం”(ఋషిగానివాఁడుకా
ముసేమశక్తుఁడునగు; వాల్మీకిః=	వ్యముసేయఁజాలఁడు) అనునట్లు,
వాల్మీకి; ప్రాప్తరాజ్యస్య, ప్రా	ఋషియగుటం బట్టి, కావ్యము సే
ప్త=పొందఁబడిన, రాజ్యస్య=రా	యసమధుండునగు వాల్మీకి, రా
జ్యముగల; రామస్య=రామునియొ	ముండు, రాజ్యమును బాలింపుచుం
క్కః; విచిత్రపదం, విచిత్ర=ఆశ్చర్య	డఁగా, నతఁచరిత్రమంతయు, విచి
జనకములగు, పదం=శబ్దములుగల;	త్రంబులగుశబ్దములతోఁ జేసెను.
కృత్సం=సమస్తమైన; చరితం=	అనితాత్పర్యము.

చతుర్వింశ త్సహస్రాణి శ్లోకానా ముక్తవాన్మహిః
తథా సర్గశతాత్ పంచ షట్కాండాని తథోత్తరమ్. ౨

టీ॥ఋషిః=వాల్మీకిమహర్షి; శ్లోకా	ను; ఉత్తరం తథా=ఉత్తరకాండ
నాం=శ్లోకములయొక్క; చతుర్విం	మును; ఉత్తవాక్=చెప్పెను.
శత్సహస్రాణి=ఇరువదినాలుగువే	వాల్మీకిమహర్షి, ఇరువదినాలు
లును (ఇరువదినాలుగువేలశ్లోకము	గువేలశ్లోకములును, ఐదునూలు
లనుఅనుట); పంచ=ఐదు; సర్గశ	సర్గాలును, ఏడు కాండములును,
తాత్తథా=నూలుసర్గాలను; ష	డండునట్లు, రామాయణమును శేసె
ట్=ఆఱు; కాండాని=కాండముల	ను. అనితాత్పర్యము.

౧౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

కృత్వాపి తన్మహాప్రాజ్ఞ స్సభవిష్యం సహోత్తరమ్
చింతయామాస కోన్వేత త్ప్రయుంజీయా దితి ప్రభుః. ౩

టీక॥ మహాప్రాజ్ఞః = పండిత	యామాస=ఆలోచించెను.
శ్రేష్ఠఃదైనఃప్రభుః = సమర్థుడగు	పండితశ్రేష్ఠుండును సమర్థుండును
వాల్మీకిఃసహోత్తరం = శ్రీరామప	గువాల్మీకి, శ్రీరామపట్టాభిషేకము
ట్టాభిషేకమునకు వెనుకటికథాభా	నకువెనుకటికథలను, అశ్వమేధము
గముతోఁ గూడినదియు ; సభవి	సేయుటకు వెనుకటి భవిష్యత్కథ
ష్యం=అశ్వమేధమునకు వెనుకటిభ	లనుం, శేర్పి, యారామ కథనంత
విష్యత్కథతోఁ గూడినదియు నగు;	యుఁజేసి, “దీని నెవ్వఁడుపఠించిలో
తత్ = ఆరామాయణమును; కృ	కమునందుఁ బ్రవర్తిల్లఁ జేయును”
త్వాపి=చేసియు;కోను=ఎవ్వఁడు;	అని యాలోచించెను.
ఏతత్=దీనిని;ప్రయుంజీయాత్ =	అనితాత్పర్యము.
ప్రయోగించును;ఇతి = అని;చింత	

తస్య చింతయ మానస్య మహామేఽర్ఘావితాత్మనః
అగృహ్ణీతాం తతః పాదౌ ముని వేషౌ కుశలవా. ౪

టీక॥తతః=ఆపిమ్మట; మునివే	గృహ్ణీతాం=పట్టుకొనిరి.
షౌ, ముని=మునులయొక్క, వే	ఆవాల్మీకిమహాముని, తగిన శి
షౌ = వేషముల వంటివేషములుగ	ఘృణదూరకొనుటకై పరమాత్మ
ల;కుశలవా=కుశలపులు; చింతయ	యందు మనసునిడి చింతింపు చుం
మానస్య = ఆలోచింపుచున్నవాఁ	డఁగా,మునివేషములధరించి యుం
డును; భావితాత్మనః, భావిత=	డుకుశలపులనురాజపుత్రులు, ఆవా
ధ్యానించబడిన,ఆత్మనః=పరమా	ల్మీకిపాదములకభివందనముఁజేసిరి.
త్మగలవాఁడునగు;తస్య=ఆవాల్మీకి	అనితాత్పర్యము.
యొక్క;పాదౌ=అడుగులను; అ	

కుశీలపాతు ధమజ్ఞౌ రాజపుత్రౌ యశస్వినౌ
భ్రాతృ శ్వరసంపన్నౌ దదశాశ్రమ వాసినౌ. ౫

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)= న్నౌ=కూడుకొనినవారును; ఆశ్ర
మవాస్తీకి; ధమజ్ఞౌ=ధమజ్ఞముల
నెఱింగినవారును; రాజపుత్రౌ =
రాజకొమరులును; యశస్వినౌ=
కీర్తిగలవారును; భ్రాతృ=శో
డంబుట్టువులును; శ్వరసంపన్నౌ,
స్వర=శారీరసౌష్ఠ్యముతో, సంప
న్న=కూడుకొనినవారును; ఆశ్ర
మవాస్తీనౌ, ఆశ్రమ=తనయాశ్రమ
మందు, వాసినౌ=వాసముసేయు
చుండువారునగు; కుశీలపా=కుశ
లపులను; (“తు” అనునదిపాదపూ
రణార్థము.)దదర్శ = చూచెను.
తాత్పర్యము, సులభము.

వాస్తీకిమహర్షిః.

అశ్రమం.

కుశీలం.

సతు మేధావినౌ దృష్ట్వా వేదేషు పరినిష్ఠితౌ
వేదోప బృంహదాధాకాయ తా వగ్రా హయత ప్రభుః. ౬

౧౫౪ ప్రతిపదాండ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

కావ్యంరామాయణం కృత్సం సీతాయాశ్చరితం మహాత్
పాలస్త్య వధ మిత్యేవ చకార చరితవ్రతః. ౭

టీక ॥ ప్రభుః=స్వతంత్రుడై నః=ః=ఆవాల్నీకి; మేధావిసా=బుద్ధిశాలులును; వేదేషు=వేదముల యందు; పరినిష్ఠితౌ=దృఢమైననష్ట గలవారునగు; కుశలవౌ (అధ్యాపకృతము) = కుశలపులనః; ద్యౌష్ట్యా=చూచి; (తాను) చరితవ్రతః, చరిత=ఆచరింపబడిన, వ్రతః=చాంద్రదాయకాదివ్రతములంగలవాడై; సీతాయః=సీతాదేవి యొక్క; కృత్సం=సమస్తమైన; చరితం=చరిత్రమును; పాలస్త్యవధం, పాలస్త్య=పులస్త్యునిమందు బుట్టిన రావణునియొక్క, వధం=చంపుటను; ఇత్యేవ=ఏనగు టింటియే; రామాయణం=రామాయణమనెడు; యతః=మహాత్=

గొప్పదైన; కావ్యం=కావ్యమును; చకార=చేసెనో; వేదోపబృంహాణాధాణు, వేద=వేదములయొక్క, ఉపబృంహాణం=అథానిర్వచనమును, అధాణు = ప్రయోజనముకొఱక; తౌ=ఆకుశలపులను; తత్ (అధ్యాపకృతము)=ఆకావ్యమును; అగ్రాహయత=గ్రహించునోసెను.

స్వతంత్రుడగువాల్నీకి, బుద్ధిశాలులును సాంగంబుగ వేదాధ్యయనముజేసినవారలునగు నా కుశలపులంబూచి, తాను సీతాచరిత్రమును రావణవధమునుం గుఱించిరచించి చరామాయణంబనుమహాకావ్యము నాకుశలపులకుం దెలియజెప్పెను. అని తాత్పర్యము.

పాత్యే గేయేచ మధురం ప్రమాదై మ్రిభి రస్వితమ్
జాతిభి స్సప్తభి ర్చథం తద్రీలయ సమస్వితమ్. ౮
రనై శృంగార కారుణ్య హాస్య వీర భయానకైః
రౌద్రాదిభిశ్చ సంయుక్తం కావ్య మేత దగాయతామ్. ౯
తాతు గాంధర్వ తత్త్వజ్ఞౌ మూర్ఖనాస్థానకోవిదౌ

భ్రాతృకా స్వరసంపన్నా గంధర్వా వివ రూపితౌ. ౧౦
రూప లక్షణ సంపన్నా మధుర స్వరభాషితౌ
బింబా చివోద్భృతా బింబౌ రామదేహ తథాపరా. ౧౧

టీక|| గాంధర్వతత్వజ్ఞౌ; గాంధర్వ=గానశాస్త్రముయొక్క, తత్వ=రహస్యములను, జ్ఞౌ=ఎఱిగినవారును; మూర్ఛనాస్థాన కోషదౌ, మూర్ఛనా=స్వరపూర్ణతయొక్క, స్థాన=పుట్టుచోట్లును; కోషదౌ=ఎఱిగినవారును; భ్రాతృకా=తోడఁ బుట్టువులును; స్వరసంపన్నా, స్వర=శాంతముతో, సంపన్నా=కూడికొనినవారును; రూపితౌ=మనుష్యరూపముగల; గంధర్వావివ(స్థితౌ)=గంధర్వులవలెనున్నవారును; రూపలక్షణసంపన్నా, రూప=నాటకముయొక్క (“రూపస్వభావేశుక్లాదౌ సౌందర్యేనాటకేపతౌ” అనిభాస్కరనిఘంటువు), లక్షణ=లక్షణములతో; సంపన్నా=కూడికొనినవారును; మధుర స్వరభాషితౌ, మధుర స్వర=మనోహరమైన ధ్వని గలుగు నట్లు, భాషితౌ=పలుకువారును; తథా=అట్లు; బింబాత్=మూల బింబమైన; రామదేహత్, రామ=రా

మునియొక్క, దేహత్=దేహమునుండి; ఉద్భృతౌ=సమింపఁబడిన; అపరా=ఇతరములైన; బింబావివ(స్థితౌ)=ప్రతిబింబములవలెనున్నవారునగు; తౌ=ఆకుశలపులు (“తౌ” అనునది పాదపూరణార్థము.); పాత్యే=పఠించుటయందును; గేహేచ=పాడుటయందును; మధురం=మనోహరమైనదియును; త్రిధిః=మూడైన; ప్రమాణైః=ద్రుత మధ్యవిలంబితము లనెడు ప్రమాణములతో; అన్వితం=కూడినదియును; సప్రధిః=ఏదైన; బాతిధిః=పడమధ్యమ గాంధారసిమాదక్షభజైవతపంచమంబు లనెడు జాతులతో; బద్ధం=కట్టఁబడినదియును; తంత్రీలయసమన్వితం, తంత్రీ=వీణతంత్రులయొక్క, లయ=తాళాదిసామ్యముతో, సమన్వితం=కూడినదియును; శృంగారకారుణ్యహాస్యవీరభయానకైః=శృంగారకారుణ్యహాస్యవీర భయానకంబులను నవి

౧౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

యును; రౌద్రాదిభిశ్చ = రౌద్ర, (అదిశబ్దముచేత) బీభత్సాద్భుత శాంతంబులనునవియునగు; రస్యైః = రసములతో; సంయుక్తం = కూడుకొనినదియునగు; ఏతత్ = ఈ; కావ్యం = రామాయణ కావ్యమును; అగాయతాం = పాడిరి.

గానశాస్త్రరహస్యములనెఱింగి షడ్జాది స్వరముల యుత్పత్తిస్థానంబులఁజెల్పిసికొని, నాటకయోగ్యములైన యభినయములతో, మనోహరంబగుకంతంబున, మధురస్వరం

బుగభాషింపుచు, మానుషవేషధారులగుగంధర్వులుంబోలె వెలుంగుచున్నవారునుమూలబింబంబగురామచేహంబువలన సంగ్రహింపఁబడినప్రతిబింబములట్లున్నవారు నగునా కుశలపులు, మనోహరంబుగఁబఠించుటకును బాడుటకునుండగి, దుగ్రీతమధ్యవిలంబితములనొప్పుచు, షడ్జాదిసప్తజాతులుగలిగి, శృంగారాదినవరసంబులచే రమణీయంబైన యీ రామాయణ కావ్యమును పాడిరి. అని తాత్పర్యము.

తౌ రాజపుత్రౌ కాత్మేన ధవ్యమాఖ్యాన ముత్తమమ్
వాచోవిధేయం తత్సర్వం కృత్వా కావ్య మనిందితౌ. ౧౨
ఋషీశాంచ ద్విజాతీనాం సాధూనాం చ సమాగమే
యథోపదేశం తత్త్వజ్ఞౌ జగతు స్సుసమాహితౌ. ౧౩
మహాత్మానా మహాభాగా సర్వలక్షణ లక్ష్మితౌ

టీక॥ రాజపుత్రౌ = రాజకొమరులును; అనిందితౌ = దూఱఁదగినవారును; తత్త్వజ్ఞౌ = నిశ్చితాభిప్రాయము నెఱింగినవారును; సుసమాహితౌ = మిక్కిలి యెచ్చరికగలవారును; మహాత్మానా = గొప్పబుద్ధిగలవారును; మహాభాగా = గొప్పభా

గ్యము గల వారును ("భాగాభాగ్యాంతరుల్యాంశాః" అనివై జయంతి); సర్వలక్షణలక్ష్మితౌ, సర్వ = సమస్తములైన, లక్షణ = శుభలక్షణములతో, లక్ష్మితౌ = కూడుకొనినవారునగు; తౌ = ఆకుశలపులు; కాత్మేన = సాకల్యముగ; ధవ్యం = ధ

మఁముతోఁగూడినదియును; ఉత్త
మం=శ్రేష్ఠమైనదియునగు; ఆఖ్యా
నం=చరిత్రరూపమైన; తత్=ఆ;
కావ్యం = రామాయణకావ్యము
ను; సర్వం=అంతయును; వాచః=
నోటికి; విధేయం=వశమును గా; కృ
త్వా=చేసికొని; ఋషీణాంచ=
ఋషులయొక్కయు; ద్విజానాం=
ద్విజులయొక్కయు; సాధూనాం
చ= పెద్దలయొక్కయు; సమాగ
మే=సభయందు; యథోపచేశం=
తమకుపచేశించినరీతినిదప్పక; జగ
తుః=పాడిరి.

మిక్కిలిబుద్ధిశాలులును సమస్త
శుభలక్షణములతోను గూడినవారు
నగు నారాచకొమరులు, రామా
యణముయొక్క యథాధాఁక్షక
ము దెలిసికొని, సావధానులై, సమ
స్త స్థలములయందును ధర్మమయ
మై యుత్తమమై పూర్వముజరిగిన
చరిత్రమును జెప్పుచున్న యీరా
మాయణ మహాకావ్యమునంతయు
నోటికివచ్చునట్లుచేసికొని, ఋషు
లనుద్విజులనుసాధువులును, జేరు
కాలములయందు, చాడసాగిరి.
అని తాత్పర్యము.

తా కదాచి త్వమేతానా మృషీణాం భావితాశ్చనామ్. ౧౪
ఆసీనానాం సమీపస్థా విదం కావ్యమగాయతామ్

టీక॥ తా=ఆకుశలవులు, కదా
చిత్=ఒకానొకప్పుడు, భావితా
త్వనాం, భావిత=ధ్యానింపఁబడిన,
ఆత్మనాం=పరమాత్మగలవారును,
సమేతానాం = గుంపుచేరినవారు
ను, ఆసీనానాం=కూచుకొండినవా
రునగు, ఋషీణాం = ఋషులయొ
క్క; సమీపస్థా=సమీపమందున్న
వారలై; ఇదం=ఈ, కావ్యం=రా

మాయణ కావ్యమును, అగాయ
తాం=పాడిరి.
ఆకుశలవులు, ఒకానొకప్పుడు,
పరమజ్ఞానులగు ఋషులకొందఱు
సభచేరి కూర్చుండియుండగా,
వారిసమీపమందుండి యీరామా
యణకావ్యమునుబాడిరి. అని తా
త్పర్యము.

త చ్ఛృత్వా మనయ స్సర్వే బాష్పపర్యా కులేక్షణాః. ౧౫

౧౨౮ ప్ర తివదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

సాధుసాధ్వీతి తా వూచుః పరంవిస్తయ మాగతాః

టీక॥ సర్వే = సమస్తలయిన, మురునై; తా = ఆకుశలపులంగూచి,
 నయః = మునులు, తత్ = ఆపాట సాధుసాధ్వీతి = బలౌబలౌ యని;
 నుః శ్రుత్వా = విని, పరం = అధికమై డాచుః = చెప్పిరి.
 నః విస్తయం = ఆశ్చర్యమును; ఆగ ఆయుషులు, వారి పాటను విని, మి
 తాః = బాంధినవారును; బాష్పప గుల నాశ్చర్యమునుబొంది, కన్నుల
 ర్యాకులేషతాః, బాష్ప = సంతసం నానందబాష్పములు గాఱుగా నా
 పుంక్షీరుచే, వ్యాకుల = కలంతవడి కుశలపులంజూచి, బలే! బలే! అని
 న, ఈషతాః = సేతములుగలవా మెచ్చుకొనిరి అని తాత్పర్యము.

తే ప్రీతమనన స్సర్వే మునయో ధర్మవత్సలాః. ౧౬

ప్రశంసుః ప్రశస్తవ్యా గాయమానౌ కుశలౌ

టీక॥ ధర్మవత్సలాః, ధర్మ = వారునైన, కుశలౌ = కుశలపులను;
 ధర్మమందు; వత్సలాః = మిక్కిలి ప్రశంసుః = కొనియాడిరి.
 స్నేహముగల; తే = ఆ; సర్వే = సమ ధర్మైకబుద్ధిగల ఆయుషులంద
 స్తులయిన; మునయః = ఋషులు; ప్రి టును, సంతసించి, మధురముగా
 తమననం, ప్రీత = సంతోషించిన, మ రామాయణమును బాడుటం బట్టి
 ననం = హృదయములుగలవారలై; కొనియాడందగి యున్న కుశలపుల
 గాయమానౌ = పాడుచున్నవారు ను, బ్రశంసించిరి. అని తాత్పర్యము.
 ను; ప్రశస్తవ్యా = కొనియాడందగిన

అహూ గీతస్య మాధుర్యం శ్లోకానాంతు విశేషతః- ౧౭

చిరసిర్వృత్త మప్యేత త్ప్రత్యక్షమివ దశితమ్

టీక॥ గీతస్య = పాటయొక్క; అహూ = ఆశ్చర్యకరము; శ్లో
 మాధుర్యం = మనోహరమగుట; కానాం = శ్లోకముల యొక్క;

మాధుర్యంతు(అధ్యాహృతము)ను
నోహరమగుటయును, విశేషతః =
మిక్కిలి; ఆహా = ఆశ్చర్యకరము.
ఏతత్ = ఈచరిత్రము; చిరనిర్వృత్త
మపి, చిర = బహుకాలము, నిర్వృ
త్తమపి = కడచినదియైనను; ప్రత్యక్ష
మివ = కట్టెదుటనడిచినదివలె; దర్శి
తం = చూపబడినది.

ఈపాటమిక్కిలి మధురముగాను
న్నది, శ్లోకములమఱియుమధురము
లుగానున్నవి, ఈకావ్యము, రామ
కథపెద్దకాలమునకు మునుపునడిచి
నదైనను, ఇప్పుడుకట్టెదుటనడుచు
చుంనట్లు, లేటగాఁ, డెల్పుచున్నది.
అని తాత్పర్యము.

ప్రవిశ్య తా వుభౌ సుష్ఠ భావం సమ్య గగాయతామ్. ౧౮
సహితౌ మధురం రక్తం సంపన్నం స్వరసంపదా

టీక|| తౌ = ఆ; ఉభౌ = ఇద్దఱు
ను; సహితౌ = కూడుకొనినవారై;
(అనగా, సమమైనలయముగలిగి,
అనుట.) భావం = అభిప్రాయము
ను; సుష్ఠు = చక్క-గా; ప్రవిశ్య = ప్ర
వేశించి; మధురం = మనోహరము
ను; స్వరసంపదా = ప్లజ్జాదిస్వరసం
పదతో, సంపన్నం = కూడుకొని
యున్నదియును. రక్తం = రాగము
తోఁగూడినదియు నగునట్లు, సమ్య

క్ = చక్క-గా, అగాయతాం =
పాడిరి.
ఆకుశలపులు, ఇద్దఱును సమమైన
లయముగలిగి యేకకంఠులై, కవియ
భిప్రాయమరీతిని, ఆయారసముల
నా విష్కరించుచు, మనోహరము
గా ప్లజ్జాదిస్వరములతోఁగూడి, రా
గయుక్తమై యుండునట్లు, పాడిరి.
అని తాత్పర్యము.

ఏవం ప్రశస్యమానౌ తౌ తపశ్శ్లాఘ్యై మహాత్మభిః. ౧౯
సంరక్తతర మత్యథాం మధురం తావ గాయతామ్

టీక|| తపశ్శ్లాఘ్యైః, తపః = తప
స్సుచేతను, శ్లాఘ్యైః = కొనియాడఁ

దగిన; మహాత్మభిః = మిక్కిలిబుద్ధి
శాలులగుబుఘులచేత; ఏవం = ఈ

ప్రకారము; తౌ=ఆకుశలవులు; ప్ర పాడిరి.

శస్యమానౌ=కొనియాడఁబడుచు

మిక్కిలియుఁ దపస్సులునుబుద్ధి

న్నవారై; సంతతతరం=త్రేష్యము

శాలులునగు మహాఘౌ వీప్రకార

లైనరాగములు హెచ్చుగాఁగలుగు

మున్నాఘింపుచుండఁగా, మఱంత

నట్లును; అశ్యథం=మిక్కిలి; మ

మంచిరాగములతో, మిక్కిలిమధుర

ధురం=మనోహరమగు నట్లును;

ముగాఁబాడిరి. అని తాత్పర్యము.

తౌ=ఆకుశలవులు; అ గాయతాం=

ఋషులు కుశలవులకు బహుమతు లిప్పించుట.

ప్రీతిః కశ్చి స్తుని స్తాభ్యాం సంస్థితః కలశంద దౌ. ౨౦

ప్రసన్నో వల్కలం కశ్చి ద్దౌ తాభ్యాం మహాయశాః

<p>టీక కశ్చిత్ = ఒకానొక; మునిః = ఋషి; ప్రీతః = సంతసించినవాఁడును; సంస్థితః = లేచినవాఁడనై; తాభ్యాం = ఆకుశలవులకొఱకు; కలశం = జలపాత్రమును; దదా = ఇచ్చెను, మహాయశాః = గొప్పకీర్తిఁగల; కశ్చిత్ = ఒకానొకముని; ప్రసన్నః = సంతసించినవాఁడై; తాభ్యాం = ఆకుశలవులకొఱ</p>	<p>కు; వల్క-లం = నారచీరను; దదా = ఇచ్చెను. ఒకానొక మహాషిఁ, సంతసించి ప్రేమాతిశయంబున లేచి, యాకుశలవులకు, జలపాత్రమునిచ్చెను; మహాయశుండగు మఱియొకఁడు, సంతుష్టుడై, నారచీరనిచ్చెను. అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

ఆశ్చర్య మిద మాఖ్యానం మునినా సంప్రకీర్తితమ్. ౨౧
 పరం కవీనా మాధారం సమాప్తంచ యథాక్రమమ్
 అభీత మిదం గీతం సర్వగీతేషు కోవిదా. ౨౨
 ఆయుష్యం పుష్టిజనకం సర్వశ్రుతి మనోహరమ్
 ప్రశస్యమానా సర్వత్ర కదాచి త్తత గాయకా. ౨౩
 రథ్యాసు రాజమాగేషు దదశే భరతాగ్రజః

<p>టీక ఆశ్చర్యం = ఆశ్చర్యము గలిగించునదియును; మునినా = వాత్సీకిచేత; సంప్రకీర్తితం = చక్కగాఁ జెప్పఁ బడి నదియును; కవీనాం = కవులకు; పరం = ఉత్కృష్టమైన; ఆధారం = ఆధారమైనదియును; యథాక్రమం = వరుసతప్పక; సమాప్తం = ముగిసినదియును; ఆఖ్యానం = చరిత్రరూపమునైన; ఇ</p>	<p>దం = ఈ ప్రబంధమును గూచి; సర్వగీతేషు = సమస్త గానములయందును; కోవిదా = సమధులగు కుశలవులారా! యువాభ్యాం (అధ్యాపృతము) = మీచేత; ఆయుష్యం = ఆయుస్సును వృద్ధిబొందించు నదియును; పుష్టిజనకం = పుష్టిని గలిగించు నదియును; సర్వశ్రుతి మనోహరం, సర్వశ్రుతి = స్వరావయవ</p>
---	---

౧౩౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

రూపములైన సమస్త శ్రుతులచే
త, మనోహరం=ఇంపైనదియున
గుఃఇదం=ఈగీతం=పాట; అభి
గీతం=చక్కగాఁబాడఁబడినది; ఇ
తి (అధ్యాత్మతము)=అని; తత్ర=
ఆయశ్వమేధ యజ్ఞ వాటమందును;
రథ్యాను=వీధులయందును; రాజ
మార్గేఘ=రాజమార్గములయందు
ను; ప్రశస్యమానా=కొనియాడఁబ
డుచుండునట్టి; గాయకౌ=గానము
సేయువారైనకుశలపులను; కదా
చిత్=ఒకానొకప్పుడు; భరతాగ్ర
జః = భరతునకన్నయైనరాముఁ
డు; దదశే=చూచెను.

“సమస్త గానములయందునుస

మధులైన ఓకుశలపులారా! వా
ల్కిమహామునిచే, వరుసదప్పక ర
చింపఁబడి, కవులకుఁ బరమాధా
రంబై, యాశ్చర్యావహంబైవెలుం
గుచున్న, శ్రీరామచరిత్రరూపమగు
సీరామాయణంబును, ఆయుర్వృద్ధి
కరంబునుబుష్టిప్రదంబును యుక్త
స్వరావయవంబులచే నొప్పుచున్న
దియునత్యుత్తమంబునగు గానము
చేఁ, బాడితిరి” అని, అశ్వమేధయ
జ్ఞవాటమునందును రాజమార్గా
దులయందునుగొనియాడఁబడుచుం
డుకుశలపులను, రాముఁడు తానశ్వ
మేధయాగము సేయుచున్నప్పుడు,
చూచెను. అనితాత్పర్యము.

స్వవేత్త చానీయ తతో భ్రాతరా స కుశీలవా. ౨౪

పూజయామాస పూజార్హై రామ శ్శత్రునిబహుః

టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; శత్రుని
బహుః = శత్రువులఁజంపునట్టి;
సః=ఆ; రామః = రాముఁడు; పూ
జాహవా, పూజ = పూజకు, అ
ర్హై=తగినవారును; భ్రాతరా=తో
డఁబట్టువులునగు; కుశీలవా=కుశల
పులను; స్వవేత్త=తనయశ్వమేధశా
లాగ్యహమును; ఆనీయ = పొందిం

చి; పూజయామాస = కొనియా
డెను.

శత్రువులఁ జంపునట్టి యారా
ముఁ, దాకుశలపులనుదానుజూచిన
వెనుకనే, వారిందనయశ్వమేధశా
లాగ్యహమునకురప్పించి, స్తోమం
చెను. అనితాత్పర్యము.

అసీసః కాంచనే దివ్యే సచ సింహాసనే ప్రభుః. ౨౫
 ఉపోప విష్ట స్సచివై భ్రాతృభిశ్చ పరంతపః
 దృష్ట్యాతు రూపసంపన్నా తావుభౌ నియతస్తథా. ౨౬
 ఉవాచ లక్ష్మణం రామ శ్శత్రుఘ్నం భరతంతథా
 శ్రూయతా మిద మాఖ్యాన మనయో దేవవర్చసోః. ౨౭
 విచిత్రార్థకపదం సమ్య గ్గాయకౌ తావచోదయత్

<p>టీక ప్రభుః=రాజును; కాంచనే=బంగారుతోఁ జేయఁ బడినదియును; దివ్యే=స్వర్గమునందుఁబుట్టినదియునగు; సింహాసనే=సింహాసనమందు; అసీసః=కూర్చుండియున్నవాఁడును; సచివైః=మంత్రులచేతను; భ్రాతృభిశ్చ=తోఁబుట్టువులచేతను; ఉపోపవిష్టః=చుట్టఁబడినవాఁడును; పరంతపః, పరం=శత్రువులను; తపః=వేదచవాఁడును; నియతః=యజ్ఞదీక్షితుఁడునగు; సః=ఆ (“చ” అనునది పాదపూరణార్థము); రామః=రాముఁడు; రూపసంపన్నా, రూప=సౌందర్యముతో, సంపన్నా=కూడికొనినట్టి; తా=ఆ; ఉభౌ=ఇద్దఱైనకుశలవులను; దృష్ట్యా=చూచి (“తు” అనునది పాదపూరణార్థము); తదా=అప్పుడు; తథా=అట్లు; దేవవర్చసోః, దే</p>	<p>వ=దేవతలయొక్క, వర్చసోః=కాంతివంటికాంతిగల; అనయోః=వీరియొక్క; విచిత్రార్థకపదం, విచిత్ర=ఆశ్చర్యమునుగలిగించునట్టి, అర్థకపదం = అర్థశబ్దములుగల; ఆఖ్యానం=ప్రబంధమును; సమ్యక్=చక్కగా; శ్రూయతా=వినబడుగాక; ఇతి(అధ్యాహృతము)=అని; లక్ష్మణం=లక్ష్మణుని; శత్రుఘ్నం=శత్రుఘ్నుని, భరతం=భరతునిగూర్చి, ఉవాచ=చెప్పెను. తా=ఆ; గాయకౌ=పాఠకులగుకుశలవులను, అచోదయత్=ప్రేరేపించెను.</p> <p>యజ్ఞదీక్షితుండగు రాముఁడు, దశరథునిచేస్వర్గమునుండి తీసికొనిరాబడినస్వర్గమయ సింహాసనమునందుఁగూర్చుండి, తోఁబుట్టువులు సుమంత్రులునుం గొలువ నిండుకొలుపుండి, యతి సుందర రూపులగు</p>
--	--

నాకుశలపులంబాచి, “అశ్చర్యావ | వినుడు” అనితోడంబుట్టువులకుఁజె
హంబులగు శబ్దార్థంబులనొప్పు ప్ర ప్రి, యాకుశలపుల గానము సేయని
బంధమును వీరు గానము సేయఁగా యోగించెను. అనితాత్పర్యము.

తౌ చాపి మధురం రక్తం స్వంచితాయతనిస్వనమ్. ౨౮
తంత్రీలయవ దత్యథాం విశ్రుతాథా మగాయతామ్

టీక || తౌచాపి=ఆకుశలపులు | ట్లు గాను; తంత్రీలయవత్=వీరైతం
ను; మధురం=మనోహరము గాను; తులును దాళాదిసామ్యమును గలు
రక్తం=రాగయుక్తముగాను; స్వం గునట్లు గాను; అత్యర్థం=మిక్కిలి;
చితాయతనిస్వనం, స్వంచిత=మి విశ్రుతాథాం=స్పష్టమైన అర్థము
క్కిలిపూజ్యమును, ఆయత=దీక్షుఁ గలుగునట్లుగాను; అగాయతాం=
మునైన, నిస్వనం= భ్రానిగలుగున పాడిరి. తాత్పర్యము, సులభము.

హ్లాదయ త్వర్వగాత్రాణి మనాంసి హృదయానిచ
శ్రోత్రాశ్రయ సుఖం గేయం తద్భౌ జననంసది. ౨౯

టీక|| శ్రోత్రాశ్రయసుఖం, శ్రో | సంసది, జన=జనులయొక్క, సంస
త్ర=చెవియే, ఆశ్రయ=స్థానము | ది=సభయందు, బభౌ=ప్రకాశిం
గాఁగలశ్రోత్రేంద్రియములకు; సు చెను.
ఖం=సుఖమును గలుగఁజేయునట్టి; వీనులకానందముగలుగఁజేయు
తత్=ఆ; గేయం=కుశలపులపా నాకుశలపుల గానము, వినువారి, స
ట; సర్వగాత్రాణి=సమస్తావయ మస్తావయవములను, మనస్సులను,
వములను; మనాంసి=మనస్సులను; మనస్సుల కధిష్ఠానభూతములైన
హృదయానిచ=మనస్సులకధిష్ఠాన హృదయములను సంతసింపఁజేయు
ములైన హృదయములను; హ్లాదయ చు, జననమాజమందంతటను, బ్రకా
త్=సంతోషింపఁ జేయుచు; జన శించెను. అనితాత్పర్యము.

✓ ఇమా మునీ పాథివ లక్షణాన్వితౌ
కుశీలనౌ చైవ మహా తపస్వినౌ
మమాపి తద్భూతి కరం ప్రవక్ష్యతే
మహాను భావం చరితం నిబోధత. ౩౦

<p>టీక॥ హేజనాః (అధ్యాపృతము) = ఓజనులారా! ఇమా = ఈ కుశలవులు; మునీ = మునులైనను; పాథివ = లక్షణములతో, అన్వితౌ = కూడుకొనినవారుగాను; కుశీలనౌ = గాయకులైనను; మహా తపస్వినౌ = తపస్సుగలవారిలో శ్రేష్ఠులుగాను; భవతః (అధ్యాపృతము) = అగుచున్నారు. ఆధ్యాం (అధ్యాపృతము) = వీరిచేత; మమాపి = నాకును; భూతికరం = శ్రేయస్కరమును; మహానుభావం = గొప్పప్రభావముగలదియునగు, త</p>	<p>త్ = ఆ; చరితం = సీతాదేవిచరిత్రము, ప్రవక్ష్యతే = చెప్పబడుచున్నది. నిబోధత = తెలిసికొనుడు. ఓజనులారా! ఈకుశలవులు, సాధారణముగమునులుగానగుపడిననురాజలక్షణములుగలిగియున్నారు, గాయకులుగానున్నను గొప్పతపస్సుగల వారలుగానున్నారు. వీరలు, సీతావిరహముచే బీడింపబడుచున్ననాకును గొంతసౌఖ్యమునిచ్చునదియుమహాప్రభావంబునగుసీతాచరిత్రమును జెప్పబోయెదరు, కాబట్టి, సావధానముగావినుడు. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

తతస్తు తౌరామవచః ప్రచోదితా

వగాయతాం మాగ్గవిధాన సంపదా

సచాపి రామః పరిషద్గత శ్చనై

బుభూషయా స క్తమనా బభూవ. ౩౧

టీక॥ తతస్తు = అపిమ్మటనే, హృదయముగలవాడుగా; బహు
తౌ=అకుశలపులు; రామవచఃప్ర వ=అయెను.
చోదితౌ, రామ=రామునియొక్క, అంత, రాముడు ప్రేరేపింపగా
వచః = మాటచే, ప్రచోదితౌ= నే, యాకుశలపులు, “మాగఁము,
ప్రేరేపింప బడిన వారై; మార్గ దేశి”యనెడుగానప్రకారములరెం
విధానసంపదా, మాగఁవిధాన= టిలోను, ముఖ్యమైనమాగఁమును
మాగఁమనెడిగానప్రకారముయొ బట్టి, పాడనారంభించిరి. అంతరా
క్క, సంపదా=అతిశయతో; అగా ముడును, “ద్విగనలేచివెల్లినచోసభి
యతాం=పాడిరి; సః = ఆ; రామ కులును లేవంబూతురు, దానరస
శ్చాపి=రాముడును; శనైః=మెల్ల భంగమగు”నని, మెల్లగాసింహాసన
గా; పదిషద్గతః = సభనుబొందిన మునుండిద్విగనభంజరి, యాశ్రోత్రా
వాఁడై; బుభూషయా = సుఖము నందమనుభవింపఁగోరి, వారిపాట
ను, అనుభవింప నిచ్చుచేత; సక్తమ సువి నాసక్తుడయ్యెను. అనితా
నాః, సక్త=ఆసక్తిగల, మనాః = తత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, చతుర్థాసకఁ.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర)

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ చతుర్థాసకఁటీక,

ముగిసినది.

౨౨

పంచమసర్గప్రారంభః.

శ్రీరామ సన్నిధానంబునఁ గుళలవులు
రామాయణమును గానముసేయుట.

సర్వాపూర్వ మియం యేషా మాసీ త్కృత్సా వసుంధరా
ప్రజాపతి ముపాదాయ నృపాణాం జయశాలినామ్. ౧

టీక॥ కృత్సా = సమస్తమైన; (ఈశ్లోకమునకు మూడవశ్లోకంబు
ఇయం = ఈ; వసుంధరా = భూమి; నందన్వయపూర్తియగును)
జయశాలినాం = జయముచేఁబ్రకా జయశాలులైనయేరాజులదిగానీ
శించునట్టి; యేషాన్యపాణాం = ఏ భూమియంతయు, మనుప్రజాపతి
రాజులదిగా; ప్రజాపతిం = మనుష్య మొదలుకొని, ఇతరరాజుల కెవ్వరి
జాపతిని; ఉపాదాయ = ఆరంభిం కినసంబంధములేనట్లుండినదో. (అ
చి; సర్వాపూర్వం, సర్వ = సమస్త ని, మూడవశ్లోకంబుతో నన్వయ
రాజులకును, అపూర్వం = నూతన ము.) అనితాత్పర్యము.
మగు నట్లు; ఆసీత్ = ఆయెనో.

౧౩౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

యేషాం స సగరో నామ సాగరో యేన ఖానితః

షష్ఠిః పుత్రసహస్రాణి యం యంతం పర్యవారయత్. ౨

టీక॥ యేన = ఎవనిచేత; సాగర కలిగెనో.

<p>రః = సముద్రము; ఖానితః = త్రవ్విన పంటదెనో; యంతం = యుద్ధమునకు; పోవుచున్న; యం = ఎవని; పుత్ర సహస్రాణి = వెయ్యికొమారులు; షష్ఠిః = అటువదిమంది; పర్యవారయత్ = చుట్టుకొనినో; సః = అటువంటి; సగరో నామ = సగరుడని ప్రసిద్ధుడైనరాజు; యేషాం = ఎవరిలో; ఆసీత్ = (అధ్యాత్మము) =</p>	<p>ఎవనిచేత ద్వ్యవ్వినపంటదెనముద్రము "సాగర" మనుపేరునుబొందెనో, ఎవ్వడు, యుద్ధమునకు అటువేలకుమారులతో వెళ్లుచుండెనో; అట్టిసగరచక్రవర్తి యేవ్వరివంశమునఁబుట్టెనో - ("అటువంటి" అనిపై శ్లోకములతో సన్వయము). అనితాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇత్వోక్తానాం మిదం తేషాం రాజ్ఞాం వంశే మహాత్మనామ్
మహా దుత్పన్న మాఖ్యానం రామాయణ మితి శ్రుతమ్. ౩

<p>టీక॥ మహాత్మనాం = గొప్పప్రభావము గలవారును ; ఇత్వోక్తానాం = ఇత్వోక్త వంశమునందుఁబుట్టినవారునగు; తేషాం = అటువంటి; రాజ్ఞాం = రాజులయొక్క; వంశే = వంశమందు ; రామాయణమితి = రామాయణమని; శ్రుతం = ప్రసిద్ధమైన; మహత్ = పూజ్యమగు; ఇ</p>	<p>దం = ఈ; ఆఖ్యానం = ప్రబంధము; ఉత్పన్నం = పుట్టినది. అటువంటి మహాత్ములైన యిత్వోక్త వంశపురాణుల వంశమునందు, రామాయణమును పేరంబునెద్దమగు, సీపూజ్య ప్రబంధము, పుట్టినది. అనితాత్పర్యము.</p>
---	--

త దిదం పఠకయిష్యామి సర్వం నిఖిల మాదితః
ధర్మకాకామార్థక సహితం శ్రోతవ్య మనసూయయా. ౪

<p>టీక తత్ = అటువంటి (అనఁ గా, బ్రహ్మప్రసాదమునఁబుట్టిన); ఇదం = ఈ రామాయణమును; వ త్కయిష్యామి = ప్రవర్తిల్లఁజేయఁ బోవుచున్నాను. ధర్మకామార్థస హితం = ధర్మకామార్థములతోఁ గూడిన; సర్వం = సమస్తమైన రామాయణము; నిఖిలం = తక్కువపడ నట్లు; అనసూయయా = అసూయ</p>	<p>లేమితో; తోతవ్యం = వినంబడవల యును. సాక్షాద్బ్రహ్మప్రసాదమునఁ బుట్టిన ఈ రామాయణమును నేను లోకమునఁబ్రవర్తిల్లఁజేసెద- ధర్మ కామార్థప్రదంబగుచీనినంతయుఁద క్కువపడకుండ, నసూయలేనివార లై, వినవలయును. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

కోసలో నామ ముదిత స్స్థితో జన పదో మహాః
నివిష్ట స్సరయూతీరే ప్రభూత ధనధాన్యవాః. ౫

<p>టీక ముదితః = సంతోషించిన దియును (లక్షణవలన, సంతోషించి నజనముగలదియనుట); స్థితః = స మృద్ధమై నదియును; ప్రభూతధన ధాన్యవాః, ప్రభూత = అధికము లైన, ధనధాన్యవాః = ధనధాన్యములు గలదియునగు; కోసలోనా మ = కోసలమని ప్రసిద్ధమైన; మ హాః = గొప్పదియైన; జనపదః =</p>	<p>దేశము; సరయూతీరే = సరయూ నదిగట్టునందు; నివిష్టః = ఉన్నది. అధికంబులగు ధనధాన్యంబులచేస మృద్ధమై యెప్పుడును సంతసంబు నం బొదలెడి జనులతో నొప్పు చున్న కోసలదేశంబునునొకగొప్ప దేశము, సరయూనది తీరంబునంగ లదు. అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

అయోధ్యా నామ నగరీ తత్రాసీ ల్లోక విశ్రుతా
మనునా మానవేంద్రేణ యాపురీ నిమిత్తా స్వయమ్. ౬
ఆయతా దశచ ద్వేచ యోజనాని మహాపురీ
శ్రీమతీ త్రిణి విస్తీర్ణా సువిభక్త మహాపథా. ౭

౧౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

రాజమాగ్గణ మహతా సువిభక్తేన శోభితా
ముక్తపుష్పావకీర్ణేన జలసిక్తేన నిత్యశః. ౮

టీక॥ యాపురీ = ఏపట్టణము; మానవేంద్రణ = మనుష్యులకుఁబ్ర
భువైన; మనునా = వైవస్వతమనువు
చేత; స్వయం = తానుగానే; నిమి
తా = నిమింపఁబడినదో; యా (అ
ధ్యాహృతము) మహాపురీ = ఏమహా
పట్టణము; దశచ = పదియును; ద్వీ
చ = రెండును; యోజనాని = యోజ
నముల; ఆయతా = దీర్ఘమై; శ్రీమ
తీ = కాంతిగలదియై; త్రిణి = మూడు
యోజనముల; విస్తీర్ణా = వెడల్పు
గలదై; సువిభక్తమహాపథా, సువి
భక్త = చక్కగాఁగ్లప్తములైన, మ
హాపథా = గొప్పమాగ్గణములుగల
దై; నిత్యశః = ఎల్లప్పుడును; ముక్తపు
ష్పావకీర్ణేన, ముక్త = విడువఁబడిన,
పుష్ప = పువ్వులచే; అవకీర్ణేన = వ్యా
ప్తమైనదియును; జలసిక్తేన, జల = నీ
టిచే, సిక్తేన = తడువఁబడినదియు
ను; సువిభక్తేన = చక్కగాఁగ్లప్త
మైనదియును; మహతా = గొప్పది
యునగు; రాజమాగ్గణ = రాజవీ
ధిచేత; శోభితా = ప్రకాశింపఁజే

యఁబడినదై; స్వాత్ = (అధ్యాహృ
తము) = ఉండునో; సా (అధ్యాహృ
తము) = అటువంటిదియును; లోక
విశ్రుతా, లోక = ప్రపంచమునందు,
విశ్రుతా = ప్రసిద్ధమయినదియున
గు; అయోధ్యానామ = అయోధ్య
యనిప్రసిద్ధమైన; నగరీ = పట్టణము;
తత్ర = ఆకోసలదేశమందు; ఆసీత్
(లకారవ్యత్యయము, ఆషణము) =
కలదు.

ఆకోసలదేశమందు, మొట్టమొ
దటమనుష్యులకందఱకును రాజుగా
నుండినవైవస్వతమనువుచే సంకల్ప
మాత్రమున నిమింపఁబడి, పం
ద్రెండు యోజనంబుల నిడువును
మూడుయోజనంబుల తనర్పునుం
గలిగి, వంకరలేనట్లు చక్కగానేర్ప
ఁపఁబడిన గొప్పమాగ్గణంబులచే
నొప్పుచు, ఎల్లప్పుడును రాజపురు
లుపరిమళాంధ్రమై పుష్పంబులవెద
చల్లఁజల్లఁదనంబునకై యుదకంబు
నందడుపఁ గమ్మనితావిగలిగి చల్ల
గావిసరు మందమారుతంబులశోభి

ల్లుచున్నరాజవీధిం దేజరిల్లుచు, లోయోధ్యయనెడు నొక్కపట్టణంబు
కత్రయంబుననువినుతి కెక్కిన, యగలదు. అని తాత్పర్యము.

తాంతు రాజా దశరథో మహారాష్ట్ర వివర్ధనః
పురీ మావాసయామాస దివం దేవపతి ర్యథా. ౯

టీక || మహారాష్ట్రవివర్ధనః, ఇమందు; అవాసయామాస=వాస
మహారాష్ట్ర=గొప్పరాజ్యమును, వి
వర్ధనః=వృద్ధిబొందించువాడై
న; దశరథః=దశరథుడనెడి; రా
జా=రాజు; దివం (సప్తమృతము
నందుద్వితీయ)=స్వర్గమందు; దే
వపతిర్యథా = దేవేంద్రుడుంబో
లె; తాం=ఆ; పురీం (సప్తమృత
మందుద్వితీయ)= అయోధ్యాపట్ట
ణమందు; అవాసయామాస=వాస
ముచేసెను.
గొప్పరాజ్యమును ధర్మము
తోఁబాలించివృద్ధి బొందింపగలి
గినట్టిదశరథుడనునొక రాజు, స్వ
ర్గమునందుదేవేంద్రుడుంబోలె,
నాయయోధ్యాపురియందు, వాస
ముచేసెను.
అనితాత్పర్యము.

కవాట తోరణవతీం సువిభక్తాంతరాపణామ్
సర్వయంత్రాయధవతీ ముపేతాం సర్వశిల్పిభిః. ౧౦

టీక|| కవాటతోరణవతీం=ప్రశస్త
ములైన నగరమునకు వెలుపలితలు
పులును దారుబంధములునుం గలది
యును; సువిభక్తాంతరాపణాం, సు
విభక్త=చక్కగా నేర్పఱుపఁబడిన,
అంతర=మధ్యప్రదేశములుగల, ఆ
పణాం = అంగడివీదులుగలదియు
ను; సర్వయంత్రాయధవతీం, స
ర్వ=సమస్తములైన, యంత్రాయ
ధవతీం = యంత్రములును ఆయుధ
ములునుం గలదియును; సర్వశిల్పిభిః,
సమస్తశిల్పులతోను; ఉపేతాం =
కూడినదియును (అగు, అయోధ్యా
పురియందుదశరథమహారాజువాస
ముచేసెనని ౨౨వ శ్లోకమునందన్వ
యము. ఇట్లే, ఇతర శ్లోకములయం
దునుజూచుకొనునది.)
తాత్పర్యమునులభము.

౧౪౨ ప్ర తిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

సూత మాగధ సంబాధాం శ్రీమతీ మతుల ప్రభామ్
ఉచ్చాట్టాల ధ్వజవతీం శతఘ్నీశతసంకులామ్. ౧౧

టీక || సూతమాగధసంబాధాం, సూత=స్తుతిచేయువారిచేతను, మాగధ= కులవంశములఁబొగడువారిచేతను, సంబాధాం=నిండినదియు; శ్రీమతీం = సమృద్ధిగలదియు; అతులప్రభాం, అతుల=సరిలేని, ప్రభాం= కాంతిగలదియును; ఉచ్చాట్టాలధ్వజవతీం; ఉచ్చ=ఉన్నతములైన, అట్టాల = కోటబురుజులును, ధ్వజవతీం=పెక్కిములునుగలదియును; శతఘ్నీ శతసంకులాం, శతఘ్నీశత=అనంతములగుగొప్పయినపగుదియలచే, సంకులాం = నిండినదియును (అగుఅని, ౨౨వశ్లోకంబుననన్వయము). తాత్పర్యము సులభము.

వధూనాటక సంఘైశ్చ సంయుక్తాం సవతోః పురీమ్
ఉద్యానావ్రవణోపేతాం మహతీం సాలమేఖలామ్. ౧౨

టీక || పురీం (సప్తమ్యుత్థమం దుద్వితీయం) = పట్టణమందు; సర్వతోః=అంతటను; వధూనాటకసంఘైశ్చ, వధూ=స్త్రీలయొక్కయు, నాటక = నటులయొక్కయు, సంఘైశ్చ=సమూహములతోను; సంయుక్తాం=కూడుకొనినదియును; ఉద్యానావ్రవణోపేతాం, ఉద్యాన= ఉపవనములతోను, అవ్రవణ=నూమిడితోటలతోను; ఉపేతాం=కూడుకొనినదియును; మహతీం=విశాలమైనదియును; సాలమేఖలాం, సాల = ప్రాకారమే, మేఖలాం=మొలనూలు గాఁగలదియును- (అగు, అని ౨౨వశ్లోకంబుననన్వయము). తాత్పర్యము సులభము.

దుర్గాగంభీరపరిఘాం దుర్గా మన్యై దుర్గారాసదామ్
వాజివారణసంపూర్ణాం గోభి రుద్వైః శరైస్తథా. ౧౩

టీక || దుర్గాగంభీరపరిఘాం, గంభీర= అగ్రాధమైనదియునగు, పరిఘాం= ప్రవేశింపఁగూడనిదియు, దుర్గా= అగ్రగలదియును; దుర్గా మన్యై దుర్గారాసదామ్, మన్యై= అగ్రగలదియును; వాజివారణసంపూర్ణాం గోభి రుద్వైః, వాజి= గుర్రములు, వారణ= పశువులు, సంపూర్ణాం= పూర్తిగా, గోభి రుద్వైః= గోవులు, శరైస్తథా= అవి.

గ్రాం=ప్రవేశింపఁగూడనిదియును; తథా=అట్లు; గోభిః = ఆవులతో
(గనుకనే) అన్వైః = ఇతరులగుశ ను; ఉష్టైః = ఒంటెలతోను; ఖ
త్రువులచేత; దురాసదాం = ఆక్ర రైః=గాడిదలతోను; సంపూర్ణాం,
మింపఁగూడనిదియును; వాజీవారణ (అధ్యాహృతము) = నిండినదియు
సంపూర్ణాం, వాజీ = గుఱ్ఱముల ను. (అగు, అని, ౨౨వశ్లోకంబునన
తోను, వారణ=ఏనుఁగులతోను, సం న్వయము.)
పూర్ణాం=నిండియున్నదియును; తాత్పర్యముసులభము.

సామంతరాజ సంఘైశ్చ బలికమఃభి రావృతామ్
నానాదేశనివాసైశ్చ వణిగ్భిరుపశోభితామ్. ౧౪

టీక॥ బలికమఃభిః=కప్పముకట్టున నానావిధదేశంబులయందు నివసించునట్టి; సామంతరాజసంఘైః, సామంతరాజ= ఇరుగుపొరుగుదేశపురాజులయొక్క, సంఘైశ్చ = సమూహములచేత; ఆవృతాం=నిండియున్నదియును; నానాదేశనివాసైః= నానావిధదేశంబులయందు నివసించునట్టి; వణిగ్భిశ్చ= వైశ్యులచేతను; ఉపశోభితాం=ప్రకాశింపఁజేయఁబడినదియును. (అగు అని ౨౨వశ్లోకంబుననన్వయము).
తాత్పర్యము, సులభము.

ప్రాసాదై రత్నవికృతైః పర్వతై రుపశోభితామ్
కూటాగారైశ్చ సంపూర్ణా మింద్రస్యేవామరావతీమ్. ౧౫

టీక॥ రత్నవికృతైః, రత్న=మను; సంపూర్ణాం=నిండినదియును; ఉపశోభితాం=ప్రకాశింపఁజేయఁబడినదియును; వికృతైః=విశేషముగఁ జేయఁబడిన; ప్రాసాదైః=రాజగృహములచేతను; పర్వతైః=క్రీడాపర్వతములచేతను; ఉపశోభితాం=ప్రకాశింపఁజేయఁబడినదియును; కూటాగారైశ్చ=మేడపైమేడలచేత తాత్పర్యము, సులభము.

౧౪౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

చిత్రామష్టాపదాకారాం వరనారీగణై ర్యుతామ్
సర్వరత్నసమాకీర్ణాం విమానగృహశోభితామ్. ౧౬

<p>టీ॥ చిత్రాం=నానావిధమైన దియును; అష్టాపదాకారాం, అ ష్టాపద = బూదమాడెడిపీటయొ క్క, ఆకారాం=ఆకారమువంటి యాకారముగలదియును; వరనారీ గణైః, వరనారీ=సుందరస్త్రీలయొ క్క, గణైః = సమూహములతో; యుతాం= కూడుకొనినదియును; సర్వరత్నసమాకీర్ణాం, సర్వ= సమస్తములైన, రత్న=మణులచే</p>	<p>త, సమాకీర్ణాం=వ్యాపింపఁబడి నదియును; విమాన గృహ శోభి తాం, విమానగృహ=సార్వభౌమ గృహముల చేతను (“ విమానో స్త్రీదేవయానేసార్వభౌమికసర్వ సానిభాస్కరనిఘంటువు), శోభి తాం= ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది యును(అగు, అని, ౨౨వ శ్లోకమున నన్వయము). తాత్పర్యము, సులభము.</p>
--	--

గృహగాఢా మవిచ్ఛిద్రాం సమభూమా నివేశితామ్
శాలితండుల సంపూర్ణా మిక్షుకాండ రసోదకామ్. ౧౭

<p>టీక॥ గృహగాఢాం, గృహ= ఇండ్లచేతను, గాఢాం=దట్టమైనది యును; అవిచ్ఛిద్రాం=దోషములే నిదియును; సమభూమా=మిట్టప ల్లములులేని ప్రదేశమందు; నివేశి తాం = నిమింపఁబడినదియును; శాలితండుల సంపూర్ణాం, శా లితండుల = తెల్లవరివియ్యముచే,</p>	<p>సంపూర్ణాం = నిండినదియును; ఇక్షు కాండ రసోదకాం, ఇక్షు కాండ = చెఱకుకాండయొక్క, ర స=రసమువంటి, ఉదకాం=నీళ్లు గలదియును. (అగు, అని, ౨౨వ శ్లో కంబుననన్వయము). తాత్పర్యము, సులభము.</p>
--	---

దుందుభీభి మ్మృదంగై శ్చ వీణాభిః పణవైస్తథా

నాదితాం భృశమత్యర్థం పృథివ్యాం తా మనుత్తమామ్. ౧౮

<p>టీక దుందుభీభిః=భేరులచేత ను;మృదంగైశ్చ=మద్రైశలచేతను; వీణాభిః=వీణలచేతను; తథా=అ ట్లు;పణవైః=తమ్మటములచేతను; భృశం=మిక్కిలి; నాదితాం=ధ్వ నింపఁజేయుఁబడి నదియును; అత్య ధం=మిక్కిలి; పృథివ్యాం=భూ</p>	<p>మియందు;అను త్తమాం=తనకన్న మఱివేఱుశ్రేష్ఠమైనపట్టణము లేనిది యును;తాం=ప్రసిద్ధమైనదియును. (అగు,అని ౨౨వశ్లోకముననన్వయము). తాత్పర్యముసులభము.</p>
--	---

విమాన మివ సిద్ధానాం తపసా ధిగతం దివి
సునివేశిత వేశ్మాంతాం నరోత్తమ సమావృతామ్. ౧౯

<p>టీక దివి = స్వర్గమునందు; తపసా = తపస్సుచేతను; అధిగ తం=పొందఁబడిన; సిద్ధానాం=త పస్సిద్ధులయొక్క; విమానమివ=వి మానమువలె;స్థితాం (అధ్యాహ్న తము)=ఉన్నదియును;సునివేశితవే శ్మాంతాం,సునివేశిత = చక్కగా</p>	<p>నేర్పఱుపఁబడిన, వేశ్మాంతాం=గృ హప్రదేశములుగలదియును;నరో త్తమసమావృతాం,నరోత్తమ=మ నుష్కశ్రేష్ఠులచే, సమావృతాం= నిండియున్నదియును; (అగు,అని, ౨౨వశ్లోకముననన్వయము). తాత్పర్యము సులభము.</p>
--	--

యేచబాణైః న౯విధ్యంతి వివిక్త మపరాపరమ్
శబ్దవేధ్యంచ వితతం లఘుహస్తా విశారదాః. ౨౦
సింహవ్యాఘ్రౌ వరాహాణాం మత్తానాం నద౯తాంవనే
హంతారోని శితైశ్శస్త్రై ర్బలాద్యాహు బలైరపి. ౨౧
తాదృశానాం సహస్రై స్తా మభిఘ్రాణాం మహారథైః
పురీ మావాసయామాస రాజా దశరథ స్తదా. ౨౨

<p>టీక లఘుహస్తాః, లఘు=లా ఘవముగల,హస్తాః= చేతులుగల</p>	<p>వారును;విశారదాః=నేర్పరులునై న; యే=ఎవరు; వివిక్తం=ఒంటరి</p>
---	--

౧౪౬ ప్రతిపదాంతర్గతీకాతాత్పర్యసహితము.

<p>యైనవానిని; అపరాపరం=ముందు వెనుక లేనివాని (తండ్రియైననుగు మారుండైనను లేనివాని అనుట) శబ్ద వేద్యం, శబ్ద=ధ్వనిచే, వేద్యం=కొ ట్టడగినవానిని; వితతంచ= పరుగె త్తువానిని; బాణైః=బాణములచేత ను; నవిద్యంతి = కొట్టరో; మత్తా నాం=క్రొవ్వినవియును; వసే=అర ణ్యమందు; నర్థతాం= గర్జించునవి యునగు; సింహవ్యాఘ్రవరాహ తాం=సింహములయొక్కయుంబు లులయొక్కయుం బందులయొక్క యు(సింహములనుబులులనుబందు లను); బలాత్ =బలాత్కారముగా; నిశితైః=కఱకుగల; శస్త్రైః=ఆ యుధములచేతను; బాహుబలైర పి= భుజబలములచేతను; హంతా రః=చంపువారలో; మహారథైః= తన్నుసారథిని గుఱ్ఱములనుం బ్రోచి కొనుచు యుద్ధముసేయునట్టి; తా దృశానాం=అట్టివారియొక్క; స హస్రైః=వేలసంఖ్యలచేతను; అభి పూర్ణాం=నిండినట్టి; తాం= ఆ; పుం(సప్తమ్యర్థమందుద్వితీయ)=</p>	<p>అయోధ్యాపట్టణమందు ; దశర థః= దశరథుడనెడి; రాజా=రా జు; తదా= అప్పుడు; ఆవాసయా మాస=వాసముచేసెను. తామునేర్పరితనముతోనతివేగ ముగ బాణప్రయోగముసేయఁగలిగి యున్నను , ధామికులైనందున, నొంటరియైనవానిఁగాని, తండ్రులు నుగొడుకులునుదోడంబుట్టువులును లేనివానిఁగాని, కండ్లకగుపడక, మ ఱుఁగుననుండి ధ్వని మాత్రముగుఱి గాఁగొట్టడగినవానిఁగాని, పరుగె త్తువానిఁగాని, యుద్ధమునందుబాగా ముచేనైనఁ బ్రహరింపనోడు వారు ను, వనమునందు మచించి యథేచ్ఛ ముగగజేంచుచున్న సింగములుపు లులు మొదలగు క్రూర మృగంబులఁ బట్టిబలాత్కారముగ నాయుధము లతోఁగాని తమ భుజబలంబులతోఁ గానిచంపఁ గలవారునగు, గొప్ప శూరులచే నిండియున్న యాయ యోధ్యాపట్టణమందు, దశరథమ హారాజు, వాసముసేయుచుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

తా మగ్నిమద్భి ర్గుణవద్భి రావృతామ్

ద్విజోత్తమై ర్వేదషడంగ పారగైః
సహస్రదై సత్తరతై మహాత్మభి
మహాషిక కల్పైఋషిభిశ్చ కేవలైః. ౨౩

<p>టీక॥ అగ్నిమద్భిః = ఆహితా గ్నులును; గణవద్భిః = మంచిగుణ ములుగలవారును; వేదషడంగపార గైః, వేద = ఋగ్యజుస్సామా ధర్మ ణంబులను వేదములయొక్కయు, ష డంగ = శిక్షావ్యాకరణచ్చందోనిరు క్త జ్యోతిష కల్పంబులను నాటువే దాంగములయొక్కయు, పారగైః = అంతమునుబొందినవారును; సహ స్రదైః = అనంతముగ దానముసే యువారును; సత్తరతైః, సత్య = స త్యమునందు, రతైః = ఆసక్తులును;</p>	<p>మహాత్మభిః = గొప్పబుద్ధిగల వారు ను; కేవలైః ఋషిభిశ్చ = కేవలఋ షులైనను; మహద్భిః కల్పైః = మహర్షు లవంటివారునగు; ద్విజోత్తమైః = బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యులలో శ్రే ష్ఠులచేత; ఆవృతాం = నిండిన; తాం (సప్తమ్యర్థమందుద్వితీయ) = ఆయయోధ్యాపట్టణమందు; (దశ రథః = దశరథమహారాజు; ఆవాస యామాస = వాసముచేసెను.) తాత్పర్యము సులభము.</p>
--	--

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, పంచమస్కంధః.

ఇది స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ పంచమస్కంధ టీక,

ముగిసినది.

౧౪౫ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

అమ్మ

షష్ఠసర్గప్రారంభః.

తస్యాం పుర్యా మయోధ్యాయాం వేదవి త్వర్వసంగ్రహ
దీఘదశా మహాతేజాః పౌరజానపదప్రియః. ౧
ఇత్యౌకూతా మతిరథో యజ్ఞా ధర్మరతో వశీ
మహర్షికల్ప రాజర్షి త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః. ౨
బలవా న్నిహతామిత్రో మిత్రవా న్విజితేంద్రియః
ధన్వైశ్చ సంగ్రహై శ్చైవైశ్చ శ్శక్తవైశ్చ వణోపమాః. ౩
యథా మను మహాతేజా లోకస్య సరిరక్షితా
తథా దశరథోరాజా వనజగ చపాలయత్. ౪

టీక॥ వేదవిత్ = వేదములనే
టింగినవాఁడును; సర్వసంగ్రహః,
సర్వ=శూరులు పండితులు మొదల
గునమ స్తజనులయొక్క (సమస్తజ
నులను), సంగ్రహః=దానాదుల
చే, వశీకరించువాఁడును; దీఘద
శా, దీఘ=దైర్ఘ్యమునకుఁబడి
మ్మటరాఁబోవునథామను, దర్శి=
చూచువాఁడును; మహాతేజాః=గొ
ప్పపరాక్రమముగలవాఁడును; పౌ
రజానపదప్రియః, పౌర=పట్టణ
మందువసించెడుజనులును, జానప
ద=గ్రామమునందు వసించెడుజను
లును, ప్రియః=ఇష్టులుగాఁగలవాఁ

డును; ఇత్యౌకూతాం=ఇత్యౌకు
వంశపురాజులలోపల; అతిరథః=
పెక్కు-మహారథులతో నొంటరిగా
యుద్ధమునఁబాల్చినరథిక్రమం
డును; యజ్ఞా = యజ్ఞములుసే
సిన వాఁడును; ధర్మరతః = ధ
ర్మమునందాసక్తుఁడును; వశీ=నమ
స్తజనులందనస్వధీనతరులొబడిన
వారుగాఁగలవాఁడును; మహర్షిక
ల్పః = మహర్షితోసరియైనవాఁ
డును; రాజర్షిః = రాజునుఋషి
యునైనవాఁడును; త్రిషు=మూఁ
డైన; లోకేషు=భూభువఃపస్సువ
లోకములయందును; విశ్రుతః=

వినుతికెక్కినవాఁడును; బలవాక్ = పెక్కు నైస్యములు గలవాఁడును; నిహతామిత్రః, నిహతః = చంపఁబడిన, అమిత్రః = శత్రువులుగలవాఁడును; మిత్రవాక్ = గొప్పచెలికాండుగలవాఁడును; విజితేంద్రియః, విజితః = చక్కగా జయింపఁబడిన, ఇంద్రియః = ఇంద్రియములు గలవాఁడును; ధనైశ్చ = ధనములచేతను; అన్యైః = ఇతరములైన; సంగ్రహైశ్చ = కూడఁబెట్టఁబడిన వానిచేతను; శక్రవైశ్చవణోపమః = ఇంద్రునితోను, కుబేరునితోను సరియైనవాఁడునగు; దశరథః = దశరథుఁడనెడు; రాజా = రాజు; యథా = ఎట్లు; మహాతేజాః = గొప్పపరాక్రమముగల; మనుః = వైవస్వతమనువు; లోకస్య = ప్రపంచముయొక్క (ప్రపంచమును); పరిరక్షితా = రక్షించువాఁడుగా; ఆసీత్ (అధ్యాహృతము) = అయ్యెనో; తథా = అట్లు; తస్యాం = ఆ; అయోధ్యాయాం = అయోధ్యయ నెడు; పుర్యాం = పట్టణమందు; వసత్ = వాసముచేయుచు; జగత్ = భూ

మండలమును; అపాలయత్ = పాలించెను.

దశరథమహారాజు, ఆయయోధ్యాపురంబుననివసింపుచు, వేదవేదాధికంబుల నెఱింగి, పండితులు శూరులు మొదలగువారి నెల్లయథోచితంబుగ నాదరింపుచు, బెద్దకాలంబునకుఁ బిమ్మట రాజ్యోత్సవము నెఱింగియెచ్చరికతోఁ బ్రవర్తించుచు, బట్టణవాసులయందును గ్రామవాసులయందు నేకరీతిగఁ బ్రీతినెఱపుచు, నెల్లజనంబుల స్వాధీనులుగాఁజేసికొని, యాహిత్యాగ్నియై ధర్మరతుండై, రాజశిష్యుని హిక్షియుం బోలెఁ బ్రకాశింపుచు, మూఁడు లోకంబులయందునుండన పేరుప్రసిద్ధి వహింపమహాపరాక్రముండై చలంబున శత్రువులంజక్కడిచి, యింద్రకుబేరులంబోలె నివిధధనంలఁగూడఁబెట్టుచు నిత్యైశ్వర్యం శపురాజులతోపలనతిరథుండై, జితేంద్రియుండై, మహాతేజుడగు వైవస్వతమనువుంబోలె భూమండలముంబాలింపుచుండెను. అని తాత్పర్యము.

తేన సత్యాభిసంధేన త్రివర్ణ మనుతిష్ఠతా
పాలితాసా పురీ శ్రేష్ఠా ఇంద్రదేవే వామరావతీ. ౫

టీక॥ సత్యాభిసంధేన, సత్య= రావతివలె; పాలితా=పాలింపఁబడినది.
సత్యమునందు, అభిసంధేన = అభి
ప్రాయముగలవాఁడును; త్రివర్ణం= ఆదశరథమహారాజు, సత్యము
ధర్మాధికామంబులను; అనుతిష్ఠతా=అనుసరించువాఁడునగు; తే
న=ఆదశరథమహారాజుచేత; శ్రేష్ఠా=ఉత్తమమైన; సా=ఆ; పురీ= నిండ్రుండమ
అయోధ్యాపట్టణము; ఇంద్రదేవ=రావతీపురినిబాలించునట్లు, ఆయ
వేంద్రునిచేత; అమరావతీవ=అమరావతితాత్పర్యము.

తస్మి స్మర వరే హృష్టా ధర్మాత్మానో బహుశ్రుతాః
నరా స్తుష్టా ధనై స్త్వైవస్త్వైవ రలుభా స్సత్యవాదినః. ౬

టీక॥ తస్మి=ఆ; పురవరే=ప సత్యవాదినః= సత్యముగమాటలా
ట్టాశ్రేష్ఠమైన యయోధ్యాపురము దువారుగాను; అసౌ (అధ్యాహ్న
నందు; నరాః = మనుష్యులు; హృష్టా తము)=ఉండెరి.
ష్టాః = ప్రీతిఁబొందినవారుగాను; ఆయయోధ్యాపట్టణమందు, మ
ధర్మాత్మానః= ధర్మస్వభావు నుష్యులందఱును, మనస్సంతోషము
లుగాను; బహుశ్రుతాః, బహు=అ గలిగిధర్మస్వభావులై, యధికముగ
ధికమైన, శ్రుతాః=శాస్త్రాధ్యాస శాస్త్రాధ్యాసముచేసి, మేరిమిఱిన
ముగలవారుగాను; స్త్వైవస్త్వైవః = యాశలేతమవర్ణాశ్రమధర్మముల
తమతమవియగు; ధనైః = ధనముల కుండగినట్లుతమకుదొరకొను ధనం
తో; తుష్టాః=సంతసించువారుగా బులందృష్టిఁబొందుడు, సత్యవా
ను; అలుభాః=ఆశలేనివారుగాను; దులై, యుండిరి. అనితాత్పర్యము.

నాల్పసన్నిచయః కశ్చిదాసీ తస్మిన్ పురోత్తమే
కుటుంబీ యో హ్యసిద్ధార్థోఽ గవాశ్వధనధాన్యవాక్. ౭

టీక॥ తస్మిన్ = ఆ; పురోత్త | ఋకోడండ్రును గొమారై యును
మే = పట్టణశ్రేష్ఠమైనయయోధ్య భార్యయు నతిథియును దాననుం
యందు;యః= ఎవ్వఁడు;అల్పసన్ని గాఁ బోఘ్యులు పదిమందిగలవాఁ
చయః,అల్ప=కొంచెమైన, సన్నిచ ఁ;కశ్చిత్=ఒకానొకండును; నా
యః= కోశముగలవాఁడును; అసి స్తీధి=లేఁడుగదా.
ద్ధార్థః, అసిద్ధ = ప్రాప్తించని, కొంచెముగాఁగోశముగలిగి,ధ
అర్థః=ధర్మార్థకామములుగలవా మాఁథకామములఁబొందనేరక,
డును;అగవాశ్వధనధాన్యవాక్ = గోవులును గుఱ్ఱములును ధనధాన్య
గోవులును గుఱ్ఱములును ధనధాన్య ములునేమియులేక, గొప్పకుటుంబ
ములునులేనివాఁడనైన;కుటుంబీ= ము గలిగియుండు వాఁడెవ్వఁడును
తలిదండ్రులు నిద్రఱు కొడుకులునిద్ర లేఁడు-అనితాత్పర్యము.

కామీ వా న కదర్యోవా నృశంసః పురుషః క్వచిత్

ద్రష్టుం శక్య మయోధ్యాయాన్నా విద్వాన్నచ నాస్తికః. ౮

టీక॥ కామీవా=కామకుండు టనైనను;ద్రష్టుం=చూచుటకు; న
గాని; కదర్యోవా=లోభంబునఁద శక్యం=అలవికాఁడు;అవిద్వాక్=
న్నుధర్మకార్యమును గొడుకులను పండితుండు కాని వాఁడును; (ద్ర
భార్యనుదలదండు)లను దోచుట్టు ట్టుం=చూచుటకు;న(శక్యం)=అ
వులనుంబడించువాఁడుగాని;నృశం లవికాఁడు; నాస్తికశ్చ=పరలోక
సః (వా) = కూర్చుండుగాని; ము లేదని చెప్పు వాఁడును; (ద్ర
అయిన;పురుషః=పురుషుండు; అ ట్టుం=చూచుటకు;న(శక్యం)=అ
యోధ్యాయం= ఆయోధ్యాపట్ట లవికాఁడు.
ణమందు; క్వచిత్=ఒకానొకచో ఆయోధ్యా పట్టణమందు,

౧౫౨ ప్ర తిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

ఒకానొకచోటనైనను, గాముకుండించువాడుగాని, పండితుడుగా
దుగాని, యతిలోభంబునఁదన్నధనివాఁడుగాని, నాస్తికుఁడుగాని,
మఁమును గొడుకులను భార్యను యొక్కఁడైనను, దొరకొనఁడు. అని
చరితచంద్రులనుదోచుట్టువులనుం బీ తాత్పర్యము.

సర్వే నరాశ్చ నార్యశ్చ ధర్మశీలా స్సుసంయతాః

ఉచితా శీలవృత్తాభ్యాం మహాషయ ఇవామలాః. ౯

టీక సర్వే = సమస్తులయిన;	హాషయంబోలే; ఆమలాః = పరి
నరాశ్చ = మనుష్యులును; నార్య	శుద్ధులగు వారలు గాను; ఆసక్
త్వ = స్త్రీలును; ధర్మశీలాః = ధర్మ	(అధ్యాప్యతము) = ఉండిరి.
స్వభావముగలవారలుగాను; సు	ఆయయోధ్యాపట్టణమునందు,
సంయతాః = చక్క-గా నిండ్రియని	బురుగులును (స్త్రీ)లునందఱును, ధ
గ్రహముగలవారలుగాను; శీలవృ	మఁ గుణము నిండ్రియ నిగ్రహ
త్తాభ్యాం, శీల = మంచిస్వభావము	మునుగలవారలై, పుట్టిననాటనుం
తోను, వృత్తాభ్యాం = మంచియా	డి మంచిస్వభావమును మంచియా
చారముతోను; ఉచితాః = పుట్టినవా	చారమునుగలిగి, మహాషయంబో
రలుగాను; మహాషయఇవ = మ	లేఁబరిశుద్ధులుగా, నుండిరి. అనితా.

నాకుండలీ నామకుటీ నాస్రగ్వీ నాల్పభోగవాక్

నామృష్టో నాసులిప్తాంగో నానుగంధశ్చ విద్యతే. ౧౦

టీక అకుండలీ = కణఠభూష	(విద్యతే) = లేడు. అమృష్టః = అ
ణములులేనివాఁడు; నవిద్యతే = లే	భ్యంగములేనివాఁడు; న(విద్యతే) =
దు. అమకుటీ = శిరోభూషణములే	లేడు. నాసులిప్తాంగః = మైపురాఠ
నివాఁడు; న(విద్యతే) = లేడు; అస్ర	లేనిచేహముగలవాఁడు; (నవిద్య
గ్వీ = పుష్పములేనివాఁడు; న (విద్య	తే) = లేడు. అనుగంధశ్చ = మంచి
తే) = లేడు. అల్పభోగవాక్ =	వాసనలేనివాఁడును; న(విద్యతే) =
కొంచెమైనసుఖముగలవాఁడు; న	లేడు. తాత్పర్యము, సులభము.

నామృష్టభోజీ నాదాతా నాప్యనంగద నిష్కర్షక్
నాహస్తాభరణోవాపి దృశ్యతే నాప్యనాత్మవాక్. ౧౧

టీక || అమృష్టభోజీ = కడుపునిం
డభుజింపనివాఁడు; నదృశ్యతే = కా
నబడడు. అదాతా = ఈవిలేని
వాఁడు; న(దృశ్యతే) = కానబడ
దు; అనంగదనిష్కర్షగపి = బా
హువురులను తొమ్మునధరింపదగి
నపతకమునుధరింపనివాఁడు; న(దృ
శ్యతే) = కానబడడు. అహస్తాభ
రణోవాపి = కడియములులేనివాఁ
డు; న(దృశ్యతే) = కానబడడు.
అనాత్మవాసపి = జితేంద్రియుఁడు
కానివాఁడును; న(దృశ్యతే) = కా
నబడడు.

తాత్పర్యము, సులభము.

నానాహితాగ్ని ర్నాయజ్వా నతుదోవా నతస్కరః
కశ్చిదాసీదయోధ్యాయా న్నచ నిర్వృత్త సంకరః. ౧౨

టీక || అయోధ్యాయాం = అ
యోధ్యాసట్టణమందు; కశ్చిత్ =
ఒకా నొకండును; అనా హితా
గ్నిః = ఆధానము సేయనివాఁడు;
నాసీత్ = లేడు. అయజ్వా = యా
గము సేయనివాఁడు; న(ఆసీత్) =
లేడు. తుదోవా = నీచుడైనవాఁ
డుగాని; న(ఆసీత్) = లేడు. తస్క
రః = దొంగయైనవాఁడు; న (ఆసీ
త్) = లేడు. నిర్వృత్తసంకరశ్చ, ని
ర్వృత్త = చేయబడిన, సంకరశ్చ =
వణకసంకరముగలవాఁడును; న
(ఆసీత్) = లేడు.

తాత్పర్యము, సులభము.

స్వకమ౯ నిరతా నిత్యం బ్రాహ్మణా విజితేంద్రియాః
దానాధ్యయన శీలాశ్చ సంయతాశ్చ పరిగ్రహే. ౧౩

టీక || బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మ
ణులు; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; స్వక
మ౯ నిరతాః, స్వకమ౯ = తమక
మ౯ములయందు, నిరతాః = ఆన
క్తులును; విజితేంద్రియాః, విజితే = చ
క్కుగా జయింపఁ బడిన, ఇంద్రి
యాః = ఇంద్రియములుగలవారలు
ను; దానాధ్యయనశీలాశ్చ, దాన =

౧౫ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬

ఈవియును, అధ్యయన = వేదపా
రాయణమును, శీలాశ్చ=స్వభావ
ముగాఁగలవారును; పరిగ్రహే=
పుచ్చుకొనుటయందు; సంయతా
శ్చ=సంకోచముగలవారునై (అని
గోవిందరాజాభిప్రాయము); పరి
గ్రహే=భార్యయందు; సంయతా
శ్చ=నియమముగలవారునై; (అని
మహేశ్వర తీర్థాభిప్రాయము)
సంతి(అధ్యాహృతము) = ఉన్నా
రు.

ఆయయోధ్యా పట్టణమందు,
బ్రాహ్మణులందఱు, నెల్లప్పుడును,
దమకమఁముల ననుష్ఠింపుచు, జీ
తేంద్రియులై, యతిధుల కభీష్టంబు
లనొసంగుచు, వేదంబులఁ బఠింపు
చు, గాంచెముగఁ బరిగ్రహముసే
యుచు (అని, గోవిందరాజాభిప్ర
యము) స్వధార్యా మాత్రగాము
లై పరదారపరాజ్ఞులై, యు
న్నారు. (అని మహేశ్వరతీర్థాభి
ప్రాయము) అనితాత్పర్యము.

ననాస్తీకో నా నృతకో నకశ్చి దబహుశ్రుతః

నాసూయకోనచా శక్తో నావిద్వాక్ విద్యతే తదా. ౧౪

టీక||తదా = ఆదశరథుఁడు ప
రిపాలించు నప్పుడు; కశ్చిత్ = ఒకా
నొకఁడును; నాస్తీకః = పరలోక
ము లేదనువాఁడు; నవిద్యతే = లేఁ
డు. అన్యతకః=అసత్యమాడువాఁ
డు; న(విద్యతే)= లేఁడు. అబహు
శ్రుతః=మిగుల శాస్త్రాభ్యాసము
లేనివాఁడు; న(విద్యతే)=లేఁడు. అ
సూయకః=గుణములయందు దోష
ము నారోపించు వాఁడు; న(విద్య
తే)=లేఁడు. అశక్తశ్చ=సమర్థుఁ

డు కానివాఁడును; న(విద్యతే)=
లేఁడు. అవిద్వాక్=జ్ఞానము లేని
వాఁడును; న(విద్యతే)=లేఁడు. “ఆ
దశరథుఁడు పరిపాలించునప్పుడు”
అనియున్నందున, నీశ్లోకము దశర
థునిచేఁ బాలింపఁబడుచుండిన జన
పరాదులను గుఱించినదిగాఁ గను
పడుటం బట్టి, యందలి విషయముల
కుఁ జొనరు క్త్య దోషంబులేదు.

తాత్పర్యము, సులభము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౫

స ౬

నాపండగవి దత్రాసీ న్నావ్రతో నాసహస్రదః
నదీనః ఓప్తచిత్తోవా వ్యధితోవాపి కశ్చన. ౧౫

<p>టీక॥ అత్ర = ఈయయోధ్యాయం దుఃకశ్చన = ఒకానొకండును; అప డంగవిత్ = శీత్యావ్యాకరణచ్ఛందో నిరుక్తి జ్యోతిషకల్పంబులను నాటు వేదాంగముల నెఱుంగని వాడు; నాసీత్ = లేడు. అవ్రతః = చాం ద్రాయణము మొదలుగాఁగల వ్ర తములు లేనివాడు; న(అసీత్) = లేడు. అసహస్రదః = సహస్రజను</p>	<p>లకు దానము సేయనివాడు; న(అ సీత్) = లేడు. దీనః = దైన్యము గల వాడు; న(అసీత్) = లేడు. ఓప్త చిత్తోవా, ఓప్త = కలఁతవడిన, చిత్తో వా = మనస్సుగలవాడును; న(అసీ త్) = లేడు. వ్యధితోవాపి = వ్యాధి గలవాడును; న(అసీత్) = లేడు. తాత్పర్యము, సులభము.</p>
--	--

కశ్చి న్నరోవా నారీవా నాశ్రీమాన్ నాప్యరూపవాన్
ద్రష్టుం శక్యమయోధ్యాయం నాపిరాజస్య భక్తిమాన్. ౧౬

<p>టీక॥ అయోధ్యాయం = అ యోధ్యా పట్టణమందు; నరోవా = పురుషుడుగాని; నారీవా = (స్త్రీ)గా ని; కశ్చిత్ = ఒకానొకజనమును; అ శ్రీమాన్ = కాంతిలేనిది; ద్రష్టుం = చూచుటకు; నశక్యం = సాధ్యముకా దు. అరూపవానపి = మంచిరూప ము లేనిదియును; (ద్రష్టుంశక్యం) న = చూచుటకు సాధ్యముకాదు. రా</p>	<p>జని = రాజైన దశరథునియందు; అ భక్తిమానపి = భక్తిలేనిదియును. (ద్రష్టుంశక్యం)న = చూచుటకు సా ధ్యముకాదు. అయోధ్యాపట్టణమందు సమ స్త పురుషులును సమస్త (స్త్రీ)లు ను గాంతియును రూపమునుం గలి గి రాజభక్తి యుక్తులై యుండిరి. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

వల్లే వ్యగ్రచతుర్థేషు దేవతా తిథి పూజకాః
కృతజ్ఞాశ్చ వదాన్యాశ్చ శూరా విక్రమ సంయుతాః. ౧౭

౧౫౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬

దీఘాఽయుషో నరాస్సర్వే ధర్మం సత్యంచ సంశ్రితాః
సహితాః పుత్రపౌత్రైశ్చ నిత్యం శ్రీభిః పురోత్తమే. ౧౮

టీక॥పురోత్తమే=పట్టణశ్రేష్ఠ
మైనయయోధ్యయందు; అగ్ర్యచ
తుధే=ను, అగ్ర్య=ముందువుట్టిన
బ్రాహ్మణులే, చతుధేఘనాలవవా
రలుగాఁగల; వణేఁఘ=క్షత్రియ
వైశ్యశూన్యులనెఱువ వణఁముల
యందు; (ఉన్న) సర్వే=సమస్తులై
ని; నరాశ్చ=మనుష్యులును; దేవతా
తిథిపూజకాః = దేవతాతిథులను
బూజించు వారుగాను; కృతజ్ఞా
శ్చ=ఉపకారమెఱింగి యుండువా
లుగాను; వదాన్యాశ్చ=మిక్కిలి
దానముసేయు వారుగాను; శూ
రాః=యుద్ధమునందు భయపడని
వారుగాను; విక్రమసంయుతాః=
పరాక్రమముతోఁ గూడినవారుగా
ను; దీఘాఽయుషః=దీఘమైనజీ
వితకాలముగల వారుగాను; ధ
ర్మం=ధర్మమును; సత్యంచ=
సత్యమును; సంశ్రితాః=పొందిన

వారుగాను; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును;
శ్రీభిః=భార్యలతోను; పుత్రపౌ
త్రైశ్చ=కొడుకులునుమనులతోను;
సహితాః=కూడియుండువారుగా
ను; అసన్ (అధ్యాహృతము)=ఉం
డిరి.

అయోధ్యాపట్టణమందు, క్షత్రి
యవైశ్యశూన్యులందఱును, దేవత
లనతిథులఁబూజించుచు, నుపకార
జ్ఞులై, యుద్ధంతముగా దానముసే
యుచు, మిక్కిలిపరాక్రమముగలిగి
యుద్ధములందు వెనుదీయని వారైన
ను, ఎల్లయుద్ధములందును జయము
గొనుచుండుటంబట్టి, దీఘకాల
ముజీవింపుచు, ధర్మము సత్యంబు
చవలంబించి, కొడుకులునుమనుమ
లునుగలిగి, తమకుసన్యాసాశ్రమ
మునెదిర్చి మైనందున నెల్లప్పుడునుగృ
హస్థాశ్రమమందేవతింపుచు, నుం
డిరి. అనితాత్పర్యము.

క్షత్రం బ్రహ్మముఖం చాసీ ద్వైశ్యాః క్షత్ర మనువ్రతాః

శూద్రా స్స్వ ధర్మనిరతా శ్రీకవర్ణా నుపచారిణః. ౧౯

టీక || త్మత్రం = త్మత్రియజాతి; బ్రహ్మముఖం = బ్రాహ్మణుల ప్రధానముగాఁగలదిగా; అసీత్ = అయినది.

వైశ్యాశ్చ = వైశ్యులును; త్మత్రం = త్మత్రజాతిని; అనువ్రతాః = అనుసరించియుండువారుగా; ఆసత్ (అధ్యాహృతము) = అయిరి. శూద్రాః = శూద్రులు; త్రీక్ = మూడైన; వర్ణాక్ = బ్రాహ్మణత్మత్రియవైశ్యజాతులను; ఉపచారిణః = సేవింపుచున్నవారై; స్వధర్మః నిరతాః, స్వ = తమదైన, ధర్మః = బ్రాహ్మణ

త్మత్రియవైశ్యసేవనమనెడు ధర్మమందు; నిరతాః = ఆసక్తులుగా; ఆసత్ (అధ్యాహృతము) = ఉండిరి.

త్మత్రియులు బ్రాహ్మణుల ననుసరించియుండిరి, వైశ్యులూ త్మత్రియులనను వతింపుచుండిరి, శూద్రులు, బ్రాహ్మణులను త్మత్రియులను వైశ్యులనుంగొలుచుచు, నామువ్వరిని సేవింపుటయనెడు తమధర్మమందు వ్యవస్థితులుగా, నుండిరి. అనితాత్పర్యము.

సా తే సేత్వోకు నాథేన పురీ సుపరి రక్షితా

యథా పురస్తా న్మనునా మానవేంద్రేణ ధీమతా. ౨౦

టీక || సా = ఆ; పురీ = అయోధ్యాపట్టణము; యథా = ఎట్లు; పురస్తాత్ = మునుపు; ధీమతా = బుద్ధిగలవాఁడును; మానవేంద్రేణ = మనుష్యులకుఁ బ్రభువునగు మనునా = వైవస్వతమనువుచేత; సుపరి రక్షితా (అధ్యాహృతము) = చక్కగారక్షింపబడెనో; తథా (అధ్యాహృతము) = అట్లు; ఇత్వోకునాథేన = ఇత్వోకువంశమునందుఁ బుట్టినవారికిఁ బ్రభువైన; తేన = ఆదశరథుని

చేత; సుపరిరక్షితా = చక్కగారక్షింపబడినది.

బుద్ధిమంతుఁడును మనుష్యులకుఁ బ్రభువునగు వైవస్వత మనువు, పూర్వము, అయోధ్యానగరము, నెట్లురక్షించెనో, అప్రకారమున సే, యిత్వోకు వంశమురాజులలో మేటి యగునా దశరథుం, డయోధ్యానగరమును రక్షింపుచుండెను. అనితాత్పర్యము.

౧౫౫ ప్ర తిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬

యోధానా మగ్నికల్పనాం పేశలానా మమర్షితామ్
సంపూర్ణా కృతవిద్యానాం గుహా కేసరిణామివ. ౨౧

టీక॥ సా(అధ్యాహృతము)= మందుషష్ఠి)=సింహములచేతంబో
ఆయయోధ్యాపట్టణము; అగ్ని క లెఃపూర్ణా=నిండినది; ఆసీత్ (అ
ల్పానాం = నిష్పతోసరివచ్చునట్టి ధ్యాహృతము)=ఆయెను.
వారును; పేశలానాం = కుటిలలు ఆయయోధ్యాపట్టణమందు, స
గానివారును; అమషిణాం=కోప మస్త్ర శస్త్రవిద్యల నభ్యసించి శా
ము గలవారును; కృతవిద్యానాం= ర్యంబున నిష్ప వలెఁ బరిభవింప
అభ్యసించు బడిన సమస్త విద్యల లెక్కలై, కొంచెమైనను గాటి
గలవారునగు; యోధానాం (తృతీ యములేక, చాలఁగోపము గలిగి, వ
యార్థమందుషష్ఠి) = భటులచేత; జలుచున్న భటులు, పర్వత గుహ
గుహా=పర్వతము నందుండుగొప్ప యందు సింగంబులుంబోలె, నిండి
విలము; కేసరిణామివ (తృతీయార్థ యుండిరి. అనితాత్పర్యము.

కాంభోజవిషయే జాతై ర్బాహ్నికైశ్చ హయోత్తమైః
వనాయుజై న్నదీజైశ్చ పూర్ణా హరి హయోత్తమైః. ౨౨

టీక॥ సా(అధ్యాహృతము)= ఆ లె, ఉత్తమైః=శ్రేష్ఠము లైనవియు
యయోధ్య; కాంభోజవిషయే = నగు; హయోత్తమైః = అశ్వశ్రేష్ఠ
కాంభోజ మనమదేశమందు; జా ములచేత; పూర్ణా=నిండినది; ఆ
తైః=పుట్టినవియు; బాహ్నికైశ్చ= సీత్ (అధ్యాహృతము)=ఆయెను.
బాహ్నిక దేశమునందుఁ బుట్టినవి ఆయయోధ్యయందు, గాంభోజ
యు; వనాయుజైః=వనాయుదేశ బాహ్నిక వనాయు సింఘ దేశములం
మందుఁబుట్టినవియు; నదీజైశ్చ=సిం దుఁబుట్టి యుచ్చైశ్చర్యముతోసరి
ధుదేశమునందుఁబుట్టినవియు; హ మ్రెవెలుంగుచున్న శ్రేష్ఠములైనగు
రిహయోత్తమైః, హరిహయ=ఇం జ్ఞములు, మెండుగా నిండి, యుండిన
దునిగుఱ్ఱముగు నుచ్చైశ్చర్యము వ వి. అనితాత్పర్యము.

వింధ్యపర్వతజై ర్వత్తైః పూర్ణా హౌ మవతైరపి
మదాన్వితై రతిబలై మాతంగైః పర్వతోపమైః. ౨౩
ఐరావత కులీనైశ్చ మహాపద్మ కులై స్తథా
అంజనాదపి నిష్పన్నై వామనా దపిచ ద్విపైః. ౨౪

టీక॥ సా(అధ్యాహృతము)= నమువలన;నిష్పన్నై ౨రపి = పుట్టిన
ఆ యయోధ్యాపురి; మ త్తైః=గ యేనుఁగులచేతను;వామనాత్ య
ర్పించినట్టి;వింధ్యపర్వతజైః = విం మదిగ్గజమయిన వామనమువలన;ని
ధ్యపర్వతమునందుఁబుట్టిన;మాతం ప్పన్నై ౨ః(అధ్యాహృతము)అపిచ=
గైః = ఏనుఁగులచేతను, మదాన్వితైః పుట్టిన యేనుగులచేతను;పూర్ణా
త్తైః = గర్వముతోఁగూడినవియు; నిండినది; ఆసీత్ (అధ్యాహృత
అతిబలైః=చాలబలము గలవియు; ము)=ఆయేను.
పర్వతోపమైః = కొండలతోసరివ ఆయయోధ్యయందు, వింధ్యప
చ్చునట్టివియైనగు; హౌమవతైరపి= ర్వతమునందుఁ బుట్టినమ త్త గజము
హిమవత్పర్వతము నందుఁ బుట్టిన లను,హిమవద్గిరియందు జనియిం
యేనుఁగులచేతను; ఐరావత కులీ చినయతిబలాఢ్యములగు మదపుటే
నైః = ఇంద్రునియేనుఁగైన యై నుంగులును, ఐరావతవంశమునం
రావతము యొక్క కులమందుఁ బు దు సంభవించిన మ త్తైభంబులును,
ట్టిన;ద్విపైశ్చ=ఏనుఁగులచేతను;మ బుండరీకకులంబునందుత్ప త్తినొంది
హాపద్మకులై స్తథా = పుండరీకమ న మాతంగంబులును, అంజన వా
ను దిగ్గజము యొక్క కులమందుఁ మన సంతతులంగల్గిన కంజరంబు
గలిగినయేనుఁగులచేతను;అంజనా లును, నిండియుండినవి. అనితాత్ప
త్ = వరుణ దిగ్గజమయిన యంజ ర్యము.

భద్రై మ్మండై మృగైశ్చైవ భద్రమంద్రమృగైస్తథా
భద్రమందై భద్ర మృగై మృగ మందైశ్చ సాపురి
నిత్యమత్రైస్సదా పూర్ణా నాగై రచల సన్నిభైః. ౨౫

౧౬౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬

టీక॥ సా=ఆ; పురీ=అయోధ్యా పట్టణము; భద్రైః=భద్రజాతీయములును; మంద్రైః=మంద్రజాతీయములును; మృగైశ్చ=మృగజాతీయములును; భద్రమంద్రమృగైస్తథా=భద్రమంద్రమృగంబులనెడు మూడుజాతుల లక్షణములును సంకీర్ణముగాఁగలవియును; భద్రమంద్రైః=భద్రమంద్రములనెడు రెండుజాతుల లక్షణములు సంకీర్ణముగాఁగలవియు; భద్రమృగైః=భద్రమృగంబులనెడు రెండుజాతుల లక్షణములు సంకీర్ణముగాఁగలవియు; మృగమంద్రైశ్చ=మృగమంద్రములనెడు రెండుజాతుల లక్షణములు సంకీర్ణముగాఁగలవియు; ని

త్యమత్తైః = ఎల్లప్పుడును మదించి యుండునవియు; ఆచలసన్నిభైః=పర్వతముతో సరివచ్చునవియునగు; నాగైః=ఏనుంగులచేసదా=ఎల్లప్పుడును; పూర్ణా=నిండినది; ఆసీత్(అధ్యాహృతము)=అయినది. ఆ అయోధ్యాపట్టణమందు, “భద్రములు, మంద్రములు, మృగములు, భద్రమంద్రమృగములు, భద్రమంద్రములు, భద్రమృగములు, మృగమంద్రములు,” అనుగజజాతులలో, నన్నిటియందును, ఎల్లప్పుడు మదించి పర్వతములుం బోలె నున్నతములై యుండునేనుంగులును, నిండియుండినవి. అని తాత్పర్యము.

సా యోజనేచ ద్వే భూయ స్సత్యనామా ప్రకాశతే
యస్యాం దశరథో రాజా వసన్ జగద పాలయత్. ౨౬

టీ॥ యస్యాం = ఏపట్టణమందు; రాజా=రాజైన; దశరథః=దశరథుఁడు; వసన్=వాసము సేయుచు; జగత్=ప్రపంచమును; అపాలయత్=పాలించెనో; సా=అట్టి; పురీ = అయోధ్యాపట్టణము; భూయః = అధికముగా (అనగా నగర

మునకు వెలుపలననుట) ద్వే=రెండైన; యోజనేచ=యోజనములును; సత్యనామా, సత్య=యథార్థమైన, నామా=పేరుగలదిగా (అనగా “అయోధ్యా” ఎదిరించుటకు శక్యముకానిది, యనుపేరు యథార్థముగాఁగలదిగా, ఎదిరింప నశక్యమై

యనుట); ప్రకాశ తే = వెలుంగుచు
న్నది.

ప్రపంచమునంతయుఁబాలింపు
చుండిన దశరథమహారాజునకునివా
సస్థానమైనయయోధ్యాపురము, ప
ట్టణమునకు వెలుపలనైశము, రెండు

యోజనములదూరము, శత్రువులకె
దిరింపనశక్యమై తనదు “అయోధ్య”
యనెడు నామధేయశబ్దము యొ
క్కయథాము యథాధాముగాఁ
దనయందున్నదని, తెల్పుచుఁ బ్రకా
శించుచున్నది. అని తాత్పర్యము.

తాం పురీం స మహాతేజా రాజా దశరథో మహాః

శశాస శమితామిత్రో నక్షత్రాణీవ చంద్రమాః. ౨౭

టీక॥ మహాతేజాః = మిక్కిలి

శశాస = పాలించెను.

పరాక్రమము గలవాఁడును; మ
హాః = పూజ్యుఁడును; రాజా = ౧౦
జిల్లఁజేయువాఁడునగు; దశరథః =
దశరథమహారాజు; శమితామిత్రః,
శమిత = శాంతినిొందింపఁబడిన, అ
మిత్రః = శత్రువులుగలవాఁడై;
తాం = ఆ; పురీం = అయోధ్యాపట్ట
ణమును; చంద్రమాః = చంద్రుఁడు;
నక్షత్రాణీవ = నక్షత్రములంబోలె;

అధికంబగు పరాక్రమముగలిగి
జనరంజన సామర్థ్యముతో వెలుం
గుచున్న దశరథమహారాజు, శత్రు
వులంజక్కడిచి, చంద్రుండు తనభా
ర్యులగు నక్షత్రంబులంబోలె, జనుల
కందఱకును సౌఖ్యంబుగలుగఁ జే
యుచు, నాయయోధ్యను, బాలింపు
చుండెను.
అని తాత్పర్యము.

తాం సత్యనామాం దృఢతోరణార్గళాం

గృహైర్విచిత్రైరుపశోభితాం శివామ్

పురీ మయోధ్యాం నృసహస్ర సంకులాం

శశాస వై శక్రసమో మహీపతిః. ౨౮

౧౬౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాత్పర్యసహితము.

స ౬

టీక॥శక్రసమః=ఇంద్రునితో స
రివచ్చునట్టి; మహీపతిః= భూమికి
బ్రభువైన దశరథుడు, సత్యనా
మాం, సత్య=యథార్థమైన; నా
మాం=పేరుగలదియును; దృఢతో
రణార్థశాం, దృఢ=గట్టివియైన,
తోరణ=ద్వారములును, అగ
శాం=గడియమ్రాకులుంగలదియు
ను; విచిత్రైః=అశ్చర్యకరములై
న, గృహైః=ఇండ్లచే; ఉపశోభి
తాం=ప్రకాశింపఁ జేయఁబడినది
యును; శివాం=శుభముగలదియు
ను; నృసహస్రసంకులాం, నృసహ
స్ర=వేనవేలమనుష్యులచేత, సంకు
లాం=నిండినదియునగు; తాం=ఆ;

అయోధ్యాం=అయోధ్యయనెడు;
పురీం=పట్టణమును; శశాస=పా
లించెను. (“వై”అనునది పాదపూ
రణార్థము).

శత్రువులకెదిరింపనశక్యమైనం
యన, యథార్థమగు “అయోధ్య”
అనుపేరం బరచుచు, దిటవు గల
ద్వారములుగడియమాకులు నా
శ్చర్యకరములైన గృహంబులుంగలి
గి, యెల్లప్పుడు మంగళోపేతమై
వేనవేల మనుష్యులచే నిండియున్న
యాఅయోధ్యను, ఇంద్రతుల్యం
డగు దశరథమహారాజు పాలింపు
చుండెను. అని తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, షష్ఠస్కంధే.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ షష్ఠస్కంధ టీక,

ముగిసినది.

అ

స త్త మ స ర్గ ప్రా రం భః.

తస్యామాత్యా గుణైరాస నిత్యైకోస్తు మహాత్మనః
మంత్రజ్ఞా శ్చేంగితజ్ఞాశ్చ నిత్యం ప్రియహితే రతాః. ౧

<p>టీక మహాత్మనః=అధిక మైన బుద్ధిగల; తస్య=ఆ; ఇత్యైకోః= ఇత్యైకువంశమునందుఁ బుట్టినదశ రఘునకు; గుణైః=మంత్రకినుండవల సినప్రజ్ఞాదిగుణములచేత; మంత్ర జ్ఞాశ్చ=ఆలోచనము దెలిసినవారు ను; ఇంగితజ్ఞాశ్చ = ఇతరులయభి ప్రాయముచెలుసుకొనువారును;ని త్యం=ఎల్లప్పుడును; ప్రియహితే,ప్రి యం = తమకుఁబ్రయుండైనరాజున</p>	<p>కు,హితే=మేలుసేయుటయందు; రతాః = ఆసక్తులునగు; అమా త్యాః=మంత్రులు;ఆసక్=ఉండిరి అతిబుద్ధిశాలియగునాదశరథమ హారాజునకుఁ, బ్రజ్ఞాదిబలముచేఁ, గార్యాలోచనవిధమునెఱింగి, ము ఖవికాసాదులచేఁ,బరులయభిప్రాయములందెలిసికొనుచు, రాజునకు మేలుసేయ నాసక్తులైన, మంత్రు లుండిరి.అనితాత్పర్యము.</p>
--	---

అష్టా బహువు ర్వీరస్య తస్యామాత్యా యశస్వినః
శుచయ శ్చాసురక్తాశ్చ రాజకృత్యేషు నిత్యశః. ౨

<p>టీక వీరస్య=పరాక్రమముగల వాఁడును; యశస్వినః = కీర్తిగల వాఁడునగు; తస్య=ఆదశరథమహా రాజునకు; శుచయశ్చ=పరిశుద్ధు లును;నిత్యశః=ఎల్లప్పుడును; రాజ కృత్యేషు = రాచకార్యములయం దు; అసురక్తాశ్చ=మిక్కిలియాస</p>	<p>క్తులునగు;అష్టా=ఎనమండైన;అ మాత్యాః=మంత్రులు;బహువుః= ఉండిరి. పరాక్రమమును గొప్ప కీర్తి యునుగలదశరథునకుఁబరిశుద్ధులు ను ఎల్లప్పుడును రాచకార్యములం దుమిక్కిలియాసక్తులు నగు నెన</p>
--	--

౧౬౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨

మండుమంతులుండిరి. అని తాత్పర్యము.

ధృష్టి జయంతో విజయ స్సిద్ధార్థో హ్యర్థసాధకః
అశోకో మంత్ర పాలశ్చ సుమంత్రశ్చైవ మో భవత్. ౩

టీక॥ ధృష్టి = ధృష్టియనువాఁ (అర్థము). అర్థసాధకః = అ
డుఁడనుట (అధ్యాహృతము) = అర్థసాధకుండనువాఁడు; పంచమః
మొదటివాఁడు; అభవత్ = ఆయె అభవత్ (అధ్యాహృతము) = ఆ
ను. జయంతః = జయంతుండనువాఁ యిదవ వాఁడాయెను. అశోకః =
డు; ద్వితీయః (అధ్యాహృతము) = అశోకుండనువాఁడు; షష్ఠః అభ
రెండవ వాఁడు; అభవత్ (అధ్యా వత్ (అధ్యాహృతము) = ఆఐవ
హృతము) = ఆయెను. విజయః = విజ వాఁడాయెను. మంత్రపాలశ్చ =
యుండనువాఁడు; తృతీయః (అధ్యా మంత్రపాలుండనువాఁడును; సప్త
హృతము) = మూడవవాఁడు; అ ను; అభవత్ (అధ్యాహృతము) =
భవత్ (అధ్యాహృతము) = ఆయె ఏడవవాఁడాయెను. సుమంత్రశ్చ =
ను. సిద్ధార్థః = సిద్ధార్థుండనువాఁడు, సుమంత్రుండను వాఁడును; అష్ట
చతుర్థః అభవత్ (అధ్యాహృత ము) = ఎనిమిదవవాఁడు; అభవత్ =
ము) = నాలవ వాఁడాయెను. (అధ్యాహృతము) = ఆయెను.
("సా" అనునది పాద పూరణ తాత్పర్యము, సులభము.

ఋషిజ్ఞోద్వా వభిమతౌ తస్మాస్తా మృషిసత్తమా
వసిష్ఠో వామదేవశ్చ మంత్రణశ్చ తథాపరే. ౪

టీక॥ తస్య = ఆదశశరణమహారో హితులుగా; ఆస్తాం = ఉండిరి.
జనకః; వసిష్ఠః = వసిష్ఠమహర్షి తథా = అట్లు; అపరే = ఇతరులైన;
యును; వామదేవశ్చ = వామదేవమ మంత్రణశ్చ = మంత్రులును (చకర
హర్షి యును; ద్వౌ = ఇద్దరైన; ఋషి మవలన) బురోహితులును; ఆసక్
సత్తమా = ఋషిశ్రేష్ఠులు; అభిమ (అధ్యాహృతము) = ఉండిరి.
తౌ = ప్రధానులైన; ఋషిజ్ఞౌ = పు తాత్పర్యము, సులభము.

విద్యావినీతా హీమంతః కుశలా నియతేంద్రియాః

శ్రీమంతశ్చ మహాత్మాన శ్శాస్త్రజ్ఞా ద్యభివ్రక్తమాః. ౫

కీర్తిమంతః ప్రణిహితా యథావచన కారిణః

తేజఃశూన్యాయశఃప్రాప్తా స్త్రితపూర్వాభిభాషిణః. ౬

టీక॥ తే (అధ్యాహృతము) = ఆమంత్రులు; విద్యావినీతాః, విద్యా = రాజనీతిమొదలగువిద్యలందు, వినీతాః = శిక్షితులుగాను; హీమంతః = లజ్జగలవారుగాను; కుశలాః = సమర్థులుగాను; నియతేంద్రియాః, నియత = నిగ్రహింపఁబడిన, ఇంద్రియాః = ఇంద్రియములుగల వారుగాను (శాస్త్రనిషిద్ధమగు నింద్రియవ్యాపారము లేనివారుగాననుట); శ్రీమంతశ్చ = సంపదగలవారుగాను; మహాత్మానః = గొప్పబుద్ధిగలవారుగాను; శాస్త్రజ్ఞాః = నీతిశాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రముల నెఱింగినవారుగాను; ద్యభివ్రక్తమాః, ద్యభ = ఎదురులేని, విక్రమాః = పరాక్రమముగలవారుగాను; కీర్తిమంతః = గొప్పమంతులను కీర్తిగలవారుగాను; ప్రణిహితాః = రాచకార్యములందు, బ్రమాదములేనివారుగాను; యథావ

చనకారిణః, యథావచన = చెప్పెడి మాటనతిక్రమింపక, కారిణః = చేయు వారుగాను, (ఏప్రకారము చెప్పుదురో, ఆప్రకారముగనే చేయువారుగాని, ఒక విధముగాఁ జెప్పి మఱియొక విధముగాఁజేయువారుగారనుట); తేజఃశూన్యాయశఃప్రాప్తాః, తేజః = ప్రతాపమును, శూన్య = ఓర్పును, యశః = కీర్తిని, ప్రాప్తాః = పొందినవారుగాను; స్త్రితపూర్వాభిభాషిణః, స్త్రితపూర్వ = చిఱునవ్యముందుగాఁగల్గునట్లు, అభిభాషిణః = మాటలాడువారుగాను; ఆసక్ (అధ్యాహృతము) = ఉండిరి.

ఆమంత్రులు, సమస్తవిద్యలందును నేర్పరులై, యుకార్యములవలనలజ్జచేనివర్తిల్లుచు, యుక్తాయుక్తపర్యాయలోచనమునందు సమర్థులై, యుక్తంబగు నింద్రియ వ్యాపారముగలిగి, శ్రీమంతులై, బుద్ధిమంతు

౧౬౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

లై, సమస్తశాస్త్రముల నెఱింగి, పంచుచు, బ్రతాపంబున నోర్పునంగీ
రాక్రమమునంజెదురు లేక, ప్రజల తికవహించి, మాత్పర్యము లేక చి
చేగీతికతులై, రాజకార్యములం జునవుతోమాటలాడుచు, నుండిరి.
దప్రమత్తులై, మాటదాటక జరిగిం అని తాత్పర్యము.

క్రోధా తామార్థహేతోర్వా నబ్రూయ రన్యతం వచః

టీక॥ తే(అభ్యాశ్మతము) = ఆయుః = పలుకరు.
మంత్రులు; క్రోధాత్ = కోపమువలన ఆమంత్రులు, కోపమువలన నై
నఁగాని; కామార్థహేతోర్వా = నను, గామనిమి త్తమైనను అర్థనిమి
కామనిమి త్తమువలనఁగాని, యర్థ త్తమైనను, అసత్యము పలుకరు. అని
నిమి త్తమువలనఁగాని; అన్యతం = అ తాత్పర్యము.
సత్యమైన; వచః = మాటను; నబ్రూ

తేషా మవిదితం కించి త్స్వేషు నాస్తి పరేషు వా. ౭

క్రియమాణం కృతంవాపి చారేణాపి చిక్కితమ్

టీక॥ తేషాం = అమంత్రులకు; వేగువానిచే; అవిదితం = తెలియని
స్వేషు = తను రాజ్యమందలివృత్తాం ది; నాస్తి = లేదు.
తములయందుఁగాని; పరేషువా = తమ రాజ్యములందును బరరా
ఇతరుల రాజ్యముల యందలి వృ బ్యములందును, చేయఁబడుచుండు
త్తాంతములందుఁగాని; క్రియమా నదిగాని, చేయఁబడినదిగాని, చేయ
ణం = చేయఁబడు చుండునదిగాని; సిచ్చింపఁబడినదిగాని, యేదియైన
కృతం = చేయఁబడినదిగాని; చిక్కిత త్తమ్, వేగువాని మూలముగా, నామం
తమపి = చేయసిచ్చింపఁబడినదిగా నుండునదిగాని, లేదు. అనితా
ని; కించిత్ = ఏదియైనను; చారేణా = త్వర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౬

స ౭

కుశలా వ్యవహారేషు సౌహృదేషు పరీక్షితాః. ౮
ప్రాప్తకాలం తు తే దండం ధారయేయ స్సుతేష్వపి

టీక॥ వ్యవహారేషు = వ్యవహారములయందు; కుశలాః = సమర్థులును; సౌహృదేషు = మిత్రభావముల విషయమై; పరీక్షితాః = పరీక్షించబడినవారునగు; తే = ఆమంత్రులు; సుతేష్వపి = కొడుకులయందును; ప్రాప్తకాలం, ప్రాప్త = పొందబడిన; కాలం = సమయముగల; దండం = శిక్షనుమాత్రము; ధారయే	యః = ప్రవర్తింపజేయుదురు. వ్యవహారములందు సమర్థులును, న్యాయవిచారమున, మిత్రశత్రులందును సమముగానుండు వారు, నగు, నామంత్రులు, తమకొడుకులైన, నపరాధముచేసినచో, సరియైన దండమును విధింతురు. అని తాత్పర్యము.
---	--

కోశసంగ్రహణే యుక్తా బలస్యచ పరిగ్రహే. ౯
అహితం చాపి పురుషం నవిహింస్య రదూషకమ్

టీక॥ తే (అధ్యాపృతము) = ఆమంత్రులు; కోశసంగ్రహణే, కోశ = బొక్కసముయొక్క, సంగ్రహణే = సంపాదించుటయందును; బలస్య = నైన్యముయొక్క, పరిగ్రహే = సంగ్రహించుటయందును, యుక్తాః = ఆసక్తులై, అహితంచాపి = శత్రువునైనను, అదూషకం =	అపరాధము నేయని; పురుషం = పురుషుని, నవిహింస్యః = వీడింపరు. ఆమంత్రులు, బొక్కసమును వృద్ధిబొందింపుచు, నైన్యములసంగ్రహించికాపాడుచు, దమకుశత్రువైనను, అపరాధము నేయనివాని, నెంతమాత్రమును, వీడింపరు. అని తాత్పర్యము.
---	--

వీరాశ్చ నియతోత్సాహ రాజశాస్త్ర మనుష్టితాః. ౧౦
శుచీనాం రక్షితారశ్చ నిత్యం విషయవాసినామ్

౧౬౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

టిక॥తే(అధ్యాహృతము)=ఆ
మంత్రులు;వీరాశ్వ=పరాక్రమము
గలవారుగాను; నియతోత్సాహః,
నియత=స్థిరమైన,ఉత్సాహః=ప్ర
యత్నమందలినంతోపముగలవారు
గాను; రాజశాస్త్రం=నీతిశాస్త్ర
మును;అనుష్ఠితాః = అనుష్ఠించిన
వారుగాను; విషయవాసినాం,విష
య=జేశమందు,వాసినాం=వసించు
చున్న;శుచీనాం = సాధువుల
యొక్క (సాధువులను);నిత్యం=ఎ

ల్లప్పుడును; రషీతారశ్వ=కాపా
దువారుగాను, అసక్(అధ్యాహృ
తము)=అయిరి.

ఆమంతులు, శత్రువులజయిం
పసమర్థులై,యెల్లప్పుడునుమిక్కిలి
సంతోషముతోఁబ్రయత్నములు సే
యుచు, నీతిశాస్త్రోక్త పద్ధతినిగా
ర్యమలనడుపుచు,సమస్త స్థలముల
యందునుండుసాధువులనుసంర
క్షింపుచు, నుండిరి. అనితాత్పర్య
ము.

బ్రహ్మక్షత్ర మహింసంత సైకోశం సమపూరయక్. ౧౧
సుతీక్ష్ణదండా స్సంప్రేక్ష్య పురుషస్య బలాబలమ్

టిక॥తే = ఆమంతులు, బ్రా
హ్మ=బ్రాహ్మణజాతిని;క్షత్రం =
క్షత్రియజాతిని,అహింసంతః = పీ
డింపనివారై;పురుషస్య=అపరాధి
యగు పురుషునియొక్క, బలాబ
లం=శక్తిని అశక్తిని;సంప్రేక్ష్య=
చక్కగాఁజూచి;సుతీక్ష్ణదండాః,సు
తీక్ష్ణ=మిక్కిలి దీప్తిమయిన,దం
డాః = శిక్షగలవారలై;కోశం=

బాహుసమును, సమపూరయక్=
నిండించిరి.

ఆమంతులు, బ్రాహ్మణక్షత్రి
యులఁబడింపక,అపరాధిబలాబల
ములఁ జక్కగాఁ బరీక్షించి, ప్రబ
లనకుఁ దీవ్రశిక్షయును దుర్బలున
కు మృదుశిక్షయును విధింపుచు,
బాహుసమును, నిండింపుచుండిరి.
అనితాత్పర్యము.

శుచీనా మేకబుద్ధీనాం సర్వేషాం సంప్రజానతామ్. ౧౨
నాసీ త్పురేవా రాష్ట్రేవా మృషావాదీ నరః క్వచిత్

టీక॥ శుచీనాం = పరిశుద్ధులు	న్యూఁడు; నాసీత్ = లేకపోయెను.
ను; ఏకబుద్ధీనాం = ఒకటేబుద్ధిగల	ఆమంతులందఱుం, బరస్పరమ
వారునగు; సర్వేషాం = సమస్తమం	సూయపడక, యేకకంఠులై, యైక
త్రులు; సంప్రజానతాం = రాజ్యతం	మత్యముగలిగి, రాజ్య తంత్రములు
త్రమును, విచారింపుచుండఁగా (భా	విచారింపుచుండఁగా, నయోధ్యాప
వలక్షణసప్తమ్యర్థమందు, వప్తి) పు	ట్టణమందును, దేశములయందును,
రేవా = పట్టణమందుఁగాని; రాష్ట్రే	ఏమూలయందైనను, దబ్బఱలాడుమ
వా = రాజ్యమందుఁగాని; క్వచిత్ =	నున్యూఁడు, లేకపోయెను.
ఒకానొకచోటనైనను; మృషావా	అనితాత్పర్యము.
దీ = దబ్బఱలాడునట్టి; నరః = మను	

కశ్చిన్నదుష్టస్తత్రాసీత్పరదారరతోనరః. ౧౩
ప్రశాంతంసర్వమేవాసీద్భ్రాష్ట్రంపురవరంచతత్

టీక॥ తత్ర = ఆ రాజ్యమందు; క	ప్రశాంతం = చేశమును; తత్ = ఆదశర
శ్చిత్ = ఒకానొక; నరః = మనుష్యుం	ధమహారాజుచేచ బాలింపఁ బడున
డును; దుష్టః = కుటిలుఁడుగాను; ప	ట్టి; సర్వం = సమస్తప్రదేశమును; ప్ర
రదారరతః, పరదార = ఇతరులభా	శాంతమేవ = అధర్మములేనందున,
ర్యలందు, రతః = ఆసక్తుఁడుగాను;	మిక్కిలిశాంతముగానే; అసీత్ = అ
నాసీత్ = కాలేదు; పురవరం = పట్ట	యినది.
ణశ్చేష్టమైనయయోధ్యయును; రా	తాత్పర్యము, సులభము.

సువాససస్సువేషాశ్చతేచసర్వేసుశీలినః. ౧౪
హితార్థంచనరేంద్రస్యజాగ్రతోనయచక్షుషా

టీక॥ తే = ఆమంతులు; సర్వే	వస్త్రములు గలవారుగాను; సువే
చ = అందఱును; సువాససః = మంచి	షాశ్చ = మంచితలంకారము గల

౧౭౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

వారుగాను;నుశీలినః= మంచియ
చారము గలవారుగాను; సరేంద్ర
స్య= రాజయొక్క; హితార్థం=
మేలుకొనుటకు; నయచతుషా, న
య= నీతియ నెడు, చతుషా= నేత్ర
ముచే; జాగ్రతశ్చ= మేలుకొనియుం
డువారుగాను (అనగా, నీతియ నె
డినేత్రము, నెప్పుడును మాయకతె
ఱచికొనియేయుండువారుగా, నను

ట); ఆసక్త (అధ్యాహృతము)= అ
యిరి.

ఆమంత్రులందఱును, మంచివ
స్త్రములు మంచి యలంకారములు
మంచియారములుం గలిగి, రాజు
నకు మేలుగలుగుటకై, యెల్లప్పుడు
ను, రాజనీతియుక్తముగానే, యెం
తమాత్రమునేమఱక, ప్రవర్తింపు
చుండిరి. అని తాత్పర్యము.

గురౌ గుణగృహీతాశ్చ ప్రఖ్యాతాశ్చ పరాక్రమే. ౧౫
విదేశేష్వపి విజ్ఞాతా స్సర్వతో బుద్ధి నిశ్చయాత్

టీక॥ తేనర్వేచ (అధ్యాహృత
ము)= ఆమంత్రులందఱును; గురౌ=
మాతాపితృది గురుజనమందు; గు
ణగృహీతాశ్చ= గుణములమాత్ర
ముగ్రహించినవారుగాను; పరాక్ర
మే = పరాక్రమవిషయమందు; ప్ర
ఖ్యాతాశ్చ= ప్రసిద్ధులుగాను; సర్వ
తో= అన్నిటను; బుద్ధినిశ్చయాత్ =
బుద్ధియొక్క నిశ్చయించుటవలన;
విదేశేష్వపి = దేశాంతరములందు
ను; విజ్ఞాతాః= ప్రసిద్ధులుగాను; ఆ

సక్త (అధ్యాహృతము)= అయిరి.
ఆమంత్రులందఱును, గురుజన
మందు, గుణములమాత్రముగ్రహిం
చి దోషంబులగణింపక, గౌరవము
నెఱపుచు, “గొప్పపరాక్రమము గల
వారనివిచితులొందినవారై, అన్ని
విషయములందు, నిశ్చయజ్ఞానముగ
లిగియుండుటంబట్టి, యెల్ల దేశంబు
లందును బ్రసిద్ధులై, యుండిరి. అని
తాత్పర్యము.

సంధివిగ్రహతత్త్వజ్ఞాః ప్రకృత్యా సంపదాన్వితాః. ౧౬
మంత్ర సంపరణే శక్తా శ్చక్రా స్సూక్ష్మాను బుద్ధిషు

టీక॥ తేనర్వేచ(అధ్యాహృతము)= ఆమంత్రులందఱును;సంధివిగ్రహతత్త్వజ్ఞాః,సంధి=సంధానముయొక్కయు,విగ్రహ=కలహించుటయొక్కయు,తత్త్వ=నిర్ణయమును;జ్ఞాః=ఎఱింగినవారుగాను;ప్రకృత్యా=స్వభావముచేత;సంపదా=ఎవ్వర్యముతో;అన్వితాః=కూడియుండువారుగాను;మంత్రసంపరణే=ఆలోచింపఁబడినరహస్యముయొక్కదాచుటయందు;శక్తాః=సమర్థులుగాను;సూక్ష్మాను=ఎఱుంగుటకుఁగష్టములైన;బుద్ధిమ=బుద్ధినిశ్చయములందు;శక్తాః=సమర్థులుగాను(అనిమహేశ్వరతీర్థపాఠము);శక్త్యాః=

మృదువైనవారుగాను(అనిగోవిందరాజపాఠము);ఆసక్త(అధ్యాహృతము)=అయిరి.

ఆమంత్రులందఱును,ఎప్పుడు ఎవనితోసంధిసేయవలెనో, ఎప్పుడు ఎవనితో యుద్ధము సేయవలెనో, ఆనిర్ణయమంతయు నెఱింగినవారలై,పుట్టిననాఁటనుండి స్వతస్సిద్ధంబగునైశ్వర్యంబునంబొదలుచు,మంత్రరహస్యంబుల నెవ్వరికించెలియరాకుండునట్లు నుఱుంగు పఱచుటకు,దురవగాహంబులగుసూక్ష్మాథంబుల నిర్ణయించుటకు, నతిసమర్థులై,యుండిరి. అనితాత్పర్యము.

నీతిశాస్త్ర విశేషజ్ఞా స్సతతం ప్రియవాదినః. ౧౭

టీక॥ తేనర్వేచ(అధ్యాహృతము)= ఆమంత్రులందఱును;నీతిశాస్త్రవిశేషజ్ఞాః,నీతి = రాజనీతిచే, శాస్త్ర=శిక్షించుటయందలి(“గ్రంథశాసనయోశ్శాస్త్రం” అని భాస్కరనిఘంటువు),విశేష=విశేషములను,జ్ఞాః=ఎఱింగినవారుగా

ను;సతతం=ఎల్లప్పుడును;ప్రియవాదినః=ఇంపుగామాటలాడువారుగాను;ఆసక్త(అధ్యాహృతము)=అయిరి.

ఆమంత్రులందఱును,ఎవ్వని, నెట్లు,ఎప్పుడు,శిక్షించఁదగునో, ఆనీతివిశేషముల నెఱింగినవారై,ఎల్ల

౧౬౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

ప్పుడును, అందఱకు, నింపుజనించున | రి. అని తాత్పర్యము.

టులు, మాటలాడువారు గా, నుండి

ఈదృశై స్తై రమాత్రైస్తు రాజా దశ రథోఽనఘః

ఉపపన్నో గుణోపేతై రన్వశాన ద్వసుంధరామ్. ౧౮

టిక|| అనఘః = కామక్రోధము

లం బుట్టినవ్యసనములు లేనట్టి; రా

జా = రాజైన; దశరథః = దశరథుం

డు; ఈదృశైః = ఇప్పుడు చెప్పఁబడి

నగుణములు గలవారును; గుణోపే

తైః, గుణ = ఇతర గుణములతోను, ఉ

పేతైః = కూడియుండువారునగు;

తైః = ఆ; అమాత్రైః = మంత్రుల

తో; ఉపపన్నస్తు = కూడినవాడై

యే; వసుంధరాం = భూమిని; అన్వ

సత్ = పాలించెను.

తాత్పర్యము, సులభము.

అవేక్షమాణ శ్చాచేణ ప్రజా ధర్మేణ రంజయన్

ప్రజానాం పాలనం కుర్వన్నధర్మాన్ పరివర్జయన్. ౧౯

విశ్రుత శ్రీఘ్న లోకేషు వదాన్య సృత్యసంగరః

స తత్ర పురుష వ్యాఘ్న శ్శశాన పృథివీమిమాం. ౨౦

టిక|| సః = ఆ; పురుషవ్యాఘ్నః =

పురుషశ్రేష్ఠుఁడగుదశరథ మహారా

జు; చాచేణ (జాన్యేకవచనము) = వే

గువాం డచే; అవేక్షమాణః = చూ

చుచు; ప్రజాః = ప్రజలను; ధర్మే

ణ = ధర్మముచే; రంజయన్ = సం

తోషింపఁజేయుచు; ప్రజానాం =

ప్రజలయొక్క; పాలనం = రక్షణము

ను; కుర్వన్ = చేయుచు; అధర్మం =

అధర్మమును; పరిరంజయన్ = వి

చించెట్టుచు; త్రిఘ్న = మూడైన;

లోకేషు = లోకములయందును; వి

శ్రుతః = ప్రసిద్ధుండై; వదాన్యః =

చాలనీవిగలవాడై; సత్యసంగరః =

సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ గలవాడై; త

త్ర = ఆయయోధ్యాపట్టణమందు;

వసన్ (అధ్యాహృతము) = వసింపు

చు; ఇమాం = ఈ; పృథివీం = భూమి

ని; శశాసంపాలించెను.

పురుషశ్రేష్ఠుడైన యాదశరథ
మహారాజు, వేగువాండ్రవలన నిఖి
లదేశవృత్తాంతంబుల నెఱుంగుచు,
నపరాధుల నెల్ల దండించి ప్రిజలకు
సంతోషము కల్పించుచు, బ్రిజలకు
సౌఖ్యముగలుగునట్లురక్షింపుచు, న

ధర్మకమును బాటించోలి, తనకీర్తిక
మూండులోకంబులయందును విను
తికెక్క, మహాదాతయై, సత్యప్ర
తిజ్ఞుడై, యయోధ్యానగరంబునని
వసించి, యీ ఘామండలం బంత
యొరబాలింపుచుండెను. అనితాత్ప
ర్యము.

నాధ్యగచ్ఛ ద్విశిష్టంవా తుల్యంవా శత్రు మాత్మనః
మిత్రవా న్నతసామంతః ప్రతాప హతకంటకః. ౨౧

టీక|| మిత్రవాన్ = స్నేహితు
లుగలవాడును; నతసామంతః, న
త = నమస్కరించిన, సామంతః =
పొరుగురాజులుగలవాడును; ప్ర
తాపహతకంటకః, ప్రతాప = ప
రాక్రమముచేత, హత = కొట్టబడి
న, కంటకః = శత్రువులుగలవాడు
నగు; సః (అధ్యాహృతము) = ఆదశ
రథమహారాజు; అత్మనః = తనకు; వి
శిష్టంవా = అధికుండుగాని; తుల్యం
వా = సమానుండుగాని, యగు; శ
త్రుం = పగవాని; నాధ్యగచ్ఛత్ =

ఎఱుంగడు.
మిత్రసంపన్నుండగు దశరథమ
హారాజు, సామంత ప్రభువులంద
ఱుంబాదానతులై, దన్ను గొల్పు
చుండ, బేరువిననంతనై, తనప్రతా
పముదలంచి, శత్రువులందఱు టిచ్చ
వడిపాటిపోవ, నిష్కంటకుండై, పు
డమించాలింపుచు, దనకన్ననధికుం
డుగానిసమానుండుగానియగు, శ
త్రువెట్టివాడో, యెఱుంగలేనివాం
డాయెను.
అని తాత్పర్యము.

స శశాస జగద్రాజా దివం దేవ పతి ర్యథా

టీక|| సః = ఆ; రాజా = దశరథ
మహారాజు; జగత్ = ప్రపంచము
ను; దివం = స్వర్గకమును; దేవపతి

ర్యథా = దేవేంద్రుడువలె; శశా
సంపాలించెను.
తాత్పర్యము, సులభము.

౧౭౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

తైమంత్రిభి మంత్రిహితే నివిష్టైః

వృతోసురక్షైః కుశలై స్సమధైః

స పార్థివో దీప్తి మవాప యుక్త

స్తేజోమయై గోభిరి వోదితో ౭౯౯. ౨౨

టీక॥ మంత్రిహితే, మంత్రి=	ములతో; యుక్తః=కూడియుండు;
అలోచనమందును, హితే = తన	ఉదితః=ఉదయించిన; అర్కభవ=
కు, మేలునందును; నివిష్టైః=ఆస	బాలసూర్యుడువలె; దీప్తి=కాం
క్తిగల వారును (అనిమహేశ్వరశీ	తని; అవాప=పొందెను.
ధకపాతము); నియుక్తైః=నియో	అలోచనమందును చనకు మేలు
గింపబడినవారును (అని గోవింద	సేయుటయందు నభివిష్టులై, తన
రాజపాతము); అసురక్షైః=తన	యందనురాగముగలిగి, సమస్తకా
యందు, స్నేహముగలవారును; కు	ర్యములయందును సమర్థులైయుం
శలైః=బుద్ధికౌశలముగలవారును;	డు, మంత్రిులతోఁ, గూడియున్న,
సమర్థైః = కార్యములు సేయుట	యాదశరథమహారాజు, తేజోరూ
యందు, నేర్పరులనగు; త్రైః=ఆ;	పంబులగుటం జేసి పరులఁబరిభవింప
మంత్రిభిః=మంత్రిులచేత; వృతః=	సమర్థములైన, కిరణములతోఁ,
చుట్టబడిన; సః=ఆ; పార్థివః=దశ	గూడి, యుదయించిన, బాలసూ
రథమహారాజు; తేజోమయైః = తే	ర్యుడుంబోలె, బ్రకాశించెను.
జోరూపములైన; గోభిః = కిరణ	అని తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, సప్తమస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ సప్తమస్సర్గ టీక,

ముగిసినది.

(౫౬)

అష్టమసర్గప్రారంభః.

తస్య త్వేవం ప్రభావస్య ధర్మజ్ఞస్య మహాత్మనః

సుతార్థం తస్య మానస్య నాసీ ద్వంశకర స్సుతః. ౧

టీక॥ ఏవం ప్రభావస్య = ఇట్టి ప్రభావము గలవాఁడును; ధర్మజ్ఞస్య = ధర్మము నెఱింగినవాఁడును; మహాత్మనః = పూజ్యమగు స్వభావముగలవాఁడును; సుతార్థం = పుత్రునికొఱకు; తస్య మానస్య = పరితపించుచున్నవాఁడునగు; తస్య తు = ఆదశరథమహారాజునకును; వంశకరః = వంశమును జేయునట్టి; సుతః = కుమారుఁడు; నాసీత్ = క

భావము గలవాఁడును; ధర్మజ్ఞస్య = ధర్మము నెఱింగినవాఁడును; మహాత్మనః = పూజ్యమగు స్వభావముగలవాఁడును; సుతార్థం = పుత్రునికొఱకు; తస్య మానస్య = పరితపించుచున్నవాఁడునగు; తస్య తు = ఆదశరథమహారాజునకును; వంశకరః = వంశమును జేయునట్టి; సుతః = కుమారుఁడు; నాసీత్ = క

లుగలేదు. ఇట్టి ప్రభావముగలవాఁడశరథమహారాజు, ధర్మముల నెఱింగి పరితపించుచు, ధర్మ స్వభావముగలిగి, సంతానముగలుగుటకుఁ బ్రతిబంధకములు లేకపోయినను దనకుఁ బుత్రుండుగలుగమింజేసి, పరితపించుచున్నను, వానికి, వంశకరుండగు కుమారుఁడు, జనింపలేదు. అని తాత్పర్యము.

చింతయానస్య తస్యైవం బుద్ధి రాసీ న్మహాత్మనః

సుతార్థం హయ మేధేన కిషర్థం న యజా మ్యహమ్. ౨

టీక॥ చింతయానస్య = చింతించుచున్న; మహాత్మనః = మిక్కిలి బుద్ధిశాలియగు; తస్య = ఆదశరథమహారాజునకు; సుతార్థం = పుత్రునికొఱకు; హయమేధేన = అశ్వమేధమనుయాగముచేత; అహం = నేను; కిషర్థం = ఎందుకు; నయజామి = దేవతలఁబూజింపలేదు; ఏవం = ఈ

ప్రకారము; బుద్ధి = తలంపు; ఆసీత్ = కలిగినది. పుత్రుండుకలుగలేదని చింతించుచున్న మహాబుద్ధిశాలియగు నాదశరథమహారాజునకు, ఇదివఱకు నేనేల, యశ్వమేధయాగముచే, దేవతల నారాధింపలేదు? అని తలంపువాడమినది. అని తాత్పర్యము.

౧౭౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౮

స నిశ్చితాం మతిం కృత్వా యష్టవ్య మితి బుద్ధిమాన్
మంత్రిభి స్సహ ధర్మాత్మా సర్వైరేవ కృతాత్మభిః. ౩
తతోఽబ్రవీ దిదం రాజా సుమంత్రం మంత్రిన త్తమమ్
శీఘ్ర మానయమేసర్వాన్ గురూంస్తాన్ సపురోహితాన్. ౪

టీక ॥ బుద్ధిమాన్ = బుద్ధిశాలి హీతులతోఁ గూడిన; తాన్ = ఆ,
యును; ధర్మాత్మా = ధర్మస్వప్రసిద్ధులైన; మే = నాయొక్క; గు
భావుండునగు; సః = ఆ; రాజా = రూఁ = గురువులను; సర్వాన్ = అం
దశరథమహారాజు; కృతాత్మభిః, వఱును; శీఘ్రం = వడిగా; ఆనయ =
కృత = చాలునంత, (“క్షీదేకృతం శోడితెమ్ము; ఇదం = ఈవాక్యము
యుగేపిన్యా త్ఫలపర్యాప్తయోర సు; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
పి” అనిభాస్కరసిఘంటువు), ఆ బుద్ధిశాలియుధర్మ స్వభావుం
త్మభిః = బుద్ధిగల; సర్వైః = సమస్త డునగు నాదశరథమహారాజు, మం
లయిన; మంత్రిభిస్సహైవ = మం త్రికార్యంబుల నారితీరి యెంతకు
తులతోఁ గూడనే; యష్టవ్యం = నుం జాలియున్న మంత్రులందఱి
యజింపఁబడవలసినది; ఇతి = అని; తో “యాగము సేయవలసినది” అని
నిశ్చితాం = నిశ్చయ ముతోఁగూ గట్టిగానాలోచనచేసి, యాపిమ్ము
డిన; మతిం = ఆలోచన మును; ట, మంత్రీశ్రేష్ఠుండగు సుమంత్రున
కృత్వా = చేసి; తతః = ఆపిమ్ము కు, “మాగురువులఁ బురోహితుల
ట; మంత్రిన త్తమం = మంత్రీశ్రేష్ఠు నందఱందోడితెమ్ము” అని, యాజ్ఞా
దైన; సుమంత్రం = సుమంత్రునిఁ పించెను.
గూర్చి; సపురోహితాన్ = పురో అని తాత్పర్యము.

తత స్సుమంత్ర స్త్వరితం గత్వా త్వరిత విక్రమః
సమానయ త్స తాన్ సర్వాన్ సమస్తా స్వేదపారగాన్. ౫
సుయజ్ఞం వామదేవంచ జాబాలి మథ కాశ్యపమ్
పురోహితం వసిష్ఠంచ యేచాన్యే ద్విజసత్తమాః. ౬

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; త్వరితవి	మదేవుని; జాబాలిం= జాబాలిని; అ
క్రమమః=శీఘ్రమైనదశకగళ; సః=	భ=ఇంకను; కాశ్యపం=కాశ్యపుని;
ఆ; సుమంతః=సుమంత్రుడు; స్వరి	పురోహితం= పురోహితుడైన;
తం=శీఘ్రముగా; గత్వా=పోయి;	వసిష్ఠంచ=వసిష్ఠుని; అన్యే=ఇతరు
వేదపారగాఁ, వేద = వేదముల	లైన; ద్విజసత్తమాః=బ్రాహ్మణశ్రే
యొక్క; పార = అంతమును,	ష్ఠులు; యే(సంతి)=ఎవరుగలరో;
గాఁ=పొందిన; సమస్తాఁ=గుంపు	(తాఁ)చ=వారిని; సర్వాఁ=అం
చేరిన; తాఁ=ఆగురువులను; సుయ	దలును; సమాన్యత్=తోడితెచ్చెను.
జ్ఞం= సుయజ్ఞుని; వామదేవం=వా	తాత్పర్యము, సులభము

తాఁ పూజయిత్వా ధర్మాత్మా రాజా దశరథస్తదా
ఇదంధర్మార్థ సహితం శ్లక్ష్యం వచన మబ్రవీత్. ౭

టీక॥ తదా= అప్పుడు; ధర్మా	యిత్యా = పూజించి; ధర్మార్థస
త్వా = ధర్మస్వభావుడగు; రా	హితం=ధర్మార్థములతోఁగూ
జా=రాజైన; దశరథః=దశరథుఁ	డినదియు; శ్లక్ష్యం=చూచువలెనది
డు; తాఁ = ఆగురువులను; పూజ	యనగు; ఇదం = ఈ, వత్సమణి

౧౭౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౮

మగు;వచనం=వాక్యమును;అబవీత్ =పలికెను. తాత్పర్యము, సులభము.

మమలా లప్యమానస్య పుత్రార్థ న్నా స్తి వై సుఖమ్
తదహం హయమేధేన యత్యైమీతి మతి ర్మమ. ౮

టీక॥పుత్రార్థం=కొడుకులకొ	చే;యత్యైమి= చేవతలనారాధిం
అకు;లాలప్యమానస్య=మిక్కిలి వి	పుదును;ఇతి=అని;మమ = నాకు;
లపించుచున్న;మమ=నాకు; సుఖం	మతిః=తలంపు;అసీత్ (అధ్యాపృ
సౌఖ్యము;నా స్తివై=కలుగనేలేదు,	తము)=కలిగినది.
తత్=అందువలన;అహం= నేను;	తాత్పర్యము, సులభము.
హయమేధేన=అశ్వమేధయాగము	

త దహం యష్ట మిచ్ఛామి శాస్త్రదృష్టేన కర్తౄణా

కథం ప్రాప్స్యిష్యహం కామం బుద్ధి రత్ర విచార్యతామ్. ౯

టీక॥తత్=కావున;అహం=నే	అహం=నేను;కామం=కోరిక
ను;శాస్త్రదృష్టేన=శాస్త్రములం	ను;కథం = ఎట్లు;ప్రాప్స్యిష్యమి=
దుఃఖాడంబడిన;కమఃతా - క్తి	పొందఁగలను;అత్ర=ఈవిషయమం
యాకలాపముచేత;యష్టం=యా	దు;బుద్ధిః = ఉపాయము;విచార్య
గముసేయుటకు;ఇచ్ఛామి= కోరు	తాం=ఆలోచింపఁబడుఁగాక.
చున్నాను.	తాత్పర్యము, సులభము.

తత స్సార్ధితి తద్వాక్యం బ్రాహ్మణాః ప్రత్యపూజయన్
వసిష్ఠప్రముఖా స్సర్వే పాథివస్య ముఖా చ్ఛ్యుతమ్. ౧౦

టీక॥తతః=ఆపిమ్మట;వసిష్ఠప్ర	స్య=రాజుయొక్క;ముఖాత్=ము
ముఖాః=వసిష్ఠఁడుమొదలుగాఁగ	ఖమువలన;చ్యుతం = జాజిన;త
ల;సర్వే = సమస్తులైన;బ్రాహ్మ	త్=ఆ;వాక్యం = మాటను,సార్ధి
ణాః = బ్రాహ్మణులు;పాథివ	తి="బలే" అని;ప్రత్యపూజయన్ =

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౭

స ౮

శ్లాఘించిరి.

అంతట, వసిష్ఠుడు మొదలుగా
బ్రాహ్మణులందఱును, సాక్షాద్రా
జముఖంబునుండి బయలు వెడలిన ధ

మివ్వమగునావాక్యమును, “చక్క-
గానున్నది” అని శ్లాఘించిరి. అని తా
త్పర్యము.

ఊచుశ్చ పరమప్రీతా స్సర్వే దశరథం వచః

టీక॥ సర్వేచ=బ్రాహ్మణులం
దఱును; పరమప్రీతాః = ఆత్మంత
ముసంతసించినవారలై; దశరథం=
దశరథునిఁగూర్చి; వచః = (వత్సా)

మాణమగు) వాక్యమును; ఊచుః=
చెప్పిరి.
తాత్పర్యము, సులభము.

సంభారా స్సంభ్రీయంతాం తే తురగశ్చ విముచ్యతామ్. ౧౧

టీక॥ తే = ఆ, ప్రసిద్ధములైన;
సంభారాః = ఉపకరణములు; సం
భ్రీయంతాం = సంపాదించబడు

గాక. తురగశ్చ = గుఱ్ఱమును; విము
చ్యతాం = విడువబడుఁగాక.
తాత్పర్యము, సులభము.

సర్వధా ప్రాప్స్యసే పుత్రతా నభిప్రేతాంశ్చ పాథివ
యస్య తే ధామికో బుద్ధిరియం పుత్రార్థ మాగతా. ౧౨

టీక॥ పాథివ = రాజాదు
స్య = ఏ; తే = నీకు; ఇయం = ఈ; ధా
మికో = ధర్మమే ప్రయోజనము
గాఁగలబుద్ధిః = తలంపు; పుత్రా
ర్థం = కొడుకులకొఱకు; ఆగ
తా = వచ్చినదో; సంత్యం (అధ్యా
హృతము) = అట్టినిపు; సర్వధా = అ
న్నివిధములను; అభిప్రేతాః = కో

రంబడిన; పుత్రాంశ్చ = కొడుకు
లను (చకారమువలన) కీర్తిని; ప్రా
ప్స్యసే = పొందఁగలవు.
రాజా! పుత్రార్థమునీ కిట్టి ధా
మికో బుద్ధిజనించినది కావున, నన్ని
విధంబుల, నుత్తమగుణులగు కుమా
రులంబడ సేదవు. అని తాత్పర్యము.

సాం ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౮

తతః ప్రితో భవ ద్రాజా శ్రుత్వా తద్విజ భాషితమ్
అమాత్యాంశ్వ బ్రవి ద్రాజా హర్షపర్యా కులేక్షణః. ౧౩

టీక॥ తతః=అపిమ్మటః; ద్విజభా
షితం, ద్విజ=బ్రాహ్మణులచే, భా
షితం=పలుకంబడిన; తత్=అమా
టను; శ్రుత్వా=విని; రాజా=పశర
ధనుహారాజు; ప్రితః=సంతసించి
నవాడు; అభవత్=అయెను. రా
జా=పశరధనుహారాజు; హర్షప

ర్యాకులేక్షణః, హర్ష=సంతోష
ముచే, పర్యాకుల=కలతవడిన, ఈ
క్షణః=కండ్లుగలవాడై; అమా
త్యాంశ్వ=మంత్రిలనుంగూచి;
బ్రవిత్ (వత్సమాణ వాక్యము
ను)=చెప్పెను.

తాత్పర్యము, సులభము.

సంభారా స్సంభ్రయంతాం మే గుహాతాం వచనాదిహ
సమధాక ధిష్ఠిత శ్చాశ్వ సోపాధ్యాయో విముచ్యతామ్. ౧౪

టీక॥ భూ=భవషుడు; మే=హ
యొక్క; గుహాతాం=గురువుల
యొక్క; వచనాత్=వాక్యమువల
న; సంభారాః=ఉపకరణములు;
సంభ్రయంతాం=సంపాదించంబ
డుండుగాక. సమధాక ధిష్ఠితః, సమ

ధాక=సేర్పరులచే; అధిష్ఠితః=ర
క్షింపఁ బడినదియు; సోపాధ్యా
యః=ఉపాధ్యాయులతోఁగూడిన
దియునగు; అశ్వశ్వ=గుఱ్ఱమును; వి
ముచ్యతాం=విడువఁబడుండుగాక.

తాత్పర్యము, సులభము.

సరయ్యా శ్చోత్తరే తీరే యజ్ఞధామి ద్విధీయతామ్
శాంతయ శ్చాభివర్ధంతాం యథాకల్పం యథావిధి. ౧౫

టీక॥ సరయ్యా=సరయూన
ది; యొక్క; ఉత్తరే=ఉత్తరపుడికి
సందర్శి; తీరే=గట్టునందు; యజ్ఞధా
మిశ్చ=యాగధామియును; విధీయ
తాం=చేయఁబడుండుగాత; శాంతయ

శ్వ=శాంతికర్తములును; యథాక
ల్పం=యథాక్రమముగాను; అభివ
ర్ధతాం=వృద్ధినింఁజేడుండుగాక.

తాత్పర్యము, సులభము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౪

స ౮

శక్యః ప్రాప్తమయం యజ్ఞ సర్వేణాపి మహీక్షితా
నాపరాధో భవేత్కష్టో యద్యస్మిన్ క్రతుస్తత్రమే. ౧౬

టీక॥ అస్మిన్ = ఈ; క్రతుస్తత్ర	తను; ప్రాప్తం = పొందుటకు; శ
మే = యాగశ్రేష్ఠమైనయశ్వమేధ	క్యః = సాధ్యము; స్యాత్ (అధ్యా
మందు; కష్టః = అపాయకరమైన; అ	హృతము) = అగును.
పరాధః = అపచారము; యదినభ	ఈయశ్వమేధయాగమునం ద
వేత్ = కలుగకుండినట్లైన; అ	పాయకరమైనయపచారము గలు
యం = ఈ; యజ్ఞః = అశ్వమేధయా	గుట కవకాశము లేకున్నట్లైన,
గము; మహీక్షితా = రాజుగాను	దీని, సమస్తరాజులును జేయ సమ
న్న; సర్వేణాపి = సమస్తజనముచే	ధులుకాఁగలరు. అనితాత్పర్యము.

భిద్రంహి మృగయంతేత్ర విద్వాంసో బ్రహ్మరాక్షసాః
నిహతస్యచ యజ్ఞస్య సద్యః కతా విసశ్యతి. ౧౭

టీక॥ అత్ర = ఈయశ్వమేధయా	ములసేయుటయందుఁ బ్రమాదం
గమునందు; విద్వాంసః = పండితు	బులుగలుగుటంజేసి, రాక్షసత్వం
లయిన; బ్రహ్మరాక్షసాః = బ్రహ్మ	బు నొందిన, బ్రహ్మరాక్షసులు,
రక్షసులు; భిద్రం = అపచారము	యాగమలందుఁగలుగు సపరాధం
ను; మృగయంతేహి = వెదకుచున్నా	బులజక్కగా నెఱింగియున్నవారు
రుగదా; నిహతస్య = కొట్టువడిన;	కావున, నీయశ్వమేధయాగముసే
యజ్ఞస్య = యాగముయొక్క;	యనప్పుడును, అపరాధంబులనే
ర్తాచ = చేయువాఁడును (యజమా	వెదకుచు, యాగమును జేయుపంజా
నుఁడుననుట); సద్యః = అప్పుడే;	తురు; యాగముచేసినచో, దానియ
విసశ్యతి = నశించుచున్నాఁడు.	జమానుఁడును, అప్పుడే, నశించును.

బ్రాహ్మణులుగానుండి, యాగ అనితాత్పర్యము.

తద్యథా విధిపూర్వం మే క్రతు రేవ సమాప్యతే

౧౦౨ ప్ర తిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౮

తథా విధానం క్రియతాం సమర్థాః కరణే ప్విహ. ౧౮

టీక తత్ = కాచనము; తా = చేయబడుచుండు; ఇహ = ఇ	టీక తత్ = కాచనము; తా = చేయబడుచుండు; ఇహ = ఇ
ఎట్లు; మే = నాయొక్క; ఏషః = ఈ; చ్యుట; కరణేషు = కార్యములందు;	చ్యుట; కరణేషు = కార్యములందు;
క్రతుః = అశ్వమేధయాగము; విధి యూయం (అధ్యాహృతము) = మీ	యూయం (అధ్యాహృతము) = మీ
పూర్వం = శాస్త్రప్రకారముగ; స రు; సమర్థాః = నేర్పరులరు.	రు; సమర్థాః = నేర్పరులరు.
మాప్యతే = తుడముట్టునో, తథా = తాత్పర్యము, సులభము.	తాత్పర్యము, సులభము.
అట్లు; విధానం = యత్నము; క్రియ	

తథేతి చాబ్రువత్ సర్వే మంత్రిణః ప్రత్యపూజయత్

పార్థివేంద్రస్య తద్వ్యం యథాజ్ఞప్తం నిశమ్య తే. ౧౯

టీక తే = ఆ; మంత్రిణః = మం	టీక తే = ఆ; మంత్రిణః = మం
త్రిలు; సర్వే = అందఱును; పార్థి వాని, స్థానునమునుజేసిరి.	వాని, స్థానునమునుజేసిరి.
వేంద్రస్య = రాజశ్రేష్ఠుడైనదశర దశరథముహూరాబు వాక్యమును	దశరథముహూరాబు వాక్యమును
థనియొక్క; తే = ఆ; వాక్యం = విని, యామంతులందఱును “ఆజ్ఞా	విని, యామంతులందఱును “ఆజ్ఞా
మాటను; నిశమ్య = విని; యథా = ఎ ప్రకారము చేసెదము” అనిమనివి	ప్రకారము చేసెదము” అనిమనివి
ట్లు; ఆజ్ఞప్తం = ఆజ్ఞాపించబడిన చేసి, స్థానుంచిరి.	చేసి, స్థానుంచిరి.
దో; తథా = అట్లే; ఇహ = అది; అబ్రు	అని తాత్పర్యము.

తథా ద్విజాస్తే ధర్మజ్ఞా వధాయంతో నృపాత్తమమ్

అనుజ్ఞాతా సత స్సర్వే పునర్జన్తు ర్యథాగతమ్. ౨౦

టీక ధర్మజ్ఞాః = ధర్మముల	టీక వృద్ధి నొందించుచు; అనుజ్ఞా
నెఱింగిన; తే = ఆ; ద్విజాః = బ్రా తా = అనుజ్ఞనుబొందినవారలై, త	తా = అనుజ్ఞనుబొందినవారలై, త
హ్మణులు; సర్వే = అందఱును; నృ తే = ఆపిమ్మట, యథాగతం = వ	తే = ఆపిమ్మట, యథాగతం = వ
పాత్తమమ్ = రాజశ్రేష్ఠుడైన దశర చ్చినట్లు; పునః = మఱి; జన్తుః =	చ్చినట్లు; పునః = మఱి; జన్తుః =
థుని; తథా = అట్లు; వధాయం పోయిరి.	పోయిరి.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫

స ౮

ధర్మజ్ఞులగు నాచార్యులు | యశీర్వాదముచేసి, యతనిచే నను
లందఱును, దశరథమహారాజునకు, జ్ఞాతులై, వచ్చునప్పుడుతమకుంగ
“నీవుకోరినపద్ధతినే, యజ్ఞము, నిర్వి | లిగినగౌరవములతో, వెల్లిరి.
న్నముగాఁ, దుదముట్టెడు” నని, | అని తాత్పర్యము.

విసర్జయిత్వా తాన్ విప్రాన్ సచివా నిద మబ్రవీత్

ఋత్విగ్ని రుపదిష్టోఽయం యథావత్క్రితు రాశ్యతామ్. ౨౧

టీక|| సః(అధ్యాపృతము)= | పాదింపఁ బడుఁగాక; ఇదం=ఈ
అదశరథమహారాజు; తాన్=ఆ; వి | వాక్యమును; సచివాన్=మంత్రిల
ప్రాన్=బ్రాహ్మణులను; విసర్జ= | సుగూచిఁ; అబ్రవీత్=పలికెను.
యిత్వా=వదలి; ఋత్విగ్నిః=ఋ | దశరథమహారాజు, అచార్యు
త్విక్కుల చేత; ఉపదిష్టః=చెప్పఁబ | ణులనందఱుంబంపి, “ఋత్విక్కులు
డిన; ఆయం=ఈ; క్రతుః=యాగ | చెప్పినప్రకారము, యాగోపకరణ
ము(యాగమునకుఁగావలయునుప | ద్రవ్యంబు నన్నింటిని సంపాదిం
కరణంబులనుట); యథావత్ = | ప్రండు” అనిమంత్రిలకాజ్ఞాపించె
క్రమముదప్పుక; ఆప్యతాం=సం | ను. అనితాత్పర్యము.

ఇత్యుక్త్వా నృపశార్దుల స్సచివాన్ సముపస్థితాన్

విసర్జయిత్వా స్వం వేత్త ప్రవివేశ మహాద్యుతిః. ౨౨

టీక|| మహాద్యుతిః=అధికమగు | మీపమందున్నట్టి; సచివాన్=మం
కాంతిగల; నృపశార్దులః=రా | త్రిులను; విసర్జయిత్వా=వదలి;
జశ్రేష్ఠుడైన దశరథమహారాజు, | స్వం=తనదైన; వేత్త=గృహము
ఇతి = ఇప్పుడుచెప్పినప్రకారము; | ను; ప్రవివేశ=ప్రవేశించెను.
ఉక్త్వా=చెప్పి; సముపస్థితాన్=స | తాత్పర్యము, సులభము.

తత స్సగత్వా తాః పత్నీ నరేంద్రో హృదయప్రియాః

ఉవాచ పితౄం విశత యజ్ఞేహం సుతకారణాత్. ౨౩

౧౮౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౮

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; సః=ఆ
దశరథమహారాజు; గత్వా = పో
యి; హృదయప్రియాః, హృదయ=
మనస్సునకు, ప్రియాః=సంతోషము
గలిగించువారును; పత్నీః=తనతో
యక్షము సేయుటకు సంబంధముగల
వారునగు; తాః=అకౌసల్యమొదల
గుభార్యలనుగూర్చి; యూయం (అ
ధ్యాహృతము)=మీరు; దీక్షాం=య
క్ష దీక్షను; విశత = పొందుడు; అ

హం=నేను; సుతకారణాత్=పుత్ర
నిమిత్తము; యత్యే = యాగము
చేసెదను; ఇతి (అధ్యాహృతము)=
అని; ఉవాచ=పలికెను.

అంతట, నాదశరథమహారాజు,
ఇంటిలోనికి వెళ్లి, తనమనః ప్రి
యలగు కౌసల్యుని పత్నులంజా
చి “మీరు దీక్షనొందుడు, నేనుబు
త్రుండు గలుగుటకై యాగముచేసె
దను” అనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము

తాసాం తేనాతికాంతేన వచనేన సువర్చసామ్

ముఖపద్మా న్యశోభంత పద్మానీ వసామాత్యయే. ౨౪

టీక॥ అతికాంతేన=మిక్కిలిను
నోహరమైన; తేన=ఆ; వచనేన=
మాటచేత; సువర్చసాం = మరచి
కాంతిగల; తాసాం = వారలయొ
క్క; ముఖపద్మాని = కమలముపలె
సుందరములైన మొగములు; హే
మాత్యయే; హేమ=హేమంత ఋ
తువుయొక్క; అత్యయే=అంతమం

దు; పద్మానీవ=కమలములుంబోలె;
అశోభంత=ప్రకాశించినవి.

అతిమనోహరంబగు నామాట
నువినఁగానే, హేమంతఋతువుగ
డచినపిదప గమలములు ప్రకాశిం
చునట్లు, లాదశరథకాంతల, ముఖ
ములు ప్రకాశించినవి. అనితాత్పర్య
ము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,

బాలకాండే, అష్టమస్కంధః.

ఇది, స్వప్తార్థము.

ఇది, పరమార్థవంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండాష్టమస్కంధ టీక,

ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫

స ౯

౪౬

న వ మ స ర్గ ప్రా రం భః.

ఏతచ్ఛ్రుత్వా రహ స్సూతో రాజాన మిద మబ్రవీత్

టీక॥ ఏతత్ = ఈవృత్తాంతము	జనుగూర్చి; ఇదం = దీనిని (వత్సమా
ను; శ్రుత్వా = విని; సూతః = సారథి	ణమును); అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
యైననుమంత్రుడు; రహః = రహ	తాత్పర్యము, సులభము.
స్యప్రదేశమందు; రాజానం = రా	

ఋత్విగ్ని రుపదిష్టోయం పురావృత్తో మయా శ్రుతః. ౧

టీక॥ ఋత్విగ్నిః = వసిష్ఠుడు	ముగా; శ్రుతః = వినఁబడినది.
మొదలగు ఋత్విక్కులచేత; ఉపది	ఈవసిష్ఠాదిమహర్షులుపదేశించిన
ష్టః = ఉపదేశింపఁబడిన; అయం =	పుత్రప్రాప్త్యపాయమును, నేను,
ఈయుపాయము; మయా = నా	బూర్వము, ఇతిహాసరూపముగా,
చేత; పురావృత్తః = ఇతిహాసరూప	వినియున్నాను. అనితాత్పర్యము.

సనత్కుమారో భగవాన్ పూర్వం కథితవాన్ కథామ్
ఋషీణాం సన్నిధౌ రాజన్ తవ పుత్రా గమంప్రతి. ౨

టీక॥ రాజన్ = దశరథమహారా	ధను; కథితవాన్ = చెప్పెను.
జా; పూర్వం = మునుపు; భగ	మున్ను, భూతభవిష్యద్వర్త
వాన్ = మాహాత్మ్యముగల; సన	మానశ్శానాదిమాహాత్మ్యములుగ
త్కుమారః = సనత్కుమారమహా	ల సనత్కుమారమహర్షి, ఋషు
షిః; ఋషీణాం = ఋషులయొ	లందఱునువినుచుండ, నీపుత్రా ప్రిని
క్క; సన్నిధౌ = సమీపమందు; త	గుఱించి, జరుగఁబోవు, నొక్క-కథ
వ = నీయొక్క; పుత్రా గమంప్రతి =	ను, జెప్పెను.
పుత్రప్రా ప్తినిగుఱించి; కథాం = క	అనితాత్పర్యము.

౧౫౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౯

కాశ్యపస్యతు పుత్రోస్తి విభండక ఇతిశుతః
ఋశ్యశృంగ ఇతి శ్వాత స్తస్య పుత్రో భవిష్యతి. 3

టీక॥ కాశ్యపస్యతు = కాశ్యప శ్యశృంగ ఇతి = ఋశ్య శృంగుఁ
మహాషిఁకిని; విభండక ఇతి = విభం డని; శ్వాతః = ప్రసిద్ధుఁడైన; పు
డకుండని; శుతః = ప్రసిద్ధుఁడైన; పు త్రః = కుమారుఁడు; భవిష్యతి =
త్రః = కుమారుఁడు; అస్తి = కలఁ కాఁగలఁడు.
డు. తస్య = ఆవిభండకునకు; ఋ తాత్పర్యము, సులభము.

స వనే నిత్యసంవృద్ధో ముని వాచర స్సదా
నాన్యం జానాతి విప్రేంద్రో నిత్యం పిత్రసు వర్తనాత్. ౪

టీక॥ వనే = అడవియందు; నిత్య (భవిష్యద్ధమందు వత్తమాన సంవృద్ధః, నిత్య = ఏల్లప్పుడు, సంవృ ము) = ఎఱుంగకయుండును.
ద్ధః = పెరిగినవాఁడును; సదా = ఎ ఆఋశ్యశృంగమహాముని, విడు
ల్లప్పుడు; వనచరః, వన = అడవియం వకయడవిలో నేపెరిగి, యడవిలో
దు, చరః = తిరుగుచున్నవాఁడును; నేఁ యెల్లప్పుడును సంచరించుచు, నడ
విప్రేంద్రః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడన విలోనుండుతండ్రి గారి నేయనుసరిం
గు; సః = ఆ; మునిః = ఋశ్యశృంగమ పుచు, నుండుటంజేసి, యడవికన్నని
హాముని; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; పితరములగునగర గ్రామములను గాని
త్రసువత్తనాత్, పితృ = తండ్రి యందుండు విశేషపదార్థములను
యొక్క (తండ్రిని), అనువత్తనా గాని, యెఱుంగకయుండును. అని
త్ = అనుసరించుటవలన; అన్యం = తాత్పర్యము.

వైవిధ్యం బ్రహ్మచర్యస్య భవిష్యతి మహాత్మనః
లోకేషు ప్రథితం రాజ్ వివ్రేక్ష్య కథితం సదా. ౫

టీక॥ రాజ్ = దశరథమహారాజా; మహాత్మనః = పూజ్యమగుస్వభావముగలఋశ్యశృంగమహామునియొక్క; బ్రహ్మచర్యస్య = బ్రహ్మచర్యమునకు; లోకేషు = లోకములందు; ప్రథితం = ప్రసిద్ధమైనదియును; విపైః = బ్రాహ్మణులచేత, సవా = ఎల్లప్పుడును; కథితంచ = చెప్పబడినదియునగు; దైవివిధ్యం = రెండువిధములుగలిగియుండుట; భవిష్యతి = కలుగును.

విశేషార్థము. — బ్రహ్మచారులు, గాయత్రుండు, వ్రీతి, ప్రాజాపత్యుండు, వైష్ణికుండు, అని, నాలుగువిధములు. అందుభిత్తోటనము, గు

రుశుశ్రావ, సేయుచు, వేదాధ్యయన మాచరించువాండు, “వ్రతి” యనియు, వివాహముచేసికొని, పరదార వర్జితుడై, శాస్త్రనియతంబులగుఋతుకాలంబులందుమాత్రము, భార్యోపగమము సేయువాండు, “ప్రాజాపత్యుండు” అనియు ననంబడుదురు.

ఆఋశ్యశృంగుండు, లోకంబులందుఁబ్రసిద్ధమై, బ్రాహ్మణులచేఁగొనియాడంబడురీతిని, వ్రీతిత్వమును బ్రాజాపత్యత్వమునను, రెండువిధముల బ్రహ్మచర్యములు, నొందఁగలడు.

అనితాత్పర్యము.

తస్యైవం వర్తమానస్య కాల స్సమభివర్తత
అగ్నిం శుశ్రావమాణస్య పితరంచ యశస్వినమ్. ౬

టీక॥ తస్య = ఆఋశ్యశృంగమహాముని (భావలక్షణస్తమర్థమందు, షష్ఠి); అగ్నిం = అగ్నిహోత్రమును; యశస్వినం = కీర్తిగల; పితరంచ = తండ్రిని; శుశ్రావమాణస్య = సేవించుచు (భావలక్షణస్తమర్థమందు, షష్ఠి); ఏవం = ఈప్రకారము; వర్తమానస్య = ఉం

చుండఁగా (స్తమర్థమందు, షష్ఠి); కాలః = కొంత, కాలము; సమభివర్తత = కడవఁగలదు (భవిష్యదర్థమందు, లజ్)

ఆఋశ్యశృంగ మహాముని, అగ్నిహోత్రమును గీర్తనంపఱుండగుతండ్రిని సేవింపుచు, కొంతకాలము, వ్రతిత్వంబనెడు బ్రహ్మచర్య

౧౪౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౯

మందుండఁగలదు. అని తాత్పర్యము.

ఏతస్మి న్నేవ కాలేతు రోమపాదః ప్రతాపవాన్
అంగేషు ప్రథితోరాజా భవిష్యతి మహాబలిః. ౭

టీక॥ ఏతస్మిన్=ఈ; కాలఏవ

లదు.

తు=కాలమందే; అంగేషు=అంగ

ఈకాలమందే, యంగ దేశమం

దేశములందు; ప్రతాపవాన్=ప

దు, మహాపరాక్రమమును, మహాబల

రాక్రమము గలవాఁడును; ప్రథి

మునుం గలిగి, జగద్విఖ్యాతుఁడై,

తః=ప్రసిద్ధుఁడును; మహాబలిః=

యందు, రోమపాదుండను రా

గొప్పబలముగలవాఁడునగు; రోమ

జాకం, దుండఁగలడు.

పాదః=రోమపాదుండనెను; రా

అని తాత్పర్యము.

జా=రాజు; భవిష్యతి = ఉండఁగ

తస్య వ్యతిక్రమాద్రాజ్యో భవిష్యతి సుచారుణా

అనావృష్టి స్సుఖేరావై సర్వభూత భయావహః. ౮

టీక॥ తస్య=ఆ; రాజ్యః = రో

సర్వభూత=ఎల్లప్రాణులకును, భ

మపాదమహారాజుయొక్క; వ్యతి

య=వెఱపును, ఆవహః=కలిగించు

క్రమాత్=భ్రమము నతిక్రమించు

నదియనగు; అనావృష్టి=వఱపు;

టయ నెఱుదోషమువలన; సుచారు

భవిష్యతి=కాఁగలదు.

ణా=పెద్దకాల ముండుటచే, భ

ఆరోమపాదుండు, భర్తమునతి

యంకరమగునదియు; సుఖేరా=

క్రమించుటంజేసి, పెక్కు దేశంబు

పెక్కు దేశంబుల వ్యాపించుటచే,

లం, పెద్దకాలమువఱకు, సర్వప్రా

వెఱపుఁబుట్టించునదియును ("వై"

ణిభయంకరంబైన, యనావృష్టి, జ

అనునది పాద పూరణార్థము);

నింపంగలదు.

(గనుకనే) సర్వభూతభయావహః,

అని తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౯

స ౯

అనావృష్ట్యాంతు వృత్తాయాం రాజా దుఃఖసమన్వితః
బ్రాహ్మణా శ్రుతవృద్ధాంశ్చ సమానీయ ప్రవక్ష్యతి. ౯

టీక॥ అనావృష్ట్యాం = వలపు;	వృత్తాయాంతు = కలుగఁగానే;	రాజా = రోమపాదమహారాజు;	దుఃఖసమన్వితః = దుఃఖముతోఁగూ	డినవాడై, శ్రుతవృద్ధాఁ, శ్రుత =	శాస్త్రసంపన్నులగుబ్రాహ్మణుల	శాస్త్రాభ్యాసముచే, వృద్ధాఁ = పె	ద్దవారగు; బ్రాహ్మణాంశ్చ = బ్రా
హ్మణులను, సమానీయ = రప్పించి;	ప్రవక్ష్యతి = ఇట్లని, చెప్పఁగలఁడు.	అనావృష్టిరాఁగానే, యారో	మపాదుఁడు, దుఃఖమునొంది, వేద	శాస్త్రసంపన్నులగుబ్రాహ్మణుల	రావించి, యిట్లని, యడుగును.		
							అని తాత్పర్యము.

భవంత శ్శ్రుతధర్మాణో లోకచారిత్ర వేదినః
సమాదిశంతు నియమం ప్రాయశ్చిత్తం యథాభవేత్. ౧౦

టీక॥ శ్రుతధర్మాణః, శ్రుత =	మం = అనుష్ఠానమును; సమాదిశం
వినంబడిన, ధర్మాణః = ధర్మము	తు = అక్షాపింఛఁడు. (అని, “చెప్పఁ
గలవారును; లోకచారిత్రవేదినః,	గలఁడు” అను పూర్వశ్లోక క్రియతో
లోకచారిత్ర = లోకాచారమును,	నన్వయము.)
వేదినః = ఎఱింగినవారునగు; భవం	మీరు, సమస్తధర్మముల లో
తః = మీరులు; యథా = ఎట్లు; ప్రా	కాచారముల నెఱుంగుదురు, ఈ
యశ్చిత్తం = పాప పరిహార	యనావృష్టికిఁ గారణమైన పాపము
ము; భవేత్ = అగునో; తథా (అ	పోవునట్లు ఒకనియమమును, నాకు
ధ్యాహృతము) = అట్లు; నియ	పదేశింపుఁడు. అని తాత్పర్యము.

వక్ష్యంతి తే మహీపాలం బ్రాహ్మణా వేదపారగాః

టీక॥ వేదపారగాః, వేద = వేద	గాః = ఎఱింగినట్టి; తే = ఆ, బ్రా
ములయొక్క, పార = అంతమును,	హ్మణాః = బ్రాహ్మణులు; తం = ఆ;

౧౯౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౯

మహీపాలం=ఘామికింబ్రభువై న | ఇట్లని, చెప్పఁగలరు.
రోమపాదునిగూర్చి; వత్స్యంతి= తాత్పర్యము, సులభము.

విభండకసుతం రాజ౯ సర్వోపామై రిహానయ. ౧౧
ఆనాయ్యచ మహీపాల ఋశ్యశృంగం సుసత్కృతమ్
ప్రయచ్చ కన్యాం శాంతాం వైవిధినా సు సమాహితః. ౧౨

టీక|| రాజ౯ = రోమపాదము కూంతులైన; శాంతాం=శాంతను;
హా రాజా! విభండకసుతం= విభం ("వై" అనునది పాదపూరకార్థము)
డకమహామునికొడువైన ఋశ్యశృం విధినా = శాస్త్రీయమగు క్రమము
గుని; సర్వోపామైః = సమస్తోపా చే; ప్రయచ్చ=ఇమ్ము (అని, "చెప్పఁ
యముల చేత; ఇహ=ఇచ్చటకే; ఆన గలరు" అను దానితో నన్వయము.)
య = తోడి తెమ్ము, మహీపాలం= రోమపాద మహారాజా! ఏయు
ఘామికింబ్రభువై నవాండా! ఋ శ్య పాయము చేత నైనను, విభండకమ
శృంగం=ఋశ్యశృంగుని; సుసత్కృ హామునికొడువైన ఋశ్యశృంగు, ని
తం=మంచి సత్కారముతోఁ గూడి చ్చటకే, దోడి తెమ్ము; అట్లుచిత స
యుండునట్లు; ఆనాయ్యచ=రప్పిం త్కారంబులతోఁ దోడి తెచ్చి, విచా
చియు; త్వం(అధ్యాపృతము)= రముదక్కి, యాయనకు, నీ కూంతు
వు; సుసమాహితః= మనస్సమా రైన శాంతను, యథావిధిగ, వాసం
ధానముగలవాడవై, కన్యాం= గుము. అని తాత్పర్యము.

తేహాంతు వచనం శ్రుత్వా రాజా చింతాం ప్రపత్య తే
కేనోపాయేన వై శక్య ఇహానేతుం స పీర్వవా౯. ౧౩

టీక|| తేహాం= అబ్రాహ్మణుల | యేన = ఉపాయము చేత; పీర్వ
యొక్క; వచనం = మాటను; శ్రు వా౯= ఇంద్రియ నిగ్రహముగల;
త్వాంతు = వినినంత నె; రాజా=రో సః = ఆ ఋశ్యశృంగుడు; ఇహ=
మపాదమహారాజు; కేన=ఏ; ఉపా ఇచ్చటికి; ఆనేతుం= తెచ్చుటకు; శ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౯౧

స ౯

కృః=సాధుఁడు; స్యాత్ (అధ్యాహృతము)=అగును; ఇతి (అధ్యాహృతము) = అని; చింతాం = ఆలోచనమును; ప్రపత్య తే=పొందఁగలఁడు. ఆచార్యులు మాటను వినిన గానీ రోమపాదుండు, “ఏయ పాయము న, జితేంద్రియుండగు నా ఋశ్యశృంగునిటకుఁ దోడితేడగు” ననియాలించి పఁగలఁడు. అని తాత్పర్యము

తతో రాజా వినిశ్చిత్వ సహమంత్రిభి రాత్నవాక్
పురోహిత మమాత్యాంశ్చ తతః ప్రేష్యతి సత్కృతాః. ౧౪

టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; ఆత్మ తి=(భవిష్యదర్థమందులట) పం
వాక్=ధైర్యశాలియగు; రాజా= పఁగలఁడు.
రోమపాదమహారాజు; మంత్రిభిస్స పిమ్మట, మంత్రులతో నాలో
హ = మంత్రులతోఁగూడ; వినిశ్చి చించి, నిశ్చయించి, మంత్రులనుంబు
త్వ=నిశ్చయించి; తతః=పిమ్మట; రోహితునిం బూజించి, ఋశ్య
సత్కృతాః=సత్కరింపఁబడిన; శృంగునిం దోడితెచ్చుటకు, వారిం
అమాత్యాః=మంత్రులను; పురో బంపఁగలఁడు.
హితంచ=పురోహితుని; ప్రేష్య అని తాత్పర్యము.

తేతు రాజ్ఞో వచశ్శుత్వా వ్యధితా వినతాననాః
నగచ్ఛేమ ఋషేభిః తా అనునేష్యంతి తం నృపమ్. ౧౫

టీక॥ రాజ్ఞః=రోమపాదమహారాజుయొక్క; వచః=వాక్యము
ను; శ్రుత్వా=విని; తేతు=ఆపురోహితమంత్రులును; వ్యధితాః=దుఃఖితులై; వినతాననాః=వినతవంగి
న, ఆననాః=ముఖముగలవారలై; ఋషేః=విభండకమహర్షివలన; భీ
తాః=భయముపడినవారలై; నగచ్ఛేమ=మేముపోజాలము; ఇతి(అ
ధ్యాహృతము)=అని; తం=ఆ; నృపం=రోమపాదమహారాజును; అ
నునేష్యంతి=ఊహించి పఁగలరు.

౧౯౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౯

ఆపురోహితమంత్రులును, రోదుఃఖతులై, మొగమువాంచి, “మే
మపాదునిమాటనాలకించి, మహాతముపొజ్జాలము” అనియారోమపా
పస్వియును జండకోపుండునగు విదుని, ననునయింతురు.
భండక మహర్షి వలన భయంపడి, అనితాత్పర్యము.

వక్ష్యంతి చింత యిత్వా తే తస్యోపాయాం శ్చ తత్త మాన్
అనేష్యామో వయం విప్రం నచ దోషో భవిష్యతి. ౧౬

టీక॥ తే = ఆపురోహితమం విష్యతి = కలుగదు; ఇది (అధ్యాపృ
త్రులు; తత్త మాన్ = ఆయుశ్యశృం తము) = అని, తస్య = ఆరోమపాదు
గుని దోడి తెచ్చుటయందు సమర్థ నకు, వక్ష్యంతి = చెప్పగలరు.
ములైన; ఉపాయాంశ్చ = ఉపాయ ఆపురోహితమంత్రులు, ఋశ్య
ములను; చింతయిత్వా = ఆలోచి శృంగుని దోడి తెచ్చుటకుం దగిన
చి; వయం = మేము; విప్రం = బ్రాహ్మ యుపాయంబు నాలోచించి, “మే
ణుడైన ఋశ్యశృంగుని; అనేష్యా ము, ఋశ్యశృంగునిదోడి తెచ్చెదము
మః = తోడి తెగలము; దోషశ్చ = దో దోష మేనియుంగలుగదు” అనియా
షమును; (అనావృష్టి గానివిభండకు రోమపాదునకుంజెప్పగలరు.
నిశాపముగాని, చెప్పవచ్చును); నభ అనితాత్పర్యము.

ఏవ మంగాధిపేనైవ గణికాభిః ఋషే స్సుతః
ఆనీతోఽవషణయద్దేవ శ్శాంతా చాస్తై ప్రదీయతే. ౧౭

టీక॥ ఏవం = ఈప్రకారము; సుతః = కుమారుడగు ఋశ్యశృం
అంగాధిపేన = అంగదేశమునకుఁ గుఁడు; ఆనీతః = తెప్పింపబడు
బ్రాహ్మణైరరోమపాదునిచేత; గణి ను; దేవః = వషాధిదేవతయగు
కాభిరేవ = వేశ్యలచేతనే; ఋ పర్వన్యఁడు; అవషణయత్ = వర్షిం
షేః = విభండకమహర్షియొక్క, చును. (భవిష్యద్గర్భ మంజులక్)

శాంతాచ= రోమపాదునికూతు
రైనశాంతయును; అస్త్రై=ఈఋ
శ్యశృంగునికొఱకు; ప్రదీయతే(భ
విష్యదథకమందులట్) =ఇయ్య
బడును.

ఈప్రకారము, రోమ పాదుం

డు, వేశ్యలచే, నాఋశ్యశృంగుని,
దన పట్టణమునకుం, దోడితెప్పించ
గానే, పర్జన్యందువర్షము గురియు
ను; అంత, రోమపాదుడు, తనకూ
తురైనశాంత, నాఋశ్యశృంగున,
కిచ్చును. అనితాత్పర్యము.

ఋశ్యశృంగస్తు జామాతా పుత్రాంత్రవ విధాన్యతి

సనత్కుమారకథిత మేతావద్యహృతం మయా. ౧౮

టీక|| జామాతా= అల్లుడైన;
ఋశ్యశృంగస్తు=ఋశ్యశృంగుడు
మాత్రము; తవ=నీకు; పుత్రా=
కొడుకులను; విధాన్యతి= చేయఁగ
లడు; సనత్కుమారకథితం; సన
త్కుమార = సనత్కుమారుని
చే; కథితం = చెప్పబడినదాని;
ఏతావత్ = ఇంతమాత్రము; మ
యా=నాచే; వ్యాహృతం=చెప్పఁ

బడినది. అని, సుమంత్రుడు, చెప్పె
ననుట. ఋశ్యశృంగునిభార్యయగు
శాంత, దశరథునకు, ఔరసపుత్రి
యును, దశరథునిచే రోమపాదున
కుదత్తమైనదియును, గావున, ఋ
శ్యశృంగుడు, దశరథునకును రోమ
పాదునకును, జామాత యగును
న్నాడు.

తాత్పర్యము, సులభము.

అథ హ్యస్తో దశరథ స్సుమంత్రం ప్రత్యభాషత

యథశ్యశృంగ స్త్వానీతో విస్తరేణ త్వయోచ్యతామ్. ౧౯

టీక|| అథ=అటుపిమ్మట; దశర
థః=దశరథమహారాజు; హ్యస్తః=
సంతోషించినవాడై; యథా=ఎ
ట్లు; ఋశ్యశృంగః=ఋశ్యశృంగు
డు; అనీతః = తోడితేబడెనో; (త

థా)తు=ఆవిధమంతయును; విస్త
రేణ=వివరముతో; త్వయా= నీచే
త; ఉచ్యతాం=చెప్పఁబడుఁగాక;
ఇతి(అధ్యాహృతము)= అని; సు
మంత్రంప్రతి= సుమంత్రునిఁగూర్చి;

౧౯౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

అభావత=పలికెను.

సుమంత్రుడు చెప్పినకథయంత
యువినపిమ్మట, దశరథుండు, సం
తుష్టుడై, “వారలు ఋశ్యశృంగు

నిందోడితెచ్చినవిధమంతయు, వివ
రముగాఁజెప్పము” అని, సుమంత్రు
నకానతిచెప్పెను. అని తాత్పర్యము.

ఇత్యాషేఁ, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, నవమస్కంఁ.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇచ్చట, సర్గసమాప్తి యుచితముగాదనియు, నిదివ్రాయవారి
ప్రమాదమువలనం గలిగినదనియు, గోవిందరాజులవారు, వచించిరి.
మహేశ్వరతీర్థులవారుమాత్రము, ఈవిషయమై యేమియువ్రాయనం
దున, వారి, కిట్టుటసగ్గసమాప్తియుండుట, సమ్మతమని, తోచెడిని.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ నవమస్కం టీక,

ముగిసినది.

॥

ద శ మ స ర్గ ప్రా రం భః.

సుమంత్ర శోచితోరాజ్ఞా ప్రోవాచేదం వచస్తదా

టీక॥ రాజ్ఞా=దశరథమహారా
జుచే; బోధితః=ప్రేరేపింపబడిన;

గు; వచః=మాటను; ప్రోవాచ=ప
లికెను.

సుమంత్రః=సుమంత్రుడు; తదా=

తాత్పర్యము, సులభము.

అప్పుడు; ఇదం=ఈ, వత్సమాణము

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫

స ౧౦

యథ ర్శ్యశృంగ స్తా వసీత శృణు మే మంత్రిభిస్సహ. ౧

టిక||యథా=ఎట్లు;సః=ఆయు (తథా)తు = ఆవిధమునే;మే = శృశృంగుడు;మంత్రిభిః=మంత్రుల నావలన;శృణు=వినుము. చేత;ఆసీతః = తోడితేబడెనో; తాత్పర్యము,సులభము.

రోమపాద మువాచేదం సహమాత్యః పురోహితః
ఉపాయో నిరపాయో య మస్మాభి రభిచింతితః. ౨

టిక||పురోహితః = పురోహి యములేని; అయం = ఈ;ఉపా తుండు;సహమాత్యః = మంత్రుల యః = ఉపాయము;అస్మాభిః= తోఁగూడినవాఁడై;ఇదం = ఈ;వ మాచేత;అభిచింతితః = ఆలోచిం త్తమాణ మగుదాని; రోమపా పబడెను. దం = రోమపాదునిగూర్చి;ఉవా తాత్పర్యము,సులభము. చ=పలికెను.నిరపాయః = అపా

ఋశ్యశృంగో వనచర స్తపస్సా వ్యధ్యాయనే రతః
అనభిజ్ఞ స్స నారీణాం విషయాణాం సుఖస్యచ. ౩

టిక||వనచరః= అడవియందుఁ ప్తి)=సౌఖ్యమును;అనభిజ్ఞః = ఎ దిరుగుచుండువాఁడును; తపస్సా వ్య తింగినవాఁడుకాఁడు. ధ్యాయనే;తపః = తపస్సునందు ఆఋశ్యశృంగుడు, అడవియం ను;సావ్యధ్యాయనే= వేదాధ్యయన దేతిరుగుచు, ఎల్లప్పుడును, దపస్సు మందును;రతః = ఆసక్తుఁడగు; వేదాధ్యయనము,వీటియందేవర్తిం ప్రచుండుటంబట్టి,(స్త్రీ)లంగాని,విష యసుఖముగాని,యెంతమాత్రము, నెఱుంగఁడు.అని,తాత్పర్యము. లయొక్క; సుఖస్యచ (కమఁడిప

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

ఇంద్రియార్థై రభిమతై నకరచిత్త ప్రమాధిభిః

పుర మానాయయిష్యామః షీప్రం చాధ్యవసీయతామ్. ౪

టీక॥నరచిత్త ప్రమాధిభిః,నర	వసీయతాంచ = నిశ్చయముం జే
చిత్త = పురుషనిహృదయమును,	యుండ
ప్రమాధిభిః = ఊర్భంపఁజేయు	పురుషహృదయములకు ఊర్భ
నవియును;అభిమతైః=పురుషులకు	మును గలిగించు,సర్వము తములై
సమృతములై నవియునగు; ఇంద్రి	నరూపరసగంధాదులగు సంద్రియ
యార్థైః= ఇంద్రియములకు విషయ	విషయములచే, నాఋశ్యశృంగుని
ములైనగంధాదులచేతను;పురం =	హృదయమును వశీకరించి,యతని,
పట్టణమునుగూర్చి;తం(అధ్యాహ్వా	నపట్టణమునకుం, దొడ్డతెప్పించెద
తము) = ఆఋశ్యశృంగుని;అనా	ము; శీఘ్రముగానాప్రకారమునిశ్చ
యయిష్యామః = తోడ్తెప్పించెద	యింపుడు.అనితాత్పర్యము.
ము;షీప్రం = శీఘ్రముగా;అధ్య	

గణికాస్తత్రగచ్ఛంతురూపవత్స్యస్వలంకృతాః

ప్రలోభ్యవివిధోపాయైరాసేవ్యంతహసత్కృతాః. ౫

టీక॥రూపవత్స్యం=మంచిరూప	ధ్యాహ్వాతము) = ఆఋశ్యశృంగు
ముగలవారును; స్వలంకృతాః =	ని;వివిధోపాయైః= నానావిధము
మంచియలంకారముగలవారునగు;	లగును సాయములచేత; ప్రలోభ్య
గణికాః=వేశ్యలు;తత్ర = ఆఋ	=వంచించి;ఆసేవ్యంతి = తోడ్
శ్యశృంగుండున్నచోటికి; గచ్ఛం	తేగలరు.
తు = పోదురుగాక; తాః(అధ్యా	ఆఋశ్యశృంగునియెడకు, మం
హ్వాతము) = ఆవేశ్యలు;సత్కృ	చిరూపముగలిగి,చక్క-నైనయలం
తాః = ఆఋశ్యశృంగునివలన,స	కారములుధరించియుండు, వేశ్య
త్కారమువొందినవారలై;తం(అ	లం,బంపవలయు; వారలాఋశ్య

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౩

స ౧౦

శృంగునింబలు దెఱంగుల, వంచించియిటకుఁదోడితేఁగలరు. అని తా.

శ్రుత్వా తథేతి రాజాచ ప్రత్యువాచ పురోహితమ్
పురోహితో మంత్రిశ్చ తథా చక్ర శ్చతేతదా. ౬

టీక॥ శ్రుత్వా=విని; రాజాచ=	మనుంజేసిరి.
రోమపాద మహారాజును; పురో	రోమపాదుండామాటనువిని,
హితం=పురోహితునిగూచి; త	యాలాగుననే, సేయవలయునని,
థా=అట్లే; ఇతి=అని; ప్రత్యువా	పురోహితునితోఁజెప్పెను, అప్పుడు
చ=బదులుపలికెను. పురోహితం=	ఆపురోహితుండును, మంత్రిబను
పురోహితుండును; తే=ఆ; మంత్రీ	ఆప్రకారమే, వేశ్యల, నచ్చటికి బం
రిశ్చ=మంత్రిబను; తదా=అప్పు	పిరి. అనితాత్పర్యము.
దు; తథా=అట్లే; చక్రశ్చ=కార్య	

వారముఖ్యాశ్చ తచ్చుత్వా వనం ప్రవివిశు మహాత్

టీక॥ వారముఖ్యాశ్చ=వేశ్యల	మహాత్=గొప్పదైన; వనం=అడ
లోమేటియైనవారును; తత్=ఆ	విని; ప్రవివిశుః=ప్రవేశించిరి.
మంత్రివాక్యమును; శ్రుత్య=విని;	తాత్పర్యము, సులభము.

ఆశ్రమస్యా విదూరేస్త్రిక్ యత్నం కుర్వంతి దర్శనే. ౭
ఋషిపుత్రస్య ధీరస్య నిత్య మాశ్రమ వాసినః

టీక॥ తాః(అధ్యాహృతము)=	రస్య = ఇంద్రియములకు లోబ
ఆవేశ్యలు; అస్త్రిక్=ఈయడవియం	డనివాఁడును; నిత్యం= ఎల్లప్పుడు
దు; ఆశ్రమస్య=ఆవిభండకాశ్రమ	ను; ఆశ్రమవాసినః=ఆశ్రమమునం
మునకు; అవిదూరే=సమీపమందు;	దుండు వాఁడు నగు; ఋషి పుత్ర
స్థిత్యా(అధ్యాహృతము)=ఉండి; ధీ	స్య=విభండకమహాషిఁ కుమారుఁ

౧౯౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

<p>జైం ఋశ్యశృంగునియొక్క- (ఋశ్యశృంగుని); దశశే=చూచుట యందు; యత్నం=ప్రయత్నమును; కుర్వంతి=చేసిరి (ఘాతార్థమందు, లట్).</p> <p>ఆ వేశ్యలు, విభండకాశ్రమమునకు సమీప పరిశేషమునందుండి, ఋశ్యశృంగుండు ఋషి పుత్రుడై యు</p>	<p>డవిలో నేయున్నందున నాగరులపరిమితమునెటుంగని వాడై, జితేంద్రియుండై, యెప్పుడు నాశ్రమములో నేయుండుటం బట్టి, యాయనకుఁ గోపము వొడమకుండునట్లు, చూడడ, మెట్లుగునో, ఆయత్నమును జేయుచుండిరి.</p> <p>అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

పితృస్స నిత్య సంతృప్తో నాతిచక్రామ చాశ్రమాత్. ౮

టీక॥ పితృ=తండ్రివలన; నిత్య సంతృప్తి = ఎల్లప్పుడును సంతోషమునొందియున్న; సః=ఆఋశ్యశృంగుండు; ఆశ్రమాచ్చ=ఆశ్రమమునుండియు; నాతిచక్రామ=దాటివచ్చుటలేదు.

ఆ ఋశ్యశృంగుండు, పితృశుశ్రీషయం జేచునపుండగుటంబట్టి, యాశ్రమమును వైతము, దాటియావలికిఁబోవుటలేదు.

అని తాత్పర్యము.

న తేన జన్మప్రభృతి దృష్టపూర్వం రపస్వివా

(స్త్రీ)వా పుమాన్వా యచ్చాన్య త్సర్వం సగరరాష్ట్రజిమ్. ౯

టీక॥ తపస్వివా=శేష్ మైనతపస్సుగల; తేన=ఆఋశ్యశృంగునిచేత; జన్మప్రభృతి=పుట్టినదిమొదలు; (స్త్రీ)వా=(స్త్రీ)గాని; పుమాన్వా=పురుషుండుగాని; అన్యచ్చ=ఇతరమును; యత్ (అస్తి)=ఏదికల

దో; కర్వా (అధ్యాకృతము) =చేయించిగాని, సగరరాష్ట్రజం=పటణములయందును గామములందునుంబుట్టిన; సర్వం=సమస్తమును; దృష్టపూర్వం=మునుపుచూడఁబడినది, న(అస్తిత్)=కాలేదు.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౯౯

స ౧౦

అఋశ్య శృంగుడు, పుట్టినది
మొదలు, అంతకుమున్ను, స్త్రీనిగా
ని, పురుషునిగాని, యింకనితరములై
నవానిగాని, కట్టణములందు, గామి

ములందుఁ బుట్టిన, యేపదార్థము
నుం, బాచి యెఱుంగఁడు.
అని తాత్పర్యము.

తతః కదాచి త్తం దేశ మాజగామ యద్యచ్ఛయా
విభండక సుత స్తత్ర తా త్పపశ్య ద్వరాంగనాః. ౧౦

టీక॥ తతః = అపిమ్మట; కదాచి
త్తం = ఒకానొప్పుడు; విభండకసు
తః = విభండకునికొడుకైన ఋశ్య
శృంగుడు; యద్యచ్ఛయా = దైవవ
శముచేత; తం = ఆ; దేశం = ప్రదేశ
మును; అజగామ = పొందెను. తత్ర =
అచ్చట; తాః = ఆ; వరాంగనాశ్చ =

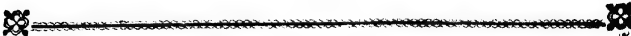
ఉత్తమస్త్రీలను; అపశ్యత్ = చూ
చెను.
అపిమ్మట, నొకానొకప్పుడా
ఋశ్యశృంగుడు, దైవవశంబునం
జేసి, యాచేశ్య లుండు చూచికే
తెంచి, యాయుత్తమ స్త్రీలంబా
చెను. అని తాత్పర్యము.

తాత్పర్యవేషాః ప్రమదా గాయంత్యో మధురస్వరాః
ఋషిపుత్ర ముపాగమ్య సర్వావచన మబ్రువత్. ౧౧

౨౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

టీక॥ చిత్రవేషాః = నానావిధములైన యలంకారములుగలవారును; మధురస్వరాః = మనోహరమైన కంఠధ్వనిగలవారునగు; తాః = ఆ; ప్రమదాః = స్త్రీలు; సర్వాః = అందఱును; గాయంత్యః = పాడుచు; ఋషిపుత్రం = విభండక మహాషికొడుకైన, ఋశ్యశృంగుని; ఉ

పాగమ్య = చేరి; వచనం = (వత్స మాణమగు) మాటను; అబ్రువత్ = పలికిరి.

ఆవేశ్యలంఛను, నానావిధంబులగు నలంకారంబులుదాల్చి, మనోహరంబైన కంఠధ్వనితోగానము సేయుచు, నా ఋశ్యశృంగునిజేరి, యిట్లునిపలికిరి. అని తాత్పర్యము.

క స్తవ్యం కిం వర్తనే బ్రహ్మజ్ఞాతు మిచ్ఛామహే వయమ్ ఏక స్తవ్యం విజనే ఘోరే వనే చరసి శంస నః. ౧౨

టీక॥ బ్రహ్మజ్ఞాతు = బ్రాహ్మణులు; ధా! త్వం = నీవు; కః = ఎవ్వడవు? కిం = ఎందుకు; వత్ = నే = ఈయడవి యందు, నుండెదవు? వయం = మేము; జ్ఞాతుం = తెలిసికొనుటకు; ఇచ్ఛామహే = కోరుచున్నాము. త్వం = నీవు; ఏకః = అసహాయుడవై; విజనే = జనులు లేనట్టిదియును; ఘోరే = భయంకరమైనదియునగు; వనే = అడవియందు; చరసి = తి

రుగుచున్నావు. నః = మాకు; శంస = ఆకారాణమును, చెప్పము. (అని, “పలికిరి” అనుదానితోనన్వయము.)

[బ్రాహ్మణుడా! “నీవెవ్వడవు? ఎందుకీయడవిలోనుండెదవు? మేము దాని నెఱుంగగోరితిమి; జనసంచారమేలేక భయంకరంబైన యుందునీడవిలోనొంటిజరించెదవు; ఆకారణమును మాకు జెప్పము.” అనిపలికిరి.

అని తాత్పర్యము.

అదృష్టరూపా స్తా స్తేన కామ్యరూపా వనే స్త్రీయః
హాదాత్ శైశ్య మతి ర్జాతా హ్యఖ్యాశుం పితరం స్వకమ్. ౧౩

టీక॥ యస్తాత్ (అధ్యాహృతము) = ఏకారణము వలన; కామ్యరూ

పాః = కోరదగిన రూపముగల; తాః = ఆ; స్త్రీయః = స్త్రీలు; వనే =

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౦౧

స ౧౦

అడవియందు; తేన-ఆఱుశ్యశ్యం
గునిచేత; అదృష్టరూపాః=మాడం
బడనిరూపముగలవారలో; తస్మా
త్(అధ్యాహృతము)= ఆకారణ
మువలన; హాదాత్= స్నేహము
వలన; తస్య= ఆఱుశ్యశ్యంగునకు;
స్వకం=తన; పితరం = తండ్రిని; ఆ
భ్యాతుం=తెల్పుటకు; మతిః = బు

ద్ధి; జాతాహి=పుట్టినదిగదా.

ఆవేశ్యలవంటి రూపముగలవా
రినడవియందుఱుశ్యశ్యంగుండెప్పు
డుం జూచియుండనందున, వారి
యందతనికిమిగుల స్నేహముగలిగి,
వారికి, దనతండ్రిగారినిం, చెలుపవ
లెనని, బుద్ధిపుట్టెను.

అని తాత్పర్యము.

పితా విభండ కోఁస్తాకం తస్యాహం సుత ఔరసః

ఱుశ్యశ్యం గ ఇతి భ్యాతం నామ కర్మ చ మే భువి. ౧౪

టిక॥ అస్తాకం= మాయొక్క;
పితా=తండ్రి; విభండకః= విభండ
కుండనుపేరుగలవాడు; తస్య= ఆ
విభండకునకు; అహం= నేను; ఔర
సః = ఔరసుండగు(అనగా, ఉర
మునందుంబుట్టిన, ఉరోగతమైనరేత
స్సనకుంబుట్టిన, అనియథాము. రే
తస్మిహ్మన నుండుట ప్రసిద్ధ

ము); సుతః, కుమారుడను; మే=నా
యొక్క; నామ, పేరు; ఱుశ్యశ్యం గ
ఇతి= ఱుశ్యశ్యం గుండని; భ్యాతం=
ప్రసిద్ధము. కర్మచ=తపోరూపమై
నకర్మమును; భువి = భూమియం
దు; భ్యాతం(అధ్యాహృతము)=ప్ర
సిద్ధము.

తాత్పర్యము, సులభము.

ఇహశ్రమపదోఁస్తాకం సమీపే శుభదర్శనాః

కరిష్యేవోఽత్ర పూజాం వై సర్వేషాం విధిపూర్వకమ్. ౧౫

టిక॥ శుభదర్శనాః=మంగళక
రమైనచూడఁబడుటగలవారలా; ఇ
హ=యిచ్చట; సమీపే=సమీపమం
దు; అస్తాకం=మాయొక్క; ఆశ్ర

మపదః=ఆశ్రమస్థానము; అస్తి(అ
ధ్యాహృతము)= ఉన్నది. అత్ర=
ఈయాశ్రమమందు; వః= మీకు; స
ర్వేషాం=అందఱకును; పూజాం=

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

పూజను; ("వై" అనునది పాదపూరణార్థము). విధిపూర్వకం = శాస్త్రప్రకారముగా; కరిష్యే = చేయఁగలను.

లనెమజ్జానంబు లేనందునఁ, బురుషులెయనియెంచి, "సర్వేషాం" అని పుంలింగము ప్రయోక్తంబయ్యె. తాత్పర్యము, సులభము.

ఇచ్చట, ఋశ్యశృంగునకు, (ప్రతి)

ఋషిపుత్రవచ శ్రుత్వా సర్వాసాం మతిరాసవై

తదాశ్రమపదం ద్రష్టుం జగ్ము స్సర్వాశ్చ తేన తాః. ౧౬

టీక॥ ఋషిపుత్రవచః = ఋషికుమారుఁడైన ఋశ్యశృంగునిమాటను; శ్రుత్వా = విని; తదాశ్రమపదం = ఆ ఋశ్యశృంగునియాశ్రమస్థానమును; ద్రష్టుం = చూచుటకు; సర్వాసాం, అందఱకును; మతిః, తలం

పు; ఆస = కలిగినది. ("వై" అనునది పాదపూరణార్థము) తాః = ఆవేశ్యులు; సర్వాశ్చ = అందఱును; తేన = ఆ ఋశ్యశృంగునితో; జగ్ముః = వెల్లిరి. తాత్పర్యము, సులభము.

ఆగతానాం తతః పూజా మృషిపుత్ర శ్చకారహ

ఇద మర్హ్య మిదం పాద్య మిదం మూలం ఫలంచ నః. ౧౭

టీక॥ తతః = ఆపిమ్మట; ఆగతానాం = తనయాశ్రమమునకు, వచ్చినయావేశ్యులకు; ఋషిపుత్రః = ఋషికుమారుఁడైన ఋశ్యశృంగుఁడు; నః = మూమాయొక్క; అఘ్నం = అర్ఘ్యము; ఇదం = ఇదిగో; పాద్యం = పాద్యము; ఇదం = ఇదిగో;

మూలం = గడ్డలును; ఫలంచ = పండును; ఇదం = ఇదిగో; ఇతి (అధ్యాహృతము) = అని; పూజాం = పూజను; చకార = చేసెను ("హ" అనునది పాదపూరణార్థము.)

తాత్పర్యము, సులభము.

ప్రతిగృహ్య చ తాం పూజాం సర్వావస సముత్సకాః

ఋషే ర్భీతాశ్చ శీఘ్రం తా గమనాయ మతిం దధుః. ౧౮

టీక॥తాః = ఆవేశ్యలు;సర్వా ఏవచ=అందఱునే;సముత్సృకాః= ఉత్సాహముగలవారలై; తాం= ఆ;పూజాం = పూజను;ప్రతిగృహ్య=స్వీకరించి; ఋషేః=విభండకమహర్షివలన; భీతాశ్చ=భయముపడినవారునై; శీఘ్రం = శీఘ్రముగా;గమనాయ=పోవుటకు;మతిం=తలంపును;దధుః= ధరించిరి.

ఆవేశ్య లందఱును, మిగులనుత్సాహముతో నా ఋశ్యశృంగుండు సేయుపూజంబుతిగ్రహించి, విభండకమహర్షి దీని నెఱింగినఁగోపించి శపించుననిభయమొంది, “యిచ్చుటఁదదవు సేయరాదు, శీఘ్రముగా వేళ్ల వలయు” నని నిశ్చయించిరి. అని తాత్పర్యము.

అస్తాక మపి ముఖ్యాని ఫలా నీమాని వై ద్విజ
గృహణ ప్రతి భద్రం తే భక్షయస్వచ మాచిరమ్. ౧౯

టీక॥ద్విజ = బ్రాహ్మణుఁడా! అస్తాకం = మాయొక్క;ముఖ్యాని = శ్రేష్ఠములగు;ఇమాని = ఈ (“వై” అనునది పాదపూరణార్థము);ఫలాన్యపి = పండ్లను;ప్రతిగృహణ=స్వీకరించుము. తే = నీకు;భద్రం = మంగళము;అస్తు(అధ్యాహృతము) = అగుఁగాక;భక్షయ

స్వచ=తినివేయుము. చిరం = విశంబనము;మా(కురు)=చేయకుము. అన్నిట శ్రేష్ఠములైన యీమాఫలములనుం బుచ్చుకొనుము; దీనినీ కు మంగళమొదవు; ఆలస్యము సేయక, వీటిని, భక్షింపుము. అని తాత్పర్యము.

తత స్తా స్తం సమాలింగ్య సర్వా హర్ష సమన్వితాః

మోదకాన్ ప్రదదు స్తస్మై భక్ష్యోంశ్చ వివిధాన్ బహూన్. ౨౦

టీక॥తతః=ఆపిమ్మట; తాః= ఆవేశ్యలు;సర్వాః=అందఱును;హర్షసమన్వితాః= సంతోషముతోఁ

గూడుకొనినవారలై; తం=ఆఋశ్యశృంగుని; సమాలింగ్య=చక్కగాఁగఁగిలించికొని; తస్మై = ఆ

౨౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

<p>ఋశ్య శృంగుని కొఱకు; మోద కాఁ=కుడుములను; వివిధాఁ=</p>	<p>అంతట, నావేశ్యలందఱును, సం తోషముతో నాఋశ్యశృంగునిఁ గ</p>
<p>నానావిధము లయినవి యును; బ</p>	<p>వుంగిలించికొని, యతనికిఁ గుడుముల</p>
<p>హూఁ=అనేకములయినవియున</p>	<p>ను, నుఱియు, ననేకములయిన నా</p>
<p>గు; భక్ష్యాంశ్చ=ఇతరములై నపిండి</p>	<p>నావిధభక్ష్యములను, నొసంగిరి.</p>
<p>వంటలను; ప్రదదుః=ఇచ్చిరి.</p>	<p>అని తాత్పర్యము.</p>

తాని చాస్వాద్య తేజస్వీ ఫలానీతి ప్రమన్యతే
అనాస్వాదిత పూర్వాణి వనే నిత్య నివాసినామ్. ౨౧

<p>టీక॥ తేజస్వీ=బ్రహ్మ తేజము గల ఋశ్యశృంగుఁడు; తాని=ఆభ</p>	<p>ద్దుః ఇతి, అనిః మన్యతేస్య, తలంచెను.</p>
<p>త్యములను; ఆస్వాద్యచ=భక్షించి</p>	<p>తపస్సునందేద్యప్తిగల, ఆఋ</p>
<p>యు; ఇమాని (అధ్యాపృతము)=</p>	<p>శ్యశృంగుఁడు, వారిచ్చినభక్ష్యంబు</p>
<p>ఇవి; వనే=అడవియందు; నిత్యనివా</p>	<p>లమెనవియు, నవిభక్ష్యములని తెలిసి</p>
<p>సినాం=ఎల్లప్పుడును వసించియుం</p>	<p>కొనంజాలక, “ఇవి, యెల్లప్పుడునడ</p>
<p>డువారికి (వసించి యుండు వారి</p>	<p>వియందు వానము సేయు, మము</p>
<p>చేతననుట, తృతీయాధ=మందుష</p>	<p>బోఁటివారలిదివఱకుంజవిచూడనిభ</p>
<p>ప్తి); అనాస్వాదితపూర్వాణి=ము</p>	<p>లములు” అనితలంచెను.</p>
<p>న్నభక్షింపఁబడనట్టి; ఫలాని=పం</p>	<p>అని తాత్పర్యము.</p>

ఆపుచ్చ్య చ తదా విప్రం వ్రతచర్యాం నివేద్య చ
గచ్ఛంతి స్తా పదేశా త్తా భీతా స్తస్య పితృ శ్రీయః. ౨౨

<p>టీక॥ తదా=అప్పుడు; తాః=</p>	<p>తుః=తండ్రియైనవిభండకునివలన;</p>
<p>ఆ; శ్రీయః=వెలయాండు; త</p>	<p>భీతాః=వెఱచినవారలై=విప్రిం=</p>
<p>స్య=ఆఋశ్యశృంగునియొక్క; పి</p>	<p>ద్రాహ్మణ్యుడైన ఋశ్యశృంగుని;</p>

<p>ఆపృచ్ఛ్యచ=వీడుకొనియు; వతచ ర్యాం = వ్రతానుష్ఠానమును; నివే ద్యచ=చెప్పియు; అపదేశాత్ = వ్యాజమువలన; గచ్ఛంతిస్త=వెళ్లిరి. అప్పుడావేశ్యలు, “విభండకునకుం</p>	<p>దెలిసిననపాయముగలుగు” నని భ యమునొంది, ఋశ్యశృంగుని వీ డుకొలిపి, “యికవ్రతానుష్ఠానము నకుఁబోవలయు” నని యొక సాకు సెప్పివెళ్లిరి. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

గతాసు తాసు సర్వాసు కాశ్యపస్యా త్వజో ద్విజః
అస్వస్థహృదయ శ్చాసీ ద్దుఃఖా త్స్ప పరివర్తతే. ౨౩

<p>టీక॥ తాసు=ఆవేశ్యలు; సర్వా సు=అందఱు; గతాసు=వెళ్లఁగా; కాశ్యపస్య= కశ్యపునికొడుకైనవి భండకునియొక్క; ఆత్మజః = కొ డుకైన; ద్విజః=బ్రాహ్మణుడగు ఋశ్యశృంగుడు; అస్వస్థహృదయ శ్చ=అస్వస్థ = కలంతవడిన, హృద యశ్చ=మనసుగలవాఁడుగాను; ఆ</p>	<p>సీత్ = ఆయెను. దుఃఖాత్=దుఃఖ మువలన; పరివర్తతే=తిరుగుచుం డెను. ఆవేశ్యలందఱును వెళ్లినవెనుక, విభండకసుతుండగు నాఋశ్యశృం గుఁడు. మనస్సున స్వాస్థ్యములేక, దుఃఖంబున, నిట్టట్టు, తిరుగుచుండె ను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

తతోఽపరే ద్యు స్తందేశ మాజగామ స వీర్యవాన్

మనోజ్ఞా యత్ర తా దృష్టా రూపవత్య స్సల్వలంకృతాః. ౨౪

<p>టీక॥ తతః=అపిమ్మట; అపరేద్యుః= మఱుసటినాఁడు; వీర్యవాన్=నియ తమైనబ్రహ్మచర్యముగల; సః=ఆ ఋశ్యశృంగుఁడు; యత్ర=ఎచ్చట; మనోజ్ఞాః = మనో హరలును; రూపవత్యః= మంచి రూపముగల</p>	<p>వారును; స్వలంకృతాః=మంచియ లంకారముతోఁ గూడినవారునగు; తాః=ఆ; వారముఖ్యాః= మేటియై నవేశ్యలు; దృష్టాః=చూడఁబడిరో; తం=ఆ; దేశం=స్థలమును; ఆజగా మ=పోందెను.</p>
---	--

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౦

అంతనామఱుసటినాఁడు,నియ తట్రహ్మ చర్మఁడైనఋశ్యశృంగుఁ డు,తాను,మున్ను,మనోహరంబగు రూపముగలిగిమంచియలంకారంబు	లతోఁ వెలుంగుచున్నయావేశ్యలం బాచినప్రదేశమునకు,వచ్చెను. అనితాత్పర్యము.
---	---

దృష్టైవ తా స్తదా విప్ర మాయాంతం హృష్టమానసాః
ఉపస్సృత్య తత స్సర్వా స్తా స్తమూచు రిదం వచః. ౨౫

టీక॥ తదా=అప్పుడు; తాః= ఆవేశ్యలు;ఆయాంతం = వచ్చుచు న్న; విప్రం=బ్రాహ్మణుడైన ఋ శ్యశృంగుని;దృష్టైవ = చూచి నంతనే;హృష్టమానసాః= సంతో షించినమనస్సుగలవారలై ;తతః= ఆపిమ్మట; తాః = ఆవేశ్యలు;స ర్వాః=అందఱును; తం=ఆఋశ్య	శృంగుని;ఉపస్సృత్య=ఉగ్గఱి;ఇదం= ఈ,వత్సమాణమగు,వచః=వాక్య మును;ఉచుః=పలికిరి. ఆఋశ్యశృంగుండు తమయొద్ది కేతెంచుటను జూచినంతనే, సంత సించి, యతని,ఉగ్గఱి, యిట్లనిపలికి రి. అనితాత్పర్యము.
--	--

ఏహ్యశ్రమపదం సౌమ్య హ్యస్తాక మితి చాబ్రువత్
తత్రాప్యేష విధి శ్రీమాన్ విశేషేణ భవిష్యతి. ౨౬

టీక॥సౌమ్య= శాంతుఁడా!అ స్తాకం = మాయొక్క;అశ్రమప దం = ఆశ్రమస్థానమునుగూర్చి;ఏ హిహి=వచ్చెదవుగదా(అని“పలికి రి”అను పూర్వశ్లోకక్రియతోనన్వ యము)తత్రాపి = అచ్చటను;శ్రీ మాన్=శ్రేష్ఠమైన; ఏషః= ఈ;వి	ధిః = అతిధిసత్కారము; విశేషే ణ=అతిశయముచే;భవిష్యతి=కా గలదు.ఇతివ = అనియును;అబ్రు వత్ =చెప్పిరి. “సౌమ్యుఁడా!మాయాశ్రమమున కు,నీవురావలయు;నచ్చట,స్వదేశ మగుట వలన, నీకు, జక్కగాన
---	--

తాగరము సేయఁగలము; అనివచించిరి. అనితాత్పర్యము.

శ్రుత్వాతు వచనం తాసాం సర్వాసాం హృదయంగమమ్
గమనాయ మతిం చక్రే తంచ నిస్య స్తదా స్త్రియః. ౨౭

టీక॥ తాసాం = ఆ;సర్వా యశ్చ=వెలయాండును; తం= ఆ
సాం = వేశ్యలందఱియొక్కయు; ఋశ్యశృంగుని; నిస్యః=తీసికొనివె
హృదయంగమం = మనోహరమ ల్లిరి.
యిన; వచనం= మాటను; శ్రుత్వా ఆవేశ్యలందఱును జెప్పిన మనో
తు=వినినంత నె;సః(అధ్యాత్మ హరమైనమాటనువిని, యీఋశ్య
ము)=అఋశ్యశృంగుఁడు; గమనా శృంగుఁడు, వారలవెంబడించుటకి
య=పోవుటకు; మతిం=బుద్ధిని; చ చ్చగించెను,అంత, వారలతనిందో
క్రే=చేసెను. తదా=అప్పుడు; స్త్రి యుకొనివెల్లిరి.అనితాత్పర్యము.

తత్ర చానీయ మానేతు విప్రే తస్మిన్ మహాత్మని
వవర్ష సహసా దేవో జగత్ప్రహ్లా దయంస్తదా. ౨౮

టీక॥తత్ర=ఆయంగదేశమం న్దుఁడు;జగత్=ప్రపంచమును; ప్ర
దును; మహాత్మని=పూజ్యమైనస్వ హ్లాదయక్ = సంతోషింపజేయు
భావముగల;తస్మిన్ = ఆ;విప్రే= చు,వవర్ష=వర్షించెను.
బ్రాహ్మణుఁడైనఋశ్యశృంగుఁడు; అంగదేశమందును, మహాత్ముండగు
అనీయమానేతు =తీసికొనిరాబ నాఋశ్యశృంగుఁడు ప్రవేశించినం
దుచుండఁగానే;తదా= అప్పుడు; తనే,శీఘ్రముగా,ప్రపంచమునంత
సహసా=శీఘ్రముగా;దేవః = వ యు, సంతోషముగలుగునట్లువర్ష
షాఁధిస్తాన దైవతమైన పజ్జ ముగురిసెను.అనితాత్పర్యము.

వర్షణైవాగతం విప్రం విషయం స్వం నరాధిపః
ప్రత్యుద్గమ్య మునిం ప్రహ్వ శ్చిరసాచ మహీం గతః. ౨౯

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతత్పర్యసహితము.

స ౧౦

<p>టీక॥నరాధిపః=మనుష్యులకుఁ బ్రభువైన రోమపాదుఁడు; ప్ర హ్వః=వినయముచేవంగినవాఁడై; వషేఁడైవ = వషణముతోనే; స్వం=తనదైన;విషయం= దేశము నుగూర్చి; ఆగతం = వచ్చిన;వి ప్రం = బ్రాహ్మణుఁడగు;మునిం= ఋశ్యశృంగ మహామునిని; ప్రత్యు ద్గమ్య=దుర్కొని,శిరసా = తల</p>	<p>చేత;మహీం=భూమిని;గతశ్చ = పోదినవాఁడునాయెను. రోమపాదుండు, వర్షముతోఁ గూడఁదనదేశమునకేతెంచినమహా బ్రాహ్మణుండుగు నాఋశ్యశృంగ మహాషిఁని,వినయనముండై, యె దుర్కొని,సాష్టాంగముగ, నభివం దించెను.అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

అర్ఘ్యంచప్రదదౌతస్త్వే న్యాయతస్సు సమాహితః

వప్రే ప్రసాదం విప్రేంద్రా న్నావిప్రం మన్య రావిశత్. ౩౦

<p>టీక॥ సః(అర్ధ్యాహృతము)= ఆరోమ పాదుఁడు; సుసమాహీ తః = మనస్సమాధానముగలవాఁ డై;తస్త్వే= ఆఋశ్యశృంగునికొఱ కు;అర్ఘ్యంచ= అర్ఘ్యమును(చ కారమువలన) పాద్యమును; న్యాయ తః=శాస్త్రక్రమంబువలన; ప్ర దదౌ= ఇచ్చెను. విప్రేంద్రాత్= బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడగుఋశ్యశృంగుని వలన;ప్రసాదం=అనుగ్రహమును; వప్రే=యాచించెను.విప్రం= బ్రా హ్మణుఁడగు ఋశ్యశృంగుని; మ న్యః=కోపము,మావిశత్=పొంద</p>	<p>లేదు. ఆరోమపాదుఁడు, నిమగ్నమ యినహృదయముగలవాఁడై, యా ఋశ్యశృంగున కర్ఘ్య పాద్యంబు ల,శాస్త్రక్రమంబున, నొసంగి,అ నుగ్రహింపవలయునని,వేఁడెను.ఆ ఋశ్యశృంగుఁడును, అతనిప్రార్థ న నంగీకరించి,యతండు మోసం బునందన్నుఁగొనితెచ్చటకుఁ,గోప గింపలేదు,అనితాత్పర్యము. అర్థాంతరము.— పూర్వాద్ధ ముసమానార్థకము.సః= ఆరోమ పాదుఁడు;విప్రేంద్రాత్=బ్రాహ్మ</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౦

స ౧౦

ణశ్రేష్ఠుడగుఋశ్యశృంగునివలన; వి
ప్రం=బ్రాహ్మణుడైనవిభండకుని;
మన్యుః=కోపము; మావిశత్ (లకా
రవ్యత్యయంచార్వము)=పొందకుం
డెడుఁగాక, ఇతి (అధ్యాహృత
ము)=అని; ప్రసాదం=అనుగ్రహ
మును; వప్రే=యాచించెను.

“మిమ్ములందోడితెచ్చినందున,
మీతండ్రియగు విభండకమహర్షి నా
మీదఁ గోపమునొందకుండునట్లును
గ్రహింపు” మనియురోమపాదుం
డాఋశ్యశృంగునిం, బ్రార్థించెను,
అనితాత్పర్యము.

అంతఃపురం ప్రవిశ్యాస్తై కన్యాం దత్వా యథావిధి

శాంతాం శాంతేన మనసా రాజా హర్ష మవాప సః. ౩౧

టీక||సః=ఆరోమపాదమహారా
జు; తేనసహ(అధ్యాహృతము)=
ఆఋశ్యశృంగునితోఁగూడ; అంతః
పురం=అంతఃపురమును; ప్రవిశ్య=
చొచ్చి; శాంతేన = దుఃఖములేనం
దున, శాంతమైన; మనసా = హృద
యముతో; యుక్తః(అధ్యాహృత
ము)=కూడుకొనినవాడై; అస్మై=
ఈ ఋశ్య శృంగుని కొఱకు; క
న్యాం = తనకూతురైన; శాం

తాం=శాంతను; యథావిధి=య
థాశాస్త్రముగ; దత్వా= ఇచ్చి;
హర్షం= సంతోషమును; అవాప=
పొందెను.

రోమపాదమహారాజాఋశ్య
శృంగు, నంతి పురికిం గొనిపోయి,
శాంతమనస్కుండై, యతనికిం దన
కూతురైన శాంతను, యథాశా
స్త్రంబుగనొసంగి, సంతోషంబు,
నొందెను. అనితాత్పర్యము.

ఏవం స న్యవస త్తత్ర సర్వకామై స్సుపూజితః

టీక|| ఏవం = ఈప్రకారము;
సః=ఆఋశ్యశృంగుండు; సర్వకా
మైః=ఎల్లకోర్కులచేతను; సుపూ
జితః=చక్కగాఁబూజింపఁబడిన

వాడై; తత్ర = ఆయంతఃపురము
నందు; న్యవసత్=ఉండెను.
ఆఋశ్య శృంగుండప్రకారము
శాంతను వివాహంబై, రోమపా

౨౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧

దుండుతనకోర్కులన్నియుం దీర్చురంబునందుండెను.
చుఁగొలుచుచుండ, నాయంతః పు అని తాత్పర్యము.

ఇత్యాషేఁ, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, దశమస్కంధః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ దశమస్కంధ టీక,

ముగిసినది.

—
ప్ర

ఏ కా ద శ స ర్గ ప్రా రం భః.

భూయఏవ హి రాజేంద్ర శృణు మే వచనం హితమ్

యథా స దేవప్రవరః కథాయా మేవ మబ్రవీత్. ౧

టీక॥ రాజేంద్ర=రాజశ్రేష్ఠుఁ ట్లు; మే = నాయొక్క; హితం=మే
డైన, దశరథుఁడా; భూయఏవ= బుగలిగించునట్టి; వచనం = వాక్య
ఇంకను; యథా=ఎట్లు; సః=ఆ; దే=మును; శృణు=వినుము.
వప్రవరః=దేవతలలోశ్రేష్ఠుఁడైన దశరథుఁడా! ఇంకనాసన
సనత్కు-మారుఁడు; కథాయాం= త్కు-మారుండు చెప్పినట్లు సెప్పె
కథయందు; ఏవం=ఈప్రకారము; ద; నామాట వినుము. అని తాత్ప
ర్యము. అబ్రవీత్ = చెప్పెనో; తథా=ఆ
ర్యము.

ఇత్వాకూడాం కులే జాతో భవిష్యతి సుధార్మికః

నామ్నా దశరథో నామ శ్రీమా న్సత్యప్రతిశ్రవః. ౨

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧౧

స ౧౧

టీక॥ శ్రీమార్క = కాంతిగలవాఁడును; సత్యవ్రతిశ్రవః = సత్యమైన ప్రతిజ్ఞగలవాఁడును; నామ్నా = పేరుచేత; రశరథోనామ = దశరథుండుని ప్రసిద్ధుఁడైనవాఁడునగు; సుధామిఁకః = చక్క-గాఘనమునాచరించునొకఁడు; ఇత్యౌకూడాం = ఇత్యౌకువంశపురాజులయొక్క; కులే = వంశమునందు; జాతః = పుట్టినవాఁడుగా; భవిష్యతి, కాఁగలఁడు. శ్రీమంతుండును సత్యప్రతిజ్ఞుండునగుదశరథుండునియెదునొకధామిఁకుం, డిత్వౌకువంశమునం బుట్టఁగలఁడు. అని తాత్పర్యము.

అంగరాజేన సఖ్యంచ తస్య రాజ్ఞో భవిష్యతి

టీక॥ తస్య = ఆ; రాజ్ఞః = దశరథుఁడు. ఆదశరథునకు నంగదేశపు అంగదేశపురాజుతో; సఖ్యంచ = భువునకునుంజెలిమిగలుగును. చెలిమియును; భవిష్యతి = కాఁగల అని తాత్పర్యము.

కన్యా చాస్య మహాభాగా శాంతా నామ భవిష్యతి. ౩
పుత్రస్తు సోఽంగరాజస్య రోమపాద ఇతి శ్రుతః
తం స రాజా దశరథో గమిష్యతి మహాయశాః. ౪

టీక॥ అంగరాజస్యతు = అంగదేశ ప్రభువునకును; రోమపాద ఇతి = రోమపాదుఁడని; శ్రుతః = ప్రసిద్ధుఁడైన; సః = ఆ; పుత్రః = కొడుకు; భవిష్యతి = కాఁగలఁడు. అస్య = ఈరోమపాదునకు; మహాభాగా = పూజ్యమైనభాగ్యముగల; శాంతా నామ = శాంతయనెడు; కన్యాచ = కూతురును; భవిష్యతి (అర్థ్యాహుతము) = కాఁగలదు. మహాయశాః = గొప్పకీర్తిఁగల; సః = ఆ; దశరథః = దశరథుఁడనెడు; రాజా = రాజు; తం = ఆరోమపాదునింగూర్చి; గమిష్యతి = పోఁగలడు. ఆయంగరాజునకు, రోమపాదుండునెడుప్రసిద్ధుఁడైన కుమారుఁడు, పుట్టఁగలఁడు; ఆరోమపాదునకు శాంతయనెడు, మహాభాగ్యవతి

౧౦౧ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧

యగు, నొకకూతురుజనింపఁగల రథుండు, పోఁగలఁడు. అని తాత్పర్యము; ఆరోమపాదునియొద్దకు దశరథము.

అనపత్యోన్తి ధర్మాత్మక శాంతాభర్తా మమ క్రతుమ్
ఆహరేత త్వయాజ్ఞప్త స్సంతానార్థం కలస్యచ. ౫

టీక॥ ధర్మాత్మక=ధర్మస్వభావముగలదైవరోమపాదుఁడా; ఆహరేత=అధ్యాహృతము) = నేను; అనపత్యః = విడ్డబులేనివాఁడుగా; అన్తి = అగుచున్నాను. శాంతాభర్తా = శాంతకుఁడైనమిటియైన ఋశ్యశృంగుండు; త్వయా = నీచేత; ఆజ్ఞప్తః = ఆజ్ఞాపింపఁబడినవాఁడై; మమ = నాయొక్క; క్రతుం = యాగమును; కలస్య = వంశమునకు; సంతానార్థంచ = సంతతియుం	గలుగటకై; ఆహరేత = నిర్వహించును. “ధర్మాత్ముండవైన, రోమపాదుఁడా! నాకుసంతానములేకయున్నది; నీవాజ్ఞాపించినట్టైన, శాంతాభర్తా ఋశ్యశృంగుండు, వంశమునకు సంతానముగలుగునట్లుగా, నాయజ్ఞమునుజక్కగా నెఱవేర్చును.” అని, దశరథుండురోమపాదునకుఁగలఁడు. అని తాత్పర్యము.
---	---

శ్రుత్వా రాజ్ఞో ధ తద్వాక్యం మనసా స విచింత్యచ
ప్రదాస్యతే పుత్రవంతం శాంతాభర్తా ర మాత్మవాక్. ౬

టీక॥ ఆత్మవాక్ = బుద్ధిశాలియును; సః = ఆరోమపాదుండు; రాజ్ఞః = దశరథమహారాజుయొక్క; తత్ = ఆ; వాక్యం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; అథ = అటుపిమ్మట; మనసా = మస్సుచేత, విచింత్యచ = ఆలోచించియు; పుత్రవంతం = కొడుకులుగల(తాను, దేని, సంపాదించి కొనలేఁడో, దాని నితరులకిచ్చుటకెట్లునమథుండును? తనకే కొడుకులు లేకయుండునప్పుడు, ఇతరులకుఁగోడుకులుగల్గించుట తనచే

గానేరదు, కావున, "కొడుకులుగల వాఁడను ఋశ్యశృంగ విశేషణము వలన, కొడుకులనిచ్చుటయందు సమ ధుండుని ధ్వనించుచున్నది); శాంతాభితాఁరం=శాంతయొక్క పె నిమిటియైన ఋశ్యశృంగుని; ప్రదాన్యతే=ఇయ్యగలఁడు, దశరథ మహారాజుడుగఁగానే, బుద్ధిశాలియగురోమపాదుండు, మనస్సున నాలోచించి, పుత్రప్రదాన సమర్థుడైన ఋశ్యశృంగునతనికి య్యగలఁడు. అని తాత్పర్యము.

ప్రతిగృహ్యచ తం విప్రం స రాజా విగతజ్వరః

ఆహరిష్యతి తం యజ్ఞం ప్రహృష్టే నాంతరాత్మనా. ౨

టీక||సం=ఆ; రాజాచ= దశరథ తము) = కూడినవాడై; తం=ఆ; మహారాజును; తం = ఆ; విప్రం= యజ్ఞం= యాగమును; ఆహరిష్య బ్రాహ్మణుడైన ఋశ్యశృంగుని; తి=చేయగలఁడు. ప్రతిగృహ్య= స్వీకరించి; విగతజ్వ రః, విగత=పోయిన, జ్వరః = సం ఆదశరథమహారాజును, ఋశ్య తానము లేదనెను తాపముగల శృంగుంబుచ్చుకొని, మనస్తాపమువి వాడై; ప్రహృష్టేన=చక్క-గా సం డిచి, సంతుష్టమానసుడై, యాగ మునుజేయగలఁడు. తసించిన; అంతరాత్మనా= అంతః అని తాత్పర్యము. కరణముతో; యుక్తః (అధ్యాహ్న

తంచ రాజా దశరథో యష్టుకామః కృతాంజలిః

ఋశ్యశృంగం ద్విజశ్రేష్ఠం వరయిష్యతి ధర్మవిత్. ౩

యజ్ఞార్థం ప్రసవార్థంచ స్వర్థార్థంచ నరేశ్వరః

లభతేచ స తం కామం ద్విజముఖ్యా ద్విశాంపతిః. ౪

టీక||ధర్మవిత్= ధర్మంబుల యజ్ఞముసేయ నిచ్చగలవాడును; నెఱింగినవాడును; యష్టుకామః= రాజా=రంజించువాడును; నరే

౧౧౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౧

శ్వరః=మనుష్యులకుఁ బ్రభువునగు; దశరథశ్వ=దశరథుఁడును; కృతాం జలిః=చేయఁబడిన చేమోడ్పుగల వాఁడై; ద్విజశ్రేష్ఠం=బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుఁడైన; తం=ఆ; ఋశ్యశృం గం=ఋశ్యశృంగుని; యజ్ఞార్థం= యాగము కొఱకును; ప్రసవార్థం చ=సంతానముకొఱకును; స్వర్థార్థంచ=స్వర్థముకొఱకును; వరయి వ్యతి=ప్రాధికంపఁగలఁడు. సః= ఆ; విశాంపతిః=మనుష్యులకుఁ బ్ర భువైనదశరథుఁడు; తం = ఆ; కా మంచ=కామ్యయాగమును; ద్విజ ముఖ్యాత్=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడుగు

ఋశ్యశృంగునివలన; లభాతే(భవిష్య దర్థమందులట్)=పొందఁగలఁడు. ఆదశరథమహారాజును, యజ్ఞ ముసేయఁదలంచి, మోడువుఁజేయి దాల్చి, బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు నా ఋశ్యశృంగునిఁ, దనకుయాగమును జేయించుటకును, దాన, సంతాన ముగలిగించుటకును, దాన, స్వగౌ ముప్రాప్తించునట్లు సేయుటకును, బ్రార్థింపఁగలఁడు. ఆఋశ్యశృంగుఁ డును, దశరథుని ప్రార్థన నంగీకరిం చి, యాకామ్య యాగమును జేయిం చును.

అని తాత్పర్యము

పుత్రాశ్చాస్య భవిష్యంతి చ త్వారోఽమితవిక్రమాః
పంచప్రతిష్ఠానక రాస్సర్వలోకేషు విశ్రుతాః. ౧౦

టీక ॥ అస్య=ఈదశరథమహారాజునకు; అమితవిక్రమాః, అమిత=కొలందిలేని, విక్రమాః=పరాక్రమముగలవారును; పంచప్రతిష్ఠానక రాః, పంచ=కులముయొక్క (కులమును), ప్రతిష్ఠాన= శాశ్వతముగా నిలుపుటను, క రాః=చేయువారును; సర్వలోకేషు=సమస్తలోకములయందును; విశ్రుతాః=ప్రసిద్ధు

లునగు; చ త్వారః=నలుపురు; పుత్రాశ్చ= కొడుకులును; భవిష్యంతి=కాఁగలరు. దశరథమహారాజునకుఁ, గొలంది లేనిపరాక్రమముగలిగి, యాచంద్రారక్తముగ పంచమును వృద్ధిబొందించుచు, సమస్తలోకంబులందునుంట్రిసిద్ధులై, వెలుంగు, కొడుకులునలుపురు, జనింపంగలరని తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧౫

స ౧౧

ఏవం స దేవ ప్రవరః పూర్వం కథితవాః కథామ్
సనత్కుమారో భగవాన్ పురా దేవ యుగే ప్రభుః. ౧౧

టీక॥ దేవ = దశరథమహారాజా ! ఏవం = ఈ ప్రకారము; దేవ ప్రవరః = దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడును; భగవాన్ = మహాత్మ్యము గలవాఁడును; ప్రభుః = సమర్థుఁడునగు; సః = ఆ; సనత్కుమారః = సనత్కుమారుఁడు; పూర్వం = మునుపు; పురా = మునుపటి; యుగే = యుగమునందు (అనగా, కృతయుగ	మందనుట); కథాం = కథను; కథితవాః = చెప్పెను. దేవ శ్రేష్ఠుఁడును మాహాత్మ్యముగలవాఁడును సమర్థుఁడునగు నాసనత్కుమారుండు, మునుపుకృతయుగమునం, దీప్రకారము కథ చెప్పెను. అని తాత్పర్యము
--	---

స త్వం పురుషశాద్ధూల త మానయ సుసత్కృతమ్
స్వయమేవ మహారాజ గత్వా సబలవాహనః. ౧౨

టీక॥ పురుషశాద్ధూల = పురుషశ్రేష్ఠుఁడవైన; మహారాజ = దశరథమహారాజా; సః = ఆ; పుత్రార్థివైన; త్వం = నీవు; సబలవాహనః = సైన్యములతోనువాహనములతోనుం గూడికొనినవాఁడవై; స్వయమేవ = నీవే; గత్వా = పోయి; తం = ఆ ఋశ్యశృంగుని; సుసత్కృతం = మంచిసత్కారముగలుగునట్లు; అనయ =	తోడితెమ్ము. పురుషశ్రేష్ఠుఁడవైనదశరథుఁడా! నీవుపుత్రార్థివికావున, నీవే, సైన్యవాహనములతోనచ్చటికివెళ్లి, గొప్పసత్కారమునీసి, యాఋశ్యశృంగునిందోడ్కొనిరమ్ము; అని, సుమంతుఁడు, దశరథు నకుఁ, జెప్పెను. అని తాత్పర్యము.
--	--

అనుమాన్య వసిష్ఠంచ సూతవాక్యం నిశమ్యచ
సాంతఃపుర స్సహామాత్యః స్రయయా యత్ర స ద్విజః. ౧౩

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)= త్ర=ఎచ్చట;వతః=తే (అధ్యాహృతము)ఉన్నాడో;తత్ర(అధ్యా)= అదశరథ మహారాజు; సూతవా క్యం=సారథి నైనసుమంతునిమా అచ్చటికి; ప్రయయా=పోయెను. టను;నిశమ్యచ=వినియు; వసిష్ఠం= ఆదశరథుండు,సుమంత్రునిమా వసిష్ఠమహాషిః; అనుమాన్యచ= టవిని,వసిష్ఠునకుండలిపి, వారియ ఒప్పించియున్న;సాంతఃపురః=అం నుజ్జనొంది, యంతఃపురస్త్రీలనుం తపురమువారితోఁగూడుకొనినవాఁ దోఁకొని, మంత్రి సహితుడై, డై;సహమాత్యః = మంతులతోఁ యా ఋశ్యశృంగుండున్నరోమపా గూడినవాఁడై;సః=ఆ;ద్విజః=బ్రా దునిపట్టణమునకుంబోయెను. హ్మణుడైన ఋశ్యశృంగుండు;య అని తాత్పర్యము.

వనాని సరితశ్చైవ వ్యతిక్రమ్య శనైశ్చనైః

అభిచక్రామ తం దేశం యత్రవై మునిపుంగవః. ౧౪

టీక॥సః (అధ్యాహృతము)= డో;తం=ఆ;దేశం=దేశమును; అ ఆదశధుండు; వనాని=అడవులను; భిచక్రామ=ప్రవేశించెను. సరితశ్చైవ= నదులను; శనైశ్చ ఆదశరథమహారాజు, అడవుల నైః=మెల్లమెల్లగా; అతిక్రమ్య= ననదులనుం బాచుచుమెల్లమెల్లగా దాఁటి, ఆఋశ్యశృంగుండున్నదేశ మునుబ్రవేశించెను. సది పాదశూరతాథము); ముని మునుబ్రవేశించెను. పుంగవః=మునిశ్రేష్ఠుండు; వతః అని తాత్పర్యము. తే (అధ్యాహృతము)= ఉన్నాఁ

ఆసాద్య తం ద్విజశ్రేష్ఠం రోమపాదసమీపగమ్

ఋషిపుత్రం దదర్శాదా దీప్యమాన మివానలమ్. ౧౫

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)= చి;ద్విజశ్రేష్ఠం= బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠ ఆదశరథుండు;ఆసాద్య= ప్రవేశించును;రోమపాదసమీపగం, రోమ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧

స ౧౧

పాద=రోమపాదునియొక్క, సమీ
ప=సమీపమును, గం=పొందినవాఁ
డును; దీప్యమానం=మండుచున్న;
అనలమివ(స్థితం)= అగ్నిహేత్ర
మువలెనుండువాఁడునగు; తం=ఆ;
ఋషిపుత్రం= ఋషికుమారుడైన
ఋశ్యశృంగుని; ఆదౌ=మొదట; ద
దర్శ=చూచెను.

ఆదశరథుండంగ దేశముప్రవేశిం
చి, మండెడునగ్నిహేత్రముంబో
లెఁబకాశించుచురోమపాదునిసమీ
పంబునఁగూర్చుండియున్నబ్రాహ్మ
ణ శ్రేష్ఠుండగు నాఋశ్యశృంగుని,
మొదటఁ, జూచెను.
అనితాత్పర్యము.

తతో రాజా యథాన్యాయం పూజాం చక్రే విశేషతః
సఖిత్వా తస్య వై రాజ్ఞః ప్రహృష్టేనాం తరాత్మనా. ౧౬

టీక॥ తతః = ఆపిమ్మట; రా
జా = రోమపాదమహారాజు; సఖి
త్వాత్=మిత్రుఁడగుటవలన; ప్రహృ
ష్టేన=మిక్కిలిసంతసించిన; అంత
రాత్మనా= అంతకపిరణముతో; త
స్య=ఆ(“వై”అనునది, పాదపూర
ణార్థము); రాజ్ఞః, దశరథమహారా
జునకు; యథాన్యాయం=యథా
శాస్త్రముగ; విశేషతః=అధికము

గా; పూజాం=పూజను; చక్రే=చే
సెను.
ఆపిమ్మట, రోమపాదుండు, త
నమిత్రుఁడు వచ్చినందున, మిక్కిలి
సంతసపండి, యాదశరథమహారా
జునకు, న్యాయప్రకార మధికము
గాఁ, బూజచేసెను.
అనితాత్పర్యము.

రోమపాదేన చాఖ్యాత మృషిపుత్రాయ ధీమతే
సఖ్యం సంబంధకం చైవ తదా తం ప్రత్యపూజయత్. ౧౭

టీక॥ రోమపాదేనచ= రోమ
పాదునిచేతను; ధీమతే = బుద్ధిమం
తుఁడగు; ఋషిపుత్రాయ=ఋషి

కొడుకైనఋశ్యశృంగునకొఱకు; స
ఖ్యం=స్నేహమును; సంబంధకంచై
వ = శాంతదశరథునకుఁబుట్టినకొ

౧౧౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧

మార్తయగుట వలనం గలిగిననం బంధమును; ఆఖ్యాతం = చెప్పబడిన ది. తదా, అప్పుడు; సః (అధ్యా) = ఆ ఋశ్యశృంగుండ; తం = ఆదశరథుని; ప్రత్యపూజయత్ = పూజించెను. రోమపాదుండు, బుద్ధిశాలియగునాఋశ్యశృంగునకు, "ఈదశరథ

మహారాజు, నాకుంజాల స్నేహితుండ; ఇతండు, నీభార్యయగు శాంతకు, జనకపిత; నీకునుమామయగు" ననిచెప్పెను; అంతనాఋశ్యశృంగుండుదన మామయగుదశరథునింబూజించెను. ఆనితాత్పర్యము.

ఏవం సునతక్కుత స్తేన సహవాషిత్వా నరర్షభః
సప్తాష్ట దివసాన్ రాజా రాజాన మిద మ్మనీత్. ౧౮

టీక॥ నరర్షభః = మనుష్యశ్రేష్ఠుండగు; రాజా = దశరథమహారాజు; ఏవం = ఈప్రకారము; సునతక్కుతః = చక్కగాఁ బూజించబడినవాడై; తేనసహ = ఆరోమపాదునితోఁగూడ; సప్తాష్టదివసాన్ = ఏడైదినిములను; ఇదిత్వా = ఇంటి; రాజానం = రోమపాదునిరాజు

నుగూర్చి; ఇదం = దీనిని (వశ్యమాణవాక్యమును); అబ్రవీత్ = పలికెను. పురుషశ్రేష్ఠుండగునాదశరథమహారాజు, ఈప్రకారముచక్కగాఁ బూజనించి, య-రోమపాదునితో గూడనచ్చట, నేడైనదినిములుండి, యంత, వానితో, నిట్లు, చెప్పెను. ఆనితాత్పర్యము.

శాంతా తప సుతా రాంక్ సహ భర్తా విశాంపతే
మదీయనగరం యాతు కార్యం హి షహ దుద్యతమ్. ౧౯

టీక॥ విశాంపతే = మనుష్యులకుఁ బ్రభుండవైన; రాజక్ = రోమపాదుమహారాజు; తప = సీమిక్క; సుతా = కొమార్తయగు; శాంతా = శాంత; భర్తా సహ = పెనుమిట

తోఁగూడ; మదీయనగరం = నాడైనపట్టణమును; యాతు = పొందునుగాక; మహత్ = గొప్పదైన; కార్యం = పని; ఉద్యతంహి = సంభవించినదిగాదా.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧

స ౧౧

మనుష్యులకందజకుసుం బ్రభుండ | పృథ్వీమొకటిసంభవించియున్న
వైసరోమపాదమహానికొమారణ | ది. అనిదశరథుడు, రోమపాదుని
యగుశాంత, పెనుమిటితోగూడ, తోడెఱపెను.
నాపట్టణమునకు రావలయునుగో | అనితాత్పర్యము.

తథేతి రాజా సంశ్రుత్య గమనం తస్య ధీమతః
ఉవాచ పదనం విప్రం గచ్ఛత్వం సహభార్యయా. ౨౦

టీక|| రాజా=రోమపాదమహా | చృ=పొమ్ము; (ఇతి=అ) పదనం=
రాజు; తథేతి = అట్లేయనిధీమ | మాటను; ఉవాచ=పలికెను.
తః=బుద్ధిమంతుడగు; తస్య = ఆ | రోమపాదుండు, బుద్ధిమంతుం
ఋశ్యశృంగునియొక్క; గమనం= | డగు ఋశ్యశృంగుం డయోధ్యకుం
పోవుటను; సంశ్రుత్య = అంగీకరిం | బోవుట నంగీకరించి, “సహభార్య
చి:విప్రం=బ్రాహ్మణుడైనఋశ్య | తోగూడదశరథుని వెంటబొమ్ము”
శృంగునిగూర్చి; త్వం = నీవు; భార్య | అనిఋశ్యశృంగునకుఁజెప్పెను.
యాసహ = భార్యతోగూడ; గ | అనితాత్పర్యము.

ఋషిపుత్రః ప్రతిశ్రుత్య తథేత్యాహ నృపం తదా
స నృచేశా భ్యనుజ్ఞాతః ప్రయయా సహ భార్యయా. ౨౧

టీక|| తదా=అప్పుడు; ఋషిపు | భ్యనుజ్ఞాతః = అనుజ్ఞనుబొందిన
త్రః=ఋషినికొడుకైన ఋశ్యశృం | వాడైనభార్యయాసహ = భార్య
గుండు; ప్రతిశ్రుత్య= అంగీకరించి; | తోగూడ; ప్రయయా=పోయెను.
నృపం=రోమపాదమహారాజునుం | అప్పుడా ఋశ్యశృంగుండంగీక
గూర్చి; తథేతి = అట్లేయని; ఆహ | రించి, “యట్లే” యనిరోమపాదుని
(ఘాతాఘాతమందులట్) = చెప్పె | తోడెఱపెను; ఇట్లు, ఋశ్యశృంగు
ను.సః=ఆఋశ్యశృంగుండు; నృపే | డు, రోమపాదునిచే నభ్యనుజ్ఞను
ణ=రోమపాదమహారాజుచేత; అ | బొంది, భార్యతోగూడఁ, బయ

౨౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౧

నంబయ్యె. అని తాత్పర్యము.

తా వన్యోన్య్యాంజలిం కృత్వా స్నేహాత్సంక్లిష్య చోరసా
ననందతు ర్దశరథో రోమపాదశ్చ వీర్యవాక్. ౨౨

టీక॥ తా = ఆ; దశరథః = దశరథుం	కాఁగిలించి కొనియును; ననంద
దును; వీర్యవాక్ = పరాక్రమశా	తుం = సంతసించిరి.
లియగు; రోమపాదశ్చ = రోమపా	దశరథుండును రోమపాదుండు
దుండును; అన్యోన్య్యాంజలిం, అన్యో	ను, బరస్పరమంజలిఘటించి, స్నే
న్య = పరస్పరముగుఱించి, అంజ	హంబున జొమ్మంటంగవుంగిలించు
లిం = చేమోడుపును; కృత్వా = చే	కొని, సంతసించిరి.
సి; స్నేహాత్ = చేలిమివలన; ఉర	అని తాత్పర్యము.
సా = జొమ్ముచేత; సంక్లిష్యచ =	

తత స్సహృద మాపృచ్ఛ్య ప్రస్థితో రఘునందనః
పారేభ్యః ప్రేక్షయామాస దూతాన్వై శీఘ్రగామినః. ౨౩

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; ర	తా = వాతా వహులను ("వై"
ఘునందనః = రఘువంశపువారిని	అనునది పాదపూరితార్థము);
తసింపఁజేయునట్లదశరథుండు; సు	ప్రేక్షయామాస = పంపెను.
హృదం = స్నేహితుఁడైన రోమపా	అంత నాదశరథుండు, తనమి
దుని; అపృచ్ఛ్య = విడుకొని; ప్రస్థి	త్రుండగు రోమపాదునపేడుకొని, ప
తః = బయలుదేఱినవాఁడై; పారే	యనందైయుంఁ ధ్యావాసులగు జ
భ్యః = పట్టణమునందువాసమున	నులకుం దమరాక తెలియటకై, శీ
యువారల కొఱకు; శీఘ్రగామి	ఘ్రముగానుడువంగలనూతలంబం
నః = వడిగానడుచునట్టి; దూ	పెను. అని తాత్పర్యము.

క్రియతాం సగరం సర్వం షీఘ్రమేవస్వలంకృతమ్
ధూపితం సీక్తసమ్మృష్టం పతాకాభి రలంకృతమ్. ౨౪

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౦

స ౧౧

టీక॥ నగరం = పట్టణము; సర్వం = అంతయును; షీప్రమేవ = షీఘ్రముగానే; స్వలంకృతం = చక్కగాసింగారింపబడినదిగాను; ధూపతం = ధూపముచేయబడినదిగాను; సిక్తసమ్మృష్టం; సిక్త = తడుపబడినదిగాను, సమ్మృష్టం = గరగరయైనదిగాను; సతాకాభి = ధ్వజములచేత; అలంకృతం, సింగారింపబడినదిగాను; క్రియతాం = చేయబడుంగాక (అనిపారులకుఁజెప్పించెను.)

ని, దశరథుఁడు, నూతల కాజ్ఞాపించెను.)

“అయోధ్యా పట్టణ మంతయును, జక్కగాసింగారించి, ధూపముచేసి, వీధులనన్నింటిని దడిపిగరగరగానుండునట్లుచేసి, ధ్వజములతోనలంకరించి, యుంచవలెను.” అని, పారులకుఁజెప్పించెను, దశరథుఁడు, నూతలకాజ్ఞాపించెను.

అనితాత్పర్యము.

తతః ప్రహస్తాః పారాస్తే శ్రుత్వా రాజాన మాగతమ్
తథా బ్రూతు స్తత్సర్వం రాజ్ఞాన త్రేపితం యథా. ౨౫

టీక॥ తతః = అంతః; ప్రహస్తాః = ఆ; పారాః = పట్టణవానిజనులు; సంతపింపబడినవారై; రాజానం = దశరథమహారాజును; ఆగతం = వచ్చినవానిగా; శ్రుత్వా = విని; రాజ్ఞానం = దశరథమహారాజుచేత; యత్ = ఏది; యథా = ఎట్లు; ప్రేషితం = పంపబడెనో; తత్ =

దాని; సర్వం = అంతను; తథా = అట్లు; పవక్రం = చక్కగాఁజేసిరి. అంతనాపారులు; దశరథమహారాజుయొక్కను వచ్చుటవని, సంతపించినవారై, యాదశరథమహారాజు, ఎట్లుచేసి చేయనాజ్ఞాపించి పంపెనో, దానినట్లుచక్కగాఁజేసిరి. అని తాత్పర్యము.

తత స్వలంకృతం రాజా నగరం ప్రవివేశ హ

శంఖదుందుభినిఘోషైః పురిస్కృత్య ద్విజపాభమ్. ౨౬

౩౨ ప్ర తివదాంధ్ర టికాతాత్పర్యసహితము.

స గం

<p>టీక తతః=అపిమ్ముట; రాజా = దశరథమహారాజు; ద్విజవేదం= బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడైన ఋశ్యశృంగుని; పురస్కృత్య=మున్నడుకొని; శంఖదుందుభిఁ ఘోషే(సహ)= శంఖభేరిధ్వనులతోఁ గూడ; స్వలంకృతం=చక్క-గాని గారింపబడిన; సగరం=పట్టణము</p>	<p>ను;ప్రవేశ=ప్రవేశించెను ("హ" అనునదిపాదపూరణార్థము). అంతి,దశరథమహారాజు, ఋశ్యశృంగు మున్నడుకొని, శంఖభేరియొద్ద వాద్యధ్వనులతోఁగూడి, చక్క-గానలంకరింపబడియున్న యయోధ్యాపట్టణమును ప్రవేశించెను. అని తాత్పర్యము.</p>
--	---

తతః ప్రము దితా స్సర్వే దృష్ట్వా తం నాగరా ద్విజమ్
ప్రవేశ్యమానం సత్కృత్య సైంధవేణైద్ర కర్తౄణా. ౨౭

<p>టీక తతః= అపిమ్ముట;నాగరాః = పట్టణవాసిజనులు;సర్వే= అందఱును;ఇంద్రకమణౌ = ఇంద్రునియొక్క కార్యములవంటికార్యములుగల;చరేంద్రేణ=మనుష్యులకుఁబ్రస్తువైన దశరథమహారాజు;చేతఃసత్కృత్య=సత్కరించి;ప్రవేశ్యమానం = ప్రవేశింపఁజేయఁబడుచున్న;తం=ఆ;ద్విజం=బ్రాహ్మణుడగుఋశ్యశృంగుని;దృష్ట్వా=</p>	<p>చూచి;ప్రముదితాః=సంతరించిన వారలు; అనన్ (అధ్యాత్మము)=అయిరి. అంతఃపౌరులందఱు,దేవేంద్రునితోసరిసేయఁదగిన దశరథమహారాజు,నానావిధ సత్కారంబులు సేసి,దారిచూపుచు, బట్టణంబునఁబందోడ్కొనివచ్చుచున్న ఋశ్యశృంగునిం,బూచి,సంతరించిరి. అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

అంతఃపురం ప్రవేశ్య సం పూజాం కృత్వా చ శాస్త్రాంతః
కృతకృత్యం తదాత్మానం మేనే తస్య పవాహనాత్ . ౨౮

<p>టీక సః(అధ్యాత్మము)= అదశరథమహారాజు;పనం = ఈ</p>	<p>ఋశ్యశృంగుని,అంతఃపురం= ఆంతిపురిని;ప్రవేశ్య=ప్రవేశింపఁజేసి;</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౩

స ౧౧

శాస్త్రతః=శాస్త్రమువలన; పూ మేనే=ఎంచికొనెను.
జాంబ=పూజను; కృత్వా=చేసి; ఆ దశరథమహారాజు, ఋశ్య
తదా=అప్పుడు; తస్య = ఆఋశ్య శృంగునంతిపురికిం దోడ్కొని పో
శృంగునియొక్క (ఆఋశ్యశృంగు యి, యథాశాస్త్రముగఁబూజిం
ని), ఉపవాహనాత్ = తోడితెచ్చు చి, యతనిదోడి తెచ్చినందునఁ,
ఓవలన; ఆత్మానం=తన్ను; కృతకృ దన్నుఁ గృతార్థునిఁగాఁ దలంచు
కృత్యం, కృత = చేయఁబడిన, కృ కొనెను.
త్యం=చేయవలసినదిగలవానిఁగా; అనితాత్పర్యము.

అంతఃపుర స్త్రీయ స్సర్వా శాంతాం దృష్ట్వా తథాగతామ్
సహ భర్తా విశాలాక్షీం ప్రీత్యానంద ముపాగమత్. ౨౯

టీక॥ అంతపురస్త్రీయః=అం సమును; ఉపాగమత్=పొందిరి.
త పురము నందుండు స్త్రీలు; స అంతిపురంబునందుండు దశర
ర్వాః=అందఱును; తథా=అట్లు; థ భార్యలందఱు, సంతటివైభవం
భర్తా సహ=సేనిమిటితోఁగూడ; బునఁ బేనిమిటితోనేతెంచినవెడం
ఆగతాం = వచ్చిన; విశాలాక్షీం= దకన్నులుగల శాంతంజూచి, ప్రే
వెడందకన్నులుగల; శాంతాం = మభరంబున, నానందంబునొందిరి.
శాంతను; దృష్ట్వా = చూచి; ప్రీ అనితాత్పర్యము.
త్యా=ప్రేమచేత; ఆనందం=సంత

పూజ్యమానాచ తాభి స్సా రాజ్ఞాచైవ విశేషతః
ఉవాస తత్ర సుఖతా కంచి త్కాలం సహత్విజా. ౩౦

టీక॥ తత్ర=అయ్యోధ్యయందు; శృంగునితోఁగూడ; తాభిః=ఆయం
సా=ఆశాంత; ఋత్విజాసహ= తఃపురస్త్రీలచేతను; విశేషతః=అ
య్యంబున ఋత్విజుండైన ఋశ్య ధికముగా; రాజ్ఞాచైవ=దశరథమ

౨౨౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౨

హారాజుచేతను; పూజ్యమానా=	హితమైయతఃపుర స్త్రీలును విశే
పూజింపఁ బడు చున్నదై; సుఖ	పించిదశరథమహారాజునుందన్నవి
తా=సుఖముగలిగినదై; కంచిత్=	విధసత్కారంబులంబూజింపుచుం
కొంత; కాలం= కాలమును(అత్యం	డఁ, గొంతకాలం, బాయయోధ్యా
తసంయోగమునందు ద్వితీయ); ఉ	నగరంబునందు, సుఖంబుండెను.
వాస=ఉండెను.	అని తాత్పర్యము.
ఆశాంతయును, ఋశ్యశృంగస	

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, ఏకాదశస్కంఠః.
ఇదిస్వప్టాథకము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబు నందు, బాలకాండైకాదశస్కంఠ టిక,
ముగిసినది.

—
అ

ద్వాదశస్కంధప్రారంభః.

తతర్గ కాలే బహుతిథే కన్తిం శ్చ త్సుమనోహరే
వసంతే సమనుప్రాప్తే రాజ్ఞో యష్టుం మనోభవత్. ౧

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; బహుతి	సమనుప్రాప్తే=వచ్చిన దగుచుండఁ
థే=చాలదీఱుమైన; కాలే=కాల	గా; రాజ్ఞః= దశరథమహారాజున
ము; గతే(అధ్యాహృతము)= కడ	కు; యష్టుం= యజ్ఞము సేయుటకు;
చినదగుచుండఁగా; కన్తింశ్చిత్=ఁ	మను=తలంపు; అభవత్ = కలిగి
కానొక; సుమనోహరే= మిక్కిలి	నది.
యింపైన; వసంతే= వసంతర్తువు;	అంతటం, దెదదకాలముకడచిన

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౨x

స ౧౨

పిమ్మట, మిక్కిలి మనోహరమైనవ మహారాజు యాగము సేయఁదలం
సంతర్జువుతటస్థింపఁగానే, దశరథ చెను. అనితాత్పర్యము.

తతః ప్రసాద్య శిరసా తం విప్రం దేవవర్జినమ్

యజ్ఞాయ వరయామాస సంతానార్థం కులస్య వై. ౨

<p>టీక॥ తతః=అపిమ్మట; సః(అ ధ్యాహృతము)=ఆదశరథుఁడు; దే వవర్జినం = దేవతలయొక్క-కాంతి వంటికాంతికల; తం = ఆ; విప్రం = బ్రాహ్మణుఁడైన ఋశ్యశృంగుని; శిర సా = తలచేతను; ప్రసాద్య=అను గ్రహింపఁజేసి; యజ్ఞాయ=యాగ ముకొఱకు; కులస్య = వంశమునకు ("వై" అనునది పాదపూరణార్థ ము); సంతానార్థం = పుత్రపౌత్రా</p>	<p>దిపారం పర్యముగలుగుటకై; వర యామాస=ప్రార్థించెను. అపిమ్మట, నా దశరథుండు, దేవతయుం బోలె వెలుంగు చున్న ఋశ్యశృంగుని సాష్టాంగనమ స్కారంబులంబ్రసన్నునిజేసి, తన చే యాగము సేయించితనవంశము పుత్రపౌత్రాదిపారంపర్యముగలిగి యుండునట్లు ఘటింపం బ్రార్థించె ను. అనితాత్పర్యము.</p>
---	--

తథేతి చ స రాజాన మువాచ చ సుసత్కృతః

సంభారా స్సంభీయంతాంతే తురగశ్చ విముచ్యతామ్. ౩

<p>టీక॥ సచ=ఆఋశ్యశృంగుండు ను; సుసత్కృతః=చక్క-గాసమ్మ నింపఁబడినవాఁడై; రాజానం=దశ రథమహారాజునుగూర్చి; తథేతి=ఆ లాగేయని; ఉక్త్వా (అధ్యాహృత ము)=చెప్పి; తే=ఆ; సంభారాః= ఉపకరణద్రవ్యములు; సంభీయం తాం = కూర్చుంబడుఁగాక; తుర</p>	<p>గశ్చ=గుఱ్ఱమును; విముచ్యతాం=వి డువంబడుఁగాక; ఇతి(అధ్యాహృ తము)చ=అనియును; ఉవాచ=పలి కెను. ఆ ఋశ్యశృంగుండును, జక్క- గాసన్నానమునొంది, యాదశరథ మహారాజునుగూర్చి, "అలాగేచేసె దను; యాగోపకరణములన్నియుం</p>
---	---

౨౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౨

గూర్చుడు; అశ్వంబును విడువఁడు." అని చెప్పెను. అనితాత్పర్యము
తతో రాజా బ్రవీ ద్వాక్యం సుమంత్రం మంత్రిసత్తమమ్
సుమంత్రావాహయ శ్రీప్రం ఋత్విజో బ్రహ్మవాదినః. ౪
సుయజ్ఞం వామదేవంచ జాబాలి వథ కాశ్యపమ్
పురోహితం వసిష్ఠంచ యేచాన్యే ద్విజసత్తమాః. ౫

<p>టీక॥ తతః = అపిమ్మట; రాజా = దశరథమహారాజు; మంత్రిసత్తమమ్ = మంత్రిులలో శ్రేష్ఠుండగు; సుమంత్రం = సుమంత్రునింగూర్చి; సుమంత్ర = సుమంత్రుఁడా! ఋత్విజః = ఋతువునందు యగమున యువారును; బ్రహ్మవాదినః = వేదములచదువువారునగు; సుయజ్ఞం = సుయజ్ఞుని; వామదేవంచ = వామదేవుని; జాబాలిం = జాబాలిని; కాశ్యపమథః = కాశ్యపుని ("అథ" అనునది సముచ్చయార్థకము); పురోహితం = పురోహితుండైన; వసిష్ఠంచ = వసిష్ఠుని; అన్యే = ఇతరులైన; ద్విజసత్తమాః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు; యే = ఎవరు; సంఘి (అధ్యాప్య</p>	<p>తము) = కలరో; తా (అధ్యాప్యతము) = వారలను; శ్రీప్రం = శీఘ్రముగా; అవాహయ = తోడి తెమ్ము. ఇతి (అధ్యాప్యతము) = అనెడు; వాక్యం = మాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను. అంత, దశరథమహారాజు, మంత్రిశ్రేష్ఠుండగు సుమంత్రునింబిలిచి, నీవు, ఋత్విజులును వేదాధ్యయనపరులనగు, సుయజ్ఞుని, వామదేవుని, జాబాలిని, కాశ్యపుని, బురోహితుండగు వసిష్ఠుని, నింక, ఇతరులైన బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులెవ్వరుగలరో వారినంతలు, శీఘ్రముగాఁ దోడి తెమ్ము" అని యాజ్ఞాపించెను. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

తత స్సమంత్ర స్త్వరితం గత్వా త్వరిత విక్రమః

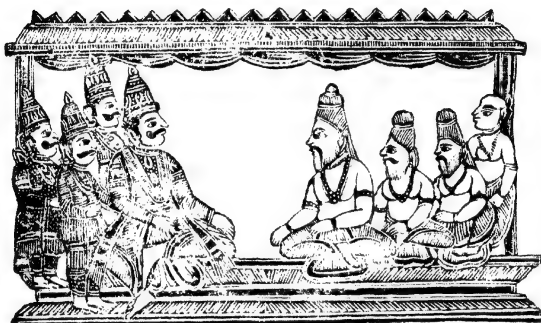
సమానయ త్స తాన్ సర్వాన్ సమస్తాన్ వేదపారగాన్. ౬

<p>టీక॥ తతః = అపిమ్మట; త్వరితవిక్రమః = శీఘ్రమైననడకగల; సంఘి = తం = శీఘ్రముగా; గత్వా = పోయి;</p>	<p>అ; సుమంత్రః = సుమంత్రుడు; త్వరితం = తం = శీఘ్రముగా; గత్వా = పోయి;</p>
--	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౭

స ౧౨

వేదపారగాఁ = వేదములయొక్క అంత, శీఘ్రముగా నడుచునట్టి
యంతము నెఱింగినవారును; సమయానుమతముడు, త్వరితముగాఁ
స్తాఁ = గుంపుచేరిన వారునగు; బోయి, సమస్తవేదంబులనెఱింగిన
తాఁ = వారిని; సర్వాఁ = అందఱు; వారినందఱు, గుంపుగాఁ దోడ్కొని
సమానయతే = తోడ్కొనివచ్చెను. వచ్చెను. అనితాత్పర్యము.

తాఁ పూజయిత్వా ధర్మాత్మా రాజా దశరథ స్తనా
ధర్మార్థ సహితంయుక్తం శ్లేష్ఠం వచన మబ్రవీత్. ౭

టీక|| తదా = అప్పుడు; ధర్మాత్మా = ధర్మస్వభావుండగు; రాజా = రాజైన; దశరథః = దశరథుడు; తాఁ = ఆయనయొక్కాదులను; పూజయిత్వా = పూజించి; ధర్మార్థసహితం = ధర్మార్థములతోఁగూడుకొనినదియును; యుక్తం = సరియైనదియును; శ్లేష్ఠం = మృదువైనది అనితాత్పర్యము.

యునగు; వచనం = మాటను; అబ్రవీత్ = పలికెను. అప్పుడు, ధర్మక స్వభావుండగుదశరథ మహారాజు, ఆసుయజ్ఞాదులం బూజించి, ధర్మార్థసహితంబును సంగతంబునగు మృదువైనమాటఁ జెప్పెను.

౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౨

మమ లాలప్యమానస్య పుత్రార్థం నా స్తి వై సుఖమ్
తదర్థం హయమేధేన యత్యై మీతి మతి మమ. ౮

టీక॥ పుత్రార్థం=కొడుకుల	యమేధేన = అశ్వమేధము చేత;
కొఱకు; లాలప్యమానస్య= మిక్కి-	యత్యైమి= దేవతలంబూజించెద
లిపరితపించుచున్న; మమ= నాకు;	సు; ఇతి= అని; మమ= నాకు; మతి=
సుఖం= సౌఖ్యము; నా స్తి వై= లేనే	తలంపు; ఆసీత్ (అధ్యాత్మత
లేదు. తదర్థం= దానికొఱకు; హ	ము)= కలిగెను. తాత్పర్యము, సు.

తదహం యష్ట మిచ్ఛామి శాస్త్ర దృష్టేన కమ
ఋషిపుత్రప్రభావేన కామాః ప్రాప్నోమి.

టీక॥ తత్ = అందువలన; అ	చ=కోర్కు-లను; ఋషి-
హం=నేను; శాస్త్రదృష్టేన= శా	పొందఁగలను.
స్త్రమునందుఁ బాడఁబడిన; కమ	కావున, నేనెప్పుడు, యథాశా
ణా=విధిచేత; యష్టం= యాగము	స్త్రముగ యాగము సేయఁగోరెద
సేయుటకు; ఇచ్ఛామి= కోరెదను.	ను; ఋశ్యశృంగుని ప్రభావంబునం
ఋషిపుత్రప్రభావేన = ఋషికు	శేసి, కోర్కు-లనుం బడయఁగలను.
మారుడైన ఋశ్యశృంగునియొక్క	అని తాత్పర్యము.
మాహాత్మ్యముచేత; కామాసపి	

తత స్సార్థితి త ద్వాక్యం బ్రాహ్మణాః ప్రత్యపూజయన్
వసిష్ఠ ప్రముఖా స్సర్వే పార్థివస్య ముఖాచ్ఛ్రియమ్. ౧౦

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; వసిష్ఠ	గల; బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు;
ప్రముఖాః=వసిష్ఠుఁడు మొదలుగా	సర్వే=అందఱును; పార్థివస్య=

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౨

స ౧౨

దశరథమహారాజయొక్క; ముఖా
తే=ముఖమువలన; చ్యతం=జాబి
న; తే=ఆ; వాక్యం=మాటను; సా
ధ్వితి = మంచిదని; ప్రత్యపూజ
యే=కొనియాడిరి.

వసిష్ఠుండు మొదలు గానాబ్రా
హ్మణులందఱును దశరథ మహారా
జముఖంబునుండి వెల్వడిన యామా
టంజాలఁగొనియాడిరి.

అని తాత్పర్యము.

ఋశ్యశృంగపురోగాశ్చ ప్రత్యూచ నృపతిం తదా
సంభారా స్సంభ్రయంతాం తే తురగశ్చ విముచ్యతామ్. ౧౧
సర్వధా ప్రాప్యనే పుత్రాం శ్చత్వరోఽమితవిక్రమాన్
యస్య తే ధార్మికీ బుద్ధి రియం పుత్రార్థ మాగతా. ౧౨

టీక॥ తదా=అప్పుడు; బ్రాహ్మ
ణాః (అధ్యాహృతము) =వసిష్ఠు
డు మొదలుఁగాగల, బ్రాహ్మణులు;
ఋశ్యశృంగపురోగాశ్చ = ఋశ్య
శృంగుండు మొదలుఁగాగల వారలు
నై; నృపతిం= దశరథమహారాజు
నుగూచి; తే=ఆ; సంభారాః=ఉ
పకరణములు; సంభ్రయంతాం=
కూపఁబడుఁగాక; తురగశ్చ=గు
ఱుమును; విముచ్యతాం=విడువంబ
డుఁగాక; యస్య=ఏ; తే=నీకు; ఇ
యం=ఈ; ధార్మికీ = ధర్మమే
ప్రయోజనముగాఁగల; బుద్ధిః=త
లంపు; పుత్రార్థం=కొడుకులకొ
ఱకు; ఆగతా =వచ్చినదో; సః
(అధ్యాహృతము) = అట్టి; త్వం
(అధ్యాహృతము) = నీవు; సర్వ

ధా= అన్నివిధంబుల; అమితవిక్ర
మాన్=కొలందిలేని పరాక్రమము
గల; చత్వరః = నలుపురిని; పు
త్రాన్= కొడుకులను; ప్రాప్య
నే=మీందఁగలవు; ఇతి (అధ్యాహృ
తము)=అని; ప్రత్యూచః=బదులు
చెప్పిరి.

వసిష్ఠుండు మొదలుగా బ్రాహ్మ
ణులందఱును, ఋశ్యశృంగునిమున్ని
డుకొని, “ఉపకరణములన్నియుం
గూవుకము; తురగమును విడుపు
ము; నీకు, బుత్రార్థమై, యిట్టిధా
ర్మిక బుద్ధిగలిగినందున, నన్నివిధం
బులం గొలందిలేని పరాక్రమముగ
లనలుపురఁగొడుకులం బడసెదవు”
అని దశరథమహారాజునకుఁజెప్పిరి.

అని తాత్పర్యము.

తతః ప్రీతోఽ భవ ద్రాజా శ్రుత్వా త ద్ద్విజభాషితమ్
 ఆమాత్యాం శ్చబ్రవీ ద్రాజా హర్షేణ తేదం శుభాక్షరమ్. ౧౩

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; రాజా=దశ గూర్చి, శుభాక్షరం = మంగళక
 రథమహారాజు; తత్=ఆ; ద్విజభా రములైన యక్షరములుగల; ఇదం=
 షితం= బ్రాహ్మణులమాటను; శ్రు ఈమాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
 త్యా=విని; ప్రీతః=సంతసించినవాం దశరథమహారాజాబ్రాహ్మణుల
 దు; అభవత్=అయెను. రాజా=ద మాటవిని, సంతసమంది, మంత్రుల
 శరథమహారాజు; హర్షేణ=సంతస కు, మంగళకరములైన మాటలతో, ని
 ముచేత; ఆమాత్యాక=మంత్రులం ట్లని యాజ్ఞాపించెనని తాత్పర్యము.

గురూణాం వచనా శ్చీఘ్రం సంధారా స్సంధ్రయంతు మే
 సమర్థాధిష్ఠిత శ్చాశ్వ సస్య పాధ్యాయా విముచ్యతామ్. ౧౪

టీక॥ మే=నాయొక్క; గురూ ధాకాధిష్ఠితి=సేవ్యులచేరి యీంపం
 ణాం = గురువులయొక్క; వచనా బడినవియు; సో పాధ్యాయః = ఉ
 త్=మాటవలన; ిఘ్రం= త్వరిత పాధ్యాయులతోఁగూడినదియు న
 ముగా; సంధారాః = ఉపరిగము గు; అశ్వశ్చ = గుఱ్ఱమును; విముచ్య
 లు; సంధ్ర)యంతు (పరస్పైవచమా తాం=విడువఁబడుం గాక.
 షకము)=రూర్పఁబడుం గాక. సమ తాత్పర్యము, సులభము.

సరయ్యా శ్చ త్తరే తీరే యజ్ఞ భూమి ద్విధీయతామ్
 శాంతయ శ్చ భవద్ధంతాం య గాకల్పం యథాపిధి. ౧౫

టీక॥ సరయ్యాః= సరయూనదియై; తరయ్య = శాంతులును; యథాక
 క్క; ఉత్తరే=ఉత్తరపుదిక్కు-నంద ల్పం=కల్పప్రకారముగ; యథావి
 తి, తీరే=గట్టునందు; యజ్ఞ భూమి ధి=యథాశాస్త్రముగ; అభివర్ధం
 శ్చ=యాగభూమియును; విధీయ తాం=వృద్ధినింజేడుం గాక.
 తాం = చేయఁబడుం గాక. శాం తాత్పర్యము, సులభము.

శక్యః ప్రాప్తు మయం యక్ష సృశ్వేణాపి మహీక్షితా
నాపరాధో భవేత్కష్టో య ద్యస్మిన్ క్రతున త్రమే. ౧౬

టీక॥ అస్మిన్ = ఈ క్రతున	ప్రజనము చేతను; అయం = ఈ;
మే = యాగశ్రేష్ఠమైన యశ్వమేధ	యజ్ఞః = అశ్వమేధయాగము; ప్రా
మునందు; కష్టః = అపాయకరమైన;	ప్రం = పొందుటకు; శక్యం = సాధ్య
అపరాధః = అపచారము; యదిన	ము; స్యాత్ (అధ్యాహృతము) =
భవేత్ = కలుగకుండినట్లైన; మహీ	అగును.
క్షితా = రాజైన; సృశ్వేణాపి = సమ	తాత్పర్యము, సులభము.

భిద్రంహి మృగయంతేత్ర విద్వాంసో బ్రహ్మ రాక్షసాః

నిహతస్యచ యజ్ఞస్య సద్యః కతా విసశ్యతి. ౧౭

టీక॥ అత్ర = ఈ యశ్వమేధయా	జ్ఞస్య = యాగముయొక్క; కతా =
గమందు; విద్వాంసో = పండితుల	చ = చేయువాడును (యజమానుఁ
యిన; బ్రహ్మ రాక్షసాః = బ్రహ్మర	మనసుట); సద్యః = అప్పుడే, వినశ్య
క్షస్సులు; భిద్రం = అపచారమును,	తి = నశించుచున్నాడు.
మృగయంతేహి = వెదకుచున్నారు	తాత్పర్యము, సులభము.
గదా, నిహతస్య = కొట్టువడిన; య	

త ద్యథా విధిపూర్వం మే క్రతు రేష సమాప్యతే

తథా విధానం క్రియతాం సమథాః కరణేష్విహ. ౧౮

టీక॥ తత్ = కావున; యథా =	పూర్వం = శాస్త్రప్రకారముగ;
ఎట్లు, మే = నాయొక్క, ఏషః = ఈ;	సమాప్యతే = తుదముట్టునో; త
కృతుః = అశ్వమేధయాగము; విధి	థా = అట్లు; విధానం = యత్నము;

౨౩ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౨

క్రియతాం=చేయబడుఁగాక. ఇ	ము)=మీరు; సమధాఁ=సేర్పరు
హ=ఇచ్చట; కరణేషు=కార్యము	లరు.
లందు; యూయం (అధ్యాహృత	తాత్పర్యము, సులభము.

తథేతివ తత స్సర్వే మంత్రణః ప్రత్యపూజయత్

పాథి=వేంద్రస్య త ద్వాక్యం యథాజ్ఞాప్త మకుర్వతః ౧౯

టీక తతః = అటుపిమ్మట; మం	ప్రం=ఆజ్ఞాపింపబడినప్రకారము
త్రిణః=మంత్రులు; సర్వే=అందఱు	గ; ఆకుర్వతః=చేసిరి.
ను; తథేతి=ఆలాగేయని; ఉక్త్వా(అ	మంత్రులందఱును, ఆలాగేచేసె
ధ్యాహృతము)చ = చెప్పియును;	వమని, రాజశ్రేష్ఠుండగు దశరథుని
పాథి=వేంద్రస్య = రాజశ్రేష్ఠుండ	వాక్యమును, గొనియాడి, యాజ్ఞాప్ర
గుదశరథునియొక్క; తత్=ఆ; వా	కార మంతయుంచేసిరి.
క్యం = మాటను; ప్రత్యపూజ	అని తాత్పర్యము.
యత్ = కొనియాడిరి. యథాజ్ఞ	

తతో ద్విజాస్తే ధర్మజ్ఞా మస్తువత్ పాథివమాభవ

అనుజ్ఞాతాస్త తస్సర్వే పున జగన్మ ర్యధాగతమ్. ౨౦

టీక తతః=అటుపిమ్మట; తే=ఆ;	ను, సమస్తధర్మంబుల నెఱింగి, సమ
ద్విజాః = బ్రాహ్మణులు; ధర్మ	స్తరాజులకును మేటియై వెలుంగు
జ్ఞం=ధర్మము నెఱింగిన; పాథివర్ష	చున్నయాదశరథమహారాజుం, బ్ర
భం=రాజశ్రేష్ఠుండగు దశరథుని;	స్తుతించి, యతనివలన సనుజ్ఞంబొం
అస్తువత్=స్తుతించిరి; తతః=అటు	ది, వచ్చునప్పుడు తమకుగౌరవార్థ
వెనుక; సర్వే=అందఱును; అనుజ్ఞా	మై రాజుచేసమర్పింపబడినయత్త
తాః=అనుజ్ఞ ను బొందినవారలై;	మయానంబుల నారోపించి, యం
పునః=మఱి; యథాగతం=వచ్చి	తటిగారవంబుననే, తమతమయిర
నట్లు; జగన్మః=వెల్లిరి.	వులకుంబోయిరి.
అంత నాబ్రాహ్మణులందఱు	అని తాత్పర్యము.

గతే వ్యథ ద్విజాగ్ర్యే శ్రీమంత్రిణ స్తా న్నరాధిపః
విసజ్జయిత్వా స్వం వేత్త ప్రవివేశ మహద్భుతిః. ౨౧

టీక అథ=అటుపిమ్మట; ద్వి	ను; ప్రవివేశ=ప్రవేశించెను.
జాగ్ర్యే శ్రీమం=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు ;	వసిష్ఠుండు మొదలగు బ్రాహ్మణ
గతేషు= వెళ్లఁగా; మహద్భుతిః=	శ్రేష్ఠులందఱును వెళ్లఁగా, సంతో
గొప్పకాంతిగల ; నరాధిపః=మ	వముచే నధికమైన కాంతిగల యా
నుస్థులకుఁ బ్రభువైనదశరథుండు;	దశరథుండు, మంత్రులకు సెలవిచ్చి
తా = ఆ; మంత్రిణః=మంత్రుల	తానునంతః పురంబునకుం బోయె
ను; విసజ్జయిత్వా=విడిచిపెట్టి,	ను. అనితాత్పర్యము.
స్వం= తనదైన; వేత్త=గృహము	

ఇత్యాషేఁ, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, ద్వాదశ స్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ ద్వాదశస్సర్గ టీక,
ముగిసినది.

౩౩౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౧౩

తృ యో ద శ స గ యో ప్రా రం భః.

పునఃప్రాప్తే వసంతే తు పూర్ణ స్సంవత్సరోఽభవత్
ప్రసవాభావం గతో యష్టుం హయమేధేన వీర్యవాక్. ౧

టీక పునః = మఱి; వసం	తః = (యోగశాలకు) పోయెను.
తే = వసంతయుతువు ; ప్రాప్తే =	రెండవవసంతతువు రాగా
రాగా; సంవత్సరః = ఏడాది;	నే రేండాదిను పూర్ణమయినది;
పూర్ణః = నిండినది; అభవత్ =	అంతట బహుక్రమశాలియగు దశ
అయినది; వీర్యవాక్ = పరాక్రమ	రఘుండు, సంతానముకొఱకు, న
ముగలదశరఘుండు; ప్రసవాభావం =	స్వమేధయాగము సేయుటకు యా
సంతానము కొఱకు; హయమేధే	గశాలను బ్రవేశించెను.
న = అశ్వమేధయాగముచేత; య	అనితాత్పర్యము.
ష్టుం = దేవతల బూజించుటకు; గ	

అభివాద్య వసిష్ఠంచ న్యాయతః ప్రతిపూజ్యచ

అబ్రవీ త్ప్రశ్నితం వాక్యం ప్రసవాంతం ద్విశోత్తమమ్. ౨

టీక సః (అధ్యాహ్నతము) =	అమగు) మాటను ; అబ్రవీత్ =
అదశరఘుండు ; ద్విశోత్తమం =	పరచెను.
బ్రాహ్మణశ్రేణుండుగు ; వసిష్ఠం = వ	అదశరఘుండు, బ్రాహ్మణశ్రే
సిష్ఠమహాషిః; అభివాద్యచ = న	ణుండుగు వసిష్ఠ మహామనిని నమ
మస్కరించియు; న్యాయతః = శా	స్త్రుతినిచియు ధాతాస్త్రముగఁబూ
స్త్రమువలన; ప్రతిపూజ్యచ = పూ	జించి, తనకునిష్ఠిస్తుముగ సంతా
నించియు; ప్రసవాభావం = సంతా	నముగల్గుటకై, వినయముతోనిట్లని,
నముకొఱకు ; ప్రశ్నితం = వినయ	చెప్పెను.
ముతోఁగూడిన; వాక్యం (పత్యమా	అనితాత్పర్యము.

యజ్ఞో మే క్రియతాం బ్రహ్మ యథోక్తం మునిపుంగవ
యథా న విఘ్నః క్రియతే యజ్ఞాంగేషు విధీయతామ్. ౩

టీక || మునిపుంగవ = మునిశ్రే (అధ్యాపకము) = అట్లు; విధి
 మ్మండవగు; బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణుం యతాం = చేయబడుటగాక.
 డా ! మే = నాయొక్క; యజ్ఞం = “మునిశ్రేష్ఠుండవగువసిష్ఠుడా!
 యాగము; యథోక్తం = శాస్త్రం నాయాగమునుయథా శాస్త్రంబు
 మందు జెప్పబడినదానినతిక్రమిం గనెఱవేర్చవలయును; ఉపకరణ
 పక; క్రియతాం = చేయబడుటగా ము, క్రియ, దేవత, మొదలగుయా
 క. యజ్ఞాంగేషు = యాగముయొక్క గాంగములయందు, రాక్షసు, లం
 క్క-అంగములయందు, అధిపతిగా నెరాయముసేయుటకవకాశములే
 ఎట్లు; విఘ్నం = అంతఃకర్మము కుండునట్లు, సేయవలయును.
 నక్రియతే = చేయబడవో; తథా అనితాత్పర్యము.

భవాన్ స్నిగ్ధస్సహస్రస్యాం గురుశ్చ పరమో మహాత్మానః
 ఓభవ్యో భవతా వైవ భారో యజ్ఞస్య చాద్యతః. ౪

టీక || భవాన్ = నీవు; మహాత్మానః (చే) ఆత్మీయ్యమును; భవతైవ =
 (వ్యత్యర్థమందు జతుర్థిక) = నా సేవతన; ఓభవ్యః = వహింపఁ బడ
 కు; స్నిగ్ధః = స్నేహముతోఁ గూడి వలయును.
 నఃసహస్రత్ = స్నేహితుఁడు. పర సేవునాకుఁ, బరమస్నేహితుండ
 మః = ఉత్కృష్టుఁడును; మహాత్మానః పు; పరమసూర్యాచార్యుండవు;
 సూర్యాదునగు; గురుశ్చ = అచా ఈ యాగమునకు ఋత్విజుండవై,
 ర్యుఁడును. ఉద్యతః = ఆరంభింపఁ బ యిందలిభారమునంతయు వహిం
 డిన; యజ్ఞస్య = యాగముయొక్క; పవలయును; అనిచెప్పెను. అనితా
 భారశ్చ = భారమును (చకారము త్పర్యము.

తథేతి చ స రాజాన మబ్రవీ ద్ద్విజస త్తమః

కరిష్యే సర్వమేవైతద్భవతా య త్సమర్థితమ్. ౫

టీక || ద్విజస త్తమః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు; సచ = ఆవసిష్ఠుఁడు

౧౩౬ ప్ర తివదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

ను; రాజానం=దశరథమహారాజు త్=చెప్పెను.

ను గూచిఁ; భవతా=నీచేత; య బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు నావసి త్=ఏది; సమర్థితం=పాఠిం ప్తుండును, “సప్రపాథిం చినవాని బంబడెనో; తత్ (అధ్యాహృత సంతయునాలాగేచేసెదను” అని, ద ము)=ఆ; ఏతత్=దీని; సర్వమేవ= శరథమహారాజుతో చెప్పెను, అని అంతయునే; తథా=అలాగు; కరి తాత్పర్యము. ష్యే=చేసెదను; ఇతి=అని; అబ్రవీ

తతో బ్రవీ ద్విజా స్పృహ స్వజ్ఞ కర్మసు నిష్ఠితాన్ స్థాపత్యే నిష్ఠితాం త్రైవ వృద్ధా స్తరమ ధామికాన్. ౬
కర్మాంతికాన్ శిల్పక రా స్వగోత్రీ భనకా నపి
గణకాన్ శిల్పిన త్రైవ తదైవ నటనతకాన్. ౭
తథా శుచీన్ శాస్త్రుపదః పురుషాన్ సుబహుశ్రుతాన్
యజ్ఞకర్మ సమీహంతాం భవంతో రాజశాసనాత్ ౮
ఇష్టకా బహుసాహస్రా భీషు మానీయతా మితి

టీక || తతః=అపిమ్మట; సః తాం=త్రైవ=నియోగింపు బడినట్టి (అధ్యాహృతము)= అవసిష్ఠు వారలను; కర్మాంతికాన్ = పని డు; యజ్ఞకర్మసు=యాగకార్య వాండ్రను; శిల్పకరాన్ = ఇటిక ములయందు; నిష్ఠితాన్ = నియో తాళ్లు మొదలగువాటిని శేయువార గింపబడిన; వృద్ధాన్=ముసలివాం లను; వర్ణగోత్రీ=వర్ణ వాండ్రను; డగు; ద్విజాన్=బ్రాహ్మణులను; భనకానపి=త్రవ్వవారలను; గణ కాన్=లెక్కించువారలను; శిల్పిన త్రైవ=చిత్రములు వ్రాయువార లను; తదైవ=అలాగే; నటనతకా కాన్, నట=రసము నభినయించు వారలను, నతకాన్=భావము

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౩౩

స ౧౩

నభి నయించు వారలను; తథా= ఆలాగు; శుచీ= పరిశుద్ధులును; శాస్త్రవిదః=శాస్త్రముల నెఱింగి నవారును; సుబహుశ్రుతా=మిక్కిలియధికమైనశాస్త్రనిశ్చయము గలవారునగు; పురుషా=రాజపురుషులనుంగూచి; భవంతః=మీరలు; రాజశాసనాత్=రాజాజ్ఞవలన; యజ్ఞకర్మ=యాగకార్యమును; సమీహంతాం=ప్రయత్నింపుదురుగాక. బహుసాహస్రాః=పెక్కువేలసంఖ్యగల; ఇప్రకాః=ఇటికతాళ్లు; శీఘ్రం=వడిగా; ఆసియతాం=(ఏకవచనంబాషము) తేబడుగాక. ఇతి=అని; అబ్రవీత్=చెప్పెను.

అంత, నావసిష్ఠుండు, యాగ

కార్యనియుక్తులైనవృద్ధబ్రాహ్మణులను, వృద్ధులును ధార్మికులునగునాయాద్రవ్యములఁ దెప్పించుటయందధిక్యములైనవారలను, బనివాండ్రును, ఇటికతాళ్లు మొదలగువానింజేయవారలను, వడ్లవాండ్రును, డటాకముమొదలైనవానింద్రవ్యవారలను, లెక్కలు వ్రాయు వారలను, జిత్రపులు కల్పించువారలను, రసభావంబుల నభినయించువారలను, మఱియుఁ, బరిశుద్ధులును శాస్త్రతత్వంబుల నెఱింగినవారలునగురాజపురుషులనుం, జూచి, “రాజాజ్ఞంబట్టి, మీరందఱుయాగకార్యములంబువతింపుఁడు, ఇటికతాళ్లుపెక్కుసహస్రంబులుకొనిరండు” అనియాజ్ఞాపించెను. అనితాత్పర్యము.

ఔపకార్యాః క్రియంతాంచ రాజ్ఞాం బహుగుణాన్వితాః. ౯

టీక || రాజ్ఞాం= రాజులకు; బహుగుణాన్వితాః= పెక్కుగుణములతోఁగూడిన; ఔపకార్యాశ్చ=మేడలును; క్రియంతాం=చేయంబడుగాక.

పెక్కుపదార్థంబుల సంపూర్ణంబులయిన రాజగుహంబులరచియింప వలయును. అనితాత్పర్యము.

బ్రాహ్మణావసథా వైవ కథవ్యా శ్చతశ శ్శుభాః

౨౩౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

భయ్యోన్నపావై ర్చహుభి స్సముపేతా స్సునిష్ఠితాః. ౧౦

టీక || శుభాః=మంగళకరము
లైనవియును; బహుభిః=అనేక
ములైన; భయ్యోన్నపావైః=భ
య్యములతోను అన్నములతోను బా
నీయంబులతోను; సముపేతాః=
కూడినవియును; సునిష్ఠితాః=స్థిర
ములునగు; బ్రాహ్మణావసభాత్వై
వ=బ్రాహ్మణగృహములును; శత
శః=అనేకములుగా; కర్తావ్యాః=

జేయంబుడవలయును.
నానా విధంబులగు భయ్యోన్న
పానీయంబులతోఁగూడి, మంగళక
రంబులై గాలివానలం గూలకుండు
నట్లు సుస్థిరంబులై, యుండు, బ్రా
హ్మణగృహంబులనుం, గావింప వల
యును.
అని తాత్పర్యము.

తథా పౌరజనస్యాపి కర్తావ్యా ఒహుః స్తరాః

ఆవాసా బహుభయ్యో వై సర్వకామై రుప స్థితాః ౧౧

టీక || తథా=అప్రకారము;
పౌరజనస్యాపి=పట్టణమునందుప
సించు జనమునకును; ఒహుః=స్త
రాః=అధికమైనవెడల్పును నిడుపు
నుంగలవియును; బహుభయ్యోః=అ
నేకములైనభయ్యములు గలవియు
ను; (“వై” అనునదిపాదపూరకా
ర్థము) సర్వకామైః, సర్వ=స
మస్తములైన, కామైః=కోరంబ
డు పదార్థములతో; ఉపస్థితాః=

కూడినవియు నగు; ఆవాసాః=ని
వాస స్థానములు; కర్తావ్యాః=
జేయంబుడవలయును.
అప్రకారము, పట్టణమునందుం
డు జనులకును, మిక్కిలి వెడల్పు
ను నిడుపునుం గలిగి, నానావిధభ
య్యంబులతోను స్రవ్యములైనసమస్త
పదార్థములతోనుం గూడిననివాస
స్థానములు కల్పింపవలయును.
అని తాత్పర్యము.

తథా జానపదస్యాపి జనస్య బహుశోభనమ్

దాతవ్య మన్నం విధివ త్పత్కృత్య నతు ఫలయా. ౧౨

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౩

స ౧౩

టీక తథా = ఆప్రకారము; జానపదస్య = గ్రామములలోనుండు నట్టి; జనస్యాపి = జనమునకును; విధివత్ = శాస్త్రప్రకారముగ; బహుశోభనం = మిక్కిలి మంగళశరములయిన; అన్నం = అన్నము; దాతవ్యం = ఇవ్వఁబడవలయును. లీలయాతా = అనాదరముచేత	మాత్రము; స(దాతవ్యం) = ఇవ్వఁబడఁగూడదు. ఆప్రకారము, గ్రామ్యజనులకును, మిక్కిలిశ్రేష్ఠమైన యన్నమును శాస్త్రప్రకారము, శ్రద్ధతో, నివ్వవలయును; అనాదరముగామాత్రమివ్వఁగూడదు. అనితాత్పర్యము.
---	--

సర్వే వర్తా యథా పూజాం ప్రాప్నువంతి సుసత్కృతాః

న చావజ్ఞా ప్రయోక్తవ్యా కామక్రోధవశాదపి. ౧౩

టీక యథా = ఎట్లు; వర్తాః = జాతులు; సర్వే = అన్నియును; సుసత్కృతాః = చక్కగాసత్కరింపఁబడినవై; పూజాం = పూజను; ప్రాప్నువంతి = పొందుదురో; తథాకర్తవ్యం(అధ్యాహృతము) = ఆ ప్రకారముచేయఁ బడవలయును, కామక్రోధవశాదపి = కామక్రోధముల కధీనతవలనను (అపిశబ్దమువలన) అనాదరమువలనను;	అవజ్ఞాచ = అవమానము మాత్రము; సప్రయోక్తవ్యా = చేయఁబడఁగూడదు. అన్నిజాతులు, నెట్లు, చక్కగాఁబూజింపఁబడునో; ఆప్రకారము చేయవలయును; కామక్రోధముల వలనఁగాని యనాదరమువలనఁగాని, యెంతమాత్రమవమానముచేయఁగూడదు. అనితాత్పర్యము.
--	---

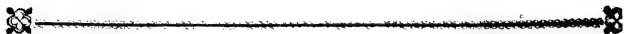
యజ్ఞకర్మసు యే వ్యగ్రాః పురుషా శ్శిల్పిన స్తథా

తేషామపి విశేషేణ పూజా కార్యా యథాక్రిమమ్. ౧౪

టీక తథా = ఆప్రకారము; యజ్ఞకర్మసు = యాగకార్యము	లందు; వ్యగ్రాః = అసక్తులైన; పురుషాః = రాజపురుషులును; శిల్పి
---	---

౨౪౦ ప్రతిపదాంత్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

<p>నః=శిల్పముచేయువారును ; యే (సంతి)=ఎవరుగలరో ; తేషామ పి=వారలకును ; విశేషేణ= అతి శయముచేత ; యథాక్రమం=వ రుసదప్పక ; పూజా=పూజ ; కా ర్యా=చేయఁదగినది.</p>	<p>మఱియు , యాగకార్యములయం దాసక్తులయిన రాజపురుషుల కు ను శిల్పులకును, విశేషముగా, వా రివారియోగ్యతననుసరించి, పూజ సేయవలయును.</p>
--	--

అని తాత్పర్యము.

తే చ స్యు స్సంభృతా స్సర్వే వసుధి ర్భోజనే నవ

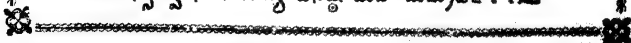
<p>టీక ॥ తే=ఆయాగ కార్యము లయందాసక్తులయినవారు ; సర్వే చ=అందఱును ; వసుధిః=భూమి లచేతను ; భోజనేనచ=భోజనము చేతను ; సంభృతాః=తృప్తులుగా ;</p>	<p>స్యః=అగుదురు. యాగకార్యములయందాసక్తు లగువారందఱును, భనములచేతను భోజనముచేతనుం, తృప్తులగుదురు.</p>
--	---

అని తాత్పర్యము.

యథా సర్వం సువిహితం న కించి త్పరిహీయతే. ౧౫
తథా భవంతః కుర్వంతు ప్రీతిస్త్వి ధేన చేతసా

<p>టీక ॥ యథా=ఎట్లు ; సర్వం= సమస్తమును ; సువిహితం=చక్క గాఁజేయఁబడినది ; స్యాత్ (అభ్యా హృతము)=అగునో ; కించిత్= కొంచమైనను ; నపరిహీయతే= విడువఁబడదో ; తథా = అట్లు ; భవంతః=మీరలు ; ప్రీతిస్త్వి ధేన, ప్రీతి=ప్రేమచే, స్త్వి ధేన=అర్చ మైచ ; చేతసా=మనస్సుతో ; కుర్వం</p>	<p>తు=చేయుదురు గాక. సమస్తమునుం చక్కగాఁ జే యఁబడి, కొంచమైనను విడువం బడకుండు నట్లు, మిక్కిలిప్రేమగ లహృదయముతో, మీరలు, చేయు దురుగాక అని, వసిష్ఠుఁడు, ఆద్రా హ్మణులంజూచి, చెప్పెను , అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

తత స్సర్వే సమాగమ్య వసిష్ఠ మిద మబ్రువత్. ౧౬

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౪౭

స ౧౩

యథోక్తం త త్సువిహితం నకించి త్పరిహీయతే
యథోక్తం త త్కరిష్యామో నకించి త్పరిహాస్యతే. ౧౭

<p>టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; సర్వే= అందఱును; సమాగమ్య=వచ్చి; వసిష్ఠం=వసిష్ఠునిగూర్చి; తత్=ఆ, రాజగృహముల నేర్పఱచుటమొదలగు కార్యము; యథా = ఎట్లు; ఉక్తం = చెప్పఁబడినదో; తథా(అథ్యాహృతము) = అట్లు; సువిహితం=చక్కగాఁజేయఁబడినది. కించిత్=కొంచెమైనను; నపరిహీయతే=విడువఁబడలేదు. తత్=ఆ, అన్నదానము మొదలగు కార్యము; యథా=ఎట్లు; ఉక్తం=చెప్పఁబడెనో; తథా(అథ్యాహృతము) = అ</p>	<p>ట్లు; కరిష్యామః = చేసెదము. కించిత్ = కొంచెమైనను; నపరిహాస్యతే=విడువఁబడదు; ఇదం = ఈవాక్యమును; అబ్రువత్ = చెప్పిరి. అంతట, వారలందఱును, వచ్చి, “రాజగృహములు నిర్మించుటమొదలగువానిం, దాము సెలవిచ్చినపద్ధతి నే, చక్కగాఁజేసితిమి; కొంచెమైన సువిడువలేదు; అన్నదానముమొదలగువానినిం, దాము సెలవిచ్చినట్లే, చేసెదము, కొంచెమైనను, విడవము” అని, వసిష్ఠునితోఁజెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తత స్సుమంత్ర మానీయ వసిష్ఠో వాక్య మబ్రవీత్

<p>టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; వసిష్ఠః=వసిష్ఠుఁడు; సుమంత్రం=సుమంత్రుని; అనీయం=రప్పించి; వాక్యం=(వత్సరామణమగు)మాటను;</p>	<p>అబ్రవీత్=చెప్పెను. అంత, వసిష్ఠుఁడు, సుమంత్రుని రావించి, యిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

నిమంత్రయస్వ నృపతీః పృథివ్యాం యేచ ధామికాః. ౧౮

<p>టీక॥ పృథివ్యాం = భూమి యందు; యే=ఎవరు (చకారంబు</p>	<p>పాదపూరణార్థము); ధామికాః = ధర్మమునాచరించువార</p>
---	--

౨౪. ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

లో; తా(అధ్యాహృతము)=ఆ;	భూమండలమందు ధామిణు
స్వపతీ=రాజులను; నిమంత్రయ	లుగానున్నరాజులనందఱు బిలుపు
స్వ=పిలుపుము.	ము. అని, తాత్పర్యము.

బ్రాహ్మణాఃక్షత్రియాఃవైశ్యాన్పూద్రాం శైవ సహస్రశః
సమానయస్వ సత్కృత్య సర్వదేశేషు మానవాః. ౧౯

టీక బ్రాహ్మణాః = బ్రా	స్రశః = వేనవేలుగా; సమానయ
హ్మణులును; క్షత్రియాః = క్షత్రి	స్వ = తెమ్ము.
యులును; వైశ్యాః = వైశ్యులును;	సమస్తదేశముల యందుండు,
పూద్రాంశైవ = కూచులునగు;	బ్రాహ్మణులను, క్షత్రియులను, వై
సర్వదేశేషు = సమస్తదేశములం	శ్యులను, కూచులనుం, బూజించి,
దును; స్థితా(అధ్యాహృతము)=	వేనవేల కొలంది, నెటకుం, దోకితె
ఉన్నట్టి; మానవాః = మనుష్యు	మ్ము.
లను; సత్కృత్య = పూజించి; సహ	అని, తాత్పర్యము.

మిథిలాధిపతిం కూరం జనకం సత్యవిక్రమమ్
నిష్ఠితం సర్వశాస్త్రేషు తథా వేదేషు నిష్ఠితమ్. ౨౦
త మానయ మహాభాగం స్వయమేవ సుసత్కృతిమ్
పూర్వసంబంధినం జ్ఞాత్వా తతః పూర్వం బ్రవీమితే. ౨౧

టీక మిథిలాధిపతిం = మిథిల	దేశం; నిష్ఠితం = సమధుఁడును; త
దేశమునకుంబ్రభువును; కూరం =	ధా = అట్లు; వేదేషు = వేదములం
యుద్ధమునందుభయము లేనవాఁడు	దు; నిష్ఠితం = సమధుఁడును; మ
ను; సత్యవిక్రమం = యథార్థప	హాభాగం = గొప్పభాగ్యముగల
రాక్రమముగలవాఁడును; సర్వశా	వాఁడునగు; తం = ఆ; జనకం = జనక
స్త్రేషు = సమస్తశాస్త్రములయం	మహారాజును; స్వయమేవ = నీవే;

<p>సుసత్కృతం = చక్క-గాఁబూజిం పఁబడినవానిఁగా; ఆనయం = తోడి తెమ్ము; తం (అధ్యాహృతము) = అజనక మహారాజును; పూర్వసం బంధిసం = మునుపటిబంధుసంబంధ ముగలవానిఁగ; జ్ఞాత్వా = ఎఱింగి; తతః = అందువలన; పూర్వం = ముం దు; తే = నీకు; బ్రవీమి = చెప్పచు న్నాను.</p>	<p>రుండై, సమస్తశాస్త్రములును వేద ములునుంజక్క-గా నెఱింగి, మహా భాగ్యశాలియైయున్న, మిథిలాధిప తియగు జనకమహారాజును, నీవే, నానావిధ సత్కారములుం జేసి, తోడి తెమ్ము; అతఁడు మునుపటిసం బంధియగు యెఱింగి యున్నందున, మొదట, నతనిఁదోడి తెమ్మని, నీకుఁ జెప్పితిని.</p>
---	---

వృధ పరాక్రమముగలిగి శూ అని, తాత్పర్యము.

తథా కాశీపతిం స్నిగ్ధం సతతం ప్రియవాదినమ్
వయస్యం రాజసింహస్య స్వయమేవా నయస్వ హ. ౨౨

<p>టీక॥ తథా = అట్లు; స్నిగ్ధం = దయగలవాఁడును; సతతం = ఎల్ల ప్పుడును; ప్రియవాదినం = సంతోష ముఁజేయునట్లు మాటలాడు వాఁడు ను; రాజసింహస్య = రాజశ్రేష్ఠుఁడ గు దశరథునకు; వయస్యం = స్నే హితుఁడునకు; కాశీపతిం = కాశీ దేశపురాజును; స్వయమేవ = నీవే;</p>	<p>ఆనయస్వ = తోడి తెమ్ము ("హ" అ నునదిపాదపూరణార్థము). దయాశాలియు, నెల్లప్పుడు నుం బ్రియముగామాటలాడువాఁ డనై, రాజశ్రేష్ఠుండుగుదశరథున కుఁ బ్రియమిత్రుండైయుండు, కా శీరాజును, నీవే, తోడి తెమ్ము.</p>
--	---

అని, తాత్పర్యము.

తథా కేకయరాజానం వృధం పరమ ధార్మికమ్
శ్వశురం రాజసింహస్య సప్రత్రం త్వ మిహానయ. ౨౩

<p>టీక॥ తథా = అట్లు; త్వం = నీ వు; ఇహ = ఇచ్చటికి; వృధం = ముస కీ-లిధమము నాచరించువాఁడు</p>	<p>లివాఁడును; పరమధార్మికం = మి క్కిలిధర్మము నాచరించువాఁడు</p>
--	---

అక్షర ప్రతిపదాంతర్జాతీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

ను; రాజసింహస్య=రాజశ్రేష్ఠం
 డగుదశరథునకు; శ్వశురం=మామ
 గారునకు; సప్రత్రం=కొడుకుతో
 గూడుకొనిన; కేకయరాజానం=
 కేకయదేశపురాజును; అనయ =
 తోడితెమ్ము.

వృద్ధుండై, ధమమునాచరిం
 చువారలలో శ్రేష్ఠుండై, రాజశ్రే
 ష్ఠుండగు దశరథునకు మామయైన
 కేకయరాజు, నతనికిమారునితో
 గూడునిచ్చటికినివుతోడితెమ్ము.
 అని తాత్పర్యము.

అంశశ్వరం మహాభాగం రోమపాదం సుసంస్కృతమ్
 వయస్యం రాజసింహస్య సమానయ యశస్వినమ్. ౨౪

టీక|| అంశశ్వరం=అంగదేశ
 ప్రభువును; మహాభాగం=పూజ్య
 మగుభాగ్యముగలవాఁడును; సుసం
 స్కృతం=చక్కగా నలంకరింపఁ
 బడినవాఁడును; రాజసింహస్య=
 రాజశ్రేష్ఠుండగు దశరథునకు, వ
 యస్యం=స్నేహితుండును; యశ
 స్వినం=శ్రేష్ఠమైనకీర్తిగలవాఁడు
 నకు; రోమపాదం = రోమపాద

మహారాజును; సమానయ=చక్క
 గాచోడితెమ్ము.
 సద్గుణంబులచే నలంకరింపఁబ
 డి, శ్రేష్ఠుండైనకీర్తిగలిగి, మహాభా
 గ్యశాలియై, రాజశ్రేష్ఠుండగు దశ
 రథునకుఁ బ్రియమిత్తుండై, యు
 ప్తయంగదేశాధిపతియగు రోమ
 పాదునిందోడితెమ్ము.
 అని, తాత్పర్యము.

ప్రాచీనా సింధుసావీరా సారాష్ట్రీయాంశ్చ పార్థివాన్
 దాక్షిణాత్యాన్మరేంద్రాంశ్చ సమస్తా నానయస్వహ. ౨౫

టీక|| ప్రాచీనా=పూర్వుడి
 క్కునందలిరాజులను; సింధుసావీ
 రా=సింధుసావీర దేశంబులం
 దుండు రాజులను; సారాష్ట్రీ

యా=సారాష్ట్రదేశమునందుం
 డు; పార్థివాంశ్చ=రాజులను; దా
 ష్ఠిణాత్యాన్=దక్షిణపుదిక్కునం
 దుండు; నరేంద్రాంశ్చ=రాజులను;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౪౫

స ౧౩

సమస్తాన్ = అందఱను; ఆనయ
స్వ-తోడితెమ్ము (హకారంబుపా
దపూరణార్థము).

తూవుకదిక్కునందలి రాజుల
ను, సింధుసావీరదేశంబులనుండు

రాజులను, సౌరాష్ట్ర దేశమునం
దుండురాజులను, దక్షిణపుదిక్కు
నందలిరాజులను, నందఱు దోడితె
మ్ము.

అని, తాత్పర్యము.

సంతి స్నిగ్ధాశ్చ యేచాన్యే రాజానః పృథివీతలే

తానానయ యథాక్షిప్రం సానుగాన్ సహబాంధవాన్. ౨౬

టీక|| పృథివీతలే = భూమండల
మందు; స్నిగ్ధాః = దయగలవారును;
అన్యేచ = ఇతరులునగు; యే = ఏ; రా
జానః = రాజులు; సంతి = కలరో;
తాన్ = వారలను; సానుగాన్ = స
రివారముతోఁగూడినవారు గాను; స
హబాంధవాన్ = బంధువులతోఁగూ
డినవారుగాను; యథాక్షిప్రం = వేగ

మునతిక్రమింపక; ఆనయ = తోడితె
మ్ము మఱియు, భూమండలమందు,
నికడునైనదయాదినద్గుణములు గల
రాజు లెవ్వరుగలరో, వారినినందఱ
సంబరివారబంధు జనంబులతోడం
గూడశీఘ్రంబుగఁదోడితెమ్ము; అని
వసిష్ఠుఁడునుమంత్రునకుఁజెప్పెను.
అని తాత్పర్యము.

వసిష్ఠవాక్యం త ద్చుత్వా సుమంత్ర స్త్వరిత స్తచా

వ్యాదిశ త్పురుషాం స్తత్ర రాజ్ఞా మానయనే శుభాన్. ౨౭

టీక|| తత్ = ఆ; వసిష్ఠవాక్యం =
వసిష్ఠునిమాటను; శ్రుత్వా = విని; త
దా = అప్పుడు; సుమంత్రః = సుమం
త్రుఁడు; త్వరితః = వేగముగలవాఁ
డై; తత్ర = అచ్చట; రాజ్ఞాం = రాజు
లయొక్క (రాజులను); ఆనయనే =
తోడితెచ్చటయందు; శుభాన్ =
మంచిగుణములుగల; పురుషాన్ =

పురుషులను; వ్యాదిశత్ = అజ్ఞాపిం
చెను.

సుమంత్రుండావసిష్ఠవచనమువి
ని, శీఘ్రముగాఁ, గొందఱ రాజులఁ,
దోడితెచ్చటకు, సద్గుణసంపన్నుల
యిన, పురుషులం, బంచెను.

అని తాత్పర్యము.

౨౪౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

స్వయమేవహి ధర్మాత్మా ప్రయయా మునిశాసనాత్
సుమంత్ర స్త్వరితో ఘాత్వా సమానేతుం మహీషితః. ౨౮

టీక॥ మునిశాసనాత్ = వసిష్ఠ హి = పోయెనుగదా.
మహాముని యజ్ఞ వలన; ధర్మా వసిష్ఠమహామునిపనుపునంజేసి,
త్మా = ధర్మస్వభావుండగు; సు ధర్మస్వభావుండగుసుమంత్రుండు,
మంత్రః = సుమంత్రుండు; త్వరితః = జనకమహారాజుమొదలగుమహారా
జేగముగలవాండు; ఘాత్వా = అ జుల, జక్క-గాఁబిలిచికొనివచ్చుట
యి; మహీషితః = రాజులను; సమా కు, శఘ్నముగాఁదానేపొయెను.
నేతుం = చక్క-గాఁదోడితెచ్చుట అనితాత్పర్యము.
కు; స్వయమేవ = తానే; ప్రయయా

తేచ కర్మాంతికా స్సర్వే వసిష్ఠాయ చ ధీమతే
సర్వం నివేదయంతి స్త్ర యజ్ఞే య దుపకల్పితమ్. ౨౯

టీక॥ తే = ఆ; కర్మాంతికాః = ము పాదపూరణార్థము); నివేద
పనివాండ్రు; సర్వేచ = అందఱును; యంతిస్త్ర = అప్పగించిరి.
యజ్ఞే = యాగమునందు (యాగసిమి ఆపని వాండ్రందఱును, దాము
త్తము); యత్ = ఏది; ఉపకల్పితము) యాగ సిమి త్తము నిర్మించిన దంత
తం = నేయఁబడెనో; తత్ (అధ్యా యు, బుద్ధిమంతుండగువసిష్ఠున, క
హృతమ్) = దాని; సర్వం = అంత ప్పగించిరి.
ను; ధీమతే = బుద్ధిమంతుండగు; వసి అనితాత్పర్యము.
ష్ఠాయ = వసిష్ఠునికొఱకు (చకార

తతః ప్రితో ద్విజశ్రేష్ఠ స్తాన్ సర్వా నిద మబ్రవీత్
అవజ్ఞాయా న దాతవ్యం కస్యచి న్నీలయాపివా. ౩౦
అవజ్ఞాయా కృతం హన్యా దైతార న్నాత్ర సంశయః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౪

స ౧౩

టీక॥ తతః = అంతట; ద్విజశ్రేష్ఠః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు వసిష్ఠుండు; పీతః = సంతసించినవాఁడై; తా = ఆపనివాండ్రును; సర్వా = అందఱునుగూర్చి; “కస్య చిత్ = ఒకానొకనికైనను; అవజ్ఞయా = అనాదరముచేతఁగాని; లీలయాపి = అశ్రద్ధచేతఁగాని; నదాతవ్యం = ఇవ్వబడఁగూడదు. అవజ్ఞయా = అనాదరముచేత; కృతం = చేయఁబడినదానము; దాతారం = దానముచేయువాని; హన్యాత్ = చంపును; అత్ర = ఈవిషయమందు; సంశయః = సందేహము; న = లేదు” ఇదం = ఈమాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

అంత, బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు వసిష్ఠుండు, సంతసించి, యాపనివాండ్ర నందఱుంబూచి, “అనాదరముగాఁగాని, శ్రద్ధలేకఁగాని, యొకానొకనికైనను, దానముచేయఁగూడదు; అనాదరముగా దానచేసినట్లయిన, దానము చేయువానికిం గీడువాటిల్లును, ఇందెంతమాత్రము సందేహంబులేదు.” అని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

తతః కైశ్చిదహూరాత్రై రుపయాతా మహీతః. ౩౧

బహూని రత్నాన్యాదాయ రాజ్ఞో దశరథస్యచై

టీక॥ తతః = అపిమ్మట; కైశ్చిత్ = కొన్ని; అహూరాత్రైః = అహూరాత్రములచేత; మహీతః = రాజులు; రాజ్ఞః = రాజైన; దశరథస్య = దశరథునికు; (“చై” అనునది పాద పూరణార్థము). బహూని = అనేకములైన; రత్నాని = మణులను; ఆదాయ = తీసికొని; ఉపయాతాః = వచ్చిరి.

అంతఁ, గొన్ని యహూరాత్రంబులకు, రాజులందఱు, దశరథమహారాజునకు పాయనంబిడుటకై, పెక్కుమణులందీసికొని, వచ్చిరి.

అని, తాత్పర్యము.

తతో వసిష్ఠ స్సుప్రీతో రాజాన మిద మబ్రవీత్. ౩౨

౧౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

తతః=అపిమ్మట, వసిష్ఠః=వసిష్ఠుడు; సుప్రతః=మిక్కిలిసంతసించినవాడై; రాజానం=దశరథమహారాజునుగూర్చి; ఇదం=ఈ; మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను.

అంత, వసిష్ఠుండు, మిక్కిలిసంతసించి, దశరథమహారాజుతో, నిట్లుని, చెప్పెను, అని, తాత్పర్యము,

ఉపయాతా నరవ్యాఘ్రా రాజానస్తవ శాసనాత్

మయాపి నీత్యుతా స్సర్వే యథాహం రాజసత్తమాః. ౩౩

టీక || నరవ్యాఘ్రా=పురుషశ్రేష్ఠుడైనదశరథుడా! తవ=నీయొక్క, శాసనాత్=ఆజ్ఞవలన; రాజానః=రాజులు; ఉపయాతాః=వచ్చిరి; రాజసత్తమాః=రాజశ్రేష్ఠులు; సర్వే=అందఱు; మయాపి=న

యోగ్యముగ; సత్యుతాః=పూజింపబడిరి.

పురుషశ్రేష్ఠుండవైన దశరథుడా! నీయాజ్ఞవలన రాజులందఱువచ్చిరి, నేను, నారాజశ్రేష్ఠుల, వారివారిగౌరవమునకుం దగులింబూజించితిని. అని తాత్పర్యము.

యజ్ఞీయం చ కృతం రాజ౯ పురుషై స్సుసమాహితైః

నిర్యాతు చ భవాన్యస్తుం యజ్ఞాయతన మంతికాత్. ౩౪

సర్వకామై రుపహృతై రుపేతం వై సమంతతః

టీక|| రాజ౯ = దశరథమహారాజా! సుసమాహితైః=మిక్కిలియెచ్చరికగలిగిన; పురుషైః=పురుషులచేత; యజ్ఞీయంచ=యాగముమనకుం గావలయునన్నియును; కృతం=చేయబడినది. భవాన్య=నీ

పును; యస్తుం=యాగమునేయుటకు; అంతికాత్ = (సప్తమ్యథామందుబంచమి)సమీపమునందు; సమంతతః = అంతటను; ఉపహృతైః=చేర్చబడిన; సర్వకామైః=సమస్తములైన కామ్యవస్తువులతో ;

ఉపేతం=కూడినట్టి (“వై” అనునది పాదపూరణార్థము); యజ్ఞాయ తనం= యాగశాలనుగూచి; ని ర్యాతు=బయలు వెడలుచువు గాక. రాజపురుషులు మిక్కిలియెచ్చరికగలిగి, యాగమునకుఁ గావలయు

వానింజేసిరి; నీవును, యాగమునే యుటకై, సమీపమందు, సమస్తకామంబులనంతటను, నిండియున్న, యజ్ఞశాలఁబ్రవేశింపుము. అని, తాత్పర్యము.

ద్రష్టు మహాసి రాశేంద్ర మనసేవ విసిర్చితమ్. ౩౫

టీక॥ రాశేంద్ర = రాజశ్రేష్ఠుఁడా; మనసా=మనస్సుచేత; విసిర్చిత మివ(స్థితం)=చేయఁబడిన దన్నట్లున్న, యాగశాలను; ద్రష్టుం=చూచుటకు; అహాసి=తగుచువు.

రాజశ్రేష్ఠుఁడవైనదశరథుఁడా ! నీవు, మనస్సుచేత జేయఁబడినట్లుతి శీఘ్రముగాఁగి మిఁపఁబడిన యాగశాలనుంబూడవలయును. అని, తాత్పర్యము.

తథా వసిష్ఠ వచనా ద్యశ్యశృంగస్య చోభయోః శుభే దివస స తే నిర్మాతో జగతీపతిః. ౩౬

ఇచ్చట, “వసిష్ఠస్యవచనాత్” అని చెప్పవలసియుండగా, అక్షమగుటంజేసి, “వసిష్ఠస్య” అనుపదమునందలి విభక్తి ప్రత్యయంబగు “స్య” అనుదాని, లోపింపఁజేసి, “వసిష్ఠవచనాత్” అని స్రయం కంఠజైనది. కావున, “వసిష్ఠస్య వచనాత్” అనియే విభాగముచేసి వ్యాఖ్యానము వ్రాయఁబడినది.

టీక॥ తథా=అట్లు; వసిష్ఠస్య=వసిష్ఠునియొక్కయు; ఋశ్యశృంగస్యచ = ఋశ్యశృంగునియొక్కయు; ఉభయోః=ద్వితీయొక్క; వచనాత్=మాటవలన; జగతీపతిః=ఘామికిఁ బ్రభువైనదశరథుఁడు; శుభే=మంగళశరమైన; దివసః=నక్షత్రే=దినమందును నక్షత్రమందును; నిర్మాతః=బయలు వెడలెను.

౨౫౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

ఆప్రకారము, వసిష్ఠుండును ఋష్యశృంగుండును శైష్వంకా, దశరథ మునుండి, యాగశాలకుబోయెను. మహారాజు, మంగళకరమైన, వార అని, తాత్పర్యము.

తతో వసిష్ఠ ప్రముఖా స్సర్వవ ప్తిజోత్తమాః

ఋష్యశృంగం పురస్కృత్య యజ్ఞకర్తారభంస్తదా. ౩౭

టీక|| తతో=అపిమ్మట; తదా= నిడికొని; యజ్ఞకర్మ=యాగకార్యమును; అరభత్=మొదలుపెట్టిరి. అప్పడు; వసిష్ఠ ప్రముఖాః=వసిష్ఠుండు మొదలు గాఁగల; ద్విజోత్తమాః=అంత, వసిష్ఠుండు మొదలుగుబా) మాః=బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠులు; సర్వ స్కృణ శ్రేష్ఠులందఱు, ఋష్యశృంగు ఏవ=అందఱునఁ; ఋష్యశృంగం= మన్నిడికొని, యాగకార్యమునా ఋష్యశృంగుని; పురస్కృత్య=మరణించిరి. అని తాత్పర్యము.

యజ్ఞవాట గతా స్సర్వే యథాశాస్త్రం యథావిధి

టీక|| సర్వే=అందఱును; యజ్ఞ (తము)=ఆరంభించిరి. వాటగతాః= యాగశాలనుబొం అందఱును, యాగశాలంజేరి, దినవారలై; సుధాశాస్త్రం=వల్ల పల్పములొక శైష్వంబున స్థితిను, వేద సూత్రమున తిక్రమింపక; యథావిధి=వేదమందు శైష్వంబున దానిన కార్యంబుల, జేయనాగిరి. తిక్రమింపక; ఆరభత్ (అధ్యాహ్న) అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

చాలకాండే, త్రయోదశ స్సగళి.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయ నాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, చాలకాండ త్రయోదశ స్సగళి టీక,

ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧

స ౧౪

౨౨

చతుర్దశసర్గప్రారంభః.

అథ సంవత్సరే పూర్ణే తస్మిన్ ప్రాప్తే తురంగమే
సరయ్యశ్చైతరే తీరే రాజ్ఞో యజ్ఞోఽభ్యవర్తత. ౧

టీక॥ అథ=గుఱ్ఱమును విడిచినపి	సోరబయొక్క; యజ్ఞశ్చ=యాగ
మ్మట; సంవత్సరే = ఏడాది; పూ	మును; అభ్యవర్తత=జరిగినది.
ర్ణే=వింశతిగా; తస్మిన్=అ; తురంగ	గుఱ్ఱమును విడిచియేడాదియు
మే=గుఱ్ఱము; ప్రాప్తే=రామము	గానే యాగుఱ్ఱముమఱలవచ్చి
రయ్య=సరయునదియు; తరే=	అంత; సరయునదియు తరతీ
త్తరే = ఉత్తరపుదిక్కునందలి;	రమందు; చశరథుని, యశ్వమేధము,
రే=గట్టునందు; రాజ్ఞో=దశరథుని	సేవర్తింపజేసు. అనంతపుర్యము.

ఋశ్యశృంగం పురస్కృత్య కర్మ చక్రం ద్వివిధమ్ ॥
అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే రాజ్ఞోస్య సుమహాత్మనః. ౨

టీక॥ ద్వివిధమ్ = బ్రాహ్మణ	కర్మ=కార్యమును; చక్రం=చక్రం.
శ్రేష్ఠులు; సుమహాత్మనః = మిక్కిలి	మిక్కిలి పూజ్యులగు స్వభావ
పూజ్యమైన స్వభావముగల; అశ్వ=	ముగలయీదశరథుని యశ్వమేధము
ఈ; రాజ్ఞో=దశరథుని సోరబయొ	హి యాగమునందు, బ్రాహ్మణశ్రే
క్క; అశ్వమేధే = అశ్వమేధమునె	ష్ఠులందఱు, ఋశ్యశృంగమునుండి
దు; మహాయజ్ఞే = గొప్పయాగము	కొని, కార్యములం, జేయుచుండిరి.
నందు; ఋశ్యశృంగం=ఋశ్యశృం	అనంతపుర్యము.
గుని; పురస్కృత్య=మున్నడుకొని;	

కర్మ కర్వంతి విధివ ద్యాజకా వేనపారగాః

యథావిధి యథాన్యాయం పరిక్రామంతి శాస్త్రతః. ౩

౧౫౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

టీక॥ వేదపారగాః=వేదముల	దులబ్)సంచరింపుచుండిరి.
యొక్కయంతమునెఱింగినట్టి; యా	సమస్త వేదముల పారంబు నె
జకాః=ఋశ్వజులు; విధివత్=య	ఱింగినట్టి ఋశ్వజులు, యథాశా
ధాశాస్త్రముగ; కర్మ=కార్యము	స్త్రముగఁగమకములం జేయుచు,
ను; కుర్వంతి = (ఘాతార్థమంబు	వేదంబుల యందు విధింపఁ బడిన
లబ్)చేయుచుండిరి. యథావిధి=	ట్లును, మీమాంసాన్యాయంబుల ని
వేదములయందుఁ జెప్పఁబడినదాని	శ్చితంబగునట్లును, కల్పసూత్రంబు
నతిక్రమించుకొనక యథాన్యాయం =	నఁ జెప్పఁబడినట్లును, సంచరింపు
మీమాంసాన్యాయముల నతిక్రమిం	చుండీ.
పక; శాస్త్రతః=కల్పసూత్రము	తాత్పర్యము.
న; పరిక్రామంతి=(ఘాతార్థము)	

క్షుద్ర్యం శాస్త్రతః కృత్వా తద్వైవోపసదం ద్విజాః
చక్రుశ్చ విధివ త్సర్వ మధికం కర్మ శాస్త్రతః. ౪

టీక॥ ద్విజాః=బ్రాహ్మణులు;	చ్చుగా (కొఱంఠపడకుండననుట)
శాస్త్రతః=శాస్త్రప్రకారమున;	చక్రః=చేసిరి.
ప్రవగ్యం=ప్రవగ్యమనుకర్మమును;	బ్రాహ్మణులు, ప్రవగ్యమును,
రధైవ=అలాగే; ఉపసదం=ఉపసదును,	యథా శాస్త్రముగఁ
ఉపసత్తు అసదు కర్మమును; కృ	జేసి, సమస్తమయినకర్మమును, వే
త్వా=చేసి; సర్వం=సమస్తమైన;	దవిధిప్రకారమును, కల్పసూత్రమం
కర్మచ=కర్మమును; విధివత్=దుఁ	జెప్పఁబడినట్లును, గొఱంఠపడ
వేదవిధిప్రకారము; శాస్త్రతః=క	కుండఁ, జేసిరి.
ల్పసూత్రప్రకారమున; అధికం=ఎ	అని తాత్పర్యము.

అధిపూజ్య తతో హృష్టో స్సర్వే చక్రు ర్యథావిధి
ప్రాత స్సవనపూర్వాణి కర్మాణి మనిపుంగవాః. ౫

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౫౩

స ౧౪

టీక॥ తతః = అపిమ్మట; మసిపుం	ను; యథావిధి = యథాశాస్త్రము
గవాః = ముసిశ్రేష్ఠులు; సర్వే = అం	గః చక్రం = చేసిరి.
దఱును; హృష్టాః = సంతసించినవా	ముసిశ్రేష్ఠులందఱును; సంతోష
రలై; అభిపూజ్య = ఆయాకర్మదే	ముతో, నాయా కర్మదేవతలం
వతలను, పూజించి; ప్రాతస్సవన	బూజించి; ప్రాతస్సవనముమొదల
పూర్వాణి = ప్రాతస్సవనముమొద	గుకర్మంబుల, యథాశాస్త్రము
లుగాఁగల; కర్మాణి = కర్మముల	గాఁజేసిరి. అని తాత్పర్యము.

ఐంద్రశ్చ విధివ ద్దత్తో రాజాచా భిష్టుతోఽనఘః
మాధ్యందినంచ సవనంప్రావర్తత యథాక్రమమ్. ౬

టీక॥ ఐంద్రశ్చ = ఇంద్రదేవతా	లిక్రమింపక; ప్రావర్తత = ప్రవర్తిం
కమైనహవిర్భాగమును; విధివత్ =	చేను.
యథా శాస్త్రముగ; దత్తః =	ఇంద్రునకివ్వవలసిన హవిర్భాగ
ఇవ్వఁ బడినది. అనఘః = దో	గంబింద్రునకివ్వఁబడినది; దోషరహి
షరహితమైన; రాజాచ = సోమల	తంబగుసోమలతయును, స్తుతింపఁ
తయును; అభిష్టుతః = స్తుతింపఁబడిన	బడినది; యథాక్రమముగా, మా
ది. మాధ్యందినం = మధ్యాహ్నమం	ధ్యందినసవనమునుజరిగిది.
దుశేయఁ దగిన; సవనంచ = సవన	అని, తాత్పర్యము.
కర్మమును; యథాక్రమం = పరుసన	

తృతీయ సవనం చైవ రాజ్ఞోఽన్య సుమహాత్మనః
చక్రుస్తే శాస్త్రతో దృష్ట్వా తథా బ్రాహ్మణ పుంగవాః. ౭

టీక॥ తథా = అట్లు; తే = ఆ; బ్రా	హ్మణ్యభావముగల; అన్యః = ఈ;
హ్మణపుంగవాః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠు	రాజ్ఞః = (చతుర్వేదార్థమందుష్ఠి)
లు; సుమహాత్మనః = మిక్కిలిపూజ్య	దశరథమహారాజుకొఱకు; శాస్త్ర

౨౫౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

తః=శాస్త్రమువలన; దృష్ట్యా=ప్రస్తుండగు దశరథమహారాజుకొఱచూచి; తృతీయసవనంచైవ=తృతీయసవనమును; చక్రః=చేసిరి. ఈ, శాస్త్రప్రకారమునెఱింగి, తృతీయసవనమునుంజేసిరి.

అబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు, మహా అని, తాత్పర్యము.

న చాహుత మహా శ్రుత స్థలితం వావి కించన
దృశ్యతే బ్రహ్మవ త్సర్వం డేమయుక్తం హి చక్రేరే. ౮

టీక||తత్ర=అయాగమును, క్రిడేహి=చేసిరిగాని!
అహుతం=వేల్వబడనిదిగాని; స్థలితం=అయాగమునందు, మంత్రప్రతిపాదితం=తప్పినదిగాని; కించనచ=కారమువేల్వబడనిదిగాని, వేటువికొంచెమైనను; నాహుత=కాలే ధముగావేల్వబడినదిగాని కొంచెదు. సర్వం=సమస్తమును; బ్రహ్మవత్=మైననుండలేదు; విఘ్నములేమియులేక, యేమముతోనే చేసిరికావున, తే=(ఘాతాధికమందులట్) కను మంత్రయుక్తముగానే, యంతయుపడుచుండినది. డేమయుక్తం=ను, గనుపడుచుండినది. డేమముతోఁగూడియుండునట్లు; చ అని తాత్పర్యము.

స తే వ్యహస్య శాంతోవా యుధితోవాపి దృశ్యతే
నావిద్వా బ్రాహ్మణ స్తత్ర నాశతానుచర స్తథా. ౯

టీక||తత్ర=అయాగమును; తేడుగాని; బ్రాహ్మణి=బ్రాహ్మణుఁడుగాని; వ్యహస్య=హింస(దృశ్యతే)=కనుపడలేదు. తశాంతోవా=శ్రమమునుబొందిన ధా=అట్లు; అశతానుచర=నూనాడుగురు పరవారజనులులేనివాఁడు; గొన్నవాఁడుగాని; సదృశ్యతే=క స(దృశ్యతే)=కనుపడలేదు. నుపడలేదు. అవిద్వా=పండితుఁడుగాని; ఆయశ్వమేధయాగదినములందు,

దప్పిగొన్నవాఁడు గాని, యాకలి	నుండలేదు; నూలుగురు పరివారజ
గొన్నవాఁడుగాని, కనుపడలేదు;	నులులేనివాఁడుదొరకలేదు.
పండితుఁడు గాని బ్రాహ్మణుఁడు	అని, తాత్పర్యము.

బ్రాహ్మణా ధుంజలే నిత్యం నాథవంతశ్చ ధుంజలే
తాపసా ధుంజలే చాపి శ్రమణా ధుంజలే తథా. ౧౦

టీక॥ నిత్యం=ఎల్లప్పుడును; బ్రా	చుండిరి. తథా=అట్లు; శ్రమణాః=
హ్మణాః= బ్రాహ్మణులు; ధుంజ	సన్న్యాసులు; ధుంజలే= ధుజింపు
లే=(ధూతాథకమందులట్) ధు	చుండిరి.
జింపుచుండిరి; నాథవంతశ్చ=నాథు	అయ్యగమునందు, ఎల్లప్పుడును
లుగలవారును (శూద్రులు మొదల	బ్రాహ్మణులును, శూద్రులును, ద
గుదాసులనుట); ధుంజలే=ధుజిం	పస్వులును, సన్న్యాసులును, ధుజిం
పుచుండిరి. తాపసాశ్చపి=తపస్సు	పుచుండిరి.
చేయువారును; ధుంజలే=ధుజింపు	అని, తాత్పర్యము.

వృధాశ్చ వ్యాధితా త్రైవ స్త్రియో బాలా స్తతైవచ
అనిశం ధుంజమానానాం న తృప్తి రుపలభ్యతే. ౧౧

టీక॥ వృధాశ్చ=ముసలివాఁడుగి	దలబడలేదు.
ను; వ్యాధితా త్రైవ= వ్యాధిగల	ముసలివాఁడును, వ్యాధిగ్రస్తు
వారును; స్త్రియః=స్త్రీలును; తత్రై	లును, స్త్రీలును, బాలురును, ఎల్లప్పు
వ=అలాగే; బాలాశ్చ=పిన్నవాం	డును ధుజింపుచున్న వారైనను, ప
డును; ఏతేషాం(అధ్యాత్మతము)	దాథకముల యందలిరుచ్యతీతయ
వీరలు; అనిశం=ఎల్లప్పుడును; ధుం	మువలన, దనిషినిందలేరైరి, అని,
జమానానాం= ధుజింపుచున్నను;	గాని; లేకముసలివాండును వ్యాధి
తృప్తిః=తనివి; నోపలభ్యతే=పొం	గ్రస్తులును, స్త్రీలును, బాలురును, ఎ

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

అస్పృదును భుజింపుచున్నను, మహా గాక" యనియే, కోరుచుండెను, అ
చాతయగుదశరథమహారాజు దనివి ని, గాని, తాత్పర్యము.
నొందక, "యింకను భుజింపుచు

దీయతాం దీయతా మన్నం వాసాంసి వివిధానిచ
ఇతి సంబోధితా తత్ర తథా చక్షు రనేకశః. ౧౨

టీక॥ తత్ర=ఆయాగమునందు;	క్రు=చేసిరి.
అన్నం=అన్నము; దీయతాం = ఇ	"అన్నం, వివ్వబడుంగాక! యి
వ్వబడుంగాక! దీయతాం=ఇవ్వ	వ్వబడుంగాక! నానావిధంబులగు
బడుంగాక! వివిధాని = నానావిధ	వస్త్రీలచులు వివ్వబడుంగాక!" అ
ములైన; వాసాంసిచ=వస్త్రములు	ని, దశరథునిచే, నాదరాతిశయంబు
ను; దీయతాం (అధ్యాహృత	నంబులు మఱు, బ్రేరేపింపబడినవా
ము)=ఇవ్వబడుంగాక! ఇతి = ఇ	రలై, రాజపురుషు, లాప్రకారమనే
ట్లు; సంబోధితాః=ప్రేరేపింపబ	కవిధములుగా, నిచ్చిరి.
డినవారలై; తథా=అప్రకారము;	అని తాత్పర్యము.
అనేకశః = అనేకవిధములుగా, చ	

అన్నకూటాశ్చ బహవో దృశ్యంతే పర్వతోపమాః
దివసే దివసే తత్ర సిద్ధస్య విధివ త్తదా. ౧౩

ఇచ్చట, "అన్నస్యకూటాః" అని	వసేదివసే=ప్రతిదినమందును; విధి
చెప్పవలసియుండగా, అర్చనలగు	వతే=పాకశాస్త్రప్రకారముగ; సి
టచే, "స్య" అనునదిలు ప్రముగా, "అ	ద్ధస్య=ఈజేతిన; అన్నస్య = అన్న
న్నకూటాః" అని చెప్పబడినది,	ముయొక్క; బహవః=అనేకములు
టీక॥ తత్ర ఆయాగశాలయం	ను; పర్వతోపమాః=కొండలతోస
దు; తదా=ఆయాగకాలమందు; ది	రియైనవియునగు; కూటాశ్చ =

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౫౩

స ౧౪

రాసులును; దృశ్యంతే=(భూతార్థ) దృశ్యముచేయఁ బడినకొండలం తేనియ
మందులట్) కనుపడుచుండినవి. స్మరాసులనేకములు, కనుపడినవి.

ఆయాగశాలలో, నప్పుడు, ప్రతి అనితాత్పర్యము.
దినమందును, పాకశాస్త్రపద్ధతిగనీ

నానాదేశా దనుప్రాప్తాః పురుషా స్త్రీ గణా స్తథా
అన్నపానై స్సువిహితా స్తస్మి న్యజ్ఞే మహాత్మనః. ౧౪

టీక॥ మహాత్మనః = పూజ్యమై లచేతను; సువిహితాః = చక్క-గాఁ
నస్వభావముగలదశరథునియొక్క; దనినినొందింపఁబడిరి.
తస్మిన్ = ఆ; యజ్ఞే = అశ్వమేధయా మహాత్ముండగుదశరథునియశ్వ
గమందు; నానాదేశాత్ = పలుదేశ
ములనుండి; అనుప్రాప్తాః = వచ్చి మేధయాగమునందు, నానాదేశం
న; పురుషాః = మగవాండ్రును; త బులనుండివచ్చినపురుషులును స్త్రీలు
థా = అట్లు; స్త్రీగణాః = ఆఁడువా ను, అన్నపానంబులచేఁబక్క-గాఁద
రల సమూహములును; అన్నపా నినినొందునట్లు, చేయఁబడిరి.
నైః = అన్నములచేతనుచానియము అనితాత్పర్యము.

అన్నం హి విధివ త్స్వాదు ప్రశంసంతి ద్విజర్షభాః

అహో తృప్తాస్తృ భద్రం తే ఇతి శుశ్రావ రాఘవః. ౧౫

టీక॥ “అన్నం = అన్నము; విధి ము; తే = నీకు; భద్రం = మంగళము;
వత్ = ఉపచారముగలదిగాను; స్వా అస్తు (అధ్యాహృతము) = అగుఁగా
దు = రుచ్యముగాను; అస్తి = (అధ్యా క” ఇతి = అని; ద్విజః = ధాః = బ్రా
హ్మణశ్రేష్ఠులు; ప్రశంసంతి = (భూ వ్హ్మణశ్రేష్ఠులు; ప్రశంసంతి = (భూ
తనినినొందినవారము; స్తృ = అగుచు తాథామందులట్) కొనియాడిరి.
న్నారము. అహో = ఆశ్చర్య తత్ (అధ్యాహృతము) = ఆమాట

౨౫౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౪

ను; రాఘవః=రఘువంశమునందుఁ వినిందితిమి ! అశ్వర్యము ! నీకు బుట్టినదశరథుఁడు; శుశ్రావ= విమంగళమగుఁగాక!" అని, బ్రాహ్మ నెను.

“అన్నము, బహురుచిగానున్న యాడిరి; చానిదశరథుఁడు వినియె ది! మిక్కిలియుపచారముతోనివ్వఁ ను. అని, తాత్పర్యము.

స్వలంకృతాశ్చ పురుషా బ్రాహ్మణౌ పర్యవేషయన్
ఉపాసతే చ తా నన్యే సుమృష్టమణికుండలాః. ౧౬

టీక॥ స్వలంకృతాః=చక్కగా అన్యే=ఇతరులు; ఉపాసతే=(ఘా నలంకరింపఁబడిన; పురుషాశ్చ=పు తాఢకమందులట్) సేవించిరి. రుషులును; బ్రాహ్మణౌ=(చతు మంచయులంకారములతోఁ గూ థ్యఃఢకమందుద్వితీయ) బ్రాహ్మ డినపురుషులు, బ్రాహ్మణులకు, వ ణులకొఱకు; పర్యవేషయన్=వ డ్డింపుచుండిరి; ఆపురుషులను, మణి కుండలములం దాచ్చియున్న మణి సుమృష్టమణికుండలాః, సుమృష్ట= కొండలు, సహాయఢకము, సేవి మంచికాంతిగల, మణికుండలాః=ర చిరి.

త్వమయములగు కుండలములుగల; అని, తాత్పర్యము.

కర్తాంతరే తదా విప్రా హేతువాదాన్ బహూ నపి
ప్రాహుశ్చ వాగ్నినో ధీరాః పరస్పర జిగీషయా. ౧౭

టీక॥ తదా=అప్పుడు; కర్మాం లాదువారునగు; విప్రాశ్చ=బ్రా తరే=ఆయాకర్మముల మధ్యకాల హ్మణులును; పరస్పరజిగీషయా= మందు; ధీరాః=పండితులును; వా ఒండొరుల జయింపనిచ్చదేత; బ గ్నినః=యుక్తియుక్తముగామాట హూన్=అనేకములైన; హేతు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౫

స ౧౪

వాదానపి = యుక్తివాదములను; దూకులునగు బ్రాహ్మణులొండొ
ప్రాహుః = చేప్పిరి. రులజయింపఁదలంపుగొని, యుక్తి

అప్పుడు, ఆయాకమకముల మ వాదంబులఁజేసిరి.
ధ్యకాలమందు, బండితులునువావ అని, తాత్పర్యము.

దివసే దివసే తత్ర సంస్తరే కుశలా ద్విజాః
సర్వకర్మాణి చక్రు స్తే యథాశాస్త్రం ప్రచోదితాః. ౧౮

టీక॥ తత్ర = ఆ; సంస్తరే = యా లై; సర్వకర్మాణి = సమస్తకర్మా
గమందు ("సంస్తరాప్రస్తరాధ్య ములను; చక్రుః = చేసిరి.
రా" అనియమరము) ; దివసే దివ ఆయశ్వమేధమందు, బ్రతిదినం
సే = ప్రతిదినమందును; తే = ఆ, ఋ బును, యథాశాస్త్రముగా వృద్ధు
త్విజులైన; ద్విజాః = బ్రాహ్మణులు; లచేద్రచేరేపింపఁబడినవారలై, ఋ
యథాశాస్త్రం = యథావిధిగ; ప్రి త్విజులు, సమస్తకర్మాంబులంజేసిరి.
చోదితాః = ప్రేరేపింపఁబడినవార అని, తాత్పర్యము.

నావడంగవి దత్రాసీ న్నావతో నా బహుశ్రుతః
సదస్యా స్తస్య వై రాజ్ఞో నావాదకుశలా ద్విజాః. ౧౯

టీక॥ అత్ర = ఈయశ్వమేధము ఆ; ("వై" అనునది పాదపూరణా
నందు; అపండగవిత్ = ఆటంగంబు థకము) రాజ్ఞః = దశరథమహారా
లం దెలియనివాఁడు; నాసీత్ = ఉం జయ్యెక్క; సదస్యాః = సభికులైన;
డలేదు. అవ్రతః = బ్రహ్మచర్యాది ద్విజాః = బ్రాహ్మణులు; అవాదసు
వ్రతములు లేనివాఁడు; న(ఆసీత్) = శలాః = వాదమునందు సమర్థులు
ఉండలేదు. అబహుశ్రుతః = అధి కానివారలు; న(ఆసత్) = ఉండ
కమైనశాస్త్రాభ్యాసములేనివాఁడు; లేదు.
న(ఆసీత్) = ఉండలేదు. తస్య = ఆయశ్వమేధ యాగమందు,

౨౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

<p>బ్రాహ్మణులందఱును, శిక్షావ్యాకరణచ్చందోనిరుక్తశ్లోతిష కల్పంబులనియెడు నాఱు వేదాంగంబులనెఱింగినవారుగాను, బ్రహ్మచర్యాదివ్రతాచరణీయులుగాను, అధికంబ</p>	<p>గుశాస్త్రాభ్యాసముం గలవారుగాను, నుండిరి; ఆదశరథమహారాజు సదస్య లందఱును, వాదము నందు, సమఘటలుగా, నుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ప్రాప్తే యూపోచ్చయే తస్మిన్ వక్ష్యేత్వాః ఖాదిరా స్తథా తావంతో బిల్వ సహితాః పర్జినశ్చ తథాపరే. ౨౦
 శ్లేష్మాతక మయ స్వేకో దేవదారు మయ స్తథా ద్వావేవ విహితా తత్ర బాహువ్యస్త పరిగ్రహణా. ౨౧

<p>టీక ॥ తస్మిన్=ఆయాగమం దు; యూపోచ్చయే=యూప స్తంభముల యొక్క నిలుపుట; ప్రాప్తే=రాండా; వట్=ఆఱు; వక్ష్యే=బిల్వయూపంబులను; తథా=అట్లు; తావంతః=అన్ని; బిల్వ సహితాః = బిల్వయూపంబులసమీపంబుననున్న; ఖాదిరా=చంద్ర వియును; తథా=అట్లు; అపరే=ఇతరములైన; పర్జినః= మోదుగవియును; ఏకః=ఒకటి; శ్లేష్మాతకమయస్త= శ్లేష్మాతకవృక్షసంబంధమైనదియును; దేవదారుమయః=దేవదారు వృక్షసంబంధమైనదియొకటియును; తథా=అట్లు, దేవదారువృ</p>	<p>క్షసంబంధమైనది మఱియొకటియును; ఉచ్చితాః = (అధ్యాహృతము) నిలువఁబడినవి; తత్ర=అందు; ద్వా = రెండేసియూపములు; బాహువ్యస్తపరిగ్రహణేవ, బాహువ్యస్త=చాంచలమైనచేతులచే (విశేషణోత్తరపదము), పరిగ్రహణేవ=తాంకదగినవిగానె; విహితా=చేయఁబడినవి. ఆయశ్వమేధమందు, యూప స్తంభంబులనిలుపునప్పుడు, ఆఱుబిల్వయూపంబులను, వానిదగ్గఱనాఱు ఖాదిరయూపంబులను, ఆఱుపలాశయూపంబులను, ఒక శ్లేష్మాతకయూపంబును, రెండు దేవదారు</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧

స ౧౪

యూపంబులను, నిలిపిరి; ఆయూపంబులలో రెండేసి యూపంబులు గాఁ జూచిన బాహువంత వ్యవధానము

గల్గునట్లు, నిలిపిరి.
అని, తాత్పర్యము.

కారితా స్వర్ష ఏవైతే శాస్త్రజ్ఞైర్బంజ్ఞ కోవిదైః

శోభార్థం తస్య యజ్ఞస్య కాంచనాలంకృతా భవత్. ౨౨

టీక || ఏతే = ఈయూప స్తంభములు; సర్వఏవ = అన్నియును; శాస్త్రజ్ఞైః = శాస్త్రజ్ఞులనెఱింగిన వారును; యజ్ఞకోవిదైః = యాగములనెఱింగిన వారును; వారిచేతను; కారితాః = చేయింపబడినవై; తస్య = ఆ; యజ్ఞస్య = యాగమునకు; శోభార్థం = అలంకారముకొఱకు; కాంచనాలంకృతాః = బంగారు

రుచే నలంకరింపఁ బడినవిగా; భవత్ (అవకాశము) = అయినవి.
ఈయూపములన్నియు, శాస్త్రజ్ఞులను, యాగంబులం దెలిసినవారలను, యాగములచే, నేయింపఁబడినవై, యాయాగశాలకలంకారంబుగల్గుటకై, బంగారముచే నలంకరింపఁబడినవి.
అని, తాత్పర్యము.

ఏకవింశతి యూపాస్తే ఏకవింశత్యరత్నయః

వాసోభి రేకవింశద్భి రేకైకం సమలంకృతాః. ౨౩

టీక || తే = ఆ; ఏకవింశతియూపాః = ఇరువదియొక్క యూపంబులును; ఏకవింశత్యరత్నయః = చాచబడిన చిటికెనవ్రేలుగల పిడికిటితోఁ గూడిన యిరువదియొక్క మూరలుగలిగినవిగాను; ఏకవింశద్భిః = ఇరువదియొక్క; వాసోభిః = వస్త్రములచేత; ఏకైకం = ఒకవస్త్రముచేనొక మూరలపొడవుగలవై, ప్రతి

కయూపము వంతున; సమలంకృతాః = చక్కగా నలంకరింపఁ బడినవిగాను; అనన్ = (అధ్యాహృతము) ఉండినవి.
ఆ యిరువదియొక్క యూపస్తంభంబులు, చాచబడిన చిటికెనవ్రేలుగల పిడికిళ్లతో నుండు నిర్వదియొక్క మూరలపొడవుగలవై, ప్రతి

౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

యాపమును, ఒక్కొక్క వస్త్రం డినవి.

ముచేసలంకరింపబడినవై, యుం అని, తాత్పర్యము.

విన్యస్తా విధివ త్వర్వే శిల్పిభి స్సుకృతా దృఢాః
అష్టాశ్రయ స్సర్వపవ శ్శక్త్యరూప సమన్వితాః. ౨౪

<p>టీక॥ సర్వే = అన్ని యాపములును; విధివత్ = యథాశాస్త్రముగా; విన్యస్తాః = ఉంచబడినవిగాను; శిల్పిభిః = శిల్పులచేత; సుకృతాః = చక్కగాఁజేయఁబడినవిగాను; దృఢాః = గట్టివిగాను; అసక్ (అధ్యాహృతము) = ఉండినవి. సర్వపవ = అన్ని యాపములునఁ; అష్టాశ్రయః = ఎనిమిదంచులు గలవిగాను ("ప్రియంపాశ్యశికోటయః" అని</p>	<p>యమరము) ; శ్శక్త్యరూప సమన్వితాః = సునుపైనరూపముతోఁగూడినవిగాను; అసక్ (అధ్యాహృతము) = ఉండినవి. యాప స్తంభంబు లన్నియు, యథాశాస్త్రంబుగ స్థాపితంబులై, శిల్పులచేఁజక్కగాఁజేయఁబడినవై, దృఢంబులై, యెనిమిదంచులు గల్గి, సన్నగా, నుండినవి. అని తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఆచ్ఛాదితా స్తే వాసోభిః పుష్పై ర్గంధైశ్చ భూషితాః
సప్త ర్షయో దీప్తిమంతో విరాజంతే యథా దివి. ౨౫

<p>టీక॥ వాసోభిః = వస్త్రములచేత; ఆచ్ఛాదితాః = కప్పఁబడినవియును; పుష్పైః = పువ్వులచేతను; గంధైశ్చ = గంధములచేతను; భూషితాః = అలంకరింపఁ బడినవియును; గుఃతే = ఆయాప స్తంభంబులు; దివి = ఆకాశమునందు; దీప్తిమంతః =</p>	<p>కాంతిగల; సప్తర్షయో యథా = సప్తర్షులవలె; విరాజంతే = (భూతాథామందులట్) ప్రకాశింపుచుండినవి. ఆయాప స్తంభంబులు, వస్త్రంబులచేఁగప్పఁబడి, పుష్పగంధంబుల నలంకృతంబులై, యాకాశమందుఁ</p>
---	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౩

స ౧౪

దేజరిల్లెడున ప్రహులుంబోలెఁ బ్రకాశింపుచుండినవి. అని తాత్పర్యము.

ఇష్టకాశ్చ యథాన్యాయం కారితాశ్చ ప్రమాణతః
చిత్తోఽగ్నిర్బ్రాహ్మణైః స్తత్ర కుశలైః శుల్బకర్తృణి. ౨౬

టీక॥ ఇష్టకాశ్చ=ఇటికతాళ్లు	తః=కట్టబడినది.
ను; యథాన్యాయం = యథాశా	విశేషార్థము. — “శుల్బం” అనఁ
స్త్రీముగను; ప్రమాణతశ్చ=కొల	గా, ఒంటిపేటత్రాడు; అదిసాధన
తప్రకారముగను; కారితాః = చే	ముగాఁగల కార్యము “శుల్బం” అని
యింపబడినవి. శుల్బకర్తృణి=శు	వ్యవహరింపబడుచున్నది.
ల్బమునెడుయాగకార్యమందు; కుశ	శాస్త్రమునందుఁ జెప్పబడిన
లైః = నేర్పరులగు; బ్రాహ్మణైః=	కొలఁదినబట్టి, యిటికతాళ్లు, చే
బ్రాహ్మణులచేత; తత్ర=ఆయాగ	యింపబడినవి; శుల్బకార్యమందు
శాలయందు; అగ్నిః=వేది(ఇచ్చట,	నేర్పరులగు బ్రాహ్మణులు, ఆయిటి
అగ్నిశబ్దముచేత, అగ్నికాధారమై	కతాళ్లతో, నగ్నివేదిఁగట్టిరి.
న, వేది, లక్షితమగుచున్నది); చి	అని తాత్పర్యము.

స చిత్తో రాజసింహస్య సంచితః కుశలైర్ద్విజైః
గరుడో రుక్మపక్షో వై త్రిగుణోఽష్టాదశాత్మకః. ౨౭

టీక॥ సః=ఆ; చిత్తః=కట్టదగి	ము) త్రిగుణః=ప్రతిప్రస్తారమందు
నప్రదేశము; రాజసింహస్య=రాజ	ను, మూఁడుగుణములుగలదియును
శ్రేష్ఠుఁడగుదశరథునియొక్క; కుశ	(మూఁడుఇటికతాళ్లుగలదియు న
లైః=నేర్పరులగు; ద్విజైః=ఋత్వి	సుట)గనుకనే; అష్టాదశాత్మకః=
జులచేత; రుక్మపక్షః= బంగార	పదునెనిమిదియిటికతాళ్లైస్వరూప
ముతోఁగూడినతొక్కలుగలదియు;	ముగాఁగలదియునగు; గరుడః=గ
(“వై” అనునదిపాదపూరణార్థ	రుడాకారముగా; సంచితః= చ

౨౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

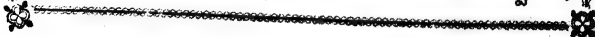
<p>క-గాంగట్టబడినది. సమఘకలగుదశరధునిఋత్విజు లు, ఆకట్టవలసిసప్రదేశమును, బం గారమతోగూడినతొక్కలగలిగి ప్రతి ప్రస్తారమందును మూడేసి</p>	<p>యిటికతాళ్లుండుటండేసి, యాఱు ప్రస్తారములకును, బదునెనిమిదియి టికతాళ్లుగలదియైయుండు, గరుడ పక్షియాపమునఁ, జక్క-గాగట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

నియుక్తా స్తత్ర పశవ స్తత్తు దుద్దిశ్య దైవతమ్
ఉరగాః పక్షిణశ్చైవ యథాశాస్త్రం ప్రచోదితాః. ౨౪

<p>టీక తత్ర=ఆయాపస్తంభం బులందు; యథాశాస్త్రం=యథా విధిగఁప్రచోదితాః = శాస్త్రము లందు, విధింపబడిన; పశవః=పశు వులును; ఉరగాః=సర్పంబులును; పక్షిణశ్చైవ=పక్షులును; తత్తు త్=ఆయా; దైవతమ్=దైవతము; ఉ</p>	<p>ద్దిశ్య=ఉద్దేశించి; నియుక్తాః=కట్ట బడినవి. శాస్త్రంబులవిధింపబడిన, ప శువులను, సర్పంబులను, బక్షులను, ఆయాదేవతలనుద్దేశించి, యథా విధిగ, నాయూపస్తంభంబులంగ ట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

శామిత్రేతు హ స తత్ర తథా జలచరాశ్చ యే
ఋత్విగ్ని స్సర్వ మేవైత నియుక్తం శాస్త్రిత స్తదా. ౨౫

<p>టీక శామిత్రేతు=పశుబంధ ముసేయుటయందుమాత్రము; త దా= ఆపశుబంధకాలమందు; త త్ర = ఆయాగములందు; ఋత్వి గ్నిః=ఋత్విజులచేత, హయః=గు ట్టమును; తథా=అట్లు; జలచరాః= నీళ్లలోఁదిరుగునవి; యే(సంతి)=</p>	<p>ఏవిగలవా; తే(అధ్యాహృతము) చ=అవియును; ఏవత్=ఇది; స ర్వమేవ = అంతయునే; శాస్త్ర తః = శాస్త్రప్రకారము; నియు క్తం=కట్టబడినది. పశుబంధముసేయుట యందు మాత్రమాకాలమందు, ఋత్విజులు,</p>
---	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము.

స ౧౪

శాస్త్రోక్తంబులగు, గుఱ్ఱము, జలచ | లనుమాత్రము, ఆయాపంబులంగ
రములు మొదలగుగా మజమ్మగంబు | ట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.

పశూనాం త్రిశతం తత్ర యాపేషు నియతం తదా
అశ్వరత్నోత్తమం తస్య రాజ్ఞో దశ రథస్యచ. ౩౦

టీక తత్ర = ఆయశ్వమేధమం	లోను శ్తమంబయినదియును; నియ
దు; తదా = ఆపశుబంధకాలమందు;	తం = కట్టబడినవి.
యాపేషు = యూప స్తంభంబులం	ఆ యశ్వమేధమందు, బశుబం
దు; పశూనాం = (ప్రథమార్థమందు	ధకాలంబున, మున్నూఁపశువులు
షష్ఠి) పశువులు; త్రిశతం = మున్నూ	ను, దశరథమహారాజును త్తమాశ్వం
ఁబును; రాజ్ఞః = రాజైన; తస్య = ఆ	బును, యూప స్తంభంబులందు, గ
శరథస్య = దశరథునియొక్క; అశ్వర	ట్టబడినవి.
త్నోత్తమంచ = అశ్వరత్నోత్తమంబుల	అని తాత్పర్యము.

కౌసల్యా తం హయం తత్ర పరిచర్య సమంతతః
కృపాక్షై ర్విశశానైనం త్రిభిః పరమయా మదా. ౩౧

టీక తత్ర = ఆపశుబంధప్రదే	ఁగెను.
శమందు; కౌసల్యా = కౌసల్యాదేవి;	విశేషార్థము. — ఇచ్చట “సౌవ
తం = ఆ; హయం = గుఱ్ఱమును; స	న్దీభిస్సూచీభిః పత్నయోశ్వస్యాసిప
మంతతః = అంతటను; పరిచర్య = ప్ర	థాకల్పయంతి” (బంగారపుసూ
దక్షిణముచేసి; త్రిభిః = మూడైన;	దులచే, భార్యలు, గుఱ్ఱమునకు, గ
కృపాక్షైః = బంగారపుసూదులచే	త్తివాట్లు వేయవలయును) అనుకల్ప
తఃపిసం = ఈగుఱ్ఱమును; పరమ	సూత్రమునుబట్టి, “కృపాక్షైః” అను
యా = మిక్కిలియధికమైన; ము	టకు “బంగారపుసూదులచేత” అని
దా = సంతోషముతో; విశశాస = గీ	యర్థముప్రాయంబడినది. మఱియు

౨౬౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

నీకల్ప సూత్రమందు “పత్నయః”
(భార్యలు) అనిబహువచనముగాను
న్నది, కావున “కౌసల్యా” అనునట్ల
ము కైకయీసుమిత్రుల కుపలక్షణ
మగుననియెఱుంగునది.

దశర్థునిభార్యలు, ఆగుఱ్ఱమున
కుం, బ్రదక్షిణము చేసి, మిక్కిలిసం
తోషమున, బంగారపు సూదుల
చేర్చి, గత్తివాట్లు చేసిరి.
అని తాత్పర్యము.

పత్రాణా తదా సార్థం సుస్థితేనచ చేతసా

అవసద్రజని మేకాం కౌసల్యా ధర్మకావ్యయా. ౩౨

టీక॥ కౌసల్యా=కౌసల్యాదేవి; సత్=దండము.

తదా=అప్పుడు; పత్రాణా సార్థం=
గుఱ్ఱముతోఁగూడ; సుస్థితేన = మి
క్కిలిస్థిరమైన; చేతసా = మనస్సు
తోను; ధర్మకావ్యయా = ధర్మము
నందలియిచ్చచే; ఏకాం=ఒకమైన;
రజనిం = రాత్రియంతయు; అవ

అప్పుడు, కౌసల్యాదేవి, ధర్మ
మునందలియిచ్చచే, సుస్థిరంబగుమ
నంబుగలిగి, యాగుఱ్ఱముతోఁగూ
డ, నొకరాత్రియంతయు, నివసిం
చెను.

అని తాత్పర్యము.

హూతా ధ్వస్య సథో గ్ధాతా హస్తేన సమయోజయన్

మహిష్యా పరివృత్త్యా చ వావతాంచ తథాపరామ్. ౩౩

టీక॥ హూతా=హూతయు
ను; ధ్వస్య = అధ్వస్యను; ఉ
గ్ధాతా=ఉగ్ధాతయును; తథా=
(ఇది, ఆనుక్రమముచ్చాయకము) బ
హ్మయును; మహిష్యా=మహిషి
తోను; పరివృత్త్యాచ=పరివృత్తితో
నుం గూడ; వావతాం=వావత

ను; తథా=అట్లు; అపరాం=ఇప్పు
డుచెప్పుబడినవారికన్న సతరుయగు
పాలాకలిని; హస్తేన=తమహస్త
ముతో; సమయోజయన్=గ్రహిం
చిరి. “కృతాభిషేకా మహిషీ
పరివృత్తి రుపేక్షితా, వావతా
భోగినీపాత్ర ప్రదా పాలాకలిమ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౬

స ౧౪

తా" అనివైజయంతి.

విశేషార్థము. — అశ్వమేధ

మునందు, యజమానుడు, హోత
కును, అధ్వర్యునకును, ఉద్గాతకును,
బ్రహ్మకును, (వీరలుఋశ్వీలు)ను
హిషిని, పరివృత్తిని, వావాతను, బా
లాకలిని, గ్రమముగా, నివ్వవలయు
ను. ఆవెనుక, బ్రతినిధిదానంబున, మ

అలర, బుచ్చుకొనుట సంప్రదాయ

ము.

దశరథుఁడవ్వఁగా, హోతయు
ను, అధ్వర్యుఁడగును, ఉద్గాతయును,
బ్రహ్మయును, ఈశులువురుఋశ్వీబు
లును, మహిషిని, పరివృత్తిని, వావా
తను, బాలాకలిని, గ్రమముగఁ, బ
రిగ్రహించిరి. అనితాత్పర్యము.

పతత్రిణ స్తస్య వపా మధ్యశ్య నియతేంద్రియః

ఋశ్వీ కృతమసంపన్న శ్శృవయాహాసశాస్త్రోతం. ౩౪

టీక॥ నితేంద్రియః = నిగ్రహించు

పఁబడిన యింద్రియములు గలవాఁ
డును; పఠమసంపన్నః = అధికమైన
శాస్త్రజ్ఞానమును గల్గినవాఁడునగుః
ఋశ్వీక్ = అధ్వర్యుఁడు; శశ్యః = ప
తత్రిణః = గుఱ్ఱముయొక్క; వపాఁ =
మొదడును; ఉధ్వశ్యః = ఎత్త; శాస్త్రో
తః = శాస్త్రప్రకారముగ; శ్రవ

యాహాస = పక్షముచేసెను.

ఇంద్రియ నిగ్రహముగలవాఁడు
ను, సమస్తశాస్త్రముల నెఱింగిన
వాఁడునగు, అధ్వర్యుఁడు, అయశ్వము
నందలి మొదడు నెత్తి, యథాశా
స్త్రోబుగఁ, బక్షముచేసెను.

అనితాత్పర్యము

ధూమగంధం వపాయాస్తు తిష్ఠురీష్ట నరాధిపః

యథాకాలం యథాన్యాయం నిర్ణయక్ పాపమాన్యసః. ౩౫

టీక॥ నరాధిపస్తు = మనుష్యులకుఁబ్ర
భువైనదశరథుఁడును; అత్మనః = శ
నయొక్క; పాపం = పాపమును; ని

ర్ణయక్ = విచారించుకొనుచు; యథా
కాలం = కాలమునతిక్రమింపక; య
థాన్యాయం = శాస్త్రము నతిక్ర

౨౬౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౪

మంపక; వపాయాః = మెదడుయొక్క; పయగ్ని హేలాత్రీమందు వేల్పుబడు
 క్కః; ధూమగంధం = పొగవాసన మండగా, దానిపొగవాసనను, శా
 ను; జిఘ్రీతస్త్వ = అఘ్రీణించెను. స్తోత్రక కాలంబున శాస్త్రోక్తరీతి,
 దశరథమహారాజును, దనపాప నాఘ్రీణించెను.
 మనుబోగొట్టుకొనుటకై, యావ అని, తాత్పర్యము.

హయస్య యాని చాంగాని తాని సర్వాణి బ్రాహ్మణాః
 అగ్నై ప్రాస్యంతి విధివ త్వమ త్రాక్షోవ శక్తిర్విజః. ౩౬

టీక॥ హయస్య = గుఱ్ఱముయొక్క; స్త్రోముగ; అగ్నై = అగ్ని హేలాత్ర
 అంగాని = అవయములు; యాని మందు; ప్రాస్యంతి (ధూరాథా
 (సంతి) = ఏవిగలవో; తాని = వాటి మందులలో) = హేలాత్రముచేసిరి.
 ని; సర్వాణి చ = అన్నింటిని; సమం మంత్రచేత్రలగుముష్టిజులువది
 త్రాః = మంత్రములతోఁగూడిన; యానుగురు, అగుఱ్ఱమునంగంబుల
 ఋత్విజః = ఋత్విజులైన; బ్రాహ్మ స్మియు, యథాశాస్త్రంబుగ, నగ్ని
 ణాః = బ్రాహ్మణులు; సోదక = హేలాత్రంబునందు, హేలాత్రముచే
 దునానుగురు; విధివత్ = యథాశాస్త్ర. అని, తాత్పర్యము.

ష్టక్షశౌఖాను యజ్ఞానా మన్యేషాం క్రియతే హవిః
 అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య వైతసోధాగ ఇవ్యతే. ౩౭

టీక॥ అన్యేషాం = ఇతరములైన; స్య = యాగమునకు; వైతసః = ప్ర
 న; యజ్ఞానాం = యాగములకు; బృతీతం గెనుచును సంస్కరింపబడి
 హవిః = హవిస్సు; ష్టక్షశౌఖాను = న; ధాగం = హవిధాగము; ఇవ్య
 బువ్వకొమ్మలయందు; క్రియతే = తే = ఏర్పింపబడుచున్నది.
 సంస్కరింపబడుచున్నది. అశ్వమే ఇతరయాగంబులకు, హవిస్సు,
 ధస్య = అశ్వమేధమనెడు; యజ్ఞ బువ్వకొమ్మలయందు, సంస్కరిం

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము.

స ౧౪

పబడుచున్నది అశ్వమేధంబునకు, యందు, సంస్కరింపబడుచున్నది.
హవిధాగము, ప్రబృలి తీగెల అని, తాత్పర్యము.

త్ర్యహూఽశ్వమేధ స్సంఖ్యాతః కల్పసూత్రేణ బ్రాహ్మ జ్ఞేః

టీక || కల్పసూత్రేణ=యోగ సంఖ్యాతః=తెక్కింపబడినది.
క్రమమును దెల్పెడి కల్పసూత్రముచే కల్పసూత్రముచేతను, వేదవా
తను; బ్రాహ్మజ్ఞేః=వేదంబులయల క్యంబుల చేతను, అశ్వ మేధము,
దలివిధివాక్యంబులచేతను; ఆశ్వమే మూఁడుదినములయోగమున, యేర్ప
ధః= అశ్వమేధయోగము; త్యో ముచున్నది.
హః= మూఁడుదినములయోగముగా; అని తాత్పర్యము.

చతుష్టోమ మహా తస్య ప్రథమం పరికల్పితమ్. ౩౮
ఉక్త్యం ద్వితీయం సంఖ్యాత మతిరాత్రు తథో తరమ్

టీక || తస్య=ఆయశ్వమేధము ము; అతిరాత్రుం=అతిరాత్రమనః;
యొక్క; ప్రథమం=మొదటిదైన; అ సంఖ్యాతం(అధ్యాహృతము)=తె
హః=దినము; చతుష్టోమం=చతు క్కింపబడినది.
ష్టోమమని; పరికల్పితం=ఏర్పఱచు ఆయశ్వమేధము మొదటిదినము
బడినది. ద్వితీయం=రెండవదినము; చతుష్టోమమనియు, రెండవదినంబు
ఉక్త్యం=ఉక్త్యమనః; సంఖ్యాతం= క్త్యమనియు; మూఁడుదినంబులె
తెక్కింపబడినది. తథా=అట్లు; ఉ త్రమనియు, నేర్పఱచుచున్నది.
త్తరం= ఆపైదినము మూఁడుదిన అని, తాత్పర్యము.

కారితా సత్ర బహవో విహితా శ్శాస్త్ర చరణాత్. ౩౯

టీక||తత్ర=ఆయశ్వమేధముసం ముయొక్క అగుపడుటవలన; విహి
దు; శాస్త్రచరణాత్=ప్రమాణ తాః=విధింపబడిన; బహవః=అ

౨౭౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

నేకములైన యాగములు; కారి
తాః=చేయింపబడినవి.
అందుఁబ్రమాణాంతరమునుంబట్టి,

శాస్త్రవిసితంబులిగు, బహుయా
గంబులు, చేయింపబడినవి.
అని, తాత్పర్యము.

జ్యోతిష్టోమాయుషీ చైవ మతిరాత్రౌ నినిమితౌ
అభిజిత్విశ్వజి చైవ మప్తోర్యామో మహాక్రతుః. ౪౦

టీక|| జ్యోతిష్టోమాయుషీ=జ్యోతిష్టోమమును ఆయుర్యాగమును; నినిమితౌ=చేయబడినవి. ఏవం = ఇట్లు; అతిరాత్రౌచ = రెండతిరాత్రములును; నినిమితౌ (అధ్యాహ్నాహ్నతము) = చేయబడినవి. అభిజిత్ = అభిజిత్తను యాగముకటియును; విశ్వజిత్=విశ్వజిత్త్యాగముకటియును; ఏవం=ఇట్లు; అప్తోర్యామః=అప్తార్యామంబనెడు; మ

మహాక్రతుః = గొప్పయాగముకటియును; నినిమితౌ (అధ్యాహ్నాహ్నతము)=చేయబడినవి. జ్యోతిష్టోమం బొకటియును, ఆయుర్యాగంబొకటియును, రెండతిరాత్రంబులును, అభిజిత్త్యాగంబొకటియును, విశ్వజిత్త్యాగంబొకటియును, అప్తార్యామంబొకటియును, జేసికె. అని, తాత్పర్యము.

ప్రాచీం హూత్రే దదౌ రాజా దిశం స్వకులవర్ధనః
అధ్వర్యవే ప్రతీచీంతు బ్రహ్మ డే దక్షిణాం దిశమ్. ౪౧
ఉగ్రాత్రేచ తథోపచీం దక్షిణైశా విశ్వితా
అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే స్వయంధువిహితే పురా. ౪౨

టీక|| స్వకులవర్ధనః=తనవంశమునువృద్ధిఁ బొందించునట్టి; రాజా=దశరథమహారాజు; హూత్రే=హూతకొఱకు; ప్రాచీం=

తూర్పు; దిశం=దిక్కును; దదౌ=ఇచ్చెను. అధ్వర్యవేతు=అధ్వర్యపుకొఱకును; ప్రతీచీం=పడమటిదిక్కును; దదౌ (అధ్యాహ్నతము)=ఇచ్చె

ను. బ్రహ్మణే=బ్రహ్మకొఱకు; ద
క్షిణాం=దక్షిణపు; దిశం=దిక్కు
ను; దదౌ(అధ్యాహృతము)=ఇచ్చె
ను; తథా=అట్లు; ఉద్ధౌరేచ=ఉ
ద్ధాతకొఱకును; ఉషీచీం= ఉష్ణ
రపుదిక్కును; దదౌ(అధ్యాహృత
ము)=ఇచ్చెను. పురా=మునుపు;
స్వయంఘరిహితే= బ్రహ్మచేస
జింపబడిన; అశ్వమేధే=అశ్వమే
ధమనెడి; మహాయజ్ఞే=గొప్పయా
గమందు; ఏషా=ఈ; దక్షిణా=ద
క్షిణ; వినిమితా=ఏన్నటువంటి
నది.

దానమహిమచేదనకులంబును
వృద్ధిబొందించునట్టి దశరథమహా
రాజు, హూతకుండాపుకదిక్కు
నందలిదేశమునిచ్చెను; అభ్యుదయపున
కుం, బడమటిదిక్కునందలిదేశంబు
నొసంగెను; బ్రహ్మకు దక్షిణపుది
క్కునందలిదేశంబునుమహింఁచెను;
ఉద్ధాతకు వృదిదిక్కునందలి దేశం
బునిచ్చెను; మునుపు, బ్రహ్మచేస
జింపబడిన యశ్వమేధమహాయా
గమం, దక్షిణ తేన్వటువంటి
నది.
అని, తాత్పర్యము.

క్రతుం సమాప్యతు తదా న్యాయతః పురుషర్షభః
ఋత్విగ్భోగీ సో దదౌ రాజా రాంధరాం క్రతువర్ధనః. ౪౩

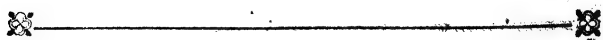
టీక॥ పురుషర్షభః=పురుషశ్రే
ష్ఠుండును; క్రతువర్ధనః=యాగము
నువృద్ధి బొందించువాఁడునగు; రా
జా=దశరథమహారాజు; క్రతుం=
యాగమును; సమాప్యతు=ముగించి
నంతనే; న్యాయతః = యథాశా
స్త్రముగ; తాం=ఆ; ధరాం=భూ
మిని; ఋత్విగ్భోగీ=ఋత్విజులకొ

ఱకు; దదౌ హి=ఇచ్చెనుగాదా!
అశ్వమేధంబు ముగియఁగానే,
పురుషశ్రేష్ఠుండు దశరథమహారా
జు, క్రతుభలంబభివృద్ధినిొందుటకై,
భూమండులం బంతయు, ఋత్విజు
ల, ఇచ్చెను.
అని తాత్పర్యము.

ఋత్విజ స్తవ్రువక్ సర్వే రాజానం గతకల్మషమ్

౧౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

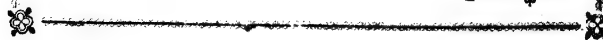
టీక॥ ఋత్విజః=ఋత్విజులు;	ను)చెప్పిరి.
సచ్చేతు = అందఱును; గతకల్ప	ఋత్విజులందఱును, నిష్క-ల్ప
షం=బోయిన పాపముగల; రాజా	షండగునశరభమహారాజుతో, నిట్లు
నం= దశరథమహారాజునుగూర్చి;	ని, చెప్పిరి.
అబ్రవత్=(వక్ష్యమాణవాక్యము	అని తాత్పర్యము.

భవావేవ మహీం కృత్సాం ఘోరక్షేతు మర్హతి. ౪౪

టీక॥ భవాత్=నీవు; ఏకదీప=	నీ నొక్కండవే సమస్తం బగు
ఒకండవే; కృత్సాం=సమస్తము	ఘోషించి పాలింప నర్హుండవగు
న; మహీం = ఘోషిని; రక్షేతుం=	నివ్ర; మఱియొప్పునును గాఁజాల
పాలించుటకు; అహాతి=తగును	దు.
పు.	అని తాత్పర్యము.

సమామ్య కార్యమస్తాకం సహితక్తా స్త్రీపాలనే
రతా స్వాధ్యాయకరణే వయం నిత్యంహి భూమిప. ౪౫
నిష్క్రియం కించి దేవేహ ప్రయచ్ఛతు భవా నితి

టీక॥ భూమిప=భూమింబాలిం	గింపువలన, భవాత్=నీవు; భూ-
చుదశరఘండా! అస్తాకం=మాకు;	దీనివిషయ మందు; నిష్క్రియం =
భూమ్యా=భూమిచేత; కార్యం=	కూర్మమును; కించి దేవ=కొంచె
చేయఁదగినది; స=లేదు. పాలనే=	మునే; ప్రయచ్ఛతు=ఇస్తువుగాక.
భూమిని, రక్షించుటయందు; శ	విశేషార్థము. —“భూమిప”
క్తాః=సమర్థులము; నస్త్రహి=కా	(భూమింబాలించువాఁడా!) అనిసం
ముగదా! వయం=మేము; నిత్యం=	బోధించుటచేత; “భూమిం బాలిం
ఎల్లప్పుడు=స్వాధ్యాయకరణే=వే	చుటకు సహజము; మాకట్లుకాదు”
దాధ్యయనము సేయుటయందు;	అనిసూచితమగుచున్నది. “నిష్క్రి-
రతాహి=ఆసక్తులముగదా! ఇతి=	యం కించి దేవ ప్రయచ్ఛతు ”

(మూల్యముకొంచెముగానే యిత్తువుగాక “అనిచెప్పటచే”, ఇప్పుడుమీకునాచేసివ్వబడినసనుస్తభూమండలమునకును, ఏమిమూల్యంబివ్వగలననిశంకింపవలదు, ఇష్టమువచ్చినంతయిచ్చినంతాలును” అనితెల్పబడినది.

దశరథ మహా రాజా! మాకు భూమిచేనేమియుబ్రయోజనంబులేదు; మేముదానిం బాలించుటకున

మలగ్ధముకామనియు, నెల్లప్పుడు వేదాధ్యయనమునే చేసికొనుచుండువారవనియు, నీకునుంజెలిసియున్నందున, మాకుదానం గలుగునంకటంబుల నెచ్చగాఁ జెప్పనక్కఱలేదు; కావునఁ, గొంచెముగానేదానికి బదులుగా మూల్యం బిత్తువుగాక.

అనితాత్పర్యము.

మణిరత్నం సువర్ణం వా గావో యద్వా సముద్యతమ్. ౪౧

తత్ప్రయచ్చ నరశ్రేష్ఠ ధరత్యా న ప్రయోజనమ్

టీక || నరశ్రేష్ఠ = పురుషశ్రేష్ఠుఁడగుదశరథుండా! మణిరత్నం = మణిశ్రేష్ఠముగాని; సువర్ణం వా = బంగారముగాని; యద్వా = ఏదీగాని; సముద్యతం = సిద్ధమైనదిగా; భవతి (అధ్యాహృతము) = అగుభవతి (అధ్యాహృతము) = అగుభవతి; తత్ = దాని; ప్రయచ్చ = ఇచ్చుము; ధరత్యా = భూమిచే; ప్రయోజనం = ఫలము; న = లేదు. పురుషశ్రేష్ఠుఁడగుదశరథుఁడా; మంచితత్నముగాని, బంగారముగాని, ఏదినిధముగా నున్నదో; దానిమాకిప్పు; ఈభూమిచే మాకెంతయుఁ బ్రయోజనంబు లేదు. అదిదశరథునితోఁజెప్పిరి. అనితాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తో నరపతి బ్రాహ్మణే స్వేదపారగ్నైః. ౪౨

గవాం శతసహస్రాణి దశ తేభ్యో దదాన్యపః

శతకోటి స్సువర్ణస్య రజతస్య చతుగుణమ్. ౪౩

టీక || నరపతి = మనుష్యులకుఁబ్రభువైన; న్యపః = దశరథమహారా

౨౬౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

<p>జు ("సరపతిశబ్ద మయ్యాగికము , నృపశబ్దమురూఢము, కాఁబట్టి పౌ నరుక్త్యులను" అనిమహేశ్వర తీర్థులు, వ్రాసియుండుటంబట్టి, న రపతిశబ్దమునకుమాత్రంబవయవా థము వ్రాయఁ బడినది); వేదపా ర్శ్వాః = వేదంబులయంతమునెఱింగి న; బ్రాహ్మణ్యే = ఋత్విజులచేత; ఏ వం = ఈ ప్రకారము; ఉక్తం = చెప్పఁ బడినవాండై; తేభ్యః = ఆఋత్విజుల కొఱకు; గవాం = (ద్వితీయాథా మందుష్ఠి) ఆవులను; దశ = పది; శతసహస్రాణి = నూలువేలును (ప</p>	<p>చిలక్షులను); సువర్ణస్య = (ద్వితీ యాథామందుష్ఠి) బంగారము ను; శతకోటిః = నూలుకోట్లను; ర జతస్య = (ద్వితీయాథామందుష్ఠి) వెండిని; చతుర్గుణం = బంగారము నకు, నాల్గంతలను (నన్నూలుకో ట్లను); దదౌ = ఇచ్చెను. సమస్తవేదంబులను సాంతంబుగ నెఱింగినఋత్విజులచేతింజెప్పఁగా, నాదశరథమహారాజు, పదిలక్షలగో వులను, నూలుకోట్లబంగారమునున న్నూలుకోట్ల వెండిని, వారల, కిచ్చెను. అనితాత్పర్యము.</p>
---	--

ఋత్విజుశ్చ తత స్పర్వే ప్రదదు స్సహితా వసు
 ఋశ్యశృంగాయ మనయే వసిష్ఠాయచ ధీమతే. ౧౯

<p>టీక. శతః = అపిష్ట; ఋత్విజః = ఋత్విజులు; సర్వేచ = అందఱును; సహితాః = మాడికొనినవారలై; మనయే = మననము చేయునట్లు; ఋ శ్యశృంగాయ = ఋశ్యశృంగునకొ ఱకును; ధీమతే = బుద్ధిమంతఁడగు; వసిష్ఠాయచ = వసిష్ఠుని కొఱకును; వసు = ధనమును; ప్రదదుః = ఇచ్చిరి.</p>	<p>అంత, నాఋత్విజులందఱుంజే కి, దశరథుండు తమవందఱకును, ముత్తముగాదక్షిణయిచ్చినధనము ను, దమకుం బంచినెట్లుటకై, ఋ శ్యశృంగ మసహమునెక్కి, బుద్ధిమం తుండగు వసిష్ఠమహర్షికిని, సమ ప్పించిరి. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

తతస్తే న్యాయతః కృత్వా ప్రవిభాగం ద్విజో త్రమాః

సుప్రీతమనస స్సర్వే ప్రత్యూచ ముదితా భృశమ్. ౫౧

టీక || తతః=అపిమ్మట; తే=తసించినవారలై; ప్రత్యూచః=ప
అ=ద్విజోత్తమాః=బ్రాహ్మణశ్రే) రస్వరము, చెప్పకొనిరి.
ష్టులు; సర్వే=అందఱును; సుప్రీ)త అంత నాబ్రాహ్మణశ్రేష్టులం
మనసః=మిక్కిలిసంతసించిన హృ దఱును, న్యాయముగా, ధనమునంత
దయముగలవారలై; న్యాయతః= యును, బంచికొని, సంశయము
న్యాయముగా; ప్రవిభాగం=పం నొంది, పరస్పరము స్తోత్రవాక్యము
చుకొనుటను; కృత్వా=చేసికొని; లం శెప్పకొనిరి.
భృశం=మిక్కిలి; ముదితాః=సం అనితాత్పర్యము.

తతః ప్రసవకేభ్యస్తు హిరణ్యం సుసమాహితః

జాంబూనదం కోటిసంఖ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ తదా. ౫౨

టీక || తతః=అపిమ్మట; త దిగలదియనగు; హిరణ్యం=బం
దా=అప్పుడు; సః(అధ్యాహృత గారమును; దదౌ=ఇచ్చెను.
ము)=అదశరథమహారాజు; సు అంత, నన్నదా దశరథ మహా
సమాహితః = శ్రద్ధతో గూడిన రాజు శ్రద్ధగలవాడై, అధ్యాగ
వాడై; ప్రసవకేభ్యః=అధ్యాగ తులగు బ్రాహ్మణులకు, జంబూ
తులగు; బ్రాహ్మణేభ్యస్తు = బ్రా నదీసంభవమైనబంగారునునుగోటి
హ్మణుల కొఱకును; జాంబూన కొలంచి ఇచ్చెను.
దం=జంబూనదియందుం బుట్టినది అని తాత్పర్యము.
యును; కోటిసంఖ్యం=కోటికొలం

దరిద్రాయ ద్విజాయా ధ హస్తాభరణ ముత్తమమ్

కస్త్యై చి ద్యావమానాయ దదౌ రాఘవనందనః. ౫౩

౧౨౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

టీక || అథ=పిమ్మట; రాఘవ | ణం=కడియమును; దదౌ=ఇచ్చెను
నందనః=రఘువంశమునందుఁబుట్టి | అంత , రాఘవుండగు నజమ
న యజమహారాజు కొడుకైన దశ | హారాజుకొడుకైన దశరథుండు ,
రథుండు; యాచమానాయ=యా | ఒకానొక దరిద్ర బ్రాహ్మణుండు
చించునట్టి; కస్త్యైచిత్ = ఒకా | యాచింపఁగా, నతనికి , శ్రేష్ఠంబ
నొక; దరిద్రాయ=దరిద్రుండైన ; | గు తనచేతి కడియము నిచ్చెను. అ
ద్విజాయ=బ్రాహ్మణుని కొఱకు; | నితాత్పర్యము.
ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమైన ; హస్తాభర

తతః ప్రీతేషు నృపతిః ద్విజేషు ద్విజవత్సలః
ప్రణామ మకరో త్రేషాం హషణపర్యా కులేక్షణః. ౫౩

టీక || తతః=అపిమ్మట; ద్విజ | ఙ్గు గలవాండై; తేషాం = అబ్రా
వత్సలః=బ్రాహ్మణులయందు వా | హ్మణులకు; ప్రణామం=నమస్కా
త్సల్యము గలవాండైన; నృపతి= | రంబును; అకరోత్=చేసెను.
మనుష్యులకుఁ బ్రభువైన దశరథుం | అంత , బ్రాహ్మణులయందుఁ
డు; ద్విజేషు=బ్రాహ్మణులు; ప్రీతే | జాలం బ్రేమగల దశరథ మహారా
షు=తృప్తి నొందినవారలగుచుండు | జు, బ్రాహ్మణులుతృప్తి నొందఁగా
గా; హషణపర్యాకులేక్షణః , హ | నే, సంతోషవిశేషంబునం గలతవ
షణ= సంతోషముచే , పర్యాకు | తినకండ్లుకలగినవాండై , వారలకు
ల = కలతనొందిన, ఈక్షణః=కల | నమస్కారము చేసెను. అని, తా.

తస్యా శిషో ధ. విధిప ద్భ్యాస్తే స్వముదీరితాః
ఉదారస్య నృపరస్య ధరణ్యం ప్రణతస్యచ. ౫౪

టీక || అథ=అపిమ్మట; ఉదా | రస్య = మనుష్యులలోఁ బరాక్ర
రస్య=మిక్కిలిదాతయును ; నృపీ | మ శాలియును ; ధరణ్యం =

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౬౭

స ౧౪

భూమియందు; ప్రణతస్య = పడి
యున్నవాఁడు నగు; తస్య = అద
శరభమహారాజునకు; బ్రాహ్మణే
శ్చ = బ్రాహ్మణులచేతను ; విధివ
త్ = యథాశాస్త్రముగ; ఆశేషం =
ఆశీర్వచనములు; సముదీరితాః = చె
ప్పఁ బడినవి.

అంత, నాబ్రాహ్మణులును,
మహాదాతయును మనుష్యుల నంద
టిలోనుం బరాక్రమశాలియనందగి
యుండువాఁడును, దమముంగలనే
లంబడియున్నవాఁడునగు, నాదశ
రభమహారాజునకు, వేదోక్తా శీర్వా
దంబులు చేసిరి. అని తాత్పర్యము.

తతః ప్రీతమనా రాజా ప్రాప్య యజ్ఞ మనుత్తమమ్

పాపాపహం స్వనయనం దుష్కరం పార్థివవశభైః. ౫౫

టీక || తతః = అపిమ్మట ; రా
జా = దశరథమహారాజు ; అనుత్త
మం = తనకన్న శ్రేష్ఠంబగు సితర
ములేనిదియును ; పాపాపహం =
పాపంబులఁ బోఁగొట్టునదియును;
స్వనయనం = స్వగఁమును బొం
దించునదియును ; పార్థివవశభైః =
రాజశ్రేష్ఠులచేతను ; దుష్కరం =
చేయఁగూడనిదియునగు; యజ్ఞం =
అశ్వమేధయాగమును ; ప్రాప్య =

పొంది; ప్రీతమనాః = సంతసించిన
మనస్సుగలవాఁడుగా; బధూవ (అ
ధ్యాహృతము) ఆయెను.

అంతదశరథమహారాజు , స
ర్వోత్తమంబును , సకల పాపం
బులఁబోఁగొట్టునదియును, స్వగఁ
పదంబునై, రాజశ్రేష్ఠులచేతనుం
జేయనశక్యంబైయుండు , నశ్వమే
ధం, నొంది సంతృప్తుం డయ్యెను .
అని తాత్పర్యము.

తతో బ్రవి దృశ్యశృంగం రాజా దశరథస్తదా

కులస్య వధా నం త్వంతు కతు మహాసి సువ్రత. ౫౬

టీక || తతః = అపిమ్మట ; త
దా = అప్పుడు; రాజా = రాజైన,

దశరథః = దశధుండు ; ఋశ్యశృం
గం = ఋశ్యశృంగునిఁ గూచి; సు

౨౬౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౪

<p>వ్రత = మంచివ్రతముగల ఋశ్యశృంగుడా! త్వంతు=నీవుమాత్రము; కులస్య=వంశముయొక్క; వధానం=వృద్ధిని గలుగఁ జేయునట్టి కర్మమును; కతుం=చేయుటకు; అహాసి=తగుదువు; ఇతి (అధ్యాహృతము)=అని; అబ్రీషిత్ =</p>	<p>చెప్పెను. అంత దశరథమహారాజు, ఋశ్యశృంగునిం జూచి, దృఢ వ్రతుండవైన ఋశ్యశృంగుడా! నీవుమాత్రము, నాకు, వంశవృద్ధికరంబగుకర్మమును జేయవలయునని చెప్పెను. అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

తథేతి చ స రాజాన మువాచ ద్విజసత్తమః

భవిష్యంతి సుతా రాజం శ్చత్వారస్తే కులో ద్వహః. ౫౭

టీక॥ ద్విజసత్తమః=బ్రాహ్మణ | చెప్పెను.

<p>శ్రేష్ఠుండగు; స=ఆఋశ్యశృంగుడు; రాజానం= దశరథమహారాజునుగూర్చి; రాజ్ = దశరథమహారాజా! తథా=అలాగే; తే=నీకు; కులోద్వహః=కులమునుద్ధరించునట్టి; సుతాః = కుమారులు; చత్వారః=నలువురు; భవిష్యంతి=కలుగుదురు. ఇతి=అని; ఉవాచ =</p>	<p>బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుండగు నాఋశ్యశృంగుడు. “దశరథ మహారాజా! ఆలాగేచేసెదను, నీకువంశోద్ధారకులగు నలువురుకొడుకులు, గల్గుదురు” అని, దశరథ మహారాజుతో, జెప్పెను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, చతుర్దశ స్సర్గః.

ఇది, సప్తమోధ్యాయము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయ నౌంధ్య

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండచతుర్దశస్సర్గ టీక,

ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౭

స ౧౫

(౫)

పంచదశసగప్రారంభః.

మేధావీతు తతో ధ్యాత్వా స కించి దిద ముత్తరమ్

లబ్ధసంక్షైస్తత స్తంతు వేదజ్ఞో నృప మబ్రవీత్. ౧

టీక || తతః=అంతట; మేధా
వీ=ధారణసమర్థులగు బుద్ధిగల
వాడును; వేదజ్ఞః=వేదంబులనె
ఱింగిన వాడునగు; సతు=అటు
శృశృంగుండును; కించిత్=కొంచె
ము; ధ్యాత్వా = ఆలోచించి; త
తః=అపిమ్మట; లబ్ధసంక్షైః=పొం
దబడినస్పృతిగలవాడై; తం=ఆ,
(తుకారంబుపాదసూరతార్థము)
నృపం= దశరథమహారాజును గూ
ర్వి; ఇదం=ఈ; ఉత్తరం=మాటు

మాటును; అబ్రవీత్=చెప్పెను.

అంత వేదంబులనెఱింగిన యా
బుశ్యశృంగుండు, “ఈ దశరథున
కుంబుతోత్పత్తి యే కమంబునం
గల్గు” ననికొంచె మాలోచించి,
ధారణ సామర్థ్యంబు గలవాడు
కావుననంతలోస్పృతినొంది, యా
దశరథున కిట్లు ప్రత్యుత్తరంబు చె
ప్పెను.

అనితాత్పర్యము.

ఇష్టిం తే హం కరిష్యామి పుత్రీయాం పుత్రకారణాత్

అభర్వశిరసి ప్రోక్షైమమంత్రై స్సిద్ధాం విధానతః. ౨

టీక || అహం=నేను; తే=నీకొ
ఱకు; పుత్రకారణాత్=కొడుకుల
నిమిత్తము; పుత్రీయాం=కొడుకుల
గల్గించునదియు; విధానతః=శా
స్త్రమువలన; సిద్ధాం= ఏర్పడినది
యనగు; ఇష్టిం=యాగమును; అభ
ర్వశిరసి=అభర్వశిరస్సు అనెడువేద

మునందు; ప్రోక్షైః=చెప్పబడిన,
మంత్రైః=మంత్రములచే; కరిష్యా
మి=చేసెదను.

నేనునీకుఁగొడుకులుగలుగుటకై,
శాస్త్రసిద్ధంబైపుత్రోత్పత్తినిమిత్తం
బైయున్న, యొక యాగమును, అభ
ర్వశిరస్సునందు జెప్పబడినమంత్రం

౨౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౫

బులచే, జేసెదను. అనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

తతః ప్రాక్రమ్య తామిష్టిం పుత్రీయాం పుత్రకారణాత్
జుహోవ చాగ్నో తేజస్వీ మంత్రదృష్టేన కర్మణా. 3

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; పుత్ర కా	ణా=కమకముచేత, అగ్నో=అ
రణాత్=కొడుకులనిమిత్తము; పు	గ్నిహూత్రమునందు ; జుహోవ
త్రీయాం = కొడుకులకగ్నించున	చ=హూమమునుం జేసెను.
ట్టి; తాం=ఆ; ఇష్టిం= యాగము	అంత, బుత్రనిమిత్తము, పుత్రు
ను, ప్రాక్రమ్య=ఆరంభించి, తేజ	లకగ్నించునట్టి యాయాగము, నా
స్వీ= బ్రహ్మ తేజముగల ఋశ్యశృం	రంభించి, వేదమునందుఁజెప్పఁబడి
గుండు; మంత్రదృష్టేన = వేదముం	నట్లు హూమమునుం జేసెను.
త్రంబులందుఁ బూజఁబడిన; కమక	అనితాత్పర్యము.

తతో దేవా స్స గంధర్వా స్సిద్ధాశ్చ పరమమయః

భాగప్రతిగ్రహార్థం వై సమవేతా యథావిధి. ౪

టీక॥ తతః=అంతట; సగంధర్వాః=	నుటకొఱకు; సమవేతాః=చేరిరి.
గంధర్వులతోఁగూడిన; దేవాః=దే	అంత, దేతతలును, గంధర్వులు
వతలును; పరమర్షయః=శ్రేష్ఠులగు	ను, సిద్ధులును, బ్రహ్మదేవుండును,
ఋషులును; సిద్ధాశ్చ=సిద్ధులును(చ	బరమమయలును , ఆ యాగంబునం
కారంబుచే)బ్రహ్మయును; యథా	దు హవి భాగమును బుచ్చుకొ
విధి=యథాశాస్త్రముగ; భాగప్ర	నుటకై, యొకటిగాఁజేరిరి. అనితా
తిగ్రహార్థం = హవిర్భాగముయొ	త్పర్యము.
క్క (హవిర్భాగమును)బుచ్చుకొ	

తా స్స మేత్య యథాన్యాయం తస్మిన్ సదసి దేవతాః

అబ్రువన్ లోకకర్తారం బ్రహ్మణం వచనం మహత్. ౫

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౦౧

స ౧౫

టీక || తాః = ఆ ; దేవతాః = దేవతలు ; తస్మిన్ = ఆ ; సదసి = యా గసభయందు ; యథాన్యాయం = యథాశాస్త్రముగ ; సమేత్య = చేరి ; లోకకథారం = లోకంబులఁ జేయునట్టి ; బ్రహ్మణం = బ్రహ్మదేవునిగూర్చి ; మహత్ = గొప్పదైన ; వచనం = వాక్యమును ; అబ్రువన్ = చెప్పిరి.

ఆదేవతలందఱు , యథాశాస్త్రంబుగ , నాయాగసదస్సునందుఁ జేరి, లోకంబులంజేయునట్టిబ్రహ్మ దేవునితో, నిట్లని, యొకగొప్పమాటను, జెప్పిరి.

అనితాత్పర్యము.

భగవత్ త్వత్ప్రసాదేన రావణో నామ రాక్షసః
సర్వా న్నో బాధతే వీర్యా చ్ఛాసితం త న్న శక్నుమ్. ౬

టీక || భగవత్ = భగవంతుఁడు ; రావణండు ; రాక్షసః = రాక్షసుఁడు ; త్వత్ప్రసాదేన = నీయనుగ్రహముచేత ; వీర్యాత్ = పరాక్రమమువలన ; నః = మమ్ము ; బాధతే = కాటియపెట్టుచున్నాడు ; తం = వాని ; శాసితం = శిక్షించుటకు ; నశక్నుఁడు ; భగవంతుఁడా ! రావణండును నొకరక్క-సుండు, నీయనుగ్రహమునొంది, పరాక్రమంబుచే, మమ్ములంగాటియ పెట్టుచున్నాడు ; అతని శాసింపమాకు శక్తిలేదు.

అనితాత్పర్యము.

త్వయా తస్మై వరో ద త్తః ప్రీతేన భగవత్ పురా
మానయంత శ్చ త నిత్యం సర్వం తస్య త్సమామహే. ౭

టీక || భగవత్ = భగవంతుఁడు ; వరము ; దత్తః = ఇవ్వఁబడినది. వరా! పురా = మునుపు ; ప్రీతేన = సంయం(అధ్యాహృతము)వ = మేము తసించినట్టి ; త్వయా = నీచేత ; త న్న = ఆరావణునికొఱకు ; వరః = తః = సూచించుచు ; తస్య = ఆరావ

౨౨౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౫

ణునియొక్క; సర్వం=అంతకార్యమును ; తుమామహే = ఓర్పుచున్నాము.

భగవంతుడా! నీవుపూర్వము, సంతోషవిశేషంబున, నతనికి , వ రంబొసంగితివి; మేము, నావరముంబూజింపుచు, వాడుచేసిన యపకారంబుల సంతయు, నోర్పుచున్నాము.

ఉద్వేజయతి లోకాం (స్త్రీ) సుచ్చిత్రితాః ద్వేష్టి దుమతిః
శక్రం త్రిదశరాజానం ప్రధక్షయితు మిచ్ఛతి. ౮

టీక || దుమతిః=దుర్బుద్ధియగు రావణుండు; లోకాః=లోకంబుల ; త్రితాః=మూఱిని ; ఉద్వేజయతి = భీతిఁ జేయుచున్నాడు. ఉచ్చిత్రితాః=గొప్పవారగులోకపాలురను; ద్వేష్టి = ద్వేషించుచున్నాడు. త్రిదశరాజానం=దేవతలకుఁ బ్రభువైన ; శక్రం=ఇంద్రుని; ప్రధక్షయితుం=అవమానించుటకు; ఇచ్ఛతి=కోరుచున్నాడు. ఆరావణుండు , దుర్బుద్ధియై , లోకంబుల భయపడఁ జేయుచున్నాడు; ఉన్నతపదస్థులగు లోకపాలురద్వేషించుచున్నాడు; దేవతలందఱకును బ్రభుండగు నింద్రునవమానింపఁ గోరుచున్నాడు.

అనితాత్పర్యము.

ఋషీ యత్యే సగంధర్వా నసురాః బ్రాహ్మణాం స్తథా
అతిక్రామతి దుధక్షో వరదానేన మోహితః. ౯

టీక || దుధక్షో = ఎదిరింపఁగూడనియారావణుండు; వరదానేన = వరప్రదానముచేత; మోహితః = బడలెఱుంగనివాడై ; ఋషీ = ఋషులను; సగంధర్వాః = గంధర్వులతోఁగూడిన; యత్యే = యక్షులను; అసురాః = రాహువుముదలగునసురులను; తథా = అట్లు ; బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులను; అతిక్రామతి = అవమానించుచున్నాడు. ఆరావణుండు, నీవరముచే నొడలెఱుంగక, యెదిరింపనలవిగాక,

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౩

స ౧౫

ఋషులను, యక్షులను, గంధర్వులను, నవమానించుచున్నాఁడు. లను, అసురులను, బ్రాహ్మణులను అనితాత్పర్యము.

నైనం సూర్యః ప్రతపతి పార్శ్వే వాతి న మారుతః
చలోమిమాళీ తం దృష్ట్వా సముద్రోపి న కంపతే. ౧౦

టీక || ఏనం=ఈ రావణునిగూతం=ఆ రావణుని; దృష్ట్వా=చూచి; సూర్యః=సూర్యుఁడు; నప్రచి; నకంపతే=కదలఁడు. తపతి=చక్కగానెండకాయఁడు ఈ రావణుని మీఁద సూర్యుండు అస్య (అధ్యాహృతము)=ఈరాజెండగాయఁడు; వానిప్రక్కనైన వణునియొక్క; పార్శ్వే=ప్రక్క వాయువువీవనోడు; ఎల్లప్పుడును యందు; మారుతః=వాయువు; జంచలంబులగు తరంగంబులు గల నవాతి=వీచఁడు. చలోమిమాళీ=సముద్రుండును, వానింబూచి, కదలీ=చంచలములగు నలలపట్టి గలకుండు. ల; సముద్రోపి=సముద్రుండును; అనితాత్పర్యము.

తస్యహ న్నో భయం తస్మా ద్రాక్షసా ధ్వోరదశేనాత్
వధాభేం తస్య భగవన్నపా యంకతు మహాసి. ౧౧

టీక || తత్=అందువలన; ధ్వోరదశేనాత్=భయంకరమగుమాడబడుటగల; తస్మాత్=ఆ; రాక్షసాత్=రాక్షసునివలన; నః=మాకు; మహత్=గొప్పదగు; భయం=వెఱపు; అస్త్రీ(అధ్యాహృతము)=కలదు. భగవత్=భగవంతుడా! తస్య=ఆ రావణునియొక్క; వధాభేం=వధముకొఱకు; ఉపాయం=వెరువున; కతుం=చేయుటకు; అహాసి=తగుదువు. కాబట్టి, భయంకరాకారుండుగునారాక్షసునివలన, మాకుగొప్పభయంబుగలిగియున్నది. అతనివధంబగునట్లు వెరువైనెనం జేయవలయును. అనితాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త స్సరై స్సరైస్ శ్చింతయిత్వా తతో బ్రవీత్
 టీక || బ్రహ్మ (అధ్యాత్మ) బ్రవీత్ = దేవతలను గూర్చి, చెప్పెను.
 ము) = బ్రహ్మదేవుడు ; ఏవం = దేవతలను గూర్చి,
 ఈ ప్రకారము ; సరైస్ = సమస్తైః బ్రహ్మదేవులు, డాలోచించి, యా
 సమస్తైః = దేవతలచే ; ఉక్తః = చెప్పెను.
 సమస్తైః = దేవతలచే ; చింతయిత్వా = పట్టెను, దేవతలకిట్లునిచెప్పెను.
 ఆలోచించి ; తతో = ఆపివేట్లు ; అనితాత్పర్యము.

హంతా యం విదిత స్తస్య వధోపాయో దురాత్మనః. ౧౨

టీక || దురాత్మనః = దుష్టస్వప్నము.
భావముగల; తస్య = ఆరావణుని
యొక్క; ఆయం = ఈ; వధోపా
యః = వధమునకు వెరచు; నిధితః =
ఎటుంగఁబడినది . హంత = సంతో
సంతోషము! దుష్టస్వభావుండ
గునారావణుని వధంబునకీయుపా
యంబువోచినది.
అనితాత్పర్యము.

తేన గంధర్వయత్రాణాం చేనదానపరత్వసామ్

అపహ్నోస్తీతి వాగుక్తా తథో య్యుక్తంచ తన్మయా. ౧౩

టీక ॥ తేన=ఆ రావణుని చేత; ట; మయాచ=నా చేతను; త థే=
 గంధర్వయక్షాణాం = గంధర్వుల ఆలాగేయని ఉక్తం=చెప్పబడినది
 కునుయత్కులకును; దేవదానవర ఆరావణుడు, తాను, గంధ
 షాసాం= దేవతలకును దానవులకు ర్వులకును, యక్షులకును, దేవతల
 నురాక్షసులకును; అహం (అధ్యా కును, దానవులకును, రాక్షసులకు
 హృతము)= నేను; అవధ్యః=చం ను, అవధ్యుడు కావలయునని, వ
 పరగూడనివాడుగా; అస్మి=అగు రంబుకోరెను; నేనాలాగే యగు
 దును. ఇతి=అని; వాక్=మాట; గాకయని చెప్పితిని.
 ఉక్తా=చెప్పబడినది. తత్=ఆమా అనితాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౫

స ౧౫

నాకీర్తయ దవజ్ఞానా త్త ద్రక్షో మానుషాం స్తదా
తస్మాత్స మానుషాద్వధ్యో మృత్యునా న్యోస్యవిద్యతే. ౧౪

టీక || తదా = ఆవరమడుగు రుడయిన; మృత్యుః = చంపువాఁ
కాలమందు; తత్ = ఆ; రక్షః = రా డు; నవిద్యతే = లేడు.
క్షుడుగురావణుడు; అవజ్ఞానా ఆరావణుడు, వరమడుగుకా
త్ = అవమానంబు వలన; మాను లమందు, అవమానమగునని యెం
షా = మనుష్యులను; నాకీర్త చి, మనుష్యులవలనఁ దనకుఁ జా
యత్ = చెప్పలేదు. తస్మాత్ = అం చులేకుండునట్లుగ లేదు; కాఁబ
దువలన; సః = ఆరావణుడు; మా ట్టి, వాడు మనుష్యునిచేఁ జంపం
నుషాత్ = మనుష్యునివలన; వ బడు; మఱియెవ్వఁడును, వానింజంప
ధ్యః = చంపఁదగినవాడు; అస్య = లేడు. అనిబ్రహ్మ చేవుడుచెప్పెను.
వీనికి; అన్యః = మనుష్యునికన్నఁగిత అసతాత్పర్యము.

ఏత చ్చౌత్వా ప్రియం వాక్యం బ్రహ్మణా సముదాహృతమ్
దేవా మహాషణ్యై స్సర్వే ప్రహృష్టా హైభవం స్తదా. ౧౫

టీక || బ్రహ్మణా = బ్రహ్మచే స్వాః = మిక్కిలిసంతసించినవారలు;
వునిచే; సముదాహృతం = చెప్పఁ అభవత్ = అయిరి.
బడిన; ప్రియం = సంతోషముగలిగి యిట్లు బ్రహ్మచేవుడు చెప్పఁ
చునట్టి; ఏతత్ = ఈ; వాక్యం = గా, సంతోష జనకంబగు బ్రహ్మ
మాటను; శ్రుత్వా = విని; తదా = అ చేవుని మాటను విని, దేవతలును,
ప్పుడు; తే = ఆ; దేవాః = దేవతలు మహాషణ్యలు నందఱును, మిక్కిలి
ను; మహాషణ్యైః = గొప్పయుమ సంతోషము గలవారైరి.
లును; సర్వే = అందఱును; ప్రహృ అనితాత్పర్యము.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౫

ఏ తస్మి న్నంతరే విష్ణు రుపయాతో మహాద్యుతిః
శంఖ చక్ర గదా పాణిః పీతవాసా జగత్పతిః. ౧౬

టీక || ఏతస్మిన్=ఈ ; అంతః వచ్చెను.

రే=మధ్యమందు; మహాద్యుతిః=ఎ
చ్చైనకాంతిగలవాఁడును; శంఖచ
క్రగదాపాణిః=శంఖము , చక్ర
ము, గద, ఇవి, హస్తములందుఁ గ
లవాఁడును; పీతవాసాః= పసుపు
వన్నె వస్త్రముగలవాఁడును; జగ
త్పతిః= ప్రపంచమునకుఁ బ్రభువు
నైనవిష్ణుః=విష్ణువు; ఉపయాతో=

ఇంతలో, నాపన్న రక్షణంబు
దొరకొనుటం గల్గిన సంతోషవిశే
షంబున నెనుమడించిన కాంతిగలిగి,
నిజ భక్తులం బొరిగొన నెడఁబా
యకకరంబుల శంఖచక్రగదలధరిం
పుచు, పీతాంబరుండును జగన్నా
థుండునగు, విష్ణుదేవుండును చెం
చెను. అని తాత్పర్యము.

బ్రహ్మదౌచ సమా గమ్య తత్ర తస్థౌ సమాహితః

త మబ్రవత్ సురా స్సర్వే సమభిప్రాయ సన్నతాః. ౧౭

టీక || (సః=ఆవిష్టువు); తత్ర=ఆ
యాగశాలయందు; బ్రహ్మదౌచ=

బ్రహ్మదేవునితోను; సమాగమ్య=
కూడుకొని; సమాహితః=సమా

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౨

స ౧౫

ధిగలవాడై; తస్థా=ఉండెను. సు
రాః=దేవతలు; సర్వే=అందఱును;
తం = ఆవిష్టుడేవుని; సమధిష్టు
య=చక్కగాఁ బ్రస్తుతించి; సన్న
తాః = మిక్కిలిచినములై; అబ్బి
వత్=చెప్పిరి.

విష్టుడేవెందు, వచ్చి, బ్రహ్మ
తోఁగూడనచ్చట సమాహితుండై
యుండెను; దేవతలందఱును, ఆవి
ష్టుడేవునింబ్రస్తుతించినములై, యి
ట్లని, పలికిరి.

అనితాత్పర్యము.

తాన్నియోయ్యోమహేవిష్టో లోకానాం హితకామ్యయా

టీక॥ విష్టో=విష్టుడేవుడా! లో
కానాం; లోకములకు; హితకా
మ్యయా = మేలునందిచ్చుచేత;
తాన్ని= నిన్ను = నియోయ్యోమ
హే=ప్రేరేపించెదము.

విష్టుడేవుడా! నమస్తలోకంబు
లకును, మేలుగలుగుటకై, నిన్నొక
కార్యమునందుఁ, ప్రేరేపించెదము.
అనితాత్పర్యము.

రాజ్ఞో దశరథస్య త్వ మయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః. ౧౮
ధర్మస్య వదాన్యస్య మహాసమతేజసః
తస్య భార్యాసు తిస్సమ ప్రోక్తీర్మయపమానుచ. ౧౯
విష్టో పుత్రత్వ మాగచ్ఛ కృత్వాత్మానం చతుర్విధమ్

టీక ॥ విష్టో=విష్టుడేవుడా! అ
యోధ్యాధిపతేః= అయోధ్యానగ
రంబునకుఁ బ్రభువును; ప్రభోః=
రాజ్యపాలన సమర్థుండును; ధర్మః
జ్ఞాన్య=ధర్మంబుల నెఱింగినవాఁడు
ను; వదాన్యస్య = మహాదాతయు
ను; మహావిశేషమతేజసః=గొప్ప
ఋషితోసరియగు తేజస్సు గలవాఁ

డును; రాజ్ఞః=రాజునగు; దశర
థస్య=దశరథునకు; తస్య = అదశ
రథునియొక్క; ప్రోక్తీర్మయపమా
ను=ప్రే, శ్రీ, కీర్తి, యను దత్తు
కూతులతో సరివచ్చునట్టి; తిస్స
మ=మువ్వలైన; భార్యాసుచ=భా
ర్యులందును; త్వం=నీవు; ఆత్మానం=
స్వరూపమును; చతుర్విధం= నా

౨౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౫

లుగు భాగములు గలవానిగా; కృత్వా=చేసికొని; పుత్రత్వం=కొడుకగుటను; ఆగచ్ఛ=పొందుమా.

విష్ణుదేవుడా! సమస్త ధర్మంబుల నెఱింగి, మహాదాతయై, మహాషితుల్యుండై, రాజ్యమును యథాన్యాయంబుగఁ బాలింపసమర్థుండై, యయోధ్యానగరంబున

కుఁబ్రభువై, యున్న, దశరథమహారాజునకు, ప్రీతి కీర్తనలతో సరివచ్చు, నతని, మువ్వరి భార్యలందును, నీవు, స్వరూపమును, నాలుగుభాగంబులుగా వించికొని, నలువురుకొడుకులుగా, జనింపుము. అని తాత్పర్యము.

తత్ర త్వం మానుషో భూత్వా ప్రవృద్ధం లోకకంటకమ్. ౨౦
అవధ్యం దైవతై ర్విష్ణో సమరే జహి రావణమ్

టీక || విష్ణో=విష్ణుదేవుడా; త్వం=నీవు; తత్ర = ఆదశరథభార్యలందు; మానుషః=మనుష్యుడుగా; భూత్వా=అయి; ప్రవృద్ధం=వరబలంబున, మిక్కిలివృద్ధిబొందిన వాఁడును; లోక కంటకం=లోకంబులకు శత్రువును, దైవతై=దేవతలచేత; అవధ్యం=చంపఁగూడని వాఁడునగు; రావణం=

రావణుని; సమరే=యుద్ధమునందు; జహి=చంపుము.

విష్ణుదేవుడా! నీవాదశరథ భార్యలందు, మనుష్యుడైపుట్టి, వరబలంబున నభివృద్ధి నొందినవాఁడును, లోకకంటకుండును, దేవతలకవధ్యుండునగు, రావణుని, యుద్ధంబునం జంపుము.

అని తాత్పర్యము.

సహి దేవాంశ్చ గంధర్వాన్ సిద్ధాంశ్చ మునిసత్తమాన్. ౨౧
రాక్షసో రావణో మూర్ఖో వీర్యోత్సేకేన బాధతే

టీక || రాక్షసః = రాక్షసుండును; మూర్ఖః=జ్ఞానహీనుండునగు; సః=ఆ; రావణః = రావ

ణుడు; వీర్యోత్సేకేన= పరాక్రమాతిశయముచే; దేవాంశ్చ=దేవతలను; గంధర్వాన్ = గంధర్వు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౯

స ౧౫

లను; సిద్ధాంశ్చ=సిద్ధులను; మునిస గు నారావణుండు, పరాక్రమాతి
త్తమా=మునిశ్రేష్ఠులను; బాధ శయంబున, దేవతలను, గంధర్వు
లేహి= కాజీయపెట్టుచున్నాడు. లను, సిద్ధులను, మునిశ్రేష్ఠులను,
గదా! గాజీయపెట్టుచున్నాడు.

రాక్షసుండును మాఖిండున అని, తాత్పర్యము.

ఋషయశ్చ తత స్తేన గంధర్వాప్సరస స్తథా. ౨౨

క్రీడంతో నందనవనే క్రూరేణ కిల హింసితాః

టీక|| తతః=ఆపరాక్రమాతిశ తాఃకిల=చాధింపబడిరిగదా!
యమువలన; క్రూరేణ=క్రూరుడై ఆరావణుండు, క్రూరస్వభా
న; లేన=ఆరావణునిచేత; ఋష వుండగుటంజేసి, ఋషులను, నందన
యశ్చ=ఋషులును; తథా=అట్లు; వనమందు, గంధర్వులంగూడివిహ
నందనవనే = నందనవనంబునును రింపుచున్న, యప్సరసలనుం గాజీ
ద్యావవనమునందు; క్రీడంతః (లింగ యపెట్టెను; కాపుర, నీవవశ్యంబు
వ్యత్యయమాషము)=క్రీడించుచు వానింజంపవలయు.
న్నట్టి; గంధర్వాప్సరసః=గంధర్వు అని, తాత్పర్యము.
లతోఁగూడినయప్సరసలను; హింసి

వధార్థం వయ మాయాతా స్తస్య వైమునిభిస్సహ. ౨౩

సిద్ధగంధర్వయతౌశ్చ తత స్త్వాం శరణం గతాః

టీక|| తస్య= ఆరావణునియొ యంచ=మేమును; మునిభిస్సహ=
క్క- ("వై" అనునదిపాదపూరణా మనులతోఁగూడ; ఆయాతాః=వ
ధము); వధార్థం=వధముకొ చ్చినాము. తతః=అందుకై; శర
ణకు; సిద్ధగంధర్వయతౌశ్చ=సిద్ధ ణం=రక్షకుండనగు; త్వాం=నిన్ను;
లునుగంధర్వులునుయత్తులును; వ గతాః=పొందితిమి.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౫

ఆరావణనివధముకొఱకు, యే, రక్షకుండగునిన్నుఁబొందితిమి.
క్షుగంధర్వసింధులును, మునులును, మే అని, తాత్పర్యము.
మును, మీకడకు, వచ్చితిమి; అందుకై

త్వం గతిః పరమా దేవ సర్వేషా న్నః పరంతప. ౨౪
వధాయ దేవశత్రూణాం నృణాం లోకే మనః కురు

టీక || పరంతప = శత్రువులఁదపింపఁ లోకమందు; మనః = మనస్సును; కు
జేయునట్టి; దేవ = విష్ణుదేవుడా! రు = చేయుము.
నః = మాకు; సర్వేషాం = అందఱు శత్రుఁజయుండవగువిష్ణుదేవుఁ
కు; త్వం = నీవు; పరమా = ముఖ్యమై డా! నీవు, మాకందఱకును, బరమగ
నః గతిః = ఉపాయమవు; దేవశ తివి. రాక్షసులవధంబుకొఱకు, మను
త్రాణం = రాక్షసులయొక్క; వ ప్య లోకంబున నవతరింప, నిచ్చ
ధాధణం = వధముకొఱకు; నృ గొనుము. అని, దేవతలుచెప్పిరి.
ణాం = మనుష్యులయొక్క; లోకే = అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ము క్తస్తు దేవేశో విష్ణు స్త్రిదశపుంగవః. ౨౫
పితామహపురోగాం స్తాన్ సర్వలోకనమస్కృతః
అబ్రవీ త్త్రిదశాన్ సర్వాన్ సమేతాన్ ధర్మసంహితాన్. ౨౬

టీక || దేవేశః = దేవతలకుఁబ్ర తాన్ = చేరినవారును; ధర్మసం
భువును; త్రిదశపుంగవః = దేవతల హితాన్ = ధర్మముతోఁగూడిన
లో శ్రేష్ఠుఁడును; సర్వలోక నమ వారునగు; తాన్ = ఆ; పితామహ
స్కృతః = సమస్తలోకంబులచేన పురోగాన్ = బ్రహ్మ మొదలుగాఁ
మస్కరింపఁబడినవాఁడునగు; విష్ణు గల; త్రిదశాన్ = దేవతలను; స
స్తు = విష్ణుదేవుఁడును; ఏవం = ఇట్లు; ర్వాన్ = అందఱనుం గూచి; ఆబ్ర
ఉక్తః = చెప్పఁబడినవాఁడై; సమే వీత్ = చెప్పెను.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧

స ౧౫

దేవతలీప్రకారము దన్నుచా) గు,విష్ణుదేవుండు, ఆసదస్సునందుఁ
ధింపఁగా, దేవతావిఘండును, శేరియున్న,ధర్మిష్ఠులగు, బ్రహ్మ,
దేవశ్రేష్ఠుండును,సమస్తలోకంబు మొదలైన,దేవతల నందఱుంబూచి,
లచే నమస్కరింపఁబడిన వాఁడున యిట్లనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

భయం త్యజత భద్రంవో హితార్థం యుధి రావణమ్
సపుత్రపౌత్రం సామాత్యం సమిత్రజ్ఞాతిబాంధవమ్. ౨౭
హత్వా కూరం దురాత్మానం దేవషీఠాం భయావహమ్
దశవక్ష సహస్రాణి దశవక్ష శతానిచ. ౨౮
వత్స్య మిమానుషే లోకే పాలయ్ పృథివీమిమామ్

టీక || యాయం(అధ్యాహృతము)=మీరలు;భయం=వెఱపును; గు;రావణం=రావణుని; యుధి=యుద్ధమునందు; హత్వా=చంపి;దశ=పది; వక్ష=సహస్రాణి=వేల సంవత్సరంబులను; దశ=పది; వక్ష=శతానిచ= నూఱుసంవత్సరంబులను (పదునొకండువేలసంవత్సరంబులనుట); ఇమాం=ఈ;పృథివీం=భూమిని;పాలయ్=పాలింపుచు; మిమానుషే=మనుష్యసంబంధియగు;లోకే=భూలోకమందు; వత్స్యమి=వాసముచేసెదను.
దేవతలారా! మీరలుభయంబు విడువుఁడు; మీకుమంగళంబగుగాక;మీమేలుకొఱకు, కూరుండై,దు

౨౯-౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౫

ప్రస్వభావుండై, దేవతల ఋషుల | లను, జంపి, మనుష్యలోకంబున, నీ
వెఱపించుచున్న, రావణుని, వాని | ధూమిఁబాలింపుచు, బదునొకండు
కొడుకులను, మనుమలను, మంత్రుల | వేలవత్సరంబు, బుండెవను. అని, చె
ను, మిత్రులను, జ్ఞాతులను, బంధువు | ప్పును. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం చత్వా వరం దేవో దేవానాం విష్ణు రాత్నవాక్. ౨౯
మానుషే చింతయామాస జన్మధూమి మథాన్మనః

టీక॥ దేవో=సృష్టిస్థితి లయం | నుష్యలోకంబునందు; ఆత్మనః=త
బులచే, గ్రీకించునట్టి (“దేవ్యదేవ | నకు; జన్మధూమిం=పుట్టుటకుఁద
నే” అను ధాతువునంబుట్టినది); ఆ | గుప్తానమును; చింతయామాస=ఆ
త్మవాక్=జీవాత్మలుగల (జీవాత్మ | లోచించెను.
లకాధారధూతుండైనయనుట; దే | సృష్టిస్థితిలయంబులం గ్రీకించు
నినెది గలిగి యున్నదో, దానికది | చు, సమస్తజీవాత్మలకు నాధార
యాధారమనుటస్పష్టము.) ; వి | యాతుండైయున్న, విష్ణుదేవుం, తీవ్ర
ష్టుః=విష్ణుదేవుఁడు; దేవానాం= | కారము దేవతలకు వరంబొసంగి,
దేవతలకు; ఏవం=ఈ ప్రకారము; వ | యంత, మనుష్యలోకంబునందుఁ,
రం=వరమును; చత్వా=ఇచ్చి; అ | దానుబట్టుటకుందగు నిరవునాలో
థ = అటుపిమ్మట; మానుషే=మ | చించెను. అని, రాత్పర్యము.

తతః పద్మపలాశాక్షః కృత్వాత్మానం చతుర్విధమ్. ౩౦
పితరం రోచయామాస తదా దశరథ స్సృపమ్

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; తదా= | ధం=నాలుగుభాగములుగలవానిఁ
అప్పుడు; పద్మపలాశాక్షః=తమ్మి | గా; కృత్వా=చేసికొని; సృపం=
తేకులపంటి కండ్లుగల విష్ణుదేవుఁ | రాజైన; దశరథం=దశరథుని; పిత
డు; ఆత్మానం=తన్ను; చతుర్వి | రం=తండ్రినిగా; రోచయామా

స=ఇచ్చించెను.

అంత, నపుడు, తమ్మి తోకులం
బోలునయనంబులు గలవిష్ణుదేవుఁ
డు, తన్నునాలుగుభాగములుగాఁ

శేసికొని, దశరథమహారాజుం దన

కుఁడంద్రోగా, నిచ్చించెను.

అని, తాత్పర్యము.

తతో దేవా స్సగంధర్వా స్సరుద్రా సాప్సరోగణాః

స్తుతిభి ర్దిప్య రూపాభి స్తుప్తుపు ర్మధుసూదనమ్. ౩౦

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; సగంధ
ర్వాః=గంధర్వులతోఁగూడినవారు
ను; సరుద్రాః=రుద్రులతోఁగూడిన
వారును; సాప్సరోగణాః=అప్సర
సలసమూహముతోఁ గూడినవారు
నగు; దేవాః = దేవతలు; దివ్యరూ
పాభిః=దివ్యంబగునాత్మస్వరూపం
బుగుఱించిన; స్తుతిభిః=స్తోత్రముల

చేత; మధుసూదనం=“మధు”అను
రాక్షసునింజంపిన విష్ణుదేవుని; తుప్తు
పుః=స్తుతియించిరి.

అంత, గంధర్వులును, ఏకాదశరు
ద్రులును, దేవతలును, అప్సరసలు
ను, దివ్యాత్మవిషయకంబులగు స్తో
త్రంబుల, విష్ణుదేవుని, బ్రస్తుతించిరి.
అని, తాత్పర్యము.

త ముద్ధతం రావణ ముగ్రతేజసం

ప్రవృద్ధదర్పం త్రిదశేశ్వరద్విషమ్

విరావణం సాధు తపస్వీకంటకం

తపస్వీరా ముద్ధర తంభయాచహమ్. ౩౧

టీక॥ తం = ప్రసిద్ధుఁడును; ఉద్ధ
తం=గర్వించినవాఁడును; ఉగ్రతేజ
సం= భయంకరమగుపరాక్రమము
గలవాఁడును; ప్రవృద్ధదర్పం=వరబ
లంబున, వృద్ధిఁబొందిన గర్వముగల
వాఁడును; త్రిదశేశ్వరద్విషం = దే

వేంద్రునకుశత్రువును; విరావణం=
లోకంబుల, మొఱియినట్లు సేయు
వాఁడును; తపస్వీకంటకం=తపస్సు
సేయువారికి శత్రువును; (గనుకనే)
తపస్వీనాం=తపస్సు సేయువారల
కు; భయావహం= వెఱపుగల్గించు

౨౪౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౫

<p>వాఁడునగు;తం = ఆ;రావణం = రావణుని;సాధు = చక్క-గా;ఉద్ధర = ఉద్ధరించునము సేయుము.</p> <p>విష్ణుదేవుడా! సమస్తలోకంబులంబ్రసిద్ధుడై;వరబలంబున,నినుమడించినగర్వంబుగలిగి,భయంకరంబగుపరాక్రమంబున లోకంబులనన్ని</p>	<p>యుమొఱివిడంజేయుచు,తపస్సుసేయువారలకుశత్రువై,భయంబులుట్టింపుచు, దేవేంద్రునిదేవునిచి, యుండు, నారావణునింబుత్రపాత్రాదినహితంబుగాఁ జంపుము.</p> <p>అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

త మేవ హత్వా సబలం సచాంధ్రవం
 విరావణం రావణ మగ్ర్యపౌరుషమ్
 స్వలోక మాగచ్ఛ గతజ్వర శ్చిరం
 సురేంద్రగుప్తం గతదోషకల్మషమ్. ౩౩

<p>టీక సురేంద్ర = దేవశ్రేష్ఠుడా! సబలం = సైన్యముతోఁగూడినవాఁడును; సచాంధ్రవం = బంధువులతోఁగూడినవాఁడును; విరావణం = లోకంబుల, మొఱివిడునట్లు సేయువాఁడును; అగ్ర్యపౌరుషం = శ్రేష్ఠ మైన మగఁటిమిగలవాఁడును; తం = ఆ; రావణమేవ = రావణునిమాత్రము(విభీషణునింజంపకయనుట); హత్వా = చంపి; గతజ్వరః = పోయినవ్యధగలవాఁడవై; చిరం = పురాతనమును; గుప్తం = రహస్యమును; గతదోషకల్మషం = పోయినదోషంబులనుకల్మ</p>	<p>షముగలదియునగు; స్వలోకం = వైకుంఠమును; ఆగచ్ఛ = పొందుము. దేవశ్రేష్ఠుండవగువిష్ణుదేవుడా! శ్రేష్ఠంబగుమగఁటిమిగలిగి, లోకంబులన్నియు మొఱివిడంజేయుచున్న, యారావణునిమాత్రము, వాని సైన్యములతోను చాంధ్రవులతోనుంజంపి, గతవ్యధుండవై, పురాతనంబును, రహస్యంబును, నిదోషంబునగు, వైకుంఠమునకురమ్ము. అని, ఆదేవతలువిష్ణుదేవుని, స్తుతియించిరి.</p> <p>అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౯౫

స ౧౬

ఇత్యాషేఁ, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, పంచదశ స్సర్గః.

ఇది, స్తుష్టార్థము. .

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంభ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండపంచదశస్సర్గః టీక,
ముగిసినది.

అథ

పో డ శ స గ్గ ప్రా ర ం భః.

తతో నారాయణో దేవో నియుక్త స్సురసత్తమైః

జానన్నపి సురానేవం శ్లాఙ్గం వచన మబ్రవీత్. ౧

టీక తతః=ఆ; దేవః=సృష్టిస్థి	వచనం=మాటను; అబ్రవీత్ =పలి
తిలయములచేఁగ్రీడించునట్టి; నారా	కెను.
యణః=సృష్టికేఁబూర్వము, జలము	అంత, సృష్టిస్థితిలయంబులంగీ
లేస్తానముగాఁగల (సమస్తకారణ	డించువాఁడును, సృష్టికేఁబూర్వము
భూతుండగుననుట) విష్ణుదేవుఁడు;	జలంబులశయనించియుండువాఁడు
సురసత్తమైః=దేవశ్రేణులచే; ని	నగువిష్ణుదేవుండు, దేవతలచేఁచా
యుక్తః = ప్రేరేపింపబడినవాఁ	ధిఁతుఁడై, తనకురావణవధోపా
డై; జానన్నపి=ఎఱింగినవాఁడయ్యె	యంబు దెలిసియున్నను, దేవతలం
ను; సురా=దేవతలనుగూచిఁ;	గూచిఁ, యిట్లని, మధురంబగుమా
ఏవం=ఇట్లు; శ్లాఙ్గం=మధురంబైన;	టంబెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

ఉపాయః కో వధే తస్య రావణస్య దురాత్మనః

య మహంతం సమాస్థాయ నిహన్యా మృషికంటకమ్. ౨

౨౯౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

టీక అహం=నేను; యం=	యం=ఉపాయము; కః=ఏది?
ఏయూపాయమును; సమాస్థాయం=	ఏయూపాయంబునాశ్రయించి,
ఆశ్రయించి; ఋషికంటకం=ఋ	ఋషులకుశత్రుండగు నారావణు
షులశత్రువుగను; తం=ఆరావణుని;	నింజంపగలనో, దుష్టస్వభావుండ
సహన్యాం=చంపుచునో; దురాత్మ	గు రావణునివధంబునకై, యట్టి
నః=దుష్టస్వభావుండగు; తస్య=	యూపాయంబునాకుఁజెప్పవలయు
ఆ; రావణస్య=రావణునియొక్క;	ను. అనిపలికెను.
వధే=వధమునందు; సః=ఆ; ఉపా	అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తా స్సురా స్సర్వే ప్రత్యూచ ర్వస్తు మవ్యయమ్

టీక సురాః=దేవతలు; స	దులుసెప్పిరి.
ర్వే=అందఱు; ఏవం=ఇట్లు; ఉ	ఈప్రకారము విష్ణుదేవుండడు
క్తాః=చెప్పఁబడినవారలై; అవ్య	గంగా, దేవతలందఱు, నాశరహి
యం=నాశములేని; విష్ణుః=విష్ణు	తుండగునావిష్ణు దేవున, కిట్లని, బదు
దేవునిఁగూచి; ప్రత్యూచః=బ	లువల్లి-రి. అని, తాత్పర్యము.

మానుషీం తను మాస్థాయ రావణం జహి సంయుగే. ౩

టీక మానుషీం=మనుష్యసం	హి=చంపుము.
బంధియగు; తనుం=దేహమును; ఆ	మనుష్యదేహంబునొంది, యుద్ధ
స్థాయం=పోండి; సంయుగే=యుద్ధ	మునందు, రావణునిం, జంపుము.
మునందు; రావణం=రావణుని; జ	అని, తాత్పర్యము.

స హి తేపే తప స్తీవం దీర్ఘకాల మరిందమ
యేన తుష్టో భవ ద్రుష్టో లోకకృల్లోకపూర్వజః. ౪

టీక || అరిందమ = శత్రువులంజంపునట్టివిష్ణుదేవుడా! సః=ఆరావ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౯

స ౧౬

ఋణుఁడయేన=ఏతపస్సుచేతను; లోకకృత్=లోకంబులఁజేయువాఁడు
ను; లోకపూర్వజః=లోకంబులక
న్నముందు పుట్టినవాఁడునగు; బ్ర
హ్మ=బ్రహ్మ దేవుఁడు; తుష్టిః=సం
తసించినవాఁడు; అభవత్=ఆయె
నో; తీవ్రం=తీర్ణమగు; తత్(అధ్యా
హృతము)=ఆ; తపః=తపస్సును;

దీర్ఘకాలం=బహుకాలము; తేహే
హి = తపించెనుగాదా!
• ఆరావణుఁడు, బహుకాలము,
తీర్ణంబగుతపస్సుచేసెను; దానంజే
సి, లోకంబులకన్నముందుపుట్టినమ
స్త్రలోకంబులఁ బుట్టించునట్టిబ్రహ్మ
దేవుఁడుసంతసించినవాఁడయ్యెను.
అని, తాత్పర్యము.

సంతుష్టః ప్రదదౌ తస్మై రాక్షసాయ వరంప్రథుః
నానావిధభ్యో భూతేభ్యో భయన్నాస్యత్ర మానుషాత్. ౫

టీక॥ ప్రథుః=వరంబులనిచ్చుట
యందు సమర్థుఁడైన, బ్రహ్మదే
వుఁడు; సంతుష్టః=సంతసించినవా
డై; తస్మై=ఆ; రాక్షసాయ=రా
క్షసుండగు రావణునికొఱకు; మా
నుషాత్=మనుష్యునికన్న; అన్య
త్ర=ఇతరస్థలములందు; నానావిధే
భ్యః=పలు దెఱంగులుగల; భూతే
భ్యః=పాఞ్జులవలన; భయం=వె

ఱపు; న=లేదు; ఇతి(అధ్యాహృత
ము)=అని; వరం=వరంబును; ప్రద
దౌ=ఇచ్చెను.
వరదానంబుల సమర్థుండగు
బ్రహ్మదేవుఁడు, సంతసించి, ఆరా
వణాసురునకు, మనుష్యుఁడుతక్కు
దక్కినసమస్తభూతంబుల వలనను
భయంబులేదని, వరంబొసంగెను.
అని, తాత్పర్యము.

అవజ్ఞాతాః పురా తేన వరదానే హి మానవాః

టీక॥ పురా=మునుపు; వరదా
నే=వరముయొక్క-(వరమును)యి

చ్చుటయందు; తేన=ఆరావణునిచే
త; మానవాః=మనుష్యులు; అవజ్ఞా

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

తాహి = అవమానింపఁబడిరిగదా! "వీరలెంతమాత్రము". అని, యవమానబుద్ధితోఁజూచెను.

మునుపు, బ్రహ్మవరమిచ్చునట్టి అని, తాత్పర్యము.
కాలమునందు, నతఁడు, మనుష్యుల,

ఏవం పితామహా తస్మా ద్వరం ప్రాప్య స దర్శితః. ౬
ఉత్సాదయతి లోకాన్ (స్త్రీ) స్త్రీయశ్చాప్యప కర్షతి

టీక॥ ఏవం = ఇట్లు; తస్మాత్ = అపకషణి = అపహరింపుచున్నాఁడు.
అ; పితామహాత్ = బ్రహ్మదేవుని
లన; వరం = వరమును; ప్రాప్య = ఇహారావణుండు, బ్రహ్మదేవుని
పొంది; సః = ఆరావణుండు; దపి = వలనవరంబునొంది, గర్వించి, ము
తః = గర్వించినవాఁడై; లోకాన్ = ల్లోకంబులనశింపఁ జేయుచున్నాఁ
లోకములను; త్రీ = మూడింటిసె; డు; (స్త్రీ)లనందఱనుంజెఱగొనుచు
ఉత్సాదయతి = నశింపఁజేయుచున్నాఁడు.
న్నాడు. (స్త్రీ)యశ్చాపి = (స్త్రీ)లను; అని, తాత్పర్యము.

తస్మా త్తస్య వధో దృష్టో మానుషేభ్యః పరంతప. ౭

టీక॥ తస్మాత్ = అందువలన; అందువలన, నారావణునకు,
మానుషేభ్యః = మనుష్యులవలన; త మనుష్యులవలనం, బావు, సిద్ధము.
స్య = ఆరావణునకు; వధో = చావు; అని, దేవతలుచెప్పిరి.
దృష్టః = చూడఁబడినది (నిశ్చయిం అని, తాత్పర్యము.
పఁబడినదనుట).

ఇత్యేత ద్వచనం శ్రుత్వా సురాణాం విష్ణు రాక్షసాన్
పితరం రోచయామాస తదా దశ రథం నృపమ్. ౮

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౯

స ౧౬

టీక॥ ఇతి=ఈప్రకారము; అత్త	చ్చించెను.
వాక్=జీవులకాధార భూతుండై	ఈప్రకారము, సమస్తజీవులకు
న; విష్ణుః=విష్ణుదేవుడు; సురా	నాధార భూతుండగు విష్ణుదేవుం
ణాం=దేవతలయొక్క; ఏతత్=	డు, దేవతలమాటలంతయు విని, య
ఈ; వచనం=మాటను; శ్రుత్వా=	ప్పుడు, మనుష్యరూపంబుననవతరిం
విని; తదా=అప్పుడు; నృపం=రా	చుటకు, దశరథమహారాజునుం, దన
జైన; దశరథం=దశరథుని; పితరం=	కుండ్రుగొడిగోచెను.
తండ్రినిగా; రోచయామాస=ఇ	లని, తాత్పర్యము.

స చాప్య పుత్రో నృపతి స్రస్త్రిక్ కాలే మహాద్యుతిః
అయజత్పుత్రియా మిష్టిం పుత్రేపు రరిసూదనః. ౯

టీక॥ తస్మిక్=ఆ; కాలే=కాల	ను; అయజత్=యజించెను.
మందు; అపుత్రః = కొడుకులులేని	ఆకాలమునందే, గొప్పకాంతిగ
వాఁడును; మహాద్యుతిః = గొప్ప	లిగినమస్తత్రపులంజంపునట్టియా
కాంతిగలవాఁడును; అరిసూదనః=	దశరథమహారాజును, దనకుండ్రు
శత్రువులంజంపువాఁడునగు; సః=	కులులేకుండుటంచేసి, కొడుకులంబ
ఆ; నృపతిశ్చాపి=దశరథమహారా	డయగోరి, పుత్రప్రదంబగుయాగ
జును; పుత్రేపుః=కొడుకులయంది	ముజేసెను.
చ్చగలవాడై; పుత్రియాం=కొడు	అని తాత్పర్యము.
కులం గల్గించునట్టి; ఇష్టిః=యాగము	

స కృత్వా నిశ్చయం విష్ణు రామత్యచ పితామహమ్
అంతర్ధానం గతో జేవైః పూజ్యమానో మహర్షిభిః. ౧౦

టీక॥ సః=ఆ; విష్ణుః=విష్ణుదేవుం	త్వా=చేసి; పితామహంచ=బహు
డు; నిశ్చయం= ఏర్పాటును; కృ	దేవుని (చకారముచే) దేవతలను; ఆ

మంత్ర్య=వీడ్కొని; దేవై=దేవ
తలచేతను; మహాపిఠి=పూజ్య
లగు ఋషులచేతను; పూజ్యమా
నః=పూజింపఁ బడుచున్నవాడై;
అంతర్ధానం = మఱుఁగు పాటు
ను; గతః=పొందెను.

ఆవిష్టుదేవుండు “మనుష్యులయం
దేయవలసిందెదను” అనినిశ్చయిం
చి, బ్రహ్మ దేవునివీడుకొని, దేవతల
చేతను మహాఘోరచేతనుంబూజిం
పఁబడుచు, నంతర్ధానంబు, నొం
దెను. అని, తాత్పర్యము.

తతోవై యజమానస్య పావకా దతులప్రభమ్
ప్రాదుర్భూతం మహాదుర్భూతం మహావీర్యం మహాబలమ్. ౧౧
కృష్ణరక్తాంబరధరం రక్తాస్యం చందుభిస్సవమ్
స్నిగ్ధహర్యక్షతనుజ త్కృశుశ్రవరమూర్ధజమ్. ౧౨
శుభలక్షణ సంపన్నం దివ్యాభరణ భూషితమ్
తైలశృంగ సముత్పేథం దృప్తశార్దూల విక్రమమ్. ౧౩
దివాకర సమాకారం దీప్తానల శిఖోపమమ్
తప్తజాంబూనదమయీం రాజతాంత పరిచ్ఛదామ్. ౧౪

దివ్యపాయససంపూర్ణాం పాత్రీం పత్నీ మివ ప్రియామ్
ప్రగృహ్యవిఫులాందోర్భాగ్యం స్వయంమాయామయీమివ.౧౫

టీక॥తతః=ఆపిమ్మట; అతుల
ప్రభం=సరి లేనికాంతిగలదియును;
మహావీర్యం=గొప్పపరాక్రమముగ
లదియును; మహాబలం=గొప్పబల
ముగలదియును; కృష్ణరక్తాంబరధ
రం = నలుపు నెఱుపునుంగలసినవ
స్త్రము ధరించినదియును; రక్తా
స్యం =ఎఱునిముఖముగలదియును;
దుందుభిస్వనం= భేరియొక్కధ్వని
వంటిధ్వనిగలదియును; స్నిగ్ధహార్య
క్షతనుజత్నశ్రుప్రవరమూర్ధజం ,
స్నిగ్ధ=సుందరములైన, హార్యక్ష=
సింహముయొక్క, తనుజ=వెండ్రు
కలవంటివెండ్రుకలును, శ్నశ్రుప్రవ
ర=శ్రేష్ఠములైన మీసములవంటిమీ
సములును,మూర్ధజం=తలవెండ్రుక
లవంటితలవెండ్రుకలునుంగలదియు
ను; శుభలక్షణసంపన్నం=మంగళ
కరంబులగు సాముద్రికలక్షణంబుల
తోఁ గూడినదియును; దివ్యాభరణ
భూషితం = స్వర్ణమునందుఁబుట్టిన
యాభరణంబులచేసలంకరింపఁబడి
నదియును; శైలశృంగసముత్పేధం=

పర్వతశృంగముయొక్క పొడవునం
టిపొడవుగలదియును; దృప్తశార్దూ
లవిక్రమం= గర్వించినపెద్దపులియొ
క్క పరాక్రమమువంటి పరాక్రమ
ముగలదియును; దివాకరసమాకా
రం=సూర్యునతోసమానంబగురూ
పముగలదియును; దీప్తానలఘోప
మం= మండుచున్నసిప్పుమంటతోస
మానమగునదియును; మహాత్ =
గొప్పదైన; ధూతం = పురుషరూ
పంబగుధూతము; తప్తజాంబూన
వమయీం= కరంకఁదెట్టినబంగార
మువికారమైనదియును; రాజతాం
తపరిచ్ఛదాం=వెండిచేఁజేయఁబడి
నతైఘూత గలిగినదియును; దివ్య
పాయససంపూర్ణాం= స్వర్ణము
నందుఁబుట్టిన పాయసముచే నిండి
నదియును; మాయా మయీమివ
(స్త్రీతాం) = మాయామయ ము
నునట్లున్నదియును; విఫులాం=పెద్ద
దియు నగు; పాత్రీం = కలశ
మును; ప్రియాం = ప్రియురాలగు;
పత్నీమివ= భార్యనుంబోలె; స్వ

యం=తానే; దోఢ్యాం=బాహువులచేత; పరిగృహ్య=ఎత్తికొని; యజమానస్య=యాగముసేయుచున్నదశరథునియొక్క (“వై” అనునది పాదపూరణార్థము) ; పావకాత్= అగ్నిహోమాశ్రమవలన; పాద్రుధూతం=బయలు వెడలెను.

అంత, సరిలేనికాంతియుంబరాక్రమంబును బలంబునుం గలిగి, ఎటు పు నలుపునుం గలసినవస్త్రంబుగట్టి, యెఱుఱిముఖంబును భేరిధ్వనిన మానంబగు కంఠధ్వనియునుం గల్గి, సింహకేశంబులం బోలిననోమంబులునుమీసంబులునుదలవెండ్రుకలును మనోహరంబులైప్రకాశింప, శుభలక్షణసహితంబై, స్వర్గంబునుండుంబు

ట్టినయాభరణంబులధరించి, పర్వతశృంగంబుంబోలెనమున్నతంబై, మదించిన పెద్దపులికి సాటియగుడు, సూర్యునితోను మండుచున్న నిప్పు మంటతోను సరివచ్చునాకారమునం దేజరిల్లు నొకగొప్పధూతము, పురుషరూపంబుతో, యాగముసేసేడునాదశరథుని యగ్నిహోమాశ్రమంబుననుండి, తవ్వంబగు బంగారముతోఁజేయఁబడిన, వెండిమూతగలిగి, దివ్యపాయసపూణంబై, మాయామయంబొ యన్న ధైన్యదగి యున్నయొక్క పాత్రమును, బ్రయభార్యంబోలె, బాహువులఁగదియంబట్టి, బయలు వెడలెను.

అని, తాత్పర్యము.

సమవేక్ష్యా బ్రవీ చ్ఛాక్య మిదం దశరథం సృపమ్

ప్రాజాపత్యం నరం విద్ధి మా మిహ భ్యాగతం సృప. ౧౬

టీక|| తత్ (అధ్యాహృతము)= ఆధూతము; సృపం=రాజైన; దశరథం=దశరథుని; సమవేక్ష్య=చూచి; “సృప=రాజా! ఇహ=ఇచ్చటికి; అభ్యాగతం=వచ్చిన; మాం=న

న్ను; ప్రాజాపత్యం=ప్రాజాపతియొద్దనుండివచ్చిన; నరం=పురుషునిఁగా; విద్ధి=తెలిసికొనుము” ఇదం=ఈ; వాక్యం=మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను.

ఆహూతము, దశరథమహారా | వచ్చినపురుషునిగా నెఱుంగుము”
బంటూచి, “రాజా ! ఇచ్చటికి వ | అనిచెప్పెను.
చ్చిననన్నుఁ బ్రజాపతియొద్దనుండి | అని, తాత్పర్యము.

తతః పరం తదా రాజా ప్రత్యువాచ కృతాంజలిః
భగవన్ స్వాగతం తేస్తు కిమహం కరవాణి తే. ౧౭

టీక॥ తతఃపరం=అపిమ్మట; త | చేయుదును. ఇతి=(అధ్యాహూత
దా=అప్పుడు; రాజా=దశరథమ | ము)అని; ప్రత్యువాచ=బనులుపలి
హారాజు; కృతాంజలిః=చేయఁబ | కెను.
డిన చేమోడ్పు గలవాఁడై; “భగ | అంత, నప్పుడు, దశరథమహారా
వన్ = భగవంతుఁడా ! తే=నీకు; జుచేమోడ్పుగీలించి, “భగవంతుఁ
స్వాగతం = సుఖముతోడిరాక; అ | ఁడా ! నీకు స్వాగతంబగుఁగాక! నీకు
స్తు=అగుఁగాక ! తే = నీకు; అ | నేనేమిసేయును, నాసతిమ్ము” అని,
హం=నేను; కిం=ఏమి; కరవాణి= | బనులుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

అథో పున రిదం వాక్యం ప్రాజాపత్యో నరోబ్రవీత్

టీక॥ అథో=అపిమ్మట; ప్రాజా | ప్పెను.
పత్యో=ప్రజాపతియొద్దనుండి వచ్చి | ఆపిమ్మట, బ్రజాపతియొద్దనుం
న; నరః=పురుషుఁడు; పునః=మఱ | డివచ్చినపురుషుఁడు, మఱల, నిట్లని,
ల; ఇదం=ఈ; వాక్యం=మాటను; దశరథునకుఁజెప్పెను.
అబ్రవీత్ = దశరథునిగూచి, చె | అని, తాత్పర్యము.

రాజ స్మర్ప యతా దేవా నద్య ప్రాప్త మిదం త్వయా. ౧౮

టీక॥ రాజన్ = దశరథమహా | యతా = పూజించుచున్న; త్వ
రాజా ! దేవాన్ = దేవతలను; అర్చ | యా=నీచే; అద్య=ఇప్పుడు; ఇదం=

౩౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

ఈపాయసము; ప్రాప్తం=పొందఁబడినది.

దశరథమహారాజా! నీవు, యాగంబులచే దేవతలందఱు ప్రియించిం

చితివి, కావున, నీపాయసం, విష్ణుడు, నీకుఁబ్రాప్తించినది. అని, తాత్పర్యము.

ఇదంతయు నృపశాస్త్రుల పాయసం దేవనిర్మితమ్
ప్రజాకరం గృహణ త్వం ధన్య మారోగ్య వర్ధనమ్. ౧౯

టీక॥ నృపశాస్త్రుల= రాజు
శ్రేష్ఠుఁడా ! దేవనిర్మితం=దేవ
తలచేనిమిఁకంపఁబడినదియును; ప్ర
జాకరం=సంతానమును గల్గించున
దియును; ధన్యం=ధనమునిచ్చునది
యును; ఆరోగ్యవర్ధనం=ఆరో
గ్యమునువృద్ధిఁబొందించునదియున
గు; ఇదం=ఈ; పాయసంతు=పా

యసమును మాత్రము; త్వం=నీవు;
గృహణ=స్వీకరింపుము.
రాజుశ్రేష్ఠుఁడా ! దేవతలచేని
మిఁకంపఁబడి, సంతానప్రదంబై, ధ
న్యంబై, యారోగ్యమునువృద్ధిఁబొం
దించునదియై, యుండు, నీపాయ
సంబునుమాత్రము, నీవు, తప్పక, స్వీ
కరింపుము. అని తాత్పర్యము.

భార్యాణా మనురూపాణా మగ్నీ తేఽప్రయచ్ఛవై
తాసు త్వం ప్రాప్స్యసే పుత్రాన్ యదర్థం యజసేన్యప. ౨౦

టీక॥ నృప=రాజా; అనురూ
పాణాం=సజాతీయులగు; భార్య
ణాం=భార్యలకు; అగ్నీత=భోజన
ముసేయుండు; ఇతి=అని; ఉక్త్వా=
(అధ్యాహృతము) చెప్పి; ప్రయ
చ్ఛ=ఇచ్చు (“వై” అనునదిపాద
పూరణార్థము); త్వం=నీవు; య
దర్థం=ఎవరికొఱకు; యజసే=

యాగము సేయుచున్నావో; తాన్
(అధ్యాహృతము)=ఆ; పుత్రాన్=
కొడుకులను; తాసు=ఆభార్యలం
దు; ప్రాప్స్యసే=పొందఁగలవు.
రాజా! ఈపాయసంబును, స
జాతీయలగు క్షత్రియ జాతీయభా
ర్యలకు “భుజింపుడు” అని, చెప్పియి
చ్చు; (ఎజాతీయలగు వైశ్యాదిభార్య

లకిష్వకుము;) దీనింగుడుచుటవలన లంబదనెదపు. అని, చెప్పెను.
ఆభార్యలందు, నీవిప్పు, డెవరికొఱ అని, తాత్పర్యము.
కుయాగము సేసెదవో, అట్టిపుత్రు

తథేతి నృపతిః ప్రీత శ్శిరసా ప్రతిగృహ్య తామ్
పాత్రీం దేవాన్నసంపూర్ణాం దేవదత్తాం హిరణ్మయీమ్. ౨౧

టీక॥ నృపతిః = మనుష్యులకుఁ నవాఁడు; అభవత్ (అధ్యాహృత
బ్రభువైనదశరథుఁడు; తథేతి = అలా ము) = ఆయెను.
గేయసి; దేవాన్నసంపూర్ణాం = దశరథమహారాజు, ఆలాగేయసి
దేవతలయొక్క యన్నముచే నిండి చెప్పి, దేవాన్నముతోనిండియున్న
యున్నదియును; దేవదత్తాం = దేవ దియు, దేవతలచేసివ్వఁబడినదియు,
తలచేసివ్వఁబడినదియును; హిరణ్మ ం గారుతోఁ జేయఁబడినదియున
యీం = బంగారువికారమైనదియు నగు, నాకలశమునుశిరస్సుచే, నమ్రుఁ
నగు; తాం = ఆ; పాత్రీం = కలశము డై, పుచ్చుకొని, సంతసించెను.
ను; శిరసా = శిరస్సుచేత; ప్రతిగృ అని, తాత్పర్యము.
హ్య = స్వీకరించి; ప్రీతః = సంతసించి

అభివాద్య చ త న్నూత మద్భుతం ప్రియదర్శనమ్
ముదా పరమయా యుక్త శ్చకారా భిప్రదక్షిణమ్. ౨౨

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) = ర్శనము గలదియునగు; తత్ = ఆ ;
ఆదశరథుఁడు; పరమయా = మిక్కిలి భూతం = భూతమును; అభివాద్య
యధికమైన; ముదా = సంతోషము చ = నమస్కరించియు; అభిప్రదక్షి
తో; యుక్తః = కూడినవాఁడై; అ ణం = చుట్టుంబ్రదక్షిణము; చకార =
ద్భుతం = అశ్చర్యకరమును; ప్రియద చేసెను.
ర్శనం = సంతోషముగలిగించునట్టిద ఆదశరథుఁడు, పరమసంతోష

ప్రతిపదాండ్రటికాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

జ్ఞ

జ్ఞ

మనోంది, ఆత్మర్యకరుండును, నివర్తిణముచేసెను.
 యదర్థమందు నగునాప్రాజాపత్య అని, తాత్పర్యము.
 పురుషునమస్కరించి, చుట్టునుంబ్ర

తతో దశరథః ప్రాప్య పాయసం దేవనర్మితమ్
 బభూవ పరమప్రితః ప్రాప్య విత్త మివాధనః. ౨౩

టీక॥ తతో = అపిష్టుట; దశరథః = ముగానులనెంచినవాఁడు; బభూ
 థః = దశరథుఁడు; దేవనర్మితం = దే
 వ = ఆదైవం.
 వతలచే నీర్పించబడిన ; పాయ
 సం = పాయసమును; ప్రాప్య = అంది, దశరథుఁడు, దేవనర్మి
 తుంబగు పాయసంబునొంది, భవము
 పొంది; విత్తం = పనుము; ప్రాప్య = పొందినదనివ్రుండుటగానె, మిక్కిలి
 పొంది; అధికము = భవములేనవా
 డవలె; పరమప్రితః = మిక్కిలియధి
 అని, తాత్పర్యము.

తతస్త దన్యతేనన్యం భూతం పరమ భాన్వతమ్
 సంపత్తయిత్వా తత్కర్తృ తత్రైవాం తదధీయత. ౨౪

టీక॥ తతో = అపిష్టుట; అన్యత
 త = నెఱుంగు పాటునొందెను.
 ప్రభ్యం = ఆత్మర్యకరుంబగునాకార
 అని, నన్యతలబగునాకారంబు
 ము గలదియును; పరమభాన్వతం = సుంబరమంబగు కారణమునుంగల,
 మిక్కిలి యధికముగాం బ్రకాశం
 ఆ ప్రాజాపత్యపురుషుఁడు, పాయ
 చునదియునగు; తతో = ఆ; భూతం = సమాచిచ్ఛేదముగియుగానే, అచ్చట
 భూతము; తతో = ఆ; కర్తృ = కార్య
 నే, యంతర్ధానంబునొందెను.
 మును; సంపత్తయిత్వా = ముగించి;
 అని తాత్పర్యము.
 తత్రైవ = అచ్చటనే; అంతరధీయ

జ్ఞ

జ్ఞ

హర్షరక్షిభి రుద్వ్యోతం తస్యోతఃపుర మాబధా
శారదస్యా భిరామస్య చంద్రస్యేవ నభోఽగభిః. ౨౫

టీక॥ హర్షరక్షిభిః = సంతోషముచేతం గలుగుకాంతలచేత; ఉద్వ్యోతం = వ్యాపించుచున్న ప్రకాశముగల; తస్య = అదశరథమహారాజయొక్క; అంతఃపురం = అంతఃపురము; శారదస్య = శరదృతువునందుఁబుట్టినవాడనను; అభిరామస్య = ప్రకాశించు చున్నవాడననుగు; చంద్రస్య = చంద్రునియొక్క; అంశభిః = రణములచేత; ఉద్వ్యోతం (అధ్యాహ్నము) = వ్యాపించుచున్న ప్రకాశముగల; అగభిః = ఆకాశమునఁ; ఆబధౌ = మిక్కిలిప్రకాశించెను.

సంతోషంబునం గల్గుకాంతలచే వెలంగుచున్న యాదశరథునంతిపురము, శరదృతులము నందుచం ద్రుని కాంతలచే వెలంగురాకాశమునఁజెల్లకాఁచెను.

అని, తాత్పర్యము.

సంతోషము "చెల్లించి" అని, కవినంతేము, పుత్రప్రదంబగుపాయనము దొనరొనఁజేసి, యాదశరథునందుఁజేపున ప్రీతిమగులగుననించిరి.

అని, భావము.

సోఽంతఃపురం ప్రవిశ్యైవ కౌసల్యా మిదమన్వేతి.

పాయనం ప్రతిగృహ్నేష్య పుత్రీయం ద్విరమోన్మేత. ౨౬

టీక॥ సః = అదశరథులు; అంతఃపురం = అంతఃపురమునఁ; ప్రవిశ్యైవ = ప్రవేశించినంతనే; కౌసల్యం = కౌసల్యునిగూర్చి; అన్వేసః = నాకు; పుత్రీయం = కొడుకులనుగల్గించునట్టి; ఇవం = ఈ; పాయనం తు = పాయనమునుమాత్రము; ప్రతి

గృహ్నేష్య = పుచ్చుకొనుము. ఇవం = ఈమాటలు; అన్వేసత్ = అన్వేషించు.

అదశరథులందఱిపురముప్రవేశించి, "నాకుండుత్రప్రదంబగు, కిపాయనమును దప్పకపుచ్చుకొనుము" అని, కౌసల్యకుఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

30౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

కౌసల్యాయై నరపతిః పాయసార్థం దదౌ తదా
అథా దర్థం దదౌచాపి సుమిత్రాయై నరాధిపః. ౨౭
తైకేయ్యై చావశిష్టార్థం దదౌ పుత్రార్థ కారణాత్
ప్రదదౌ చావశిష్టార్థం పాయసస్యా మృతోపమమ్. ౨౮
అనుచింత్య సుమిత్రాయై పునరేవ మహీపతిః
ఏవంతాసాం దదౌరాజా భార్యాశాంపాయసంపృథక్. ౨౯

టీక॥ తదా=అప్పుడు; పుత్రార్థకారణాత్ = పుత్రుఁడనుప్రయోజనముయొక్క సమిత్రము; నరపతిః = మనుష్యులకుఁబ్రభువైనదశరథుఁడు; కౌసల్యాయై = కౌసల్యకొఱకు; పాయసార్థం = పాయసముయొక్క సగమును ; దదౌ = ఇచ్చెను. నరాధిపః = మనుష్యులకుఁబ్రభువైనదశరథుఁడు; సుమిత్రాయై చాపి = సుమిత్రకొఱకును; అథాత్ = మిగిలిన సగమునుండి; అర్థం = సగమును (నాలవభాగముననుట); దదౌ = ఇచ్చెను. తైకేయ్యైవ = తైకేయికొఱకును; అవశిష్టార్థం = మిగిలిన నాలవభాగముయొక్క సగమును (ఎనిమిదవభాగముననుట); దదౌ = ఇచ్చెను. మహీపతిః = భూమికిఁబ్రభువగుదశరథుఁడు; అనుచింత్య = ఆలోచించి; పునరేవ = మఱలనే; సుమి

త్రాయై = సుమిత్రకొఱకు; పాయసస్య = పాయసముయొక్క; అమృతోపమం = అమృతముతో సమానముగ; అవశిష్టార్థంచ = తైకేయికివ్వఁగా మిగిలిన నాలవభాగములో సగమును (రెండవదియగు నెనిమిదవభాగముననుట) ప్రదదౌ = ఇచ్చెను. రాజా = దశరథమహారాజు; ఏవం = ఈ ప్రకారము; తాసాం = ఆ; భార్యాశాం = భార్యలకు; పాయసం = పాయసమును; పృథక్ = వేరు వేరుగా; దదౌ = ఇచ్చెను.

అప్పుడు, దశరథమహారాజు, సంతానముగలుగుటకై, యాపాయసంబులో, సగము, కౌసల్యకిచ్చెను; యామిగిలిన సగములో సగమును మిత్రకొసంగెను; సుమిత్రకివ్వఁగా మిగిలిన దానిలో సగము తైకేయికిదెను; ఆవెనుక, సుమిత్ర తైకేయికన్న

సెచ్చగా భుజింప నహుకరాలని
యాలోచించి, మఱలనాకైకేయి
కివ్వఁగామిగిలినపాయసమును, సు
మిత్రకొసంగెను; తాప్రకారము, ద
శరథమహారాజు, భార్యలకుఁ బా
యసమునుబంచిపెట్టెను.

అనఁగా, పాయసములో, సగ
ముకొనల్యకును, చాలవపాలునుమి
త్రకును, ఎరిమిదవపాలుకైకేయికిని
మఱలనా మిగతయెరిమిదవపాలు
నునుమిత్రకిచ్చెను.

అని, రాత్వేషము.

ఇట్లు, మహేష్వరభక్తగోవింద
రాజులువ్యాఖ్యానముచేసిరి. ముని
భావప్రకారకాకామలమాత్రము,
మఱియుక విధించునను వ్యాఖ్యాన
ముచేసిరి.

విశేషార్థములు. — తదా = అ
ప్పుడు; పుత్రార్థకారితాత్ = పు
త్రప్రయోజనము త్రము; నరపతిః =
దశరథమహారాజు; కౌసల్యామై =
కౌసల్యకొఱకు; పాయసార్థకం =
పాయసముయొక్క సగమును; ద
దౌ = ఇచ్చెను. నరాధిపః = దశరథమ
హారాజు; సుమిత్రామైచాపి = సుమి
త్రకొఱకును; శేషస్య (అధ్యాత్మత

ము) = కౌసల్యకివ్వఁగా మిగిలినసగ
ముయొక్క; అర్థాత్ = సగము
నుండి (నాలవభాగమునుండియను
ట); అర్థకం = సగమును (ఎరిమిదవ
భాగమును); దదౌ = ఇచ్చెను. కైకే
యైశ = కైకేయికొఱకును; అవశి
ష్టార్థకం = కౌసల్యకివ్వఁగా మిగిలిన
సగములో సుమిత్రకిచ్చుటకైకైకే
భాగములుచేసినసగముబాఁగా, మి
గిలినసగమును (చాలవభాగమునను
ట); దదౌ = ఇచ్చెను; సహీవతిః = ద
శరథమహారాజు; అనుచింత్య = ఆలోచిం
చి; పురచేద = మఱలనే; సుమిత్రా
మై = సుమిత్రకొఱకు; అమృతోప
మం = అమృతముతోనమానమగు;
పాయసస్య = పాయసముయొక్క;
అవశిష్టార్థకం = పూర్వము, సుమిత్ర
కిచ్చుటకుఁగా రెండుభాగములుచేసి
నచాలవభాగములో, నప్పుడునుమి
త్రకివ్వఁగా మిగిలినసగమును (రెండ
వతయగు ఎరిమిదవ భాగమునను
ట); దదౌ = ఇచ్చెను. రాజా = ద
శరథమహారాజు; నరపతిః = ఇట్లు; తాసాం =
ఆ; భార్యతాం = భార్యలకు; పా
యసం = పాయసమును; పృథక్ =
వేరువేరుగ; దదౌ = ఇచ్చెను.

అస్వము, దశరథమహారాజు, సం తా
నము గలుగుటకై, కౌసల్యకుం, బా
యసములో సగమునిచ్చెను; సుమిత్ర
కుమిగిలిన సగములోని సగములో సగ
ము (ఎనిమిదవభాగమును) నిచ్చెను;
సుమిత్రకుం గావిభజింపబడిన నాల
వపాలు గాక మిగిలిన నాలవపా
లును, గై కేయికిచ్చెను; పూర్వమొక
నాలవపాలు విభజించి యొక సగ
మును సుమిత్రకి వ్వం గా మిగిలిన సగము
ను (రెండవదియగు నెనిమిదవభాగ
మును) మఱల, సుమిత్ర కేయిచ్చెను.

అనంగా; కౌసల్యకుం బామన
ములో సగమునిచ్చెను; సుమిత్రకి
మిదవపాలిచ్చెను; గై కేయికి నాలవ
పాలిచ్చెను; మిగిలిన యెనిమిదవభా
గమును మఱల సుమిత్ర కేయిచ్చెను.

అరి, తాత్పర్యము.

వీధి, పురాణాంతరవిరోధంబు
పరిహరించుటకై, సుజ్ఞానమునకుం
బునను, వ్రాసిరి. — తదా; పుత్రా
ర్థకారణాత్; నరపతి; కౌసల్యా
యై; పాయసార్థం=దదా. (ఇది
సమానార్థకము) నరాధిప=దశర
థుండు; సుమిత్రాయై చాపి=సుమి
త్రకొఱకును; అర్థాత్=కౌసల్యకి

వ్వంబడిన సగముననుండి; అర్థం=స
గమును; దదా=ఇచ్చెను. గై కేయ్యై
చ= గై కేయికిఁబ్రకను; అవశిష్టా
ర్థం=పూర్వముకౌసల్యానుమిత్రలకి
వ్వం గా మిగిలిన సగములో సగము
ను; దదా=ఇచ్చెను; మహిపతి=దశ
రథుండు; అనుచింత్య=ఆలోచించి;
పునరేవ=మఱల సే; సుమిత్రాయై=
సుమిత్రకును; అవశిష్టార్థంచ=సగ
ములో సగము. గై కేయికి వ్వం గా మిగి
లిన సగమును; పదదా=ఇచ్చెను.

అస్వము, దశరథమహారాజు,
కౌసల్యకుం, బామనములో సగ
ము, నిచ్చెను; కౌసల్యకిచ్చిన సగము
లో సగముననుమిత్రకిచ్చెను; మి
గిలిన సగములో సగమును గై కేయికి
చ్చెను. అంతవఱకును నాలవ
పాలును, సుమిత్ర కేయిచ్చెను. అనం
గా, కౌసల్యకుం నాలవపాలును, సు
మిత్రకు నాలవపాలును, గై కేయికి
నాలవపాలును, మిగిలిన నాలవపా
లును మఱల, సుమిత్రకునిచ్చెను.

అరి, తాత్పర్యము.

విచారము. — “ఋశ్యశృంగవ
స్థిసా భ్యవసుజ్ఞాతో దదాహరిః,
కౌసల్యాయై స గై కేయ్యై అర్థమర్థం

ప్రయత్నతః. తతస్సుమితా సంతాపాప్రాజిఘ్నతుః పాత్రకీంధరుం, కాసల్యతుస్వభాగాధకాందదాతన్యై ముదాన్వితా. కైకేయాదస్వభాగార్థందదాప్రీతినమన్వితా." (అదశరథుండు, ఋశ్యశృంగవనిష్ఠులవలననడుజ్జ నొంది పాయసమును, గౌసల్యకును కైకేయికిని సగమునగము గాబంచి పెచ్చెను; అప్పుడు, పుత్రప్రదంబగు పాయసంబుగ్రహించుచు గొని, సుమిత్రయువచ్చెను; కాసల్య, సంతోషముతో, దినభాగములో సగము సుమిత్రకొసంగెను; కైకేయియును, ప్రీతితో గూడినట్లు, తనభాగములో సగము, సుమిత్రకొసను.) అనునధ్యాయై రామాయణమందలి పాయసవిభాగఘట్టమందు, పాయసమంతయు సరిగా రెండుభాగములు చేసి, దశరథుండు, కాసల్యకైకేయిలకొసంగినట్లును, అంతనా గౌసల్యకైకేయిలు, తమతమభాగములలో సగము సగముచీసి, సుమిత్రకిచ్చినట్లును, జెప్పబడియున్నది. ఇచ్చట, ఈయధ్యాయై రామాయణమునకును, మహేశ్వరతీర్థగోవిందరాజులవారుచేసిన, వ్యాఖ్యానమున

కుసుమిరోధముస్పష్టముగానగుపడుచున్నది. గోవిందరాజులవారుమాత్రము, పురాణాంతర విరోధము, కల్పభేదముకల్పించి, పరిహరింపందగినదనివచ్చించిరి. మనీశావ ప్రకాశికాకారు, శీయధ్యాత్వ రామాయణవచన విరోధ పరిహారంబునకై యే, కైందవయస్థము, వ్రాసినట్లుగుపడుచున్నది. అయిచేసి, అందు, కాసల్యమిలుపుదించిన పాయసభాగస్థియపేషణచునందుమాత్రము విరోధము లేదుగాని, యధ్యాత్వ రామాయణమందలి సుమిత్రకుఁ గౌసల్యకైకేయిలు పాయసమునచ్చినట్లు జెప్పబడియున్నందునను, విద్యాభ్యాసంబునదశరథుఁడే సుమిత్రకుంబాయసమునచ్చెనని యేర్పడినందువలనను, బాయసప్రదాత్యధిదవిరోధముమాత్రముచాగరూకమగుచున్నది. విందు, భిక్షుగ్రంథము లకున్వల్పవిరోధంబుననేమియుదోషంబు లేదు. వత్సేమానాప్రకారంబున వ్యాఖ్యానంబుచేసిన నావిరోధంబునుం బరిహరింపబడు.

తదా=అప్పుడు; పుత్రార్థకారణాత్=పుత్రప్రయోజననిమిత్తము;

నరపతిః = దశరథుఁడు; కాసల్య
యై = కాసల్యకొఱకు; పాయసా
ధఁ = పాయసములో సగపాలు
ను; దదౌ = ఇచ్చెను. నరాధిపః = ద
శరథుఁడు; అధాఁత = కాసల్యకి
చ్చినసగమునుండి; అధఁ = సగ
మును; సుమిత్రా మైత్రాపి = సుమి
త్రకొఱకును; దదౌ = ఇచ్చెను. కైక
య్యైవ = కైకయికొఱకును; అవ
ష్టాధఁ = కాసల్యస్సమిశ్రలకివ్వఁ
గామిగిలిన సగపాలును; దదౌ = ఇ
చ్చెను. మహిపతిః = దశరథుఁడు;
అనుచింత్య (అధ్యాత్మ రామాయ
ణములో, “ఋశ్యశృంగ వసిష్ఠులవ
లన ననుజ్ఞ నొలచి” యని యుం
డుటవలన) = ఋశ్యశృంగవసిష్ఠుల
తోనాలోచించి; పునరేవ = మఱల
నే; సుమిత్రాయై = సుమిత్రకొఱకు;
అవశష్టాధఁ = పూర్వముకాసల్య
సుమిత్రలకివ్వఁ గామిగిలి యావెను
కఁగైకయికివ్వఁబడిన సగములోన
గముఁడదదౌ = ఇచ్చెను.

దశరథుఁడు, మొదట, గౌసల్య
కుఁబాయసములో సగముదీసి
చ్చెను; మఱల గౌసల్యకిచ్చినసగ
ములో సగము దీసి, సుమిత్ర

కిచ్చెను; అందుమిగిలినదానిగౌసల్య
కొసంగెను; అంతఁగౌసల్యసుమిత్ర
లకివ్వఁగామిగిలినసగమునుగైకయి
కిచ్చెను; సుమిత్రకిద్దఱుకొడుకులుపు
ట్టవగి యుండుట నెఱింగిన ఋశ్య
శృంగవసిష్ఠుల ప్రేరణచే, కైకయికి
చ్చినసగములో, సగముదీసి, మఱ
సుమిత్రకొసంగెను.

అ, తాత్పర్యము.
అధ్యాత్మ రామాయణమునం
దు, ఋశ్యశృంగవసిష్ఠులుచెప్పినరీ
తిబట్టి, దశరథుఁడు, పాయసము
నంతయుఁ బంచిపెట్టినట్లును, వా
రలుసుమిత్రకిచ్చినట్లును, శివుఁబడి
యున్నదిగదా! కాసల్య కైక
యులు, దీక్షాదశులగు ఋశ్య
శృంగవసిష్ఠుల యాజ్ఞాప్రకారము
తమభతకయగుదశరథుఁడు తమకి
డిన, దివ్యపాయసంబులోఁబతియా
జ్ఞ లేకవేడి, కొంతభాగమును, సుమి
త్రకొసంగుటకు, సాహసింపలేదు;
కావున, దశరథునియాజ్ఞంబట్టియే,
వారిలట్లుచేసియుందురు. దశరథుం
డును, ఋశ్యశృంగ వసిష్ఠాజ్ఞానువ
రిత కావున, వారి యనుమతిం
బట్టియే, భార్యల కట్లాట్లాడించి

యొందును. కాబట్టి; “దశరథుడు, మొదట, గాసల్యాకై కేయలకుఁ బాయసం. బంతయుఁబంచిపెట్టి, ఋశ్యశృంగవసిష్ఠులు, దీర్ఘదర్శులు కావున, సుమిత్రయందీర్ఘముకొడుకులుగల్గుటెఱింగి, తన్నుఁజేరేపింపఁగా, సుమిత్రకు క్షరీతినిచ్చునట్లు, కాసల్యాకై కేయలకాఙ్గాపించిన, వారలట్లుచేసిరి.” అని, యధ్యాత్మరామాయణవచనంబునకభిప్రాయము.

సుమిత్రకుఁ, గాసల్యాకై కేయలు, పాయసంబునిచ్చినప్పటికిని, వారలు, దశరథుని యాజ్ఞాపాపవసేయిచ్చుటంబట్టి, దశరథుండిచ్చినట్లే, యగుచున్నది. కావున, ఈ రామాయణంబునకును, అధ్యాత్మరామాయణంబునకు, విరోధం, జేమియు, లేదనుట, స్పష్టము.

ఇంక, నీ రామాయణంబుననే, యుక్తార్థంబునకు, విరుద్ధంబులగునట్లు కనుపడుచున్నవచనంబులయభిప్రాయమువివరింపఁబడుచున్నది.

అష్టాదశసర్గమందు, “కాసల్యా జనయ ద్రాపం సర్వ లక్షణ సంయుతం, విష్ణోరథకాంఠహాఘాగం పుత్రమైత్వైకవర్ధనం. భరతో

నామకై కేయ్యాం జజ్ఞేసత్కపరాక్రమః, సాతాద్విష్టో శ్చతుర్భాగస్స రైవస్సముదితోగుడైః. అథలక్ష్యగా శత్రుఘ్నా సుమిత్రా జనయతు తౌ, వీరాసర్వాత్మకుశతావిష్టోరథకాసమన్వితౌ.” అని, రాముడు, విష్ణుశ్రులోనర్థభాగమనియు, భరతుఁడుచతుర్భాగమనియు, లక్ష్యణశత్రుఘ్నులు అర్థభాగమనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది, పాయసమునుభార్యలందఱు సమముగా భుజించియున్నట్లేన, రామాదులయందు, విష్ణ్వంశంబును, సమముగా నేయుండును; “చతుర్భాగః” అనుటకు, అష్టమాంశంబని, మహేశ్వర తీర్థగోవింద రాజులు వ్యాఖ్యానము సేసియుండుటంబట్టి, భరతుఁడు మాత్రమష్టమాంశమని, యేర్పడుచున్నది; మరియు, రాముఁడు అర్థభాగమును, లక్ష్యణశత్రుఘ్నులు, క్రమంబున (ఇచ్చటి యథాశక్తిమనకు అంశపర్యాయముగా వ్యాఖ్యానము సేయఁబడియుండుట వలన) చతుర్భావమాంశంబులనియు, నిశ్చితమగుచున్నది. పాయసవిభాగము సమముగానున్నప్పు, డిచ్చటమాత్రము వి

ష్టవంశంబు సమముగాక యుండుట, పూర్వగ్రంథమునకు, విరుద్ధమగుచు న్నది. అని విరోధోపన్యాసము. ఇక, సమాధానము వ్రాయఁబడుచున్నది.

రాముఁడు, విష్ణువులోన ధర్మభాగంబగుటయు, భరతుండష్టమభాగంబగుటయు, లక్ష్మణశత్రుఁఁడును, క్రమంబునఁ, జతుర్థాష్టమభాగంబు లగుటయు, సింహాంతితాథకమే పాయస విభాగంబు ననుసరించి యంశస్థితి సుండవలయునని, నియమంబే యులేడు. పాయసము, ఋశ్యశృంగ మహామునిచేఁ జేయింపఁబడిన పుత్రీయేష్టిప్రభావంబున, లబ్ధంబైనది. కావుననే “అభోపుచరిదంవాక్యం ప్రాజ్ఞవత్యో నగోఽబ్రవీత్, రాజన్నవాయతాదేవా నద్యప్రాప్తమిదంత్యయా” (పిమ్మటఁ బ్రాజ్ఞాపత్యుండగు పురుషుఁడు “దశరథుఁడా! దేవతల యజించునట్టి సేచేతనీ పాయసంబిప్పుడు లబ్ధంబయ్యె, దేవతల యజించుటయనఁ

గాయాగము సేయుట) అని, యాగము సేయుటవలననే పాయసంబు వారకొనెనని చెప్పఁబడియున్నది. రామాదుల యందు, దేవతాప్రాధికృతుండై విష్ణుదేవుండవరించుటం జేసి, విష్ణు దేవుని యంశంబులు సన్నివిష్టంబులయ్యె. దీనికిని, దానికి, నేమియు, సంబంధం బుండునట్లు, గ్రంథంబువలనం గానరాదు. “కృత్వా శ్చానం చతుర్విధం” (విష్ణుదేవుఁడు, తన్నునాలుగుభాగములుగాఁ జేసికొని) యను వచనంబునను, సమభాగంబులని నిరూపితంబుకాదయ్యె. కావున, యాగప్రభావంబువలన, లబ్ధంబయిన, పాయసంబు భుజించిన క్రమంబుననే, విష్ణువతారముటకంబగు నంశస్థితియు సుండవలయునని చెప్పట కేమియునవకాశంబులేదు. ఇట్లు, ఉక్తవచనవిరోధంబునులేదని, యెఱుంగునది. గ్రంథ విస్తర భయంబున, సివిచారం, మింతటితో, ముగింపఁబడినది.

తాత్పర్యతత్పర్యాయసం ప్రాప్త్య నరేంద్ర స్యోత్తమా స్త్రియః సమ్మానం మేనిరే సర్వాః ప్రహషోఽదితచేతనః. 30

శ్రీమద్రామాభ్యుదయము * బాలకాండము. ౩౧

స ౧౬

టీక॥ ఉత్తమాః=గుణముల
నుత్తమలయిన ; నరేంద్రస్య=మను
ష్యులకుఁ బ్రభువైన దశరథునియొ
క్కఁ; తాః=ఆ; స్త్రియః=ధార్య
లు; సర్వాస్తు=అందఱును; ఏతత్=
ఈ; పాయసం = పాయసమును;
ప్రాప్య=పొంది; ప్రహర్యే=దితచే
తనఁ; ప్రహర్యే=దిత=పుట్టినసం
తోషముగల (పూర్వపద విశేషణ
ము); చేతనః= మనస్సుగలవార

లై; సమ్మానం = బహుమానము
గా; మేసిరే=తలంచిరి.

దశరథుని భార్యలందఱును, శ్రీ
ష్ఠములైన గుణములుగలవారు గా
వున, నా పాయసంబునొంది, సంత
సించినవారలై, దశరథుండు చేసిన
పాయసప్రదానక్రమమును, బాల,
బహుమానముగా, నెంచిరి.

అని, తాత్పర్యము.

తతస్తు తాః ప్రాశ్యత దుత్తమ స్త్రియో
మహీపతే నుత్తమపాయసం పృథక్
హుతాశనాదిత్యసమానతేజస
చ్చిరేణగర్భాన్ ప్రతిపేదిరే తదా. ౩౧

టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; మహీప
తే=ధూమికిఁబ్రభువైన దశరథుని
యొక్కఁ; ఉత్తమస్త్రియః=ఉత్తమ
ధార్యులు; తత్=ఆ; ఉత్తమపాయ
సం = శ్రీష్ఠమైన పాయసమును;
ప్రాశ్య=ఘటించి; తదా= అప్పు
డు; హుతాశనాదిత్యసమానతేజ
సః=నిప్పుతోను సూర్యునితోను సరి
వచ్చుకాంతిగలవారలై; చిరేణ=
కొంత కాలమునకు వెనుక ; గ

ర్భాన్=గర్భములను; ప్రతిపేది
రే=పొందిరి.

అంత, నాదశరథుని యుత్తమ
ధార్యులు, ఆయుత్తమ పాయసం
బుభుజించి, అగ్ని హోతునితోను,
సూర్యునితోను సరివచ్చు కాంతిగల
వారలై, కొంత కాలమునకు వెను
క, గర్భములబొందిరి.

అని, తాత్పర్యము.

302 ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

తతస్తు రాజా ప్రస మిష్యతాఃప్రియః
ప్రయాథగర్భాః ప్రతిలబ్ధమానసః
బధూవహృష్ట ప్రీదివేయథా హరిః
సురేంద్రసిద్ధర్షి గణాధిపూజితః. ౩౨

టీక॥ తతః=తతఃపిమ్మట; రాజా
తు = చశరథమహారాజును; ప్రయా
థగర్భాః = మొలిచిన గర్భములు
గల; తాః = ఆ; ప్రీయః =
భార్యలను; ప్రసమిష్య=చూచి; ప్ర
తిలబ్ధమానసః=మొలకబొందఁబడి
నమనస్సుగలవాడై (స్వస్థచిత్తుడై
యనుట); త్రిదివే=స్వర్గమునందు;
సురేంద్రసిద్ధర్షిగణాధిపూజితః=దే
వతాశ్రేష్ఠులచేతను సిద్ధులచేతను
ఋషులచేతనుంబూజింపఁబడినట్టి;

హరిర్యథా = ఇంద్రుడువలె; హృ
ష్టః = సంతసించినవాడు; బధూ
వ=ఆయెను.

అంత, చశరథుండును, గర్భిణు
లైనతనభార్యలంబూచి, స్వస్థచిత్తు
డై, స్వర్గమునందు దేవశ్రేష్ఠులచేత
ను సిద్ధులచేతను ఋషులచేతనుం
బూజింపఁబడుచుండు దేవేంద్రు
డయినాఁడె, సంతసించియుండెను.

అన, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, ప్రమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, షోడశ స్కంధం.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యాంబుగు, ప్రమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ షోడశ స్కంధ టీక,
ముగిసినది.

అ

సప్తదశసర్గప్రారంభః.

పుత్రత్వంతు గతే విష్ణో రాజ్య సస్య మహాత్మనః

ఉవాచ దేవతా సుర్వా స్వయంభూ ర్భగవా నివమ్. ౧

టీక॥ విష్ణో = విష్ణుదేవుడు; మను.

హాత్మనః = సూర్యులగుస్వభావముగల; తస్య = అ; రాజ్యః = విశేషముహారాజునకు; పుత్రత్వం = కొడుకగుటను; గతే = పొందఁగానే; భగవాన్ = భగవంతుడగు; స్వయంభూః = బ్రహ్మ; దేవతాః = దేవతలను; సర్వాః = అందఱను; ఉవాచ = పలికెదం = ఈమాటను; ఉవాచ = పలికె

విష్ణుదేవుడు, మహాత్ముండగు నాదశరీరమహారాజునకు, గొడుగుగాఁబట్టుటకుద్యుక్తుఁడుకాఁగనే, భగవంతుండగుబ్రహ్మదేవుండు, దేవతలనందఱఁగూర్చియట్లనిచెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

సత్యసంధస్య వీరస్య సర్వేషా నోహితైషిణః

విష్ణో సహాయా బలిని స్మరన్తం కామరూపిణః. ౨

టీ॥ సత్యసంధస్య = సత్యమైనప్రతిజ్ఞగలవాఁడును; వీరస్య = పరాక్రమముగలవాఁడును; సః = మనకు; సర్వేషాం = అందఱకును; హితైషిణః = మేలుగోరువాఁడునగు; విష్ణోః = విష్ణుదేవునకు; బలినిః = బలముగలవారును; కామరూపిణః = ఇచ్ఛార్థీనముగు రూపముగలవారు న

గు; సహాయాన్ = తోడైనవాండ్రును; స్మరన్తం = స్మరింపుడు. సత్యులగు ప్రతిజ్ఞగలిగి పరాక్రమశాలియై, మనకందఱకుమేలుగోరునట్టివిష్ణుదేవునకు, బలముగలవారును గామరూపులగుసహాయుల, స్మరింపుడు.

అని, తాత్పర్యము.

మాయావిద శ్చ కూరాంశ్చ వాయువేగసమాన్ జవే

నయజ్ఞాన్ బుద్ధిసంపన్నాన్ విష్ణుతుల్య పరాక్రమాన్. ౩
అసంహార్యా సుపాయజ్ఞాన్ దివ్యసంహననాస్వితాన్
సర్వాస్త్రగుణ సంపన్నా నమృత ప్రాశనా నివ. ౪
అప్పరస్సు చ ముఖ్యాసు గంధర్వశాం తనూషు చ
స్వజన్యం హరియాపేణ పుత్రాం స్తుల్యపరాక్రమాన్. ౫

టీక॥ మాయావిదశ్య = మాయల నైర్వాస్త్రగుణ సంపన్నాన్ = సమస్త
జింగినవారును; శూరాంశ్చ = యు
ద్ధమునందు భయము లేనివారలును;
జవే = వేగవిషయముందు; వాయువే
గసమాన్ = వాయువుయొక్క వేగ
ముతో సమానులైనవారును; నయ
జ్ఞాన్ = నితుల నెఱింగినవారును; బు
ద్ధిసంపన్నాన్ = శ్రేష్ఠమైన బుద్ధితోఁ
గూడినవారును; విష్ణుతుల్యపరాక్ర
మాన్ = విష్ణుచేతనతో సమానమ
యిన పరాక్రమముగలవారును; అ
సంహార్యాన్ = సంహరింపఁగూడని
వారును; ఉపాయజ్ఞాన్ = ఉపా
యంబుల నెఱింగినవారును; దివ్యసం
హననాస్వితాన్ = శ్రేష్ఠమైన శరీర
ముతోఁగూడిన వారును (ఇదిమహే
శ్వరత్వపాతము); సింహసంహన
నాస్వితాన్ = సింహముయొక్క శరీ
రమువంటి శరీరముతోఁగూడినవారు
ను (ఇదిగోవిందరాజపాతము); స

ర్వాస్త్రగుణ సంపన్నాన్ = సమస్త
ములైన యస్త్రములయొక్క శక్తి
తోఁగూడినవారును; అమృతప్రాశ
నానివ (స్థితాన్) = అమృతమును
జించినవారల యనున్పట్లున్నవా
రును; తుల్యపరాక్రమాన్ = మీతో
సమానమైన పరాక్రమముగలవారు
నగు; హరియాపేణ = వానరరూప
ముతోఁడవలషేతాన్ (అధ్యాత్మ
తము) = కూడిన; పుత్రాన్ = కొడు
కులను; ముఖ్యాసు = శ్రేష్ఠులగు; అ
ప్పరస్సుచ = అప్పరసలయందును;
గంధర్వశాం = గంధర్వస్త్రీలయొ
క్క; తనూషుచ = దేహములయం
దును; స్వజన్యం = స్వజింపుడు.
దేవతలారా ! సమస్తమాయ
ల నెఱింగి, శూరులై, వాయువేగ
ముంబోలినవేగంబు గలిగి, నయజ్ఞా
లై, బుద్ధిశాలులై, విష్ణు చేవుడుం
బోలై బరాక్రమశాలులై, పరుల

కెదిరింప నలవిగానివారలై, సమస్తోపాయంబులునేచి, శ్రేష్ఠంబగుసింహశరీరంబుంబోలు శరీరంబునుసర్వాస్త్రంబులకుంగలశక్తియునుంగలిగి, యమృతముఁగడిచినవారువోలెడుత్తిపాసాదిరహితులై, మీయొక్కపరాక్రమమువంటిపరాక్రమముతోఁగూడిన, వానరరూపధరులగుకొడుకులను, శ్రేష్ఠులగునప్పర స్త్రీలందునుగంధర్వయువతులందునుం, బుట్టింపుఁడు.

అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — పార్వతీశాపంబువలనదేవతలకుఁ దమధార్యలయందుఁ బ్రత్యక్షముగలుగ నేరదు, కావున, “నప్పరసలందును, గంధర్వస్త్రీలందునుసృజింపుఁడు” అని, చెప్పబడినది. నంది కేశ్వరుఁడురావణునకువానరులవలనభయముగలుగునట్లుశాపమిచ్చుటను, దలంచి “వానర రూపులగు పుత్రులైననుజింపుఁడు” అని, చెప్పబడినది.

పూర్వమేవ మయా సృష్టో జాంబవా నృక్షపుంగవః

జృంభమాణస్య సహసా మమ వక్త్రా దజాయత. ౬

టీక|| పూర్వమేవ=మునుపే; మయా = నాచేత; ఋక్షపుంగవః= ఎలుఁగుగొడ్డులలో శ్రేష్ఠుండగు; జాంబవాన్=జాంబవంతుండగువాఁడు; సృష్టః=సృజింపఁబడెను. సః(అధ్యాహ్వానము)=ఆజాంబవంతుఁడు; జృంభమాణస్య=ఆపులిండుచున్న; మమ=నాయొక్క; వక్త్రాత్=ముఖమువలన; సహసా=

తటాలున; అజాయత=పుట్టెను.

మునుపే, నేను, ఎలుఁగుగొడ్డులలో శ్రేష్ఠుండగు జాంబవంతుండను వాసింబుట్టించితి; అతఁడు; నేనాపులింప విడుచుచుండఁగా, నాముఖంబుననుండి, తటాలునం, బుట్టెను. అని, బ్రహ్మచేపుఁడు, దేవతలతోఁజెప్పెను.

అనితాత్పర్యము.

తేతథోక్తా భగవతా త త్రుతిశ్రుత్య శాసనమ్

జనయామాను రేవం తే పుత్రా న్వానరరూపిణః. ౭

టీక॥ తే = ఆదేవతలు; భగవ	కొడుకులను; జనయామానుః = పు
తా = భగవంతుడగు బ్రహ్మదేవుని	ట్టించిరి.
చేతః తథా = అట్లు; ఉక్తాః = చెప్పఁ	బ్రహ్మదేవుండట్లు చెప్పఁగానే,
బహివారైః తత్ = ఆ; శాసనం = ఆ	యాయాజ్ఞానంగీకరించి, యాదేవత
జ్ఞాను; ప్రతిశ్రుత్య = అంగీకరించి;	లు, ఈప్రకారమువాసరయాపులగు
తే = ఆదేవతలు; ఏవం = ఈ (వక్ష్య	పుత్రులంబుట్టించిరి.
మాణ) స్రకారము; వాసరయాపి	అనితాత్పర్యము.
ణః = కోఠియాపుల; పుత్రాః =	

ఋషయశ్చ మహాత్మాన స్సిద్ధవిద్యా ధరోరగాః

చారణాశ్చ సుతా స్విరాక్ సస్యజ ర్వసచారిణః. ౮

టీక॥ మహాత్మానః = గొప్పవీర్య	జుః = స్వజించిరి.
ముగల; ఋషయశ్చ = ఋషులును;	మహావీర్యులగు, ఋషులును, సి
సిద్ధవిద్యాధరోరగాః = సిద్ధులునువి	ద్ధులును, విద్యాధరులును, ఉరగులు
ద్యాధరులును ఉరగులును; చారణా	ను, చారణులును, పరాక్రమశాలుల
శ్చ = చారణులును; విరాక్ = పరా	గుకోఠి యాపులకొడుకుల స్వజి
క్రమముగల; వసచారిణః = కోఠు	యించిరి.
లగు; సుతాః = కొడుకులను; సస్య	అని, తాత్పర్యము.

వానరేంద్రం మహేంద్రాభ మింద్రో వానిన మూర్జితమ్

సుగ్రీవం జనయామాస తపన స్తపతాం వరః, ౯

టీక॥ ఇంద్రః = దేవేంద్రుడు; మ	వానరేంద్రం = వానరులకుఁబ్రధా
హేంద్రాభం = మహేంద్రపర్వత	నైన; వానినం = వాల్మీకి; జనయామా
ముతోగనూనుడైనవాఁడును; ఉద్ధి	స = పుట్టించెను. తపః = తపించు
తం = దృఢదేహముగలవాఁడునగు;	వారిలోపల; వరః = ముగడగు;

తపనః=సూర్యుడు; సుగ్రీవం=సుగ్రీవుని; జనయామాస(అధ్యాపృతము)పుట్టించెను.

దేవేంద్రుడు, మహేంద్రపర్వతముతో సరివచ్చు రృథంబైనశరీరముగలవానరరాజుండగువాలియనువానింబుట్టించెను; ప్రతాపముగలవారిలో శ్రేష్ఠుండగు సూర్యుండునుగ్రీవునింబుట్టించెను.

ముగలవానరరాజుండగువాలియనువానింబుట్టించెను; ప్రతాపముగలవారిలో శ్రేష్ఠుండగు సూర్యుండునుగ్రీవునింబుట్టించెను.

బృహస్పతి స్వజనయ త్తారం నామ మహాహరిమ్
సర్వవానరముఖ్యానాం బుద్ధిమంత మనుత్తమమ్. ౧౦

టీక॥ బృహస్పతిస్తు=బృహస్పతియును; సర్వవానరముఖ్యానాం=సమస్తవానరశ్రేష్ఠులలోవల; బుద్ధిమంతం=ప్రశస్తమైనబుద్ధిగలవాడును; అనుత్తమం=తనకన్న శ్రేష్ఠుడైనయితరుండులేనివాడునగు; తారంనామ=తారుండనిప్రసిద్ధుడైన

న; మహాహరిం=గొప్పకోరిని; అజనయత్=పుట్టించెను. బృహస్పతియు, వానరశ్రేష్ఠులనందఱిలో శ్రేష్ఠుండును బుద్ధిమంతుండగు తారుండనుగొప్పవానియనింబుట్టించెను.

ధనదస్య సుత శ్రీమాన్ వానరో గంధమాదనః
విశ్వకర్తా త్వ జనయ న్నశం నామ మహాహరిమ్. ౧౧

టీక॥ ధనస్య=కుజేరునకు; శ్రీమాన్=కాంతిగల; గంధమాదనః=గంధమాదనుడను; వానరః=కోరి; సుతః=కొడుకు; అభవత్(అధ్యాపృతము)=అయెను. విశ్వకర్తాతు=విశ్వకర్తయును; నశంనామ=నశుండనిప్రసిద్ధుడైన; మహా

హరిం=గొప్పకోరిని; అజనయత్=పుట్టించెను. కుజేరునకు, మంచికాంతిగలగంధమాదనుడను వానరుండుకొమరియ్యెను; విశ్వకర్త, నశుండనుగొప్పకోరిని, బుట్టించెను.

పావకస్య సుత శ్రీమాన్ సీలోగ్ని సదృశప్రభః
తేజసా యశసా వీర్యా దత్యరిచ్యత వానరాః. ౧౨

టీక॥ పావకస్య = అగ్ని హేమ తులనః అత్యరిచ్యత = అతిశయించె
త్రునియొక్క; సుతః = కొడుకును; సు.
శ్రీమాన్ = సంపత్తుగలవాఁడును; అ అగ్ని హేమాత్రుని పుత్రుండగు
గ్నిసదృశప్రభః = అగ్నితో సరివచ్చు నీలుండు, ప్రమంతుండై, యగ్ని దేవు
కాంతిగలవాఁడునగు; నిలః = నీలు నికాంతితో సరియగు కాంతిగలిగి,
దుఃతేజసా = కాంతిచేతను; యశ కాంతిచేతను, గీర్తిచేతను, బరాక్ర
సా = కీర్తిచేతను; వీర్యాత్ = పరా మముచేతనుం, గోతులనందఱు, నతి
క్రమమువలనను; వానరాః = రో శయించెను. అని, తాత్పర్యము.

రూపద్రవిణసంపన్నా వశ్వేనా రూపసమృతౌ
మైందంచ ద్వివిదంచైవ జనయామానసు స్వయమ్. ౧౩

టీక॥ రూపద్రవిణసంపన్నా = రుండైక = ద్వివిదుని; జనయామాన
సాందర్యమునెదు ధనముతోఁగూడి తుః = పుట్టించిరి.
న; అశ్వేనా = అశ్వోదేవతలు; స్వ రూపధనంబుతోఁగూడినయశ్వ
యం = తామ; రూపసమృతౌ = రుదేవతలు, రూపమున, గారవింపఁ
సాందర్యముచేత బహుమానంపం బడిన, మైందద్వివిదులం, బుట్టించిరి.
బడిన; మైందంచ = మైందుని; ద్వివి అని, తాత్పర్యము.

వరుణో జనయామాన సుషేణం వానరీష్టభమ్
శరభం జనయామాన పశ్యన్తు మహాబలమ్. ౧౪

టీక॥ వరుణః = వరుణదేవుం యామాన = పుట్టించెను. పశ్యన్తు
దు; సుషేణం = సుషేణుండను; వా స్తు = పశుకంబునకధిదేవతయగు ప
నరషభం = వానర శ్రేష్ఠుని; జన జన్మఁడును; మహాబలం = గొప్ప

బలముగల; శరభం=శరభుని; జనయామాస=పుట్టించెను. వరుణునకు, సుషేణుండను వా

నరశ్రేష్ఠుఁడుపుట్టెను; పంచమ్యునకుమహాబలుండగు శరభుఁడుపుట్టెను. అని, తాత్పర్యము.

మారుతస్యా త్వజ శ్రీమాన్ హనుమాన్నామ వీర్యవాన్.
వజ్రసంహననో పేతో వైసతేయసమో జవే. ౧౫

టీక॥ మారుతస్య=వాయుడే పునకు; శ్రీమాన్=కాంతిగలవాఁడును; వీర్యవాన్=పరాక్రమముగలవాఁడును; వజ్రసంహననోపేతః=వజ్రమువంటి దేహముతోఁగూడినవాఁడును; జవే=వేగమునందు; వైసతేయసమః = గరుత్మంతునితో నమానుఁడైనవాఁడును; హనుమాన్ నామ= హనుమంతుండనువాఁడు;

ఆత్మజః = కొడుకు; అభవత్ = (అధ్యాప్యతము) ఆయెను. వాయుడేపునకు, శ్రీమంతుండై, పరాక్రమశాలియై, వజ్రముంబోలెనభేద్యుఁగుదేహముగలిగి, వేగమునందు, గరుత్మంతునకు సాటియై, యున్నహనుమంతుఁడు, పుట్టెను. అని, తాత్పర్యము.

తే సృష్టా బహుసాహస్రా చశ్రీవవధే రతాః

అప్రమేయబలా వీరా విక్రాంతాః కామరు నిగి. ౧౬

టీక॥ బహుసాహస్రా=పెక్కువలసంఖ్యగలవారును; చశ్రీవవధే=రావణునివధమునందు; రతాః = ఆసక్తులైనవారును; అప్రమేయబలాః=ఎఱుంగనలవిగాని బలముగలవారును; వీరాః=పరాక్రమముగలవారును; విక్రాంతాః=వి

క్రమించియుండు వారును; కామరునిగిరి= ఇచ్ఛాధీనముగ రూపముగలవారునగు; తే=ఆవానరుఁడు; సృష్టాః=సృజింపబడిరి. మఱియు, పెక్కు సాహస్రములసంఖ్యగలవారు, రావణవధము దాసక్తులై, కొలందిలేనిబలముగలి

౩౨౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౬

సీ

గి, వీరులై పరాక్రమించిన వారలై, | స్వజింపబడిరి.
కామరూపులై యుండు, వానరులు, | అని తాత్పర్యము.

మేరుమందరసంకాశా వపుష్పంతో మహాబలాః
ఋక్షవానరగోవుచ్చాః శ్రీప్రమేవా భిజ్ఞైః. ౧౭

టీక॥ మేరుమందరసంకాశాః=	శ్రీఘముగనే; అభిజ్ఞైః=పుట్టినవి.
మేరుపర్వతముతోను మందరపర్వతి	మేరుపర్వతముతో మందరనగం
ముతోను సమానులైనవారును; వ	బుతోను సరివచ్చుదు, దృఢంబగుశరీ
పుష్పంతః=మంచిచేహముగలవా	రంబుగలిగి, యధికంబలములై, యుం
రును; మహాబలాః=అధికంబగుబల	దు, నెలుంగుగొడ్డులును, గోతులు
ముగలవారునగు; ఋక్షవానరగోవు	ను, గొండముచ్చలును, శీఘ్రంబు
చ్చాః=ఎలుంగుగొడ్డులును గోతులు	గఁ, బుట్టినవి.
ను గొండముచ్చలును; శ్రీప్రమేవ=	అని, తాత్పర్యము.

యస్య దేవస్య యద్రూపం వేదో యశ్చ పరాక్రమః
అబాయత సమస్తేన తస్య తస్య సుతః పృథక్. ౧౮

టీక॥ యస్య=ఏ; దేవస్య=దేవు	మముచేతను; సమః=అయాదేవుని
నకు; యత్=నీటి; రూపం=సౌంద	ర్యో, సమానుడై; అబాయత=వుట్టె
ర్యమో; యః=ఏటి; వేదః=అకారి	ను.
వేదా; యః=ఏటి; పరాక్రమశ్చ=ప	ఏదేవున, కేరూపము, ఏవేదము
రాక్రమమున; తస్యతస్య=అయా	ఏపరాక్రమము, గిలిగియుంచునో,
దేవునియొక్క; సుతః=కొడుకు; పృ	తదేవునికొడుకు, అరూపము, అవే
థక్=విలువలుగా; తేన=అరూప	మము, అపరాక్రమమునే, గలిగి
ముచేతను, అదేవముచేతను, పరాక్ర	యుండెను. అని, తాత్పర్యము.

గోలాంగూలిషు చోత్పన్నాః కేచి త్పృథక్ విక్రమాః

శ్రీమద్రామాయణము బాలకాండము. ౩౨౫

స ౧౭

ఋక్షీభుచ తథా జాతా వానరాః కిన్నరీభుచ. ౧౮

టీక॥ సమృతవిక్రమాః=బహు
మానింపఁబడినపరాక్రమముగల; కే
చిత్=కొందఱు; వానరాః=వానరు
లు; గోలాంగూళీభుచ=ఆడుకొండ
ముచ్చులయందును; ఉత్పన్నాః=పు
ట్టిరి. కేచిత్ (అధ్యాహృతము)=
కొందఱువానరులు; ఋక్షీభుచ =
ఆడుఎలుఁగుగొడ్డలయందును; జా
తాః= పుట్టిరి. తథా = అట్లు; కే
చిత్ (అధ్యాహృతము)=కొందఱు

వానరులు; కిన్నరీభుచ=కిన్నర(స్త్రీ)
లయందును; జాతాః (అధ్యాహృత
ము)=పుట్టిరి.
అధికపరాక్రమ శాలిలగుకొం
దఱువానరులు, కొండముచ్చులందు
ను, గొందఱు ఎలుఁగు గొడ్డలందు
ను, గొందఱు కిన్నర(స్త్రీ)లందును,
జీత్రవిచిత్రముగాఁ, బుట్టిరి.
అని, తాత్పర్యము.

దేవా మహర్షి గంధర్వాస్త్రావ్యాయతా యశస్వినః
నాగాః కింభుమౌత్యైచ సిద్ధవిద్యాధరౌరగాః. ౨౦
బహవో జనయామాసు హృష్టాస్త్రత సహస్రతః
వానరా సుమహాకాయా సర్వానై వనచారిణః. ౨౧
అప్పరస్సుచ ముఖ్యాసు తథా విద్యాధరీశుచ
నాగకన్యాసు చ తథా గంధర్వీకాం తనూభుచ. ౨౨

టీక॥ యశస్వినః= కీర్తిగలవా
రును; బహవః=అనేకులునైన; దే
వాః = దేవతలును; మహర్షి గంధ
ర్వాః=మహర్షులునుగంధర్వులును;
తాత్త్వాః=గరుడులును; యతాః=
యత్తులును; నాగాః = దిగ్గజంబులు

ను; కింభుమౌత్యైచ=కింభుమ
లును; సిద్ధవిద్యాధరౌరగాః=సిద్ధు
లునువిద్యాధరులును సర్పములును;
హృష్టాః=సంతసించినవారలై; త
త్ర = ఆవిష్టుచేపునియవతారకాల
మందు; ముఖ్యాసు=శ్రేష్ఠలయిన; అ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౪

స ౧౨

సంపదతోఁగూడియుండులక్ష్య | దేహమునకు వెలుపల నుండు మఱి
ఱుం, దారామునకు, అతనిదేహము | యొకప్రాణంబనఁదగి, యుండెను.
నకన్నను, సంతోషముగల్గించుచు, | అని, తాత్పర్యము.

నచ తేన వినా నిద్రాం లభతే పురుషోత్తమః. ౨౯
మృష్ట మన్న ముపాసీత మశ్వాతి నచ తం వినా

టీక|| పురుషోత్తమః, పురుష = హరిమునుఁనాశ్వాతి = తినఁడు.
పురుషులలో, ఉత్తమః = శ్రేష్ఠుఁడగు పురుషశ్రేష్ఠుండగు నారామున
రాముఁడు; తేనవినా = ఆలక్ష్యఱుని కు, ఆలక్ష్యఱుండులేనట్టైన, నిద్ర
విడిచి; నిద్రాంచ = నిద్రను; లభ
తే = పొందఁడు. తంవినా = ఆలక్ష్య ఱునివిడిచి, శ్రేష్ఠమైనయాహారంబు
ఱునివిడిచి; ఉపాసీతం = తేబడిన; ను, భుజింప, నిచ్చుచున్నాడు.
మృష్టం = శ్రేష్ఠమైన; అన్నంచ = ఆ అని, తాత్పర్యము.

యదా నా హయమారూఢో మృగయాం యానిరాఘవః. ౩౦
తదైనం పృథ్వీనన్వేతి సదనుః పరిపాలయత్

టీక|| యదా = ఎప్పుడు; రాఘవః = తినవాఁడై; పరిపాలయత్ = కాపా
వః = రఘువంశంబునందుండుట్టిన యుడు; పృథ్వీ = వెనుకనుండి; అన్వే
రాముఁడు; హయం = గుఱ్ఱమును; ఆ తిహి = వెంటచేచునుగదా!
రూఢః = ఎక్కినవాఁడై; మృగ రాముం, దెప్పుడు, గుఱ్ఱమున
యాం = వేటలుగుచ్చి; యాతి = పో త్రి, వేటకుఁబోవునో, అప్పుడే,
పునో; తదా = అప్పుడు; సః (అధ్యా యాలక్ష్యఱుండు, విల్లినేతంబూని,
హృతము) = ఆలక్ష్యఱుండు; ఏనం = యాతనిరక్షింపుచు, వెంటనేవెంట
ఈరాముని; సదనుః = వింటితోఁగూ కించును. అని, తాత్పర్యము.

భరతస్యాపి శత్రుఘ్నో లక్ష్యదావరజోహి సః. ౩౧

నఖదంష్ట్రాయథా స్పర్శే సర్వే సర్వాస్త్ర కోవిదాః. ౨౪

టీక॥ సర్వే=అందఱును; శిలాప్ర
మరణాః = తాల్లేయాయుధము
గాఁగలవారలుగా; అభవత్ =
(అధ్యాహృతము, ఇష్టేయై దైర్ఘ్య
లంబులందును) అయిరి. సర్వే=అం
దఱును; పాదపయోధినః = చెట్ల
తోయుధముచేయువారుగా; అభ
వత్=అయిరి; సర్వే = అందఱు
ను; నఖదంష్ట్రాయథాః = గోళ్లు
నుంగోటలు నాయుధములుగాఁగ

లవారలుగా; అభవత్=అయిరి. స
ర్వే=అందఱును; సర్వాస్త్రకోవి
దాః=సమస్తాస్త్రముల నెఱింగినవా
రుగా; అభవత్=అయిరి.

ఆవానరులందఱు, తాల్లేయా
యుధముగాఁ గలిగి, పెద్దపెద్దవృ
క్షంబులతోయుధముసేయుచు, గో
ళ్లుచుంగోటలతోనుంబహరింపుచు,
సమస్తాస్త్రంబుల నెఱింగియుండిరి.
అని, తాత్పర్యము.

విచాలయేయై శైలేంద్రా స్థేచయేయై స్థిరాక్షత్రమాక్ష
కోభయేయై శృవేగేన సముద్రం సరితాం పతిమ్. ౨౫

టీక॥ తే (అధ్యాహృతము) -
ఆవానరులు; శైలేంద్రాక్ష=పర్వత
శ్రేష్ఠములను; విచాలయేయై=కడి
లింతురు. స్థిరాక్ష=కడిలింపఁగూడ
ని; దుర్మాక్ష=వృక్షములను; భేద
యేయై=పెఱికివైతురు. వేగేన=
వేగముచేత; సరితాం= నదులకు;
పతిం= పెనిమిటియైన; సముద్రం

చ=సముద్రున; కోభయేయై=
కలఁతపడఁజేయుదురు.

ఆవానరులు, గొప్పపర్వతంబు
లఁగడిలింపఁగలరు; గొప్పవృక్షంబు
లఁపెఱికివైవఁగలరు; నదులకుఁ పెని
మిటియైన సముద్రునిఁగూడఁ గలం
తపడఁజేయుంగలరు.

అని, తాత్పర్యము.

దారయేయైః షీతిం పద్భ్యా మాన్లవేయు మహాహావమ్
నఖస్థలం విశేయశ్చ గృహ్ణీయ రపి తోయదాక్ష. ౨౬

32 ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సం 2

టీకా తే (అధ్యాహృతము) =
 ఆవాసరులు; పుష్కలం = పావ
 మలచేరి; పీఠం = భూమి; వారి
 యేయు = పగులంగొట్టుదురు; చు
 సోగ్ధవం = గొప్ప సముద్రమును;
 ఆప్తవేయు = వాంటుదురు. నభిష్ఠ
 లంచ = ఆకాశమును గూడ; విశే
 యు = వాస్తవ. తోయవాసః =

పీఠమలనుంగూడ; స్థిరీయః =
 స్థిరమగుదురు.
 ఆవాసరులు, పావములతోఁగూ
 దునుంబగులంగొట్టుదురు; ఎగిరిన
 ముద్రమును వాంటుదురు; ఆకాశ
 మనుంబువేసెంపంగలను; పీఠముల
 నుంజేరులతోఁబుట్టుకొనంగలరు.
 అ, తాత్పర్యము.

గృహీయం నపి మాతంగాన్వక్త్రాన్ ప్రవేశితో వాన్
 నచకమావాప్య నాదేన పాతమీయం ద్వహంగమాం. 22

టీకా తే (అధ్యాహృతము) =
 ఆవాసరులు; పుష్కలం = పుచ్చించినవి
 యును; పనే = అరణ్యమందు; ప్రవ
 జతః = పరుగులెత్తుచున్నవియును
 గు; మాతంగానపి = ఏనుగులను;
 గృహీయం = పట్టుకొనుదురు; న
 ర్తమానాః = అజుచుచున్నవారై;
 నాదేన = స్వరచేత; విహంగమాం

శ్వే = పక్షులను; పాతమీయం = ప
 వచోయదురు.
 ఆవాసరులు, అరణ్యంబుననుండి
 చివరు లెత్తుచున్న యేనుగులంబ
 ట్టుకొనంగలరు; వారజుచినట్టియిన,
 ఆశ్వశిః, బయలువైతముక్రిందం బ
 విను.
 అ, తాత్పర్యము.

శుద్ధశానాం ప్రసూతాని హరీశాం కామరూపిణామ్
 శతం శతసహస్రాణి యూథపానాం మహాన్తృణామ్. 23

టీకా శుద్ధశానాం = శుద్ధివా
 రును; కామరూపిణాం = శుభ్రాభిన
 మగురూపము గలవారును; యూథ
 పానాం = సేహనాయకులును; మ

శుద్ధశానాం = అభిరక్షితైశ్చర్యముగల
 వారును; హరీశాం = వానరులు
 (ప్రభూర్థమందుపపి) శతం = నూ
 ఱు; శతసహస్రాణి = నూలువేలు

శ్రీ మద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౯

స ౧౭

(నూనాలకులనుట); ప్రమాదానఁ
పుట్టి.

ఇచ్చి కైగలిగినవారును, ఇచ్చుక
వచ్చినవారును నైకొనసమఘటలు

ను, గొప్పదైత్యముగలవారునగు, సే
నానాయకులై వానరులు, నూలు
లకులు, పుట్టిరి.
అని, తాత్పర్యము.

తే ప్రధానేషు యూధేషు హరీశాం హరియూధపాః
బధావు యూధపశ్రేష్ఠా వీరాంశ్చ జనయన్ హరీన్. ౨౯

టీక॥ తే-ఆ, ముందుచెప్పబడి
న; హరియూధపాః=వానర సేనా
నాయకులగు వారిముదలగు వారి
లు; ప్రధానేషు=ప్రధానములైన;
హరీశాం = వానరుల యొక్క;
యూధేషు = సమూహములందు;
యూధపశ్రేష్ఠాః = సేనానాయకు
లలో ముఖ్యులుగా; బధావు = అ
యిరి. వీరాన్=పరాక్రమముగల;

హరిశ్చ = వానరులను; అజన
యన్=పుట్టించిరి.
అవారిముదలగు వానర సేనా
నాయకులు ప్రధానములగువానర
సమూహములందు సేనానాయకు
లలో ముఖ్యులుగా నుండిరి; వారుప
రాక్రమముగలవగువానరులంబుట్టిం
చిరి.
అని, తాత్పర్యము.

అన్యే ఋషివతః ప్రస్థానవతస్తు స్సహస్రశః
అన్యే నానా విధాన్ శైలాన్ ధేబితే కాననానిచ. ౩౦

టీక॥ అన్యే=ఇతరవానరులు; ఋ
షివతః=ఋషివంశమునెనుపర్వత
ముయొక్క; ప్రస్థాన్=కొండనెత్త
ములను; సహస్రశః=వేలవేలుగా;
అవతస్థుః=అధిష్ఠించిరి. అన్యే =
ఇతరవానరులు; నానావిధాన్ =

పలుదెలుంగులైన; శైలాన్=పర్వ
తములను; కాననానిచ = అడవు
లను; ధేబితే=అత్రయించిరి.
మఱి కొందఱువానరులు, ఋ
షివత్పర్యాయముకొండనెత్తములందు
నివసించిరి! మఱి కొందఱు, నానావి

ధంబులగు పర్వతంబుల నరణ్యంబులనాశ్రయించిరి. అని, తాత్పర్యము.

సూర్యపుత్రంచ సుగ్రీవం శత్రుపుత్రంచ వాచినమ్
 భ్రాతరా వుసతస్థుస్తే సర్వవీర హరిశ్చరాః. ౩౧
 నశం నీలం హనుమంత మన్యాంశ్చ హరియాధపాః

<p>టిక॥ తే=ఆ; హరిశ్చరా=వా నరశత్రులు; సర్వవీర=అందఱునఁ భ్రాతరా=తోడంబుట్టువులైన; సూ ర్యపుత్రం=సూర్యుని కొడుకగు; సు గ్రీవంచ = సుగ్రీవుని; శత్రుపుత్రం= ఇంద్రుని కొడుకగు; వాచినంచ=వా చిన; నశం=నశుని; నీలం=నీలని; హ నుమంతం = హనుమంతుని; అ</p>	<p>న్యాః = ఇతరులైన; హరియాధ పాంశ్చ = వానిని సేనానాయకుల ను; పుత్రస్థుః=కొలుచుచుండిరి. అవానిని శత్రులందఱును, సుగ్రీవు ని, వాచిన, నశుని, నీలని, హనుమంతు ని, మఱియు, నితరులగు వానరసే నానాయకులనుం గొలుచుచుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

తే తాత్పర్య బల సంపన్నా స్సర్వే యథా విశారదాః. ౩౨
 విచరంతోఽర్థయక్ దర్శన్తే హవాగ్రహేషు మహారగాః

<p>టిక॥ తే=ఆవానరులు; సర్వే= అందఱును; తాత్పర్య బల సంప న్నాః=గరుడు బలమువంటి బలము గల వారలు గాను; యుద్ధవిశార దాః=యుద్ధమునందు నేర్పింతులుగా ను; దర్శాత్=గర్వముచలన; సిం హవాగ్రహేషు మహారగాః = సిం హములను చెద్రవులనుగొప్పసర్ప ములను; అర్థయక్=భోషించు</p>	<p>దు; విచరింతః = తిరుగుచున్నవా రుగాను; అభవక్ (అభ్యాహృత ము)-అయిరి. ఆవానరు లందఱు, గరుడునకు న్నబలముగలిగి, యుద్ధమునందు నే ర్పరులై, దర్పంబున, సింహంబులను చెద్రవులనుగొప్ప సర్పంబులను బోషించుచు, తిరుగుచుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తాంశ్చ సర్వాక్ మహాబాహు ర్వాలీ విఫలవిక్రమః. 33

జుగోప ఘజవీర్యేణ ఋక్షగోవుచ్చ వానరాన్

టీక॥ మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులుగలవాఁడును; విఫలవిక్రమః = అధికమైన పరాక్రమముగలవాఁడునగు; వాలీ = వాలి; తాన్ = అ; ఋక్షగోవుచ్చ వానరాన్ = ఎలుఁగొడ్డులును గొండముచ్చులను గోతులను; సర్వాంశ్చ = అందఱను; ఘజవీర్యేణ = చేతులయొక్క పరా	క్రమముచేత; జుగోప = రక్షింపుచుండెను. గొప్పచేతులును గొప్పపరాక్రమమునుగలవాలి, యాయెలుంగుగొడ్డులఁగొండముచ్చులఁ గోతులనందఱ, బాహుపరాక్రమముచేఁ, బాలింపుచుండెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

తై రియం పృథివీ నూనై స్సపర్వతవనార్ణవా. 34

కీర్తా వివిధ సంస్థానై నానావ్యంజనలక్షణైః

టీక॥ నూనైః = యుద్ధమునందు భయములేనివారును; వివిధసంస్థానైః = నానావిధములైన యాకృతులుగలిగినవారును; నానావ్యంజనలక్షణైః = నానావిధములైన చేమామునకుఁగలగు ఋతులును జాతికిఁగలగు ఋతులునుగలిగినవారునగు; తైః = వారిచేతను; సపర్వతవనానానా (అనికావ (సముద్ర) శిల్పముచేతనముద్రములొనఁడు క్షీపములక్షితముగచున్నది) = పర్వతములతోను	నములతోను క్షీపములతోనుఁగూడిన; ఇయం = ఈ; పృథివీ = భూమి; కీర్తా = వ్యాపింపఁబడినది. వారలందఱు, నానావిధములైన యాకారములును, నానావిధములగు నుండఁ, నాయా చేమామునకును అయా జాతికిఁగలగు ఋతులును, గలిగి, నూనై, భూమింబలంబులొసర్పిరింబలయందును వనంబులందును క్షీపంబులందఱెటను, వ్యాపించియుండిరి. అని, తాత్పర్యము.
---	---

331 ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౭

తై ర్మేఘబృందాచల కూటకల్పైః
మహాబలై ర్వానరయూథపాలైః
బహువ భూ క్షీమ శరీరయైః
స్సమావృతా రామ సహాయహేతోః. ౩౫౪

<p>టీక॥ మేఘబృందాచలకూటకల్పైః, మేఘబృంద=మబ్బలసమూహములతోను, అచలకూట=కొండకొమ్మలతోను, కల్పైః=సమానులైనవారును; మహాబలైః = అధికమైనబలము గలవారును, క్షీమశరీరయైః=భయముగలిగించునట్టి, శరీర=దేహముయొక్క, రూపైః = ఆకారముగలవారునగు, తైః=ఆ; వానరయూథపాలైః=వానరసేనానాయకులచేత; రామసహాయహేతోః=రామునకుసహాయనిమిత్తము; భూః=భూమి; సమావృతా = కప్పబడినది; బహువ=అయినది.</p>	<p>మేఘసమూహంబులను గొండకొమ్మలనుబోలినవారును, అధికబలముగలవారును, వెఱచుటకును శరీరాకృతులు గలవారునగు, వానరసేనానాయకులు, రామునకు, సహాయముసేయునిమిత్తము, భూమండలంబులయందు, వ్యాపించియుండిరి. అన, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఇత్యాపేక్ష, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికాండే,
బాలకాండే, సప్తవశే స్సగళం.

ఇది, స్పష్టార్థకము.

ఇది, పరమార్థక చంద్రికాఖ్యాతంబును, శ్రీమద్రామాయనాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ సప్తవశేసగళ టీక,
ముగిసినది.

(౨)

అ ఘో ద శ స ర్గ ప్రా రం భః.

నివృత్తేతు క్రతౌ తస్మి హయమేధే మహాత్మనః

ప్రతిగృహ్య సురా భాగాః ప్రతిజన్తు యథాగతమ్. ౧

<p>టీక॥ మహాత్మనః = పూజ్యస్వ భావుండగు దశరథునియొక్క; త స్మి = ఆ; హయమేధే = అశ్వమేధ మహాత్మనః = యాగమను; సురాభాగాః = గంబులను; ప్రతిజన్తు = ప్రతిజన్తులను; యథాగతమ్ = నివృత్తము.</p>	<p>ప్రతిగృహ్య = పుచ్చుకొని; యథాగ తం = వచ్చినవిధంబునతక్రమింపక; ప్రతిజన్తుః = మఱివెల్లరి. మహాత్ముండగు, నాదశరథుని అశ్వమేధంబునుబ్రకామేష్టియు నుంగుండాన, దేవతలు, హవిభా గంబులంబుచ్చుకొని, వచ్చినరీతి, మ ఱి, వెల్లరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

సమాప్తీత్యనియమః పత్నిగణ సమన్వితః

ప్రవివేక పురీం రాజా సభ్యత్యబలవాహనః. ౨

<p>టీక॥ పత్నిగణసమన్వితః = భా ర్యసమూహముతోఁ గూడినవాం డును; సభ్యత్యబలవాహనః = భృ త్యులతోను సైన్యములతోను వాహ నములతోనుంగూడిన వాఁడునగు; రాజా = దశరథమహారాజు; సమా ప్తీత్యనియమః = ముగిసినయాగదీ క్షికోటకైన నియమముగలవాఁడై;</p>	<p>పురీం = పట్టణమును; ప్రవివేక = ప్ర వేశించెను. దశరథమహారాజు, యాగదీక్షా నియమముగిసినపిమ్మట, భార్యల తోను భృత్యులతోను సైన్యములతో నువాహనములతోనుంగూడి, పట్టణ మునుబ్రవేశింప నుద్యక్తుఁ, డయ్యె ను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

యథాహాం పూజితా స్తేన రాక్షానై పృథివీశ్వరాః

ముచితాః ప్రయయు దేహాన్ ప్రణమ్య మునిపుంగవమ్. 3

టీక॥ పృథివీశ్వరాః=ఘామికిం
బ్రభువులగురాజులు; తేన = ఆ; రా
క్షా = దశరథమహారాజుచేత ("తై"
అనునదిపాదపూరకార్థము); య
థాహాం = యథామోగ్యముగ;
పూజితాః = పూజించబడినవా
లై; ముచితాః = సంపదించినవార
లై; మునిపుంగవం = మునిశ్రేష్ఠుడ
గువసిస్థుని; ప్రణమ్య = నమస్కరిం

చి; దేహాన్ = (తమశమ) దేశముల
నుగూర్చి; ప్రయయుః = పోయిరి.
యాగమునకువచ్చినరాజులంద
ఱును, దశరథునిచేదమతమయోగ్య
తమందగునట్లుపూజించబడినంతన
మునొంది, మునిశ్రేష్ఠుడగువసిస్థుని
నమస్కరించి, తమత
రుణబోయిరి.
అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమతాం గచ్ఛతాం తేషాం స్వపురాణి పురా త్రయః

బలాని రాక్షాం శుక్రాణి ప్రహృష్టాని చకాశిలే. ౪

టీక॥ తతః = ఆంపురాత్ = ఆ
యోధ్యాపట్టణమునుండి; స్వపురా
ణి = సమపట్టణములనుగూర్చి; గచ్ఛ
తాం = పోవుచున్న; శ్రీమతాం =
కాంతిగల; తేషాం = ఆ; రాక్షాం =
రాజులయొక్క; బలాని = ప్రైవ్యము
లు; శుక్రాణి = దశరథునిచేదవ్యబధి
నవస్త్రాదులచేత, తెల్లనిగాను; ప్ర
హృష్టాని = చిక్కిరిసంతసించినవి

గాను; చకాశిలే = ప్రకాశించినవి.
ఆయమోధ్యాపురంబు నుండిత
మసమపట్టణంబులకుం బోవుచున్న
శ్రీమంతులగు సారాజులనైవ్యంబు
లు దశరథునిచే నొబడినవస్త్రాదుల
చేత తెల్లనిగా, సంపదనంబుగలవై,
ప్రకాశించినవి.
అని, తాత్పర్యము.

గతేతు పృథివీశేష రాజా దశరథ స్తదా

ప్రవివేశ పురీం శ్రీమాన్ పురస్కృత్య ద్విజోత్తమాన్. ౫

టీక॥ పృథివీశేన్దు = రాజులు; ఖ	ప్రవేశించెను.
తేమ = పోరా; తదా = అప్పుడు; శ్రీ	రాజులందఱుఁబోయినపిమ్మట,
మాన్ = సంపదగలవాఁడును; రా	శ్రీమంతుండగు దశరథమహారాజు,
జా = రాజునగు; దశరథః = దశరథుఁ	బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులమున్నడుకొని, య
దు; ద్విజోత్తమాన్ = బ్రాహ్మణశ్రే	యోధ్యాపట్టణమును బ్రవేశించెను.
ష్ఠులను; పురస్కృత్య = మున్నడుకొ	అని, తాత్పర్యము.
ని; పురం = పట్టణమును; ప్రవివేశ =	

శాంతయా ప్రయయా సార్థం ఋశ్యశృంగ స్స పూజితః
అస్మియమానో రాజ్ఞాథ సానుయాత్రేణ ధీమతా. ౬

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; ఋ	యమానః = వెంటింపఁబడుచున్న
శ్యశృంగః = ఋశ్యశృంగుఁడు; శాం	వాఁడై; ప్రయయా = పోయెను.
తయా సార్థం = శాంతతోఁగూడ; సు	అంత, ఋశ్యశృంగుఁడు, శాం
పూజితః = చక్కఁగాఁబూజింపఁబ	తాడేవితోఁగూడ, చక్కఁగాఁబూ
డినవాఁడై; ధీమతా = బుద్ధిమంతుఁ	జింపఁబడి, బుద్ధిమంతుండగురోమ
దును; సానుయాత్రేణ = భృత్యుల	పాదమహారాజు, భృత్యులతోఁగూ
తోఁగూడినవాఁడునగు; రాజ్ఞా =	డఁ, దన్ను వెంటింపఁగాఁ, బోయె
రోమపాద మహారాజుచేత; అస్మి	ను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం విస్మయ తాన్ సర్వా నాటా సంపూర్ణ మానసః
ఉవాచ సుఖత స్తత్ర పుత్రోత్పత్తిం విచింతయన్. ౭

టీక॥ ఏవం = ఈప్రకారము; ర్వాన్ = అందఱను; విస్మయ = విడిచి
తాన్ = అబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులను; పెట్టి; రాజా = దశరథమహారాజు;

సంపూర్ణమానసః = నిండినకోర్కి
గలవాడై; సుఖతః = సుఖముగల
వాడై; పుత్రోత్పత్తి = కొడుకుల
యొక్క పుట్టుటను; విచిత్రయక్ =
తలచుకొనుచు; తత్ర = ఆయయో
ధ్యయందు; ఉవాచ = యెడలెను.

శుభ్రకము, బ్రాహ్మణ్యశ్రే
ష్ఠులనెదిల వారివారివాసస్థానము
లకింపి, వికరభక్తుహాటా, సంపూ
ర్ణమనోరఘుడై, కొడుకులెప్పుడుపు
ట్టుదురో నునియాలోచించుచు, సు
ఖముగా, ఎండనితాత్పర్యము.

తతో యజ్ఞే సమాప్రేతు ఋతూనాం షట్పమత్యయుః

టః॥ యజ్ఞే = అర్చి మేధయాగి
ము; సమాప్రేతు = ముగియుగానే;
తతో = అమ్మటముతూనాం = (ప్ర
ధమార్చనమున ప్రి) ఋతువుల; ష

ట్ = అఱ; సమత్యయుః = కడచినవి
అర్చి మేధ యాగము ముగిసినవి
మ్మట, నొక సంవత్సరము, కడచినది
అని, తాత్పర్యము.

కౌసల్య.

కైకయి.

సుమిత్ర.

తతశ్చ ద్వాదశే మాసే చైతే నావమిశే తిథౌ. ౮
నక్షత్రేఽదితినైవత్యే స్వోచ్చసంస్థేషు పంచసు
గ్రహేషు కర్కటే లగ్న వాక్యతా విందునా సహ. ౯
ప్రౌఢ్యమానే జగన్నాథం సర్వలోక నమస్కృతమ్
కౌసల్యా జనయ ద్రామం సర్వలక్షణ సంయుతమ్. ౧౦

విష్ణో రథం మహాభాగం పుత్ర మైశ్వోకవర్ధనమ్

టిక||తతశ్చ=అపిమ్మటను; దశే=పండెండవదియగు; చైత్రే=చైత్రమాసమున; మాసే=మాసమున; నావమికే=నవమియనెడు; తిథౌ=తిథియందు; అదితిదైవత్యే=అదితియేవలనతగాఁగల; నక్షత్రే=పునర్వసూత్రమందు; పంచమ=ఐదవదియగు; గ్రహేషు=గ్రహములు; స్వోచ్చసంస్థేషు=తమతమయుచ్చస్థానంబులందుండఁగా; కర్కటే=కర్కటకమాసమునెడు; లగ్నో=లగ్నమున; వాక్యతౌ=బృహస్పతి; ఇందునాసహ=చంద్రునితోఁగూడ; ప్రోద్యమానే=ఉదయించుచుండఁగా; కాసల్యా=కాసల్యాదేవి; జగన్మాథం=లోకంబులకుఁబ్రభువును; సర్వలోకసమస్కృతం=సమస్తలోకంబులచేతనమస్కరింపఁబడినవాఁడును; సర్వలక్షణసంయుతం=సమస్తలక్షణములతోనుం గూడినవాఁడును; విష్ణోః=విష్ణుదేవునిలో; అర్థం=సగమైనవాఁడును; మహాభాగం=అధికమైనభాగ్యముగలవాఁడును;

దును; విశ్వోకవర్ధనం = విశ్వోకువంశంబునం బుట్టిన వారి వృద్ధి బొందించువాఁడునగు; రామం = రాముండను; పుత్రం=కొడుకును; అజనయతే=కనెను.

అం., గౌసల్యాదేవి, పండెండవదియగుచైత్రమాసమునందు, నవమితిథియందు, బునర్వసూత్రమందు, సూర్యాం గారకశశిబృహస్పతి శుక్రవైదురునుం దమతమయుచ్చస్థానంబులగు మేషమకరతులకర్కటక మీనంబు లందుండఁగా, నందుబృహస్పతిచంద్రునితోఁ జేరియుండఁగా, కర్కటకలగ్నముందు, సమస్తలోకనాయకుండును, సమస్తలోకంబులచే నమస్కరింపఁబడువాఁడును, సమస్తలక్షణములతోనుం గూడియుండువాఁడును, విశ్వోకువంశంబునందుంబుట్టినవారినభివృద్ధిబొందించువాఁడును, మహాభాగ్యకాలియును, విష్ణుదేవునిలోనిసగంబునైన, రాముండను, కొడుకును, బ్రసవించెను. అని, తాత్పర్యము.

కాసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేణా మితతేజసా. ౧౧

యథా వరేణ దేవానా మధితి ర్వజపాణినా

టీక॥ కొసల్య=కొసల్య చేవి;	తివలె; నుకుభే=ప్రకాశించెను.
అమిత తేజసా = కొలంది లేనికాంతి	కొసల్య చేవి, కొలంది లేనికాం
గల; తేన=అ; పుత్రేణ=కొడుకుచే	తితోఁగూడినయా కొడుకుంటొంది,
త; దేవానాం = దేవతలలోఁపల; వ	దేవత్రేష్ణుండగు నింద్రునిఁబొందిన
రేణ=త్రేష్ణుఁడైన; వజ్రపాణినా=	యదితియట్లు, ప్రకాశించెను.
ఇంద్రునిచేతను; అదితిర్యథా=అది	అని, తాత్పర్యము.

భరతో నామ కైకేయ్యాం జన్తే సత్యపరాక్రమః. ౧౨
సాక్షా ద్విష్టో శ్చతుర్భాగ స్సర్వై స్సముచితో గుణైః

టీక॥ కైకేయ్యాం=కైకేయా	వాఁడునగు; భరతో నామ=భరతుఁ
దేవియందు; సత్యపరాక్రమః = స	డనువాఁడు; జన్తే=పుట్టెను.
త్యమయిన పరాక్రమముగలవాఁడు	సాక్షా ద్విష్టుడేవునిలో నెనిమిద
ను; సాక్షా ద్విష్టోః = ప్రత్యక్షుండ	వయఁకంటెపవాఁడును, సమస్తగు
గువిష్టువుయొక్క; చతుర్భాగః, చ	ణంబులతోనుంగూడినవాఁడును, స
తుఁ=చాలవభాగములో, భాగః=	త్య పరాక్రమండునగు, భరతుండ
అంశమును(ఎనిమిదవభాగమనుట);	నువాఁడు, కైకేయియందుఁ, బుట్టె
సర్వైః=సమస్తములైన; గుణైః=	ను. అని, తాత్పర్యము.
గుణములతో; సముచితః = కూడిన	

అథ లక్ష్మణ శత్రుస్త్వా సుమిత్రాఽ. జనయి త్సుతా. ౧౩
ఏరా సర్వాస్త్ర కుశలా విష్టో రథః సమన్వితా

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; సుమి	త్రమముగలవారును; సర్వాస్త్రకుశ
త్రా=సుమిత్రా చేవి; ఏరా=పరా	లా=సమస్తంబులయినయస్త్రంబు

లందును సమర్థులును; విష్ణుః=విష్ణు
దేవునియొక్క; అర్థసమన్వితో=అం
శంబులతోఁ గూడినవారునగు (“భి
త్తంశకలఖం దేవా పుంస్యర్థోర్ధంస
మేంశకే” అనియమరము); లక్ష్మణశ
త్రుఘ్న= లక్ష్మణశత్రుఘ్నులను; కొ
నుతో=ఇద్దఱుఁగొడుకులను; అజన

యతో=క నెను.

అంతఁ, బరాక్రమశాలులును, స
మస్తాస్త్రంబుల నెఱింగినవారును,
విష్ణుదేవుని యంశంబులంబుట్టినవా
రునునగు, లక్ష్మణశత్రుఘ్నులను, కొ
డుకు, ఇద్దఱు, సుమిత్రకుజునిచ్చిరి
అని, తాత్పర్యము.

పుష్కే జాతస్తు భరతో మీనలగ్నై ప్రసన్నధీః. ౧౪

సార్వే జాతౌ తు సౌమిత్రి కుశీరేఽఘ్య చితే రవా

టీక॥ భరతస్తు=భరతుఁడుమా
త్రము; పుష్కే=పుష్కమీనక్షత్రమం
దు; మీనలగ్నై=మీనలగ్నమందు; ప్ర
సన్నధీః=సమకలమైనబుద్ధిగలవాఁ
డై; జాతః=పుట్టెను. సౌమిత్రితు=
సుమిత్రకొడుకులగు లక్ష్మణశత్రు
ఘ్నులును; సార్వే=అశ్రేష్ఠానక్షత్ర
మందు; కుశీరే=కకటకలగ్నమం
దు; రవా=సూర్యుఁడు; అఘ్యచి

తే=ఉదయించిన వాఁడు కాఁగా
(మధ్యాహ్నమందనుట); జాతౌ=
పుట్టిరి.

సమకలంబగు బుద్ధిగలభరతుం
డు, పుష్కమీ నక్షత్రమందు మీనల
గ్నమందుఁబుట్టెను; లక్ష్మణశత్రు
ఘ్నులు, అశ్రేష్ఠానక్షత్రమందుఁ, గ
కటకలగ్నమందు, మధ్యాహ్నం
బునఁ, బుట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.

రాజ్ఞః పుత్రా మహాత్మాన శ్చత్వారో జజ్ఞిరే పృథక్.. ౧౫

గుణవంతో నురూపాశ్చ రుచ్యా ప్రోష్ఠ పదోపమాః

టీక॥ రాజ్ఞః=దశరథమహారా
జునకు; మహాత్మానః = పూజ్యస్వ
భావముగలవారును; గుణవంతః=

మంచిగుణములుగలవారును; అను
రూపాశ్చ=తనకు, సమానులైనవా
రును; రుచ్యా=కాంతిచేత; ప్రోష్ఠ

౩౪౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స గా

<p>పదోపమాః=పూర్వాభాదోత్త రాభాదా నక్షత్ర రూపంబులైన నాలుగునక్షత్రంబులతోసమానులై నవారునగు; పుత్రాః=కొడుకులు; చత్వారః=నలువురు; పృథక్=వే రువేరుగా; జజ్ఞిరే=పుట్టిరి.</p>	<p>సమానులైనవారును, మహాత్ములు ను, గుణవంతులును, గాంతిచేఁ బూర్వాభాద్రోత్తరాభాద్రా పంబులైననాలుగునక్షత్రంబులతో సరివచ్చువారునగు, నలువురుకొడు కులు, పుట్టిరి.</p>
--	--

దశరథమహారాజునకు, దసతో అని, తాత్పర్యము.

జగుః కళంచ గంధర్వా నన్యతు శ్చాప్సరో గణాః. ౧౬
 చేవదుందుభయో నేదుః పుష్పవృష్టిశ్చ ఖా చ్యుతా
 ఉత్సవశ్చ మహా నాసీ దయోధ్యాయాం జనాకులః. ౧౭

<p>టీక గంధర్వాశ్చ = గంధర్వు లును; కళంచ=మధురముగా; జగుః= పాడిరి. అప్సరోగణాశ్చ = అప్స రసలయొక్క సమూహంబులును; న న్యతుః = అడినవి. చేవదుందుభ యః=చేవతలయొక్క భేరులు; నే దుః=ఘనించినవి. ఖాత = ఆకాశ మునుండి; పుష్పవృష్టిశ్చ=పుష్పల వానయును; చ్యుతా=పడినది. అ యోధ్యాయాం=అయోధ్యాపట్ట ణమందు; జనాకులః=జనులచేత</p>	<p>జుకటమైన; మహా=గొప్పదగు; ఉత్సవశ్చ=వేడుకయును; అసీత్= అయినది. గంధర్వులు, మధురముగా, చా డిరి; అప్సరసలాడిరి; చేవతలు భే రులువాయించిరి; ఆకాశంబునుండి పుష్ప వృష్టి గురిసినది; అయోధ్య యందు, జనసమూహముచే, నిలుక టమై, గొప్ప వేడుక, జరిగినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

రథ్యాశ్చ జనసంబాధా నటనరక సంకులాః
 గాయనైశ్చ విరావిణ్యో వాదనైశ్చ తథాపరైః. ౧౮

టీక॥ రథ్యాశ్చ = రాజమార్గం బులును; జనసంబాధాః = జనులచే నిఱుకటములై సవిగాను; నటనతః కసంకులాః = రసభావంబులనభినయించునట్టి నటనతఃకులచేసిండినవియును; గాయనైశ్చ = పాడువాండ్రచేతను; వాదనైశ్చ = వాయించువాండ్రచేతను; తథా = అట్లు; అపరైః = ఇతరులగువండిమాగధాదులచేతను; విరావిణ్యః = ధ్వనిగలవి

గాను; ఆసక్ (అధ్యాహృతము) = అయినవి.
రాజమార్గంబులన్నియు, జనసమూహముచేసిఱుకటములై, రసభావంబులనభినయించునటనతఃకులచేసిండి, పాటలచేతను, వాద్యములచేతను, మఱియునితరములగు, వంధిమాగధులుచేయు, స్తుతి వాక్యములచేతను, శబ్దాయమానములుగా, నయినవి. అని, తాత్పర్యము.

ప్రదేయాంశ్చ దదౌ రాజా సూతమాగధ వండినామ్

బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ విత్తం గోధనాని సహస్రశః. ౧౯

టీక॥ రాజా = దశరథమహారాజు; సూతమాగధవండినాం, సూత = పౌరాణికులకును, మాగధ = వంశావళింగీతిఁచువారికిని, వండినాం = స్తుతిసేయువారికిని; ప్రదేయాంశ్చ = పారితోషికంబులను; దదౌ = ఇచ్చెను. బ్రాహ్మణేభ్యః = బ్రాహ్మణులకొఱకు; విత్తం = ధనమును; గోధనాని = ఆవులనెడఁగన

ములను; సహస్రశః = వేసవేలుగా; దదౌ = ఇచ్చెను.
దశరథమహారాజు, పౌరాణికులకును వంశావళింగీతిఁచువారలకును, స్తుతిపాఠకులకును, బారితోషికంబుల, నిచ్చెను; బ్రాహ్మణులకు, ధనంబును, గోవులను, వేసవేలుగా, నిచ్చెను.
అని, తాత్పర్యము.

అతీ త్రైకాదశాహం తు నామకర్త తథాఽకరోత్

టీక॥ రాజా (అధ్యాహృతము) = దశరథమహారాజు; ఏకాదశాహం =

అత్తుఁడునిజన్మదినము మొదలుపదునొకండవదినమును; అతీత్యతు = అ

౩౪౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము

స ౧౪

తిక్రమించినంతనే; నామకమ= నామకరణమును; తథా=అట్లు; అ కరోత్=చేసెను.

విశేషార్థము.— “క్షుత్రియు లకుంబుండెంచుదినములాశాచ” మ ని, శుత్రియందును, “బదుమాండవ దినంబునక్షుత్రియులకునామకరణం బుసేయవలయు”నని, స్మృతియం దును, శేషంబకియన్నందున, వా టికి, విరోధముగలుగకుండునట్లు, ఇచ్చట “ఏకాదశాహం” అనుచానకి

“లక్ష్మణుడుపుట్టినదినము మొదలు గాఁబదునొకండవదినమును” అని, అర్థముచెప్పవలయును. అట్లుచె ప్పినచో, రామండుపుట్టినమఱుసటి దినమునలక్ష్మణుడుపుట్టెను గావు న, విరోధముకలుగదు.

రామండుపుట్టిన దినముమొద లుండెంచుదినముగడవఁగానే, దశరథమహా రాజు, కొడుకులకునా మకరణము, చేసెను.

అని, తాత్పర్యము.

శ్లో॥ రామం మహాత్మానం భరతం కైకయానుతమ్. ౨౦
సౌమిత్రం లక్ష్మణ మిత శత్రుఘ్న మహం తథా
వసిష్ఠః పరమహితో నామాని కురుతే తతా. ౨౧

టీక॥ తతా=అప్పుడు; వసిష్ఠః= వసిష్ఠుఁడు; పరమహితః = మిక్కిలి యధికముగాసంతసించినవాడై; మహాత్మానం= పూజ్యమైనస్వభా వముగల; శ్లో॥ రామం=రామండును; రామం = రామండును చేరుగలవా నిం గాను; కైకయానుతం=కైకయి యొక్క కొడుకును; భరతః=భర తుండును చేరుగలవానిం గాను; సౌమి త్రం=సమిత్రయొక్కకొడుకును; ల క్ష్మణం=లక్ష్మణుండును చేరుగలవా

నిం గాను; తథా=అట్లు; అపరం= సమిత్రయొక్క కొడుకగును; శత్రుఘ్నం=శత్రుఘ్నుండును చేరుగ లవానిం గాను; తతా=తదాకారము; నామాని=నేర్పను; కురుతే=(చూ తార్చమందుల) చేసెను.

విశేషార్థము. — “రమంతేన శ్వేజనాగురైస్త్రిక, ఇతి, రామః” జనులందఱు, గుణంబులచే, వీనియం దు, రమింతురుకావున, రామండు నంబడును; అని, రామశతార్థము. “ల

క్షిప్తిః అస్యాస్తీతి, లక్ష్యణః సంపదగ
లవాఁడు కావున, లక్ష్యణుఁడనంట
డును; అని లక్ష్యణశబ్దార్థము. “విభ
క్తిభరతః” రాజ్యమును, భరించు
వాఁడు కావున, భరతుఁడనంటడును;
అని, భరతశబ్దార్థము. “శత్రూహ
స్తీతిశత్రుఘ్నుః” శత్రువులంబంపు
వాఁడు కావున, శత్రుఘ్నుఁడనంట

డును; అని, శత్రుఘ్నుశబ్దార్థము.
వసిష్ఠం, డష్టమ, సంతోషంబు
న, శ్రేష్ఠునకు రాముఁడనియు, గైక
యి కొడుకునకు భరతుఁడనియు, సు
మిత్ర కొడుకులలో, నొకని కిలక్ష్య
ణుఁడనియు, మఱియొకనికి శత్రు
ఘ్నుఁడనియు, పేర్లు, పెట్టెను.
అని, తాత్పర్యము.

. బ్రాహ్మణా భోజయామాస పౌరాణ జాన పదానపి
అదదా బ్రాహ్మణానాంచ రత్నైః సమితం బహు. ౨౨

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) =
అదశరథుఁడు; పౌరాణ = పట్టణము
లందుండునట్టివారును; జానపదా
నపి = గ్రామంబులనుండునట్టివారున
గు; బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులను;
భోజయామాస = భుజింపజేసెను.
బ్రాహ్మణానాం = బ్రాహ్మణులకు;
అమితం = కొలందిలేని; రత్నైః సమ

చ = మణిసమూహమును; బహు = అ
ధికముగా; అదదాత్ = ఇచ్చెను.
అంత, నాదశరథుండు, పట్టణం
బుల, గ్రామంబుల, నుండునట్టి, బ్రా
హ్మణులకు, భోజనం, దిడెను; బ్రా
హ్మణులకు, గొలందిలేని రత్నస
మూహంబు, నధికముగానిచ్చెను.
అని, తాత్పర్యము.

తేషాం జన్మక్రియాదీని సర్వకర్మాణ్యకార్యహితే

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) =
అదశరథుఁడు; తేషాం = అకొడుకు
లకు; జన్మక్రియాదీని = జాతకర్మము
దలుగాఁగల; సర్వకర్మాణి = సమ

స్తకర్తంబులను; అకారయత్ = చే
యించెను.
దశరథుఁడు, కొడుకులకు, జాత
కర్మముదలగుసమస్తకర్తంబులను

(అన్నప్రాశనచోలోపనయనంబులను) జేయించెను. అని, తాత్పర్యము

తేషాం కేతు రివ జ్యేష్ఠా రామో రతికరః పితుః. ౨౩

బహువ ధూయో ధూతానాం స్వయంధూ రివ సమృతః

టీక॥ తేషాం=ఆకొడులలోప యెను.

౨; జ్యేష్ఠః = వయస్సుచే పెద్దవాఁ
దును; కేతురివ(స్థితః) ధ్వజమువలె
నున్నవాఁడునగు; రామః=రాముఁ
డు; పితుః=తండ్రికి; ధూయః=అధి
కముగా; రతికరః=సంతోషముసే
యువాఁడుగాను; ధూతానాం=
ప్రాణులకు; స్వయంధూరివ=బ్ర
హ్మదేవుఁడువలె; సమృతః=మిక్కి
లియిప్పుఁడుగాను; బహువ = అ

ఆకొడులలో పెద్దవాఁడును,
గుణంబులచేనధికంబుకావున, ధ్వజ
మువలెబ్రకాశించు చున్నవాఁడున
గు, రాముఁడు, తండ్రికి, ఇతరులకన్న
నధికముగా, సంతోషముసేయుచు,
బ్రహ్మదేవుఁడువలె, సమస్తప్రా
ణులకు, మిక్కిలియిప్పుఁడుగా, నుం
డెను. అని తాత్పర్యము.

సర్వే వేదవిద శ్శూరా సర్వే లోకహితే రతాః. ౨౪

సర్వే ఛానోపసంపన్నా సర్వే సము దితా గుణైః

టీక॥ సర్వే=కొడుకులందఱును;
వేదవిదః = వేదంబుల నెఱింగినవా
రుగాను; శూరాః=యుద్ధంబులం
దుభయముఁ దీర్చును; సర్వే=
అందఱును; లోకహితే = లోకము
యొక్క మేలునందు; రతాః = ఆస
క్తులుగాను; సర్వే=అందఱును; ఛా
నోపసంపన్నాః=వేదార్థజ్ఞానము

తోఁగూడినవారుగాను; సర్వే=అం
దఱును; గుణైః=గుణంబులతో; స
ముదితాః=కూడినవారుగాను; ఆ
సక్ (అధ్యాత్మతము)=అయిరి.
దశరథుని కొడుకులందఱు, వే
దంబుల నెఱింగినవారుగాను, యుద్ధ
ములందు భయములేనివారుగాను,
లోకమునకు మేలు గోరు వారలు

గాను, వేదాధ్యక్షులబలమైనవారు తోచుకొనినవారుగాను, ఉండిరి.
గాను, దయమొదలగుసద్గుణులు అని, తాత్పర్యము.

తేమామపి మహాలేఖా రామ స్సత్యపరాక్రమః. ౨౫
ఇష్ట స్సర్వస్య లోకస్య శశాంక ఇవ నిర్మలః

టీక || తేమామపి=వారిలోపల ప్తం = ప్రియుండుగాను; ఆసీత్ =
ను; రామః=రాముండు; మహాలే (అధ్యాహృతము)అయెను.
ఖాః = అధికమైనప్రతాపముగల వారిలోను, రాముండు, అధికమ
వాండుగాను; సత్యపరాక్రమః=వి యైనప్రతాపమును, ఎచ్చటనైనను
చ్చటనైననువ్యర్థముగానిపరాక్రమ వ్యర్థముకానిపరాక్రమమునుంగలి
ముగలవాండుగాను; నిమగ్నః=క గ్ని, కలంకములేనిచంద్రుండుంబోలే,
లంకములేని; శశాంకఇవ=చంద్రుం సమస్త లోకంబులకం ద్రియుండై
డువలె; సర్వస్య = సమస్తమైన; యుండెను.
లోకస్య = ప్రపంచమునకును; ఇ అని, తాత్పర్యము.

గజస్కంధే శ్వశృష్టేచ రథచర్యాసు సమృతః. ౨౬
ధనుర్వేదేచ నిరతః పితృశుశ్రూషణే రతః

టీక || రామః (అధ్యాహృతము)= మను (చకారముచే) నితరవిద్యలందు
రాముండు; గజస్కంధే=ఏనుంగు ను; నిరతః=మిక్కిలియీసమస్తము
యొక్కమూలపునందును; అశ్వశృష్టే = గుఱ్ఱముయొక్కవీలపునందు గాను; పితృశుశ్రూషణే = తండ్రి
ను; రథచర్యాసుచ=రథముచేడియ యొక్కసేవయందు; రతః=ఆసక్తి
గుటలయందును; సమృతః=సమ క్తుండుగాను; ఆసీత్ (అధ్యాహృత ము)=అయెను.
ర్థుండని, యొప్పుకొనబడినవాండు రాముండు, ఏనుంగుమూలపునం
గాను; ధనుర్వేదేచ=విలువిద్యయం దును, గుఱ్ఱమువీలపునందును, రథం

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౮

బులందులందును, ఎక్కియధంబు | సమధుకండై పితృసేవయం చాస
సేయసమధుకండని, యంచలు, నొ | క్తుడుగా, నుండెను.
ప్రకౌనిరి; మఱియు, రాముడు, వి | అని, తాత్పర్యము.
లువిద్యముదలగువిద్యలందుమిక్కిలి

బాల్యాత్పభృతి సుస్థిగ్ధో లక్ష్మణో లక్ష్మీవర్ధనః. ౨౭
రామస్య లోక రామస్య భ్రాతృ శ్రేష్ఠస్య నిత్యశః

టీక || లక్ష్మీవర్ధనః = సంపద | ఆసీత్ (అభ్యాహృతము) = ఆ
నువృద్ధిచొందించునట్టి; లక్ష్మణః = యెను.
లక్ష్మణుడు; లోక రామస్య = లో | అనంతావతారముకావున, భ
కంబులనంతయు రమింపఁజేయున | క్తులకు, సంపదవృద్ధి జేయునట్టి,
ట్టివాఁడును; శ్రేష్ఠస్య = తనకన్నఁదె | లక్ష్మణుండు, తనకు శ్రేష్ఠభ్రాత
దయగు; భ్రాతృ = తోఁడబుట్టువైన | యు, లోకంబులనంతయురమింపఁ
వాఁడునగు; రామస్య = రామునకు; | జేయువాఁడునగు, రామునియందు,
బాల్యాత్పభృతి = బాల్యముముద | బాల్యముముదలుగా, నెల్లప్పుడును,
లుకొని; నిత్యశః = ఎల్లప్పుడును; సు | మిక్కిలి, స్నేహముగలవాఁ, డ
స్థిగ్ధః = మిక్కిలిస్నేహితుండుగా; | యెను. అని, తాత్పర్యము.

సర్వప్రియకర స్తస్య రామస్యాపి శరీరతః. ౨౮

లక్ష్మణో లక్ష్మీసంపన్నో బహిఃప్రాణ ఇవా పరిః

టీక || లక్ష్మీసంపన్నః = సంపద | ములందును, ప్రియకరః = సంతోష
అగుచేసె; లక్ష్మణః = లక్ష్మణు | మునుజేయువాఁడై; అపరిః = మఱి
డు; తస్య = ఆ; రామస్య = రామున | యొకఁడైన; బహిఃప్రాణ ఇవా = బయ
కు; శరీరతోపి = దేహమునకన్నను; | టనుండుప్రాణమువలె; ఆసీత్ (అ
సర్వప్రియకరః, సర్వ-సమస్తకాల | భ్యాహృతము) = ఉండెను.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౪

స ౧౨

సంపదతోఁగూడియుండులక్ష్య | దేహమునకు వెలుపల నుండు మఱి
ఱుం, దారామునకు, అతనిదేహము | యొకప్రాణంబనఁదగి, యుండెను.
నకన్నను, సంతోషముగల్గించుచు, | అని, తాత్పర్యము.

నచ తేన వినా నిద్రాం లభతే పురుషోత్తమః. ౨౯
మృక్ష మన్న ముపాసీత మశ్వాతి నచ తం వినా

టీక|| పురుషోత్తమః, పురుష = హరిమునుఁనాశ్వాతి = తినఁడు.
పురుషులలో, ఉత్తమః = శ్రేష్ఠుఁడగు పురుషశ్రేష్ఠుండుగు నారామున
రాముఁడు; తేనవినా = ఆలక్ష్యఱుని కు, ఆలక్ష్యఱుండులేనట్టైన, నిద్ర
విడిచి; నిద్రాంచ = నిద్రను; లభ
తే = పొందఁడు. తంవినా = ఆలక్ష్య ఱునివిడిచి, శ్రేష్ఠమైనయాహారంబు
ఱునివిడిచి; ఉపాసీతం = తేబడిన; ను, భుజింప, నిచ్చుచున్నాడు.
మృక్షం = శ్రేష్ఠమైన; అన్నంచ = ఆ అని, తాత్పర్యము.

యదా నా హయమారూఢో మృగయాం యానిరాఘవః. ౩౦
తదైనం పృథ్వీనన్వేతి సభనుఁ పరిపాలయత్

టీక|| యదా = ఎప్పుడు; రాఘవః = తినవాఁడై; పరిపాలయత్ = కాపా
వః = రఘువంశంబునందుంబుట్టిన ఁడు; పృథ్వీ = వెనుకనుండి; అన్వే
రాముఁడు; హయం = గుఱ్ఱమును; ఆ తిహి = వెంటచేచునుగదా!
రూఢః = ఎక్కినవాఁడై; మృగ రాముం, దెప్పుడు, గుఱ్ఱమున
యాం = వేటలుగుగార్చి; యాతి = పో త్రి, వేటకుఁబోవనో, అప్పుడే,
పునో; తదా = అప్పుడు; సః (అధ్యా యాలక్ష్యఱుండు, విల్లినేతంబూని,
హృతము) = ఆలక్ష్యఱుండు; ఏనం = యాతనిరక్షింపుచు, వెంటనేవెంట
ఈరాముని; సభనుఁ = వింటితోఁగూ కించును. అని, తాత్పర్యము.

భరతస్యాపి శత్రుఘ్నో లక్ష్యతావరజోహి సః. ౩౧

౩౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౮

ప్రాక్షైః ప్రియ తనో నిత్యం తస్య చాసీ త్రధాప్రియః

<p>టీక॥ భరతస్యాపి=భరతునకు ను; శత్రుఘ్నః = శత్రుఘ్నుడు; హి = ఏకారణమువలన; సః=ఆశ త్రుఘ్నః; లక్ష్మణావరజః, లక్ష్మ ణ=లక్ష్మణునియొక్క, అవరజః= తమ్ముల; తస్మాత్ (అధ్యాప్యత ము) = ఆకారణమువలన; ప్రా క్షైః = (సంచమ్యమందుచ్చసీయ) ప్రాణములకన్న; ప్రియతరః=అధిక ముగాసంతోషము గల్గించు వాడు గా; నిత్యం=వెల్లప్పుడు; అసీత్=అ యెను. తస్యేవ = ఆశత్రుఘ్నునకు</p>	<p>ను; సః(అధ్యాప్యతము)=ఆభర తుడు; తథా=అట్లు; ప్రియః=సం తోషముగల్గించువాడుగా; అసీత్ (అధ్యాప్యతము)=అయెను. శత్రుఘ్నః, లక్ష్మణునతమ్ముల నగుటంజేసి, యతనికిం గలగుణసంప త్తిగలవాడుకావున, భరతునకు, ప్రాణములకన్న, నధికప్రియుండ య్యెను; ఆప్రకారముగానే, భరతుం డును, శత్రుఘ్నునకు, అధికప్రియుం డుగా, నుండును. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

స చతుర్థి ర్మహాభాగైః పుత్రైః ర్మహాభాగైః ప్రియైః. ౩౨
పరమప్రీతిః దేవైరివ పితామహా

<p>టీక॥ సః=ఆ; దశరథః=దశర థుడు; మహాభాగైః = అధికమైన భాగ్యముగలవారును; ప్రియైః=తన కుసంతోషముగల్గించువారునగు; చ తుర్థిః=నలుగులై; పుత్రైః=కొ డుకులచేత; దేవైః=దిక్పాలకులచే త; పితామహాభివ=బ్రహ్మదేవుడు వలె; పరమప్రీతిః=మిక్కిలియధిక</p>	<p>ముగాసంతోషించినవాడుగా; ప రమావ=అయెను. ఆదశరథుడు, మహాభాగ్యశా లులును, ప్రియులునగునలువురికొడు కులచేత, నలువురి దిక్పాలకులచేత బ్రహ్మదేవుడునంటే, మిక్కిలిసం తసించియుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తే యదా జ్ఞానసంపన్నా స్సన్వై స్సమచితా గుణైః. 33

ప్రీమంతః కీర్తిమంతశ్చ సర్వజ్ఞా దీర్ఘదర్శనః

తేషాం మేవం ప్రభావానాం సర్వేషాం దీప్తలేఖనామ్. 34

ఏతా దశరథో హృష్టో బ్రహ్మలోకాధిపో యథా

<p>టీక॥ తే= ఆరామలక్ష్మణభర తశత్రుఘ్నలు; యదా=ఎప్పుడు; జ్ఞానసంపన్నా= శాస్త్రోజ్ఞానము తోగూడినవారుగాను; సన్వై=స మస్తములైన; గుణైః=గుణములతో ను; సమచితాః = కూడినవారుగా ను; ప్రీమంతః = లబ్ధగలవారుగా ను; కీర్తిమంతశ్చ=కీర్తిగలవారుగా ను; సర్వజ్ఞాః = అన్నిటినిజేరిగిన వారుగాను; దీర్ఘదర్శనః=యీర ముగా ఆలోచించువారుగాను; ఆ సన్ (అధ్యాహృతము) = అయి రో; తదా=అప్పుడు; ఏవంప్రభా వానాం= ఇట్టిప్రభావముగలవారు ను; దీప్తలేఖనాం=ప్రకాశించుచు న్న కాంతిగలవారు నగు; సర్వే షాం=సమస్తమైన; తేషాం=వారి లయొక్క; ఏతా=తండ్రియగు; ద శరథః=దశరథుండు; బ్రహ్మలోకా</p>	<p>ధిపోయథా, (బ్రహ్మలోక=బ్రహ్మ లోకముయొక్క, అధిపోయథా= ప్రభువైనబ్రహ్మదేవుండువలె; హృ ష్టః=సంతసించినవాండు; అసీత్= (అధ్యాహృతము)అయెను. ఆరామ లక్ష్మణ భరత శత్రు ఘ్నులు, ఎప్పుడు, శాస్త్రంబులనె ఱింగి, సమస్తసద్గుణంబులుంగఱిగి, తప్పుకార్యంబులవలన లబ్ధించుచు, “మంచిగుణంబుంగలవారు; చక్క- గాశాస్త్రంబుల నెఱింగినవారు” అనెమఃకిరణానొంది, సర్వజ్ఞులుగా ను, దీర్ఘకాలోచనగలవారుగాను, ఏనో, అప్పుడు, ఇంతటిప్రభావంబు తోగూడితేజిల్లుచున్న యీరామ లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులంతటిదశ రథుండు, బ్రహ్మ లోకాధిపతియుం బోలె, సంతసించియుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

తేచాపి మనుజవ్యాఘ్రా వైదికాధ్యయనే రతాః. 3౫

● పితృశుశ్రూషణరతా ధనుర్వేదేచ నిష్ఠితాః

టీక|| మనుజువాఙ్మూఁ=పురుష
శ్రేష్ఠులయిన; తేచాపి=ఆరామల
క్షుణ్ణభరతశత్రుఘ్నులును; వైదికా
ధ్యయనే, వైదిక=వేదసంబంధుల
గుష్ట్రుతులు మొదలయినవానియొ
క్క, అధ్యయనే=చదువుటయం
దు; రతాః=ఆసక్తులుగాను; పితృ
శుశ్రూషణరతాః, పితృ=తండ్రి
యొక్క, శుశ్రూషణ = సేవయం
దు; రతాః=ఆసక్తులుగాను; ధనుర్వే
దే=విలువిద్యయందు; నిష్ఠితాః=

ఆసక్తులుగాను; ఆసక్ (అధ్యాప్య
తము)=అయిరి.

ఆరామలక్షుణ్ణభరతశత్రుఘ్ను
లును, బురుషశ్రేష్ఠులుకావున, దం
త్రీమెచ్చటనే విష్ణువేది సోమరులు
గాక, మఱియు, నినుమడిగా, స్వ
తులముదలగువానింబదువుటయం
దును, దండ్రీకి శుశ్రూషసేయుట
యందును, విలువిద్యయందును, ఆస
క్తులై, యుండిరి.

అని, తాత్పర్యము.

✓ అథ రాజా దశరథ సేషాం దారక్రియాం ప్రతి. ౩౬

చింతయామాన ధిర్వాక్కి సోపాధ్యాయ స్వదాంధవః

టీక|| అథ=అపిమ్మట; ధర్మా
త్వా=ధర్మకమందు బుద్ధిగల; రా
జా=రాజైన; దశరథః=దశరథు
డు; సేషాం = ఆకొడుకులయొ
క్క; దారక్రియాం ప్రతి=వివాహ
మునుగూచి; సోపాధ్యాయః=
పురోహితునితోఁగూడినవాడును;
స్వదాంధవః=బంధువులతోఁగూడిన

వాడునై; చింతయామాన = ఆ
లోచించెను.

అంత, ధర్మకబుద్ధియగు నాదశ
రథమహారాజు, కొడుకులవివాహ
మునుగూచించి, పురోహితునింబం
ధువులనుం గూడి, యాలోచించెను.

అని, తాత్పర్యము.

తస్య చింతయమానస్య మంత్రిమధ్యే మహాత్మనః . ౩౭

అభ్యగచ్ఛ స్వహాతేజా విశ్వామిత్రో మహామునిః

టీక॥ మహాత్మనః=ధర్మపంతుః	చ్ఛత్=వచ్చెను.
బుద్ధిగల; తస్య=అదశరథుడు; మం	ధర్మంబునం దాసత్తిగలయాద
త్రిమధ్యే=మంత్రులనడుమ; చింత	శరథమహారాజు, మంత్రులతోఁగొ
యమానస్య = అలోచింపుచుండ	దుకుల వివాహమును గుఱించి యా
గా; మహాతేజాః=అధికమైన ప్రభా	లోచింపుచుండఁగా, తపోవిశేషం
వముగలవాఁడును; మహామునిః=	సంగల్గిన ప్రభావంబధికముగాఁగల
పూజ్యుడైన ఋషి యునగు; విశ్వా	విశ్వామిత్ర మహాముని, వచ్చెను
మిత్రః= విశ్వామిత్రుఁడు; అభ్యగ	అని, తాత్పర్యము.

స రాజ్ఞో దర్శనాకాంక్షా ద్వారాఘ్నతా సువాచ హ. ౩౮
శిఘ్ర మాఖ్యాత మాం ప్రాప్తు కాంకు గాధిన స్సుతమ్

టీక॥ త్రా=ఆవిశ్వామిత్రుఁడు;	గముగా; ఆఖ్యాత=చేష్టఁడు; ఇతి
రాజ్ఞం = దశరథమహారాజుయొ	(అధ్యాఖ్యాతము)=అని; సువాచ=
క్క; దశనాకాంక్షా=దశనము	చెప్పెను. “హ” అనునది పాదపూ
ను గోరు వాఁడై; ద్వారాఘ్న	రవౌఠము.
తాత = ద్వారపాలకులనుం గూ	ఆవిశ్వామిత్రుఁడు, రాజునుజూ
ర్చి; గాధినః= గాధియనువానియొ	డఁగోరి, “మీరలు, కుశికవంశంబునం
క్క; సుతం = కొడుకును; కాశి	బుట్టిన వాఁడును గాధి పుత్రుండన
కం = కుశికవంశమునందుఁబుట్టిన	గునేనువచ్చియున్నానని, రాజుతోఁ
వాఁడునగు; మాం=నన్ను; ప్రా	శెప్పెను” అని, ద్వారపాలకులతోఁ
ప్తం=వచ్చినవానిఁగా; శిఘ్రం=వే	శెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

త ఋచ్ఛత్వా వచనం త్రాసా ద్రాజ్ఞోవేత్త ప్రదుద్రువుః. ౩౯
సంభ్రాంతమనస స్సర్వే తేన వాక్యేన బోధితాః

౩౫౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౮

టీక॥ సర్వే=ద్వార పాలకులం	మనస్సుగలవారలై; రాజ్యం=రాజు
దలును; తత్=ఆ; వచనం=మాట	యొక్క; వేత్త=గృహమునుగూర్చి;
ను; శ్రుత్వా=విని; తేన=ఆ; వాక్యే	ప్రదురువుం=పరుగెత్తిరి.
న=మాటచేత; చోదితాం=ప్రేరే	ద్వార పాలకులందలు విశ్వామి
పింపబడినవారలై; త్రాసాత్=భ	త్రునిమాటవిని, భయంబున, గలత
యంబువలన; సంభ్రాంత మనసః	వడినమనస్సుతో, రాజగృహముగూ
సంభ్రాంత=కలంతపడిన, మనసః=	ర్చిపరుగులడికి. అని, తాత్పర్యము.

తే గత్వా రాజభవనం విశ్వామిత్ర మృషిం తదా. ౪౦
ప్రాప్త మావేదయామాసు న్మహామైత్ర్యైకవే తదా

టీక॥ తదా=అప్పుడు; తే=ఆ	జైత్ర చక్రభంగినికొఱకు; ఆవేదయా
ద్వార పాలకులు ; రాజభవనం=	మాను =తెచ్చిరి.
రాజయొక్క గృహమును ; గ	ఆద్వార పాలకులు
త్వా=పొంది; తదా=అప్పుడు; వి	హంబునకుఁబోయితి
శ్వామిత్రః= విశ్వామిత్రుడనెడు;	దనుముపి, యిప్పుడు వచ్చియు
ముషిం=ముషికి; ప్రాప్తం=వచ్చిన	న్నాము." అని, యిత్యైకవంశం
వారిం గా; మైత్ర్యైకవే=మిత్ర్యైకవం	బునంబుట్టిన, దశరథమహారాజున
శమునందుఁబుట్టిన; నృపాయ=రా	కుడనెచ్చిరి. అని, తాత్పర్యము.

తేషాం త ద్వచనం శ్రుత్వా సమ్రోధా స్సమాహితః. ౪౧
ప్రత్యుజ్జగామ తం హృష్టో స్రుత్యైక మివ వాసవః

టీక॥ తేషాం= ఆద్వార పాల	ధాం = పురోహితులతోఁగూడిన
కులయొక్క; తత్ = ఆ; వచనం=	వాండ్రై; సమాహితః=ఎచ్చరికగల
మాటను; శ్రుత్వా=విని; సః(అధ్య	వాండ్రై; హృష్టః=సంతసించినవా
హృతము)=అదశరథుఁడు; సమ్రో	డై; తం=ఆవిశ్వామిత్రుని; బ్రహ్మ

ణం=బ్రహ్మదేవుని; వాసవభవ=
ఇంద్రుడువలె; ప్రత్యుజ్జగామ=ఎ
దుర్గొనెను.

అర్వార బాలకులమాటనువినె,
దశరథుడు, పురోహితునింగాడి,

ఎచ్చరికగలిగినవాడై, సంతసించి,
బ్రహ్మదేవునిదేవేంద్రుండుబోలె,
నావిశ్వామిత్రు, నెదుర్కొనెను.

అని, తాత్పర్యము.

తంద్యప్త్యా జ్వలితం దీప్తపసం సంశితవ్రతమ్. ౪౨

ప్రహృష్టవదనో రాజా తతోర్ఘ్య ముపహరయత్

టీక॥ తతః = ఆపిమ్మట; జ్వలి
తం=ప్రకాశించుచున్నవాడును; దీ
ప్తపసం, దీప్త = ప్రకాశించుచు
న్న, తపసం=తపస్సుగలవాడును;
సంశితవ్రతం, సంశిత=మిక్కిలితీర్థ
మయిన, వ్రతం=నియమముగలవా
డును; తరాః అవిశ్వామిత్రుని; ద్య
ప్త్యా = చూచి; రాజా=దశరథు
హారాజు; ప్రహృష్టవదనః=ప్రహృ
ష్ట=మిక్కిలిసంతసించిన (సంతోష
చిహ్నములుగలయనుట), వదనః=

ముఖముగలవాడై; అర్ఘ్యం=అ
ర్ఘ్యమును; ఉపహరయత్=ఇప్పిం
చెను.

అంత, శరీరకాంతిచేజ్వలింపు
చు, నధికంబగుతపస్సునుదీక్ష్యంబగు
వ్రతమును గలిగియున్న, యావి
శ్వామిత్రుని, జూచి, సంతప్తు
యాయనకుం, బురోహితునిచే
ర్ఘ్యమిప్పించెను.

అని, తాత్పర్యము.

సరాజ్ఞః ప్రతిగృహ్యర్ఘ్యం శాస్త్రదృష్టేన కర్తృణా. ౪౩

కుశలం చావ్యయం చైవ పర్యపృచ్ఛ న్నరాధిపమ్

టీక॥ సః=అవిశ్వామిత్రుడు;
శాస్త్రదృష్టేన=శాస్త్రమునందుం
బాడబడిన; కర్తృణా=విధిచేత; రా

జ్ఞః=రాజువలన; అర్ఘ్యం=అర్ఘ్య
మును; ప్రతిగృహ్య=స్వీకరించి; కుశ
లం=యేమమును; అవ్యయంచైవ=

అపాయములేకుండటను; నరాధి | స్త్రాంబుగ, దశరథమహారాజిచ్చిన
పం=హనుష్యులకు బ్రథమవైనదశరథ | యర్హ్యమును స్వీకరించి, యాదశర
మహారాజును; పర్యపుచ్చత్=అతి | ధమహారాజును, "నీకు డేమమా! అ
గెను. | పాయములేకయున్నదా." అని, య

అవిశ్వామిత్రుడు, యథాశా | కిగెను. అని, తాత్పర్యము.

పులే కోశే జనపదే బాంధవేషు సుహృష్టుచ. ౪౪
కుశలం కాశకో రాజ్ఞః పర్యపుచ్చత్ సుభార్షికః

టీక|| సుభార్షికః=చక్క-గా | మును; పర్యపుచ్చత్=చక్క-గాన
ధర్మమునాచరించునట్టి; కాశకో= | కిగెను.

కుశకోవంశమునందుంబుద్ధిచవిశ్వామి | మిక్కిలి భార్షికుండగు నాచి
త్రుడు; రాజ్ఞః=చశరథమహారా | శ్వామిత్రుడు, "నివట్టరామును, బా
జయొక్క; పులే=పట్టరాముడును; | క్క-సమును, దేశమును, దుష్టదశమ,
కోశే=బొక్క-సమందును; జనప | లేకయున్నదా? నీబంధువులను స్నే
హిమి=దేశమునందును; బాంధవేషు= | హితులును, డేమమాగనున్నారా?
బంధువులందును; సుహృష్టుచ= | అని, చక్క-గా, దశరథమహారాజున
స్నేహితులందును; కుశలం=క్షేమ | కిగెను. అని, తాత్పర్యము.

అపితే సన్నతా స్వప్న సామంతా రిషహ జితాం. ౪౫
దైవంచ మానుషంచాపి కర్తలే సాధ్వీసుష్మతమ్

టీక|| సామంతాః=పొరుగురా | క్క; దైవంచ=దేవతాసంబంధియై
జులు; సప్న=అందలును; తే=నీకు; | నదియును; మానుషంచ=మనుష్య
అపినన్నతాః=మిక్కిలిసన్నతలైనా | సంబంధియైనదియునగు; కర్త=కా
రా? రిషహః = శత్రువులు; (అపి)జే | ర్యము; సాధు=చక్క-గా; అపిఅను
తాః=జయింపబడిరా? లే=నీయొ | ప్తిశం=చేయబడినదా?

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౫౫

స ౧౮

<p>నీకుఁ బొరుగురాజులందఱు, లాం గియున్నారా? శత్రువులు జయింపఁ బడిరా? దేవతాసంబంధియై నయ జ్ఞము మొదలయిన కర్మమును, మను ష్య సంబంధియగు సామదానభేద</p>	<p>దండాదులును, నీకు, సరిగాఁ, జేయఁ బడుచున్నవా? అని, విశ్వామిత్రుఁ డు, చశరథుని, అడిగెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

వసిష్ఠంచ సమాగమ్య కశలం మనీషుంగవః. ౪౬
ఋషీంశ్చ తాఽయథాన్యాయం మహాభాగా నవాచహ

<p>‘టీక॥ మనీషుంగవః = మనీషేష్ఠుఁ డగు విశ్వామిత్రుఁడు; వసిష్ఠంచ = వసిష్ఠుని; మహాభాగాఽ = మహాత్ము లయిన; తాఽ = ఆ; ఋషీంశ్చ = ఋ షులను; సమాగమ్య = సాంచి; య థాన్యాయం = క్రమమునఁ ద్రిమింప క; కశలం = క్షేమమును; దవాచ =</p>	<p>పలికెను (అడిగెననట); “హ” అను పదపాదపూరణార్థము. మనీషేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుఁ డు, వసిష్ఠుని, మజేయు, మహాత్ముల గుఁచరమునులనుం, జేరి, యథాన్యాయంబుగ, వారివారిక్షేమంబు, నడి గెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తే సర్వే హృష్టమనస స్తస్య రాజ్ఞో నివేశనమ్. ౪౭

వివిశుః పూజితాస్తత్ర నిషేదుశ్చ యథార్హతః

టీక॥ తే=ఆయుషులు; సర్వే=	గృతనతిక్రమింపక; నిషేదుశ్చ =
అందఱును; హృష్టమనసః, హృష్ట=	కూచుండుడిరియు.
సంతసించిన, మనసః=మనస్సుగల	ఆయుషులందఱు, సంతసించి,
వారలై; తస్య=ఆ; రాజ్ఞః=దశర	యాదశరథమహారాజుసభను బ్రవే
థమహారాజయొక్క; నివేశనం=స	శించిరి; అచ్చట, నారాజుచే, బూ
భను; వివిశుః=ప్రవేశించిరి. తత్ర=	జింపబడి, వారివారియోగ్యతకు
అచ్చట; పూజితాః=పూజింపబడి	దగినట్లు, కూచుండుడిరి.
నవారలై; యథార్హతః=యో	అని, తాత్పర్యము.

౮ అథ హృష్టమనా రాజా విశ్వామిత్రం మహామునిమ్. ౪౮

ఉవాచ పరమోదారో హృష్టస్త మభిపూజయత్

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; పర	మూని; అభిపూజయత్=స్తుతించు
మోదారః=మిక్కిలియధికముగా	చు; ఉవాచ=పలికెను.
దానముసేయునట్టి; రాజా=దశర	అంతః, బరమదాతయగుదశర
థమహారాజు; హృష్టమనాః=సంత	కుండు, సంతోషవిశేషంబున గగు
సించిన మనస్సుగలవాడై; హృ	ర్పాటునొందినవాడై, యావిశ్వా
ష్టః=గగుర్పాటుగలవాడై; మహా	మిత్రమహామునిని బ్రస్తుతింపుచు,
మునిం= పూజ్యుడగుముషియైన;	నిట్లని, పలికెను.
తం=ఆ; విశ్వామిత్రం=విశ్వామి	అని, తాత్పర్యము.

యథామృతస్య సంప్రాప్తి యథావర్ష మనూదకే. ౪౯

యథానద్యత దారేషు పుత్రజన్మా ప్రజస్యచ

ప్రణప్తస్య యథాలాభో యథాహర్హో మహాదయే. ౫౦

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౫౭

స ౧౮

తదైవా గమనం మన్యే స్వాగతంతే మహామునే

<p>టీక అమృతస్య=అమృతము యొక్క; సంపాప్తిః=పొందుట; యథా=ఎట్లో; అనూదకే=నీళ్లులే నిప్రదేశమునందు; వషణం=వాన; యథా=ఎట్లో; అప్రజస్య=సంతా నములేనివానికి; సదృశదారేషు= సజాతీయభార్యలందు; పుత్రజన్మ చ= కొడుకులయొక్కపుట్టుటయు ను; యథా=ఎట్లో; ప్రణవస్య=అ గుపడకపోయిన నిధిమొదలగుదాని యొక్క; లాభః=దొరకుట; య థా=ఎట్లో; మశూచయే, మ హా=ఉత్సవముయొక్క, ఉదయే= ప్రారంభమందు; హషణం=సంతో షము; యథా=ఎట్లో; తదైవ=అ ప్రకారముగానే; తే=నీయొక్క; ఆగ మనం=రాకనున్నే=తలచెదను మహామునే=పూజ్యుడైన మునియ</p>	<p>గువిశ్వామిత్రుడా! తే(అధ్యాహ్న తము)=నీకు; స్వాగతం=సుఖము తోడిరాక; ఆస్తు=(అధ్యాహ్నత ము)అగుగాక. విశ్వామిత్రుడా! అమృతము లభ్యమగుటయెట్టిదో, నిజకాలప్రదే శమందు వానగురియుట యేలాటి దో, సంతానములేనివానికి సజాతీ యయైనభార్యయందు గొడుకుపు ట్టుటయెటువంటిదో, అగుపడకపో యిననితేపముమఱలదొరకుటయే రీతిదో, ఉత్సవారంభమందు సంతో షముగల్గుటయెట్లో, నేనుగొడుకుల నివాహమునుగుఱించి యాలోచిం చుచుండగా, నీపువచ్చుట, యీలా టిదేయని, తలంచెద; నీకుస్వాగతం బగుగాక. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

కం చ తే పరమం కామం కరోమి కిము హర్షితః. ౫౧

పాత్రధూతోఽసిమేబ్రహ్మక్ దిప్త్యాప్రాప్తోఽసికౌశిక

<p>టీక బ్రహ్మక్=బ్రాహ్మణు డా! అహం(అధ్యాహ్నతము)=నే ను; హషితః=సంతసించినవా డనై; తే=నీయొక్క; పరమం=శ్రే ష్ఠమైన; కం=ఏ; కామం=కోరికని; కిముచ=ఏప్రకారముగాను; కరో</p>	<p>డనై; తే=నీయొక్క; పరమం=శ్రే ష్ఠమైన; కం=ఏ; కామం=కోరికని; కిముచ=ఏప్రకారముగాను; కరో</p>
---	--

౩౫౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౮

<p>మి=చేయుదును; కాశిక=విశ్వామి త్రిండా! మే=నాకు; పాత్రభూ తః = దానమునకుయోగ్యుడైన వాడవు; అసి=అగుచున్నావు;ది ప్త్యా=భాగ్యముచేత;ప్రాప్తః=వ చ్చినవాడవు;అసి=అగుచున్నావు.</p>	<p>బ్రాహ్మణుడవైన విశ్వామి త్రిండా! నీముఖ్యమైనకోరికయెద్ది? దానినేనేవిధంబునఁ జేయవలయు? ఆనతిమ్ము;నీవునాకుదానయోగ్యం డవు;నాభాగ్యంబుననీవిచ్చుటకీ వి చ్చేసీతివి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

అద్య మే సఫలం జన్త జీవితంచ సుజీవితమ్. ౫౨

<p>టీక॥అద్య=ఇప్పుడు; మే=నా యొక్క;జన్త=పుట్టుక; సఫలం= ఫలముతోఁగూడినది; అభవత్= (అధ్యాహృతము)అయినది. జీవి తం=బ్రతుకును;సుజీవితం=మంచి</p>	<p>బ్రతుకు; అభవత్=(అధ్యాహృత ము)అయినది. ఇప్పుడు, నాపుట్టుకసఫలంబైన ది,నాబ్రతుకుమంచిబ్రతుకైనది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

౧) పూర్వం రాజ్ఞిశబ్దేన తపసా ద్యోతితప్రభా

బ్రహ్మర్షిత్య మనుప్రాప్తః పూజ్యోసి బహుధామయా. ౫౩

<p>టీక॥ త్వం(అధ్యాహృతము)= నీవు; పూర్వం=ముదట;రాజ్ఞికా శబ్దేన = రాజముషియనశబ్దము తో; సహితః(అధ్యాహృతము)= కూడుకొనినవాడవై;అను=అటు వెనుక;తపసా=తపస్సుచేత; ద్యో తితప్రభా;ద్యోతిత=ప్రకాశింపఁజే యఁబడిన, ప్రభాః=కాంతులుగల వాడవై;బ్రహ్మర్షిత్యం=బ్రహ్మర్షి</p>	<p>యగుటను; ప్రాప్తః=పొందినవా డవైతివి.అతః(అధ్యాహృతము)= ఇందువలన;బహుధా=అనేకవిధం బుల; మయా=నాచేత; పూజ్యః= పూజింపఁదగిన వాడవు; అసి=అ గుచున్నావు. నీవు, ముదటరాజ్ఞివై, యటు వెనుకసూర్యాదికాంతులకునుబ్ర కాశముగల్గించు తపస్సునొందుటం</p>
---	--

శేనీ, బ్రహ్మన్వివైతివి; కావున, బ్రహ్మ.

హువిధంబుల, నీవు, నాకుఁబూజ్యం అని, తాత్పర్యము.

తదద్భుతమిదం బ్రహ్మైవ పవిత్రం పరమం మను

శుభక్షేత్ర గతశ్చహం తవ సందర్శనా త్రప్తో. ౫౪

టీక|| బ్రహ్మైవ = బ్రాహ్మణుఁడా; త = నవాఁడను; భవామి (అధ్యాత్మత
త్ = అట్టి; ఇదం = ఈనీయాగమనము ము) = అగుచున్నాను.
అద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమును; హ విశ్వామిత్రుఁడా! అట్టివీవు, వ
మ = నాకు; పరమం = మిక్కిలియధిక చ్చుట, మిక్కిలియాశ్చర్యకరము; నా
మైన; పవిత్రం = పరిశుద్ధి సేయునది కు, జాలఁ, బరిశుద్ధిని గల్గించునది; ని
యును; భవతి (అధ్యాత్మతము) = న్నుజూచుటవలన, నేను, బుద్ధ్యాన్త
అగుచున్నది. ప్రభో = ఏలికా! తవ = లంబునందుండు వాఁడనైతిని. (నీవి
నీయొక్క; సందర్శనాత్ = చూచుట చ్చుటికి వచ్చుటవలన, నేనుండునట్టి
వలన; అహంచ = నేనును; శుభక్షే యీ ప్రదేశము, పుణ్యస్థలంబైనదను
త్రగతః, శుభ = మంగళకరమైన, డేట) అని, తాత్పర్యము.
త్ర = పుణ్యస్థలమును, గతః = పొంది

బ్రూహి యత్రాస్థితం తుభ్యం కార్య మాగమనం సతి

ఇచ్చా న్యనుగృహీతోహం త్వదర్థపరివృద్ధయే. ౫౫

టీక|| ఆగమనం సతి = వచ్చుట ను; అనుగృహీతః = నీచేత, అనుగ్ర
నుగూర్చి; తుభ్యం = (త్వతీయార్థ హింపఁ బడినవాఁడనై; త్వదర్థపరి
మందుఁజతుర్థి) నీచేత; యత్ = ఏ; వృద్ధయే, త్వత్ = నీయొక్క, అర్థ =
కార్యం = ప్రయోజనము; ప్రాస్థి ప్రయోజనము యొక్క, పరివృద్ధ
తం = కోరఁబడినదో; తత్ (అధ్యా యే = అభివృద్ధి కొఱుకు; ఇచ్చామి =
హృతము) = ఆప్రయోజనమును, కోరుచున్నాను.
బ్రూహి = చెప్పుము. అహం = నే నీవిచ్చటి కేమి ప్రయోజనముగో

రివచ్చితివో, దానింజెప్పుము; నీచేసి బభివృద్ధి నొందునట్లు, చేయఁగోరు
ట్లును గ్రహమునొంది, నీప్రయోజనం చున్నాను. అని, తాత్పర్యము.

కార్యస్య న విమర్శంచ గంతు మర్హసి కాశిక
కర్తా చాహ మశేషేణ దైవతం హి భవాన్తమ, ౫౬

టీక॥ కాశిక = విశ్వామిత్రుఁడా! వుండవుగదా!
కార్యస్య = కార్యముయొక్క; విమర్శంచ = విచారమునుమాత్రము; గంతు = పొందుటకు; నార్హసి = తగ
వు. అహం = నేను; అశేషేణ = ముగిసినట్లుగాను; కర్తా = చే
యవాండను; అస్మి (అధ్యాత్మత
ము) = అగుచున్నాను. భవాన్ = నీ
వు; మమ = నాకు; దైవతం హి = చే
అని, తాత్పర్యము.

మమ చాయ మనుప్రాప్తో మహా నభ్యుదయో ద్విజ
తవా గమనజః కృతోన్మధర్మ శ్చానుత్తమో మమ. ౫౭

టీక॥ ద్విజ = బ్రాహ్మణుఁడా! మమ
చ = నాకును; అయం = ఈ; మహాన్ = గొప్పదైన; అభ్యుదయః =
మంగళము; అనుప్రాప్తః = లభిమైన
ది. మమ = నాకు; అనుత్తమః = తనక
న్ననధికములేనిదగు; తవ = నీయొ
క్క; ఆగమనజః = నీరాకవలనఁబ
ట్టిన; ధర్మః = ధర్మము; కృతోన్మత్తః =
సమస్తమును; అనుప్రాప్తః = లభి
మైనది.
నాకు, నీరాకయ నెఱుంగగొప్ప
మంగళము, లభిమైనది; నీరాకవలన
ననుత్తమంబగు ధర్మంబంతయు, దొ
రకొనినది. అని తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౬౧

స ౧౮

ఇతి హృదయసుఖం నిశమ్య వాక్యమ్
శ్రుతిసుఖ మాత్మవతా విసిత ముక్తమ్
ప్రథితగుణయశా గుణై ర్విశిష్టః
పరమఋషిః పరమం జగామ హర్షమ్. ౫౮

<p>టీక॥ ఇతి=ఈ ప్రకారము; ఆత్మ వతా = బుద్ధిశాలియగుదశరథుని చేత; విసితం=వినయముతోఁగూడు నట్లుగ; ఉక్తం=చెప్పఁబడినదియు ను; హృదయసుఖం, హృదయ=మన స్సునకు, సుఖం=ఇంపైనదియును; శ్రుతిసుఖం, శ్రుతి=చెపులకు, సు ఖం=ఇంపైనదియునగు; వాక్యం= మాటను; నిశమ్య=విని; ప్రథితగుణ యశాః, ప్రథిత=ప్రసీద్ధమైన, గు ణ = గుణములచేతఁగలిగిన, య శాః=కీర్తిగలవాఁడును; గుణైః=గు ణములతో; విశిష్టః=కూడినవాఁడు</p>	<p>నగు; పరమఋషిః=శ్రేష్ఠుఁడైనఋ షియగువిశ్వామిత్రుఁడు; పరమం= మిక్కిలియధికమైన; హాషణం=సం తోషమును; జగామ=పొందెను. ఈ ప్రకారము, మనస్సునకును నె పులకును సుఖకరంబగునట్లు బుద్ధి శాలియగుదశరథునిచేసినవినయంబు గఁగనెప్పఁబడినమాటను విని, మహా గుణవంతుండునుమహాగుణవంతుం డనుకీర్తిగలవాఁడు నగు విశ్వామి త్రమహాముని, పరమ సంతోషంబు నొందెను. అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

ఇత్యాపేక్షా, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, సప్తదశ స్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండాష్టాదశస్సర్గః టీక,

ముగిసినది.

౩౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స గ

త్రై

ఏ కో న విం శ తి స ర్గ ప్రా రం భః.

౪ తచ్చుత్వా రాజసింహస్య వాక్య మద్భుతవిస్తరమ్
హృష్టరోమా మహాతేజా విశ్వామిత్రో భ్యభాషత. ౧

<p>టీక॥ రాజసింహస్య=రాజశే ష్ఠుండగుదశరథునియొక్క; అద్భుత విస్తరం, అద్భుత=ఆశ్చర్యముయొ క్క, విస్తరం=అతిశయముగల; త త్=ఆ; వాక్యం = మాటను; శ్రు త్వా=విని; మహాతేజాః=అధికమై నప్రభావముగల; విశ్వామిత్రః=వి శ్వామిత్రుడు; హృష్టరోమా, హృ ష్ట=గగుర్పాటుగొనిన, రోమా=</p>	<p>వెండుకలుగలవాడై; అభ్యభాష త=బదులుచెప్పెను. రాజశేష్ఠుండగు దశరథునియ త్వాశ్చర్యకరమైనమాటనువిని, మ హాప్రభావుండగు విశ్వామిత్రుడు, సంతోషంబున బులకితంబులగువెం డుకలుగల్గి, యిట్లుని, బదులుచెప్పె ను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

సద్వశం రాజశార్దూల తవైత ద్భువి నాన్యథా
మహావంశప్రసూతస్య వసిష్ఠవ్యపదేశినః. ౨

<p>టీక॥ రాజశార్దూల=రాజశ్రే ష్ఠుండ! భువి= భూమియందు; ఏ తత్=ఈమాట; మహావంశప్రసూ తస్య, మహావంశ=గొప్పవంశము నందు, ప్రసూతస్య=పుట్టినవాడ వును; వసిష్ఠవ్యపదేశినః, వసిష్ఠ=వసి ష్ఠునిచే, వ్యపదేశినః=ఉపదేశముగ లవాడవునగు, తవ= నీకు; సద్వ</p>	<p>శం=తగినది. అన్యథా =వేరువిధ ము; న=కాదు. రాజశ్రేష్ఠుండవైనదశరథుండ! భూమియందు, ఈప్రకారముమా టలాడుట, రఘువంశమంతటిమహా వంశమునందు బుట్టివసిష్ఠుని వలన నుపదేశమునొందినసింహుడనినదేను; వేరుకాదు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

యత్తు మే హృద్గతం వాక్యం తస్య కార్యస్య నిశ్చయమ్
కురుష్వ రాజశాస్త్రాల భవ సత్యప్రతిశ్రవాః. ౩

టీక॥ రాజశాస్త్రాల = రాజశ్రేణి వాః = ప్రతిజ్ఞ గలవాడవు; భవ = క
ష్టంఁడవైనదశరథుడా! మే = నాయు
క్కు; హృద్గతం = మనస్సునుబొంది మ్ము.
యన్న; యత్ = ఏకార్యము; వా రాజశ్రేష్ఠుఁడవైనదశరథుడా!
క్యం = చెప్పఁదగినదో; తస్య = ఆ; కా నామనస్సులోనుండునట్టి యేకార్య
ర్యస్య = కార్యమునకు; నిశ్చయం మిప్పడు నాచే జెప్పఁబడుచున్న
తు = ఏర్పాటునుమాత్రము; కురు దో; దానికేఁదప్పక తగినయేర్పాటు
ష్వ = చేయుము; సత్యప్రతిశ్రవాః, చేసి "ఏకార్యం బైనఁజేసెదను" అని
సత్య = అన్యతముకాని, ప్రతిశ్ర కొనుము. అని, తాత్పర్యము.

అహం నియమ మాతిష్ఠే సిద్ధ్యర్థం పురుషర్షభ
తస్య విఘ్నకరో ద్వౌతు రాక్షసా కామరూపిణౌ. ౪

టీక॥ పురుషర్షభ = పురుషశ్రేష్ఠుఁ ధ్దలు; రాక్షసా = రాక్షసులు; స్తః
డవైనదశరథుడా; అహం = నేను; (అధ్యాహృతము) = ఉన్నారు.
సిద్ధ్యర్థం = సిద్ధికొఱకు; నియమం = పురుష శ్రేష్ఠుఁడవైన దశరథుఁ
దీక్షను; ఆతిష్ఠే = పొందితిని. తస్య డా! నేనొకసిద్ధి నపేక్షించితిత్త వ
తు = ఆదీక్షకును; విఘ్నకరో = విఘ్న హించితిని; దానికివిఘ్నముగావించు
మునేయునట్టి; కామరూపిణౌ = ఇ సిద్ధలు కామరూపులగు రాక్షసులు
చ్చాధీనమగురూపముగల; ద్వౌ = ఇ న్నారు. అని, తాత్పర్యము.

వ్రతే మే బహుశ స్తే నే సమాప్త్యాం రాక్షసా విమా
మారీచశ్చ సుబాహుశ్చ వీర్యవంతౌ సుశిక్షితౌ. ౫
సమాంసరుధిరౌ ఘోర వేదిం తా మభ్యవర్ష తామ్

౩౬౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౯

టీక॥ మే = నాయొక్క; వ్రతే = దీక్షా వ్రతము; బహుశః = చాలమట్టు కు; చీరే = ఆచరింపఁబడఁగా; సమాప్త్యాం = ముగింపునందు; వీర్యవంతౌ = పరాక్రమముగలవారును; సుశీక్షితౌ = మిక్కిలి సమర్థులునగు; మా రీచశ్చ = మారీచుఁడును; సుబాహుశ్చ = సుబాహువును; ఇమా = ఈ; రాక్షసా = రాక్షసులు; సమాంస రుధిరా ఘేణ, సమాంస = మాంస ముతోఁగూడిన, రుధిరా ఘేణ =

త్తురు ప్రవాహముచేత; తాం = ఆ; వేదిం = యాగవేదిని; అభ్యవషా తాం = తడిపిరి. నా వ్రతము, చాలమట్టు కాచరింపఁ బడి ముగింపునకువచ్చునట్టి కాలమం దుఁబరాక్రమముగలవారును నేర్ప రులునగు, మారీచుఁడును సుబా హుఁడునను నియిద్దఱు రాక్షసులు, మాంసములతోఁగూడిన నెత్తురుప్ర వాహములచేత, నాయాగవేదినిం తయుఁ, చడిపిరి. అని, తాత్పర్యము.

అవధూతే తథా ధూతే తస్మిన్నియమనిశ్చయే. ౬
కృతశ్రమో నిరుత్సాహస్తస్మాదైశాదపాక్రమే

టీక॥ తథాధూతే = అప్రకార మైన; తస్మిన్ = ఆ; నియమనిశ్చయే = దీక్షాసంకల్పము; అవధూతే = కొట్టుపడఁగా; కృతశ్రమః, కృత = చేయఁబడిన, శ్రమః = ప్రయా సముగలవాఁడును; నిరుత్సాహః = పోయినయుత్సాహముగలవాఁడు నగు; అహం (అధ్యాహృతము) = నేను; తస్మాత్ = ఆ; దేశాత్ =

ప్రదేశమునుండి; అపాక్రమే = పాటివచ్చితిని. అప్రకారము చాలమట్టు కాచ రింపఁబడిన వ్రతము కొట్టుపడఁగా నే, నేను బ్రయాసమునొందియును, ఉత్సాహములేనవాడనై, యాప్ర దేశమునుండి, పాటివచ్చితిని. అని, తాత్పర్యము.

సచ మే క్రోధ ముత్సంఘం బుద్ధి ర్భవతి పార్థివ. ౭
తథాధూతా హి సాచర్యా నశాపస్తత్ర ముచ్యతే

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౬౫

స ౧౯

టీక॥ పాథివ=రాజా ! కోమలిచ్యుతే=విడువబడలేదు.
 ధం = కోపమును; ఉత్సృష్టం=విడుచుటకు; బుద్ధిశ్చ=తలంపును; సభ
 వతి=కలుగదు; సా=ఆ; చర్యా=గలుగదు; ఆయాగములోఁగోపము
 యాగ కార్యము; తథా ఘాతానాం=దండగాఁడదుకావున, నారాక్ష
 హి=ఆలాటిదిగదా! తత్ర=ఆరాసులశపింపనలవికాదయ్యె.
 త్సులయందు; శాపః=శాపము; న అని, తాత్పర్యము.

స్వపుత్రం రాజశార్దూలం రామం సత్యపరాక్రమమ్. ౮
 కాకపక్షధరం శూరం శ్రేష్ఠం మే దాతు మర్హసి

టీక॥ స్వపుత్రం=నీకొడుకును; మే=నాకు; దాతుం=ఇచ్చుటకు; అ
 రాజశార్దూలం=రాజశ్రేష్ఠుఁడు హాసి=తగుదువు.
 ను; సత్యపరాక్రమం=సత్యమైనప విచ్చటవైననుష్కళముకానిప
 రాక్రమముగలవాఁడును; కాకపక్షధరం=రాక్రమముగలిగి, యుద్ధంబులభయ
 ధరం, కాకపక్ష=పిల్లబుట్టును, ధములేనివాఁడై, రాజశ్రేష్ఠుండై, పిల్ల
 రం=ధరించినవాఁడును; శూరం=బుట్టుధరించియుండు, నీశ్రేష్ఠకుమా
 యుద్ధమునందు భయములేనివాఁడు రుండగు రాముని, నా, కివ్వ వల
 ను; శ్రేష్ఠం=సమూహరులలోఁ బె యును. అని, తాత్పర్యము.
 ధ్దవాఁడునగు; రామం= రాముని;

శక్రో హ్యేష మయా గుప్తో దివ్యేనస్యైవ తేజసా. ౯
 రాక్షసా యే వికర్తార తేషామపి వినాశనే

టీక॥ ఏషః=ఈరాముఁడు; మ చేతఃయే=ఏ; రాక్షసాః=రాక్షసు
 యా=నాచేతః; గుప్తః=రక్షింపబ లు; వికర్తారః=విఘ్నముచేయు
 డినవాఁడై; దివ్యేన=శ్రేష్ఠమైనఁ స్వ వారలొ; తేషామపి = వారలయొ
 న=తనదగు; తేజసా=ప్రభావము క్కయ్యు; వినాశనే= నాశమునొం

దిండుటయందు; శక్తోహి = సమ గా, దివ్యంబగుతనతేజస్సుచేత, వి
ర్భుండుకదా! ఘ్నుముచేయు రాక్షసుల నందఱం
ఈరాముడు, నేనుగావుండఁ జంపనమర్థండు. అని, తాత్పర్యము.

శ్రేయశ్చస్త్రైప్రదాన్యామి బహురూపం న సంశయః. ౧౦
త్రయాణామపి లోకానాం యేన ఖ్యాతిం గమిష్యతి

టీక॥ యేన = ఏశుభముచేత; త్ర స్త్రై = ఈరామునికొఱకు; ప్రదా
యాణాం = మూడైన; లోకానా స్త్రామి = ఇచ్చెదను. సంశయః = సం
మపి = లోకములలోను; ఖ్యాతిం = జేహము; న = లేదు.
కీర్తిని; గమిష్యతి = పొందఁగలఁ ఈరామునకు, మూడులోకం
దో; తత్ (అధ్యాప్యతము) = అటు బులందునుంబ్రఖ్యాతిగల్గునట్లు, నా
వంటి; బహురూపం = పలుడెఱం నావిధములుగా, మంచి, నిచ్చెదను.
గులైన; శ్రేయః = శుభమును; అ అని, తాత్పర్యము.

నచ తౌ రామ మాసాద్య శక్తౌ స్థాతుం కథంచన. ౧౧
నచ తౌ రాఘవాదన్యో హంతు ముత్సహతే పుమాన్

టీక॥ తౌ = ఆమారీచసుబాహు మారీచ సుబాహువులను; హం
వులు; రామం = రాముని; ఆసాద్య = తుం = చంపుటకు; నోత్సహతేచ =
పొంది; కథంచనచ = అతిప్రయాసం ఉత్సహింపనులేడు.
బుననైనను; స్థాతుం = నిలుచుటకు; ఆమారీచసుబాహువులు, రా
శక్తౌ = సమభులు; న = కారు. రా మునెదుట, నెంతమాత్రము, నిలువ
ఘవాత్ = రఘువంశమునందుంబుట్టి లేరు; రాముడు గాక మఱియొకడు
నరామునికన్న; అన్యః = ఇతరుడై వారలంజంపలేడు.
న; పుమాన్ = పురుషుడు; తౌ = ఆ అని, తాత్పర్యము.

వీర్యోత్పిక్త హి తౌ పాపౌ కాలపాశవశంగతౌ. ౧౨

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౬౨

సర్గ

రామస్య రాజశాఙ్ఖాల న పర్యాప్తా మహాత్మనః

టీక || రాజశాఙ్ఖాల=రాజ
శేష్ఠుఁడా! వీర్యోత్పిక్తా, వీర్య=ప
రాక్రమముచేత, ఉత్పిక్తా = గర్విం
చినవారును; పాపా=పాపస్వభా
వులు నగు; తా = ఆమారీచను
బాహువులు; కాలపాశవశంగతా,
కాల=యముండనెడి, పాశ=త్రాటి
కి, వశంగతా=లోకువయగుటను
బొందినవారలై; మహాత్మనః=అధి
కమగువీర్యముగల; రామస్య=రా

మునకు; నపర్యాప్తాహి=చాలరుగ
దా!
రాజ శ్రేష్ఠుఁడవైన దశరథుఁ
డా! పాపస్వభావులగు నామారీచ
సుబాహువులు, పరాక్రమముచేగ
ర్వించియున్నవారైనను, మృత్యుపా
శమునకు లోకువపడినవారగుటచే,
నధికపరాక్రమశాలియగు రామన
కు, యుగ్ధమునందుఁజాలరు.
అని, తాత్పర్యము.

నచ పుత్రకృతస్నేహం కర్తు మహాసి పార్థివ. ౧౩

అహం తే ప్రతిజానామి హతౌ తౌ విద్ధి రాక్షసా

టీక|| పార్థివ=రాజా! పుత్రకృ
తస్నేహంచ, పుత్ర=కొడుకగుట
చే, కృత = చేయఁబడిన, స్నేహం
చ=స్నేహమును; కర్తుం=చేయుట
కు; నార్హసి=తగవు. అహం=నేను;
తే=నీకొఱకు; ప్రతిజానామి=ప్రతి
జ్ఞచేసెదను. తౌ = ఆ; రాక్షసా=

ఇద్దఱరాక్షసులను; హతౌ=చంప
బడినవారినిగా; విద్ధి=ఎఱుంగుము.
దశరథమహారాజా! కొడుకనిగా
రాబముంచవలదు; నానూటనమ్ము
ము; నేను నీకుఁబ్రజ్ఞ చేసియిచ్చెద
ను; ఆ రాక్షసులిద్దఱును జంపఁబడిరి
యేయెఱుంగుము. అని తాత్పర్యము.

అహం వేద్మి మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమమ్. ౧౪

వసిష్ఠోపి మహాతేజా యేచేమే తపసి స్థితాః

టీక|| అహం=నేను; రామం=రామని; మహాత్మానం=అధికమైన

౩౬౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సర్గ

మ

మ

ధైర్యముగలవానిఁ గాను; సత్యపరాక్రమం=ఎచ్చట నైనను వ్యర్థముకాని పరాక్రమము గలవానిఁ గాను; వేత్తి=ఏఱుంగుదును. మహాతేజాః=అధికమైన ప్రభావముగల; వసిష్ఠోపి=వసిష్ఠమహర్షియును; వేత్తి=(అధ్యాపకము) ఎఱుంగును. ఇమే=ఈ; తపసి=తపస్సునందు; స్థితాః=ఉన్నట్టియును; దే(సంతి)=ఎవరుగలలో; తే (అధ్యాపకము) వ=వారును; విచింతి=(అధ్యాపకము) ఎఱుంగుదురు.

ఈ రాముండు, అధికంబగు ధైర్యముగలవాఁడనియు నెచ్చట నైనను ప్రతిహతము కాఁగూడని పరాక్రమముగలవాఁడనియు, నేనెఱుంగుదును; మహా ప్రభావుండగు వసిష్ఠుండు నెఱుంగును; మఱియు, తపస్సు చేసెడి యీ యుషులందఱు, నెఱుంగుదురు.

అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—అహం=యోగబలంబునఁ జక్క-గాఁ బరమాత్మస్వరూపంబు నెఱింగినవాండును జటావల్క-లంబుల ధరించియాకులల్లంబు దినుచుఁ దపస్సు చేయు సాక్షికుండును; మోక్షకామేష్టి యాగముచే

సినవాండును; బ్రహ్మక్షియను పేరువహించిన వాండును ధర్మమోక్షంబులు మాత్రముకోరుచుండువాఁడనగు నేను (ఈ యర్థము, “అహం” అనునది, ప్రసిద్ధాథా పరామేశ్వరకంబగు సర్వనామనామకం బగుట వలన, నిష్పన్నంబైనది.); రామం=రాముని; మహాత్మానం=అపరిచ్ఛిన్నమగు స్వరూపముగలవానిఁ గాను; లేక, “నతస్య ప్రాకృతామూర్తిః” (ఆపరమాత్మకు ప్రాకృతంబగు స్వరూపముండదు) అను శ్లోతింబట్టి, మహాత్=ప్రాకృతముకాని, ఆత్మానం=స్వరూపము గలవానిఁ గాను; లేక, మహాత్=పూజ్యమగు; ఆత్మానం=స్వభావముగలవానిఁ గాను (శరణాగతులను రక్షించుట మొదలగు మహాగుణములు గలవానిఁ గాననుట); సత్యపరాక్రమం, సత్య=ఎల్లప్పుడునొకఁడే కీర్తిగనుండు, పరాక్రమం=పరాక్రమముగలవానిఁ గాను (తాను నిద్రించునప్పుడును శత్రువుల సరకు సేయని వానిఁ గా ననుట); వేత్తి=ఎఱుంగుదును. (ఒక వేళ, కేవలకర్మతుండవు, రత్నకీరీటాద్యలంకృతుండవు, రాజసుండవు,

మ

మ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౬

స ౧౯

పుత్రీకామేష్టిచేసినవాడవు, ఉత్రియండవు, కేవలకామార్థకపరుండవునుగుసీవు, రామునట్టివానిఁగానెఱుంగక పోయినను గొఱంతలేదనుట)మహాతేజాః=అధికమైన ప్రభావముగల, లేక, నాకును జయింపనలవిగానిప్రభావముగల, లేక, బ్రహ్మక్షిత్వము సిద్ధమగుటకై సాక్షిగానాచేతనుంగోరఁబడినంతటి ప్రభావము గల వాడగు; వసిష్ఠోపి=(అపిశబ్దమువిరోధార్థకము) నాకు విరోధియగు వసిష్ఠుడను; లేక, (అపిశబ్దము సముచ్చయార్థకము) మీకుఁ గులాచార్యుం డగు వసిష్ఠుండును; లేక, సాక్షాద్బ్రహ్మకుమారుండగు వసిష్ఠుండును; వేత్తి=రామునట్టివానిఁగా నెఱుంగును. ఇమే=ఈ, నీకుఁబ్రయంబుగోరు

చునీయొద్దనున్నట్టి; తపసిస్థితాః=కాయకవ్యాసారాదులవిడిచియెల్లప్పుడునుజ్ఞానయోగంబునందెయుండునట్టి, వామదేవాదియుులు; విదంతి=రామునట్టివానిఁగా, ఎఱుంగుదురు.

రాముఁడు, సాక్షాద్భగవత్స్వరూపుండుగావున, నతనిస్వరూపంబు, నాకుఁ, దెలియునుగాని, నీకుఁ దెలియదు, నేనుగార్యాధిపతివైచెప్పెదనంటివేని; నాకువిరోధియును నీకుఁ గులాచార్యుండునగు వసిష్ఠునకుఁ దెలియును, మఱియు, నీప్రియముఁగోరునట్టి, వామదేవాదిమహాపులకంబుఁదెలియును, వారితోనాలోచించి, వారొప్పినట్టయిన, రామునినాకిమ్ము.

అని, తాత్పర్యము.

యది తే ధర్మలాభంచ యశశ్చ పరమం భువి. ౧౫

స్థిత మిచ్ఛసి రాజేంద్ర రామం మే దాతు మర్హసి

టీక॥ రాజేంద్ర=రాజశ్రేష్ఠుఁడా! భువి=భూమియందు; తే=నీయొక్క; ధర్మలాభంచ=ధర్మవృద్ధి; యశశ్చ=కీర్తిని; స్థితం=

ఉన్నదానిఁగా; యదిఇచ్ఛసి=కోరువాడవైనట్టయిన; మే=నాకు; రామం=రాముని; దాతుం=ఇచ్చుటకు; అహాసి=తగుదువు.

రాజశ్రేష్ఠుండవైనదశరథుండా! నుండ వలయునని కోరువాడవైన
 భూమియందు, పరమంబగు నీచ ట్టయిన, రామునినాకీవలయు.
 మౌంబునుగీతియును, స్థిరముగా అని, తాత్పర్యము.

యది హ్యనుజ్ఞాం కాకుశ్చ చదతే తవ మంత్రిణి. ౧౬
 వసిష్ఠ ప్రముఖా స్సర్వే తతో రామం వ్యసర్జయ

<p>టీక॥ కాకుశ్చ = కకుశ్చవం శంబునంబుట్టినదశరథుండా! వసిష్ఠ ప్రముఖాః = వసిష్ఠుండు మొదలుగాఁ గల; తవ = నీయొక్క; మంత్రిణి = మంత్రులు; సర్వే = అందఱు; అనుజ్ఞాం = అనుమతిని; యదీదదతే = ఇచ్చినట్లైన ("హి" అనునదిపాద</p>	<p>పూరణార్థము); తతో = అంతమీద; రామం = రాముని; వ్యసర్జయ = పంపుము. వసిష్ఠుండు మొదలుగా నీమంత్రు లందఱునొప్పుకొనినట్లైనరాముని నాతోఁబంపుము. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

అభిప్రేత మనంసక్త మాశ్చబం దాతు మహాసి. ౧౭
 దశరాత్రం హి యజ్ఞస్య రామం రాజీవలోచనమ్

<p>టీక॥ అభిప్రేతం = ప్రియుండును; రాజీవలోచనం = కమలమల వంటికండ్లు గల వాండును; ఆత్మజం = కుమారుండునగు; రామం = రాముని; యజ్ఞస్య = యాగమునకు; దశరాత్రం = పదిరాత్రులు; అనంసక్తం = జాగుపడనట్లు; దాతుం = ఇచ్చుటకు; అన్వసి = తగుదువు. నీకుంధ్రియకుమారుండైనను, తమిళభాషలో వంటికండ్లుగల యీరామునియొగసంసక్తముననై, జాగు సేయక పదిరాత్రములు, నావశంబున, నుంచవలయు.</p>	<p>అని, తాత్పర్యము.</p>
---	-------------------------

నాత్యేతి కాలో యజ్ఞస్య యథాయం మమ రాఘవ. ౧౮

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౬౦

స ౧౯

తథా కురుష్వ భద్రంతే మాచ శోకే మనః కృథాః

టీక॥ రాఘవ=రఘువంశమునం	దుమాత్రము; మనః=మనస్సును;
దుఃఖుఁబట్టినదశరథుఁడా! యథా=ఎ	మాకృథాః=చేయవలదు.
ట్లు; అయం=ఈ; మమ=నాయొ	దశరథుఁడా! నాయాగకాల
క్క-యజ్ఞస్య=యాగముయొక్క;	మలిక్రమింపకమున్నె నాతోరాము
కాలః=కాలము; నాత్యేతి=అతిక్ర	నింబంపుము; సీకుమంగళంబగుఁగా
మింపదో; తథా=అట్లు; కురుష్వ=	క; మఃఖమునొందకుము. అని, విశ్వా
చేయుము; తే=నీకు; భద్రం=మం	మిత్రుఁడదశరథునితోఁజెప్పెను.
గళము; అస్తు(అధ్యాహృతము)=	అని, తాత్పర్యము.
అగుఁగాక. శోకేచ=మఃఖమునం	

ఇత్యేవ ముక్త్వా ధర్మాత్మా ధర్మార్థ సహితం వచః. ౧౯

విరరామ మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహామునిః

టీక॥ ధర్మా=త్మా, ధర్మ=ధ	తం=కూడినట్టి; వచః=మాటను; ఉ
ర్మమందు, ఆత్మా=బుద్ధిగలవాఁ	క్త్వా=చెప్పి; విరరామ=విరమిం
దును; మహాతేజాః=అధిక మైనస్ర	చెను.
భావము గలవాఁడును; మహాము	ధర్మ=స్వభావంబును అధిక
నిః=పూజ్యుఁడైనమునియునగు; వి	మగుప్రభావమునుంగలవిశ్వామిత్రో
శ్వామిత్రః=విశ్వామిత్రుఁడు; ఇ	మహాముని, యీశ్రకారము, ధ
త్యేవం=ఈశ్రకారము; ధర్మా	నూర్థా ససీతంబగు మాటచె
ర్థ=సహితం, ధర్మార్థ=ధర్మ	ప్పి, యంతనోరుమూసెను.
ముతోను అర్థముతోను, సహి	అని, తాత్పర్యము.

స త న్నిశమ్య రాజేంద్రో విశ్వామిత్ర వచ శ్శుభమ్. ౨౦

౩౭౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స గ

శోక మభ్యగమ తీవ్రం వ్యపీడత భయాన్వితః

<p>టీక॥ సః=ఆ; రాశేంద్రః=రా జశ్రేష్ఠుడగుదశరథుడు; శుభం= మంగళకరమగు; తత్=ఆంవిశ్వామి త్రవచః, విశ్వామిత్ర=విశ్వామిత్రు నియొక్క, వచః=మాటను; నిశ మ్య=విసి; తీవ్రం=తీక్షణమైన; శో కం=దుఃఖమును; అభ్యగమత్= పొందెను. భయాన్వితః=భయము</p>	<p>తోఁగూడనవాడై; వ్యపీడత=దుః ఖించెను. రాజులలో మేటియగు నాదశర థుడు, శుభంబగు నావిశ్వామిత్రుని మాటను విని, భయమునొంది, మిక్కి లియందుఁ బంపసాగెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇతి హృదయ మనోవిచారణం
మనఃపచనం త దతీవ శుశ్రవాత్
సరపతి రభవ న్మహం స్తదా
వ్యధితమనాః ప్రచచాల చాసనాత్. ౨౦౪

<p>టీక॥ ఇతి=ఈప్రకారము; అన్య వ=మిక్కిలి; హృదయమనోవిచార ణం, హృత్ = మనస్సుయొక్క; అ య=స్థానమును, మనః=మనస్సును, విచారణం = పగులఁగొట్టుచట్టి; తత్=ఆ; మనఃపచనం = విశ్వామి త్రుని యొక్క మాటను; శుశ్ర వాత్=వినినట్టి; మహాత్=పూజ్యు డైన; సరపతిః=మనుష్యులకుఁబ్రభు వైనదశరథుడు; తదా=అప్పుడు;</p>	<p>వ్యధితమనాః, వ్యధిత=పీడించబడి న, మనాః=మనస్సుగలవాఁడుగా; అభవత్ = ఆయెను. ఆసనాచ్చ= సింహాసనమునుండియు; ప్రచచా ల=మిక్కిలిచలెను. ఇట్లు, మనస్సుయొక్క అధిష్ఠా నంబును మనస్సునుంబగులఁ దీయువి శ్వామిత్రువచనంబు విని, యప్పుడు పూజ్యుండగుదశరథమహారాజు, నా చ్చినమనస్సు గలవాడై, సింహాస</p>
--	--

నంబుననుండిగడగడవడంకెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, అవికాశ్యే,

బాలకాండే, ఏకోనవింశ స్సర్గః.

ఇది, సృష్టాథకము.

ఇది, పరమాథక చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబు నందు, బాలకాం డైకోన వింశసర్గక టిక,

ముగిసినది.

త్రివి

వింశస్సర్గప్రచారంభః

తచ్చుత్పత్త్యా రాజశాస్త్రుల విశ్వామిత్రస్య భాషితమ్

మహూర్తమివ నిస్సంజ్ఞ స్సంజ్ఞావా నిద మబ్రవీత్. ౧

టీక॥ రాజశాస్త్రులః=రాజశ్రేష్ఠాః; ఇదం=దీని; అబ్రవీత్=చెప్పెను.

హృదగుదశరథుండు; తత్ = అవిశ్వామిత్రస్య = విశ్వామిత్రునియొక్క;

భాషితం = మాటను; శ్రుతా = విని; మహూర్తం=మహూర్తకాలము

మహూర్తకాలము; నిస్సంజ్ఞ ఇవ(స్థితిః) = తెలివిలేనివాడువలెనున్నది

వాంఛై; సంజ్ఞావాన్ = తెలివిగలది, తాత్పర్యము.

ఉనమోడశవర్షో మే రామో రాజీవ లోచనః

౩౬౪ ప్రతిపదాంతర్గతకాతాత్పర్యసహితము

స౨౦

న యుద్ధ యోగ్యతా మస్య పశ్యామి సహ రాక్షసైః. ౨

టీక॥ మే=నాయొక్క; రాజీ నాకుచోచలేదు.

వలోచనః, రాజీవ = కమలమువంటి, లోచనం = కన్నులుగల; రామః = రాముడు; ఊనయోడశవషణ్, ఊన = తక్కువయైన, సోడశవషణ్ = పదియైదేండ్లుగలవాడు; భవతి (అధ్యాహృతము) = అగుచున్నాడు. అన్యః ఈ రామనకు; రాక్షసైస్సహ = రాక్షసులతోఁ గూడ; యుద్ధయోగ్యతాం = యుద్ధమునకుఁ దగుటకు; పశ్యామి = చూడఁను.

కమలంబులంబోలుకన్నులుగల మారామనకుఁ, బదియైదేండ్లుయిననుగాలేదు; నీయ రాక్షసులతో యుద్ధముసేయుటకు యోగ్యుడన

అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — “బాలోద్వాశవర్షోఽయమకృతాత్త్రశ్రరాఘవః” (అప్పుడు, రాముడు, బాలుఁడును, బండెండేండ్లవాఁడును, ఎచ్చగానస్త్రాభ్యాసములేనివాఁడునుగా, నుండెను) అని, యరణ్యకాండంబున, విశ్వామిత్రయాగరక్షణకాలమందు, “రాముడు పండెండేండ్లవాఁడు” అని, రావణునింగూచి, మోరీచునచేతెప్పుక బడుటంబట్టి, యిచ్చట, “ఊనయోడశవషణ్” అనుచాసికీ, పండెండేండ్ల వాడని హ్యాభ్యాసముచేయఁబడినది.

ఇయ మహో హిణీ పూర్ణా యస్యాహం పతి నిశ్వరం

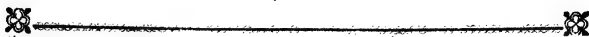
ఆనయా సంవృతో గత్వా యోధాహం తై ర్నిశాచనైః. ౩

టీక॥ యస్యా = (సంధియాషణము) డేకి; అహం = నేను; పతి = ప్రభువునో; ఈశ్వరః = నియామకుఁడనో; సా (అధ్యాహృతము) = ఆ;

ఇయం = ఈ; అహో హిణీ = అహో హిణీ పరిమితగల నేన; పూర్ణా = సంపదగా; భవతి (అధ్యాహృతము) = అగుచున్నది. అహం = నేను;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౭౫

స ౨౦

అనయా-ఈయతొహిణిచే; సంస్కృతము)=అగుచున్నాను.
 వృతః = చుట్టబడినవాడై; గ ఇదిగో సంపూర్ణముగనతొహి
 త్వ=పోయి; తైః=ఆ; నిశాచ ణియంత సేననాకున్నది; ఈసేనతో
 రైః=రాక్షసులతో; యోధా=యో వేల్లి, యారాక్షసులతో యుద్ధముచే
 ధముచేయువాడను; అస్తి(అధ్యా సేదను. అని, తాత్పర్యము.

ఇమే శూరాశ్చ విక్రాంతా భృత్యామేఽస్త్రవిశారదాః
 యోగ్యై రత్తో గతై ర్యోధుం న రామం నేతు వర్హసి. ౪

టీక॥ శూరాః = యుద్ధమునం దొగిని పోవుటకు; నాహాసీ=త
 దు భయపడని వారును; విక్రాం గవు.
 తాః=పరాక్రమించియుండువా రు సమస్తాస్త్రంబుల సమభుక్తలై
 ను; అస్త్రవిశారదాశ్చ=అస్త్రంబు యుద్ధంబున సంతమాత్రము భయ
 లల సేర్పరులునగు; మే = నాయు ములేక పరాక్రమించి యుండునా
 క్కు; ఇమే=ఈ; భృత్యాః = భటు భ్యుక్తులు, రాక్షసులతో యుద్ధము
 లు; రత్తో గతైః=రాక్షససమూహ సేయించుచును; రాముడు తగ
 ములతో; యోధుం = యుద్ధము సే డుకావున, రామునిదో దొగిని పో
 యుటకు; యోగ్యాః=తగినవారు; వలదు.
 రామం = రాముని; నేతుం=తో అని, తాత్పర్యము.

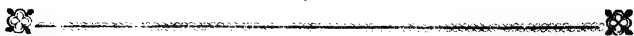
అహ మేవ ధనుష్పాణి గోప్తా సమరమూర్ధని
 యావత్పాణౌ ధరిష్యామి తావద్ద్యోత్యే నిశాచరైః. ౫

టీక॥ అహమేవ=నేనే; ధను దను. యావత్=ఎంతవఱకు; పా
 ణి = విల్లుచేతఁగలవాడనై; ణౌ=పాణింబులను; ధరిష్యా
 గోప్తా = రక్షించువాడను; భవి మి=ధరించెదనో; తావత్=అంత
 ష్యామి(అధ్యాహృతము)=అయ్యె వఱకు; సమరమూర్ధని, సమర=

32. ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౦

<p>యుద్ధముయొక్క, మూఢకని=జిర స్సంసంధు; నిశాచరైః=రాక్షసుల తో; యోత్యే = యుద్ధముచేసె దను.</p>	<p>మురక్షించెదను; నాకుఁబ్రాణంబు లున్నంతవఱకు, యుద్ధఘామమును ముననిలిచి, రాక్షసులతో యుద్ధ ముచేసెదను.</p>
---	--

నేనే, ననుస్సుచేతంబట్టి, యాగ అని, తాత్పర్యము.

నిర్విఘ్నా వ్రతచర్యా సా భవిష్యతి సురక్షితా
అహం తత్రా గమిష్యామి న రామం నేతు మర్హసి. ౬

<p>టీక॥ తత్ర= ఆయాగమునకు; తోడ్కొనిపోవుటకు; వాగ్దాని=తగ అహం = నేను; ఆగమిష్యామి=వ చ్చెదను. సా=ఆ; వ్రతచర్యా=దీ క్షాకార్యము; నిర్విఘ్నా = విఘ్నము లేనిదై; సురక్షితా=చక్క-గారక్షిం పఁబడినది; భవిష్యతి=కాఁబోవుచు న్నది. రామం=రాముని; నేతుం=</p>	<p>నేను యాగంబునకువచ్చెదను; వానం నేసి, నివ్రతకార్యము, నిర్వి ఘ్నముగాఁ, జక్క-గారక్షింపఁబడు ను; రామునిందోడ్కొనిపోవలదు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

చాలో హ్యకృత విద్యశ్చ నచ వేత్తి బలాబలమ్
న చాస్త్రో బలసంయుక్తో నచ యుద్ధ విశారదః. ౭

<p>టీక॥ రామః (అధ్యాపృత ము)=రాముడు; చాలి=పండ్ల దేండ్ల పిల్లవాఁడును; ఆకృతవిద్య శ్చ, అకృత=చక్క-గానేర్పఁబడని, విద్యశ్చ = విలువిద్య గల వాఁడును గా; భవతి(అధ్యాపృతము)హి= ఉన్నాఁడు గదా ! బలాబలంచ,</p>	<p>బల=బలమును, అబలంచ=దౌబళ ల్యమును; నవేత్తి=ఎఱుంగఁడు. అ స్త్రోబలసంయుక్తశ్చ, అస్త్రోబల= అస్త్రములవలనఁగలిగినబలముతో, సంయుక్తశ్చ = కూడినవాఁడును; న=కాఁడు. యుద్ధవిశారదశ్చ = యుద్ధమునందుగట్టివాఁడును; న=</p>
--	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౭౭

స ౨౦

కాడు.

రాముం, డిప్పటికి, బండెండెం
క్షవాండు; ఇంకను, విలువిద్యనుగూ
డెడక్క-గా నేయకొని యుండలే
దు; బలమెట్టివో, అబలమెట్టివో,

యెఱుంగఁడు; అస్త్రబలంబుగల
వాఁడునుకాడు; యుద్ధమునందా
రితీరియుండువాఁడునుకాడు.
అని, తాత్పర్యము.

నచా సౌ రక్షసాం యోగ్యః కూటయుధాహి తే ధృవమ్

టీక॥ అసౌ = ఈరాముఁడు; రక్షసాం = రాక్షసులకు; యోగ్యః = యుద్ధముగలవారలుకావా!
క్షసాం = రాక్షసులకు; యోగ్యః = రాక్షసులకంటెముగా యుద్ధ
త్వ = తగినవాఁడును; న = కాఁడు; ముసేయువారలుకావున, సీరాముఁ
డే = ఆరాక్షసులు; ధ్రువం = నిశ్చయవారలతో యుద్ధమునేయఁదగిన
యముగా; కూటయుధాహి = కపటవాఁడుకాఁడు. అని, తాత్పర్యము.

విప్రయుక్తోహి రామేణ మహూర్త మపి నోత్సహే. ౮
జీవితం మునిశౌన్దాల స రామం నేతు మర్హసి

టీక॥ మునిశౌన్దాల = మునిశ్రేష్ఠుఁడు; అను; నోత్సహే = ఉత్సహింపను.
డవైనవిశ్వామిత్రుఁడా! అహం = రామం = రాముని; నేతుం = తో
(అధ్యాపృతము) నేను; రామే = ధౌనిపోవుటకు; నార్హసి = తగవు.
ణ = రాముని చేత; విప్రయు = విశ్వామిత్రుఁడా! నేను, రాము
క్తం = విషవఁబడినవాఁడనై; మునివీటిచి మహూర్తమైనను జీవించి
హూర్తమపి = మూఁడున్నక్కాలు యుండలేను; కావున, రామునిచో
గడియయైనను; జీవితం = బ్రతుకు డ్కొనిపోవలదు. అని, తాత్పర్యము

యది వా రాఘవం బ్రహ్మణ నేతు మిచ్ఛసి సువ్రత. ౯
చతురంగ సమాయుక్తం మయాచ సహితం నయ

(౪౮)

౩౭౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స౨౦

టీక॥ సువ్రత=మంచివ్రతముగ
ల; బ్రహ్మక=బ్రాహ్మణుడా! రా
ఘవం=రఘవంశమునందుఁబుట్టిన
రాముని; నేతుం=తోడ్కొనిపోవు
టకు; ఇచ్చసియదివా=కోరువాఁడ
వైనట్టైన; చతురంగ సమాయు
క్తం, చతురంగ = సేనయొక్కనా
లు గంగముల తోను, సమాయు
క్తం = కూడినవానిఁగాను; మయా
చ=నాతోను; సహితం = కూడిన

వానిఁగాను; నయ=తోడ్కొనిపో
ము.

గొప్ప వ్రతములు గలబ్రాహ్మ
ణుడవైన విశ్వామిత్రుఁడా! నీవు,
రామునే, తోడ్కొనిపోవలయునని
కోరినట్టియిన, రథంబులును, ఏను
గులును, గుఱ్ఱంబులును, నన్నును
గూడ, రామునితోఁగొనిపొమ్ము.

అని, తాత్పర్యము.

షష్ఠి ర్వర్ష సహస్రాణి మమ జాతస్య కౌశిక. ౧౦

దుఃఖే నోత్పాదిత శ్చాయం న రామం నేతు మర్హసి

టీక॥ కౌశిక = విశ్వామిత్రు
డా! జాతస్య=పుట్టిన; మమ=నాకు;
వర్షసహస్రాణి, వర్ష = సంవత్సర
ములయొక్క, సహస్రాణి=వేలు;
షష్ఠిః = అఱువది; అసక్ (అధ్యా
హృతము)=అయినవి. అయంచ=
ఈ రాముఁడును; ముఖేన = దుఃఖ
ముచేత; ఉత్పాదితః=పుట్టించుకొ

నఁబడినవాఁడు. రామం=రాముని;
నేతుం=గొనిపోవుటకు; నార్హసి=
తగవు.

నాకఱువదివేలేండ్ల వయసుఅయి
నవిమ్మిది, వ్రతము, ఉపవాసముమొ
దలగునది ప్రయాసములచే, నితఁడు
పుట్టెను; కావున, నీరామునిఁగొని
పోవలదు. అని, తాత్పర్యము.

చతుర్థా మాత్మజానాం హి ప్రీతిః పరమికా మమ. ౧౧

శేష్ఠం ధర్మ ప్రధానంచ న రామం నేతు మర్హసి

టీక॥ మమ=నాకు; చతుర్థాం=నలుపురైన; ఆత్మజానాం=కొడుకు

<p>లలో; రామే(అధ్యాత్మతము)= రామునియందు; పరమికా=మిక్కి లియధికమైన; ప్రీతిహిం=ప్రేమగ దా! జ్యేష్ఠం=కొడుకులలోఁ బెద్ద వాఁడును; ధర్మప్రధానంచ, ధర్మ= ధర్మమే, ప్రధానంచ=ప్రధానము గాఁగలవాఁడునగు; రామం=రా</p>	<p>ముని; సేతుం=కొనిపోవుటకు; నా ర్హసి=తగవు. కొడుకులునల్వరిలోను, నాకు, రామునియందు, మిక్కిలిప్రీతి; కా వున, జ్యేష్ఠపుత్రుండును ధార్మికుం డునగు రామనిఁగొనిపోవలదు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

కింవీర్యా రాక్షసాస్తేచ కస్య పుత్రాశ్చ కేచ తే. ౧౨
కథంప్రమాదాః కే చైతాన్ రక్షంతి మునిపుంగవ

<p>టీక॥ మునిపుంగవ=మునిశ్రేష్ఠుఁ డా! తే=ఆ; రాక్షసాశ్చ=రాక్షసు లును; కింవీర్యాః=ఏమిపరాక్రమము గలవారు? కస్య=ఎవనికి; పుత్రా శ్చ=కొడుకులును? తేచ=ఆరాక్ష సులును; కే=ఎవ్వరు? కథంప్రమా దాః = ఎంతటియాకారముగలవా</p>	<p>రు? కే=ఎవరు; ఏతాన్=ఈరాక్ష సులను; రక్షంతి=రక్షించుచున్నారు ఆరాక్షసుల పరాక్రమమెట్టిది? వారెవ్వరికొడుకులు? వారలపేరే మి? వారలయాకారమెంతటిది? వారి కింబ్రభువులెవ్వరు? ఏటిని, నాకుఁజె ప్పము. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

కథంచ ప్రతికర్తవ్యం తేషాం రావేణ రక్షసామ్. ౧౩
మామకైర్వా బలై ర్భిహ్మాన్ మయావా కూటయోధినామ్

<p>టీక॥ బ్రహ్మాన్=బ్రాహ్మణుఁ డా! కూటయోధినాం, కూట=కప టముగా, యోధినాం=యుద్ధమున యునట్టి; తేషాం=ఆ; రక్షసాం= రాక్షసులకు; రావేణ=రామునిచే</p>	<p>తఁగాని; మామకైః=నావియగు; బ లైః=వైద్యములచేతఁగాని; మయా నా=నాచేతఁగాని; ప్రతికర్తవ్యం చ=ప్రతీకారముచేయఁబడవలసిన దియును; కథం=ఎట్లు?</p>
---	--

౩౦౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౦

విశ్వామిత్రుడా! రాముడుగా తునులకుఁబ్రతికారమెట్లు సేయవల
ని, నానైవ్యములుగాని, నేనుగాని, క యును? దీనింజెప్పుము.
పటముగా యుద్ధము సేయునారా అని, తాత్పర్యము.

సర్వం మే శంస భగవత్ కథంతేషాం మయా రణే. ౧౪
స్థాతవ్యం దుష్టభావానాం వీర్యోత్పిక్తా హి రాక్షసాః

టీక॥ కథం=ఎట్లు; దుష్టభావా తుండ్రుడా! సర్వం = అన్నింటిని;
నాం, దుష్ట=కపటముతోఁగూడిన, మే=నాకు; శంస=చెప్పుము.
భావానాం=మనస్సుగల; తేషాం= ఆరాక్షసులయొద్దమునందు, నే
ఆరాక్షసులయొక్క; రణే=యుద్ధ నేవ్రాహ్మణుఁబన్ని యేరితిగనుండ
నందు; మయా=నాచేత; స్థాత వలదృతస్థం రాక్షసులుమిక్కిలియుఁ
వ్యం=ఉండుట కావలయును; రాక్ష సులు మించియుండువారలు గా
సాః=రాక్షసులు; వీర్యోత్పిక్తాహి, నాకంతయుఁజెప్పుము. అని,
వీర్య=పరాక్రమముచేత, ఉత్పిక్తా దశరథుఁడు, విశ్వామిత్రునితోఁజె
హి=గర్వించినవారలుగదా! భగ ప్పెను.
వత్ = భగవంతుఁడవైనవిశ్వామి అని, తాత్పర్యము.

తస్య త ద్వచనం శ్రుత్వా విశ్వామిత్రోఽభ్యభాషత. ౧౫

టీక॥ విశ్వామిత్రః = విశ్వామి దులుచెప్పెను.
త్రమహముని; తస్య = ఆదశరథుని విశ్వామిత్రుండా దశరథునిమా
యొక్క; తత్ = అ; వచనం=మాట టను నియిట్లునిబదులుచెప్పెను.
ను; శ్రుత్వా=విని; అభ్యభాషత=బ అని, తాత్పర్యము.

పౌలస్త్య వంశప్రభవో రావణో నామ రాక్షసః

టీక॥ పౌలస్త్యవంశప్రభవః, పౌలస్త్య=పులస్త్యమహర్షి సంబంధ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౮౧

స ౨౦

మైన, వంశ=సంతతియందు, ప్రభ	పులస్త్య మహామని వంశంబు
వః=పుట్టుకగల; రావణోనామ=	నందుంబుట్టినరావణుండనెడు రా
రావణుడని ప్రసిద్ధుడైన; రాక్ష	క్షసుండుకడుగలఁడు.
సః=రాక్షసుఁడు; అస్తి(అధ్యాత్మ	అని, తాత్పర్యము.
తము)=కలఁడు.	

స బ్రహ్మణా దత్తవర స్త్రైలోక్యం బాధతే భృశమ్. ౧౬
మహాబలో మహావీర్యో రాక్షసై బహుభిర్వృతః

టీక॥ మహాబలః=అధికమైనబల	మూఁడులోకములను; భృశం=మి
ముగలవాఁడును; మహావీర్యః=అధి	క్ష్మి-లిఃబాధతే=వీడించుచున్నాఁడు.
కమైనపరాక్రమముగలవాఁడును; బ	మహాబలుండును మహాపరాక్ర
హుభిః=పెక్కుండగు; రాక్షసై=	మశాలియునగునారావణుండు బ్ర
రక్కసులచేత; వృతః=చుట్టబడిన	హ్మదేవుని వలన వరంబు నొంది
వాఁడునగు; సః = ఆ రావణుండు;	మూఁడులోకంబుల మిక్కిలియుం
బ్రహ్మణా = బ్రహ్మదేవునిచేత; ద	విడించుచున్నాఁడు.
త్తవరః=దత్త=ఇవ్వఁబడిన; వరః=	అని, తాత్పర్యము.
వరముగలవాఁడై; త్రైలోక్యం =	

శూర్యతేహి మహావీర్యో రావణో రాక్షసాధిపః. ౧౭
సాక్షో ద్వై శ్రవణ భ్రాతా పుత్రో విశ్వసో మనః

టీక॥ సాక్షాత్=ప్రత్యక్షము	త్రః=కొడుకును; మహావీర్యః=అ
గః వైశ్రవణభ్రాతా, వైశ్రవణ=	ధికమైనపరాక్రమముగలవాఁడును;
కుబేరునియొక్క, భ్రాతా=తమ్ముఁ	రాక్షసాధిపః=రాక్షసులకుఁబ్రభు
డును; విశ్రవసః=విశ్రవసుండనె	వునైన; రావణః = రావణుండు;
డి; మనః = ఋషియొక్క; పు	త్రశూర్యతేహి=విసఁబడుచున్నాఁ

౩౦౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౦

దుగదా!

సాక్షాత్తు-చేరునకుఁ దమ్ముం
దునువిశ్రవసునకుఁగొడుకునురాక్ష
సులకందఱకుఁబ్రభువునైన, మహా

పరాక్రమశాలి యగు రావణుఁడు
ప్రసిద్ధుఁడేను! నీవునువినియున్నావు
కదా!
అని, తాత్పర్యము.

యదా స్వయం న యజ్ఞస్య విఘ్నకర్తా మహాబలిః. ౧౮
తేన సంహృదితౌ ద్వౌతు రాక్షసౌ సుమహా బలౌ
మారీచశ్చ సుబాహుశ్చ యజ్ఞ విఘ్నం కరిష్యతః. ౧౯

టీక॥ మహాబలిః=అధికమైనబల
ముగలరావణుఁడు; యదా = ఎ
ప్పుడు; స్వయం=తానేయజ్ఞస్య=
యాగమునకు; విఘ్నకర్తా=వి
ఘ్నముయొక్క-చేయువాఁడు; న=
కాఁడో; తదా(అధ్యావృతము)=
అప్పుడు; సుమహాబలౌ=మిక్కిలి
యధికమైనబలముగలవారగు; మా
రీచశ్చ = మారీచుండును; సు
బాహుశ్చ=సుబాహుండుననెడు;
ద్వౌ = ఇద్దఱైన; రాక్షసౌతు=
రక్కసులుమాత్రము; తేన = ఆ

రావణునిచేత; సంహృదితౌ =
ప్రేరేపింపఁ బడినవారలై; యజ్ఞ
విఘ్నం = యాగమునకు విఘ్నము
నుకరిష్యతః=చేయుదురు.
ఆరావణుఁడెప్పుడుదానేపచ్చి
యాగవిఘ్నముసేయుటకువీలుగా
చో; అప్పుడు, మహాబలులగుమారి
చ సుబాహువులనెడు నిద్దఱురాక్ష
సులతనిచేనియొగింపఁబడి యాగవి
ఘ్నముసేయుచుండును. అని, విశ్వా
మిత్రుఁడుదశరథునితోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యుక్తో మునినా తేన రాజోవాచ మునిం తదా

టీక॥ రాజా=దశరథమహారా
జు; తేన=ఆ; మునినా=విశ్వామిత్ర
మహామునిచేత; ఇతి = ఈప్రకార

ము; ఉక్తో=చెప్పఁబడినవాఁడై; త
దా=అప్పుడు; మునిం=విశ్వామిత్ర
మునినిగూర్చి-ఉవాచ=చెప్పెను.

ఈప్రకారము విశ్వామిత్రుడు హారాజు, అతనితోనిట్లనిబడుటచే
చెప్పగానామాటవిని, దశరథమ ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

నహి శక్తోఽస్మి సంగ్రామే స్థాతుం తస్య దురాత్మనః. ౨౦

టీక॥ దురాత్మనః = దుష్టస్వభా దా!

వముగల; తస్య = ఆరావణునియె దుష్టస్వభావుండగునారావణు
క్క; సంగ్రామే = యుద్ధమునందు; నితో యుద్ధము సేయుటకు నేనుశ
స్థాతుం = నిలుచుటకు; శక్తః = సమ క్తుడనుగాను.
ర్థుడను; నాస్మిహి = కానుగ అని, తాత్పర్యము.

స త్వం ప్రసాదం ధర్మజ్ఞ కురుష్వ మమ పుత్రకే
మమ చైవాల్ప భాగ్యస్య దైవతంహి భవా స్థురుః. ౨౧

టీక॥ ధర్మజ్ఞ = ధర్మంబులనె ర్ముండవును; దైవతంహి = దేవతపు
టింగినవిశ్వామిత్రుడా! సః = అటు నుగదా!
వంటి; త్వం = నీవు; మమ = నాయె ధర్మజ్ఞుండ వగు విశ్వామిత్రు
క్క; పుత్రకే = చిన్నికొమరునియం డా! నీవునాకాచార్యుండవు, దేవత
దును; అల్పభాగ్యస్య, అల్ప = తక్కు వు; కావున, నాచిన్నికొమరునియం
వయైన, భాగ్యస్య = అదృష్టముగల; దును, అల్పభాగ్యుండనగునాయం
మమచైవ = నాకును; ప్రసాదం = అ దును, అనుగ్రహింపుము; కోపము
నుగ్రహమును; కురుష్వ = చేయు సేయవలదు. అని, తాత్పర్యము.
ము; భవా = నీవు; స్థురుః = అచా

దేవదానవగంధర్వా యతః పతగపన్నగాః

న శక్తా రావణం సోధుం కింపున ర్చానవా యుధి. ౨౨

టీక॥ దేవదానవగంధర్వాః = దేవతలును దానవులును గంధర్వులును;

౩౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౯

యః = యతులును; పతగ = పక్షిగాని; పతగ = పక్షులును, పన్నగాని = సర్పములును, యుధి = యుద్ధమునందు; రావణం = రావణుని; సోఘం = పుచ్చటకు; శక్తా = సమర్థులరు; న = కారు. పునః = ఇంకను; మానవాః = మనుష్యులు; కిం = ఎట్లు; స

హేయః (అధ్యాత్మతము) = ఓర్వంగలరు. దేవతలును దానవులును గంధర్వులును యతులును బతులును బన్నగంబులును, యుద్ధమునందు, రావణనోర్వలేరు; మనుష్యులెట్లొర్వంగలరు. అని, తాత్పర్యము.

సహి వీర్యవతాం వీర్య మాదత్తే యుధి రాక్షసః
తేన చాహం న శక్తోఽస్మి సంయోధ్యుః తస్య వా బలైః. ౨౩
సబలో వా మునిశ్రేష్ఠ సహితో వా మమాత్మజైః

టీక|| మునిశ్రేష్ఠ = మునులలో మేటివగు విశ్వామిత్రుడా! సః = ఆ; రాక్షసః = రావణుడను రాక్షసుడను; యుధి = యుద్ధమునందు; వీర్యవతాం = పరాక్రమముగలవారి యొక్క; వీర్యం = పరాక్రమమును; ఆదత్తేహి = గ్రహించును గదా. (సశింపఁజేయుననుట) అహం = నేను; సబలో వా = నైన్యముతోఁగూడుకొనినవాఁడైనను; మమ = నాయొక్క; అత్మజైః = కొడుకులతో; సహితో వా = కూడినవాఁడైనను; తే

నచ = ఆ రావణునితోఁగాని; తస్య = ఆ రావణునియొక్క; బలైవా = నైన్యములతోఁగాని; సంయోధ్యుః = యుద్ధము సేయుటకు; శక్తః = సమర్థుడను; రాస్మి = కాను. ఆ రావణాసురుడు, యుద్ధమున, నెట్టి పరాక్రమముగలవారి నైనను మొక్కఁపుచ్చును; నేను నైన్యమునా కొడుకులనుం గూడియు, వానితోఁగాని, వాని నైన్యములతోఁగాని, పోరానర్పలేము. అని, తాత్పర్యము.

కథమ ప్యమర ప్రఖ్యం సంగ్రామాణా మకోవిదమ్. ౨౪
చాలం మే తనయం బ్రహ్మ నైవ దాస్యామి పుత్రకమ్

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౫

స ౨౦

టీక॥ బ్రహ్మక = బ్రాహ్మణుఁ	పి = ఎట్లైనను; నదాస్యామ్యేవ = ఇ
డా! అమరప్రఖ్యం = దేవతతోసమా	చ్చుటయేలేదు.
నుండైన వాఁడును; సంగ్రామా	దేవతతోసమానుఁడుగా నుండు
ణం = యుద్ధములలో; అకోవిదం =	వాఁడును, యుద్ధమనుసమాచారమే
పండితుఁడుకానివాఁడును; బాలం =	యెంతమాత్రము తెలియనిపండెం
పండెం దేండ్లపిన్నవాఁడును; పుత్ర	దేండ్లపిల్లవాఁడునున్నబున్నాను
కం = పున్నామక మైననరకమునుండి	కంబగునరకంబునుండి రక్షించువాఁ
రక్షించువాఁడునగు; మే = నాయు	డునగునాకొడుకు, నెంతమాత్రము
క్క; తనయం = కొడుకును; కథమ	నిచ్చుటలేదు. అని, తాత్పర్యము.

అథ కాలోపమా యుక్తే సుతౌ సుందోపసుందయోః. ౨౫

యజ్ఞవిఘ్నకరౌ తౌ తే నైవ దాస్యామి పుత్రకమ్

టీక॥ అథ = మఱియును; యు	త్రకం = చిన్నికొమరుని; నదాస్యా
క్తే = యుద్ధమునందు; కాలోప	మ్యేవ = ఇచ్చుటయేలేదు.
మా = యమనితోసమానులైనవా	మఱియు, యుద్ధమునందు యు
రలగు; సుందోపసుందయోః = సుం	మునకుసరివచ్చినట్టి, సుందోపసుం
దుఁడును ఉపసుందుడనెడు వారి	దపుత్రులగునామారీచసుబాహుపు
యొక్క; సుతౌ = కొడుకులగు;	లు, నీకు, యాగవిఘ్నముసేయువా
తౌ = ఆమారీచ సుబాహువులు;	రలుగానున్నారు; కావున, నేనెంత
తే = నీకు; యజ్ఞవిఘ్నకరౌ = యాగ	మాత్రమునాచిన్ని కొడుకునివ్వను.
విఘ్నముచేయువారలుగా; భవతః	అని, తాత్పర్యము.
(అధ్యాప్యతమ) = ఉన్నారు. పు	

మారీచశ్చ సుబాహుశ్చ వీర్యవంతౌ సుశీతౌ. ౨౬

తయో రన్యతరేణౌహం యోధాస్యాం ససుహృద్గణః

టీక॥ మారీచశ్చ=మారీచుడు నితో; యోధా = యుద్ధముచేయు
ను; సుబాహుశ్చ=సుబాహువును; వాఁడను; స్యాం=కాఁగలనా!
వీర్యవంతౌ=పరాక్రమముగలవార మారీచుండును సుబాహువును
లును; సుశిక్షితౌ=మిక్కిలియునేర్ప బరాక్రమముగలిగిమిక్కిలియునేర్ప
రులునుగా; భవతో(అధ్యాత్మత రులుగానున్నారు; వారిలో నొకని
ము)=ఉన్నారు. అహం=నేను; స తోనైనను, నేనునాన్నేహితులనం
సుహృద్గణః=స్నేహితులసమూ దలంగూడియును, యుద్ధముసేయలే
హముతోఁ గూడిన వాఁడనై; త ను. అని, దశరథుండు విశ్వామిత్రుని
యోః=వారిలో; అన్యతరేణ=ఒక తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇతి నరపతిజల్పనా ద్ద్విజేంద్రం

కుశికసుతం సుమహాః వివేశ మన్యుః

సుహుత ఇవ మఖేఽగ్ని రాజ్యసిక్త

స్సమభవ నుజ్జ్వలితో మహర్షివహ్నిః. ౨౭౪

టీక॥ ఇతి=ఈ ప్రకారము; నరపతిజల్పనాత్, నరపతి=మనుష్యుల
కుంబ్రువువైనదశరథునియొక్క, జల్పనాత్=అసంగతముగామాట
లాడుటవలన; సుమహాః=మిక్కిలి
లియధికమైన; మన్యుః=రోషము; ద్వి
జేంద్రం=బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుండైన;
కుశికసుతం=విశ్వామిత్రుని; వివే
శ=బొందెను. మఖే=యాగమందు;
సుహుతః=చక్కగా వేల్చబడినది
యను; అజ్ఞసిక్తః, అజ్ఞ=నేతిచే,
సిక్తః=తడవబడినదియనగు; అ
గ్నిరీవ=అగ్ని హోతాత్రమువలె; మ
హాః=వహ్నిః=నిప్పువంటివిశ్వా
మిత్రసుహాః; ఉజ్జ్వలితః=చక్క
గామండు చున్నవాఁడు; సమభవ
త్=ఆయెను.
ఇట్లు, దశరథమహారాజు, అసం
గతముగ మాటలాడఁగా, బ్రాహ్మ
ణశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుండు మి
క్కిలియుఁగోపమునొంది, యాగ
మునందు మొదటసమిధలచేవేల్వఁ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౮౭

స ౨౧

బడియంతటనాజ్యమునం దడపంబ | బ్రజ్వలించెను.

డిన యగ్నిశాపాత్రముంబోలె, | అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, వింశ స్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబు నందు, బాలకాండ వింశ సర్గః టీక,

ముగిసినది.

ॐ

ఏ క వింశ సర్గ ప్రారంభః.

తద్రుద్భవా వచనం తస్య స్నేహపర్యాకులాక్షరమ్

సమన్యః కాశికో వాక్యం ప్రత్యువాచ మహీపతిమ్. ౧

టీక॥ తస్య = ఆదశరథునియొక్క; స్నేహపర్యాకులాక్షరం, స్నేహ = చెలిమిచే, పర్యాకుల = కలం తవడిన, అక్షరం = అక్షరములుగల; తత్ = ఆ; వచనం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; కాశికః = విశ్వామిత్రుడు; సమన్యః = కోపముతోఁగూడి నవాఁడై; మహీపతిం = భూమికిఁబ్ర	భువైన దశరథునిఁ గూచి; వాక్యం = పత్యమాణమగుమాటను; ప్రత్యువాచ = బదులుచెప్పెను. పుత్ర స్నేహంబునఁ దడఁబడుచు, దశరథమహారాజుచేఁ, జెప్పఁబడిన మాటనువిని, విశ్వామిత్రుఁడు, కోపించి, దశరథమహారాజుతో, నిట్లు ని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
---	--

పూర్వ మర్థం ప్రతిశుభ్య ప్రతిష్ఠాం హేతు మిచ్ఛసి
రాఘవాదౌ మయక్తోయం కులస్యాస్య విపర్యయః. ౨

టీక ॥ పూర్వం = మొదట; అర్థం = కోరఁబడిన దాని; ప్రతిశ్రుత్య = అంగీకరించి; ప్రతిజ్ఞాం = ప్రతి నను; హేతుం = విడుచుటకు; ఇచ్ఛసి = కోరుచున్నావు, అయం = ఈ; విపర్యయః = ప్రతిజ్ఞ ను భేదించుట; రాఘవానాం = రఘువంశమునందుఁబుట్టినవారియొక్క; అస్య = ఈ; కులస్య = వంశమునకు; అయం క్తః = తగినది కాదు.

“నీవు కోరినదాని నిచ్చెదను” అని, మొదటనొప్పుకొని యాప్రతిజ్ఞను విడువఁగోరెదవు; ఇట్లు ప్రతిజ్ఞను విడుచుట, రఘువంశమునందుఁబుట్టిన వారి కులమునకుఁ దగినది కాదు. అని, తాత్పర్యము.

య దీదం తే క్షమం రాజః గమిష్యామి యథాగతమ్
మిథ్యాప్రతిజ్ఞః కాకుత్స్థః సుభ భవ సదాంధవః. 3

టీక॥ రాజక=దశరథమహారాజు! శ్రదం=ఇది; తే=నీకు; క్షమంయ=తగినదైనట్లయిన; అహం= (అధ్యాత్మము)నేను; యథాగతం=వచ్చినట్లు; గమిష్యామి=పోయెదను; కాకుత్స్థ=కకుత్స్థులవంశమునందు; బుట్టిన దశరథమహారాజా! త్వం(అధ్యాత్మము)=నీవు; మిథ్యాప్రతిజ్ఞః, మిథ్యా = దబ్బబయైన, ప్రతిజ్ఞః=ప్రతిగలవాడవై; సంబంధవః=బంధువులతోఁగూడి నవాడవై; సుభః=సుఖముగలవాడవుగా; భవ=అగుము.

తస్య రోషపరీతస్య విశ్వామిత్రస్య ధీమతః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౮

స ౨౧

చచాల వసుధా కృత్సాని వివేచన భయం సురాన్. ౪

<p>టీక॥ ధీమతః = ప్రశస్తమైన బుద్ధి గల; తస్య = ఆ; విశ్వామిత్రస్య = (స ప్రవ్యర్థమందుషష్ఠి) విశ్వామి త్రిడు; రోషపరీతస్య, రోష = రో షముచే, పరీతస్య = వ్యాపింపఁబడిన వాఁడగుచుండఁగా; కృత్సాని = స మస్తమయిన; వసుధా = భూమి; చచాల = కదలినది. సురాంశ్చ =</p>	<p>దేవతలను; భయం = వెఱపు; వివే శ = పొందినది. బుద్ధిమంతుండగు నావిశ్వామి త్రిడు, రోషము నొందఁగానే, భూమియంతయువడంకినది; దేవ తలుభయంబునొందిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

త్రస్తరూపంతు విజ్ఞాయ జగత్సర్వం మహా నృషిః
నృపతిం సువ్రతో ధీరో వసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్. ౫

<p>టీక॥ మహాన్ = పూజ్యుడైన వాఁడును; ఋషిః = ఋషియును; సువ్రతః = మంచివ్రతములుగలవాఁ డును; ధీరః = ధైర్యముగలవాఁడున గు; వసిష్ఠః = వసిష్ఠుఁడు; సర్వం = స మస్తమైన; జగత్ = ప్రపంచమును; త్రస్తరూపం = మిక్కిలియుభయప డియున్నదానిగా; విజ్ఞాయ = ఎఱిం గి; నృపతిం = రాజునుగూచి; వా</p>	<p>క్యం = మాటను; అబ్రవీత్ = చె ప్పెను. పూజ్యుండునుమంచివ్రతంబులు చేసినవాఁడును ధైర్యశాలియునగు వసిష్ఠుండు, ప్రపంచము నంతయు సంత్రస్తంబుగానెఱింగి, దశరథమ హారాజుతో, నిట్లుని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇత్వాకూడాం కులే జాత స్సాతౌద్ధర్మ ఇవాపరః
ధృతిమాన్ సువ్రతః శ్రీమాన్ సద్ధర్మం హతు మర్హసి. ౬

౩౯౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స౨౧

<p>టీక ఇత్యోకూఠాం=ఇత్యో కువంశంబునందుఁ బుట్టిన వారియొ క్క;-;కులే=వంశమునందుఁజాతః=</p>	<p>ము)=నీవు; ధర్మం=ధర్మమును; హా తుం=విడుచుటకు; నార్హసి=తగ వు.</p>
<p>పుట్టినవాడవును; అపరః=రెండవ దియైన; సాత్యోధర్మశ్చ (స్థితః)= సాత్యోధర్మము అనునట్లున్నవాడ వును; శృతిమా=ధైర్యముగలవా డవును; సువ్రతః=మంచివ్రతములు గలవాడవును; శీమా=సంపదగ లవాడవునగు; త్వం (అధ్యాహృత</p>	<p>నీవు, పరమధార్మికమగునిత్యో కువంశమునంబుట్టినవాడవు; రెండ వదియగు సాత్యోధర్మ మనందగి యుండువాడవు; ధైర్యవంతుండ వు; గొప్పవ్రతములుచేసినవాడవు; శ్రీమంతుండవు; అట్టిసికు, ధర్మమువి డుచుటదగు. అని, తాత్పర్యము.</p>

క్రిషు లోకేషు విఖ్యాతో ధర్మాత్త ఇతి రాఘవ

స్వధర్మం ప్రతిపద్యస్వ నాధర్మం వోఘమర్హసి. ౭

<p>టీక రాఘవ = రఘువంశము నందుఁబుట్టిన దశరథుఁడా! త్వం (అ ధ్యాహృతము) = నీవు; క్రిషు=</p>	<p>వహించుటకు; నాహాసి=తగవు. రఘువంశమునందుఁ బుట్టినదశ రథుఁడా! నీవుమూఁడులోకంబుల ను, ధర్మాత్తుండనిఖ్యాతివహించిన వాడవు; నీకులధర్మంబగు ప్రతిజ్ఞా పాలనముసేయుము; అధర్మంబున నుసరింపవలదు.</p>
<p>మూఁడైన; లోకేషు=లోకంబులం దును; ధర్మాత్త=ధర్మస్వభావుడ వు; ఇతి=అని; విఖ్యాతః=ప్రసిద్ధుడ వైనవాడవు. స్వధర్మం=నీచైనధ ర్మమును; ప్రతిపద్యస్వ=పొందుము. అధర్మం=అధర్మమును; వోఘం=</p>	<p>అని, తాత్పర్యము.</p>

సంశ్రుత్యేవం కరిష్యామి త్యకుర్వాణస్య రాఘవ

ఇష్టాపూర్తవధో ఘాయా త్తస్మా ద్రామం విసర్జయ. ౮

శ్రీమద్రామాయణము * బాహుళ్యము

స ౨౧

టీక॥ రాఘవ = రఘువంశము స్థాల్ = కాబట్టి; రామం = గడు. ఇ
నబట్టినవాడా! ఏవం = ఈ ప్రకా ని; విసర్జయ = ఇమ్ము.
రము; కరిష్యామి = చేసెదను; ఇతి = ఈ ప్రకారము చేసెదనని, మొదల
అని; సంక్రమ్య = ప్రతిష్ఠ చేసి; అకు నొప్పకొని, యటు వెనుక నొప్పకొని
ర్వాణ్య = చేయనివానియొక్క; నిసర్జయ చేయని వాని యాగముల
ఇష్టాశూర్తవధి; ఇష్ట = యాగముల వాపీకూప తటాకాది నిర్మాణాదిక
కును; పూర్త = వాపీకూప తటాకా గ్నంబులును నిష్ఫలంబులగును; కావు
దినిర్మాణమునకును, వధి = వ్యర్థమ న, రాముని, విశ్వామిత్రునకిమ్ము.
గుట; ఘాయాత్ = అగును. త అని, తాత్పర్యము.

కృతాస్త్ర మకృతాస్త్రంవా నైనం శత్యంతి రాక్షసాః
గుప్తం కుశికపుత్రేణ జ్వలనే నామృతం యథా. ౯

టీక॥ కృతాస్త్రం = సేర్వబడి క్షసాః = రాక్షసులు; నశత్యంతి =
నయస్త్రములుగలవాడైనగాని; అ సాధింపలేదు.
కృతాస్త్రంవా = సేర్వబడినయ ఈరాముడు, అస్త్రంబుల
స్త్రములుగలవాడు కానివాడైన యందు సమర్థుఁడు కాని యసమ
గాని; కుశికపుత్రేణ = విశ్వామిత్రుని భుండుకాని, విశ్వామిత్రునిచేర
చేత; గుప్తం = రక్షింపబడిన; ఏ క్షింపబడియుండు గా, నితని, నగ్ని
నం = ఈరాముని; జ్వలనేన = అగ్ని హోత్రునిచేరక్షింపబడిన యమృ
హోత్రునిచేత; గుప్తం = (అధ్యా తమునుంబోలె, రాక్షసులెంతమా
హృతము) రక్షింపబడిన; అమృ త్రముసాధింపలేదు.
తంయథా = అమృతమునువలె; రా అని, తాత్పర్యము.

ఏష విగ్రహవాక్ ధర్మ ఏష వీర్యవతాం వరః
ఏష బుధ్యాధికో లోకే తపశశ్చ పరాయణమ్. ౧౦

౩౯౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౧

ఏహోస్త్రా వివిధా స్వేతి త్రైలోక్యే సచరాచరే
నైన మన్యః పుమా స్వేతి నచ వేత్స్యంతి కేచన. ౧౧
నదేవా నర్షయః కేచి న్నాసురా నచ రాక్షసాః
గంధర్వయక్షప్రవరా స్సకిన్నరమహారగాః. ౧౨

ఆవతారిక. — విశ్వామిత్రుని
చేరక్షింపఁబడినరామునిరాక్షసులు
సాధింపలేరనుటనుస్థిరీకరించుటకై,
విశ్వామిత్రప్రభావమును జెప్పచు
న్నాడు.

టీక || ఏషః = ఈవిశ్వామిత్రుఁ
డు; విగ్రహవాక్ = ఆకారముగల;
ధర్మః = ధర్మము. ఏషః = ఈవి
శ్వామిత్రుఁడు; వీర్యవతాం = పరా
క్రమముగలవారిలోపల; వరః = శ్రే
ష్ఠుఁడు. ఏషః = ఈవిశ్వామిత్రుఁడు;
లోకే = జగత్తునందు; బుధ్యా = బుద్ధి
చేతను; అధికః = ఎఱచైనవాఁడు.
సచరాచరే = జంగమస్థావరముల
తోఁగూడిన; త్రైలోక్యే = మూఁడు
లోకంబులందును; ష్టిం = నా
నావిధములైన; అస్త్రా = అస్త్ర
ములను; వేత్తి = ఎఱుంగును. అ
న్యః = ఇతరుఁడైన; పుమా = పురు
షుఁడు; ఏనం = ఈవిశ్వామిత్రుఁడు
నేచి = నయస్త్రసమూహమును; న

వేత్తి = ఎఱుంగఁడు. కేచనచ = కొం
దఱైనను; నవేత్స్యంతి = ఎఱుంగ
బోరు. దేవాః = దేవతలును; న(వే
త్స్యంతి) = ఎఱుంగరు. కేచిత్ =
కొందఱైనను; ఋషయః = ఋషు
లు; న(వేత్స్యంతి) = ఎఱుంగరు; అసు
రాః = అసురులు; న(వేత్స్యంతి) =
ఎఱుంగరు. రాక్షసాశ్చ = రాక్షసు
లును; న(వేత్స్యంతి) = ఎఱుంగరు. స
కిన్నరమహారగాః = కిన్నరులతో
ను మహాసంఘములతోనుం గూడిన;
గంధర్వయక్షప్రవరాః, గంధర్వ =
గంధర్వులలోను, యక్ష = యక్షు
లలోను, ప్రవరాః = శ్రేష్ఠులు; నవే
త్స్యంతి(అధ్యాహృతము) = ఎ
ఱుంగరు.

ఈవిశ్వామిత్రుఁడు, ఆకారము
నొందిన ధర్మము, ఇతండుపరాక్ర
మముగలవారిలోమేటి, లోకంబున
నందఱికిన్ననుబుద్ధిశాలి, మహాతప
స్వి, జంగమ స్థావర సహితంబగు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౯౩

స ౨౧

త్రైలోక్యంబునం గల అస్త్రం బులనన్నింటి నెఱుంగును, ఇతఁ డెఱింగి నన్ని యస్త్రంబుల మఱి యెవ్వరిప్పటి కెఱుంగరు, ఇంకమీఁ దనెఱుంగఁబోరు, దేవతలకును ఋషులకును అసురులకును రాక్షసులకు నుగంధర్వులకును యక్షులకును కన్న రులకును మహారగులకును, ఎవ్వరికిని, ఇన్నియస్త్రంబులు దెలియవు.

అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—అ॥ ఈరామున కురక్షకబలమున్నదని చెప్పఁబడినది; స్వబలంబును హెచ్చుగాఁగలదని చెప్పుచున్నాఁడు.

ఇందు, “ఏషః” అనుచానికి, అంతటను, “రాముఁడు” అనియర్థము చూచుకొనునది. ఏనం=ఈరాముని; అన్యః=ఇతరుడైన; పుమాః=

పురుషుఁడు; నవేత్రి=ఎఱుంగఁడు. ఇది, విశేషము.

ఈరాముఁడు, ఆకారమునొంది నధర్మము, పరాక్రమము గలవారి లోమేటి; లొకంబుననందఱకన్నను బుద్ధిమంతుఁడు, జంగమసావర సహితంబగు త్రైలోక్యంబు నందలి యస్త్రంబులనన్నింటి నెఱుంగును; ఇతనిస్వరూప మితనికిఁ దక్కమఱి యొకని కెవ్వరికిని దెలియదు; ఇంకను, మఱియెవ్వరు నెఱుంగఁబోరు; దేవతలకును, ఋషులకును, అసురులకును, రాక్షసులకును, గంధర్వులకును, యక్షులకును కన్నరులకును, మహారగులకును, ఎవ్వరికిని, ఇతని స్వరూపము తెలియదు.

అని, తాత్పర్యము.

సర్వాస్త్రాల్పే భృశాశ్వస్య పుత్రాః పరమ ధార్మికాః
కౌశికాయై పురా దత్తాయదా రాజ్యం ప్రశాసతి. ౧౩

టీక॥ పరమధార్మికాః=మిక్కిలియు ధర్మిష్టులును; సర్వాస్త్రాణి=సమస్తములైన యస్త్రములునగు; భృశాశ్వస్య=భృశాశ్వునియొక్క; పుత్రాః=కొడుకులు;

కౌశికాయై = విశ్వామిత్రునికొఱకు; పురా=మునుపు; యదా=ఎప్పుడు; రాజ్యం=రాజ్యమును; ప్రశాసతి=పాలింపఁడు (పూతార్థమందులట్) పాలింపుచుండెనో; తదా=(అర్ధా

౩౬౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స. ౨౧

హృతము) అపుడు; దత్తాః = (శివుని చేత) ఇన్వృణదినవి.
 పూర్వము రాజ్యముఁ బాలింపుచుండునపుడు, ఈవిశ్వామిత్రునకు,

భృశాశ్వనకుఁ బుట్టిన పరమధార్మికంబులగునైత్రంబులన్నియు, నీశ్వరుఁడిచ్చెను. అని, తాత. గాము.

తేపి పుత్రా భృశాశ్వస్య ప్రజాపతి సుతాసునైకరూపా మహావీర్యా దీప్తిమంతో జయావహః

టీక॥ తే=ఆ; భృశాశ్వస్య=భృశాశ్వనియొక్క; పుత్రా=కొడుకులును; ప్రజాపతి సుతాసుతాః, ప్రజాపతిసుతా=దక్షప్రజాపతికొమారెకలకు, సుతాః=కొడుకులుగాను; నైకరూపాః, నైక=అనేకములైన, రూపాః=రూపులుగలవారుగాను; మహావీర్యాః=అధికమైన పరాక్రమము గలవారుగాను; దీప్తిమంతాః=కాంతిగలవారుగా

ను; జయావహాః=జయమునుగల్గించువారుగాను; భవంతి (అధ్యాహృతము) = అగుచున్నారు.

ఆ భృశాశ్వకొడుకులు, దక్షప్రజాపతి కొమారెకలకుఁ బుట్టినవారు; నానావిధంబులగురూపంబులుగల్గి, మిక్కిలియుంబరాక్రమవంతులై, ప్రకాశింపుచు, జయముగల్గించుచుందురు.

అని, తాత్పర్యము.

జయాచ సుప్రభాచైవ దక్షకన్యే సుమధ్యమే
 తే సువాతేఽన్త్ర శస్త్రాణి శతం పరమభాస్వరమ్. ౧౫

టీక॥ జయాచ=జయమును; సుప్రభాచైవ=సుప్రభయును, అనెడు; సుమధ్యమే = మించినదుముగల; తే=ఆ; దక్షకన్యే=దక్షప్రజాపతికొమారెకలు; పరమభాస్వరం=మిక్కిలి ప్రకాశించునట్టి; అన్త్రశస్త్రాణి= (విశేషణపూర్వపదకర్తృ

ధారయము) ఛేదించునట్టి యన్త్రముల; శతం=సూటిని; సువాతే= (భూతార్థకమందులట్) కనిరి.

సౌందర్యవతులగు జయ సుప్రభయనెడి దక్షకన్య లిర్వురును, మిక్కిలియుం బ్రకాశించుచు శత్రువ గణంబులఛేదించునట్టియన్త్రంబుల

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౯౫

స ౨౧

సూటిని గనిరి. అని, తాత్పర్యము.

పంచాశతం సుతాన్ లేభే జయానామ పరాన్ పురా
వధాయా సురసైన్యానా మమేయాన్ కామరూపిణిః. ౧౬

టీక॥ పురా=మునుపు; జయా డుకులను; పంచాశతం=ఏబదిమంది
నామ = జయయనునది; అసురసై ని; లేభే=పొందెను.
న్యానాం = రాక్షసుల సైన్యముల పూర్వము, జయయనునది, రా
యొక్క; వధాయ = వధముకొలు షున సైన్యంబులంజంపుటకై, యధి
క్; పరాన్ = అధికులను; అమే కలై, కొలతలేనిప్రభావమును, ఇ
యాన్ = కొలతనెట్టరానివారును; చ్చాగ్రీనమగు రూపంబునుంగల్గి వె
కామరూపిణి = ఇచ్ఛాగ్రీనమగురూ లంగుచుండు నేబదికొడుకులంబొం
పముగలవారునగు; సుతాన్ = కొ డెను. అని, తాత్పర్యము.

సుప్రభాజనయచ్ఛాపి పుత్రాన్ పంచాశతం పునః
సంహారాన్నామ దుర్ధర్షాన్ దురాక్రామాన్ బలీయసః. ౧౭

టీక॥ సుప్రభాచాపి = సుప్రభా పంచాశతం=ఏబదిమందిని; అజన
యను; పునః=ఇంకను; సంహారాన్ యత్=పుట్టించెను.
నామ=చంపువారులనెడు పేరుగ సుప్రభయనునదియును, జంపు
లవారును; దుర్ధర్షాన్ = ఎదిరింప వారనెడు పేరువహించి దుర్ధర్షులై
నలవి గాని వారును; దురాక్రా యమోఘులై మిక్కిలియు బలము
మాన్ = ఆక్రమింపనలవిగానివారు గల్గియుండు నేబదికొడుకులంబుట్టెం
ను; బలీయసః=మిక్కిలిబలముగల డెను. అని, తాత్పర్యము.
వారునగు; పుత్రాన్ = కొడుకులను;

తాని చాస్తాణి వేత్త్యేష యథావ యుగికాత్మజః
అపూర్వాణాం బనన శక్తో భూయ స్సధర్మవీత్. ౧౮

౩౯౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౧

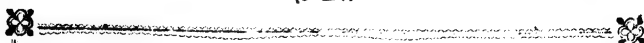
టీక॥ ఏషః = ఈశునికాత్మః	పుట్టించుటయందు; శక్తిః = సమర్థుఁ
జః = విశ్వామిత్రుఁడు; తాసి = ఆ; అ	డు.
స్త్రాణిజః = అస్త్రములను; యథా	ఈవిశ్వామిత్రుం డాయస్త్రం
వత్ = చక్కగా; వేత్తి = ఎఱుంగు	బులనన్నింటిని చక్కగానెఱుంగు
ను; ధర్మవత్ = ధర్మములనెఱింగిన;	ను; మఱియునకల్గిర్పంబులనెఱింగి
సః = ఆవిశ్వామిత్రుఁడు; ధూయః =	నయ్యావిశ్వామిత్రుఁడు, క్రొత్తక్రొ
ఇంకను; అపూర్వాతాంబ = క్రొత్త	త్తయస్త్రంబులనుం బుట్టించగలఁ
యస్త్రంబులయొక్కయ్య; జననే =	డు. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం వీర్యో మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహాయశాః
న రామగమనే రాజన్ సంశయం కస్తు మర్హసి. ౧౯

టీక॥ విశ్వామిత్రః = విశ్వామిత్రుఁడు; ఏవంవీర్యః = ఇట్టివీరకృమముగలవాఁడుగాను; మహాతేజాః = అధికమైనప్రభావముగలవాఁడుగాను; మహాయశాః = అధికమైనకీర్తిగలవాఁడుగాను; భవతి (ఆధ్యాత్మికము) = అగుచున్నాఁడు. రాజన్ = రాజా! రామగమనే = రామనియొక్కపోవుటయందు; సంశయం = సం	నాహాని = తగవు. విశ్వామిత్రుఁడు, ఇట్టివరాక్రమముగలవాఁడు; మిక్కిలియుఁబ్రభావముగలవాఁడు; చాలగీర్తిగలవాఁడు; కావున, దశరథమహారాజా! "రామయని, విశ్వామిత్రునితోయోగి నట్లయిన, నేమిసంభవించినో" అనియెంచిమాత్రమునుండే హింపబలదు. అని, తాత్పర్యము.
దేహమును; కతుం = చేయుటకు;	

తేషాం నిగ్రహణే శక్త స్వయంచ దుశికాశ్చజః
తవ పుత్ర సౌతాధ్యాయ త్వముపేత్యాభియాచతే. ౨౦

టీక॥ దుశికాశ్చజః = విశ్వామిత్రుఁడు; స్వయంచ = తానును; తేషాం =

ఆరాక్షసులయొక్క; సిగ్రహణే=	తే=యించించుచున్నాడు.
సిగ్రహించుటయందు; శక్తి=సమ	విశ్వామిత్రుడు, తానునారా
ధుండు. తవ=సియొక్క; పుత్ర	క్షుసులంజంపనమఘంజే; అయి
హీతాధాకయ, పుత్ర=కొడుకుల	నను, సీకొడుకులకు మేలు గలుగుట
యొక్క, హిత=మేలనడు, అగ్రా	కై, నిన్నుయించించుచున్నాడు. అ
య=ప్రయోజనముకొఱకు; త్వం=	నివనిష్ఠుడు దశరథునకుఁజెప్పెను.
నిన్ను; ఉపేత్య=పొంది; అభియాచ	అని, తాత్పర్యము.

ఇతి మునివచనా త్ప్రసన్నచిత్తో
 రఘువృషభస్తు ముమోద భాస్వరాంగః
 గమన మభిరుగోచ రాఘవస్య
 ప్రథితయశాః కుశికాత్మజాయ బుధ్యా. ౨౧

టీక॥ రఘువృషభస్తు=రఘువం	రు; రాఘవస్య = రఘువంశమునం
శమునందుఁ బుట్టినవారిలో శ్రేష్ఠుం	దుఁబుట్టిన రామనియొక్క; గమ
డైనదశరథమహారాజును; ఇతి=ఇ	నం=పోవుటను; అభిరుగోచ=అంగీ
ష్పడుచెప్పఁబడిన; మునివచనాత్=	కరించెను.
వసిష్ఠ మహామనిమాటవలన; ప్రస	రఘువంశమునఁ బుట్టినవారిలో
న్నచిత్తః = నిర్మలమైనమనస్సుగల	శ్రేష్ఠుండగు దశరథుడు, వసిష్ఠుని
వాడై; భాస్వరాంగః=ప్రకాశం	మాటవిని, ప్రసన్న హృదయుండై
చుచున్న యవయవములు గలవాఁ	యవయవంబు లుప్పొంగ, సంతసిం
డై; ముమోద=సంతసించెను. ప్రథి	చెను; అంత, మహాకీర్తియగునాదశ
తయశాః= విస్తరిల్లినకీర్తిగలదశర	రథుడు, విశ్వామిత్రార్థమై రామగ
థుడు; బుధ్యా=తనబుద్ధిచేతను; కు	మనమునంగీకరించెను.
శికాత్మజాయ=విశ్వామిత్రునికొఱ	అని, తాత్పర్యము.

౩౩౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సౌ

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామానుజే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, ఏకవింశస్సర్గః.

ఇది, స్వప్టాథము.

ఇది, పరమాథక చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండైకవింశస్సర్గః టిక,
ముగిసినది.

ద్వా వింశస్సర్గః ప్రారంభః.

తథా వసిష్ఠే బ్రువతి రాజా దశరథః స్వయం
ప్రహృష్ట వదనో రామ మామహావ సలక్షణమ్. ౧

టీక॥ వసిష్ఠే=వసిష్ఠమహర్షిః; వ=వీరిచేను.

తథా=అట్లు; బ్రువతి=చెప్పుటగా;
రాజా=రాజైన; దశరథః=దశరథ
పుండు; ప్రహృష్టవదనః=సంతసించి
నముఖముగలవాడై; స్వయం=
తాను; సలక్షణం=లక్షణముతో
గూడిన; రామం=రాముని; ఆమహా

వసిష్ఠం దానకారము చెప్పఁ
గానే, దశరథమహారాజు, సంతసించి,
చి, రాజే, రాముని, లక్షణముతో
గూడినవానిని, విరిచెను.
అని, రావర్యము.

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౪

స ౨౨

కృతస్వస్త్వయనం మాత్రా పిత్రా దశరథేనచ
పురోధసా వసిష్ఠేన మంగలై రభిమత్రతమ్. ౨
సశత్రం మూర్ఖ్యై పాశూయ రాజా దశరథః ప్రియమ్
దదౌ కుశిక పుత్రాయ సుప్రీతేనాం తరాత్మనా. ౩

<p>టీక॥ రాజా=రాజైన; సః= ఆ; దశరథః = దశరథుడు; మాత్రా=తల్లిచేతన; పిత్రా=తండ్రియైన; దశరథేనచ=దశరథునిచేతన; కృతస్వస్త్వయనం, కృత=చేయబడిన, స్వస్త్వయనం=మంగళాచరణముగలవాడును; పురోధసా = పురోహితుడుగ; వసిష్ఠేన=వసిష్ఠునిచేత; మంగలై=మంగళముల నిచ్చు మంత్రములచేత; అభిమత్రతం = అభిమంత్రించబడినవాడును; ప్రియం = సంతోషముగల్గించు వాడునగు; పుత్రం=కొడుకును; మూర్ఖ్యై = శిరస్సునందు; ఉపాశూయ=వాసనచూచి; సుప్రీతేన=మిక్కిలిసంతసించిన; అతరాత్మనా=మనస్సుతో; కుశికపుత్రాయ=విశ్వమిత్రునికొఱకు; దదౌ=ఇచ్చెను.</p> <p>ఆదశరథమహారాజు, తానుం గానల్యయు రామనకుమంగళంబు గావించి, పురోహితుండైన వసిష్ఠునిచేమంగళప్రదంబులగుమంత్రంబులచేనభిమంత్రించబడిన ప్రియకుమారుండగునారామని, శిరంబున మూర్ఖుని, పరమసంతృప్తం బగు హృదయంబున, విశ్వమిత్రునికీచ్చెను. అని, తాత్పర్యము.</p>	<p>టీక॥ తతః=ఆదిమ్మట; విశ్వామిత్రగతం=విశ్వమిత్రునికొందిన; రాజీవలోచనం=కమలములవంటి కండ్లుగల; రామం=రామని; దృష్ట్వా=చూచి; తదా=అప్పుడు; వాయుః=గాలి; సుఖస్పర్శం=సౌఖ్య</p>
---	---

తతో వాయు స్సుఖస్పర్శో నీరజస్కీ వవా తదా
విశ్వామిత్రగతం దృష్ట్వా రామం రాజీవలోచనమ్. ౪

<p>టీక॥ తతః=ఆదిమ్మట; విశ్వామిత్రగతం=విశ్వమిత్రునికొందిన; రాజీవలోచనం=కమలములవం</p>	<p>టీక॥ కండ్లుగల; రామం=రామని; దృష్ట్వా=చూచి; తదా=అప్పుడు; వాయుః=గాలి; సుఖస్పర్శం=సౌఖ్య</p>
--	--

౪౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౨౨

ముగల తాండుగులదిగాను; నీరజ
స్కః=దుమ్ము లేనిదిగాను; వసా=

నకమలలోచనుండగు రామునింజా
చి, గాలి, దుమ్ము లేక, సుఖముగా వీ
చెను.

అంత, విశ్వామిత్రునింబొంది

అని, తాత్పర్యము.

ప్రప్తవృష్టి మహా త్యాగీ దేవదుందుభినిస్సనైః

శంఖదుందుభిని ఘోషః ప్రయాతేతు మహాత్మని. ౫

టీక || మహాత్మని=అధికమైన
దైర్యముగలరాముడు; ప్రియాతే
తు= విశ్వామిత్రునితోఁగూడఁబో
యి సంతనే; దేవదుందుభినిస్సన్
నైః, దేవ=దేవతలయొక్క, దుందు
భి=భేరులయొక్క, నిస్సనైః=(స
హ) ధ్వనులతోఁగూడి; మహాత్=
గొప్పవైన; ప్రప్తవృష్టి=పూలవా
నయును; శంఖ దుందుభి నిర్ఘోషః=

శంఖములయొక్కయు భేరులయొ
క్కయు ధ్వనియును; అసీత=కలిగి
నది.

మహాత్ముండగు రాముడు వి
శ్వామిత్రునితోఁగూడఁ బోయినం
తనే, గొప్పప్రప్తవృష్టిగల్గినది; దేవ
తలు దుందుభులమోయించిరి; ద
శరభుండును శంఖంబుల భేరులను ధ్వ
నింపఁజేసెను. అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రో యయా వగ్రే తతో రామో ధనుర్ధరః

కాకపక్షధరో ధన్వీ తంచ సామిత్రి రన్వగాత్. ౬

టీక || అగ్రే=ముందట; విశ్వామి
త్రే= విశ్వామిత్రుడు; యయా=
పోయెను. తతో=ఆ వెనుక; ధనుర్ధ
రః=ధనుస్సును ధరించిన; రామః=
రాముడు; యయా(అధ్యాహృత
ము)=వెల్లెను. తంచ=ఆ రాముని;
కాకపక్షధరః= పిల్లపట్టుధరించిన

వాండును; ధన్వీ=ధనుస్సుగలవాండు
వగు; సామిత్రి=అత్తుణుండు; అన్వ
గాత్=వెంబడించెను.

ముందట విశ్వామిత్రుండునడిచె
ను; అతని, ధనుర్ధరుండైన రాముం
డు వెంబడించెను; కాకపక్షధరుండ
గులత్తుణుండు, పిల్లుచేతం బూని

రామునివెంబడించెను. అని,తాత్పర్యము.

కలాపినా ధనుష్పాణీ శోభయానా దిశో దశ
విశ్వామిత్రం మహాత్మానం త్రిశీర్షా వివ పన్నగా. ౭
అనుజగ్గుతు రతుదౌ పితామహ మివాశ్వినా

<p>టీక॥ కలాపినా=అమ్ములపొదులుగలవారును (“కలాపోభూషణేబద్ధేతూణీరేసంహతావపి”అనియమము)గనుకనే; త్రిశీర్షా=మూడుతలలుగల; పన్నగావివ(స్థితౌ)=సర్పములువలెనున్నవారును; ధనుష్పాణీ = ధనుస్సుచేతంగలవారును; దిశః=దిక్కులను; దశ=పదింటి; శోభయానా= ప్రకాశింపజేయువారును; అతుదౌ= కుటిలులుగానివారునగు; తా(అధ్యాహృతము)= ఆరామలక్ష్మణులు; అశ్వినా=అశ్వినీదేవతలు; పితామహమివ = బ్ర</p>	<p>హ్మదేవునివలె; మహాత్మానం=పూజ్యమైన స్వభావముగల; విశ్వామిత్రం = విశ్వామిత్రుని; అనుజగ్గుతుః=వెంబడించిపోయిరి. ఆ రామలక్ష్మణులు, ప్రత్యేకముగా రెండేసియమ్ముల పొదుల ధరించియుండుటంబట్టి, మూడుతలలసర్పంబులుంబోలె వెలుంగుచు, ధనుష్పాణులై, దశదిక్కులంబ్రకాశింపజేయుచు, కుటిలుగాక, మహాత్ముండగువిశ్వామిత్రుని, నశ్వినీదేవతలు బ్రహ్మదేవునట్లు, వెంబడించిరి. అని,తాత్పర్యము.</p>
--	--

తదా కుశికపుత్రంతు ధనుష్పాణీ స్వలంకృతౌ. ౮
బద్ధగోధాంగుళిత్రాణౌ ఖడ్గవంతౌ మహాద్యౌతీ
కుమారౌ చారువపుషా భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ. ౯
అనుయాతౌ శ్రియాదీప్తౌ శోభయేతా న్ననిపితౌ
స్థాణుం దేవ మివాచింశ్యం కుమారావివ పావకీ. ౧౦

టీక॥ తదా=అప్పుడు; ధనుష్పాణీ = ధనుస్సుచేతంగలవారును; స్వ

౪౦౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౨

లంకృతౌ=చక్క-గానలంకరింపబడినవారును; బద్ధగోధాం గుళిత్రాణౌ, బద్ధ=కట్టబడిన, గోధా=ఉడుముతోలుతోడనేయఁ బడినహస్తకవచమును, అంగుళిత్రాణౌ=వేళ్లకవచమునుగలవారును; ఖడ్గవంతౌ=కత్తిగలవారును; మహాద్యుతీ=అధికమైన కాంతి గలవారును; కుమారా = పిల్లవాండ్రును; చారువపుషా= సుందరమైనదేహముగలవారును; భ్రాహ్మరా=తోడంబుట్టువులును; శ్రియా=కాంతిచేత; దీప్తా=ప్రకాశించు చున్నవారును ; అనిరితౌ=నిందింపబడనివారును; కుశికపుత్రం=విశ్వామిత్రుని; అనుయతౌ= వెంటబడిచియున్నవారును; రామలక్ష్మణౌ= రామలక్ష్మణులు; దేవం= సృష్టిస్థితినంసారములచేఁ, గీడించు వాఁడును ; అచింత్యం=చింతింపనలవిగాని వాఁడునుగు; స్థాణుం=శివుని; అనుయతౌ(అధ్యాపృతము)=వెంటబడిచిన; పావకీ= అగ్నియందుఁబుట్టిన; కుమారావివ=స్కందవిశాఖులువలె; శోభయేతాం =(లభ్యమందులోట్టి)

ప్రకాశించిరి. అప్పుడు, మనోహరం బుగుదేహముగలిగి, కాంతిచేఁబడినాశించుచు, ధను స్పృణులై, యుద్ధముతోలుతోడనేన హస్తకవచం బునంగుళికవచంబునుందొడిగి, ఖడ్గధరులై, చక్క-గా నలంకరింపబడి, విశ్వామిత్రునివెంటబడిచుచున్న, సహూదరులును బాలురును నిందింపఁదగనివారునగు రామలక్ష్మణులు, అచింత్యుడగు సీశ్వరునివెంటబడించునగ్నిహేమాతోద్భవులగు స్కందవిశాఖులుంబోలెఁబడికాశించిరి. అని, తాత్పర్యము. విశేషార్థము.—“తతో భవచ్చతుర్ముక్తిః తేషాం భగవాన్ ప్రభుః, స్కందోవిశాఖశ్చాకశ్చనైగమేషశ్చప్రవృత్తః.” (౧౦౮, భగవంతుండునుబ్రాహ్మణునగు సకమారస్వామి, “స్కందుడను, విశాఖుండు తాకుండు, నైగమేషుండు” అనినాలుగురూపములుగలవాడై యున్నాడని, భారతమందు, కుమారస్వామి, నాలుగురూపములు భగవదనునట్లు చెప్పబడియున్నది. ఇందు, స్కందవిశాఖు

లివ్యురు, ఉపమానముగా గ్రహింపబడిరి.

అధ్యర్థ యోజనం గత్వా సరయ్యా దక్షిణే తతే
రామేతి మధురాం వాణీ విశ్వామిత్రోఽభ్యభాషత. ౧౧

టీక అధ్యర్థయోజనం, అధ్యర్థ-సగము అధికముగాఁగల, యోజనం=ఆముడను; గత్వా=పొంది; సరయ్యా=సరయూనదియొక్క; దక్షిణే = దక్షిణపుదిక్కునందలి; తతే=గట్టునందు; విశ్వామిత్రోః=విశ్వామిత్రుఁడు; రామ = రాముఁడా! ఇతి=అని; మధురాం=మనో	హరమైన; వాణీ=మాటను; అభ్యభాషత=పలికెను. ఒకటిన్ను అ యాముడ దూరము పోయి, సరయూనది దక్షిణతీరమందు, విశ్వామిత్రుఁడు, “రాముఁడా!” అని మధురముగాఁబలిచెను. అని, తాత్పర్యము.
--	---

గృహాణ వత్స సలిలం మాఘా త్కాలస్య పర్యయః
మంత్రీగామం గృహాణ త్వం బలా మతిబలాం తథా. ౧౨

టీక వత్స=బిడ్డా! సలిలం=జలమును; గృహాణ=తీసికొనుము. కాలస్య=కాలమునకు; పర్యయః=కడచిపోవుట; మాఘాత్=కారాదు. త్వం=నీవు; మంత్రగ్రామం=మంత్రములయొక్క, గ్రామం=సమష్టిరూపమైన; బలాం=బలయ నెడువిద్యను; తథా=అట్లు; అ	తీబలాం= అతిబలయ నెడువిద్యను; గృహాణ=తెలిసికొనుము. బిడ్డా! జలముతీసికొనుము; కాలాతిక్రమముకారాదు; సమస్తమం త్ర సమూహస్వరూపములైన, బల, అతిబల, య నెడువిద్యలందెలిసికొనుము. అని, తాత్పర్యము.
---	---

నశ్రీమౌ నబ్జరోవా తే నరూపస్య విపర్యయః
నచసుప్తం ప్రమత్తంవా ధర్మయిష్యంతి వైరృతాః. ౧౩

౪౦౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౨

టీక॥ తే=నీకు; శ్రమం=అలసట;న (భవిష్యతి)=కలుగదు. జ్వరోవా= దప్పియును;న (భవిష్యతి)= కలుగ దు. రూపస్య=రూపముయొక్క; వి పర్యయం= మాటుపాటు; న(భవి ష్యతి)=కలుగదు. సుప్తం=నిద్ర పోయిన వానిఁగాని; ప్రమత్తం వా = మఱపు నొందినవానిఁగాని;	త్యాం(అధ్యావృత్తము)=నిన్ను ; నైర్వతాః=రాక్షసులు;నభక్షయి ష్యంతి=ఎదిరింపలేరు. ఈవిద్యలనెఱింగినట్లయిన, నీకు, అలసట గానిదప్పి గాని మాటురూపు గానికలుగదు;నీవునిద్రపోవుచుండిన నుమఱపుదగిలియుండిననునిన్ను రా క్షసులెదిరింపలేరు. అని తాత్పర్యము
---	--

న బాహ్వా సదృశో వీర్యే పృథివ్యా మస్తి కశ్చన
త్రిషు లోకేషు వై రామ నభవే శ్సదృశస్తవ. ౧౮

టీక॥ రామ=రాముఁడా! బా
హ్వాః=చేతులయొక్క; వీర్యే=
బలమునందు; సదృశః=సమానుఁ
డు;కశ్చన=ఒకానొకఁడైనను; పృ
థివ్యాం=భూమియందు; నాస్తి=
(భవిష్యదర్థమందులట్) ఉండఁ
దు. త్రిషు=మూఁడైన;లోకేషు=
లోకములయందును (“వై” అనున
దిపాదపూర్వతార్థము) తవ=నీ

కు; సదృశః=సమానుఁడు; నభ
వత్=లేకపోవును.

ఈవిద్యలనీవు జపించుచున్నయె
డల, భూమండలమందు బాహుబ
లంబుననీ కెవ్వఁడును సాటికాఁజూ
లఁడు; ముగ్ధులకంబులందును నీకు
సమానుఁడెవ్వఁడునుండఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

స సౌభాగ్యే న దాక్షిణ్యే న జ్ఞానే బుద్ధిశ్చయే
నోత్తరే ప్రతిపక్ష్యే సమో లోకే తవానఘ. ౧౫

టీక॥ అనఘ=పాపములేనిరా
ముఁడా! లోకే=ప్రపంచమందు;

తవ=నీకు;సమః=సరియైనవాఁడు;
సౌభాగ్యే=సౌందర్యమందు; న=

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౦x

స ౨౨

(భవిష్యతి) ఉండఁడు; వాఁడీజ్యే= సామర్థ్యమందు;న (భవిష్యతి)= ఉండఁడు. జ్ఞానే=తెలివియందు; న (భవిష్యతి)= ఉండఁడు. బుద్ధినిశ్చయె; బుద్ధి=బుద్ధిచేత,నిశ్చయె=నిశ్చయించుటయందు; నభవిష్యతి= (అధ్యాపృతము)ఉండఁడు, సతవక్తవ్యే=బదులు చెప్పఁబడవలసిన; ఉత్తరే = ప్రత్యుత్తరమందు; న (భవిష్యతి)=ఉండఁడు.

పాపరహితుండవైన రామఁడా! నీవీవిద్యలజపించుచున్నట్లయిన, ప్రపంచమునందంతటను, సౌందర్యమందును, సామర్థ్యమందును, తెలివియందును, బుద్ధిచేత గార్యాకార్యంబుల నిశ్చయించుటయందును, ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములయందును, నీకుసరియైనవాఁడండఁడు. అని, తాత్పర్యము.

ఏతద్విద్యా ద్వయే లభ్యే భవితా నాస్తితే సమః
బలాత్వతి బలాచైవ సర్వజ్ఞానస్య మాతరా. ౧౬

టీక|| ఏతద్విద్యాద్వయే, ఏతత్= ఈ, విద్యా=విద్యలయొక్క, ద్వయే=జంట, లభ్యే=పొందఁబడఁగా; తే=నీకు; సమః= సరియైనవాఁడు; నాస్తి=లేఁడు; న(అధ్యాపృతము)భవితా=(ఇంకమీద) కలుగఁడు. బలాతు=బలయ నెడువిద్యయును; అతిబలాచైవ= అతిబలయ నెడువిద్యయును; సర్వజ్ఞానస్య=స

మస్తమైన జ్ఞానమునకును; మాతరా=తల్లులు. ఈరెండువిద్యలంబొందినవీమ్మట, నీకుసరియైనవాఁ డిప్పటి కుండఁడు; మఱియెప్పటికినుండఁబోఁడు; బల, అతిబల, అనువిద్యలు సమస్తజ్ఞానంబులనిచ్చునవి. అని, తాత్పర్యము.

యుద్ధిపాసే నతే రామ భవిష్యేతే నరోత్తమ
బలా మతి బలాంచైవ పతతః పథి రాఘవ. ౧౭

౪౦౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స౨౨

టీక॥నరోత్తమ=మనుష్యులలో	ఆకలియునుదప్పియును;నభవిష్యే
శ్రేష్ఠుడవైన; రాఘవ=రఘువంశ	తే=కలుగవు.
మునందుఁబుట్టినరాముడా! పథి=	నరశ్రేష్ఠుండవైనరాముడా !
మాగఁమునందు; బలాం=బలయ	నీవు,మాగఁమునందు బలాతిబలల
నెడవిద్యను; అతిబలాంచైవ=అతి	నుజపింపుచునడిచినట్టయిన,నీకు,ఆ
బలయ నెడవిద్యను; పతతః=జపిం	కలియునుదప్పియునుంగలుగదు.
వుచున్న;తే=నీకు; యుత్పిపాసే=	అని,తాత్పర్యము.

విద్యాద్వయ వధీయానే యశశ్చాప్యతులం శ్వయి

టీక॥విద్యాద్వయం = విద్యల	ము)=కలుగును.
యొక్క-జంటను; అధీయానే=జపిం	ఈరెండువిద్యల జపించుచున్న
చునట్టి; త్వయి=నీయందు; అతు	ట్టయిన,నీకుసరిలేనీకీతిఁయునుంగ
లం=సరిలేని; యశశ్చాపి=కీతిఁ	లుగును.
యును; భవిష్యతి (అధ్యాహృత	అని,తాత్పర్యము.

పితామహసుతే హ్యేతే విద్యే తేజస్సమన్వితే. ౧౮
ప్రచాతుం తవ కాకుత్స్థస్స సదృశ స్త్వం హి ధార్మిక

టీక॥ తేజస్సమన్వితే=ప్రభావ	చాతుం=ఇచ్చుటకు; తవ=నీకు;స
ముతోఁగూడినట్టి; ఏతే = ఈవి	ద్యుః = సరియైనవాడవు; త్వం
ద్యే = బలాతిబలలనెడవిద్యలు;పి	హి=నీవేకదా!
తామహసుతేహి = బ్రహ్మదేవుని	మహాప్రభావంబులగునీవిద్యలు
కొమార్తెలుగదా! ధార్మిక=ధర్మ	బ్రహ్మ దేవునిచేసృజింపఁ బడినవి;
మండవైన; కాకుత్స్థస్స=కకుత్స్థునం	ధార్మికుండవు కకుత్స్థునంశంబునం
శంబునంబుట్టినరాముడా! ఏతే(అ	బుట్టినవాడవు నీవెయిట్టివిద్యలకుఁ
ధ్యాహృతము)=ఈవిద్యలను; ప్ర	చాత్రఘాతుండవు; నీవుదక్క-నీవం

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౦౭

స ౨౨

టివాఁడుమఱియెవ్వండునులేడు. అని, తాత్పర్యము.

కామం బహుగుణాః స్వర్గే త్వయ్యేతే నాత్ర సంశయః. ౧౯
తపసా సంభృతే చైతే బహురూపే భవిష్యతః

<p>టీక॥ ఏతే=ఈ, ఇష్టదుఁజెప్పఁ బడిన; బహుగుణాః=అనేకములైన సౌభాగ్యాదిగుణములు; స్వర్గే=అ న్నియును; కామం = ఎచ్చుగా; త్వ యి=నీయందు; సంశయః(అధ్యాత్మత ము)= ఉన్నవి. అత్ర=ఈవిషయ మందు; సంశయః = సంశయము; సంశయః = సంశయము; తపసా= తపస్సుచేత; సంభృతే=పొందబడిన; ఏతేచ= ఈవిద్యలును; బహురూపే=అనేక</p>	<p>ములైనగుణములుగలవిగా; భవిష్య తః=కాఁగలవు. ఇష్టదుఁజెప్పఁబడిన సౌభా గ్యాది గుణములన్నియు నీయందు మెండుగానన్నవి; ఇందెంతమాత్ర మసందేహములేదు; ఈవిద్యలును, గొప్పతపస్సుచేసి సంపాదించబడి నవిగావున, బహుళంబుల నీయఁగ లవు. అని, విశ్వామిత్రుఁడు రాము నకుఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

తతో రామో జలం స్పృష్ట్వా ప్రహృష్ట వదన శ్శుచిః. ౨౦
ప్రతిజగ్రాహతే విద్యే మహావైర్భావితాత్మనః

<p>టీక॥తతః=ఆపిమ్మట; రామః= రాముఁడు; జలం=జలమును; స్పృ ష్ట్వా = ఆచమించి; ప్రహృష్టవ దనః=సంతసించినముఖముగలవాఁ డై; శుచిః=పరిశుద్ధుఁడై; భావితా త్మనః, భావిత=ధ్యానింపఁబడిన, ఆ త్మనః=పరమాత్మగల; మహావైః= విశ్వామిత్రమహాపిశాచులన; తే=ఆ;</p>	<p>విద్యే= బలాతిబలల నెడవిద్యలను; ప్రతిజగ్రాహ=స్వీకరించెను. అంత, రాముం డాచమనంబుచే సి, సంతృప్తుఁడై, శుచియైయెల్లప్పు డుం బరమాత్మధ్యానము సేయు చుండునావిశ్వామిత్రమహామునివల న, నావిద్యలరెంటినిం, బ్రతిగ్రహిం చెను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

౪౦౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితముః స ౨౨

విద్యాసముచితో రామ శ్శుశుభే ధూరివిక్రమః. ౨౧
సహస్ర రశ్మిభాగవాక్ శరదీవ దివాకరః
గురుకార్యాణి సర్వాణి నియుజ్య కుశికాత్మజే. ౨౨

<p>టీక॥ కుశికాత్మజే=విశ్వామిత్రునియందు; సర్వాణి=సమస్తములైన; గురుకార్యాణి=ఆచార్యునకుఁ జేయవలసిన కార్యములను; నియుజ్య=చేసి; విద్యాసముచితః=బలాతిబలలనెనువిద్యలచేత వృద్ధిబొందినట్టి; రామః=రాముఁడు; శరదీ=శరదృతువునందు; సహస్రరశ్మిః=వేయికిరణములు గలవాఁడును; భాగవాక్=మాహాత్మ్యము గలవాఁడునగు; దివాకరభవ = సూర్యుఁడువలె; ధూరివిక్రమః, ధూరి=అతిశయించిన, విక్రమః=పరాక్రమముగలవాఁడై; శుశుభే=ప్రకాశించెను. విశ్వామిత్రునకు, వందనాదిగురుకార్యంబులుచేసి, రాముఁడు, విద్యలచేవృద్ధి బొందినవాఁడై, శరత్కాలమందు, భాగవంతుండునువేయికిరణంబులు గలవాఁడునగు సూర్యుఁడుంబోలె, మహాపరాక్రమశాలియై ప్రకాశించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>	<p>లె; ధూరివిక్రమః, ధూరి=అతిశయించిన, విక్రమః=పరాక్రమముగలవాఁడై; శుశుభే=ప్రకాశించెను. విశ్వామిత్రునకు, వందనాదిగురుకార్యంబులుచేసి, రాముఁడు, విద్యలచేవృద్ధి బొందినవాఁడై, శరత్కాలమందు, భాగవంతుండునువేయికిరణంబులు గలవాఁడునగు సూర్యుఁడుంబోలె, మహాపరాక్రమశాలియై ప్రకాశించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఊషు స్తాం రజసిం తత్ర సరయ్యాం సుసుఖం త్రయః

<p>టీక॥ సరయ్యాం=సరయానదియందు; తత్ర=ఆదక్షిణపుదిక్కునందలిగట్టునందు; త్రయః=మూవ్వురును; తాం = ఆ; రజసిం=(అత్యంత సంయోగమందు ద్వితీయ) రాత్రియందు; సుసుఖం=చాలసుఖముగా; ఊషుః=వాసముచేసిరి. ఆసరయానది దక్షిణతీరమందు, రామలక్ష్మణవిశ్వామిత్రులు మూవ్వురును, ఆరాత్రియంతయు, సుఖముగా నివసించిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>	<p>ముగా; ఊషుః=వాసముచేసిరి. ఆసరయానది దక్షిణతీరమందు, రామలక్ష్మణవిశ్వామిత్రులు మూవ్వురును, ఆరాత్రియంతయు, సుఖముగా నివసించిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

దశరథ నృపసూను సత్తమాభ్యామ్
తృణశయనే సుచితే సహ్యాపితాభ్యామ్

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౦౯

స ౨౨

కుశిక సుతవచోను లాలితాభ్యామ్
సుఖమివ సా విబధౌ విభావరీచ. ౨౩౪

<p>టీక॥ అనుచితే = అనుసరించిప ఋపబడినట్టి; తృణశయనే = కసవు పాన్పు నందు; సహజా పితా భ్యాం = కూడబరుండినవారును; కు శికసుతవచోను లాలితాభ్యాం, కుశి కసుత = విశ్వామిత్రునియొక్క, వ చః = మాటలచేత, అనులాలితా భ్యాం = బుజ్జగింపఁ బడినవారునగు; దశరథస్సపసూనుసత్తమాభ్యాం, ద శరథస్సప = దశరథమహారాజుయొ క్క, సూను = కొడుకులలో, సత్త మాభ్యాం = శ్రేష్ఠులైన రామలక్ష్మ</p>	<p>ణులకు (వ్యవ్యర్థమందుఁజుతుర్తి); సా = ఆ; విభావరీచ = రాత్రియును; సుఖమివ = ("ఇవ" అనునదివాక్యా లంకారార్థకము) సుఖముగా; వి బధౌ = తోచినది. దగ్గఱగాఁగనపుతోచాన్పులుప ఱచికొని, కూడబరుండివిశ్వామి త్రునిమాటలచే బుజ్జగింపఁ బడుచు న్నదశరథమహారాజుకొడుకులలో శ్రేష్ఠులగురామలక్ష్మణులకు, ఆరా త్రియంతయు, సుఖముగానేయుం డెను. అనితాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, ద్వావింశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థవచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండద్వావింశస్సర్గః టీక,
ముగిసినది.

౪౧౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౩

అ

త్రయోవింశతసంఖ్యప్రారంభః.

ప్రభాతాయాంతు శర్వర్యాం విశ్వామిత్రో మహామునిః
అభ్యధావత కాకత్స్య శయానా పరాకాశంస్తరే. ౧

టీక॥ శర్వర్యాం=రాత్రి; ప్రభాతాయాంతు=వేకువకాగానే;	మలత్క్షణులను గూర్చి; అభ్యధావత=పలికెను.
మహామునిః=పూజ్యుడైన మునియగు; విశ్వామిత్రః=విశ్వామిత్రుఁడు;	వేకువకాగానే, మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుఁడు, పర్ణశయనంబు
పర్ణసంస్తరే=అకులపాస్పనందు; శయానా=పరుండియున్న;	నందుఁ బవ్వళించియున్న, రామలక్షణులంబూచి, యిట్లనిపలికెను.
కాకత్స్య=కకుత్స్థవంశమునంబుట్టినరా	అని, తాత్పర్యము.

కౌసల్యాసుప్రజా రామ పూర్వా సంధ్యా ప్రవతతే
ఉత్తిష్ఠ నరశామూల కతావ్యం దైవ మాహ్నికమ్. ౨

టీక॥ కౌసల్యాసుప్రజా=కౌసల్యయొక్క సత్సంతానమైన; రామ=రాముఁడా! పూర్వా=తూర్పుదిక్కునందుఁగల్గి; సంధ్యా=సంధ్యాకాలము; ప్రవర్తతే=ప్రవర్తించుచున్నది. నరశామూల=పురుషశ్రేష్ఠుడైన రాముఁడా! ఉత్తిష్ఠ=లేము; దైవం=దేవునిచే నేర్పఱుపఁబడిన; ఆహ్నికం=నిత్యకర్మము; కర్తవ్యం=చేయఁబడవలయును.	కౌసల్యాదేవి సత్పుత్రుడైన రాముఁడా! వేకువకావచ్చినది; పురుషశ్రేష్ఠుఁడా! లేము; ఈశ్వరచోదితమైన నిత్యకర్మము సేయవలయు. అని, తాత్పర్యము. విశేషార్థములు. — మునివర్గంబగు విశ్వామిత్రుఁడు, రామలక్షణుల మేలుకొల్పవచ్చి, రాముని యచింత్యరూపంబుచూచి విస్మయంబుచేయఁదగిన కార్యంబును
--	--

చి, యిట్టిరామునింగన్న కాసల్యపు
జ్యంబేమియనిమెచ్చియిట్లనిచెప్పడు
న్నాఁడు. — రామ = సర్వోత్తరంబు
గుసాందర్యము గలవాఁడా! కాస
ల్య = సర్వేశ్వరుండగునిన్నుఁగన్న
కాసల్యదేవి; సుప్రజాః = సర్వేశ్వ
రుండగునీవుకొడుకుగాఁబుట్టినందు
న, మంచికొడుకుగలది. లేక; మాతృ
శుశ్రూషలంజక-గాఁ జేయుచుం
డునీచేతఁకాసల్య సుపుత్రవలెయైన
ది. లేక; రాముని యమేయస్వరూ
పంబుచూచిమనంబులోఁబట్టనివిశ్వా
మిత్రుఁడు, వితర్కించు చున్నాఁ
డు. — కాసల్య = ఘోషి రామునింగ
న్నకాసల్యదేవి; సుప్రజాః = మం
చిసంతానముగలది. (ఈయర్థమం
దు, “రామ” అనునదిపైనిఅన్వయిం
చుచున్నది). రామ డుకొడుకుగాఁ
బుట్టినందున, మంచి కొడుకుగలది
యందుట, కాసల్యకునుదశరథునకు
నుసమానమైయున్నను, “పితృశ్శత
గుణంమాతా” (తండ్రికన్నసూతిం
తలుతల్లి) యనియుండుటం బట్టి,
కాసల్యదేవిమాత్రము, మంచికొ
డుకుగలదిగా, నిచ్చట, నుదాహరిం
పఁబడినది. లేక; కాసల్య దశరథు

లకుఁజాలనంతరమున్నది; విశ్వామి
త్రుఁడు, “అహంవేద్మి మహాత్మా
నం” అనునదిమొదలుగా ననేక స
మాధానములుచెప్పినను. దశరథుఁ
డు, రామునివిశ్వామిత్రునికొసంగు
టకుసంజేహించెను; కాసల్యస్త్రీ
జాతియైనను, తల్లికావున, దశరథు
నికన్ననినుమడిగా రామనందు వా
త్సల్యంబుగలదైనను, ఎంతమాత్ర
ముసంజేహింపలేదు; ఆనునభిప్రాయంబున, కాసల్యయనియుదాహరింపఁబడినది. రామ = రాముఁడా! సూర్యసంధ్యాప్రవతఃలే = సూర్యుదిక్కునందుఁ గల్గు సంధ్యప్రవతః అనుచుచున్నది, నీవు, కాసల్యకుంబోలె, దీనికినుపచారముసేయ వలయు; లేక; ఇంక, సూర్యుఁడుదయింపఁబోవుచున్నాఁడు; సూర్యునకుంబోలెనీకునింక శత్రువులంజంపసమయంబువచ్చినది; లేక; సూర్యసంధ్యాప్రవతఃలే = అంధకారముపోయినది తెల్లవాఁజవచ్చినది, నాయజ్ఞానంబునశించినది భగవంతుండవగునీదశనంబుగల్గినది. ఉత్తిష్ట = లేము; నీనిద్రాకాలలక్ష్మినిజూచితిని, ఇంకఁబ్రబోధలక్ష్మింజూడఁగోరెద

౪౦౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౩

ను; నరశాదుల=పురుష శ్రేష్ఠుఁ
దా! నరశ్రేష్ఠుఁడవుకావున “య
ద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవే తరోజ
నః” అనునట్లు, నీకును సంధ్యయు
పాసింపవలసినదేకదా! లేక; నీ
పు, ఆశ్రితులరక్షింపవలయు, తద్వి
రోధుల శిక్షింపవలయు, నీకునిదిం
చుటకవకాశమెక్కడిది; దైవమా
హ్నికంకత=వ్యం, దైవం=దేవుని
చే, అనఁగా, సర్వేశ్వరునిచే నేర్పఱు
పఁబడిన; ఆహ్నికం= నిత్యకర్మ
ము; కత=వ్యం=చేయఁబడవలయు

ను. లేక; దైవం=(దేవశబ్దముభవ
దభాకము) నీచే నేర్పఱుపఁబడిన;
ఆహ్నికంకత=వ్యం=నిత్యకర్మము
చేయఁబడవలయును; నీవేర్పఱచిన
నియమమునునీవే యనుష్ఠింపక పో
రాదుగదాయనుట. లేక, నేనునీచే
నాజ్ఞాపింపఁ బడిన భగవత్పూ
జనరూపమైననిత్యకర్మము సేయ
వలయునుగదా! దానింబ్రతిగ్రహిం
చుటకులెమ్ము. అనుట. ఇంకనిట్లనేకా
భాంబులు బుద్ధిమంతులూహించు
నది.

తస్య షేః పరమోదారం వచ శ్శుత్వా నృపాత్మజౌ
స్సాత్వా కృతోదకౌ వీరా జపతుః పరమం జపమ్. ౩

టీక॥ తస్య=ఆ; ఋషేః=విశ్వా
మిత్రమహర్షి యొక్క; పరమోదా
రం = మిక్కిలియుగంభీరమైన; వ
చః=మాటను; శ్శుత్వా = విని; వీ
రౌ=పరాక్రమశాలులగు; నృపా
త్మజౌ=రాచకొమరులగు రామల
క్ష్మణులు; సాత్వా=స్నానముచే
సి; కృతోదకౌ, కృత=చేయఁబడిన,
ఉదకౌ=అర్ఘ్యములు గలవారలై;

పరమం=ఉత్కృష్టమైన; జపం=గా
యత్రాని; జపతుః=జపించిరి.

ఆవిశ్వామిత్ర మహర్షి చెప్పినప
రమగంభీరమగుమాటనువిని, పరా
క్రమ శాలులగు రామలక్ష్మణులు,
స్నానముచేసి, అర్ఘ్యంబు విడిచి,
పరమంబగు గాయత్రీమంత్రంబును,
జపించిరి.

అన, తాత్పర్యము

కృతాహ్నికౌ మహావీర్యా విశ్వామిత్రం తపోధనమ్

అభివాద్యా భిసంహృష్టై గమనాయాభితస్థతుః. ౪

టీక మహావీర్యో = గొప్పప	లిరి.
రాక్రమముగల రామలక్ష్మణులు; కృ	మహాపరాక్రమశాలులగు రామ
తాహ్నికా = చేయబడిన యాహ్ని	లక్ష్మణులు, సంధ్యోపాసనబ్రహ్మ
కంబుగలవారలై; తపోధనం = త	యజ్ఞ సమిదాధానాది ప్రాతఃకా
పస్నే ధనము గాఁగల; విశ్వామి	లకరణీయంబులనిర్వృతిఁచిన వార
త్రం = విశ్వామిత్రుని; అభివాద్య =	లై, తపోధనుండగు విశ్వామిత్రుని
నమస్కరించి; అభిసంహృష్టై = సం	మస్కరించి, సంతోషంబునఁబయ
తసించినవారలై; గమనాయ = పో	నబయిరి.
వుటకొఱకు; అభితస్థతుః = తర	అని, తాత్పర్యము.

తౌ ప్రయాతౌ మహావీర్యౌ దివ్యాం త్రిపథగాం నదీమ్
దద్యశాతే తతస్తత్ర సరయ్యా స్సంగమే శుభే. ౫

టీక మహావీర్యో = గొప్పప	ట్టిన; త్రిపథగాం = గంగయనెడు; న
రాక్రమముగల; తౌ = ఆ రామలక్ష్మ	దీం = ఏటని; దద్యశాతే = చూచిరి.
ణులు (విశ్వామిత్రుఁడును); తతః =	మహాపరాక్రమశాలులగు, నా
అచ్చటనుండి; ప్రయాతౌ = తరలిన	రామలక్ష్మణవిశ్వామిత్రులు, అచ్చ
వారలై; తత్ర = ఆ; సరయ్యా = సర	టనుండితల్లి, మంగళకరంబగు సర
యూనదియొక్క; శుభే = మంగళక	యూనదీ సంగమమందు, గంగాన
రమైన; సంగమే = సంగమస్థానమం	దింబాచిరి.
దు; దివ్యాం = స్వర్గమునందుఁబు	అని, తాత్పర్యము.

తత్రాశ్రమ పదం పుణ్యం ఋషీణా మగ్ర్యతేజసామ్
బహువర్ష సహస్రాణి తప్యతాం పరమం తపః. ౬

ర్వము, కుస్మితంబగుగర్వమురూప తులు, కాముఁడనిచెప్పెదరు.
ముగలిగియుండెను; దానినే, పండి అని, తాత్పర్యము.

తపస్యంత మిహ స్థానం నియమేన సమాహితమ్. ౧౦
కృతోద్వాహం తు దేవేశం గచ్ఛంశం సమరుద్గణమ్
ధర్మయా మాస దుష్కేధా హుంకృతశ్చ మహత్త్వనా. ౧౧

౬క || దుష్కేధాః = దుష్టబుద్ధి
గలయామన్నభుండు; ఇహ = ఈ
యాశ్రమమందు; తపస్యంతం = తప
స్సు చేయుచున్నవాఁడును; నియమే
న = గట్టిపట్టుచేత; సమాహితం =
సమాధి గలవాఁడును; కృతోద్వా
హం = ఇంకమీద, చేయఁబడిన వి
వాహము గల వాఁడై; సమరుద్గ
ణం = దేవతలసమూహముతోఁ గూ
డినవాఁడై; గచ్ఛంతం = (భవిష్యద
థకమందువతకమానము) పోగల
వాఁడును; దేవేశం = దేవతలకుంబ్ర
భువునగు; స్థానం = శివుని; ధర్మ
యామాస = ఎదిరించెను; మహత్త్వ
నా = మహాప్రభావుండగుశివునిచే
త; హుంకృతశ్చ = హుంకరింపఁబడి
నవాఁడునాయెను.

దుష్టుండగునామన్నభుండు, ఈ
యాశ్రమమందుఁదపస్సుసేయుచు,

దృఢంబగునియమంబున సమాధిగ
లిగి, యున్న, దేవేశ్వరుండగు శివు
ని, ఆశివుండు, పార్వతినివివాహమై
చేవతలఁగూడి యిచ్చటనుండిపోవు
టకుమునుపు, ధర్మికంచెను; అంత,
మహత్తుండగు శివుండు హుంకా
రంబున, నామన్నభుని ప్రేటుపడఁ
జేసెను.

అని, తాత్పర్యము.

మునిభావప్రకాశికాకారులుమ
ఱియొక్క-విధముగా వ్యాఖ్యానము
చేసిరి. — “సమరుద్గణం” అనుచో
ట, “మరుద్గణం” అని, విభాగము. దు
ర్వేధాః = దుష్టబుద్ధిగల; సః = ఆమ
న్నభుండు; ఇహ = ఈయాశ్రమమం
దు; గచ్ఛంతం = సంచరించుచున్న
ట్టి; మరుద్గణం = వాయుపులసమూ
హమునుగూర్చి; కృతోద్వాహం, కృ
త = చేయఁబడిన, ఉద్వాహం =

వహించుట గలవాఁడును; వాయు	య్యెను.
వృంబూరించి స్తంభించి యున్నవాఁ	దుష్టుండగునామన్మథుఁడు, ఈ
దుననుట;నియమేన=గట్టిపట్టుచేత;	యాశ్రమమందు, లోపల వెలుపల
సమాహితం = సమాధిగలవాఁడు	నుందిరుగుచున్న వాయువులం జి
ను;తపస్యంతం=తపస్సు సేయువాఁ	క్కంబట్టి, దృఢంబగుసమాధిగలిగి,
దున్దు;దేవేశం = దేవతలకుఁబ్రభువు	తపము సేయుచున్న, దేవేశ్వరుండ
నగు;స్థాణుం=ఈశ్వరుని; ధర్మయా	గుశిశ్వరు, నెదిరించెను; అంత,శిశ్వ
మాస=ధర్మించెను.మహాత్మనా=మ	రుండు,హుంకారంబున, నామన్మ
హాత్ముండగుశిశ్వరునిచేత; హుంకృ	ధుని,వ్రేటుపడంజేసెను.
తశ్చ = హుంకరింపఁబడినవాఁడున	అని,తాత్పర్యము.

అవదగ్ధస్య రాద్రేణ చక్షుషా రఘునందన

వ్యశీర్యంత శరీరాత్స్వా త్వర్వగాత్రాణి దుర్మతేః. ౧౨

టీక॥ రఘునందన = రఘువంశ	దేహమునుండి; సర్వగాత్రాణి=స
మునంబుట్టినవారి సంతోషింపఁ జే	మస్తావయవ ములును;వ్యశీర్యంత=
యురాముఁడా! రాద్రేణ=అగ్నివి	భస్మమైనవి.
కారమైన;చక్షుషా=నేత్రముచేత;	రాముఁడా!అగ్నినేత్రంబున, ద
అవదగ్ధస్య=దహింపఁబడిన;దుర్మ	హింపఁబడిన దుష్టుండగునామన్మథుని
తేః = దుష్టుబుద్ధిగలమన్మథునియొ	దేహంబంతయు,నీత్రైనది.
క్క;స్వాత్=తనదైన;శరీరాత్=	అని,తాత్పర్యము.

తస్య గాత్రం హతం తత్ర నిర్దగ్ధస్య మహాత్మనా .

అశరీరః కృతః కామః క్రోధా క్లేషే శ్వరేణహి. ౧౩

టీక ॥ తత్ర=ఆకాలమందు; మహాత్మనా = మహాప్రభావుండగునీ

౪౧౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౨౩

శ్వరుని చేత; నిర్దగ్ధస్య=దహింపఁబడిన; తస్య=ఆమన్నధునియొక్క; గాత్రం=దేహము; హతం=కొట్టఁబడినది. దేవేశ్వరేణ=దేవతలకుఁబ్రభువైన శివునిచేత; క్రోధాత్=కోపమువలన; కామః=మన్నధుఁడు; ఆశరీరః = దేహము లేనివాఁడుగా; కృతోహి=చేయఁబడెనుగా!

అప్పుడు, మహాప్రభావుండగునీ శ్వరుని చేసి నేత్రంబునదహింపఁబడినదై యామన్నధుని శరీరముభస్మమైనది; దేవేశ్వరుండగునీశ్వరుండు, కోపంబున, మన్నధుని, శరీరములేనివానిఁగాఁ, జేసెను.
అని, తాత్పర్యము.

అనంగ ఇతి విఖ్యాత స్తదాప్రభృతి రాఘవ
సచాంగవిషయ శ్చ్రీమాన్యత్రాంగం ప్రముమోచహ. ౧౪

టీక॥ రాఘవ=రఘువంశమునఁబుట్టినరాముఁడా! తదాప్రభృతి=అదిమొదలు; కామః (అధ్యాహృతము)=మన్నధుఁడు; అనంగం=శరీరములేనివాఁడు; ఇతి = అని; విఖ్యాతః=ప్రసిద్ధుఁడయ్యెను. యత్ర=ఎచ్చట; అంగం=శరీరమును; ప్రముమోచ=విడిచెనో ("హ" అనునది పాదపూరణార్థము); శ్రీమాన్=స

ర్వాణశాయయగు; సచ=అదియును; అంగవిషయః (ఇతి)=అంగదేశమని; విఖ్యాతః (అధ్యాహృతము)=ప్రసిద్ధమయ్యెను.
రాముఁడా! అదిమొదలు, మన్నధుఁడు, అనంగుఁడని ప్రసిద్ధి నొందెను; మన్నధుఁడెచ్చట శరీరమును విడిచెనో; ఆదేశము అంగదేశమని ప్రసిద్ధి నొందెను. అని, తాత్పర్యము.

తస్యా య మాశ్రమః పుణ్య స్తస్యేమే మనయః పురా
శిష్యా ధర్మపరా నిత్యం తేషాం పాపం న విద్యతే. ౧౫

టీక॥ పుణ్యః=పవిత్రమైన; అస్థాన రూపుండగు నీశ్వరునియొయం=ఈయాశ్రమము. తస్య=ఆక్క; ఆశ్రమః=ఆశ్రమము. ఇమే=

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౧

స ౨౩

ఈ; మనయః=మనులు; పురా =	తే=లేదు.
పూర్వముమొదలు; తస్య=ఆస్థాని	ఆస్థాని యాశ్రమం బిది;
నియొక్క; శిష్యాః = శిష్యులు. తే	యీమనులతనిశిష్యులు; వీరలు, ఎల్ల
(అధ్యాత్మతము) = వారలు; ని	ష్టదునుధర్మపరులు; వీరలకుఁబా
త్యం=ఎల్లష్టదును; ధర్మపరాః=ధ	పంబేమయులేదు.
ర్మమందాసక్తులు. తేషాం=ఆము	అని, తాత్పర్యము.
నులకు; పాపం=పాపము; నవిద్య	

ఇహోద్య రజసిం రామ వసేమ శుభదర్శన
పుణ్యయో స్మరితో ర్మధ్యే శ్వస్తరిష్యామహే వయమ్. ౧౬

టీక॥ శుభదర్శన, శుభ=మంగళ	తోః= గంగాసరయునదులయొ
కరమైన, దర్శన=చూడఁబడుటగల;	క్క; మధ్యే=నడుమను; తరిష్యామ
రామ=రాముఁడా! వయం=మన	హే=దాటదము.
ము; ఇహ=ఇచ్చట; అద్య=ఈ; రజ	శుభదశనుండవైన రాముఁ
సిం=(అత్యంతసంయోగమందు ద్వి	డా! ఇచ్చటనీరాత్రియంతయు. నుం
తీయ)రాత్రియంతయు; వసేమ=	డుదము; రేపుపవిత్రంబులగు నీరెం
వాసముసేయుదము. శ్వః=రేపు;	డునదులనడుమనుగంగానదిని దాఁ
పుణ్యయోః= పవిత్రములైన; సరి	టుదము. అని, తాత్పర్యము.

అభిగచ్ఛామహే సర్వే శుచయః పుణ్య మాశ్రమమ్
స్నాతాశ్చ కృత జప్యాశ్చ హుతహవ్యా నరోత్తమ. ౧౭

టీక॥ నరోత్తమ=పురుషశ్రేష్ఠుం	వారలుగాను; కృతజప్యాశ్చ= చే
డవైనరాముఁడా! వయం (అధ్యా	యఁబడిన గాయత్రీజపముగలవార
త్మతము)=మనము; సర్వే=అంద	లుగాను; హుతహవ్యాః=వేల్చఁబ
టము; స్నాతాశ్చ=స్నానముచేసిన	డినహోమముగలవారలుగాను; శు

౪౨౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౩

చయః = పరిశుద్ధులుగాను; భూత్వా (అధ్యాహృతము) = అయి; పుణ్యం = పవిత్రమైన; ఆశ్రమం = ఆశ్రమమును; అభిగచ్ఛామహే = ప్రవేశించెదము.

రామఁడా! మనమందఱమును,

స్నానముచేసి, జపమునల్పి, హేమంబుగావించి, పరిశుద్ధులమై, పవిత్రంబగునాశ్రమపదంబుప్రవేశించెదము. అని, విశ్వామిత్రుఁడుచెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

తేసాం సంవదతాం తత్ర తపో దీక్షుణ చక్షుషా

విజ్ఞాయ పరమప్రీతా మనయో హషణ మాగమన్. ౧౮

టీక॥ తత్ర = అచ్చట; తేసాం = ఆరామలక్ష్మణవిశ్వామిత్రులు; సంవదతాం = సల్లాపము సేయుచుండగా; మనయః = మునులు; తపోదీక్షుణ, తపః = తపస్సుచేత, దీక్షుణ = నిడుసైన (చాలదూరము నందలియర్థంబు నెఱుంగంజాలినయనుట); చక్షుషా = నేత్రముచేత; (జ్ఞానముచేతననుట) విజ్ఞాయ = ఎఱింగి; పరమప్రీతాః = మిక్కిలిసంతసించినవారలై; హషణం = (తృప్తి

యాభవమందుద్వితీయ) గగుపాటతో; ఆగమన్ = వచ్చిరి.

ఆరామలక్ష్మణవిశ్వామిత్రులిచ్చట సల్లాపము సేయుచుండగా నాయాశ్రమమందలిమునులు, తపోవిశేషంబునసంపాదించుటకినదివ్యజ్ఞానంబుచేనెఱింగి, మిక్కిలిసంతసించి, గగుపాటు నొందినవారలై, వారియొద్దనువచ్చిరి.

అని, తాత్పర్యము.

అమృతం పాద్యం తథాతిథ్యం నివేద్య కుశికాత్మజే

రామలక్ష్మణయోః పశ్చ దకుర్వ న్మతిథిక్రియామ్. ౧౯

టీక॥ తే (అధ్యాహృతము) = ఆమునులు; కుశికాత్మజే = విశ్వామిత్రుని

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౨౧

స ౨౩

త్రునియందు; అర్ఘ్యం=పూజోదకమును; పాద్యం=పాదోదకమును; తథా=అట్లు; అతిభ్యం = అతిథిసత్కారమును; నివేద్యం= సమర్పించి; పశ్చాత్=పిమ్మట; రామలక్ష్మణయోః = రామునకునులక్ష్మణునకును; అతిథిక్రియాం=అతిథ్యమును; అ	కుర్వత్=చేసిరి. ఆముసులు, మొదట, విశ్వామిత్రునకు, అర్ఘ్యపాద్యాతిథ్యములను మర్పించి, పిమ్మట, రామునకునులక్ష్మణునకును అతిథ్యము, నిచ్చిరి. అని, తాత్పర్యము.
--	--

సత్కారం సమనుప్రాప్య కథాభి రభిరంజయత్
యథాహవజపక్ సంధ్యా మృషయన్తే సమాహితాః, ౨౦

టీక॥ తే=ఆ; ఋషయః=మునులు; సత్కారం=ప్రాజను సమనుప్రాప్య=పొంది; కథాభిః=కథలచేత; అభిరంజయత్=సంతోషింపఁజేసిరి. సమాహితాః=మనస్సమాధానముగలవారలై; సంధ్యాం = సంధ్యను; యథాహవం=యథాయోగ్యముగా; అజపక్= ఉపా	సింఁచిరి. ఆఋషులు, రామలక్ష్మణవిశ్వామిత్రులవలన సత్కారమును బొంది, అతిధులైన రామలక్ష్మణవిశ్వామిత్రులను గథలచే సంతోషపఱచిరి; అంత, మనస్సమాధానముఁబొంది, యథాయోగ్యముగ, సంధ్యను పాసించిరి. అని, తాత్పర్యము.
---	--

తత్రవాసిభి రానీతా మసిభి స్సవ్రతై స్సహ
న్యవసక్ సుసుఖం తత్ర కామాశ్రమ పదే తదా. ౨౧

టీక॥ తే(అధ్యాత్మతము)=ఆరామలక్ష్మణ విశ్వామిత్రులు; తత్ర=ఆయాశ్రమమందు; వాసిభిః=వాసముసేయు మునులచేత; అసి	తాః = తోడ్కొనిపోఁబడినవారలై; సువ్రతైః=మంచివ్రతములుగల; మునిభిస్సహ=మునులతోఁగూడ; తదా=అప్పుడు; తత్ర=ఆ; కామా
--	--

౪౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స౨౩

<p>శ్రీమపదే= కామాశ్రీమస్తానమం దు; (కాముండు, అనఁగా వస్త్రధుం డు, ఇందుదహింపఁబడెను, గావు నఁ, గామాశ్రీమమనిచెప్పఁబడినది) సుసుఖం=మిక్కిలి సుఖము గాఁగ్యవ నక=నివసించిరి.</p>	<p>ఆరామలక్ష్మణవిశ్వామిత్రులు, ఆయాశ్రీమవాసులగు మునులచేత నాశ్రీమమునకుఁ దోడ్కొనిపోఁబ డి, యచ్చట, సువ్రీతులగుమునుల తోఁగూడ, సుఖంబుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

కథాభి రభిరామాభి రభిరామా నృపాత్మజౌ
రమయామాస ధర్మాత్మా కౌశికో మునిపుంగవః. ౨౨

<p>టీక॥ ధర్మాత్మా=ధర్మస్వ భావుండును; మునిపుంగవః=ముని శ్రేష్ఠుండునగు; కౌశికః=విశ్వామి త్రుండు; అభిరామా=మనోహరు లయిన; నృపాత్మజౌ=రాచకొమ రులను; అభిరామాభి=మనోహ రంబులగు; కథాభి=కథలచేత; ర</p>	<p>మయామాస=రమింపఁజేసెను. ధర్మ స్వభావుండును మునిశ్రే ష్ఠుండునగువిశ్వామిత్రుండు, మనో హరులగు రామలక్ష్మణులను, వినవిన నిపుగానండుకథలచే, రమింపఁజే సెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ఇత్యామే, శ్రీమద్రామాయణే, అపికావ్యే,
చాలకాండే, శ్రయోవింశస్సర్గః.
ఇతి, స్పష్టార్థము.

ఇతి, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, చాలకాండ శ్రయోవింశస్సర్గః టీక,
ముగిసినది.

శ్లో

చతుర్వింశసర్గప్రారంభః

తతః ప్రభాతే విమలే కృతాహ్నిక మరిందమా
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య నద్యా స్తీర ముపాగతౌ. ౧

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; విమలే=	కృ+స్తీరం=గట్టును; ఉపాగతౌ=
స్వచ్ఛమైన; ప్రభాతే=ప్రాతఃకా	పొందిరి.
లమందు; అరిందమా=శత్రువుల న	అంత, సూర్యోదయముకాగా
ణగఁగొక్కునట్టి రామలక్ష్మణు	నే, మహాపరాక్రమశాలులగు రా
లు; కృతాహ్నికం = చేయబడిన	మలక్ష్మణులు, ప్రాతఃకాలకృత్యం
యాహ్నికముగల; విశ్వామిత్రం=	బుచ్చికోనిసిద్ధుఁడుగానున్న విశ్వా
విశ్వామిత్రుని; పురస్కృత్య = ము	మిత్రునిమున్నిడికొని, గంగానదీ తీర
న్నిడికొని; నద్యాః=గంగానదియొ	మనకుఁబోయిరి. అని తాత్పర్యము.

తేచ సర్వే మహాత్మానో మనయ స్సంశతప్రతాః
ఉపస్థాప్య శుభాన్నావం విశ్వామిత్ర మథాబ్రువత్. ౨

టీక॥ మహాత్మానః = పూజ్య	అథ=పిమ్మట; విశ్వామిత్రం = వి
మయినస్వభావముగలవారును; సం	శ్వామిత్రునిగూచి; అబ్రువత్=
శతప్రతాః = తీక్ష్ణమయిన ప్రత	చెప్పిరి.
ములుగలవారునగు; తే=ఆ; మన	మహాత్ములును, దీక్ష్యవశ్రులునగు
యః=మునులు; సర్వేచ=అందఱు	నామునులందఱును, మంచియొడఁదె
ను; శుభాం = మంగళకరమయిన;	చ్చివిశ్వామిత్రునితోఁగట్లనిచెప్పిరి.
నావం=ఓడను; ఉపస్థాప్య=తెచ్చి;	అని, తాత్పర్యము.

ఆరోహతు భవా న్నావం రాజపుత్ర పురస్కృతః

౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౪

అరిష్టం గచ్ఛ పంథానం మాధూ త్కాల విపర్యయః. ౩

టీక॥ భవా = నీవు; రాజపుత్ర గాక.

పురస్కృతః = రాచకొమరులచే	నీవు, రామలక్ష్మణులవెంటఁబె
మున్నిదుకొనఁబడినవాఁడవై; నా	ట్టుకొని, యోడనెక్కుము; మార్గం
వం = ఓడను; ఆరోహతు = ఎక్కు	బునశుభంబుల నెఱపుచుఁబొమ్ము,
ము. అరిష్టం = శుభముగల్గునట్లు ;	కాలవిశంబము, లేకపోవుఁగాక. అ
పంథానం = మార్గమును; గచ్ఛ =	ని; మునులుచెప్పిరి.
పోందుము. కాలవిపర్యయః = కాల,	అని, తాత్పర్యము.
విశంబము; మాధూత్ = లేకపోవుఁ	

విశ్వామిత్రో నైశ్చేత్యుక్త్వా తా నృషీ నభిపూజ్యచ
తతార సహిత స్తాభ్యాం సరితం సాగరంగమామ్. ౪

టీక॥ విశ్వామిత్రః = విశ్వామి	బొందునట్టి; సరితం = గంగానదిని;
త్రుఁడు; తథేతి = అలాగేయని; ఉ	తతార = దాఁచెను.
క్త్వా = చెప్పి; తా = ఆ; ఋషీ =	విశ్వామిత్రుఁ, చాలాగేయనిచె
ఋషులను; అభిపూజ్యచ = పూజిం	ప్పి, యఋషులంబూజించి, రామ
చియు; తాభ్యాం = ఆరామలక్ష్మ	లక్ష్మణులంగూడి, సముద్ర గామిని
ణులతో; సహితః = కూడినవాఁడై;	యగుగంగానదిని దాటినారంభిం
సాగరంగమాం = సముద్రమును	చెను. అని, తాత్పర్యము.

తత శ్శశ్వావ వైశబ్ధ మతిసంరంభ వర్ధితమ్
మధ్య మాగమ్య తోయస్య సహ రాషః కసియసా. ౫

టీక॥ తతః = అప్పిమ్మట; రా	ముయొక్క; మధ్యం = మధ్య దేశము
మః = రామఁడు; కసియసాసహ =	ను; ఆగమ్య = పొంది; అతిసంరంభవ
తమ్మునితోఁగూడ; తోయస్య = జల	ర్ధితం, అతిసంరంభ = అధికమైన

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౨౫

స ౨౪

వేగిరపాటుచేత, వర్ధితం = వృద్ధిఁ
బొందింపఁబడిన; శబ్దం=ధ్వనిని; తు
శ్రావ=వినినను ("వై" అనునది పాద
పూరణార్థము).

అంత, రాముండును లక్ష్మణుం
డును, జలమధ్యంబున, వేగిరపాటు
చేవృద్ధిబొందినయొకధ్వనిని, వినిరి.
అని, తాత్పర్యము.

అథ రామ స్మరిన్మధ్యే పప్రచ్చ మనిపుంగవమ్
వారిణో భిద్యమానస్య కిమయం తుములోధ్వనిః. ౬

టీక॥ అథ=పిమ్మట; రామః=రా
ముండు; సరిన్మధ్యే=నదీమధ్యమందు;
భిద్యమానస్య=పరస్పరముకలయు
చున్న; వారిణః=జలముయొక్క; అ
యం=ఈ; తుములః=దట్టమైన; ధ్వ
నిః=శబ్దము; కిం=ఎక్కడిది. ఇతి
(అధ్యాత్మతము)=అని; మనిపుంగ

వం = మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రు
ని; పప్రచ్చ=అడిగెను.
అంత, రాముండు, నదీమధ్యమం
దు, పరస్పరముతాంకుడు గల్గియు
న్న సీతలయందలి దట్టమైనధ్వనియెం
దు వలనఁ గల్గినదని విశ్వామిత్రున
డిగెను. అని, తాత్పర్యము.

రాఘవస్య వచ శ్రుత్వా కాతూహలసమన్వితః
కథయామాస ధర్మాత్మా తస్య శబ్దస్య నిశ్చయమ్. ౭

టీక॥ రాఘవస్య = రాఘవంశ
మునంబుట్టిన రామునియొక్క; వ
చః=మాటను; శ్రుత్వా=విని; ధర్మా
త్మా=ధర్మస్వభావుండగు విశ్వామి
త్రుండు; కాతూహలసమన్వితః=కో
ర్చితోఁగూడినవాండై; తస్య=ఆ; శ
బ్దస్య=ధ్వనియొక్క; నిశ్చయం=త

త్వమును; కథయామాస=చెప్పె
ను.
రామునిమాటవిని, ధర్మాత్ముం
డగు విశ్వామిత్రుండు, కాతుకము
తోఁగూడినవాండై, అధ్వనికిం గల
గారణమును, జెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౪

కైలాసపర్వతే రామ మనసా నిర్మితం సరః

బ్రహ్మణా నరశార్దూల తేనోప మానసం సరః. ౮

టీక॥ రామ = రామండా! కై
లాసపర్వతే = కైలాసపర్వతముం
దు; బ్రహ్మణా = బ్రహ్మ చేవునిచేత;
మనసా = మనస్సుచేత; సరః = గుం
ట; నిర్మితం = నిర్మింపబడినది. నర
శార్దూల = పురుషశ్రేష్ఠుడవైనరా
మండా! తేన = ఆమనస్సుచే నిర్మింప
బడుటచేత; ఇదం = ఈ; సరః = గుం
ట; మానసం = మానసనరస్సునుపే

రుగలది; అథూత్ (అధ్యాత్మత
ము) = అయినది.

రామండా! కైలాసపర్వతంబు
న, బ్రహ్మచేవుడు తనమనస్సుచేనొ
కనరస్సుసృజించెను; మనస్సుచేసృ
జించుటంబట్టి, యదిమానసనరస్సు
అని, పేరుపొందినది.

అని, తాత్పర్యము.

తస్మా త్సుప్రావ సరస స్సాయోధ్యా మపకూహతే

సరఃప్రవృత్తా సరయూః పుణ్యో బ్రహ్మసర శ్చ్యుతా. ౯

టీక॥ య (అధ్యాత్మతము) =
వనది; తస్మాత్ = అ; సరసః = సర
స్సునండి; సుప్రావ = స్రవించెనో;
సా = ఆనది; అయోధ్యాం = అయో
ధ్యాపట్టణమున; ఉపకూహతే =
చుట్టుకొను చున్నది. సా (అధ్యా
త్మతము) = ఆవది; సరఃప్రవృత్తా =
సరస్సునండివుట్టినది, గనుకనే; సర
యూః = సరయూ అనుపేరుగలది.
బ్రహ్మసరశ్చ్యుతా, బ్రహ్మసరః =

బ్రహ్మచేవునిసరస్సునండి, చ్యుతా =
బాటినది, గనుకనే; పుణ్యో = పవిత్ర
వైనది.

ఆనరస్సునండి యొకనదివుట్టిన
ది; అదియయోధ్యాపట్టణమునావ
రించి పాటుచున్నది; అది, నరస్సువ
లనంబువునదిగాన, నరయూ అనుపే
రొందినది; మఱియు, బ్రహ్మచేవుని
సరస్సులోనుండివుట్టించునది, బవి
త్రమైనది. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౨

స ౨౪

తస్యా యమతుల శృబ్ధో జాహ్నువీ మభివర్తతే
వారిసంక్షోభజో రామప్రణామం నియతః కురు. ౧౦

టీక॥ సా (అధ్యాహృతము) =	ప్రణామం = సమస్కారమును; కు
ఆసరయానది; జాహ్నువీ = గంగ	రు = చేయుము.
ను; అభివర్తతే = పొందుచున్నది. అ	ఆసరయానది, గంగతోడేరు
యం = ఈ; అతులః = సరిలేని; శ	చున్నది; ఈ గొప్ప శబ్దము, ఆసర
బ్ధః = ధ్వజ; తస్యాః (సంధియాద్వ	యానదిజలము, గంగాజలముతోడ
ము) = ఆసరయానదియొక్క; వారి	గలయుటవలనఁగల్గినది; నీవునియ
సంక్షోభజి, వారి = జలముయొ	మంబున నీరెండునదులకుం బ్రణా
క్క; సంక్షోభ = కలయుటవలన;	మంబుసేయుము. అని, విశ్వామిత్రుఁ
జి = పుట్టినది. రామ = రామఁడా!	డుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
నియతః = నియమముగలవాఁడవై	

తాభ్యాంతు తా నృభౌ కృత్వా ప్రణామ మతిధార్మికౌ
తీరం దక్షిణ మాసాద్య జగ్గుతు ర్లఘువిక్రమా. ౧౧

టీక॥ అతిధార్మికౌ = మిక్కి	మైననడకగలవారలై; జగ్గుతుః =
లిధర్మిఁవలగుఁతే = ఆ రామలక్ష్మ	పోయిరి.
ణులు; ఉభౌ = ఇద్దఱును; తాభ్యాం	అతిధార్మికులగు నారామల
తు = ఆ గంగాసరయానదులకొఱ	క్ష్మణులిద్దఱు, గంగాసరయానదు
కు; ప్రణామం = సమస్కారమును;	లకునమస్కరించి, దక్షిణతీరంబుఁ
కృత్వా = చేసి; దక్షిణం = దక్షిణపు	శేరి, శీఘ్రంబుగా నమచుచు, బో
దిక్కునందలి; తీరం = గట్టును; ఆసా	యిరి. అని, తాత్పర్యము.
ద్య = పొంది; లఘువిక్రమా = శీఘ్ర	

స పనం ఘోరసంకాశం దృష్ట్వా నృప వరాత్తజః

౪౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౪

అవిప్రహత మైత్వైకః పప్రచ్ఛ మనివుంగవమ్. ౧౨

టీక॥ ఐత్వైకః=ఇత్వైకువంశ
మునందుబుట్టిన;సః=ఆ;నృపవరా
త్వజః, నృపవర=రాజశ్రేష్ఠుండగు
దశరథునియొక్క, ఆత్మజః=కొడు
కైనరాముడు; ఘోరసంకాశం=
భయంకరముగా నుండునదియును;
అవిప్రహతం = తొక్కిబడనిది
యునగు;వనం=అడవిని;వృష్ట్యా=
చూచి; మనివుంగవం= మనిశ్రే

మండగువిశ్వామిత్రుని; పప్రచ్ఛ=
అడిగెను.

ఇత్వైకువంశమునంబుట్టిన దశ
రథపుత్రుండగు నారాముడు, భ
యంకరంబును, బాదసంచారము లే
మిచేదొక్కబడనిదియునగునడ
చింబాచి, మునిశ్రేష్ఠుండగువిశ్వామ
ిత్రునిట్లని, అడిగెను.

అని, తాత్పర్యము.

అహో వన మిదం దుగళం ఋల్లికాగణనాదితమ్

భైరవేశ్వరపదైః పూణం శకుంతై చారుతారుతైః. ౧౩

నానాప్రకారై శ్శకునై ర్వాశ్యద్భి ర్నైరవస్వనైః

సింహవ్యాఘ్రైరాహైశ్చ వారైః శ్చోషశోభితమ్. ౧౪

ధవాశ్వ కణకకురై చిల్వతెందుకపాటలైః

సంకీర్ణం బదకీశ్వ కస్పేత్త చారుణం వనమ్. ౧౫

టీక॥ ఇదం=ఈ,వనం=అడవి;
దుగళం = ప్రవేశింపనశక్యముగా
ను;ఋల్లికాగణనాదితం, ఋల్లికా
గణ= ఈలపురుగుల సమూహము
చేత, నాదితం=ధ్వనింపఁజేయఁబ
డినదిగాను; భైరవైః=భయంకర
ములగు;శ్వపదైః = కూరమృగ

ములచేతను;చారుతారుతైః, చా
రుణం=భయంకరముగు, ఆరుతైః=
శ్వసగల; శకుంతైః=భాసపక్షుల
చేతను;పూర్ణం=పండినదిగాను;నై
రవస్వనైః = భయంకరధ్వనిగలవి
యును;వాశ్యద్భిః=కుత్సితముగాన
బడుచున్నవియును; నానాప్రకా

రైః=నానావిధములైనవియునగు; తత్=ఈ; దారుణం=భయంకరమైన; వనం=అడవి=కిన్ను=ఏమిటిది? శకునైః - పక్షులచేతను; సింహ వ్యాఘ్రవరాహైశ్చ=సింహముల చేతను పెద్దపులులచేతను పండులచేతను; వారణైశ్చ=ఏనుగులచేతను; ఉపశోభితం = ప్రకాశించుచున్నది గాను; ధవాశ్వకర్ణకకుభైః, ధవ=చంద్రచెట్లచేతను, అశ్వర్థ=ఇనుమ ద్దించెట్లచేతను, కకుభైః=ఏనుమద్దించెట్లచేతను; బిల్వతిందుకపాటలైః, బిల్వ = మారేడుచెట్లచేతను, తిందుక=తుమికిచెట్లచేతను, పాటలైః=కలిగొట్టుచెట్లచేతను; బహర్భిశ్చ=రేగుచెట్లచేతను; సంకీర్ణం=వ్యాపింపబడినదిగాను; భవతి=అగుచున్నది. అహా = ఆశ్చర్యము! ఏ

తత్=ఈ; దారుణం=భయంకరమైన; వనం=అడవి=కిన్ను=ఏమిటిది? ఈయడవి, ప్రవేశింపనశక్యమై, ఈలపురుగుల గుంపుచే శబ్దాయమానమై, భయంకరంబులగుక్రూరమృగంబులను దారుణంబుగానటచుభాస పక్షులునుంగలిగి, మఱియు, భయంకరంబుగాభ్యసించునట్టి నానావిధంబులగు పక్షులచేతనింహవ్యాఘ్రవరాహంబులచేత నేనుంగులచేతఁబూర్ణంబై, చంద్రయినమద్దించేనుమద్దించునట్టి మారేడు తుమ్మికి కలిగొట్టురేగుమొదలగు వృక్షంబులనిండియున్నది; ఆశ్చర్యము! భయంకరంబగు నీయడవిపేరేమి? అనిరాముడడిగెను. అని, తాత్పర్యము.

త మువాచ మహాతేజా విశ్వామితో మహామనః

శూరయతాం వత్స కాకుత్స్థ యస్యైత ద్దారుణం వనమ్. ౧౬

టీక॥ మహాతేజాః=అధికమైన ప్రభావముగలవాఁడును; మహామనః=పూజ్యుడైనమనియునగు; విశ్వామిత్రః=విశ్వామిత్రుఁడు; తం=ఆరామునింగూర్చి; ఉవాచ=పలికెను. కాకుత్స్థ=కకుత్స్థవంశమునఁబు

ట్టిన; వత్స=చిన్నవాఁడా! ఏతత్=ఈ; దారుణం=భయంకరమైన; వనం=అడవి; యస్య=ఏప్రాణిదో; సః(అధ్యాత్మతము)= ఆప్రాణి; శూరయతాం=వినబడుఁగాక.

మహాప్రభావుండగువిశ్వామిత్ర

మహాముని, రామునిజూచి యిట్లని, నునివనంజే ప్రాణిదో, ఆప్రాణింజే
చెప్పెను; రాముండా! ధయంకరంబు పైద; వినుము. అని, తాత్పర్యము.

ఏతౌ జనపదౌ స్ఫీతౌ పూర్వ మాస్తాం నరోత్తమ
మలదాశ్చ కరూశాశ్చ దేవనిర్మాణ నిమిత్తౌ. ౧౭

టీక || నరోత్తమ = పురుషశ్రేష్ఠ; స్ఫీతౌ = వృద్ధిబొందినవిగా; ఆ
మృగవై నరాముండా! దేవనిర్మాణని
ర్మితౌ, దేవనిర్మాణ = దేవతలయొ
క్క పనివంటి పని చేత, నిర్మితౌ = ని
ర్మింపబడిన; మలదాశ్చ = మలదా
శంబును; కరూశాశ్చ = కరూశదే
వని, తాత్పర్యము.

పురావృత్తవర్గే రాను మలేన సమగ్ర పురతమ్
యుధాజైవ సహస్రార్చిం బ్రహ్మహత్యా సమావిశత్. ౧౮

టీక || రాను = రాముండా! పు
రా = మనువు; వృత్తవర్గే = వృత్తా
నునివనంబుననుచుండగా; మ
లేన = ఆనచిత్తముచేతన; యుధా
జైవ = ఆకలిచేతను; సమగ్ర పురతమ్
వ్యాపింపబడిన; సహస్రార్చిం = స
యంకరంబుననుచు; బ్రహ్మహ
త్యా = బ్రహ్మహత్యపాపము; స
మావిశత్ = బొందెను.
రాముండా! పూర్వము, ఇంద్రుం
డు వృత్తవర్గంబున విచ్చేటి, నా
యింద్రుడనుచు, ఆకలిచేతను నాకలి
యునుగల్గి, బ్రహ్మహత్యపాపము
నొందెను. అని, తాత్పర్యము.

తే బుద్ధులం స్నాపయన్ దేవా ఋషయశ్చ తపోధనాః

కలశై స్సాస్మపయామాసు మకలంచాస్యప్రమోచయత్. ౧౯

టీక॥ దేవాః=దేవతలు; తపోధాన్యచిత్వమును, (చకారముచే) ఆక
నాః=తపస్సేధనముగాఁగల; ఋష
యశ్చ=ఋషులును. తం = ఆ; ఇం
ద్రం=ఇంద్రుని; స్నాపయత్ (పుణ్య
తీర్థంబులచేత) స్నానముచేయించి
రి. కలశైః=(మంత్రపూతంబులగు)
కలశంబులచేత ; స్నాపయామా
సుః=స్నానముచేయించిరి. అన్య=
ఈయింద్రునియొక్క; మలంచ=అ
నుచిత్వమును, (చకారముచే) ఆక
రిని; ప్రమోచయత్=విడిపించిరి.
దేవతలునుదపోధనులగు ఋష
ులును, ఆయింద్రునిగంగాది పుణ్యతీ
ర్థంబులనభిషేకించి, పిమ్మట, మం
త్రపూతంబు లగు కలశజలంబుల
స్నానముచేయించి, యతనియనుచి
త్వమునాఁకలినివిడిపించిరి.
అని, తాత్పర్యము.

ఇహ భూమ్యాం మలం దత్వా దత్వా కారూశ మేవచ
శరీరజం మహేంద్రస్య తతో హషణం ప్రపేదిరే. ౨౦

టీక॥ తే (అధ్యాహృతము)=హషణం= సంతసమును; ప్రపేది
ఆదేవతలును ఋషులును; ఇహ=రే=పొందిరి.
ఈ; భూమ్యాం=ప్రదేశమందు; మ
హేంద్రస్య=దేవేంద్రునియొక్క; నిశరీరమునందుఁబుట్టిన యనుచిత్వ
శరీరజం=దేహమందుఁబుట్టిన; మ
లం=అనుచిత్వమును; దత్వా=ఇ
చ్చి; కారూశమేవచ=ఆకలిని; ద
త్వా=ఇచ్చి; తతో=అటుపిమ్మట;
హషణం= సంతసమును; ప్రపేది
రే=పొందిరి.
ఆదేవతలునుఋషులును, ఇంద్రు
నిశరీరమునందుఁబుట్టిన యనుచిత్వ
మునాఁకలి నీదేశంబునవిడిచి, యం
తట, సంతసమునొందిరి.
అని, తాత్పర్యము.

నిర్మలా నిష్కరూశశ్చ శుచి రింద్రో యదాభవత్
దదౌ దేశస్య సుప్రీతో వరం ప్రభు రనుత్తమమ్. ౨౧

టీక॥ ప్రభుః=రాజైన; ఇంద్రః=ఇంద్రుఁడు; యదా=ఎప్పుడు;

౪౩౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౪

<p>నిమగ్నః = అశుచిత్వములేనివాఁడై; నిష్కరూపశక్త్య = అశుచిత్వములేనివాఁడై; శుచిః = పరిశుద్ధుఁడుగా; అభవత్ = ఆయెనో; తదా (అధ్యాత్మతము) = అప్పుడు; సుప్రీతిః = మిక్కిలి సంతసించిన వాఁడై; దేశస్య = దేశమునకు; అనుత్తమం = తన కన్నతేష్ఠమయినవరము లేనిదగు;</p>	<p>వరం = వరమును; దదౌ = ఇచ్చెను. ప్రభువైనయింద్రుఁడు, ఎప్పుడు తాను, మలమునాఁకలివిడిచి పరిశుద్ధుండయ్యెనో, అప్పుడు, చాలసంతసించి, యీ దేశమునకు శ్రేష్ఠమయినవరంబొసంగెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఇమా జనపదా స్థితౌ ఖ్యాతిం లోకే గమిష్యతః
మలదాశ్చ కరూశాశ్చ మహాంగమలధారిణౌ. ౨౨

<p>టీక॥ మమ = నాయొక్క; అంగమలధారిణౌ, అంగ = శరీరమునందలి, మల = మలమును (ఇది కారూశమునకు సుపలక్షణము) కారూశమును, ధారిణౌ = ధరించుచున్న; ఇమా = ఈ; దేశౌ = దేశములు; స్థితౌ = వృద్ధిబొందినవై; మలదాశ్చ = మలదములనియు (మలం ద్యతీతి మలదః, మలమునుఖండించునది కావున మలదమనంబును); కరూశాశ్చ = కరూశములనియును (కరూశమస్యాస్తీతి కరూశః కరూశము గలది కరూశమనంబ</p>	<p>మను); లోకే = ప్రపంచమునందు; ఖ్యాతిం = ప్రసిద్ధిని; గమిష్యతః = పొందగలవు. నా దేహంబునంగల్గిన మలంబునాఁకలినిధరించినయీ దేశంబులు, ధనధాన్యాదికంబులవృద్ధిబొంది, నా దేహమలమునుఖండించుటం బట్టి మలదంబులనియు, నాకరూశమునుగ్రహించుటం బట్టి, కరూశంబు లనియు, లోకంబునఁబ్రసిద్ధిపహింపఁగలవు. అనియింద్రుఁడువరంబిచ్చెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

సాధు సాధ్వీతి తం దేవాః పాకశాసన మబ్రువత్
దేశస్య పూజాం తాం దృష్ట్వా కృతాం శక్రేణ ధీమతా. ౨౩

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౩౩

స ౨౪

టీక॥ ధీమతా = బుద్ధిశాలియ	గూర్చి; సాధుసాధు = బాగుబాగు;
గు; శక్రేణ = ఇంద్రునిచేత; కృ	ఇతి = అని; అబ్రువన్ = పలికిరి.
తాం = చేయఁబడిన; తాం = ఆ; దేశ	ధీమంతుఁడగునింద్రుఁడు దేశము
స్య = దేశముయొక్క; పూజాం =	సుబూజించినది చూచి, దేవతలా
పూజను; వృష్ట్యా = చూచి; దేవాః =	యింద్రుని, బాగుబాగుని, కొనియా
దేవతలు; తం = ఆ; పాకశాసనం =	డిరి. అని. తాత్పర్యము.
పాకాసురుని శిక్షించిన దేవేంద్రుని	

ఏతౌ జనపదా స్థితౌ దీర్ఘ కాల మరిందమ
మలదాశ్చ కరూశాశ్చ ముదితౌ ధనధాన్యతః. ౨౪

టీక॥ అరిందమ = శత్రువులనణఁ	విగాను; అహతాం (అధ్యాహుత
గఁద్రొక్కు రాముఁడా! ఏతౌ = ఈ;	ము) = ఉండినవి.
మలదాశ్చ = మలదంబులును; కరూ	శత్రువులం జంతునట్టి రాముఁ
శాశ్చ = కరూశంబులున నెడు; జనప	డా! ఈమలదంబులు కరూశంబులున
దౌ = దేశములు; దీర్ఘ కాలం = పెద్ద	నెడు దేశంబులు పెద్దకాలము వఱ
కాలము; స్థితౌ = వృద్ధిబొందినవి	కు, వృద్ధిబొంది ధనధాన్యంబులనం
గాను; ధనధాన్యతః = ధనంబున ధా	తుష్టిబొందియుండినవి.
న్యంబునను; ముదితౌ = సంతసించిన	అని, తాత్పర్యము.

కస్యచి త్వథ కాలస్య యక్షీ వై కామరూపిణీ
బలం నాగసహస్రస్య ధారయంతీ తదావ్యభూత్. ౨౫
తాటకానామ భద్రంతే భార్యా సుందస్య ధీమతః
మారీచో రాక్షసః పుత్రో యస్యా శ్శక్రపరాక్రమః. ౨౬

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; కస్యచిత్ = ఒకానొక; కాలస్యతు = కాల

ముకాఁగానే; కామరూపిణీ=ఇచ్చా
ధీనమగురూపము గలదియును; తి
దాహి=అప్పుడే, అనఁగా, పుట్టిన
ప్పుడే; నాగనహస్సీన్య = వెయ్యే
నుఁగులయొక్క; బలం= లావును;
ధారయంతి= ధరింపుచున్నదియు
ను; ధీమతః=బుద్ధిశాలియును; సుంద
న్య=సుందరియొక్క; భార్యా=
భార్యయునగు; రాక్షసః=రక్క
సుండును; శక్రపరాక్రమః=ఇంద్రు
నియొక్క పరాక్రమమువంటి పరా
క్రమముగలవాఁడునగు; మారీచః=
మారీచుఁడు; మస్యాః=ఎవ్వతెయ్యె
క్క; పుత్రః=కొడుకొ; సా(అభ్యా
హృతము)=అట్టి; తాటకానామ=
తాటకయును పేరుగల; యక్షీ=య

క్ష(స్త్రీ) (“వై” అనునది పాదపూర
తార్థము); అభూత్=కల్గినది. తే=
సేవ; భద్రం = మంగళము; అస్తు(అ
భ్యాహృతము)=అగుఁగాక.
అంతఁ గొంతకాలముగడచినపి
దపఁ, గామరూపిణీయును, బుట్టిన
ప్పుడే, వెయ్యేనుఁగులబలముగల్గి
యుండినదియును, ధీమంతుండగు
సుండుని భార్యయునగు తాటకయ
ననొక్కయక్ష(స్త్రీ), పుట్టినది; అవి
డకు, రాక్షసుండును ఇంద్రునితోనరి
వచ్చుపరాక్రమము గలవాఁడునగు
మారీచుండుకొడుకయ్యెను; నీకా
తాటకానామ ధీమలవలసిభయంబుగ
లుగకుండుఁగాక.
అని, తాత్పర్యము.

వృత్తదాహు ర్మహావీర్యో విపులాస్యతను ర్మహా

రాక్షసో భైరవాకారో నిత్యం త్రాసయతే ప్రజాః. ౨౭

టీక || వృత్తదాహు=గుండ్ర
ములైనచేతులుగలవాఁడును; మహా
వీర్యః=గొప్పపరాక్రమముగలవాఁ
డును; విపులాస్యతనుః, విపుల=వి
శాలములైన, అస్య=ముఖమును, త
నుః=శరీరమునుగలవాఁడును; మ

హా=గొప్పవాఁడును; భైరవాకా
రః=భయంకరమైన యాకారముగ
లవాఁడునగు; రాక్షసః=రాక్షసుఁ
డైనమారీచుండు; నిత్యం=ఎల్లప్పుడు
ను; ప్రజాః = జనులను; త్రాసయ
తే=వెఱపించుచున్నాఁడు.

మహాపరాక్రమశాలియగు, నా గల్గి, భయంకరాకారుండై, యెల్ల
మారీచుడు, గుండ్రంబులగు బాహు పృథుంబ్రజలను వెఱపించు చున్నాఁ
వులును విశాలంబయిన ముఖంబునుం డు. అని, తాత్పర్యము.

ఇమా జనపదౌ నిత్యం వినాశయతి రాఘవ
మలదాంశ్చ కరూ శాంశ్చ తాటకా దుష్టచారిణీ. ౨౨

టీక॥ రాఘవ=రఘువంశమునం త్యం=ఎల్ల పృథును; వినాశయతి=
బుట్టిన రాముడా! దుష్టచారిణీ=దు నాశనము సేయుచున్నది.
ర్మార్గురాలైన, లేక, దుష్టముగా నం రాముడా! దుష్టచారిణియగు
చరించునట్టి; తాటకా=తాటక; ఇ తాటక, ఈమలదకరూశ దేశంబుల,
మా=ఈ; మలదాంశ్చ=మలదంబు నెల్ల పృథును, నాశనము సేయుచు
లును; కరూ శాంశ్చ=కరూశంబులు న్నుది. అని, తాత్పర్యము.
ననియెడి; జనపదౌ=దేశములను; స

సేయం పుంధాన మావృశ్య వస త్యధ్యర్థయోజనే
అతఏవ నగంతవ్యం తాటకాయా వసం యతః. ౨౩

టీక॥ సా=అట్టి, అనఁగా, పుట్టినప్పు యుచున్నది. యతః= ఏమార్గము
డెవెయ్యెనుంగులబలముగల్గియుండి దు; తాటకాయాః= తాటకయొ
న; ఇయం=ఈ తాటక; అధ్యర్థయోజ క్క; వసం=అడవి; అస్తీ(అధ్యా
నే, అధ్యర్థ=సగము అధికముగాఁగ హృతము)=ఉన్నదో; అతఏవ=అ
ల; యోజనే = ఆమడమూరంబునం ట్టి, యీమార్గముననే; నగంత
దు; పుంధానం=మార్గమును; అవృ వ్యం=పోవడరాదు.
త్య (ఇది మహేశ్వరతర్థ పాఠము) ఆ ఆ తాటక, యిక్కడికి బకిన్న
వార్య (ఇది గోవింద రాజపాఠ అయామడమూరంబున, మార్గమున
ము)=అడ్డగించి; వసతి=వాసమునే డ్డగించి వసింపుచున్నది; అదే తాట

౪౩౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.
 స ౨౪

కావనముకావున, నీమార్గంబునమనముపోరాదు. అని, తాత్పర్యము.

స్వదాహుబల మాశ్రిత్య జహీమాం దుష్టచారిణీమ్
మన్నియోగా దిమం దేశం కురు నిష్కంటకం పునః. ౩౦

<p>టీక॥ స్వదాహుబలం, స్వ=స్వీయ మ్కంటకం=ఉపద్రవములేనిదిగా; మైన, దాహు=చేతులయొక్క, బ కురు=చేయుము. లం=లావును; ఆశ్రిత్య=ఆశ్రయం నీవు, స్వదాహుబలంబు నాశ్ర చి; ఇమాం=ఈ; దుష్టచారిణీమ్=దు యించి, దుష్టచారిణీయగు నీతాట మాగు=రాల్లైనతాటకను ; జ కంజంపుము; నాపంపున, నీదేశము హి=చంపుము. మన్నియోగాత్= ను మనుషటివలె , నిరుపద్రవము నాయజ్ఞవలన; ఇమం= ఈ; దేశ గాఢేయుము. శం=దేశమును; పునః = మరలని అని, తాత్పర్యము.</p>

నవా కశ్చి దిమం దేశం శక్నోత్యాగంతు మీదృశమ్
యక్షిన్యో ఘోరయా రామ ఉత్సాదిత మసహ్యయా. ౩౧

<p>టీక॥ రామ=రాముఁడా! ఘోరయా=భయంకరురాలును; అసహ్యయా=ఇకరులచే, సహింపం రయా=భయంకరురాలును; అసహ్యయా=ఇకరులచే, సహింపం గూడనిదియునగు; యక్షిన్యో=యక్షు త్తప్రీయగుతాటకచేత; ఉత్సాదిత తం=విజనముగాఁజేయఁబడిన; ఈ దృశం= ఇట్టిపవిత్రమైన; ఇమం= ఈ; దేశం=దేశమును; ఆగంతుం= పోందుటకు; కశ్చిత్=ఒకానొకఁడై</p>	<p>నకు; నశక్నోతిహి=సమర్థుఁడు కాఁడుగదా! రాముఁడా! ఎవ్వరికిని సహింపం గూడనిభయంకరియగు నీతాటకచే విజనముగాఁజేయఁబడిన యిట్టిపు దృశ దేశమును బ్రవేశించుటకెవ్వం డును సమర్థుఁడుగాఁడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ఏత తై సర్వ మాఖ్యాతం యథైత ద్దారుణం వనమ్
యత్యైవోత్సాదితం సర్వ మద్యాపి న నివర్తతే. ౩౨

టీక॥ యథా=ఎట్లు; ఏతత్=	ఈ; తే=నీకు; ఆఖ్యాతం=చెప్పబడి
ఈ; వనం=అడవి; దారుణం=భ	నది.
యంకరమయినదో; యత్యై=తా	ఈవనము, ఎట్లుభయంకరమై
టకచేత; సర్వం=అంతయును; ఉ	నదో, ఎట్లుతాటకచేతవిజనముగా
త్సాదితంచ=నిజనముగాజేయ	జేయబడినదో, ఎట్లు, ఇప్పటికిని,
బడినదో; అద్యాపి=ఇప్పటికిని; నని	అలాగేయున్నదో; ఆవృత్తాంతమం
వతఃతే= సరిపడలేదో; తత్=	తయననీకుఁజెప్పితిని. అని, విశ్వామి
(అధ్యాహృతము) ఆ; ఏతత్=ఈ	త్రుండుచెప్పెను.
వృత్తాంతము; సర్వం=అంతయు	అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆచికావ్యే,

బాలకాండే, చతుర్వింశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ చతుర్వింశస్సర్గః టీక,

ముగిసినది.

అ

సంచవింశతసర్గ ప్రారంభః.

అథ తస్యాప్రమేయస్య మునే ర్వచన ముత్తమమ్

శ్రుత్వా పురుషశాక్షాలః ప్రత్యువాచ శుభాం గిరమ్. ౧

టీక॥ అథ=పిమ్మట; అప్రమేయః | గిరం=మాటను; ప్రత్యువాచ=బదు
స్య=కొలత పెట్టరాని; తస్య=ఆ; లుచెప్పెను.
మునే=విశ్వామిత్రునియొక్క; ఉ అంత, నప్రమేయంబగు పృథావ
త్తమం=త్రేష్ఠమయిన; వచనం= నుగలవిశ్వామిత్రుని యుత్తమంబ
మాటను; శ్రుత్వా=విని; పురుషశా గుమాటవిని, పురుషశ్రేష్ఠుండయిన
నూకలః= పురుషశ్రేష్ఠుండగురా రాముండు, ఇట్లని, మనోహరంబు
ముండు; శుభాం=మంగళకరంబైన; గాంబలికెను. అని, తాత్పర్యము.

అల్పవీర్యా యదా యతా శ్శూయంతే మునిపుంగవ

కథ న్నాగసహస్రస్య ధారయ త్యబలా బలమ్. ౨

టీక॥ మునిపుంగవ= మునిశ్రే | క్క; బలం=లావును; ధారయతి=
ష్ఠుండవైన విశ్వామిత్రుఁడా! య ధరింపుచున్నది?
దా=ఏకారణమువలన; యతా= మునిశ్రేష్ఠుండవైన విశ్వామిత్రుఁ
యతులు; అల్పవీర్యా= కొంచె డా! యతులల్ప పీయ్యలని ప్రసిద్ధ
ముబలముగలవారలుగా; శూయం ము; అందు, బలములేమిచే, అబలయ
తే= వినబడుచున్నారో; తత్= నించెప్పబడు స్త్రీకి, వెయ్యేనుంగు
(అధ్యాహృతము) ఆకారణంబున; లబలంబెట్లున్నది? అని, రాముండ
కథం=ఎట్లు; అబలా=స్త్రీ; నాగ డిగను.
సహస్రస్య = వెయ్యేనుంగులయొ అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రో బ్రవీ ద్వాక్యం శృణు యేన బలోత్తరా
వరదానకృతం వీర్యం ధారయ త్యబలా బలమ్. ౩

<p>టీక॥ విశ్వామిత్రః = విశ్వామిత్రుఁడు; వాక్యం = మాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను. యేన = దేనిచేత; బలోత్తరా = బలముచేసినది; లో; తత్ (అధ్యాహృతము) = ఆ కారణమును; శృణు = వినుము. వరదానకృతం = వరదానంబుచేత; యబడిన; బలం = బలము; అస్తి (అధ్యాహృతము) = ఉన్నది. గనుక; అ</p>	<p>బలా = (స్త్రీ); బలం = బలమును; ధారయతి = ధరింపుచున్నది. విశ్వామిత్రుండుచెప్పెను. తాటకకుబలంబు గలిగి నందుకుం గల కారణంబువినుము; ఆవిడకువరదానంబునబలంబుగల్గినది; కాబట్టి, (స్త్రీ)యైనను బలాధ్యురాలుగానున్నది. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

పూర్వ మాసీ నృహాయతు స్సుకేతు నామ వీర్యవాన్
అనపత్య శ్శుభాచార స్సచ తేపే మహ త్తపః. ౪

<p>టీక॥ పూర్వం = మునుపు; వీర్యవాన్ = పరాక్రమముగలవాఁడును; అనపత్యః = సంతానములేనివాఁడును; శుభాచారః = మంగళకరమైనచారముగలవాఁడునగు; సుకేతునామ = సుకేతువుఅనెడు; మహాయతుః = గొప్పయతుఁడు; అసీత్ = ఉండెను. సచ = వాఁడును; మ</p>	<p>హత్ = గొప్పదగు; తపః = తపస్సును; తేపే = తపించెను. పూర్వము; పరాక్రమశాలియగుసుకేతుండను మహాయతుండొకఁడు, మంచియాచారముగల్గి, యనపత్యుండై, యుండెను; వాఁడుసంతానార్థముగా గొప్పతపస్సుచేసెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

పితౄమహస్తు సుప్రీత స్తస్య యతుపతే స్తదా

కన్యారత్నం దదౌ రామ తాటకా నామ నామతః. ౫

౪౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స౨౫

❧

టీక॥ రామ - రాముడా! తదా = అప్పుడు; పితామహస్త్వ = బ్రహ్మ దేవుండును; సుప్రీహః = మిక్కిలి సంతసించినవాడై; తస్య = అ; యక్షపతేః = యక్షులకుం బ్రహ్మవగును కేతునకు; నామతః = పేరువలన; తాటకానామ = తాటకయని ప్రసిద్ధ

యైన; కన్యారత్నం = శ్రేష్ఠమయిన కొమార్తెను; దదౌ = ఇచ్చెను.

రాముడా! అప్పుడు, బ్రహ్మ దేవుండును, జాలసంతసించి, యాయక్షపతయగును కేతునకు, తాటకయనెడుకొమార్తెనిచ్చెను.

అని, తాత్పర్యము.

దదౌ నాగసహస్రస్య బలం చాస్యాః పితామహః

నత్వేవ పుత్రం యత్యాయ దదౌ బ్రహ్మ మహాయశాః. ౬

టీక॥ పితామహః = బ్రహ్మ దేవుండు; అస్యాః = ఈ తాటకకు; నాగసహస్రస్య = వెయ్యేనుంగులయొక్క; బలం = బలమును (చకారము చేతతరవరములను); దదౌ = ఇచ్చెను. మహాయశాః = గొప్ప శ్రీర్తిగల; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ దేవుడు; యత్యాయ = యముండుగును కేతుని కొలి

క్ష; పుతంతు = కొడుకునుమాత్రము; నదదౌ పిత = ఇవ్వనేలేదు.

బ్రహ్మ దేవుం డీ తాటకకు వెయ్యేనుంగులబలముపైతమునిచ్చెను; సుకేతునకుం గొడుగునుమాత్రము, బ్రహ్మ దేవుండు ఇవ్వనేలేదు.

అని, తాత్పర్యము.

తాంతు జాతాం వివర్ధంతీ రూపయావనశాలినిమ్

ఝఝః పుత్రతాయ సుందాయ దదౌ భార్యాం యశస్వినిమ్. ౭

టీక॥ సుకేతుః (అధ్యాత్మము) = సుకేతువు; జాతాం = పుట్టినదియును; వివర్ధంతీ = చక్కగావృద్ధిబొందుచున్నదియును; రూప

యావనశాలినిం, రూప = సౌందర్యముచేతను, యావన = యావనముచేతను, శాలినిం = ప్రకాశించునదియును; యశస్వినిం = మంచి శ్రీగలది

❧

❧

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౪౦

స ౨౫

యునగు; తాం = ఆతాటకను; యు
యుకపుత్రాయ = యుగ్మునికొడు
కైన; సుందాయ = సుందునికొడుకు;
భార్యం = భార్యనుగా; దదా = ఇ
చ్చెను.

సుకేతుం, డిట్లు, పుట్టి, పెరు

గుచు, సౌందర్య యావనంబులనొ
ప్పచు, మంచీకీర్తిగలిగియున్న, యా
తాటకను, యుగ్ముకపుత్రుండగుసుం
దునకిచ్చి, పెండ్లిగావించెను.

అని, తాత్పర్యము.

కస్యచి త్వఘ కాలస్య యక్షీ పుత్ర మజాయత

మారీచం నామ దుర్ధక్షం యశ్శాపా దాక్ష సోభవత్. ౯

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; కస్య
చిత్ = ఒకానొక; కాలస్యతు = కా
లముకాఁగానే; యక్షీ = యక్ష (స్త్రీ)
యగుతాటక; యః = ఎవఁడు; శా
పాత్ = శాపమువలన; రాక్షసః =
రాక్షసుఁడుగా; అభవత్ = అయె
నో; తం (అధ్యాహృతము) = అట్టి;
దుర్ధర్షం = ఎదిరింపఁగూడని; మారీ

చంనామ = మారీచుండనెడు; పుత్రం
= కొడుకును; అజాయత = కనెను.
అంతఁ, గొంత కాలముగడచినపిద
ప, తాటక, శాపంబువలన రాక్షస
త్వంబుఁబొందిన మారీచుండనియె
డునొకపరాక్రమశాలియగుమూ
రునింగనెను. అని, తాత్పర్యము.

సుందేతు నిహతే రామ సాగస్త్య మృషినత్తమమ్

తాటకా సహపుత్రేణ ప్రధర్ష యితు మిచ్చతి. ౯

టీక॥ రామ = రాముఁడా! సుం
దే = సుందుఁడు; నిహతేతు = అగ
స్త్యునిచేత, చంపబడఁగానే; సా =
ఆ; తాటకా = తాటక; పుత్రేణ స
హ = కొడుకుతోఁగూడ; ఋషినత్త

మం = ఋషిశ్రేష్ఠుండగు; అగ
స్త్యం = అగస్త్యుని; ప్రధర్ష యి
తుం = ఎదిరించుటకు; ఇచ్చతి (ధూ
తార్థమందులట్) = కోరెను.

అగస్త్యునిచేసుందుఁడుచంపబ

డంగానే, తాటకమారీచునింగాడి, స్తుత్యనిధర్మింపంగోరెను.
కోపించి, ఋషిసత్తముండగునగ అని, తాత్పర్యము.

భక్షార్థం జాతసంరంభా గర్జంతి సాభ్యధావత

టీక॥ సా=ఆతాటక; జాతసం	రుగైత్రెను.
రంభా, జాత=పుట్టిన; సంరంభా=	ఆతాటక, వేగముగలదై, యఱ
వేగిర పాటుగలదై; గర్జంతి=అఱ	చుచు, నాయగస్తుగ్నిపైకింబరుగైత్రె
చుచు; భక్షార్థం= భక్షించుటకొఱ	ను. అని, తాత్పర్యము.
కు; అభ్యధావత=అగస్తుగ్నిపైకి, ప	

ఆపతంతీతు తాం దృష్ట్వా అగస్త్యో భగవాన్మషిః. ౧౦
రాక్షసత్వం భజన్వేతి మారీచం వ్యాజహాత సః

టీక॥ ఆపతంతీ=దైకి, వచ్చు	శీచం=మారీచునింగాడి; వ్యాజహా
చున్న; తాం=ఆతాటకను; దృష్ట్వా	ర=చెప్పెను.
తు=చూచినంతనే; భగవాన్=భ	ఆతాటక, పైకివచ్చుటం బూచి
గవంతుడైన; ఋషిః=ఋషియగు;	నంతనే; భగవంతుండగు నాయగ
సః=ఆ; అగస్త్యః=అగస్త్యుడు;	స్త్యుమహర్షి, రాక్షసుండవుగవ్వుని,
రాక్షసత్వం=రాక్షసుండగుటను;	మారీచునికపించెను.
భజన్వ=పొందుము; ఇతి=అని; మా	అని, తాత్పర్యము.

అగస్త్యో వరమశ్రుణ్వ స్తాటకామపి తప్తవాన్. ౧౧
పురుషోతీ మహాయుష విరూపా విక్యతాననా
ఇదం రూపం విహాయా థ దారుణం రూపమస్తుతే. ౧౨

టీక॥ అగస్త్యః = అగస్త్యుడు; పరమగు; రూపం = రూపము; అస్తు = ముక్రుద్ధః = మిక్కిలియుంగోపించిన అగుఁగాక. ఇతి (అధ్యాహృత వాఁడై; త్వం = నీవు; ఇదం = ఈ; ము) = అని; తాటకామపి = తాటక రూపం = రూపును; విహాయ = విడిచి; పురుషాదీ = మనుష్యులభక్షించు దానవుగా; మహాయక్షీ = గొప్పయక్షుఁడై; విరూపా = వికృతరూపముగలదానవుగా; వికృతాననా, వికృత = రోతయైన, ఆననా = ముఖముగలదానవుగా; భవ (అధ్యాహృతము) = కమ్ము. అభ = ఇంకమీద; తే = నీకు, దారుణం = భయంక

రమగు; రూపం = రూపము; అస్తు = అగుఁగాక. ఇతి (అధ్యాహృతము) = అని; తాటకామపి = తాటకనుంగూడ; శప్తవాక్ = శపించెను.

అగస్త్యంప, చాలఁగోపించి, “నీవీరూపమునువిడిచి, మనుష్యమాంసమునుభక్షించుచు, మహాయక్షివై, వికృతంబగు శరీరంబును ముఖంబునుంగలిగి, యుండుము; ఇంకమీద, నీకుభయంకరంబగు రూపముగలుగుఁగాక,” అని, తాటకనుంగూడ, శపించెను. అని, తాత్పర్యము.

నైషా శాపకృతామర్షా తాటకా క్రోధమూర్ఛితా
దేశ ముత్సాదయ త్యేన మగస్త్యచరితం శుభమ్. ౧౩

టీక॥ సా = అట్టి; ఏషా = ఈ; తాటకా = తాటక; శాపకృతామర్షా, శాప = శాపముచే, కృత = చేయఁబడిన, అమూఁ = ఓర్వమిగలదై; కోధమూర్ఛితా, కోధ = కోపముచేత, మూర్ఛితా = వ్యాపింపఁబడినదై; అగస్త్యచరితం = అగస్త్యునిశేసంచరింపఁబడినదియును; శుభం = మంగళకరమయినది

యనగు; ఏనం = ఈ; దేశం = దేశమును; ఉత్సాదయతి = నిజఁగముగాఁజేయుచున్నది.

ఆతాటక, శాపంబు సహింపక, కోపంబువహించి, పూర్వంబగ స్త్రునియునికిపట్టయియుండినమంగళకరంబగునీదేశంబునంతయునిజఁగముగాఁజేయుచున్నది.

అని, తాత్పర్యము.

ఏనాం రాఘవ దుర్వృత్తాం యక్షీం పరమ దారుణామ్

౪౪౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స. ౨౫

గోబ్రాహ్మణ హితార్థాయ జహి దుష్ట పరాక్రమామ్. ౧౪

<p>టీక॥ రాఘవ=రఘువంశమునఁ బుట్టినరాముఁడా! దుష్టత్వాం= దురాచారము గలదియును; పరమ దారుణాం = మిక్కిలిభయంకరు రాలును; దుష్టపరాక్రమాం, దు ష్ట=దుష్టమైన, పరాక్రమాం= వీ ర్యముగలదియునగు; ఏనాం=ఈ; యక్షీం = యక్ష(స్త్రీ)యైనతాటక ను; గోబ్రాహ్మణహితార్థాయ, గో=ఆవులయొక్కయు, బ్రాహ్మ</p>	<p>ణ=బ్రాహ్మణులయొక్కయు, హి త=మేలనెడు, అర్థాయ = ప్ర యోజనముకొఱకు; జహి=చంపు ము. రాముఁడా! గోబ్రాహ్మణుల మేలకొఱకు, దురాచారయై పరమ భయంకరయై దుస్సహమగు పరా క్రమముగఁగియున్న యీ తాటకం జంపుము. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

నహ్యేవాం శాపసంస్పృష్టాం కశ్చి దుత్సహతే పుమాన్
నిహంతుం త్రిషు లోకేషుత్వా మృతే రఘునందన. ౧౫

<p>టీక॥ రఘునందన=రాముఁడా! శాపసంస్పృష్టాం= శాపముచేత వ్యాపింపబడినట్టి; ఏనాం=ఈతా టకను; నిహంతుం=చంపుటకు; త్వా మృతే=నిన్ను విడిచి; త్రిషు=మూ డైన; లోకేషు=లోకములయందు ను; కశ్చిత్=ఒకానొక; పుమాన్=</p>	<p>పురుషుఁడును; నోత్సహతేసా=ఉ త్సహింపఁడు. గదా! రాముఁడా! నీవువక్క, శాపం బుచేఁగోపించియుండు నీ తాటకం జంపుటకు, మూడులోకంబులందె వ్వందును శక్తుండుకాఁడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

నహి తే (స్త్రీ) వధకృతే ఘృణా కార్యా నరోత్తమ
చాతుర్వర్ణ్య హితార్థాయ కర్తవ్యం రాజసూనునా. ౧౬

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౪౫

స ౨౫

టీక॥ సరోత్తమ=మనుష్యశ్రేష్ఠుండవైనరాముడా! శ్రీవధక్యతే, శ్రీవధ=ఆడుదానిచంపుటయొక్క, కృతే=చేయుటయందు; ఘృణా=జుగుప్స; తే=సీకు; నకార్యాహి = చేయఁదగినదికాదుగాదా ! రాజసూనునా = రాచకొమరుండగువానిచేత; చాతుర్వ్యుకహితాధాయ, చాతుర్వ్యుక=నాలుగవర్ణములయొక్క, హిత=

మేలనెడు, అధాయ=ప్రయోజనముకొఱకు; కతవ్యం=చేయఁబడవలసినది.

రాముడా! నీవాఁడుదానింజంపవలయునని జుగుప్ససేయవలదు, రాజపుత్రుండగువాఁడు, నాలుగువర్ణములకును హితమయినకార్యమునునవశ్యము, సేయవలయు.

అని; తాత్పర్యము.

నృశంస మనృశంసం వా ప్రజారక్షణకారణాత్

పాతకం వా సదోషంవా కర్తవ్యం రక్షతా సతా. ౧౨

టీక॥ సతా=ధర్మిష్ఠుండైన; రక్షతా=రక్షించునట్టిరాజుచేత; ప్రజారక్షణకారణాత్, ప్రజా = జనులయొక్క, రక్షణ=రక్షించుటయనెడు, కారణాత్=కారణమువలన; నృశంసం=క్రూరమైనదిగాని; అనృశంసంవా =క్రూరముకానిదిగాని; పాతకంవా=మహాపాపమైనదిగాని; సదోషంవా=అపవాదముతోఁ

గూడినదిగాని; కర్తవ్యం=చేయఁబడవలయును.

ధార్మికుండై ప్రజలరక్షించునట్టిరాజు, ప్రజలరక్షింపవలసియుండుటంబట్టి, క్రూరమైనదిగానిక్రూరముకానిదిగాని, మహాపాపముగాని, అపవాదము వచ్చునదిగాని, యేదిప్రజలకుహితమో, దానినవశ్యము, సేయవలయును. అని, తాత్పర్యము.

రాజ్యధారనియుక్తానా మేష ధర్మ స్సనాతనః

అధర్మ్యాం జహి కాకుత్స్థ ధర్మోహ్యస్యా న విద్యతే. ౧౩

౪౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౫

టీక॥ ఏషః=ఇది; రాజ్యధారని	అస్యాః=ఈతాటకకు; ధమః=ధ
యుక్తానాం, రాజ్య=దొరతనము	మఃము; నవిద్యతేహి=లేదుగదా!
యొక్క, ధార=ధరించుటయందు,	ప్రజాలక్షణనిమి త్రమై, యేకా
నియుక్తానాం=నియోగింపబడిన	ర్యమైననుజేయుట, రాజ్యధారము
ట్టివారలయొక్క; సనాతనః=నిత్య	నువహించియుండువారికి, ఎడతెగని
మైన; ధమః=ధమఃము. కాకు	ధర్మము; అధర్మములోనుండునీతా
త్స్వ=కకుత్స్థవంశమునంబుట్టినరా	టకంబువుము; ఈతాటకకెంతమా
ముఁడా! అధర్మ్యాం=అధర్మ	త్రమునుధర్మములేదు.
ముగలతాటకనుఁబహి=చంపుము.	అని, తాత్పర్యము.

శ్రూయతే హిపురా శక్రో విరోచనసుతాం సృప
పృథివీం హంతు మిచ్ఛంతీం మంధరా మభ్యసూదయత్. ౧౯

టీక॥ నృప=రాజా! పురా=	ధ్యాహృతము) అని; శ్రూయతే
మునుపు; శక్రో=ఇంద్రుఁడు; పృథి	హి=వినబడుచున్నదిగదా!
వీం=ఘూమి; హంతుం=చంపుట	రాముఁడా! పూర్వము, విరో
కు; ఇచ్ఛంతీం=కోరుచున్న; విరో	చనునకూతురగుమంధర ఘూమిం
చనసుతాం=విరోచనునకూతురై	బంపఁగోరినందున ఇంద్రుండుదా
న; మంధరాం=మంధరను; అభ్య	నింజంపెను; అని వేసుచున్నారముగ
సూదయత్=చంపెను; ఇతి=(అ	దా! అని, తాత్పర్యము.

విష్ణునాపి పురా రామ భృగువత్పి దృగప్రతా
అసింద్రం లోక మిచ్ఛంతీ కావ్యమాతా నిషావితా. ౨౦

టీక॥ రామః=రాముఁడా! పు	అసింద్రం = ఇంద్రుఁడులేనిదాని
రా=మునుపు; విష్ణునాపి=విష్ణుచే	గా; ఇచ్ఛంతీ=కోరుచున్న; దృగ్
పునిచేతను; లోకం=ప్రపంచమును;	వ్రతా=స్థిరమైనవ్రతముగల; కావ్య

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౪౭

స ౨౫

మాతా = శుక్రునితల్లియైన; భృగుప కయనియింద్రునిజంపంగడంగుటం
 తీర్తి = భృగుమహర్షియొక్క భార్య; బట్టి, శుక్రునితల్లియగుభృగుమహర్షి
 నిమాదితా = చంపబడినది. భార్య, విష్ణుదేవునిచేజంపబడినది.
 రాముడా! పూర్వము; ప్రపం అని, తాత్పర్యము.
 చములో, నింద్రుడై, లేకపోవుగా

ఏతై శ్చవైశ్చ బహుభి రాజపుత్ర మహాత్మభిః
 అధర్మసహితా నార్యో హతాః పురుషసత్తమైః. ౨౧

టీక || రాజపుత్ర = రాజకొమ ముతోఁగూడిన; నార్యః = స్త్రీలు;
 రుండవైనరాముడా! ఏతైశ్చ = ఇ హతాః = చంపబడిరి.
 ప్పడు చెప్పబడినవారును; అన్యై ఇష్టమ, చెప్పబడినవారలు,
 శ్చ = ఇతరులునగు; బహుభిః = అనే ఇంకనితరులనేకులు, మహాత్ములగు
 కులయిన; మహాత్మభిః = మహాత్ముల పురుషశ్రేష్ఠులు, అధర్మములుసే
 గు; పురుషసత్తమైః = పురుషశ్రేష్ఠ యుస్త్రీలంజంపియున్నారు.
 లచేత; అధర్మసహితాః = అధర్మ అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
 బాలకాండే, సంచవినశస్సగః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
 వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ పంచవినశస్సగః టీక,
 ముగిసినది.

౪౪౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స - ౨౬

అమి

షష్ఠ్యంతస్సప్రారంభః.

మనః ర్వచన వక్షీబం శ్రుత్వా నరవరాత్మజః
రాఘవః ప్రాంజలి య్యత్వా ప్రత్యువాచ దృఢవ్రతః. ౧

టీక॥ మనః = విశ్వామిత్రుని	వాడు; యాత్వా = అయి; ప్రత్యు
యొక్క; అక్షీబం = వ్యర్థముగాని; వ	వాచ = బదులుచెప్పెను.
చనం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; వృ	విశ్వామిత్రుడుచెప్పినయర్థవం
థవ్రతః = స్థిరమైనవ్రతముగల; నరవ	తమగుమాటవిని, దృఢమైనవ్రతము
రాత్మజః, నరవర = రాజయొక్క,	గలరాజపుత్రుడగురాముడు; చే
ఆత్మజః = కొడుకైన; రాఘవః = ర	మోడ్చుగీలించి యిట్లుచి బదులుచె
ఘవశమునందుఁబుట్టినరాముడు;	ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
ప్రాంజలిః = మంచిచేమోడ్చుగల	

పితృ ర్వచన నిర్దేశాత్ పితృ ర్వచనగౌరవాత్
వచనం కాశికస్యేతి కర్తవ్య మతిశంకయా. ౨

టీక॥ పితృః = తండ్రియొక్క; వ	యా = సంఘాతావముచేత; క
చననిర్దేశాత్, వచన = మాటయొ	ర్తవ్యం = చేయఁబడవలయు.
క్క, నిర్దేశాత్ = ఆజ్ఞవలనను; పి	తండ్రిగారియాజ్ఞవలనను, తం
తృః = తండ్రియొక్క; వచనగౌర	డ్రిగారియాజ్ఞ యందలిగౌరవంబున
వాత్, వచన = మాటయందలి, గౌర	ను, విశ్వామిత్రుండాజ్ఞాపించినట్లు,
వాత్ = బహుమానమువలనను; ఇ	ఏంతమాత్రము సంశయముంచక,
తి = ఇట్లు; కాశికస్య = విశ్వామిత్రుని	చేయవలసినది.
యొక్క; వచనం = మాట; అవిశంక	అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౪.

స ౨౬

అనుశిష్టో స్త్య యోధ్యాయాం గురుమధ్యే మహాత్మనా
పిత్రా దశరథేనా హం నావజ్ఞేయం హి తద్వచః. ౩

<p>టీక॥ అయోధ్యాయాం=అయోధ్యాయందు; మహాత్మనా=పూజ్యమగు స్వభావముగల; పిత్రా = తండ్రియైన; దశరథేన=దశరథునిచేత; గురుమధ్యే=ఆచార్యులనడుమ; అహం=నేను; అనుశిష్టః=ఆజ్ఞాపింపబడినవాడను; అస్మి = అగుచున్నాను. తద్వచః=ఆదశరథునిమాట; నావజ్ఞేయంహి = అవమానిం</p>	<p>పదగినది కాదుగాదా! అయోధ్యానగరమందు, మహాత్ముండును దండియునగు దశరథుండు, వసిష్ఠాదిగురుమధ్యంబున, “విశ్వామిత్రుండు నెప్పినట్లు, చేయుము” అని, నాకాజ్ఞాపించెను; ఆయన మాట, నుల్లంఘింప నలవిగాదు గదా! అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

సోహం పితౄ ర్వచ శ్రుత్వా శాసనా ద్రృహ్నవాదినః
కరిష్యామి న సందేహ స్తాటకావధ ముత్తమమ్. ౪

<p>టీక॥ పితౄః=తండ్రియొక్క; వచః=మాటను; శ్రుత్వా = విని; స్థితః=ఉన్న; సం=అట్టి, అనగా, పితౄవచనపాలనధురంధరుండనగు; అహం = నేను; బ్రహ్మవాదినః, బ్రహ్మ=వేదమును, వాదినః = చెప్పునట్టి విశ్వామిత్రుని యొక్క, అనగా, వేదార్థములను పదేశించు విశ్వామిత్రునియొక్క; లేక, బ్రహ్మ=బ్రహ్మమును, వాదినః = చెప్పునట్టివి</p>	<p>శ్వామిత్రునియొక్క, అనగా, బ్రహ్మపదేశము సేయునట్టి విశ్వామిత్రునియొక్క; శాసనాత్=ఆజ్ఞవలన; ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమైన; తాటకావధం=తాటకయొక్క చంపుటను; కరిష్యామి = చేసెదను. సందేహః=సందియము; న=లేదు. ఇట్లు, తండ్రియాజ్ఞను వినియున్నవాడనగావున, దండియాజ్ఞంబాలించుట నాకు ముఖ్యవ్రతంబగు</p>
---	---

౪౫౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౬

టంజేసి, బ్రహ్మవాదియగువిశ్వామి | ను; సందియంబులేదు.
 త్రునియాళ్లంబట్టి, తాటకంజంపెద | అని, తాత్పర్యము.

గోబ్రాహ్మణహితార్థాయ దేశస్యాస్య సుఖాయచ
 తవ చైవాప్రమేయస్య వచనం కర్తు మద్యతః. ౫

<p>టీక గోబ్రాహ్మణహితార్థాయ, గో=అవులయొక్కయు, (బ్రాహ్మణ - బ్రాహ్మణులయొక్కయు, హితార్థాయ - మేలనెదుప్రయోజనముకొఱకు; అస్య=ఈ; దేశస్య=దేశముయొక్క; సుఖాయచ=సుఖముకొఱకును; అప్రమేయస్య=కొలతపెట్టరాని; తవచైవ=నీయొక్కయు; వచనం=మాటను; కర్తుం=చేయుటకు ; అహం (అధ్యాత్మతము) - నేను; ఉద్యతః=సిద్ధుఁడనైతిని.</p>	<p>గోబ్రాహ్మణులకు మేలుగల్గుటకును, ఈ దేశమునకు సుఖంబు సిద్ధించుటకొఱకును, మహాసుఖావుండవగు నీ పనువు చేయుటకు సిద్ధుఁడనైతి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఏవ ముక్త్యా ధనర్నధ్యే బధ్వా ముష్టి మరిందమః
 జ్యాశబ్ద మకరో త్రీవం దిశ శ్చచైన నాదయః. ౬

<p>టీక ఏవం - ఈ ప్రకారము; ఉక్త్యా=చెప్పి; అరిందమః=శత్రువుల నణగఁగొట్టునట్టి రాముడు; ధనర్నధ్యే=వింటినడుమ; ముష్టిం=పిడికిలిని; బధ్వా=కట్టి; శచైన=ధ్వని చేత; దిశః - దిక్కులను; నాదయః=ధ్వనింపఁజేయుదు; త్రీవం=</p>	<p>తీక్షణమైన; జ్యాశబ్దం=వింటినారియొక్క ధ్వని; అకరో త్రీ - చేసెను. ఇట్లు చెప్పి, శత్రువుల నణగఁగొట్టునట్టి రాముడు, ధనర్నధ్యంబుపిడికిలింబట్టి, దిక్కులనన్నింటిని ధ్వనింపఁజేయుచు, టంకారంబుగా వింటెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

తేన శబ్దేన వితస్తా స్తాటకావనవాసినః

తాటకాచ సుసంక్రద్ధా తేన శబ్దేన మోహితా. ౭

టీక॥ తేన=ఆ; శబ్దేన=ధ్వనిచే	భ్రాంతినిొందినదియైనది.
శ; తాటకావనవాసినః=తాటకా	ఆధ్వనివిని, తాటకావనమునం
వనమునందు వసించువారలు; విత్ర	దుండువారలందఱు, భయపడిరి; ప
స్తాః=భయపడిరి. సుసంక్రద్ధా =	రమకోపనయగుతాటకయును, ఆ
మిక్కిలి కోపముగలదియును; తాట	శబ్దమువిని, సంభ్రాంతయైనది.
కాచ=తాటకయును; తేన=ఆ; శ	అని, తాత్పర్యము.
బ్దేన = ధ్వనిచేత; మోహితా=	

తం శబ్ద మభినిధ్యాయ రాక్షసీ క్రోధమూర్ఛితా

శ్రుత్వా చాభ్యుద్రవ త్వేగా ద్యత శృట్టో వినిస్సృతః. ౮

టీ॥ తం=ఆ; శబ్దం=ధ్వనిని; శ్రు	గాత్ = వేగమువలన; అభ్యుద్ర
త్వాచ=వినియును; అభినిధ్యాయ=	వత్=పరుగైతెను.
ఆలోచించి; రాక్షసీ=రక్కసియ	ఆధ్వనివిని, కొంతడడవాలా
గుతాటక; క్రోధమూర్ఛితా=కోప	చించి, రక్కసియగుతాటక పరమ
ముచేవ్యాపింపబడినదై; యతః=ఎ	కోపంబుచూని, యాశబ్దమెందుండివె
చటనుండి; శబ్దః = ధ్వని; వినిస్సృ	డలెనో, అచ్చటికివేగంబునఁ బరుగ
తః= బయలువెడలెనో; తత్ర (అ	త్తెను. అని, తాత్పర్యము.
ధ్యాహృతము) = అచ్చటికి; వే	

తాం దృష్ట్వా రాఘవః క్రుద్ధాం విక్యతాం విక్యతాననామ్

ప్రమాదే నాతివృద్ధాంచ లక్ష్మణం సోభ్యధావత. ౯

టీక॥ క్రుద్ధాం = కోపించియున్నదియును; విక్యతాం=రోఁతగానుం

౪౫౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స౨౬

దునదియును; వికృతాననాం = వికారమునొందిన ముగముగలదియును; ప్రమాణేన = కొలతచేత, పొడవుచేతననుట; అతివృద్ధాంచ = మిక్కిలియునధికమైనదియునగు; తాం = ఆతాటకను; దృష్ట్యా = చూచి; రాఘవః = రఘువంశమునంబుట్టిన; సః = ఆరాముడు; లక్ష్మణం = లక్ష్మణు

నిఁగూర్చి; అభ్యధాషత = పలికెను. చూపలులకురోతవుట్టించుశరీరంబును వికృతంబయిన ముఖంబునుగల్గి, యత్యున్నతమై, కోపంబునవచ్చునాతాటకంబాచి, రాముండు, లక్ష్మణునితో, నెట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

పశ్య లక్ష్మణ యక్షిచ్ఛా శైరవం చారుణం వపుః

భిచ్ఛేరక్ దశనా దస్యా భీమాశాం హృదయానిచ. ౧౦

టీక || లక్ష్మణం = లక్ష్మణుడా! యక్షిచ్ఛా = యక్షస్త్రియగు తాటకయొక్క; శైరవం = భయంకరమైనదియును; చారుణం = వికృతమునగు; వపుః = దేహమును; పశ్య = చూడుము. అస్యాః = ఈతాటకయొక్క; దశనాత్ = చూడుటవలన; భీమాశాం = భయశీటరయొక్క;

హృదయానిచ = హనస్సును; భిచ్ఛేరక్ = పగులును. లక్ష్మణుడా! ఈతాటకయొక్కభయంకరంబును వికృతంబున గలశరీరంబుంబూడుము; ఈతాటకంబాచి నెట్లయిన, భీరువులహృదయంబులుపగిలిపోవును. అని, తాత్పర్యము.

ఏనాం పశ్య దురాధషాం మాయాబలసమన్వితామ్

వినివృత్తాం కరోమ్యద్య హృతకణాగ్ర నాసికామ్. ౧౧

టీక || దురాధషాం = ఎదిరింపఁగూడనిదియును; మాయాబలసమన్వితాం = మాయాబలముతో

గూడినదియునగు; ఏనాం = ఈతాటకను; వినివృత్తాం = పరాజయమునొందినదానిఁగాను; హృతకణా

గ్రనాసికాం, హృతః=హరింపఁబడి
న, కణః=చెవులును, అగ్రనాసి
కాం=ముందుముక్కును గలదానిఁ
గాను; అద్య=ఇప్పుడు; కరోమి=
చేసెదను. పశ్య=చూడుము.

ఎదిరింపఁగూడనిదియును మా
యాబలంబుగలదియునగు నీతాట
కనిప్పుడు, చెవులునుముక్కునుంగో
సి, పరాజయము నొందించెదను;
చూడుము. అని, తాత్పర్యము.

నహ్యేనా ముత్సహే హంతుం స్త్రీస్వభావేన రక్షితామ్
వీర్యం చాస్యా గతిం చాపి హనిష్యామితి మే మతిః. ౧౨

టీక॥ స్త్రీస్వభావేన=ఆంధుది
యగుటచేతను; రక్షితాం=రక్షిం
పఁబడిన; ఏనాం=ఈతాటకను;
హంతుం=చంపుటకు; నోత్సహే
హి=యత్నింపనుగదా! అస్యా=
ఈతాటకయొక్క; వీర్యంచ=బల
మును; గతించాపి=నడకను; హని
ష్యామి=కొట్టెదను; ఇతి=అని;

మే=నాయొక్క; మతిః=తలంపు.
ఈతాటకయాంధుదిగనుక, నే
నుదీనింజంపుటలేదు; దీనిచేతులును
గాళ్లునుంగోసి, పరాక్రమంబునుగ
మనంబును, లేకుండఁజేసెదను. అ
ని, రామఁడు అత్తుఁబనితోఁజెప్పె
ను.
అని, తాత్పర్యము.

ఏవం బ్రవాణే రామేతు తాటకా కోధమూర్ఖితా
ఉద్యమ్య బాహూ గజాంతీ రామ మేవాభ్యధావత. ౧౩

టీక॥ రామే=రామఁడు; ఏ
వం=ఈప్రకారము; బ్రవాణేతు=
చెప్పుచుండఁగానే; తాటకా=తా
టక; కోధమూర్ఖితా=కోపము
చేవ్యాపింపఁబడినదై; బాహూ=
చేతులును; ఉద్యమ్య=పైకెత్తి; గ

జాంతీ=అటచుచు; రామమేవ=
రామునిగూర్చియె; అభ్యధావత=
పరుగెత్తెను.
రామం ధీప్రకారముచెప్పుచుం
డఁగానే, తాటక, కోపంబువహిం
చి, చేతులుపైకెత్తి, గజింఁచుచు,

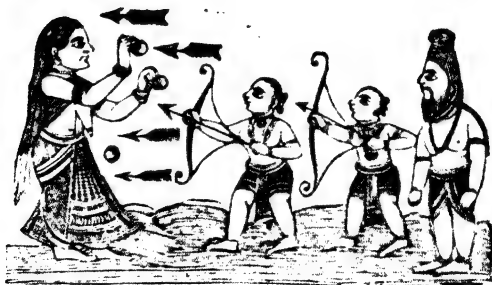
౪౫౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౬

లక్ష్మణునితట్టుపోక, రామునిపైకి, బరుగలైను. అని తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రస్తు బ్రహ్మషిః హుంకారేణా భిభత్స్య తామ
స్వస్తి రాఘవయో రస్తు జయంచై వాభ్యభాషత. ౧౪

<p>టీక॥ బ్రహ్మషిః=బ్రాహ్మణుం డగు ఋషియునైన; విశ్వామిత్ర స్తు=విశ్వామిత్రుండును; తా=ఆ తాటకను; హుంకారేణ=“హుం” అనుటచేత; అభిభత్స్య=అదల్చి; రాఘవయోః=రఘువంశమునంబు ట్టిన రామలక్ష్మణులకు; స్వస్తి=మం గళమును; జయంచైవ=గెలుపును;</p>	<p>అస్తు=కలుగుఁగాక; ఇతి (అధ్యా హృతము)=అని; అభ్యభాషత=ప లికెను. బ్రహ్మషియగు; విశ్వామిత్రుం డును, తాటకను, హుంకారంబునన దల్చి, “రామలక్ష్మణులకు మంగళం బును జయంబును గల్గుఁగాక” అని యాశీర్వదించెను. అని తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఉద్ధాన్వానారజో ఘోరం తాటకా రాఘవా వుభౌ
రజోమోహేన మహతామహూర్తంసావ్యమోహయత్. ౧౫

టీక॥ సా=ఆ; తాటకా=తాటక; ఘోరం = భయంకరమగు;

శ్రీమద్రామాయము * బాలకాండము. ౪౫౫

రజః=దుమ్మును; ఉద్ధూన్వానా=
వెదచల్లుచున్నదై; రాఘవా=రఘు
వంశమునఁబుట్టిన రామలక్ష్మణుల
ను; ఉభౌ=ఇద్దఱును; మహతా=గొ
ప్పదైన; రజోమోహేన, రజః=దు
మ్ముచేఁగలిగిన, మోహేన=చీక
టిచేత; మహూర్తం=కొంచెము

కాలమ. హింపఁజేసె. హింపఁజేసె. హింపఁజేసె. హింపఁజేసె.
ఆతాటక, భయ. గాబరా
గంబుల వెదచల్లుచు, నారామలక్ష్మ
ణులనిర్దురనాదుమ్ము చేఁగల్గినయం
ధకారముచేఁగొంతకాలంబు మో
హపఱచెను. అని, తాత్పర్యము.

తతో మాయాం సమాస్థాయ శిలావషేణ రాఘవా
అవాకిర త్సుచుహతా తత శ్చక్రోధ రాఘవః. ౧౬

టిక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సా
(అధ్యావృతము) = ఆతాటక;
మాయాం = మాయను; సమాస్థా
య=పొంది; రాఘవా=రఘువంశ
మునఁబుట్టిన రామలక్ష్మణులనుగూ
ర్చి; సుమహతా=మిక్కిలిగొప్పదై
న; శిలావర్షేణ=తాళ్ల వానచేత; అ
వాకిరత్=వెదచల్లెను, తతః=అపి

మ్మట; రాఘవః = రాముఁడు; చు
క్రోధః=కోపించెను.
అంతట, నాతాటక, మాయవ
హించి, రామలక్ష్మణుల మీఁదగొ
ప్పతాళ్ల వానగురిపించెను; రాముఁ
డంతఁగోపంబునొందెను.
అని, తాత్పర్యము.

శిలావర్షం మహత్తస్యా శ్వరవషేణ రాఘవః
ప్రతిహత్యో పధావంత్యాః కరో చిచ్ఛేద పత్రిభిః. ౧౭

టిక॥ రాఘవః=రఘువంశము
నఁబుట్టిన రాముఁడు; తస్యాః = ఆ
తాటకయొక్క; మహత్ = గొప్ప
దైన; శిలావర్షం=తాళ్ల వానను; శ

రవషేణ= బాణములవానచేత;
ప్రతిహత్య=కొట్టివేసి; ఉపధావం
త్యాః=పరుగై వచ్చుచున్న, తాట
కయొక్క; కరో=చేతులను; పత్రి

౪౫౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౨౬

<p>భి=బాణములచేత; చిచ్ఛే=నటి కను. రాముం. తాటకగురిపించి నటార్లవా. బాణవర్షముచేవా</p>	<p>రించి, తనపైకిబరులెత్తివచ్చుచున్న యా తాటకచేతులురెండును, బా ణంబుల, నటికెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తత శ్చిన్నఘజాం శ్రాంతా మధ్యాశే పరిగజః తీమ్
సామిత్రి రకరో త్రోధా ధృతకర్ణాగ్రనాసికామ్. ౧౮

<p>టీక॥ తతః=అపిమ్మట; సామి త్రిః=సుమిత్రకొడుకగు లక్ష్మణుం డు; చిన్నఘజాం, చిన్న=ఖండిం పంబడిన, ఘజాం=చేతులుగలది యును; శ్రాంతాం=అలసటనొంది నదియును; అధ్యాశే = సమీపముం డు; పరిగజః తీం = అటచుచున్నది యునగు; తాం(అధ్యాహృతము)= ఆ తాటకను; క్రోధాత్=కోపము వలన; హృతకర్ణాగ్రనాసికాం, హృ</p>	<p>త=హరింపంబడిన, కర్ణ=చెవులు ను, అగ్రనాసికాం=ముందుముక్కు నుగలదానిగా; ఆకరోత్=చేసె ను. అంత, చేతులుదెగి, యలసట నొంది, సమీపంబున నటచుచున్న యా తాటకకర్ణనాసికలను, గోపం బున, లక్ష్మణుండు, కోసివేసెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

కామరూపధరా సద్యః కృత్వా రూపాణ్యనేకశః
అంతర్ధానం గతా యక్షీ మోహయంతీవ మాయయా. ౧౯
అశ్వవర్షం విముంచంతీ భైరవం విచచార హ

<p>టీక॥ కామరూపధరా=ఇచ్చా ధీనమగురూపముధరించియుండు; యక్షీ=యక్షస్త్రీయగుతాటక; స ద్యః=అప్పుడు; అనేకశః = అనేక</p>	<p>ములుగా; రూపాణి=రూపముల ను; కృత్వా=చేసి; మాయయా= మాయచేత; అంతర్ధానం=ముఠ గుపాటును; గతా= పొందినదై;</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౫౩

స ౨౬

అశ్వవహఁ=తొల్ల వానను;విముం
చంతీం=విడుచుచున్నదై; మోహ
యంతీవ=మోహింపఁజేయుచున్న
దివోతె; భేరవం = భయంకరము
గా; విచచారహ=సంచరించెను.
“హ” అనునదిపాదపూరణార్థము.
ఆతొటక, కామరూపిణి గావు

న, నప్పుడు అనేకరూపములాంది
యు, మాయాబలంబుననంతర్ధానం
బునొందియు, తొల్ల వానగురియిం
చుచు, మోహముగల్గునట్లు, భయం
కరముగాసంచరించెను.
అని, తాత్పర్యము.

తత స్తా వశ్వవహేణ కీర్యమాణౌ సమంతతః. ౨౦
దృష్ట్వా గాధిసుత శ్రీమా సిదం వచన మబ్రవీత్

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట;స
మంతతః=అంతటను; అశ్వవహే
ణ=తొల్ల వానచేత; కీర్యమాణౌ=
కప్పబడుచున్న;తౌ = ఆరామల
క్ష్మణులను;దృష్ట్వా = చూచి;శ్రీ
మా=కాంతిగల, లేక, సర్వాతి
శాయియైన; గాధిసుతః=గాధికొ

డుచైనవిశ్వామిత్రుఁడు;ఇదం=ఈ;
వచనం=మాటను;అబ్రవీత్ = చె
ప్పెను.
అంత, నాల్గుప్రక్కల, తొల్ల వా
నంగప్పబడుచున్న రామలక్ష్మణు
లంజూచి, శ్రమంతుండగువిశ్వామి
త్రుఁడిట్లనిచెప్పెను. అని తాత్పర్యము

అలం తే ఘృణయా రామ పాపైషా దుష్టచారిణీ. ౨౧
యజ్ఞవిఘ్నకరీ యక్షీ పురా వర్ధతి మాయయా

టీక॥ రామ=రాముఁడా! తే=
నీయొక్క; ఘృణయా=దయచేత;
అలం = చాలును;పషా=ఈ;య
క్షీ=యక్ష(స్త్రీ)యగుతొటక; పా
పా=పాపముగలది, దుష్టచారిణీ=

దుష్టముగాసంచరించునది. యజ్ఞవి
ఘ్నకరీ, యజ్ఞ = యాగములకు, వి
ఘ్న=అంత రాయములను, కరీ=చే
యునది. పురా=ముందు; మాయ
యా=మాయచేత;వర్ధతి = (భవి

౪౫౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స.౨౩

వ్యదర్థమందులట్) వృద్ధిఁబొందును యాగంబులకు విఘ్నము నేయునది; రాముఁడా! నీవీతాటకయందు మఱియు, నీతాటక, సాయంకాలమై దయయుంచినది చాలును; ఈతాట నంతట, ఇంకంజాల మాయగలది క, పాపిఘరాలు; దుర్మార్గురాలు; యాను. అని, తాత్పర్యము.

వఘృతాం తావ చేనైషా పురా సంధ్యా ప్రవర్తతే. ౨౨
రఙ్మంసి సంధ్యాకాలేషు దుర్ధషాణి భవంతి

టీక॥ పురా = ముందు; సం థి=అగుచున్నారు. “నై” అనునది ధ్యా=సాయంకాలము; ప్రవర్తతే పాదపూరణార్థము. (భవిష్యదర్థమందులట్) = ప్రవ ముందుసాయంకాలమురాబో త్రింపఁ గలదు. తావచేవ=అంత పుచున్నది; అంతలోనేయీతాట లోనే; ఏషా = ఈతాటక; వఘృ కంజంపుము; సాయంకాలంబునం తాం = చంపఁబడుగాక. రఙ్మం దురాక్షసుల నెదిరించుటకష్టము. అ సి=రాక్షసులు; సంధ్యాకాలేషు= ని, విశ్వామిత్రుఁడుచెప్పెను. సాయంకాలములందు; దుర్ధషాణి అని, తాత్పర్యము. ణి = ఎదిరింపఁగూడనివారు; భవం

ఇత్యుక్త స్తు తదాయతీ వత్సవృష్ట్యా భివర్తతే. ౨౩
దర్శయత్ శబ్దవేధిత్వం తాం రురోధ స సాయకైః

టీక॥ సః=ఆరాముఁడు; ఇతి= ర్వతీం=వర్తించుచున్న; తాం=ఆ; ఈప్రకారము; ఉక్తః=చెప్పఁబడిన యతీం=తాటకను; సాయకైః= వాఁడై; తదాయ=అప్పుడే; శబ్దవేధి బాణములచేత; రురోధ=అడ్డగించె త్వం, శబ్ద=శబ్దనిచేత, వేధిత్వం=కొ ను. ట్టుటను; దర్శయత్=చూపుచు; అ విశ్వామిత్రుం డిట్లుచెప్పినంతట త్వవృష్ట్యా=తొల్ల వానచేత; అభివ నే, రాముండప్పుడు, ఎదిరికనుపడక

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౫

స ౨౬

పోయినను అతనిశబ్దము వేగుటి గాఁ | ర్థముచూపుచు, తాళ్ల వానగురిపెం
బట్టి, యతనిపైఁబడునట్లు, బాణము | చుచున్నయా తాటకను, బాణంబుల
వేయుటయందుఁ, దసకుంగలసామ | నిరోధించెను. అని, తాత్పర్యము.

సా రుద్ధా శరజాలేన మాయాబలసమన్వితా. ౨౪

అభిదుద్రావ కాకుత్స్థం లక్ష్మణం చ వినేదషీ

టీక || మాయాబలసమన్వితా = లక్ష్మణునినింగూర్చి; అభిదుద్రావ =
మాయాబలంబుతోఁగూడిన; సా = పరుగెత్తెను.
ఆతాటక; శరజాలేన = బాణముల మాయాబలంబుగల యాతాట
గుంపుచేత; రుద్ధా = అడ్డగింపఁబడి క, బాణంబులనిరోధింపఁబడి, రా
నడై; వినేదషీ = అజుచున్నదై; మలక్ష్మణులపైకిఁ, బరుగెత్తెను.
కాకుత్స్థం = రాముని; లక్ష్మణంచ = అని, తాత్పర్యము.

తా నూపతంతీం వేగేన విక్రాంతా మశనీ మివ. ౨౫

శరేణో రసి వివ్యాధ సా పపాత మమార చ

టీక || విక్రాంతాం = పరాక్ర తాటక; పపాత = పడెను. మమార
మించినదియును; అశనీమివ = పిడు చ = చచ్చెను.
గుంబోలె; వేగేన = వేగముచేత; ఆ పరాక్రమించి, పిడుగుంబోలె,
పతంతీం = వచ్చుచున్నదియునగు; వేగంబునం బైకిఁ బఱలేంచుచున్న
తాం = ఆతాటకను; రామః (అధ్యా యాతాటకఱొమ్మున, రాముండు
హృతము) = రాముఁడు; ఉరసి = బాణంబునంగొట్టెను; అంతనది, నే
ఱొమ్మునందు; శరేణ = బాణము లంబడిపొర్రెంబులువిడిచెను.
చేత; వివ్యాధ = కొట్టెను, సా = ఆ అని, తాత్పర్యము.

తాం హతాం భీమసంకాశాం దృష్ట్వా సురపతిస్తదా. ౨౬

౪౬౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౬

సాధుసాధ్వితి కాకత్స్సం సురాశ్చ సమపూజయత్

టీక॥ తదా = అప్పుడు; హ	త్సం = రాముని; సమపూజయత్ =
తాం = చంపంబడిన; భీమసంకా	చక్కగాఁబూజించిరి.
శాం = భయంకరిగా నున్నట్టి;	అప్పుడు, భయంకరా కారయ
తాం = ఆతాటకను; దృష్ట్వా = చూ	గునాతాటక చంపంబడుటంజూచి,
చి; సురపతిః = దేవేంద్రుఁడును; సు	దేవేంద్రుండును దేవతలును, బాగు
రాశ్చ = దేవతలును; సాధుసాధు =	బాగాని, రామునిఁగొనియాడిరి.
బాగుబాగు; ఇతి = అని; కాకు	అని, తాత్పర్యము.

ఉవాచ పరమప్రీత స్సహస్రాక్షః పురందరః. ౨౭

సురాశ్చ సర్వే సంహృష్టా విశ్వామిత్ర మథాబ్రువత్

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; సహ	స్థాః = సంతసించినవారలై; ఆ
స్రాక్షః = వేయికండ్లుగల; పురంద	బ్రువత్ = పల్కిరి.
రః = దేవేంద్రుఁడు; పరమప్రీతః =	అంత, సహస్రాక్షుండగు, దే
మిక్కిలిసంతసించినవాఁడై; విశ్వా	మేంద్రుండును, దేవతలునందఱును,
మిత్రం = విశ్వామిత్రునిఁగూర్చి; ఉ	చాలసంతసించి, విశ్వామిత్రునితో
వాచ = పలికెను. సురాశ్చ = దేవత	నట్లనిపల్కిరి.
లును; సర్వే = అందఱు; సంహృ	అని, తాత్పర్యము.

మునే కాశిక భద్రం లే సేంద్రా స్సర్వే మరుద్గణాః. ౨౮

తోషితాః కర్మణా నేన స్నేహం దద్యమ రాఘవే

టీక॥ మునే = మునివైన; కాశిక =	హృతము) = అగుఁ గాక. ఆనేన =
విశ్వామిత్రుండా ! లే = నీకు; భ	ఈ; కర్మణా = కార్యముచేత; సేం
ద్రం = మంగళము; అస్తు (అధ్యా	ద్యాః = ఇంద్రునితోఁగూడిన; మరు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౬౦

స ౨౬

గ్గణాః= దేవతలసమూహములు; మగుఁగాక ! ఈతాటకంజంపుట
సర్వే=అన్నియు; తోషితాః=సం చే, దేవేంద్రుండు దేవతలునందఱు
తోషింపఁ జేయఁబడినవి. రాఘవే= ను, సంతసించిరి; సీవురామునియం
రామునియందు; స్నేహం= చెలిమి దనుగ్రహంబునెఱపుము.
నిఃదశకాయ=చూపుము. అని, తాత్పర్యము.

విశ్వామిత్రుఁడా! నీకుమంగళ

ప్రజాపతే ర్భృశాశ్వస్య పుత్రాక్ సత్యపరాక్రమాక్. ౨౯
తపోబలభృతాక్ బ్రహ్మక్ రాఘవాను నివేదయ

టీక||బ్రహ్మక్=బ్రాహ్మణుఁడా! ఘవాను=రామునికొఱకు; నివేద
తపోబలభృతాక్, తపోబల=తప యు=తెల్పుము.
స్వయైక్కబలిమిచేత, భృతాక్= విశ్వామిత్రుఁడా! సీవుతపోబ
సంపాదించఁ బడిన; సత్యపరాక్ర లంబునసంపాదించిన సత్యపరాక్ర
మాక్= వ్యభిచారముకానిపరాక్రమ మంబులగు, భృశాశ్వఁద్రుజాపతికొ
ముగల; ప్రజాపతే=ప్రజాపతియ మకులైనయత్త్రుంబులరామునకుఁ,
గు; భృశాశ్వస్య=భృశాశ్వనియొ జెప్పము.
క్కఃపుత్రాక్=కొడుకులను; రా అని, తాత్పర్యము..

పాత్రీపూత శ్చతే బ్రహ్మం నైవా నుగమనే ధృతః. ౩౦
కర్తవ్యంచ మహత్కర్మ సురాణాం రాజసూనునా

టీక|| బ్రహ్మక్=బ్రాహ్మణుఁ ము)=ఈరాముఁడు; తే=నీకు; పా
డా! తప=నీయొక్క; అనుగమనే= త్రఘాతశ్చ=ఇవ్వఁదగినవాఁడును;
పెంబడించుటయందు; ధృతః=నియ భవతి (అధ్యాహృతము)=అగుచు
తుండైన ; అయం (అధ్యాహృత న్నాఁడు. రాజసూనునా=రాచకొ

౪౬౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౬

మరుండగు రామునిచేత ; సురా రమునడుచువాఁడుకావున, నీకుఁబా
 కాం=దేవతలకు; మహత్ = గొ త్రభూతుఁడు నగుచున్నాఁడు; మ
 ప్పదైన; కర్త=కార్యము; కర్తవ్యం టియు నీరాజపుత్రుఁడగు రాముఁ
 చ=చేయఁబడవలసినది గాను, అస్త్రీ డు, దేవతలకుఁగాను, గొప్పకార్య
 (అధ్యాహృతము)=ఉన్నది. ముచేయవలసినది గానున్నది. అని
 విశ్వామిత్రుఁడా ! ఈ రాముఁ చెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.
 డు, నియతంబుగా, నీయాజ్ఞాప్రకా

ఏవముక్త్యా సురా స్సర్వే హృష్ట్యా జగ్న్య ర్యథాగతమ్. ౩౦
 విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య తత స్సంధ్యా ప్రవర్తతే

టీక॥ ఏవం=ఈప్రకారము; ఉ సంధ్యాకాలము; ప్రవర్తతే(భూ
 క్త్యా=చెప్పి; సురాః=దేవతలు; స తార్థమందులట్)=వచ్చినది.
 ర్వే=అందఱును; హృష్ట్యా=సంత ఇట్లు, చెప్పి, దేవతలందఱును
 సించి; విశ్వామిత్రం=విశ్వామిత్రు సంతసించివిశ్వామిత్రుంబూజించి,
 ని; పురస్కృత్య=పూజించి; యథా వచ్చినట్లు, పోయిరి; అంత, సంధ్యా
 గతం=వచ్చినట్లు; జగ్న్యః=పోయి కాలంబువచ్చినది.
 రి. తతః=అటుపిమ్మట; సంధ్యా= అని, తాత్పర్యము.

తతోమునివరః ప్రీత స్తాటకావధ తోషితః. ౩౧
 మూర్ధ్ని రామ ముపాఘ్రాయ ఇదం వచన మబ్రవీత్

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; మునివ తోషితః=సంతోషింపం శేయఁబడి
 రః=మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుఁ నవాఁడై; ప్రీతః=సంతసించినవాఁ
 డు; తాటకావధతోషితః, తాటకా ఁడై; రామం=రాముని; మూర్ధ్ని=రా
 వధ=తాటకయొక్క-చంపుటచేత, శిరస్సునందు; ఉపాఘ్రాయ=వా

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౬౩

స ౨౬

సనచూచి; ఇదం=ఈ; వచనం= సంతసంబొంది, రామునిశరంబున
మాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను. మూర్ఖుని, యిట్లుని, చెప్పెను.
అంత, మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వా అని, తాత్పర్యము.
మిత్రుండు, తాటకంబంపుటవలన

ఇహా ద్య రజసిం రామ వసేమ శుభదర్శన. ౩౩

శ్వః ప్రభాతే గమిష్యామ స్తదా శ్రమవదం మమ

టీక|| శుభదర్శన= మంగళకర పదం=అశ్రమస్థానమును; గమిష్యా
మైనమాడఁ బడుటగలవాఁడవైన, మః=పొందెదము.
రామ=రాముఁడా! ఇహ = ఇచ్చ శుభదర్శనుండవగు రాముఁడా!
ట; అద్య=ఈ; రజసిం(అత్యంతసం ఈ రాత్రియంతయు, నీ తాటకావన
యోగమందుద్వితీయ)=రాత్రియం మండేయుండము; రేపు వేకువను, నా
తయు; వసేమ=ఉండెదము. శ్వః= యాశ్రమంబునకుఁబోయెదము.
రేపు; ప్రభాతే=వేకువయందు; మ అని, తాత్పర్యము.
మ=నాయొక్క; తత్=ఆ; అశ్రమ

విశ్వామిత్రవచః శ్రుత్వా హృష్టో దశరథాత్మజః. ౩౪

ఉవాస రజసిం తత్ర తాటకాయా వసే సుఖమ్

టీక|| విశ్వామిత్రవచః= విశ్వా దు; సుఖం=సుఖముగా; రజసిం(అ
మిత్రునిమాటను; శ్రుత్వా=విని; ద త్యంతసంయోగమందుద్వితీయ)=
దశరథాత్మజః= దశరథునికొడుకైన రాత్రియంతయు; ఉవాస=ఉండె
రాముఁడు; హృష్టః=సంతసించిన ను.
వాఁడై; తత్ర=ఆ; తాటకాయాః= విశ్వామిత్రుని మాటవిని, రా
తాటకయొక్క; వసే=అడవియం ముండు, సంతసించి, రాత్రియంత

౪౬౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౬

య, నాతాటకావనంబున, సుఖంబుండెను. అని, తాత్పర్యము.

ముక్తశాపం వనం తచ్చ తస్మిన్నేవ తదాహని. ౩౫
రమణీయం విభభాజ యథా చైత్ర రథం వనమ్

టీక॥ తస్మిక్=ఆ; అహని=చి ప్రకాశించినది.

నమందు; తదైశ=అప్పుడు; తత్=	ఆదినమునందప్పుడె, యావనం
ఆ; వనంచ=అడవియును; ముక్తశా	బునుపద్రవంబులువీడి, చైత్రరథంబ
పం=విడువఁ బడినయుపద్రవముగ	నెడు కుజేరుని యుద్యాన వనంబు
లదై; చైత్రరథం = చైత్రరథమనె	నుంబోలె, మనోహరమై యొప్పెను.
డు; వనంయథా=వనమువలె; రమ	అని, తాత్పర్యము
ణీయం=మనోహరమై; విభభాజ=	

నిహత్య తాం యక్షసుతాం స రామః

ప్రశస్యమాన స్సురసిద్ధసంఘైః

ఉవాస తస్మి స్సునినా సమ్రావ

ప్రభాతవేళాం పృతిబోధ్యమానః. ౩౬౪

టీక॥ సః=ఆ; రామః=రాము	డు; పృతిబోధ్యమానః=మేలుకొలు
డు; తాం=ఆ; యక్షసుతాం=య	పఁబడుచున్నవాండ్రై; మునినాసమ్రా
క్షునికూతులైనతాటకును; నిహ	వ=విశ్వామిత్రునితోఁగూడవే; త
త్య=చంపి; సురసిద్ధసంఘైః=దేవ	స్మిక్=అయడవి యందు; ఉవాస=
తలయొక్కయుసిద్ధులయొక్కయు	ఉండెను.
సమూహములచేత ; ప్రశస్యమా	రామండా తాటకంజంపి, దేవ
నః=ఐనియాడఁబడుచున్నవాండ్రై;	తలచేతనుసిద్ధులచేతనుం గొనియా
ప్రభాతవేళాం = (అత్యంతసం	డంబడుచు, విశ్వామిత్రునితోఁగూ
యోగమందువ్వితీయ) వేకువయండ,	నావనంబుననుండెను , వేకువ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౬౫

స ౨౭

కాగానే, విశ్వామిత్రునిచేమేలుకొలుపబడెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, షడ్వింశస్సర్గః.

ఇది, సప్తమార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ షడ్వింశస్సర్గఃటీక,

ముగిసినది.

॥

సప్తవింశస్సర్గప్రారంభః.

అథ తాం రజసి మప్య విశ్వామిత్రో మహాయశాః

ప్రహస్య రాఘవం వాక్య మువాచ మధురాక్షరమ్. ౧

టీక అథ = అటుపిమ్మట;	ములుగల; వాక్యం = మాటను; ఉవా
తాం = ఆ రజసిం = (అత్యంతసం	చ = చెప్పెను.
యోగమందుద్వితీయ) రాత్రియంత	అంత, నారాత్రియంతయునచ్చ
యు; ఉష్య = ఉండి; మహాయశాః =	టనుండి, మహాయశుండగు విశ్వామి
గొప్పకీర్తిగల; విశ్వామిత్రః = విశ్వా	త్రుండ, చిటునవ్వఁజేసి, రాముని
మిత్రుండ; ప్రహస్య = నవ్వి; రాఘ	తోనిట్లు, మధురంబుగాఁబలికెను.
వం = రామునిఁగూర్చి; మధురాక్ష	అని, తాత్పర్యము.
రం = మనోహరములయినయక్షర	

పరితుష్టో స్థిభద్రంతే రాజపుత్ర మహాయశః

౪౬౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము: స ౨౭

ప్రీత్యా పరమయా యుక్తో దదామ్యస్త్రాణి సర్వశః. ౨

<p>టీక॥ మహాయశః = గొప్పకీర్తి గల; రాజపుత్ర = రాచకొమరుడ వైనరాముడా! అహం (అధ్యా హృతము) = నేను; పరితుష్టః = సంత సించినవాడను; అస్మి = అగుదు న్నాను. తే = నీకు; భద్రం = మంగళ ము; అస్తు (అధ్యాహృతము) = అ గుం గాక. పరమయా = అధికమైన; ప్రీత్యా = సంతసముతో; యు</p>	<p>క్తః = కూడినవాడనై; సర్వశః = సాకల్యముగా; అస్త్రాణి = అస్త్ర ములను; దదామి = ఇచ్చెదను. మహాయశుండవగురాముడా! నేను సంతసించితి; నీకు మంగళ మొ దవుంగాక; నేను బరమ సంతోషం బునొందితింగావున, నస్త్రంబులన న్నింటినీ కిచ్చెదను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

జేవాసురగణా న్వాపి సగంధర్వోరగా నపి
యై రమిత్రాణ ప్రసహ్య జౌ వశీకృత్య జయిష్యసి. ౩
తాని దివ్యాని భద్రం తే దదామ్యస్త్రాణి సర్వశః

<p>టీక॥ యై = వీయస్త్రములచే త; సగంధర్వోరగానపి = గంధర్వుల తోనుడిరగులతోనుం గూడినవారలై నను; జేవాసురగణాన్వాపి = జేవత లయొక్కయు రాక్షసులయొక్క యు సమాహంబులనైనను; అమి త్రాణ = శత్రువులను; అజౌ = యు ద్ధమునందు; ప్రసహ్య = బలాత్కరిం చి; వశీకృత్య = స్వాధీనము చేసికొని; జయిష్యసి = జయింపఁగలవో; ది వ్యాని = శ్రేష్ఠములయిన; తాని = ఆ;</p>	<p>అస్త్రాణి = అస్త్రములను; సర్వశః = సాకల్యముగా; దదామి = ఇచ్చెద ను. తే = నీకు; భద్రం = మంగళము; అస్తు (అధ్యాహృతము) = అగుం గా క. జేవతలు, రాక్షసులు, గంధర్వు లును రగులుంజేరి యొక్క పెట్టనె త్తవచ్చినను, శత్రువుల, నేయస్త్రం బుల, యుద్ధంబునంజక్కడిచి, జ యింపఁగలవో; అట్టిదివ్యంబులగున స్త్రంబులనన్నింటిని, నీకొసంగద</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౬

స ౨౭

ను; నీకునుం గళమొదవుఁగాక. అని, తాత్పర్యము.

దండచక్రం మహద్విద్యం తవ దాస్యామి రాఘవ.౪

టీక రాఘవ=రఘువంశము	చక్రమును; దాస్యామి=ఇచ్చెదను.
నఁబుట్టినరాముఁడా! తవ=నీకు; మ	రాముఁడా! నీకు, గొప్పదియును
హత=గొప్పదైన; దివ్యం=శ్రేష్ఠము	శ్రేష్ఠంబునగు దండచక్రంబునిచ్చెద
గు; దండచక్రం=దండచక్రమనెడు	ను. అని, తాత్పర్యము.

ధర్మచక్రం తతో వీర కాలచక్రం తథైవచ
విష్ణుచక్రం తథా త్యుగ్ర మైంద్రమస్త్రం తథైవచ.౫
వజ్రమస్త్రం సరశ్రేష్ఠ శైవం శూలవరం తథా
అస్త్రం బ్రహ్మశిరశ్చైవ ఐషిక మపి రాఘవ.౬
దదామి తే మహాబాహూ బ్రాహ్మ మస్త్ర మనుత్తమమ్

టీక వీర=పరాక్రమశాలివగు;	ను; వజ్రం=వజ్రమనెడు; అస్త్రం=
సరశ్రేష్ఠం=పురుషశ్రేష్ఠుడవయిన;	అస్త్రమును; తథా=అట్లు; శైవం=
మహాబాహూ=గొప్పచేతులుగల;	శివదేవతాకమైన; శూలవరం=శూ
రాఘవ = రాముఁడా! లే=నీకు; త	లశ్రేష్ఠమును; బ్రహ్మశిరః=బ్రహ్మశి
తః=అటుపిమ్మట; ధర్మచక్రం=ధ	రస్సనెడు; అస్త్రం=అస్త్రము
ర్మచక్రమనెడు చక్రమును; తథైవ=	మును; ఐషికమపి=ఐషికాస్త్రము
అలాగే; కాలచక్రంచ=కాలచక్రమ	ను; అనుత్తమం=తనకన్నశ్రేష్ఠమైన
నెడుచక్రమును; తథా= అట్లు; అ	దలేనట్టి; బ్రాహ్మం=బ్రహ్మసంబం
త్యుగ్రం=మిక్కిలిభయంకరమగు; వి	ధియగు, అస్త్రం=అస్త్రమును; ద
ష్ణుచక్రం=విష్ణుచక్రమనెడు చక్రము	దామి=ఇచ్చెదను.
ను; తథైవ=అట్లే; మైంద్రం=ఇంద్రదే	వీరుండవు, పురషశ్రేష్ఠుండవును
వతాకమైన; అస్త్రంచ=అస్త్రము	సహాహుండవగు రాముఁడా! నీకు,

౪౬౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సౌరి

ధర్మచక్రంబును గాలచక్రంబును అతి నెడియ స్త్రీంబును విషీకంబును, బ్ర
భయంకరంబగు విష్ణుచక్రంబును విం హ్మిస్త్రీంబు, నిచ్చెదను.
ద్రాస్త్రీంబును, వజ్రాస్త్రీంబును అని, తాత్పర్యము.
శైవంబగుశూలంబును బ్రహ్మశిరంబు

గదే ద్వే వైవ కాకుత్స్థ మోదకీ శిఖరీ ఉభే. ౭

ప్రచీప్తే నరశార్దూల ప్రయచ్ఛామి నృపాత్మజ

టీక॥ నర శార్దూల = పురుష శ్రే ధ్యాహృతము) = ఆగదలను; ద్వేవై
మృండవైవ; నృపాత్మజ = రాచకొ వ = రెంటిని; ప్రయచ్ఛామి = ఇచ్చెద
మరుండవగు; కాకుత్స్థ = కకుత్స్థ ను.
వంశమునంబుట్టిన రాముడా! మో పురుష శ్రేష్ఠుండవగు రాము
దకీశిఖరీ = మోదకీ, శిఖరీ, యనెడు; డా! మోదకీ, శిఖరీ, యనెడు రెండు
ప్రచీప్తే = చాలంబ్రకాశించునట్టి; ఉ మంచిగదలున్నవి; ఆగదల రెంటినినీ
భే = రెండు; గదే = గదలు; విద్యోతే న్చెదను. అని, తాత్పర్యము.
(అధ్యాహృతము) = ఉన్నవి. తే(౭

ధర్మపాశ మహం రామ కాలపాశం తదైవచ. ౮

పాశం వారుణ మస్త్రుంచ దదాప్య హ మను శ్చమమ

టీక॥ రామ = రాముడా! అ శఃపాశం = పాశమును; అస్త్రీం
హం = నేను; ధర్మపాశం = ధర్మ వ = అస్త్రీయను; అహం = నేను; ద
పాశమును; తదైవ = ఆలాగే; కాల దామిం గచ్చెదను.
పాశంచ = కాలపాశమును; దదా రాముడా! నీకు, ధర్మపాశం
మి(అధ్యాహృతము) = ఇచ్చెదను. బును కాలపాశంబును వారుణపా
అను శ్చమం = తనకన్న శ్రేష్ఠములేన శంబును వారుడాస్త్రీంబునిచ్చెద
ట్టి; వారుణం = వరుణదేవతాకమై ను. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౯

స ౨౭

అశనీ ద్వే ప్రయచ్ఛామి శుష్కార్ద్రే రఘునందన. ౯
దదామి చాస్త్రం మైనాక మస్త్రం నారాయణం తథా

<p>టీక రఘునందన = రాముఁ డా! శుష్కార్ద్రే = శుష్కంబును ఆద్రోంబున నెడు; అశనీ = పిడుగుల ను; ద్వే = రెంటిని; ప్రయచ్ఛామి = ఇచ్చెదను. మైనాకం = శివ దేవతాక మైన; అస్త్రంచ = అస్త్రమును; త థా = అట్లు; నారాయణం = నారా</p>	<p>యణదేవతాకమైన; అస్త్రం = అ స్త్రమును; దదామి = ఇచ్చెదను. రాముడా! నీకు, శుష్కార్ద్రాని, ఆద్రోశని, మైనాకాస్త్రమును, నా రాయణాస్త్రమును, ఇచ్చెదను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

అగ్నేయ మస్త్రం దయితం శిఖరం నామ నామతః. ౧౦
వాయవ్యం ప్రథనం నామ దదామి తవా నఘ

<p>టీక అనఘ = పాపములేనిరా ముడా! నామతః = పేరువలన; శిఖ రం నామ = శిఖరమని పసిద్ధమైన; అ గ్నేయం = అగ్ని దేవతామగు; ద యితం = (అగ్ని దేవునకు) ప్రీయమై న; అస్త్రం = అస్త్రమును; ప్రథనం నామ = ప్రథమమని పసిద్ధమైన; వా యవ్యంచ = వాయు దేవతామయి</p>	<p>నయస్త్రంబును; తవ = నీకు; దదా మి = ఇచ్చెదను. అనఘండవగు రాముడా! అ గ్నిదేవునకుఁ బ్రీయంబయిన శిఖరం బనియెడు నాగ్నేయాస్త్రంబును, ప్రథనంబనెడు వాయవాస్త్రంబు ను, నీకిచ్చెదను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

అస్త్రం హయగిరీ నామ క్రౌంచ మస్త్రం తదైవచ. ౧౧
శక్తిద్వయంచ కాకుత్స్థ దదామి తవ రాఘవ

టీక || కాకుత్స్థ = కకుత్స్థవంశంబునఁబుట్టిన; రాఘవ = రాముడా;

హయశిరోనామ = హయశిరస్సనె
దుఃప్రస్థిం = అస్థిమును; తథై
వ = అలాగే; క్రాంచం = క్రాంచము
నెడు; అస్థిం = అస్థిమును; శక్తి
ద్వయంచ = శక్తులయొక్క జంటను;
తవ = నీకు; వదామి = ఇచ్చెదను.

రాముడా! హయ శిరస్సనెడి
యస్థింబును, క్రాంచాస్థింబు
ను, విష్ణుశక్తియురుదగ్గర శక్తియుననె
డుశక్తులరెంటిని, నీకిచ్చెదను.
అని, తాత్పర్యము.

కంకాళం ముసలం ఘోరం కాపాల మథ కంకణమ్. ౧౨
ధారయం త్యసురా యాని దదా మ్యేతాని సర్వశః

టీక॥ ఘోరం = భయంకరమ
గు; కంకాళం = కంకాళమునెడు; ము
సలం = రోకలిని; కాపాలం = కా
పాలమునెడు ముసలమును; అథ =
ఇంక; కంకణం = కంకణమును ముసల
మును; యాని = ఏముసలములను, అ
సురా = రాక్షసులు; ధారయంతి =
ధరింపు చున్నారో; తాని (అధ్యా

హృతము) = ఆ; ఏతాని = ఈముసల
ములను; సర్వశః = సాకల్యముగా; ద
దామి = ఇచ్చెదను.

రాక్షసులు భరించునట్టి, భయంక
రమైన, కంకాళము కాపాలముకంక
ణము, అనుముసలములనన్నింటిని
చ్చెదను. అని, తాత్పర్యము.

వైద్యాధరం మహాస్త్రం చ నందనం నామ నామతః. ౧౩
అసిరత్నం మహాబాహూ దదామి చ నృపాత్మజ

టీక॥ మహాబాహూ = గొప్ప
చేతులుగల; నృపాత్మజ = రాచకొ
మరుడవగు రాముడా; వైద్యాధ
రం = విద్యాధర దేవతాకమైన; మ
హాస్త్రం = గొప్ప యస్థిమును;

నామతః = పేరువలన; నందనం నా
మ = నందనమని పృసిద్ధమైన; అసిర
త్నంచ = శ్రేష్ఠమైనకత్తిని; దదా
మి = ఇచ్చెదను.

మహాబాహుండవగు రాముడా!

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౭౧

స ౨౭

వైద్యాధరాస్త్రంబును, నందనంబు దను.

నియెడు శ్రేష్ఠంబగు కత్తిని, నీకిచ్చె | అని, తాత్పర్యము.

గాంధర్వ ముస్త్రం దయితం మానవం నామ నామతః. ౧౪

ప్రసాపన ప్రశమనే దద్ధి సారంచ రాఘవ

టీక॥ రాఘవ = రాముడా! స్త్రంబును; సారంచ = సూర్యదేవ
గాంధర్వం = గంధర్వదేవతాకమై తాకమగున స్త్రంబును; దద్ధి = ఇ
న; దయితం = (గంధర్వులకు) ప్రియ
మగు; నామతః = పేరువలన; మాన
వం నామ = మానవంబని ప్రసిద్ధమై
న; అస్త్రం = అస్త్రంబును; ప్ర
సాపన ప్రశమనే, ప్రసాపన = ని
ద్రాపకజేయునట్టియై స్త్రంబును,
ప్రశమనే = శాంతిసేయునట్టియై

రాముడా! గంధర్వులకుఁ బ్రి
యమైన, మానవము, ప్రసాపనము
ప్రశమనముననియెడు గాంధర్వా
స్త్రంబులను సారాస్త్రంబును, నీకి
చ్చెదను. అని, తాత్పర్యము.

దక్షణం శోషణం చైవ సంతాపన విలాపనే. ౧౫

మదనం చైవ దుర్ధక్షణం కందక్షణదయితం తథా

మైశాచ మస్త్రం దయితం మోహనం నామ నామతః. ౧౬

ప్రతీచ్ఛ నరశాదూకల రాజపుత్ర మహాయశః

టీక॥ నరశాదూకల = పురుషశ్రే | శోషణం చైవ = శోషించు
ష్ఠుండవైన; మహాయశః = గొప్పకీ | యస్త్రంబును; సంతాపనవిలాప
ర్తిగల; రాజపుత్ర = రాచకొమ | నే, సంతాపన = తపింపజేయునట్టి
రుండవైన రాముడా! దర్పణం = గ | యస్త్రంబును, విలాపనే = ఏడ్చించు
ర్పింపజేయునట్టి యస్త్రంబును; నట్టియస్త్రంబును; తథా = అట్లు;

౪౭౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౭

కందర్పదయితం=మన్మథునకుఁ బ్రీ	పురుష శ్రేష్ఠుండవు మహాయ
యంవైన; మర్ధ్వం=ఎదిరింపఁగూడ	శుండవగు రాముఁడా! దర్పణముశో
సి; మదనంచైవ=మదింపఁజేయునట్టి	షణముసంతాపనమువిలాపనముదు
యస్త్రంబును; పైశాచం=పిశాచ	ధణ్ణంబునుమన్మథునకుఁబ్రీయం
చేవతాకమగు; దయితం=(పిశాచ	బునగుమదనము పిశాచచేవతాకం
ములకు)ప్రీయమైన; నామతః=పే	బగుమోహనము, అనునీయస్త్రంబు
రువలన; మోహనంనామ=మోహ	బులం, బ్రతిగఁహింపుము.
నమసిప్రసిద్ధమైన; అస్త్రం=అస్త్ర	ఆని, తాత్పర్యము.
మును; ప్రతిచ్ఛ=గఁహించుము.	

తామసం సరశాదూల సౌమనంచ మహాబల. ౧౭

సంవర్ధంఁచైవ దుర్ధణ్ణం మాసలంచ నృపాత్మజ
సత్యమస్త్రం మహాబాహూ తథా మాయాధరం పరమ్. ౧౮
ఘోరం తేజఃప్రభం నామ పరతేజోపకషణమ్
సౌమ్యాస్త్రం శిశిరం నామ త్వష్టరస్త్రం సుదామనమ్. ౧౯
చారుణంచ భగస్యాపి శితేషు మథ మానవమ్

టీక॥ సరశాదూల=పురుషశ్రే	ను నస్త్రంబును; సత్యం=సత్యమనె
ష్ఠుండవైన; మహాబల = గొప్పబల	దు; అస్త్రం=అస్త్రమును; తథా=
ముగల; నృపాత్మజ=రాచకొమరు	అట్లు; పరం=ఉత్కృష్టమైన; మా
డవగు రాముఁడా! తామసం=తా	యాధరం = మాయాధరమనెడున
మసమనెడియస్త్రంబును; సౌమనం	స్త్రంబును; ఘోరం=భయంకర
చ=సౌమనమనెడి యస్త్రంబును;	మైన; పరతేజోపకషణం, పర=శ
సంవర్ధంచైవ= సంవర్ధమనెడియ	త్రువులయొక్క, తేజః=పరాక్రమ
స్త్రంబును; దుర్ధణ్ణం=ఎదిరిం	ముయొక్క, అపకషణం=బోఁగొ
పఁగూడసి; మాసలంచ=మాసలమ	ట్టునదియనగు; తేజఃప్రభంనామ=

తేజఃప్రభమనునస్త్రంబును; శిశిరం
నామ = శిశిరమనిప్రసీద్ధమైన; సౌ
మ్యాస్త్రం = చంద్రదేవతాకమయి
న యస్త్రంబును; సుదామనం =
సుదామనమనెడు; త్వష్టః = త్వ
ష్టయొక్క; అస్త్రం = అస్త్రము
ను; దారుణం = భయంకరమైన;
భగన్య = భగనియొక్క; శితేషం
చాపి = తీక్షణమైనబాణమును, అ
స్త్రముననుట; అథ=ఇంక; మాన
వం=మానవాస్త్రంబును; స్రవీచ్ఛ
(అధ్యాహృతము) = గ్రహింపు

ము.
పురుషశ్రేష్ఠుండవుమహాబలుండ
వుమహాబాహుండవునగు రాముం
డా! తామనము, సౌమనము, సంవర్ధ
ము, దుర్ధృషంబగుమాసలము, స
త్యము, మాయాధరము, శత్రువులతే
జస్సును బోగొట్టునట్టితేజఃప్రభం
బు, చంద్రదేవతాకమగుశిశిరము,
త్వష్ట దేవతాకమగు సుదామన
ము, దారుణంబగుభగాస్త్రంబును,
మానవంబుననునీయస్త్రంబులఁ బ్ర
తిగ్రహింపుము. అని, తాత్పర్యము.

ఏతా రామ మహాబాహూ కామరూపా మహాబలా. ౨౦
గృహణ పరమోదారా త్ప్రిప్రమేవ నృపాత్మజ

టీక || నృపాత్మజ=రాచకొమ
రుండవైన; మహాబాహూ=గొప్ప
చేతులుగల; రామ = రాముడా;
కామరూపా = ఇచ్ఛాధీనమగు
రూపము గలవియును; మహా బ
లా = గొప్పబలము గలవియును;
పరమోదారా = మిక్కిలి యతి
శయించి యున్నవియు నగు; ఏ
తా = ఈయస్త్రములను; ప్రిప్ర
మేవ=శీఘ్రముగనే; గృహణ=తె

లిసికొనుము.
రాజపుత్రుండవుమహాబాహుం
డవునగు రాముడా ! తమకువల
యునట్టిరూపముధరింపఁగలిగి, మ
హాబలంబులై, యన్నిటినిఅతిశయిం
చియుండు, నీయస్త్రంబుల, శీఘ్ర
ముగాఁడెలిసికొనుము. అని, విశ్వా
మిత్రుఁడురామునకుఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

స్థితస్తు ప్రాజ్ఞుభో భూత్వా శుచి ర్మునివర స్తదా. ౨౦
దదౌ రామాయ సుప్రీతో మంత్ర గ్రామ మను త్తమమ్

<p>టీక తదా=అప్పుడు; మునివ రః=మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రు డు; సుప్రీతః = సంతసించిన వా డై; శుచిః = పరిశుద్ధుడై; ప్రాజ్ఞ ుః = తూర్పుమొగముగలవాడు గా; భూత్వా=అయి; స్థితస్తు=నిలి చినవాడై; రామాయ= రాముని కొఱకు; అను త్తమం= తనకన్నశ్రే ష్ఠములేనట్టి; మంత్ర గ్రామం=మంత్ర</p>	<p>ములయొక్క సమాహమును; ద దౌ=ఇచ్చెను. అప్పుడు, మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వా మిత్రుడు, సంతసించి, పరిశుద్ధుం డై, తూర్పుమొగముగానిలిచి, శ్రే ష్ఠంబులగు నాయత్త్రమంత్రంబుల నన్నిటని, రామునకు పఠేశించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

సర్వసంగ హణం యేషాం దైవతైరపి దుర్లభమ్. ౨౧
తాన్యస్త్రాణి తదా విప్రో రాఘవాయ న్యవేదయత్

<p>టీక తదా=అప్పుడు; యే షాం=ఏయ స్త్రీములయొక్క; స ర్వసంగహణం, సర్వ=సాకల్యము చేత, సంగహణం=తెలిసికొనుట; దైవతైరపి=దేవతల చేతను; దుర్లభం భం=పొందఁగూడనిదో; తాని=అ ట్టి; అస్త్రాణి= అ స్త్రీములను; వి ప్రః = బ్రాహ్మణుండగు విశ్వామి</p>	<p>త్రుడు; రాఘవాయ=రామునికొ ఱకు; న్యవేదయత్=తెలిపెను. ఏయస్త్రంబుల నన్నింటినిఁ దెలి సికొనుట దేవతలకునశక్యమో, అ యస్త్రంబుల నన్నింటిని, అప్పుడు, విశ్వామిత్రుడు, రామునకుఁ జెప్పె ను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

జపతస్తు మునేస్తస్య విశ్వామిత్రస్య ధీమతః. ౨౩

ఉపతస్థు మహాహర్షాణి సర్వాణ్యస్త్రాణి రాఘవమ్

టీక॥ ధీమతః=బుద్ధిశాలియగు; నవి.

తస్య=అ; మునే=బ్రహ్మనుసం
ధానముసేయువాడైన; విశ్వామి
త్రస్య=విశ్వామిత్రుడు; జపతస్తు=
జపించుచుండగానే; మహాహర్షాణి=
శ్రేష్ఠములైన; అస్త్రాణి=అస్త్రము
లు; సర్వాణి=అన్నియును; రాఘ
వం=రాముని; ఉపతస్థుః=సేవించి

బుద్ధిమంతుండగు నా విశ్వామి
త్రమహాముని, యయ్యస్త్రములరా
మునకు వశ్యములుగాఁ జేయుటకు
కొంతజపముసేయఁగానే, శ్రేష్ఠ
ములైన యస్త్రములన్నియు, రా
మునిసేవించినవి.

అని, తాత్పర్యము.

ఉచ్యతే ముదితా స్సర్వే రామం ప్రాంజలయ స్తదా. ౨౪

ఇమే స్త పరమో దారాః కింకరా స్తవ రాఘవ

టీక॥ తదా=ఆప్పుడు; సర్వే=
అస్త్ర) దేవతలందఱును; ముదితాః=
సంత సించిన వారలై; ప్రాంజల
యః = మంచిచేమోడ్చుగలవార
లై; రామం= రామునిఁగూచి; “
రాఘవ=రాముఁడా! పరమోదా
రాః = మిక్కిలియతిశయించిన;
ఇమే=ఈ; వయం (అధ్యాత్మత
ము) = మేము; తవ=నీకు; కింక

రాః=పరిచారకులము; స్త=అయి
తిమి;” ఇతి(అధ్యాత్మతము)=అ
ని; ఉచ్యతే=చెప్పితి.

అయస్త్ర)దేవతలందఱును, సం
తసించి, చేతులుమొగిడ్చి, “రాముఁ
డా! సర్వాతిశాయులమగుమేము, నీ
కుఁబరిచారకులమైతి”మని, రాము
నితోఁజెప్పితి.

అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిగృహ్య చ కాకుత్స్థ స్సమాలభ్య చ పాణినా. ౨౫

మానసా మే భవిష్యత్వ మితి తా నభ్యుచోదయత్

౪౩౬ ప్రతిపదాంతర్జాతీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౭

టీక॥ కాకుత్స్థః = కకుత్స్థవం లను; అభ్యుదయత్ = ఆజ్ఞాపించె
శమునందుంబుట్టిన రాముండు; స్రుతి ను.
గృహ్య = స్వీకరించియు; పాణి రాముండు, ఆయన ప్రజేవతలు
నా = చేతిచేత; సమాలభ్యచ = నేయు సేవంబుత్తిగఁగొనించి, వారల
తాడియు; మే = వాయొక్క; మాన హస్తంబున సంస్పృశించి, “నామన
సాః = మనస్సుననుసరించువారలు స్పృశనుసరించుచునుండుడు” అని,
గా; భవిష్యత్వం = అగుదురు గాక, వారలకాజ్ఞాపించెను.
ఇతి = అని; తా = ఆయన ప్రజేవత అని, తాత్పర్యము.

తతః ప్రీతమనా రామో విశ్వామిత్రం మహామనిమ్. ౨౬
అభివాద్య మహాతేజా గమనాయోస చక్రమే

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; మ నాయ = పోవుటకొఱకు; ఉపచక్ర
హాతేజాః = అధికమైన ప్రభావము మే = ఆరంభించెను.
గల; రామః = రాముండు; ప్రీతమ అంత, మహాతేజుండగు రాముం
నాః = సంతసించినమనస్సుగలవాఁడు, సంతసించి, విశ్వామిత్రమహామను
డై; మహామనిం = సూక్ష్ముడైనముని నికి; నమస్కరించి, పయనమగుటకు,
యగు; విశ్వామిత్రం = విశ్వామిత్ర యత్నించెను. అని, తాత్పర్యము.
ని; అభివాద్య = నమస్కరించి; గమ

ఇత్యాషేఁ, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, సప్తవింశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంభో
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండసప్త వింశస్సర్గటీక,
ముగిసినది.

అమి

అష్టావింశత్యర్థప్రారంభః.

ప్రతిగృహ్య తతో స్త్రాణి ప్రహృష్టవదన శృచిః
గచ్ఛన్నేవచ కాకుత్స్థో విశ్వామిత్ర మథాబవీత్. ౧

టీక॥ తతః = అంతట; కాకుత్స్థః = రాముఁడు; అస్త్రాణి = అస్త్రములను; ప్రతిగృహ్య = స్వీకరించి; ప్రహృష్టవదనః = మిక్కిలి సంతసించినముఖముగలవాఁడై; శృచిః = పరిశుద్ధుఁడై; అథ = అటుపిమ్మట; గచ్ఛన్నేవచ = (భవిష్యద్వర్తమందు లట్) సోబోవువాఁడైయే; విశ్వామిత్రం = విశ్వామిత్రునిఁగూర్చి; అబ్రవీత్ = పలికెను. అంత, రాముండు, అస్త్రంబులఁ బ్రతిగ్రహించి, సంతోషంబునొంది, పరిశుద్ధుఁడై, పయనముకాఁబోవుచు, విశ్వామిత్రునితో, నట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

గృహీతాస్త్రాస్త్రాస్త్రా భగవత్ దురాధర్ష స్సరైరపి
అస్త్రాణాం త్వహ మిచ్ఛామి సంహారం మనిపుంగవ. ౨

టీక॥ భగవత్ = మాహాత్మ్యముగల; మనిపుంగవ = మునిశ్రేష్ఠుఁడవైనవిశ్వామిత్రుఁడా! అహం = నేను; గృహీతాస్త్రాస్త్రాస్త్రా = గృహీతంబైన, అస్త్రాస్త్రా = అస్త్రములుగలవాఁడనై; సరైరపి = చేతను; దురాధర్షః = ఎదిరింపఁగూడనివాఁడనుగా; అస్త్రి = అయితిని. అస్త్రాణాం = అస్త్రములయొక్క; సంహారంతు = ఉపసంహరమునుమాత్రము; ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను. భగవంతుఁడవు మునిశ్రేష్ఠుఁడవగువిశ్వామిత్రుఁడా! నేను, అస్త్రంబులఁ దెలిసికొనినందున, దేవతలకు నెదిరింపఁగూడని వాఁడనైతిని; తాము, అస్త్రములప్రయోగమును

౪౭౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౮

మాత్రమునాకుపదేశించితిరి; ఇప్పుడెదను. అని, రాముడుచెప్పెను.
దు, ఉపసంహరమునుపదేశింపఁగో అని, తాత్పర్యము.

ఏవం బువతి కాకుల్లే విశ్వామిత్రో మహామునిః
సంహారం వ్యాజహరాథ ధృతిమాన్ సువ్రత శ్శుచిః. ౩

టీక॥ కాకుల్లే = రాముడు; ఏవం = మిత్రుడు; సంహారం = ఉపసంహర
ఇట్లు; బువతి = చెప్పుచుండఁగా; అ మునుఁ వ్యాజహర = చెప్పెను.
థ = పిమ్మట; ధృతిమాన్ = సంతోష రాముండిట్లుడుగఁగానే, సంతో
ముగలవాఁడును, లేక, జ్ఞాపకశక్తిగ వంబునొంది, గొప్పవీరములనాచ
లవాఁడును; సువ్రతః = మంచివ్రతము రించిపరిశుద్ధుఁడైయున్న, విశ్వామి
లుగలవాఁడును; శుచిః = పరిశుద్ధుఁ త్ర మహాముని, యుపసంహరముం
డును; మహామునిః = పూజ్యుఁడైన త్రింబుల, రామునకుఁజెప్పెను.
మునియునగు; విశ్వామిత్రః = విశ్వా అని, తాత్పర్యము.

సత్యవంతం సత్యకీర్తిం ధృష్టం రథస మేవచ
ప్రతిహతతరంగామ పరాజ్ఞుః పరాజ్ఞుః. ౪

లక్షాక్ష విషమా చైవ్యద్భుతాభ సునాభకౌ
దశాక్ష శతవక్త్రాచ దశశేషశతోదరా. ౫

పర్శనాభ మహానాభౌ గుండునాభ సునాభకౌ
జ్యోతిషం కృశనం చైవ వైరాశ్య విమలాపు భౌ. ౬
యోగంధర హరిద్రాచ దైత్యప్రశమనౌ తథా
సార్చిమాల్లీ ధృతి మాల్లీ వృత్తిమాన్ దుచిత స్తథా. ౭
పితృసౌమనసం చైవ విధూత మకరా వుభౌ
కరవీరకరం చైవ ధనధాన్యాచ రాఘవ. ౮

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౬

స ౨౨

కామరూపం కామరుచిం మోహ మావరణం తథా
జృంభకం సర్వనాభంచ సంతాన వరణోతథా. ౯
భృశాశ్వ తనయాః రామ భాస్వరా న్కామరూపిణః
ప్రతీచ్ఛ మమ భద్రంతే పాత్రభూతోసి రాఘవ. ౧౦

టీక॥ రాఘవ = రఘువంశము దరమనెడుదానిని; పద్మనాభమహా
నందుఁబుట్టిన; రామ=రాముఁడా; నాభౌ, పద్మనాభ=పద్మనాభమ
సత్యవంతం= సత్యవంతమనుదాని నుదానిని, మహానాభౌ=మహానా
ని; సత్యకీర్తిం = సత్యకీర్తయ భమనుదానిని; దుందునాభసునాభ
నుదానిని; ధృష్టం = ధృష్టమను దానిని; రభసమేవచ= రభసమను
దానిని; ప్రతిహార తరం నామ = సుదానిని; సునాభకౌ=సునాభకమ
ప్రతిహారతరమని ప్రసిద్ధమైన దాని నుదానిని; జ్యోతిషం=జ్యోతిషమనె
ని; పరాఙ్ముఖం=పరాఙ్ముఖమనుదా మదానిని; కృశనంచైవ=కృశనమ
నిని; అవాఙ్ముఖం=అవాఙ్ముఖమను నెడుదానిని; నైరాశ్య విమలౌ,
నిని; అవాఙ్ముఖం=అవాఙ్ముఖమను నైరాశ్య=నైరాశ్యము, విమలౌ=
దానిని; అఙ్గోక్షవిషమాచైవ, అఙ్గో విమలముననుపేర్లుగల; ఉభౌ=రెం
క్ష=అఙ్గోక్షమనుదానిని, విషమాచై టిని; యోగంధరహరిద్రౌచ, యో
వ=విషమమనుదానిని; దృఢనాభసు గంధర= యోగంధరమనుదానిని,
నాభకౌ, దృఢనాభ=దృఢనాభమ హరిద్రౌచ= హరిద్రమనుదాని
నెడుదానిని, సునాభకౌ=సునాభ ని; తథా=అట్లు; దైత్యప్రశమనౌ,
మనుదానిని; దశాక్షశతవక్త్రౌచ, ద దైత్య=దైత్యమనుదానిని, ప్రశమ
శాక్ష = దశాక్షమనుదానిని, శతవ నౌ = ప్రశమనమనుదానిని; సార్పి
క్తౌచ=శతవక్త్రమనుదానిని; దశ ర్పాలి= (ద్వితీయార్థమందుప్రథమ,
శిషకశతోదరౌ, దశశిషక=దశశి ఇట్లు తైరస్థలంబులందును.) సార్పి
షకమనుదానిని, శతోదరౌ=శతో ర్పాలియనుదానిని; ధృతిః=ధృతియ

౪౦౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సౌర

నుదానిని; మాలి=మాలియునుదానిని; వృత్తిమాన్=వృత్తిమంతమునుదానిని; తథా=అట్లు; సుచిరః=సుచిరమునుదానిని; పితృసౌమనసం చైవ=పితృసౌమనసమనెడుదానిని; విధూతమకరా=విధూతముమకరమునునుపేర్లుగల; ఉధా=రెంటిని; కరవీరకరంచైవ=కరవీరకరమనెడుదానిని; ధనధాన్యోద, ధన=ధనమునుదానిని, ధాన్యోద=ధాన్యమునుదానిని; కామరూపం=కామరూపమునుదానిని; కామరుచిం=కామరుచియునుదానిని; మోహం=మోహమునుదానిని; తథా=అట్లు; ఆవరణం=ఆవరణమునుదానిని; బృంభకం=బృంభకమునుదానిని; సర్వనాభంచ=సర్వనాభమునుదానిని; తథా=అట్లు; సంతానవరణౌ, సంతాన=సంతానమునుదానిని, వరణౌ=వరణమునుదానిని; భాస్వరాన్=ప్రకాశించునవియును; కామరూపిణి=భిచ్చార్చనమగురూపముగలవియు నగు; భృశాశ్వతనయాన్=భృశాశ్వనికొడుకులైన; ఏతాన్=(అధ్యాహృతము) ఈయుపసంహారములను; మమ=	(పంచమ్యథామందు వృత్తి) నావలన; ప్రతీచ్ఛ=ప్రతిగ్రహింపుము. తే=నీకు; భద్రం=మంగళము; అస్తు=(అధ్యాహృతము) అగుఁగాక. రాఘవ=రాముఁడా! పాత్రభూతః=దానమునకుఁదగినవాఁడవు; అసి=అయితివి. రాముఁడా! సత్యవంతమును, సత్యకీర్తిని, ధృష్టమును, రభసమును, బ్రతిహారతరంబును, బరాజ్ఞుఖంబును, అవాజ్ఞుఖంబును, లఘుమును, విషముమును, దృఢనాభమును, సునాభమును, దశాక్షమును, శతవక్త్రమును, దశశీషామును, శతోదరమును, పద్మనాభమును, మహానాభమును, దుందునాభమును, సునాభకమును, జ్యోతిషమును, కృశనమును, నైరాశ్యమును, విమలమును, యోగంధరమును, హరిద్రమును, నైశ్యమును, ప్రశమనమును, సాచిమాళిని, ధృతిని, మాలిని, వృత్తిమంతమును, రుచిరమును, చితృసౌమనసమును, విధూతమును, మకరమును, కరవీరకరమును, ధనమును, ధాన్యమును, కామరూపమును, కామరుచిని, మో
---	---

<p>హమును, ఆవరణమును, బృంభకమును, సర్వనాభమును, సంతానమును, వరణమును, కామరూపులై ప్రకాశించునట్టి, భృశాశ్వునికొడుకులైన, యాయుషసంహారముల, ని</p>	<p>చ్చేదను, ప్రతిగ్రహింపుము; నీకు మంగళ మొదవుఁగాక; నీవునాకుఁ బాత్రభూతుఁడవైతివి. అని, విశ్వామిత్రుఁడు, రామునకుఁ జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

బాధ మిత్యేవ కాకుత్స్థః ప్రహృష్టే నాంతరాత్మనా

<p>టీక॥ కాకుత్స్థః = రాముఁడు; ప్రహృష్టేన = సంతసించిన; అంతరాత్మనా = మనస్సుతో; బాధమేవ = మంచిదే; ఇతి = అని; ఉక్త్వా = చెప్పి; ప్రత్యజగ్రాహ (అధ్యాహృత</p>	<p>ము) = ప్రతిగ్రహించెదను. రాముఁడు, సంతసించి, “మంచిదే” అనిచెప్పి, యామంత్రంబులు, బ్రతిగ్రహించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

దివ్యధాన్వరదేహాశ్చ మూర్తిమంత స్సుఖప్రదాః. ౧౧
 కేచి దంగారసదృశాః కేచి ధూమోపమా స్తథా
 చంద్రార్క సదృశాః కేచి త్రృప్త్యాంజలిపుటా స్తథా. ౧౨
 రామం ప్రాంజలయో భూత్వా బ్రువన్ మధురభాషిణః
 ఇమే స్త నరశాస్త్రాల శాధి కిం కరవామ తే. ౧౩

<p>టీక॥ దివ్యధాన్వరదేహాశ్చ, దివ్య = శ్రేష్ఠములైన, ధాన్వర = ప్రకాశించునట్టి, దేహాశ్చ = దేహముగల వారును; మూర్తిమంతః = ఆకారములుగలవారును; సుఖప్రదాః = సుఖమునిచ్చువారును; కేచిత్ = కొందఱు; అంగారసదృశాః, అంగర = నిప్పుతో, సదృశాః = సమానులైన</p>	<p>వారును; తథా = అట్లు; కేచిత్ = కొందఱు; ధూమోపమాః, ధూమ = పొగతో, ఉపమాః = సరివచ్చు వారును; కేచిత్ = కొందఱు; చంద్రార్క సదృశాః, చంద్రార్క = చంద్రసూర్యులతో, సదృశాః = సమానులైనవారును; తథా = అట్లు; కేచిత్ (అధ్యాహృతము) = కొంద</p>
--	--

౪౫౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స. ౨౨

ఋ; పృశ్వాంజలిపుటాః, ప్రహ్వ=న
ప్రములైన, అంజలిపుటాః=దొప్ప
లవంటిచేమోడ్పులుగలవారునైన;
తే(అధ్యాహృతము)= ఆమంత్రచే
వతలు; పాంజలయః = మంచిచే
మోడ్పుగలవారలు; భూత్వా=అ
యి; మధురబాషిణిః=మనోహరము
గామాటలాడువారలై; రామం=
రామునిగూర్చి; నరశాదుకాల=
పురుషశ్రేష్ఠుడవైనరాముడ! ఇ
మే = ఈ; వయం(అధ్యాహృత
ము)=మేము; స్త = ఉన్నాము; శా
ధి=అడ్డాపింపుము; తే=నీకు; కిం=
చేసిని; కరవామ=చేయుదుము; ఇతి
(అధ్యాహృతము) = అని; అయి

వక్=చెప్పి.
దివ్యంబులును చేదీప్యమానంబు
లునునగుదేహములుగల్గి, మూర్తి
మంతులై, సుఖప్రదాతలైయుండు,
నామంత్రాధిష్ఠానచేవతలందఱును,
గొందఱు, నిష్ప్రపంచులగును, గొం
దఱుపొగవలెనుండువారును, గొం
దఱుచంద్రసూర్యులకు సరివచ్చువా
రును, గొందఱునప్రములైనచేమో
డ్పులుగలవారునుంగావచ్చి, చేతు
లుమొగిచ్చి, “పురుషశ్రేష్ఠుడవైన
రాముడ! ఇదిగోయున్నాము; అ
డ్డాపింపుము; నీకేమిసేయవలయు
ను” అని, రామునితో, మధురంబు
గా, జెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

మానసాః కార్యకాలేషు సాహాయ్యం మే కరిష్యథ
గమ్యతామితి తా నాహయశ్చేష్టం రఘునందనః. ౧౪

టీక॥ రఘునందనః = రాముం
డు; “యూయం (అధ్యాహృత
ము)=మీరలు; కార్యకాలేషు=కా
ర్యముగల్గుకాలములయందు; మాన
సాః= నామనస్సుననుసరిండువార
లై; మే=నాకు; సాహాయ్యం=తో
మపాటును; కరిష్యథ=చేయగల

రు. యశ్చేష్టం=మీయిష్టమున్నట్లు;
యష్టాభిః(అధ్యాహృతము)=మీ
చేత; గమ్యతాం=పోయిండుగాక.
ఇతి=అని; తా=వారలంగూర్చి;
ఆహ= (భూతార్థమందులట్)చె
ప్పెను.
“మీరలు, కార్యముగల్గనపుడు,

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౩

స ౨౮

నేనుదలచినప్పుడు, వచ్చి, నాకుసాధు, ఆమంత్రాధిష్ఠానదేవతలతోఁజె
హాయ్యము సేయుఁడు; ఇప్పుడు, యిష్టము. అని, తాత్పర్యము.
ధోష్టము గాఁబొందు." అని, రాముఁ

అథ తే రామ మామంత్ర్య కృత్వాచాపి ప్రదక్షిణమ్
ఏవ మన్త్రితి కాకుత్స్థ ముక్త్యా జగ్తు ర్యథాగతమ్. ౧౫

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; తే=తం=వచ్చినట్లు; జగ్తుః=పోయిరి.
ఆదేవతలు; కాకుత్స్థం=కకుత్స్థవం అంత, నామంత్రాధిష్ఠానదేవత
శంబునఁబుట్టిన; రామం=రాముని; లు, రాముని వీడుకొని ప్రదక్షిణం
ఆమంత్ర్య=వీడుకొని; ప్రదక్షిణం చి, "ఈప్రకారమే యగుఁగాక"
చాపి=ప్రదక్షిణమును; కృత్వా=చేయనిచెప్పి, వచ్చినట్లు, వెల్లిరి.
సి; ఏవం=ఇట్లు; అస్తు=అగుఁగాక; అని, తాత్పర్యము.
ఇతి=అని; ఉక్త్యా=చెప్పి; యథాగ

సచ తాఁ రాఘవో జ్ఞాత్వా విశ్వామిత్రం మహామనిమ్
గచ్ఛన్నే వాథ మధురం శ్లఙ్ఘం వచన మబ్రవీత్. ౧౬

టీక॥ సః=ఆ; రాఘవశ్చ=రామైనదియునగు; వచనం=వాక్యము
ముఁడును; తాఁ=ఆయుపసంహరః; ఆబ్రవీత్=పలికెను.
మంత్రములను; జ్ఞాత్వా = తెలిసి ఆరాముండును, ఉప సంహర
కొని; అథ=పిమ్మట; గచ్ఛన్నేవ=మంత్రంబుల నెఱింగి, దారినడుచు
పోవుచునే; మహామనిః=పూజ్యుఁడు, మనోహరంబును సృష్టంబునగు
జైనమనియును; విశ్వామిత్రం=వి నాకమాటచెప్పెను.
శ్వామిత్రునిఁగూర్చి; మధురం=మ అని, తాత్పర్యము.
నోహర మైనదియును; శ్లఙ్ఘం=సృష్ట

కూక ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౮

కి స్వేత్త స్వేఘ సంకాశం పర్వతస్యా విదూరతః
వృక్షపండ మితో భాతి సరం కాతూహలం హి మే. ౧౭
దర్శనీయం మృగాకీర్ణం మనోరమ మతీవ చ
నానాప్రకారై శ్శకునై వల్లనాదై రలంకృతమ్. ౧౮

టీక॥ ఇతః = ఇక్కడ; పర్వతః = పర్వతమునకు; అవిదూరతః = కొంచెముదూరమునందు; మేఘసంకాశం = మేఘముతో సమానమైనదియును; దర్శనీయం = చూడదగినదియును; మృగాకీర్ణం, మృగ = బింకలచే, ఆకీర్ణం = వ్యాపింపబడినదియును; అతీవ = మిక్కిలి; మనోరమం = మనోహరమైనదియును; నానాప్రకారైః = పలుదెలుగులైన; వల్లనాదైః, వల్ల = మనోహరమైన, నాదైః = శబ్దనిగల; శకునైః = పక్షులచేత; అలంకృతం = అలంకరింపబడినదియునగు; వృక్షపండం, వృక్ష = మౌలికలయొక్క, పండం = సమూ

హము; భాతి = ప్రకాశించునది. ఏతత్ = ఇది; కీర్ణం = పడి? మే = నాకు; పరం = అధికమయిన; కాతూహలం హి = కోరికగదా!

ఇచ్చట, పర్వతమునకుఁగొంచెముదూరములో, మేఘమువలెదట్టుమై, దర్శనీయంబై, మృగములుగల్గి, మనోహరంబై, మనోహరముగాఁబ్బనించు నానావిధంబులగుపక్షులచే నలంకృతంబైయున్న, నొక్కవనము ప్రకాశించుచున్నది; ఈవనమేమి? నాకుఁజాలఁగోరెయిన్నదిగాఁచునెప్పులయును.

అని, తాత్పర్యము.

నిస్సృతాస్త్య మునిశ్రేష్ఠ కాంతారా ద్రోమహర్షతాత్

టీక॥ మునిశ్రేష్ఠ = మునులలో మేటివైన విశ్వమిత్రుఁడా! రోమ

హర్షతాత్ = గగుర్పాటుగల్గించునట్టి; కాంతారాత్ = అది

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౫౫

స ౨౮

నుండి; నిస్సృతాఃస్త=బయలు వెడ
లినాముగదా!

ముని శ్రేష్ఠుండవగు విశ్వమి
త్తుండా! భయంకరమగుటచేగగు

ర్పాటుగల్గించునట్టి యాతాటకావ
నమునుదాటఁజిమిగదా!

అని, తాత్పర్యము.

అనయా త్వ వగచ్ఛామి దేశస్య సుఖవత్తయా. ౧౯

సర్వం మే శంస భగవత్ కస్యా శ్రమపదం త్విదమ్

టీక॥ దేశస్య=ప్రదేశమందు;

సర్వం=అంతస; మే=నాకు; శం

అనయా=ఈ; సుఖవత్తయా=

స=చెప్పుము.

సుఖముగల్గియుండుటచేత మాత్ర

ఈప్రదేశమందు, భయములేక

ము; ఇదం=దీనిని; ఆశ్రమపదంతు=

సుఖముగానుండుటచేనిది ఋష్యా

ఆశ్రమస్థానమునుగామాత్రము; అ

శ్రమమనిమాత్రము తెలిసి కొంటి

వగచ్ఛామి = తెలిసికొనుచున్నా

ని; ఈయాశ్రమమెవ్వనిది? దీనినా

ను; కస్య=ఎవ్వనిది; భగవత్=

మూలగ్రామముగా నాకుఁ జెప్పు

మాహాత్మ్యముగలవిశ్వామిత్రుండా!

ము. అని, తాత్పర్యము.

సంప్రాప్తా యత్ర తే పాపా బ్రహ్మఘ్నా దుష్టచారిణః. ౨౦

తవ యజ్ఞస్య విఘ్నాయ దురాత్మానో మహామనే

భగవత్ తస్య కోదేశ స్సా యత్ర తవ యజ్ఞికి. ౨౧

రక్షితవ్యా క్రియా బ్రహ్మ స్తయా వధ్యాశ్చ రాక్షసాః

టీక॥ మహామనే=పూజ్యుడై

గలవారును; బ్రహ్మఘ్నా=ద్రా

నమునివగువిశ్వామిత్రుండా! తవ=

హ్మణులంజంపువారును; దుష్టచా

నీయొక్క; యజ్ఞస్య=యాగమున

రిణః = దుష్టముగానడుచువారున

కు; విఘ్నాయ=అంతరాయముకొ

గు; తే = ఆమారీడుఁడుమొదలగు

అకు; దురాత్మానః=దుష్టస్వభావ

రాక్షసులు; యత్ర = ఏయాశ్రమ

ముగలవారును; పాపాః=పాపము

మందు; సంప్రాప్తాః=వచ్చినవా

౪౮౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౮

<p>రలు; భవంతః (అధ్యాహ్నతము) అ గుచున్నారో; బ్రహ్మక=బ్రాహ్మ ఋడవైనవిశ్వామిత్రుడా! తవ=నీ యొక్క; యాజ్ఞకీ=యజ్ఞసంబంధి యగు; సా=ఆ; క్రియా=కర్తము; మయా=చాచేత; యత్ర=ఏయా శ్రమమందు; రక్షితవ్యా=రక్షింపఁ బడవనసినదో; రాక్షసాశ్చ=మారీ చుండుమొదలగు రాక్షసులును; వ ధ్యాః = చంపఁదగినవారలో; భ గవత్ = మాహాత్మ్యముగలవిశ్వా మిత్రుడా! తస్య=ఆయాశ్రమము</p>	<p>యొక్క; దేశః=స్థానము; కః=ఏది; మునిశ్రేష్ఠుండవు భగవంతుం డవునగువిశ్వామిత్రుడా! ఏయాశ్ర మమందు, నీవు సేయుయాగమునకు విఘ్నముగావించుటకై, దురాత్ము లును, బాపస్వభావులును, బ్రహ్మ ఘాతుకులును, దుష్టాచారముగల వారునగు రాక్షసులు వత్తురో; ఏ చ్చట, నేనారాక్షసులంజంపిసియా గకార్యమును రక్షింపవలయునో; ఆ యాశ్రమమెచ్చటనున్నది? అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఏతత్సర్వం మునిశ్రేష్ఠ శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం ప్రభో. ౨౨

<p>టిక ప్రభో=సమర్థుండవగు; మునిశ్రేష్ఠ=మునులలో మేటివైన విశ్వామిత్రుడా! అహం=నేను; ఏతత్=దీనిని; సర్వం=అంతను; శ్రో తుం=వినుటకు; ఇచ్ఛామి=కోరుచు న్నాను.</p>	<p>మునిశ్రేష్ఠుండవుం బ్రభువున గు విశ్వామిత్రుడా! దీనిసంతయు వినఁగోరదను. అని, రాముండు వి శ్వామిత్రునితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఇత్యాషేక, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, అష్టావింశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యాసంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౦౭

స ౨౯

వ్యాఖ్యానఁబునందు, బాలకాండాష్టావింశసర్గ టీక,
ముగిసినది.

ॐ

ఏకోన శ్రింశ సర్గ ప్రిరంభః.

అథ తస్యా ప్రమేయస్య తద్వనం పరిపుచ్ఛతః
విశ్వామిత్రో మహాశేజా వ్యాఖ్యాతు ముపచక్రమే. ౧

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; మహాశే	భించెను.
జాః=అధికమైన ప్రభావముగల; వి	అంత, రాముఁడు, నారాయ
శ్వామిత్రః=విశామిత్రుఁడు; అప్ర	ణావతారరూపుఁడైనను, మనుష్య
మేయస్య=కొలత పెట్టఁగూడనట్టి;	త్వంబునంజేసి, తన మునుపటివృ
తత్=ఆ; వనం=వనమును; పరిపు	త్తాంతమును దెలియనట్లు, అడుగఁ
చ్ఛతః = అడుగుచున్న; తస్య =	గానే, మహాశేజుండగు విశ్వామి
(చతుర్థ్యర్థః=మందు పద్ధి) ఆరా	త్తుఁడు, ఆయాశ్రమమును వివరించి
మునికొఱకు; వ్యాఖ్యాతుం=వివరిం	చెప్పనారంభించెను.
చిచెప్పటకు; ఉపచక్రమే= ఆరం	భిని, తాత్పర్యము.

ఇహ రామ మహాబాహు విష్ణు ర్దేవవరః ప్రభుః
వద్మాణి సుబహు నీహ తథా యుగశ తాని చ. ౨
తపశ్చరణయోగార్థ మువాస సుమహాతపాః

టీక॥ మహాబాహు=గొప్ప	హ=ఈవనమందు; ఇహ=ఈప్ర
చేతులుగల; రామ=రాముఁడా! ఇ	దేశమందు; దేవవరః=దేవతలలో

౪౫౫ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౨౯

శ్రేష్ఠుఁడును ; ప్రభుః=సమస్తలో
కంబులకు, నధిపుఁడును; సుమహాత
పాః= మిక్కిలియధిక మైనతపస్సు
గలవాఁడునగు; విష్ణుః=విష్ణు దేవుఁ
డు; సుబంశూని=అనేకములైన; వ
వ్రాణి= (అత్యంతసంయోగమందు
ద్వితీయ) సంవత్సర ములును; త
థా=అట్లు; యుగశతానిచ=యు
గములనూలులును; తపశ్చరణయో
గార్థం, తపః=తపస్సుయొక్క, చర
ణ = అనుష్ఠానముకొఱకును, యో

గార్థం=యోగముకొఱకును; ఉవా
స=ఉండెను.

మహాబాహుండ వగురాముఁ
డా! ఈవనమందిచ్చట, దేవశ్రేష్ఠుం
డునుసమస్తలోకనాయకుండునుమి
క్కిలియుం దపస్వియునగు విష్ణుదే
వుఁడు, పెక్కునూలుల యుగంబు
లు, "తపస్సు, యోగము," ఇవిసిద్ధిం
చుటకై, వాసముచేసెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఏష పూర్వాశ్రమో రామ వామనస్య మహాత్మనః. ౩

సిద్ధాశ్రమ ఇతి ఖ్యాత సిద్ధో హ్యత్ర మహాతపాః

టీక॥ రామ = రాముఁడా! ఏ
షః=ఇది; మహాత్మనః=పూజ్యమైన
స్వధావముగల; వామనస్య=వామ
నావతార రూపుఁడగు విష్ణుదేవుని
యొక్క; పూర్వాశ్రమః=మునుప
టియాశ్రమము. హి=ఏకారణమువ
లన; అత్ర=ఈయాశ్రమమందు; మ
హాతపాః = అధికమైనతపస్సుగల
కాశ్యపుఁడు; సిద్ధః = సిద్ధినిందిన
వాఁడో; తపాత్ (అధ్యాత్మత
ము)=ఆకారణమువలన; సిద్ధాశ్ర

మః=సిద్ధాశ్రమము; ఇతి=అని; ఖ్యా
తః=ప్రసిద్ధమైనది.

రాముఁడా! నారాయణావ
తారరూపుండగువామనుఁడు, పూ
ర్వము, అవతరించుటకు మునుపునా
రాయణుఁడుగానున్నపుడును, అ
వతరించినపిమ్మటనుగూడ, వాసము
చేసినయాశ్రమమిది; ఇచ్చట, కాశ్య
పుఁడుసిద్ధినిబొందినాఁడుకావున, ని
ది, సిద్ధాశ్రమమనిపేర్కొనం బడి
నది. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౯

స ౨౯

ఏతస్మిన్నేవ కాలేతు రాజా వైరోచని బలిః. ౪
నిర్జిత్య దైవతగణాన్ సేంద్రాంశ్చ సమరుద్గణాన్
కారయామాస తద్రాజ్యం త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః. ౫

<p>టీక॥ ఏతస్మిన్=ఈ; కాలేత్వే=కాలముండే; వైరోచనిః=విరోచనునికొడుకైన; బలిః=బలియనెడు; రాజా=రాజు; సేంద్రాంశ్చ=ఇంద్రునితోఁగూడినవారును; సమరుద్గణాన్=వాయువులసమూహముతోఁగూడినవారునగు; దైవతగణాన్=దేవతలయొక్కసమూహములను; నిర్జిత్య=జయించి; త్రిషు=మూడైన; లోకేషు=లోకములయందు; విశ్రుతః=ప్రసిద్ధుడై; తద్రాజ్యం, తత్=ఆదేవతలయొక్క,</p>	<p>రాజ్యం=దొరతనమును; కారయామాస= (స్వార్థమందుణిచ్) చేసెను. ఇట్లువిష్ణుదేవుఁడెచ్చటతపస్సుసేయుచుండు నపుడే, ప్రహ్లాదపుత్రుండగు విరోచనునికొడుకైనబలిచక్రవర్తి, వాయుగణంబులతోఁగూడినదేవతలనందఱు నింద్రునిసొంతబుగా జయించి, ముల్లోకంబులందును బ్రసిద్ధి నొంది, యాదేవతారాజ్యమగు స్వర్గమును, బాలింపుచుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

బలేస్తు యజమానస్య దేవా స్సాగ్ని పురోగమాః
సమాగమ్య స్వయం దైవ విష్ణు మూచు రిహ శ్రీమే. ౬

<p>టీక॥ బలేః=బలిచక్రవర్తి; యజమానస్యతు=యాగముసేయుచుండఁగానే; సాగ్నిపురోగమాః=ముందునుడుచువాఁడైన యాగ్నిదేవునితోఁగూడిన; దేవాః=దేవతలు; స్వయం దైవ=తామే; సమాగమ్య=వచ్చి;</p>	<p>ఇహ=ఈ; ఆశ్రమే=ఆశ్రమమందు; స్థితం (అధ్యాత్మతము)=ఉన్నట్టి; విష్ణుం=విష్ణుదేవునింగూర్చి; ఊచుః=పలికిరి. బలిచక్రవర్తి యాగముసేయుచుండఁగా, దేవతలందఱును, అగ్ని</p>
---	--

౪౯౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౯

దేవుని మున్నిడికొని, తామేవచ్చి, యుచున్న, విష్ణుదేవునితో, నిట్లనిచె
యీ యాశ్రమమందుఁ దపస్సునే ప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

బలి రైవరోచని ర్విష్ణో యజతే యజ్ఞ ముత్తమమ్
అసమాప్తే కృతా తస్మిన్ స్వకార్య మభిపద్యతామ్. ౭

<p>టీక॥ విష్ణో=విష్ణుదేవుఁడా! నై రోచనిః=విరోచనునికొడుకైన; బ లిః=బలిచక్రవర్తి; ఉత్తమం=శ్రేష్ఠ మైన; యజ్ఞం=యాగమును; యజతే (చేయుచున్నాఁడు)= యజించుచు న్నాఁడు. తస్మిన్=ఆ; కృతా=యా గము; అసమాప్తే=ముగియనిదిగా నుండఁగా; స్వకార్యం=తమకార్య ము, దేవకార్యమనుట, ఆశ్రేతులగు</p>	<p>వారికార్యము, స్వకార్యమేయనియ భిప్రాయము; అభిపద్యతాం = సం పాదించుటకుఁగాక. విష్ణుదేవుఁడా! విరోచనపుత్రుం డగు బలిచక్రవర్తి యుత్తమంలైన యాగమునేయుచున్నాఁడు; ఆయా గముసమాప్తి బొందుటకు మును పే, మనకార్యమున సంపాదించవల యును. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

యే చైవ మభివర్తంతే యాచితార ఇతస్తతః

యచ్చ యతః యథావచ్చ సర్వం తేభ్యః ప్రయచ్ఛతి. ౮

<p>టీక॥ ఇతస్తతః=ఒకచోటనుం డిమఱియొక చోటికి; గచ్ఛతః (అ ధ్యాప్యతము) = పోవుచున్నట్టి; యేచ=ఎవరు; యత్ర=ఏకాలమం దు; యచ్చ=దేనిని; యథావత్=ఎం తమట్టుకు; యాచితారః=యాచిం చువారలై; ఏనం=ఈబలిచక్రవర్తి</p>	<p>నిగూర్చి; అభివర్తంతే = వచ్చుచు న్నారో; తేభ్యః=వారలొకొకకు; త త్ర(అధ్యాప్యతము)= ఆకాలమం దు; తత్(అధ్యాప్యతము)=దాని ని; సర్వంచ=అంతను; ప్రయచ్ఛతి= ఇచ్చుచున్నాఁడు. ఇటు, అటు, పోవువారలెవ్వరు,</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౯౦

స ౨౯

ఎప్పుడు, దేనిని, ఎంతమట్టుకు, ఈబ | వారలకు, అప్పుడే, దానినంతను, ఇ
లిచక్రివర్తిని యాచించుచున్నారో; | చ్చుచున్నాడు. అని, తాత్పర్యము.

సత్వం సురహితార్థాయ మాయాయోగ ముపాగతః
వామనత్వం గతో విష్ణో కరు కల్యాణ ముత్తమమ్. ౯

టీక|| విష్ణో = విష్ణుదేవుడా! మైన; కల్యాణం = మంగళమును; కు
సః = అట్టి; త్వం = నీవు; సురహితార్థాయ = చేయుము.
థాయ, సుర = దేవతలయొక్క, విష్ణుదేవుడా! మున్నెంతకష్టం
హిత = మేలనెడు, అథాయ = ప్రబుననుమమ్ముండేత్సినట్టిమహాప్రభా
యోజనముకొఱకు; మాయాయోగం, మాయా = మాయయొక్క, వుండవగనీవు, దేవతలకు మేలుగల్గు
యోగం = సంబంధమును; ఉపాగతః = టకై, మాయవహించి, వామనుం
తః = పొందినవాడవై; వామనడవయి, ఉత్తమంబగు మంగళంబొ
త్వం = పొట్టివాడవగుటను; గతో = నగూర్చుము. అని దేవతలు చెప్పిరి.
పొందినవాడవై; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠ అని, తాత్పర్యము.

ఏతస్మిన్నంతరే రామ కాశ్యపోగ్ని సమప్రభః
అతిత్యా సహితో రామ దీప్యమాన ఇవాజసా. ౧౦
దేవీసహాయో భగవాన్ దివ్యం వర్ష సహస్రకమ్
వ్రతం సమాప్య వరదం తుష్టావ మధుసూదనమ్. ౧౧

టీక|| రామ = రాముడా! ఏత కాశ్యపుడు; అతిత్యా = అదితితో;
స్మిన్ = ఈ; అంతరే = మధ్యమందు; సహితః = కూడినవాడై; ఓజసా =
భగవాన్ = మాహాత్మ్యముగలవాఁ కాంతిచేత; దీప్యమాన ఇవ (స్థితః)
దును; అగ్ని సమప్రభః, అగ్ని = నిప్పు ప్రకాశించుచున్నట్లున్నవాడై; రా
తో, సమ = సరివచ్చునట్టి, ప్రభః = మ = రాముడా! (ఇప్పుడు రాముఁ
కాంతిగలవాఁడునగు; కాశ్యపః = దుగానుండువిష్ణుఁడేదదాయిన్నికా

౪౩ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సౌ

ర్యములును జేసినిది! కాశ్యపాదుల కుంగూడంగప్రసాద్యమైన యీవిష్ట దేవుడు, ఇష్టుడు, రామరూపంబున, మనకట్టెనుటం గాన్పించు చున్నాడుగదా! మనభ్రాతృమేమి! అని సంతోషంబున, “రామ” అని రెండవమాటను, విశ్వామిత్రునిండు చ్చరించెను.) దివ్యం = స్వగళము నందులుట్టిన; వషణసహస్రకం = వెయ్యేండ్లు (అత్యంతసంయోగమందువీరియి) వ్రతం = వ్రతమును; నమావ్య = ముగించి; దేవసహాయః = భార్యయైనయదితయేతోడుగాఁగ

లవాండై; వరదం = విరంబులనిచ్చు నట్టి; మధుసూదనం = మధువనురాక్షసునింబంపిన విష్ణుదేవుని; తుష్టావ = స్తుతించెను.

రామంబా! యీమధ్యమందు; విష్ణువంటికాంతిగల భగవంతుండగుకాశ్యపుండు, అదితింగూడి, కాంతిచే బ్రకాశించుచు, సహస్రదివ్యవషణంబులు, వ్రతంబునన్పి, తనకు వరంబానంగటవై పొడసూపిన విష్ణుదేవుని, భార్యయునుచూచు, నిట్లన, స్తుతించెను.

అని, తాత్పర్యము.

తపోమయం తపోరాశిం తపోమూర్తిం తపాత్మకమ్

తపసా త్వం సుతప్తేన వశ్యమి త్తనుషోత్తమమ్. ౧౨

టీక|| తపోమయం = తపస్సువుచురముగాఁగల వాండ్రును; తపోరాశిం = తపస్సులసమూహమైన వాండ్రును, తపోమూర్తికం, తపో = ధ్వానము, మూర్తిం = కరీరముగాఁగలవాండ్రును; తపాత్మకం, తపః = (సంధియాషణము) తపస్సే, ఆత్మకం = స్వభావముగాఁగలవాండ్రును; త్తనుషోత్తమం = త్తనుషశ్రేష్ఠం

వల్లనను; త్వం = నీవు; సుతప్తేన = చక్క-గాఁజేయబడిన; తపసా = తపస్సుచేత; వశ్యమి = చూచుచున్నాను.

నీవు, తపోమయుండవు, తపోరాశివి, ద్వానస్వరూపుండవు, నీకుచపస్సేస్వభావంబు, నీవు త్తనుషోత్తమండవు, అట్టినిన్ను, చక్కగాననుష్ఠింపబడిన, తపస్సుచే జూచు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౩

స ౨౩

చున్నాను.

అనితాత్పర్యము.

ఇట్లు, మహేశ్వరతీర్థగోవింద
రాజు లిప్పురును వ్యాఖ్యానముచే
సిరి.

విశేషార్థము. — తపోమయం =
జ్ఞాన మయిండవును; తపోరాశిం,
తపః = తేజస్సులయొక్క, రాశిం =
సమూహమయిన వాడవును. (“త
పోవీర్యమహేశ్వర్య జ్ఞానతేజస్సుః
త్యక్తే” అని, హలాయుధనిఘంటు
వు.) తపోమూర్తికం = జ్ఞానమశరీర
ముగాఁగల వాడవును; తపాత్స

కం = జ్ఞానస్వరూపుడవును; పురు
షోత్తమం = పురుషశ్రేష్ఠుండవును
గు; త్వాం = నీన్ను; సుతప్తేన = చక్క
గాననుష్ఠింపబడిన; తపసా = తప
స్సుచేత; పశ్యామి = చూచెదను.

నీవు, జ్ఞానమయిండవు, తపో
రాశిస్వరూపుండవు, జ్ఞానశరీరుం
డవు, జ్ఞానస్వరూపుండవు, పురుషో
త్తముండవు, నిన్ను సాక్షముగానను
ష్ఠింపబడినతపస్సుచేతం జూచుచు
న్నాను. అని, తాత్పర్యము.

ఇట్లు, మునిప్రభావ ప్రకాశకా
కారులచక్కఱుఁచిరి.

శరీరే తవ పశ్యామి జగత్సర్వ మిదం ప్రభో

త్వ మనాది రసిర్దేశ్య స్త్వా మహం శరణం గతః. ౧౩

టీక॥ ప్రభో = సమస్తలోకనా
యకుండవైనవిష్ణుదేవుడా! తవ =
నీయొక్క; శరీరే = దేహమందు; ఇ
దం = ఈ; జగత్ = స్రవంచమును; స
ర్వం = అంతను; పశ్యామి = చూచు
చున్నాను; (జగత్తంతయు నీవికా
రంబేయనుట.) త్వం = నీవు; అనా
దిః = పుట్టుక లేనివాడవు; అనిదేశ
శ్యః = నిదేశింపఁ గూడనివాడవు;

అహం = నేను; త్వాం = నీన్ను; శర
ణం = రక్షించువానిగా; గతః =
పోయినాడను.

సమస్తలోకనాయకుండవయిన
విష్ణుదేవుడా! నీశరీరమందీజగత్తం
తయుఁ గన్పడుచున్నది, నీవు పు
ట్టుకలేనివాడవు, నిన్నునిదేశింప
నేరికినలవిగాను; అట్టినిన్ను, నేను
శరణుబొచ్చితిని. అని, కాశ్యపుఁడు

౪౪౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౨౯

జ్జ

జ్జ

ప్రతిపదము. అనితాత్పర్యము.

త మువాచ హరిః శ్రీతః కాశ్యపం ధూతకల్తపమ్
వరం వరయ భద్రం తే వరాహ్లోసి మతో మమ. ౧౪

<p>టీక॥ హరిః=విష్ణుదేవుడు; శ్రీ తః=సంతసించినవాడై; ధూతక ల్తపం, ధూత=పింగొట్టబడిన, క ల్తపం=పాపముగల; కాశ్యపం= కాశ్యపునిఁగూర్చి; “వరం=వరము ను; వరయ=కోరుము; తే=నీకు; భ ద్రం=మంగళము; అస్తు (అధ్యా హృతము)=అగుఁగాక; మమ=నా కు; వరాహః = వరమునకుఁ</p>	<p>దగినవాడవుగా; మతో=నన్నుఁ డవు; అసి=అగుదున్నావు. విష్ణుదేవుండును, సంప్రీతుండై, “వరముగోరుము, నీకుమంగళమగుఁ గాక, నేను, వరమిచ్చుటకు, నీవుదగిన వాడవు” అని, నిష్కల్తపుండగు కాశ్యపునితోజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

త య్చిత్వా వచనం తస్య మారీచః కాశ్యపోబ్రవీత్

<p>టీక॥ తస్య=అవిష్ణుదేవునియొ క్క; తత్=అ; వచనం=మాటను; శ్రుత్వా=నిని; మారీచః = మరీచి కొడుకైన; కాశ్యపః = కాశ్యపుఁ డు; అబ్రవీత్=చెప్పెను.</p>	<p>విష్ణుదేవునిమాటవిని, మరీచి మ హామునికొడుకైన కాశ్యపుండాని ష్టపుతోనట్లనిచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

అపిత్వా దేవతానాంచ మమచై వానుయాచతః. ౧౫

వరం వరద సుప్రీతో దాతు మహాసి సుద్రత

టీక॥ సుద్రత=మంచిద్రవములుగల; వరద=వరమునిచ్చునట్టివిష్ణు

జ్జ

జ్జ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౪౫

స ౨౯

దేవుడా! త్వం = (అధ్యాత్మత ము)నీవు; సుప్రీతః = మిక్కిలిసంత సించిన వాడవై; యచ మానా యః (అధ్యాత్మతము) = యాచిం చుచున్నట్టి; అదిత్యాః = అదితికిని; యచమానానాం (అధ్యాత్మత ము) = యాచించుచున్నట్టి; దేవ తానాంచ = దేవతలకును; అనుయా చతః = యాచించుచున్నట్టి; మమచై వ = నాకును; వరం = వరమును; దా తుం = ఇచ్చుటకు; అహాసి = తగు దువు. సువ్రీతుండవు వరప్రదుండవు నగువిష్ణుదేవుడా! నీవు, సుప్రీతుం డవయి, నిన్ను యాచించుచున్న, నా కను, నాభార్య యయినయదితికిని, దేవతలకునుంగూడ, వరమునివ్వవలయును. అని, తాత్పర్యము.

పుత్రత్వం గచ్ఛ భగవ న్మదిత్యా మమ చానఘ. ౧౬

భ్రాతౌ భవ యవీయాంస్త్యం శత్రస్యా సురసూదన

శోకాతానాంతు దేవానాం సాహాయ్యం కర్తు మర్హసి. ౧౭

టీక॥ అనఘ = పాపములేని; భగవత్ = మాహాత్మ్యముగల విష్ణుదేవుడా! అదిత్యాః = అదితికిని; మమచ = నాకును; పుత్రత్వం = కొడుకగుటను; గచ్ఛ = పొందుము. అసురసూదన = రాక్షసులంజంపునట్టి విష్ణుదేవుడా! త్వం = నీవు; శత్రస్య = ఇంద్రునకు; యవీయాన్ = చిన్న వాడైన; భ్రాతౌ = తోడంబుట్టువుగా; భవ = అగుము. శోకాతానాం, శోక = దుఃఖముచే, ఆతానాం = వీడింపబడిన; దేవానాంతు = దేవతలకుమాత్రము; సాహాయ్యం = తోడుపాటును; కర్తుం = చేయుటకు; అహాసి = తగుదువు. భగవంతుడా! నీవు, అదితికిని నాకునుంగూడుకు గాఁబుట్టుము; రాక్షసులంజంపునట్టివిష్ణుదేవుడా! నీ వింద్రునకుండమ్ముండవగుము; నీవు, దుఃఖపీడితులగు దేవతలకు మాత్రముతప్పక సాహాయ్యము సేయవలయును. అని, తాత్పర్యము.

అయం సిద్ధాశ్రమోనామ ప్రసాదా తై భవిష్యతి
సిద్ధే కమణి దేవత ఉత్తిష్ట భగవ స్మితః. ౧౮

టిక॥ దేవత=దేవతలకుంబ్రుడు	దేవుడా ! ఇతః=ఇక్కడనుండి;
వయినవిష్టదేవుడా ! తే=నీయొ	ఉత్తిష్ట=లేమ్ము.
క్క; ప్రసాదాత్=అనుగ్రహమువ	దేవవిభుండవగువిష్టదేవుడా!
లన; కమణి=నేనుచేయువరకా	నీయనుగ్రహంబున నావ్రత కార్య
ర్యము; సిద్ధే=సఫలముకాగానే; అ	ముసఫలమై, యీయాశ్రమముసిద్ధా
యం=ఈయాశ్రమము; సిద్ధాశ్ర	శ్రమంబుపొగడొందంగలదు; నీవు,
మోనామ=సిద్ధాశ్రమ మనిప్రసిద్ధ	అవతరించుటకై, యిచ్చట నుండి
మైనదిగా; భవిష్యతి=కాంగలదు. భ	లేమ్ము. అం, కాశ్యపుడువిష్టదేవు
గవత్=భగవంతుడవయిన విష్ట	నితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

అథ విష్టర్షహితేజా అపిత్వాం సమజాయత
వామనం యావ మాస్థాయ వైరోచని ముపాగమత్. ౧౯

టిక॥ అథ=అటుపిమ్మట; మహా	నబలిచక్రివర్తి; ఉపాగమత్ =
తేజాః=అధికమైనప్రభావముగల;	పొందెను.
విష్టః=విష్టదేవుడు; అపిత్వాం=	అంత, మహా ప్రభావుండగువిష్ట
అపితియిందు; సమజాయత=పుట్టె	దేవుండవయియుండుటకై, వామన
ను. వామనం = పొట్టిదైన; యా	యాపంచనొంది, బలిచక్రవర్తియొ
పం=అకారమును; ఆస్థాయ=పొం	ద్దకుంటోడెను
ది, వైరోచనిం=విరోచనునికొడుకై	అని, తాత్పర్యము.

శ్రీకృష్ణా సథ భిక్షిత్వా ప్రతిగృహ్యత మానదః
అక్రమ్య లోకాన్ లోకాత్తా సర్వభూతహితే రతః. ౨౦
మహేంద్రాయ పునః పాదా స్మయమ్య బలి మోచసా

తై గ్రీలోక్యం స మహాతేజా శ్చ కృ శకృ వశం పునః. ౨౧

అథ=అటుపిమ్మట; మానదః=మానమునిచ్చువాఁడును; లేక, మానమునుఖండించువాఁడును, నిరభిమానుఁడనుట; లోకాత్మా=లోకంబుల కాత్మగానుండు వాఁడును; సర్వభూతహితే, సర్వభూత=సమస్తప్రాణులయొక్క, హితే=మేలునందు; రతః=ఆసక్తుఁడునగువిష్ణుదేవుఁడు; త్రీ=మూఁడైన; క్రమా=అడుగులను; భిక్షిత్వా=యాచించి; ప్రతిగృహ్యచ=పుచ్చకొనియు; లోకా=లోకములను; ఆక్రమ్య=ఆక్రమించి; ఓజసా=తేజస్సుచేత; బలిం=బలిచక్రవర్తిని; సయమ్య=బంధించి; పునః=మఱల; మహేంద్రాయ=దేవేంద్రుని కొఱకు; పాదాత్=ఇచ్చెను. మహాతేజాః=మహాప్రభావముగల; సః=ఆవిష్ణుదేవుఁడు; తైగ్రీలోక్యం=మూడులోకములను;

పునః=మఱల; శక్రవశం=ఇంద్రునియధీనముగా; చక్ర=చేసెను.

అంత, విష్ణుదేవుండు, తానంద అకుసుమానమునిచ్చువాఁడైనను, నిరభిమానుండై, బలిచక్రవర్తినిమూడడుగుల నేలనుయాచించి, పుచ్చకొని, సమస్తలోకంబులకునాత్మభూతుండు గావున, సర్వభూతంబులకునుహితంబుగల్గుటకై, సమస్తలోకంబులనాక్రమించి, రెండడుగులకే ముల్లోకంబులునుసరిపోయినందున, మూడవయడుగుకు బలిచక్రవర్తిని బంధించి, తైగ్రీలోక్యంబునంతయు, మఱల దేవేంద్రునికొసంగెను; ఇట్లు, మహాతేజుండుగావిష్ణుదేవుండు, మఱల, తైగ్రీలోక్యంబునిందాధీనముగాఁజేసెను.

అని, తాత్పర్యము.

తే నైవ పూర్వ మాకాంత ఆశ్రమ శ్చ గ్రీమనాశనః
మయాపి భక్త్యా తన్వైవ వాచనస్యో పఘజ్యతే. ౨౨

టీక॥పూర్వం=మునుపు; శ్రమనాశనః=సంసారశ్రమమునునశించజే

సిద్ధాశ్రమమందుండు మునులం | బరుగైతివచ్చి, యతనింబూజించి
దఱును, ఆవిశ్వామిత్రునింజూచి, భ | రి. అని, తాత్పర్యము.
క్ర్యతిశయమునంజేసి, వేగమునం

యథార్హం ప్రక్రిరే పూజాం విశ్వామిత్రాయ ధీమతే
తధైవ రాజ పుత్రాభ్యా మకుర్వ న్నతిధిక్రియామ్. ౨౭

టీక॥ తే (అధ్యాకృతము) = క్రియాం = అతిభ్యమును; అకు
అమునులు; ధీమతే = బుద్ధిమంతుండ ర్వక్ = చేసిరి.
గు; విశ్వామిత్రాయ = విశ్వామిత్రు ఆమునులు, ధీమంతుండగువిశ్వా
నికొఱకు; యథాహం = యథా మిత్రునకు, యథాయోగ్యముగాఁ
యోగ్యముగ; పూజాం = పూజను; బూజగావించి, యాలాగే, రాజపు
చక్రిరే = చేసిరి. తధైవ = అలాగే; త్రులగురామలక్ష్మణులకు నాతిభ్య
రాజపుత్రాభ్యాం = రాచకొమరు ముచేసిరి. అని, తాత్పర్యము.
లగురామలక్ష్మణులకొఱకు; అతిధి

మహూర్త మథ విశ్రాంతౌ రాజపుత్రా వరిండమా
ప్రాంజలీ మునిశౌక్త్యాల మాచతూ రఘునందనా. ౨౮

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; అరిం | వ్యగల వారలై; ముని శౌరూఢ
దమా = శత్రువులనెఁగఁగదొక్క లం = ముని శ్రేష్ఠుండగువిశ్వామిత్రు
వారును; రాజపుత్రౌ = రాచకొమ నింజూచి; మాచతుః = చేప్పిరి.
రులనగు; రఘునందనౌ = రామల అంత, శత్రువులనెఁగఁగదొక్క
క్ష్మణులు; మహూర్తం = స్వల్పకాల నట్టిరాచకొమరులగురామలక్ష్మణ
ము; విశ్రాంతౌ = అలపుడిర్చుకొన్న లు, కొంచెమలసటదీర్చికొని, చేతు
వారలై; ప్రాంజలీ = మంచిచేమో బుమొగిచ్చి, ముని శ్రేష్ఠుండగువిశ్వా

మితునితో, నిట్లని, చెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

అద్యైవ దీక్షాం ప్రవేశ భద్రం తే మునిపుంగవ

సిద్ధాశ్రమోఽయం సిద్ధస్సాస్త్రి త్వత్వ మస్తు వచ స్తవ. ౨౯

టీక॥ మునిపుంగవ=ముని శ్రేష్ఠుం
డవగు విశ్వామిత్రుఁడా! అద్యైవ=
ఇప్పుడే; దీక్షాం=శ్రతుదీక్షను; ప్రవ
ేశ=పొందుము. తే=నీకు; భద్రం=
మంగళము; అస్తు (అధ్యాహృత
ము)-అగుఁగాక. అయం=ఈ; సి
ద్ధాశ్రమః=సిద్ధాశ్రమము; సిద్ధః=
సార్థకమగు పేరుగల్గుటచే, సిద్ధిగల
ది; సాస్త్రి=అగుఁగాక. తవ=నీయొ
క్క; వచః=మాట; సత్యం=తప్పని

ది; అస్తు=అగుఁగాక.

ముని శ్రేష్ఠుండ వగు విశ్వామి
త్రుఁడా! ఇప్పుడీ దీక్షవహింపుము; నీ
కుమంగళమగుఁగాక; నీయాగముని
ర్థించుటంజేసి, ఈసిద్ధాశ్రమముసా
ర్థకమగు పేరుగలవియై సిద్ధిపొందు
గాక; నీమాటసత్యమగుఁగాక. అని,
రామలక్ష్మణులు చెప్పిరి.

అని, తాత్పర్యము.

ఏవ మక్తో మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహాక ఋషిః

ప్రవివేశ తదా దీక్షాం నియతో నియతేంద్రియః. ౩౦

టీక॥ మహాతేజాః=అధికమైన
ప్రభావముగలవాఁడును; నియతేం
ద్రియః, నియత=నిగ్రహింపఁబడి
న, ఇంద్రియః=ఇంద్రియములుగ
లవాఁడును; మహాక=పూజ్యుడై
న; ఋషిః=ఋషియునగు; విశ్వామి
త్రః=విశ్వామిత్రుఁడు; ఏవం=ఈ

ప్రకారము; ఉక్తః = చెప్పఁబడిన
వాడై; తదా=అప్పుడు; నియతః=
నియమముగలవాడై; దీక్షాం=దీక్ష
ను; ప్రవివేశ=వహించెను.

ఇట్లు రామలక్ష్మణులు చెప్పఁగా
నే, అప్పుడు, మహాప్రభావుండును
ఇంద్రియనిగ్రహముగలవాఁడునగు

జ్ఞ

విశ్వామిత్ర మహర్షిః, నియతుండై, దీక్షవహించెను. అని తాత్పర్యము.

కుమారా వపి తాం రాత్రి ముషిత్వా సుసమాహితా

(“కుమారావపి” అని మహేశ్వరతీర్థః పాఠము.)

ప్రభాతకాలే చోక్తాయ పూర్వాం సంధ్యా ముపాస్యచ. ౩౧
స్పృష్టోదకౌ శుచీ జప్యం సమాప్య నియమేనచ
హుతాగ్నిహోత్ర మాసీనం విశ్వామిత్ర మవందతామ్. ౩౨

టీక॥ కుమారావపి = పిన్నవాం
డైనయారామలక్ష్మణులును (ఇది,
గోవిందరాజీయపాఠము). కుమ
రావపి (స్థితౌ) = స్కందవిశాఖులవ
లెనున్నట్టిరామలక్ష్మణులు (ఇది మ
హేశ్వర తీర్థ పాఠమున కర్థము);
తాం = ఆ; రాత్రిం = (అత్యంతసం
యోగమందుద్వితీయ) రాత్రియంత
యు; ఉషిత్వా = ఉండి; సుసమాహి

తౌ = చక్కగా ఎచ్చరిక గలవార
లై; ప్రభాతకాలే = ప్రాతఃకా
లమందు; ఉత్థాయచ = లేచియు;
స్పృష్టోదకౌ, స్పృష్ట = తాండ్రుచే
స, ఉదకౌ = జలముగలవారలై,
స్నానముచేసినవారలై యునుట; శు
చీ = పరిశుద్ధులై; పూర్వాం = ముంద
టిదైన, లేక, తూర్పునందలి; సం
ధ్యాం = ప్రాతస్సంధ్యయ; ఉపాస్య

చ = ఉపాసించియు; నియమేన = ని
యతచేత; జప్యం = గాయత్రీజప
మును; సమాప్యచ = ముగించియు;
హుతాగ్నిహోత్రం = చేల్వబడి
నదేవతాసనహుతముగలవాఁడు
ను; ఆసీనం = కూర్చుండియున్నవాఁ
డనగు; విశ్వామిత్రం = విశ్వామి
త్రుఁడు; అవందతాం = నమస్కరించి
తి.

రామలక్ష్మణులును, ఆరాత్రి
యంతయుం బరుండి, సమాహి
తులై, ప్రాతః కాలంబున మేల్కొ
ని, స్నానముచేసి, ప్రాతస్సంధ్యా
వందనముగావించి, నియమంబున
గాయత్రీని జపించి, కృతాగ్ని
కర్మఁడై కూర్చుండియున్న విశ్వా
మిత్రుని నమస్కరించిరి.

అని, తాత్పర్యము.

జ్ఞ

జ్ఞ

ఇత్యాషేఁ, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికాండ్యే,
బాలకాండే, ఏకోన త్రింశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండైకోన త్రింశస్సర్గటిక,
ముగిసినది.

అమి

త్రింశస్సర్గప్రారంభః.

అథ తా దేశకాలజ్ఞౌ రాజపుత్రా వరిందమా
దేశే కాలే చ వాక్యజ్ఞౌ వబ్రూతాం కాశికం వచః. ౧

టీక అథ-అటుతర్వాత; దేశ	నిగూర్చి; వచః=మాటను; అబ్రూ
కాలజ్ఞౌ= దేశకాలంబులనెఱింగిన	తాం=చెప్పిరి.
వారును; వాక్యజ్ఞౌ= వాక్యంబులఁ	అంత, దేశకాలంబులెఱింగిమా
దెలిసినవారును; అరిందమా=శత్రు	టలాడందెలిసినవారును, శత్రువుల
వుల నడంగఁదొక్కు వారునగు;	నడంగఁదొక్కు- జాలినవారునగు
తా-అ; రాజపుత్ర- రాజకొమ	నారామలక్ష్మణులు, ఉచితమగుదే
లగురామలక్ష్మణులు; దేశే=తగి	శంబున, సరియైనసమయముసూచి,
న, దేశమందును; కాలేచ=తగిన, కా	విశ్వామిత్రుఁడతో, నిట్లని, చెప్పిరి.
లమందును; కాశికం=విశ్వామిత్రు	అని, తాత్పర్యము.

భగవత్ శ్రోతు మిచ్ఛావో యస్మిన్ కాలే నిశాచరా
సంరక్షణీయా తా బ్రహ్మ స్నాతవ ర్తేత తత్త్వణమ్. ౨

టీక॥ భగవత్ = మాహాస్వ్యము
 గల; బ్రహ్మత్ = బ్రహ్మణః వ
 గువిశ్వామిత్రుఁడా; యస్మిన్ = ఏ;
 కాలే = కాలమందు; తే = ఆ; నిశాచ
 రా = మారీచసుబావుల నెదురాక్ష
 సులు; సరక్షణీయా = రక్షింపఁదగి
 నవారలో, వారలవలనిబాధలేకుం
 దునట్లుయాగము రక్షింపఁదగినదను
 ట, లేక, (విపరీతలక్షణచేసిప్పునుము
 ద్దుపెట్టుకొన్న జల్లిగానుండును,
 అన్నట్లు) చంపఁదగినవారలో; తం

(అధ్యాహృతము) - ఆకాలమును;
 శ్రోతుం = వినుటకు; ఇచ్ఛావః = కో
 రుచున్నాము. తత్ = ఆ; త్సణం =
 సమయము; నాతివతేత = దాటి
 పోకుండుగాక.

భగవంతుండవైనవిశ్వామిత్రుఁ
 డా! ఎప్పుడారాక్షసులం జంపవచ్చు
 నో, అసమయంబు, వినఁగోరెద
 ము; అదిమాకుఁజలియక దాటి
 పోవుటకుమునుపే, చెప్పుము. అని,
 రామలక్ష్మణులుచెప్పిరి.
 అని, తాత్పర్యము.

ఏవం బ్రవాణౌ కాకుత్స్థౌ త్వరమాణౌ యుయుత్సయా
 సర్వే తే మనయః ప్రితాః ప్రశశంసు స్వపాత్తజౌ. 3

టీక॥ తే = ఆ; మనయః = మను
 లు; సర్వే = అందఱును; ప్రితాః = సం
 తసించివారలై; ఏవం = ఈప్ర
 కారము; బ్రవాణౌ = చెప్పఁచున్న
 వారును; యుయుత్సయా = యుద్ధ
 ముసేయనిచ్చచేత; త్వరమాణౌ =
 వేగిరపడుచున్నవారునగు; స్వపా
 త్తజౌ = రాచకొమరులైన; కాకు

త్స్థౌ = రామలక్ష్మణులనుగూచి;
 ప్రశశంసుః = చెప్పిరి.

ఈప్రకారముచెప్పి యుద్ధము
 సేయనిచ్చచేత వేగిరపడుచున్నట్టి
 రామలక్ష్మణులంబూచి, యామును
 లందఱునుసంతసించి యిట్లు, చె
 ప్పిరి.

అని, తాత్పర్యము.

అద్య ప్రభృతి పదాత్రం రక్షతం రాఘవాయువాన్
 దీక్షం గతో హ్యేష మునిః మానిత్వంచ గమిష్యతి. ౪

టీక॥ రాఘవా = రామలక్ష్మణు
లారా! యువాం = మీరలు; అద్యప్ర
భృతి = ఇప్పుడు మొదలు; పదా
త్రం = (అత్యంతసంయోగమందు
ద్వితీయ) అటు రాత్రులు; రక్షతం =
రక్షింపుడు; ఏషః = ఈ; మునిః = వి
శ్వామిత్ర మహాముని; దీక్షాం = దీక్ష
ను; గతోహి = పొందినాడుగదా!
మానిత్వంచ = మానముగలవాడ

గుటను; గమిష్యతి = పొందఁగల
డు.
రామలక్ష్మణులారా! మీరలిప్పు
డు మొదలుకొని, అటు రాత్రులర
క్షింపవలయును; ఈ విశ్వామిత్ర మ
హాముని దీక్ష వహించి మానమునొం
ది యున్నాడుకావున, సితండు మా
టలాడఁడు; అని, మునులు చెప్పిరి.
అని, తాత్పర్యము.

తాతు తద్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రౌ యశస్వినౌ
అనిద్రౌ పడహూరాత్రం తపోవన మరక్షతామ్. ౫

టీక॥ యశస్వినౌ = ప్రశస్తమగు
కీర్తిగల; తౌ = ఆ; రాజపుత్రౌ =
రాచకొమరులైన రామలక్ష్మణులు
ను; తత్ = ఆ; వచనం = మాటను; శ్రు
త్వా = విని; పడహూరాత్రం = ఆ
ముపవలును రాత్రులును; అనిద్రౌ =
తూగులేనివారలై; తపోవనం = ఆ

శ్రమమును; అరక్షతాం = రక్షించిరి;
అమునులు చెప్పినమాటను విని, కీ
ర్తినంపన్నులగు రామలక్ష్మణులు,
అటహూరాత్రములు, నిద్రలేక, త
పోవనమును, రక్షింపుచుండిరి.
అని, తాత్పర్యము.

ఉపాసాంచక్రతు వీరౌ యత్రై పరమధన్వినౌ
రరక్షతు మునివరం విశ్వామిత్ర మరిందమా. ౬

టీక॥ వీరౌ = పరాక్రమశాలుల
గురామలక్ష్మణులు; పరమధన్వినౌ,

పరమ = శ్రేష్ఠమైన, ధన్వినౌ = విల్లుగ
లవారలై; యత్రై = సన్నద్ధులై; ఉ

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౦

పాసాంవక్రతుః=ఉండిరి. అరింద
మా=శత్రువులనడంగఁ ద్రొక్కున
ట్టిరామలక్ష్మణులు; మునివరం=ము
నిశ్రేష్ఠుఁడైనవిశ్వామిత్రం=విశ్వా
మిత్రుని; రరక్షతుః=రక్షించిరి.

పరాక్రమశాలులగురామలక్ష్మ

ణులు, దృఢబగువిల్లుధరియించి, స
న్నద్ధులై యుండిరి; ఇట్లు, శత్రువుల
నడంగఁద్రొక్కుంజాలినరామలక్ష్మ
ణులుమునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రు
ని రక్షించిరి. అని, తాత్పర్యము.

అథ కాలే గతే తస్మిన్ షష్ఠీహని సమాగతే
సామిత్రి ముఖీ ద్రామో యన్తో భవ సమాహితః. ౭

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; కా
లే=అయిదుదినములు; గతే = గడ
వఁగా; తస్మిన్=ఆ; షష్ఠీ=ఆఱవది
యైన; అహని = దినము; సమాగ
తే=రాంఘానే; రామః = రాముఁ
డు; సామిత్రిం=లక్ష్మణునిగూర్చి; స
మాహితః=ఎచ్చరికగలవాఁడనై;
యన్తః=సన్నద్ధుఁడనై; భవ=ఉం

డుము; ఇని(అధ్యాహ్నము)-అ
ని; అబ్రవీత్=చెప్పెను.
అంత, నైదుదినములును గడచి,
నాఱవదినము రాంఘానే, రాముఁ
డు, లక్ష్మణుంజూచి, “నివెచ్చరికగ
ల్గి-సన్నద్ధుఁడనై యుండుము” అని,
చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

రామస్యై వం బ్రువాణస్య త్వరితస్య యుయుత్సయా
ప్రజ్ఞాన తతో వేది స్సోపాధ్యాయ పురోహితా. ౮

టీక॥ యుయుత్సయా=యుద్ధ
ముసేయనిచ్చచేత; త్వరితస్య=వేగి
రపాటుగల్గిన; రామస్య=రాముఁ
డు; పవం=ఇట్లు; బ్రువాణస్య=చె

ప్పచుండఁగా; తతో=అంతట; సో
పాధ్యాయపురోహితా=ఋషి
జులతోనుబురోహితులతోనుం గూ
డిన; వేది=యాగవేదిక; ప్రజ్ఞాన్య

ల=మందెను.

యృద్ధము సేయుటయందలి యా
శచేత, రాముండిట్లు చెప్పుచుండఁ

గానే, ఋత్విజులతోనుబురోహితు
లతోనుం గూడియున్నయాయాగవే
దిక, జ్వలించినది. అని, తాత్పర్యము.

సదర్శచమసస్రకాగ్- ససమితుగ్-సుమోచ్చయా
విశ్వామిత్రేణ సహితా వేది ర్జజ్వాల సర్త్విణా. ౯

టీక॥ సదర్శచమసస్రకాగ్=దర్శ
లతోనుపానపాత్రలతో హోమపా
త్రలతోనుం గూడినదియును; ససమి
తుగ్-సుమోచ్చయా= సమిధలతో
నువున్న సమూహములతోనుం గూ
డినదియును; సర్త్విణా=ఋత్విజుల
తోఁగూడినదియును; విశ్వామిత్రే
ణ=విశ్వామిత్రునితో; సహితా =
కూడినదియునగు; వేదిః=యాగవే
ది; జజ్వాల=జ్వలించెను.

దగ్ధులును బానపాత్రలును

హోమ పాత్రలును సమిధలునుల
లంకారార్థంబుగా నునచినవున్నం
బులునుంగల్గి, ఋత్విజులతోనువిశ్వా
మిత్రునితోనుం గూడియున్న, యా
గవేది, జ్వలించినది.

అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—ఇట్లు, యాగ
వేది జ్వలించుటయు తృతములలోఁ
జేరినదిగావున, రాక్షసాగమనము
నుసూచించినది. అని, యభిప్రాయ
ము.

మంత్రవచ్చ యథాన్యాయం యజ్ఞోసా సంప్రవర్తతే
ఆకాశే చ మహాశ్ శబ్దః ప్రాదురాసీద్ధ్యయానకః. ౧౦

టీక॥ అసా=ఈ; యజ్ఞః=యా
గము; మంత్రవచ్చ=మంత్రము గల
దిగాను; యథాన్యాయం=యథా
శాస్త్రముగాను; సంప్రవర్తతే=
(ధూతార్థమందులట్) జరుగుచుం

డినది. ఆకాశే=ఆకాశమందు; భ
యానకః = భయముగల్గించునట్టి;
మహాశ్=గొప్పదైన; శబ్దశ్చ=ధ్వని
యును; ప్రాదురాసీత్=పుట్టినది.
యాగంబంతయు, మంత్రవత్తుగ

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము

౧౩౦

యథా కాశ్రమముగా జరుగుచుండు మహాభయముకొంటిగల్గినది.
డంగ, మింట, భయంకరంబైనట్టి అని, తాత్పర్యము.

అవార్య గగనం మేఘా యథా ప్రాప్యపి నిగతః
తథామాయాం వికుర్వాణౌ రాక్షసా అభ్యధావతామ్. ౧౧

టీక॥ ప్రాప్యపి = వహికాల	జరుగ ద్రివచ్చి.
మంను; నిగతః = బయలు వెడలిక;	ఎట్లు, వహికాలమందు మే
మేఘః = మబ్బు; యథా = ఎట్లు; త	ఘంటాకాశంబు నావరించి వచ్చు
థా = అట్లు; రాక్షసా = మారీచసు	నో; అట్లు, మారీచసుబాహువులు,
బాహువులను రాక్షసులు; గగనం =	ఆకాశమంతయుఁ గ్రమ్మి మాయసే
ఆకాశమును; అవార్య = ఆవరించి;	యుడుచుకొని ద్రివచ్చి.
మాయాం = మాయను; వికుర్వా	అని, తాత్పర్యము.
ణౌ = చేయుడు; అభ్యధావతాం =	

మారీచశ్చ సుబాహుశ్చ తయో రనుచరాశ్చ మే
అగమ్య భీమసంకాశౌ రుధిరాఘ మవాస్యజగ్. ౧౨

టీక॥ మారీచశ్చ=మారీచుడు
ను; సుబాహుశ్చ=సుబాహుడు
ను; తయోః=ఆమారీచసుబాహువు
లయొక్క; అనుచరాః=తోటవార
లు; యే=ఎవరో; తే(అధ్యాహృత
ము)చ=వారును; భీమసంకాశాః=
భయంకరులైనవారలై; ఆగవ్య=

వచ్చి; రుధిరాఘం=నెత్తురుప్రవా
హమును; ఆవాస్పజ్ఞ=వర్షించిరి.
మారీచుండునుసుబాహుండును
వారియనుచరులగు రాక్షసులునుభ
యంకరులైనవచ్చి నెత్తురు వెల్లువగా
వషించిరి. అని, తాత్పర్యము.

సా తేన రుధిరాఘేన వేది గజ్జ్వాల మంతితా
సహసా౭ భిద్రతో రామ స్తా నపశ్య త్తతో వివి. ౧౩

టీక॥ సా=ఆ; వేదిః=యాగవే
ది; తేన=ఆరుధిరాఘేన=నెత్తురు
ప్రవాహముచేత; మంతితా=అలం
కరింపబడినదై; జజ్వాల=మండిన
ది. తతః=అంతట; రామః=రాముఁ
డు; సహసా=శత్రువుగా; అభిదు
తః=ఎదురుగాఁబరుగె త్తినవాడై;

దివి=ఆకాశమందు; తా=ఆరా
క్షసులను; అపశ్యత్=చూచెను.
ఆ యాగవేది, నెత్తుటివెల్లువం
దోగిమందుచుండినది; అంత, రా
ముండువేగంబున నభిముఖంబుగాఁ
బరువెత్తి, యాకాశమందు రాక్ష
సులంజూచెను. అని, తాత్పర్యము.

తా వాపతంతౌ సహసా దృష్ట్వా రాజీవలోచనః
లక్ష్మణం త్వభిసంప్రేక్ష్య రామో వచన మబ్రవీత్. ౧౪

టీక॥ రాజీవలోచనః= కమల
ములవంటికండ్లుగల; రామః=రా
ముఁడు; సహసా=శత్రువుగా; అప
తంతౌ=వచ్చుచున్నట్టి; తౌ=ఆమా

రీచసుబాహువులను; దృష్ట్వా=చూ
చి; లక్ష్మణంతు= లక్ష్మణునిమాత్ర
ము; అభిసంప్రేక్ష్య = ఎదురుగాఁ
జూచి; వచనం = మాటను; అల

౫౧౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౦

౫౧౦

వీర = పరికెను.

వేగంబునవచ్చుచున్నయిమారీచ
సుబాహువులంగని, కమలములవం
టికండ్లుగలరాముండు, లక్ష్మణుని
మాత్రముచూచి, యిట్లుని, చెప్పెను.

విశేషార్థము. — రాముండు, తా
ను "రాక్షసులంజంపెదఁజూడు"ను

నిచెప్పబోవుటచే, "దీనిబూజ్యుల
గుఱుఘలతోనుంజెప్పినట్టైననాత్మ
స్తుతిగాఁబఱిగమించును; తమ్ముఁడగు
లక్ష్మణునితోఁజెప్పిన, నట్లుకా"దను
వధిప్రాయంబున, లక్ష్మణునితోమా
త్రముచెప్పెను.

పశ్య లక్ష్మణ దుర్వృత్తాః రాక్షసాః పితృతాతనాః

మానవాస్త్రుసమాధూతా ననిలేన యథా ఘనాః. ౧౫

టీక|| లక్ష్మణ = లక్ష్మణుఁడా! దు
ర్వృత్తాః = దురాచారముగలవా
రును; పితృతాతనాః = మాంసమే
యాహారముగాఁగలవారునగు; రా
క్షసాః = రక్కసులను; అనిలేన =
వాయువుచేత; ఘనాః యథా =
మేఘములనువలె; మానవాస్త్రుస
మాధూతాః, మానవాస్త్రు = మా
నవంబుననాస్త్రముచేత, సమాధూ

తాః = ఎరురంగొట్టుబడినవారిని
గా; పశ్య = చూచుము.

లక్ష్మణుఁడా! దురాచారులును
మాంసాహారులునగు నీరాక్షసుల
ను, వాయువు చేమేఘంబులువోలె,
మానవాస్త్రుంబుచే, పాఁజుదోలె
బడిన వారినిగాఁజేసెదను; చూచు
ము. అని, తాత్పర్యము.

మానవం పరమోదారమస్త్రం పరమభాస్వరమ్

చిత్తేప పరమక్రుద్ధో మారీచోరసి రాఘవః. ౧౬

టీక|| రాఘవః = రాముండు; ప
రమక్రుద్ధః = మిక్కిలి కోపించినవాఁ

డై; పరమోదారం = మిక్కిలియతి
శయించి నదియు; పరమ భాస్వ

౫౧౦

రం=మిక్కిలిప్రకాశించుచున్నట్టిది
యునగు; మానవం=మానవంబునె
దు; అస్త్రం = అస్త్రమును; మారీ
చోరసి= మారీచునితోమ్మునందు;
చిత్తేప=వేసెను.

రాముండు, మిక్కిలియుగోపిం
చి, శ్రేష్ఠంబును బరమభాస్వరంబున
గుమానవాస్త్రంబును, మారీచుని
తోమ్మంట, నెసెను.
అని, తాత్పర్యము.

స లేన పరమాస్త్రేణ మానవేన సమాహితః

సంపూణం యోజనశతం షీర్షస్సాగరసంస్థవే. ౧౭

టీక॥ సః=ఆమారీచుడు; సమా
హితః=ఎచ్చరికగలవాడైనను; ప
రమాస్త్రేణ=శ్రేష్ఠ మైనయస్త్రంబ
గు; లేన=ఆ; మానవేన=మానవా
స్త్రముచేత; సాగరసంస్థవే=సము
ద్రపుగట్టనందు; సంపూణం =
నిండిన; యోజనశతం= (అశ్యంత
సంయోగమందు ద్వితీయ) నూలు
యోజనములు; షీర్షః=తోయంబు
డెను.

ఆమారీచుండెచ్చరిక గల్గియున్న
ను, శ్రేష్ఠంబగునమ్మనవాస్త్రము,
సముద్రతీరమునవ్వల నీటిలోనూలు
యోజనంబులదూరంబున నతనింబ
డచోసెను. అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—“సలేన”అ
నుచోట“స”అనునది గాయత్రి రెం
డవ యక్షరము; వెయ్యిస్లోకములై
రెండవవెయ్యి యారంభింపబడిన
ది.

విచేతనం విఘ్నార్జంతం శీలేఘబలతాడితమ్

నిరస్తం దృశ్య మారీచం రామో లక్ష్మణ మబ్రవీత్. ౧౮

టీక॥ రామః=రాముండు; శీలే
ఘబలతాడితం, శీలేఘబల=మాన
వాస్త్రముయొక్క-బలముచేత, తా

డితం= కొట్టబడినవాడును; నిర
స్తం=తోయంబడినవాడును; వి
చేతనం = సంజ్ఞలేప్రియున్నవాడు

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౦

దును;విఘ్నాణం తం=తిరుగుదుప
దుచున్నవాఁడునగు; మారీచం -
మారీచుని; దృశ్య=చూచి; లక్ష్మ
ణం = లక్ష్మణునిగూచి; అబ్ర
వీత్ = చెప్పెను.

మారవా స్త్రుబలంబునంగొట్టుట
కి, నము ద్ర జలంబులంబి, తెలివిత
ప్పి, తిరుగుచువచున్న, మారీచునిం
జూచి, రాముడు లక్ష్మణునితో, ని
ట్టని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

పశ్య లక్ష్మణ శీతేషుం మానవం ధర్మసంహితమ్
మోహయిత్వా నయత్యేవం నచ ప్రాజ్ఞై వ్యాయుజ్యత.

టీక॥ లక్ష్మణం=లక్ష్మణుడా ! బడలేదు.

ధర్మసంహితం - ధర్మముతోఁ
గూడినదియు; శీతేషుం=చల్లనిబాగా
మైనదియునగు, (చల్లగాఁగోయుట
యన్నట్లు) శీట్లమైన బాణమగుట;
మానవం=మానవాస్త్రమును; ప
శ్య=చూచుము; ఏనం=ఈమారీచ
ని; మోహయిత్వా=మోహింపఁజే
సి; నయతి - తీసికొనిపోవుచున్నది.
మారీచః(అధ్యాహృతము)=మారీ
చుడు; ప్రాజ్ఞైః=ప్రాణములచేత
మాత్రము; నవ్యాయుజ్యత=విడువఁ

లక్ష్మణుడా! ధర్మసహితముగు
నీమానవాస్త్రంబుచూచుము; ఈ
మారీచుని, తెలివితప్పించికొనిపోవు
చున్నది; మారీచునకుఁ బ్రాణహాని
మాత్రముకల్గలేదు.

అని, తాత్పర్యము.

ఈశ్లోకమునకు మహేశ్వరశిష్యు
లుమాత్రముదహించి వ్యాఖ్యాన
ముచేసిరి; ఈశ్లోకములేనట్లే గోవిం
దరాజు లభిప్రాయము పడినట్లున్న
వి.కావునదీసికొనుంఖ్యవేయలేదు.

ఇమానపి వధిష్యామి నిఘ్నాణౌ దుష్టచారిణః

రాక్షసాః పాపకర్తృస్థాః యజ్ఞఘ్నాః రుధిరాశనాః. ౧౦౧

టీక॥ నిఘ్నాణౌ=దయలేనివా
రును; దుష్టచారిణః=దుష్టముగానం

చరించువారును; పాపకర్తృస్థాః,
పాపకర్మా = పాపముగల్గించి

కార్యములయందు; స్థాన్ = ఉం
డువారును; యుజ్జ్ఞాఘ్నాన్ = యాగ
ములం జెఱపువారును; రుధిరాశ
నాన్ = రక్తమేళహరముగాఁగల
వారునగు; ఇమాన్ = ఈ; రాక్షసా
నపి = రాక్షసులనుంగూడ; వధిష్యా
మి = వంపఁబోవుచున్నాను.

ఎంతమాత్రముదయలేక, దురా
చారులై, పాపకర్తృంబులు సేయు
చు, యాగంబులఁజెఱపుచు, రక్తంబె
యాహరముగాఁగల్గియున్న, యీ
రాక్షసులనుం జంపెదను. అని, రా
ముఁడులత్పూర్ణునితోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

సంఖ్యసృష్టిత్రయం తతో రామో దివ్య మాగ్నేయ మద్భుతమ్
సుబాహూరసి చిక్షేప సవిధః ప్రాపత ద్భువి. ౨౦

టీక॥ తతః = అంతట; రామః =
రాముఁడు; దివ్యం = శ్రేష్ఠమయిన;
ఆగ్నేయం = అగ్నిదేవతాకమయి
న; అస్త్రం = అస్త్రమును; సంఖ్య
హ్య = ఎత్తి; అద్భుతం = ఆశ్చర్యము
గల్గునట్లు; సుబాహూరసి = సుబా
హువుఁ యొక్కఁజొమ్ము నందు; చిక్షే
ప = వేసెను. సః = ఆసుబాహుఁడు;

విధః = కొట్టఁబడినవాఁడై; భువి = నే
లయందు; ప్రాపత తే = పడెను.
అంత, రాముఁడు, దివ్యంబగు
నాగ్నేయాస్త్రంబెత్తి, సుబాహూ
నిజొమ్మువై, జూపఱకాశ్చర్యము
గల్గునట్లు, వేసెను; ఆదెబ్బకుసుబా
హుండు నేలంబడిచఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

శేషాన్ వాయువ్య మాదాయ నిజఘాన మహాయశాః

రాఘవః పరమోదారో మునీనాం ముద మావహాన్. ౨౧

టీక॥ మహాయశాః = అధికంబ
గుక్తిగల వాఁడును; పరమోదా
రః = మిక్కిలిఁబులిశయించినవాఁడు

నగు; రాఘవః = రాముఁడు; మునీ
నాం = ఋషులకు; ముదం = సంతో
షమును; ఆవహాన్ = కల్గించుచు; వా

౧౧౪ ప్రతిపదాంతర్వీకాతాత్పర్యనహితము:

స ౩౦

యవ్యం=వాయవ్యాశ్రమమును; ఆరుండునగురాముండు, మునులకంద
దాయ=ఎత్తి; శేషా=మిగిలినరామునంతోపంబుసేయుచు, శేషించి
క్షులను; నిజఘాన=కొట్టెను. నరాక్షసుల, వాయవ్యాస్త్రంబునం
మహాయశుండు బరమోదా గొట్టెను. అని, తాత్పర్యము.

సహత్వా రాక్షసా సర్వా యజ్ఞఘ్నా రఘునందనః
ఋషిభిః పూజితస్తత్ర యథేంద్రో విజయే పురా. ౨౨

టీక॥ తత్ర=ఆయాశ్రమమందు; ఇంద్రుడువలె; ఋషిభిః=ఋషుల
సః=ఆ; రఘునందనః=రాముడు; చేత; పూజితః=పూజింపబడెను.
యజ్ఞఘ్నా= యాగంబులందెఱ ఇట్లు, యాగంబులకువిఘ్నము
పునట్టి; రాక్షసా=రక్కసులను; గావించునట్టి రాక్షసులనందఱుంజం
సర్వా=అందఱను; హత్వా=చం పినరాముని, ఋషులు, పూర్వమను
పి; పురా=మునుపు; విజయే=అసురులజయించినపుడు జేచెంద్రునింబో
జయంబునందు ; ఇంద్రోయథా=లె, బూజించి. అని, తాత్పర్యము.

అథ యజ్ఞే సమాప్తే తు విశ్వమిత్రో మహామనిః

నరీతకా దిశో దృష్ట్వా కాకుత్స్థ మిద మబ్రవీత్. ౨౩

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; యజ్ఞే=చం=దీక్ష; అబ్రవీత్=చెప్పెను.
యాగము; సమాప్తే=ముగియఁ అంగ, యాగముసమాప్తయిం
గానే; మహామనిః=పూజ్యుడైన దంగానే, విశ్వమిత్ర మహామని,
మునియగు; విశ్వమిత్రః=విశ్వమి యెంతమాత్రము నుపద్రవము లేక
త్రుండు; నరీతకాః=ఉపద్రవములేన శాంతంబులై యుండు దిక్కులం
ట్టి; దిశః=దిక్కులను; దృష్ట్వా=చూ బాచి, రామునితో, నిట్లు, చెప్పెను.
చి; కాకుత్స్థం= రామునిగూర్చి; ఇ అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము • బాలకాండము. ౫౧౫

స ౩౦

౧ కృతార్థో న్ని మహాబాహూ కృతం గురువచ స్త్వయా
సిద్ధాశ్రమ మిదం సత్యం కృతం రామ మహా యశః. ౨౪

టీక॥ మహాబాహూ = గొప్పచేతులుగలవాడవును; మహాయశః = గొప్పకీర్తిగలవాడవునగు; రామ = రాముడా! త్వయా = నీచేత; అహం (అధ్యాహతము) = నేను; కృతార్థః = నెఱవేఱినపనిగలవాడను; అస్మి = అయితిని. త్వయా (అధ్యాహతము, ఇట్లైయుత్తరస్థలమునందును) = నీచేత; గురువచః = తండ్రియొక్కమాట; కృతం = చేయబడినది. త్వయా = నీచేత; ఇదం = ఈ; సిద్ధాశ్రమం = సిద్ధాశ్రమము; సత్యం = నిజమైనపేరుగలదిగా; కృతం = చేయబడినది. మహాబాహుడవుగొప్పకీర్తిగలవాడవునగురాముడా! నీచేత, నేనుగృతార్థుడనై నిజనిత్యతండ్రునువుగావించితివి; ఈసిద్ధాశ్రమము, నీచేత, సాధకమగు పేరుగలదిగా, జేయబడినది. అని, విశ్వామిత్రుడుచెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాక్షే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, త్రింశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర)

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ త్రింశస్సర్గటీక,

ముగిసినది.

౧౧౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౧

అ

ఏ క త్రింశ సర్గ ప్రారంభః.

అథ తాం రజనీం తత్ర కృతార్థా రామలక్ష్మణౌ
ఉపతుర్ద్వితో వీరా ప్రహృష్టే నాతరాత్మనా. ౧

<p>టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; వీ రౌ = పరాక్రమశాలులును; కృతా ర్థౌ = నెఱవేఱిన పనిగలవారును; ము ద్వితౌ = సంతసించినవారునగు; రా మలక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణులు; ప్ర హృష్టే = సంతసించిన; అంతరా త్మనా = మనస్సుతో; తాం = ఆ; రజ</p>	<p>నీం = రాత్రియంతయు; తత్ర = ఆ యాత్రమందు; ఉపతుః = ఉండిరి. అంతః, బరాక్రమశాలులగురా మలక్ష్మణులు, కృతార్థులై, సంతో షంబుని, నారాత్రియంతయు నా యాత్రమంబుననుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ప్రథాతాయాం తు శర్వ్యాం కృతపార్వ్యాప్తికక్రీయా
విశ్వామిత్ర మృషీం శర్వ్యాక్ సహితా విజన్మతుః. ౨

<p>టీక॥ తా (అర్థాహారణ) = ఆరామలక్ష్మణులు; శర్వ్యాం = రాత్రి; ప్రథాతాయాం = అర్థవా జంగానే; కృతపార్వ్యాప్తికక్రీయా, కృత = చేయుటన, పార్వ్యాప్తిక = ప్రాతఃకాలమందు చేయవలసిన, క్రీ యా = కార్యముగలవారై; సహి తౌ = సమమున చేరినవారై; విశ్వా మిత్రం = విశ్వామిత్రునిగూర్చియు;</p>	<p>శర్వ్యాక్ = అర్థమలైన; మృషీంశ్చ = ముఠలమందున్న; అవిజన్మతుః = జన్మిరి. తల్లివాఁడు గానీ, రామలక్ష్మ ణుల క్షణమందే, ప్రాతఃకాలకృ త్యమందున్న కొని, విశ్వామిత్రు నిమొదలగు ముఠలయొద్దకు వెల్లి రి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

అభివాద్య మునిశ్రేష్ఠం జ్వలంత మివ పావకమ్
ఊచతు ర్మధురోదారం వాక్యం మధురభాషితౌ. ౩

టీక॥ మధురభాషితౌ = మనోక్యం = మాటను; ఊచతుః = చెప్పిరి. హరముగా మాటలాడునట్టి రామల మనోహరముగా మాటలాడం త్తులు; జ్వలంతం = మండుచున్న; కలయట్టి రామలత్తులు, అగ్ని పావకమివ (స్థితం) = నిప్పువలెనున్న హేమాత్రునివలె వెలుంగుచున్నవిశ్వా ట్టి; మునిశ్రేష్ఠం = మునులలో మేటి మిత్రునినమస్కరించి, మధురంబును యగువిశ్వామిత్రుని; అభివాద్య = న గంభీరంబునగ నొకమాటచెప్పిరి. మస్కరించి; మధురోదారం = మ అని, తాత్పర్యము. నోహరమును గంభీరమునగు; వా

ఇమా స్త మునిశాస్త్రాల కింకరౌ సముపస్థితౌ
అజ్ఞాపయ యథేష్టం వై శాసనం కరవావ కిమ్. ౪

టీక॥ మునిశాస్త్రాల = మునిశ్రేష్ఠాండవగు విశ్వామిత్రుడా! కింక ననం = అజ్ఞును; కరవావ = చేయు రా = పరిచారకులమైన; ఇమా = యము? ఈ; అవాం (అధ్యాహృతము) = మే మునిశ్రేష్ఠుండవైన విశ్వామి తుడా! ఇదిగో కింకరులమువచ్చి ము; సముపస్థితౌ = వచ్చినవారల యున్నాము; మేమేమిసేయ వల ము; స్త = అగుచున్నాము. యథే యు, యథేష్టంబుగా నాజ్ఞాపింపు ట్టం = ఇష్టముండునట్లు, ("వై" అను ము. అని, రామలత్తులు చెప్పిరి, నవిపాదపూరణార్థము.) అజ్ఞా అని, తాత్పర్యము. పయ = అజ్ఞాపించుము. కిం = ఏ; శా

ఏవ ముక్తాస్త త స్తాభ్యాం సర్వఏవ మహర్షయః

విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య రామం వచన ముక్తువక్. ౫

<p>టీక॥ మహావక్యం = పూజ్యం లైసముఖులు; సర్వవచ = అందఱు నే; తాద్యాం = ఆ రామలక్ష్మణుల చేత; ఏవం = ఇట్లు; ఉక్తాః = చెప్పఁ బడినవారలై; తతః = అటుపిమ్మట; ని విశ్వామిత్రం = విశ్వామిత్రుని; పుర స్కృత్య = మున్నడికొని; రామం =</p>	<p>రామునిఁగూర్చి; వచనం = మాటను; అబ్రువత్ = చెప్పిరి. ఆ రామలక్ష్మణులిట్లు చెప్పఁగా నే, మహర్షులందఱును, విశ్వామిత్రు నిమున్నడుకొని, రామునితో, నిట్లుని చెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

మైథిలస్య సరశేష్ఠ జనకస్య భవిష్యతి

యజ్ఞః పరమధర్మిణ్యం నైస్య యాస్యామహే వయమ్. ౬

<p>టీక॥ సరశేష్ఠం = పురుష శేష్ఠుఁడ వగురాముఁడా ! మైథిలస్య = మిథి లకుఁబ్రభువైన; జనకస్య = జనకుని యొక్క; పరమధర్మిణ్యం = మిక్కిలి యశశయించినధర్మముగల; య జ్ఞః = యాగము; భవిష్యతి = కా గలదు. తస్య = ఆ యాగమునకు; త త్ర (ఇదిమహేశ్వరతీర్థపాఠము) =</p>	<p>అచ్చటికి; వయం = మేము; యాస్యా మహే = పోయి వుచున్నారము. పురుష శేష్ఠుఁడైన రాముఁ డా! మిథిలాధిపతియగు జనకమహా రాజు పరమధర్మిణ్యంబగు నొక యాగము సేయఁబోవుచున్నాఁడు; మేమాయాగమునకుఁబోయెదము. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

త్వం చైవ సరశాదూకల సహస్త్వధి గణమిష్యసి

అహ్మతం ధనురత్నంచ తత్ర త ద్దీప్తు మహానీ. ౭

టీక ॥ సరశాదూకల = పురుష శేష్ఠుఁడవగురాముఁడా ! అస్త్రధి

స్వహ=మాతోఁగూడ; త్వం=దైవ-
నీవును; గమివ్యసి=పోఁగలవు, రా-
గలవనుట; తత్ర=అచ్చట; తత్=
ఆ, ఎవ్వరికింబూరించుటకలవిగాని
దైయిల్లుపూరించినవానికిసీతంబెం-
డ్లియగునట్లుప్రసేద్యమైనదనుట; అ-
ద్భుతం=ఆశ్చర్యకరమగు; ధనుర-
త్నంబ(సంధియాషాఢము)=శ్రేష్ఠ

మైనవిల్లును; (చకారముచేత) సీత-
తు; ద్రష్టుం=చూచుటకు; అహ-
సి=తగుదువు.

రాముఁడా! నీవునుమాతోఁగూ-
డవచ్చి, యచ్చటి ప్రసేద్యమైయాశ్చ-
ర్యకరమగు శివునివిల్లునుసీతనుంజూ-
డవలయును.

అని, తాత్పర్యము.

తద్ధి పూర్వం నరశ్రేష్ఠ దత్తం సదసి దైవతైః

అప్రమేయబలం ఘోరం మఖే పరమభాస్వరమ్. ౮

టీక॥ నరశ్రేష్ఠ=పురుషశ్రేష్ఠుఁ-
డనైన రాముఁడా! అప్రమేయ బ-
లం=కొలత పెట్టరానిసారముగలది
యు; ఘోరం= భయంకరమైనది
యు; పరమభాస్వరం=మిక్కిలిప్ర-
కాశించుచున్నదియునగు; తత్=ఆ
విల్లు; పూర్వం=మునుపు; మఖే=
యాగమునందు; సదసి=సభయం

దు; దైవతైః=దేవతలచేత; దత్తం
హి=ఇచ్చిబడినదిగాదా!

రాముఁడా! కొలత పెట్టరాని
సారముగల్గి భయంకరంబై ప్రకా-
శించుచున్న, యావిల్లు, మున్న, యా-
గకాలమందు, సదస్సున, దేవతల
చే, నివ్వబడినది.

అని, తాత్పర్యము.

నాస్య దేవా న గంధర్వా నాసురా నచ రాక్షసాః

కర్తు మారోపణం శక్తా న కథంచన మానుషాః. ౯

టీక॥ అస్య=ఈవింటియొక్క; ఆ-
రోపణం= నారినారోపించుటను;
కర్తుం=చేయుటకు; దేవాః=దే

వతలు; శక్తాః=సమర్థులు; న=కా-
రు. గంధర్వాః=గంధర్వులు; న
(శక్తాః)=సమర్థులుకారు. అను

౧౨౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౩౧

రాం=అసురులు; న(శక్తాః)=సమర్థులుకారు. రాక్షసాశ్చ=రాక్షసులును; న(శక్తాః)=సమర్థులుకారు. కథంచన=ఎంతప్రయాసముననైనను; మానుషాః=మనుష్యులు; న(శక్తాః)=సమర్థులుకారు.

ఈవింటినారి నారోపించుటకు, దేవతలుగాని, గంధర్వులుగాని, అసురులుగాని, రాక్షసులుగాని; శక్తులుకారు; ఇంక, నెంతశ్రమపడిననుమనుష్యులెట్లు, శక్తులగుదురు? అని, తాత్పర్యము.

ధనుషస్తస్య వీర్యంతు బిజ్ఞానంతో మహీక్షితః
నశేకు రారోపయితుం రాజపుత్రా మహాబలాః. ౧౦

టీక॥ రాజపుత్రాః=రాచకొమరులును; మహాబలాః=అధికమైనబలముగలవారునగు; మహీక్షితః=రాజులు; తస్య=ఆ; ధనుషః=వింటియొక్క; వీర్యంతు=సారమునుమాత్రము; బిజ్ఞానంతః=ఎఱుంగంగోరువారలై; ఆరోపయితుం=ఆరోపించుటకు; నశేకుః=శక్తులుకారైరి.

రాజవంశమునందుఁ బుట్టినవారును మహాబలులు నగురాజులు, అవింటిసారమునెఱుంగంగోరి, తుదకు, ఆరోపించుటకేసమర్థులుకారైరి. అని, తాత్పర్యము.

తద్ధను నరశాస్త్రాల మైథిలస్య మహావ్రతః
తత్ర ద్రక్ష్యసి కాకుత్స్థం యజ్ఞం చాద్భుతదర్శనమ్. ౧౧

టీక॥ నరశాస్త్రాల=పురుషశ్రేష్ఠుండవగు; కాకుత్స్థం=రాముడా! తత్ర=ఆమిథిలయందు; మహావ్రతః=పూజ్యమగు స్వభావముగల; మైథిలస్య=మిథిలాధిపతియగుజ

నకమహారాజయొక్క; తత్=ఆ; ధనుః=వింటిని; అద్భుతదర్శనం, అద్భుత=ఆశ్చర్యకరమగు, దర్శనం=చూడఁబడుటగల; యజ్ఞంచ=యౌగమును; ద్రక్ష్యసి=చూడఁగలవు.

పురుష శ్రేష్ఠుండవైన రాముఁ	యునద్భుతదర్శనంబగు యాగంబు
డా! మహాత్ముండగు జనకమహారా	నుంజూడఁగలవు.
జుదియైనయాధనుస్సును, అశఁడుసే	అని, తాత్పర్యము.

తద్ధియజ్ఞఫలం తేన మైథిలే నో త్తమం ధనుః
యాచితం సరశాద్భూల సునాభం సర్వదైవతైః. ౧౨

టీక॥ సరశాద్భూల=పురుష శ్రేష్ఠుఁ	(పంచమ్యథామందుఁడృతీయ) సమ
డవైనరాముఁడా! తేన=ఆ; మైథి	స్తచేవతలవలన; యాచితంహి=
లేన=మిథిలకుఁబ్రభువగు దేవరాత	యాచింపఁబడినదిగదా!
మహారాజుచేత; (దేవరాతుఁడుని	మిథిలాధిపతియగు దేవరాతుఁడు,
మిచక్రవర్తికిఁగిరివవాఁడు) సునా	తాను యాగముఁజేసినపుడు సమస్త
భం=మంచిముష్టిప్రదేశముగల; ఉ	దేవతలను, "యాగఫలముగా, నా
త్తమం=శ్రేష్ఠమైన; తత్=ఆ; ధ	మంచిమధ్యప్రదేశముగల శ్రేష్ఠమైన
నుః=విల్లు; యజ్ఞఫలం=యాగము	ధనుస్సునిమ్మని" యాచింపఁగా, నది
యొక్కఫలముగా; సర్వదైవతైః=	యతనికివచ్చినది. అని, తాత్పర్యము.

అయాగధూతం నృపతే స్తస్య వేత్తని రాఘవ

(“అయాగధూతం” అనిమహేశ్వరతీర్థపాఠము)

అచిత్తం వివిధైర్గంధైర్ధూమైశ్చాగరుగంధిభిః. ౧౩

టీక॥ రాఘవ= రాముఁడా;	న; గంధైః=వాసనలచేతను; అగరు
తత్) అధ్యాహృతము) = అధను	గంధిభిః= అగరుచెక్క-వాసనగల;
స్సు; తస్య=ఆ; నృపతే = జనకమ	ధూపైశ్చ = పొగలచేతను; అర్చి
హారాజుయొక్క; వేత్తని = గృహ	తం=పూజింపఁబడినదై; అయాగ
మునందు; వివిధైః=నానావిధములై;	ధూతం(ఇదిగోవిందరాజపాఠము)

అయాగభూతం (ఇదిమహేశ్వరత్వ
ర్థపాఠము) = ధనుస్సులయుత్సవ
ములోఁ బ్రధానముగాఁబూజింపఁ
బడుధనువైనది.

రామఁడా! ఆధనుస్సు, జనకమ
హారాజుగృహమందు, నానావిధము

లగుగంధములచేతను అగరుభూప
ములచేతనుంబూజింపఁబడుచు, ధ
నుస్సులకుత్సవముసేయునపుడు, ప్ర
ధానముగాఁబూజింపఁబడుధనువు
గా, నున్నది. అనిమునులుచెప్పిరి.

అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్యా మనివరః ప్రస్తాన మకరో త్తదా
సర్వసంఘ స్సకాకుత్స్థ ఆమంత్ర్య వనదేవతాః. ౧౪
స్వస్తి వోస్తు గమిష్యామి సిద్ధ స్సిద్ధాశ్రమా దహమ్
ఉత్తరే జాహ్నువీతీరే హిమవంతం శిలోచ్చయమ్. ౧౫

టీక॥ ఏవం=ఇట్లు; ఉక్త్యా=చె
ప్పింపునవరః = మునిశ్రేష్ఠుండగువి
శ్వామిత్రుఁడు; తదా=అప్పుడు; స
ర్వసంఘః = ఋషులసమూహము
తోఁగూడినవాఁడై; సకాకుత్స్థః=
రామలక్ష్మణులతోఁగూడినవాఁడై;
“వం=మీకు; స్వస్తి=మంగళము; అ
స్తు=అగుఁగాక; సిద్ధః=సిద్ధిబొందిన;
అహం=నేను; సిద్ధాశ్రమాత్ = సి
ద్ధాశ్రమమునుండి; ఉత్తరే=ఉత్తర
పుదిక్కునందలి; జాహ్నువీతీరే=గం
గానదిగట్టునందు; హిమవంతం=
హిమవంతమనెడు; శిలోచ్చయం=
పర్వతమునుగూర్చి; గమిష్యామి=

పోయెదను.” ఇతి (అధ్యాహృత
ము)=అని; వనదేవతాః= అడవిదే
వతలను; ఆమంత్ర్య= వీడుకొని; ప్ర
స్తానం=పయనమును; అకరోత్=
చేసెను.

ఇట్లు, చెప్పి, మునిశ్రేష్ఠుండగువి
శ్వామిత్రుఁడు, ఋషులనురామల
క్ష్మణులనుం గూడి, “మీకుమంగళమ
గుఁగాక; నేనుసిద్ధి బొందితిగావు
న, గంగానది యుత్తరతీరమందు,
హిమత్పర్వతమునకుంబోయెదను”
అని, వనదేవతలవీడ్కొని, పయనం
బయ్యెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రదక్షిణం తతః కృత్వా సిద్ధాశ్రమ మనుత్తమమ్
ఉత్తరాం దిశ ముద్దిశ్యప్రస్థాతు ముపచక్రమే. ౧౬

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సః
(అధ్యాహృతము) = ఆవిశ్వామి
త్రుఁడు; అనుత్తమం=తనకన్నశ్రేష్ఠ
ములేసి; సిద్ధాశ్రమం=సిద్ధాశ్రమము
నుగూర్చి; ప్రదక్షిణం=ప్రదక్షిణము
ను; కృత్వా=చేసి; ఉత్తరాం=ఉత్తర
రపు; దిశం=దిక్కును; ఉద్దిశ్య=కూర్చి
ర్చి; ప్రస్థాతుం=వెళ్లుటకు; ఉపచక్ర
మే=ఆరంభించెను.
అంత, నావిశ్వామిత్రుఁడు, శ్రే
ష్ఠమైనసిద్ధాశ్రమమునకుఁ బ్రదక్షిణ
ముచేసి, ఉత్తరపుదిక్కుఁ గూర్చి వె
ళ్లుటకారంభించెను.
అని, తాత్పర్యము.

తం ప్రయాంతం మునివర మన్వయా దనుసారిణమ్
శకటీశతమాత్రంతు ప్రాయేణ బ్రహ్మ వాచినామ్. ౧౭

టీక॥ ప్రాయేణ= బాహుళ్య
ముచేత; బ్రహ్మవాచినాం=వేదము
నుంజెప్పినట్టివారియొక్క; శకటీశ
తమాత్రంతు=నూలుబండ్లుమాత్ర
ము; అనుసారిణం=ఉత్తరదిక్కును,
అనుసరించుచున్న వాఁడును; ప్రి
యాంతం=పోవుచున్నవాఁడునగు; ఉంచిరి.
తం=ఆ; మునివరం=ముని శ్రేష్ఠుఁడ
గువిశ్వామిత్రుని ; అన్వయాత్=
వెంటబడించినది.
ఉత్తరపుదిక్కుఁ గూర్చిపోవుచు
న్నముని శ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుని,
బ్రహ్మవాదులగు మునులు, నూలు
బండ్ల వఱకు వెంటఁ జెట్టుకొని, వెంట
ఉంచిరి. అని, తాత్పర్యము.

మృగపక్షిగణా శ్చైవ సిద్ధాశ్రమనివాసినః

అనుజగ్తు మహాత్మానం విశ్వామిత్రం మహామునిమ్. ౧౮

టీక ॥ సిద్ధాశ్రమనివాసినః=సిద్ధాశ్రమమందునివసించునట్టి; మృగ

౨౨౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౩౧

పక్షిగణాశ్చైవ = జింకలయొక్క
యొక బక్షులయొక్క సమాహము
లును; మహాత్మానం = పూజ్యమైన స్వ
భావంబు గలవాడను; మహాము
ని = పూజ్యుడైన మునియునగు; వి
శ్వామిత్రం = విశ్వామిత్రుని; అను

జగ్ముః = వెంటబడించినవి.
సిద్ధాశ్రమమందుండు జింకలును
బక్షులునుం గూడఁ, బయనమైపోవు
చుండు మహాత్ముండగు విశ్వామిత్ర
మహామునిని వెంటబడించిపోయినవి.
అని, తాత్పర్యము.

నివర్తయామాస తతః పక్షిసంఘా స్త్వగానపి

టిక||సం(అధ్యాహృతము) = ఆ
విశ్వామిత్రుడు; తతః = అటువచ్చి
ట; పక్షిసంఘా = పక్షులయొ
క్క సమాహములను; స్త్వగానపి =
జింకలను; నివర్తయామాస = మ

జరిగెను.
అంత, రావిశ్వామిత్రుడు, ప
క్షులను మృగంబులను. వీక్షించి,
మఱల సిద్ధాశ్రమంబునకుఁ బోవు
నట్లు మఱియెఱచెను. అని తాత్పర్యము.

తే గత్వా దూర మధ్వానం లంబమానే దివాకరే. ౧౯
వాసం చక్రు మునిగణా శ్శోణాకూలే సమాహితాః

టిక||తే = ఆ; మునిగణాః = ము
నుల సమాహములు; దూరం = దూ
రమైన; అధ్వానం = మాగఁజును;
గత్వా = పొంది; దివాకరే = సూ
ర్యుడు; లంబమానే = వ్రేలాడుచుం
డఁగా (అస్తమించుచుండఁగానను
ట); సమాహితాః = ఎచ్చరికగవా
రలై; శోణాకూలే = శోణదముయొ

క్క గట్టునందు (శోణదమున నది
యొకపిగయేఱు; (మగయేఱు, నద
మని చెప్పబడును), అదియే, యిచ్చ
ట, ఆకారంతముగాఁ జెప్పబడిన
ది) వాసం = ఉనికి; చక్రుః = చేసిరి.
ఆమునులు, చాలదూరముపో
యి, సూర్యుండ స్తమించునపుడు,
శోణదముగట్టునందు, ఎచ్చరికతో

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౫౨౫

స ౩౧

వాసముగావించిరి. అని, తాత్పర్యము.

తేస్తంగతే దినకరే స్నాత్వా హుతహుతాశనాః. ౨౦
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య నిషేధు రమితౌజసః

<p>టీక॥ అమితౌజసః, అమిత=కొలందిలేని, ఓజసః = తేజస్సుగల; తే=ఆముసులు; స్నాత్వా=స్నానముచేసి; దినకరే=సూర్యుడు; అస్తంగతే=అస్తమింపఁగా; హుతహుతాశనాః, హుత=హోమముచేయఁబడిన, హుతాశనాః=అగ్నిహోమాత్రిముగలవారలై; విశ్వామిత్రం= విశ్వామిత్రుని; పురస్కృత్య</p>	<p>త్య=మున్నడుకొని; నిషేధుః=కూచుఁడిరి. కొలందిలేని తేజముగలయాముసులు, స్నానముచేసి, సూర్యుండుస్తమించినపిమ్మట, నగ్నిహోమాత్రిమునందు హోమముచేసి, విశ్వామిత్రునిఁబురస్కరించికొని, కూర్చుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

రామోపి సహసామిత్ర ము=నీం స్తా నభిపూజ్యచ. ౨౧
అగ్రితో నిషసాదా థ విశ్వామిత్రస్య ధీమతః

<p>టీక॥ రామోపి=రాముండును; సహసామిత్రీః=లక్ష్యణునితోఁగూడుకొనినవాఁడై; తా=ఆ; మునీ=ఋషులను; అభిపూజ్యచ=పూజించి (చకారముచే) నమస్కరించి; అథ=పిమ్మట; ధీమతః=బుద్ధిమంతుడగు; విశ్వామిత్రస్య=వి</p>	<p>శ్వామిత్రునియొక్క; అగ్రతః = ముందఱ; నిషసాద=కూర్చుండెను. రాముండునులక్ష్యణుండును, ఆముసులంబూజించి నమస్కరించి, ధీమంతుండగు విశ్వామిత్రుని యెదుటఁగూచుఁడిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

అథ రామో మహాతేజా విశ్వామిత్రం మహామునిమ్. ౨౨

పప్రచ్చ నరశాక్షులః కాతూహలసమన్వితః

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; మహా= విశ్వామిత్రం - విశ్వామిత్రుని; ప
తేజాః=అధికమైన పరాక్రమముగ ప్రచ్చ=అడిగెను.
లవాండును; నరశాక్షులః = పు అంత, మహాతేజుండును బురుష
రుషశ్రేష్ఠుండునగు; రామః= రా శ్రేష్ఠుండునగు రాముండు, కాతూ
ముండు; కాతూహలసమన్వితః = హలంబున, విశ్వామిత్రమహామునిం
కోర్కె-తోఁగూడినవాడై; మహా జూచి, యిట్లు, యడిగెను.
మునిం = పూజ్యుడైనమునియగు; అని, తాత్పర్యము.

భగవత్ కోన్వయం దేశ స్సమృద్ధవనశోభితః. ౨౩

శ్రోతు మిచ్ఛామి భద్రం తే వక్తు మర్హసి తత్త్వతః

టీక॥ భగవత్= మాహాత్మ్య భాగ్యహృతము)=అగుఁగాక. తత్త్వ
ముగలవిశ్వామిత్రుఁడా! సమృద్ధవ తః=ఉన్నదియున్నట్లు; వక్తుం=చె
నశోభితః, సమృద్ధ-వృద్ధిచొందిన, వ ప్పటకు; అర్హసి=తగుదువు.
న=వనముచేత, శోభితః=అలంకరిం భగవంతుండవై నవిశ్వామిత్రుఁ
పంబడిన; అయం= ఈ; దేశః=దేశ ఁడా! సమృద్ధంబగువనముచే నొప్పు
ము; కోను = ఏది? అహం(అధ్యా చున్నయీ దేశంబెయ్యది? నేనువినఁ
హృతము)-నేను; శ్రోతుం=చినుట గోరెదను; ఉన్నదున్నట్లు చెప్పవల
కు; ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను. తే= యును. అని, యడిగెను.
నీకు; భద్రం=మంగళము; అస్తు(అ అని, తాత్పర్యము.

చోదితో రామవాక్యేన కథయామాస సువ్రతః. ౨౪

తస్య దేశస్య నిఖిల మృషిమధ్యే మహాతపాః

టీక॥ సువ్రతః=మంచివ్రతములుగలవాండును; మహాతపాః=అధిక

<p>మైనతపస్సుగలవాఁడునగువిశ్వామిత్రుఁడు; రామవాక్యేన - రాముని మాటచేత; చోదితః - పేరేపింపఁబడినవాఁడై; తస్య = ఆ; దేశస్య = దేశముయొక్క; వృత్తాంతం (అధ్యాపృతము) సమాచారమును; నిఖిలం - అంతను; ఋషిమధ్యే = ఋషులను, తాత్పర్యము.</p>	<p>లనదుమను; కథయామాస - చెప్పెను. మంచివ్రతములు గలవాఁడును మహాతపస్వియునగు విశ్వామిత్రుఁడు, రామవాక్యంబునఁజేరేపింపఁబడి, ఋషిమధ్యంబున, నాదేశవృత్తాంతమంతయుఁ, జెప్పెను.</p>
--	---

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికాండే,
బాలకాండే, ఏకత్రింశస్సర్గః

ఇతి, స్పష్టార్థము.

ఇతి, పరమార్థః చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండైక త్రింశస్సర్గటీక,
ముగిసినది.

॥

ద్వాత్రింశస్సర్గప్రారంభః.

బ్రహ్మయోని మహా నాసీ త్కుశోనామ మహాతపాః

అస్తిష్టవ్రతధర్మజ్ఞ స్సజ్జనప్రతిపూజకః. ౧

<p>టీక॥ మహాతపాః - అధికమైన తపస్సుగలవాఁడును; అస్తిష్టవ్రతధర్మజ్ఞః, అస్తిష్టవ్రత = బాధలేనివ్రతముగలవాఁడును (దృఢవ్రతుఁడనుట), ధర్మజ్ఞః = ధర్మముల నెఱింగిన</p>	<p>వాఁడును; సజ్జనప్రతిపూజకః = మంచివారిని బూజించువాఁడును; మహా = శౌర్యాదులచే, అధికుండునగు; కుశోనామ = కుశుండునిపేరు; ధృఢుడైన (కాశేతే, ఇతి, కుశః, ధూమి</p>
---	--

౫౬౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము

స ౩౨

యందుండువాడు, కావున, కుశుం	అనీత్ - ఉండెను.
డనబడెను, బ్రహ్మలోకమునువిడి	మిక్కిలియుం దపముగల్గి, దృఢ
చిప్రజాపాలనమందలి యాశచేత	వ్రతుండై, ధర్మజ్ఞుండై, మంచివా
ఘాలోకమునందుండువాడు, కా	రిఁ బూజించుచు, శౌర్యాదులనధి
వున, కుశుండనుపేరుగల్గినదనియభి	కుండై, యుండు, కుశుండను, బ్రహ్మ
ప్రాయము); బ్రహ్మయోనిః=బ్ర	పుత్రుండొకడుండెను.
హ్మదేవుడేపుట్టుకకుఁ గారణము	అని, తాత్పర్యము.
గాఁగలవాడు, బ్రహ్మపుత్రుండ;	

స మహత్త్వా కులినాయాం యుక్తాయాం సుగుణోల్బణాః
వైదర్భ్యాం జనయామాస చతుర స్సదృశాః సుతాః. ౨
కుశాంబం కుశనాథంచ అధూర్తరజసం వసుమ్

టీక॥ మహత్త్వా=పూజ్యులు	సుగుణోల్బణాః=మంచిగుణములచే
స్వభావముగల; సః=ఆకుశుండ; కు	సధికులగు; సు తాః=కొడుకులను;
లినాయాం=మంచకులమునందుఁబు	చతురః=నల్వరిని; జనయామాస=
ట్టినదియు; యుక్తాయాం=రసకు, త	పుట్టించెను.
గినదియునగు; వైదర్భ్యాం = విద	మహత్త్వం డగు నాకుశునకు,
గ్భదేశపురాజుకూతురయందు; కు	మంచికులమందుఁబుట్టినదియుభ ర్ర
శాంబం=కుశాంబుండనువానిని; కు	కనురూపయు నగు విదగ్భరాజపు
శనాథంచ=కుశనాథుండనువానిని;	త్రియందు, గుణాధికులుఁడంద్రికిన
అధూర్తరజసం=అధూర్తరజసుఁ	రివచ్చువారునగు, కుశాంబుండఁ
డనువానిని; వసుం=వసువనువానిని;	గుశనాథుడు నధూర్తరజసుండు వ
ఇమాః(అధ్యాత్మతము)=ఈ; స	సుపువనునల్వరు కొడుకులు, పుట్టి
దృశాః=రసకు, సమానులైన; సు	రి. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౫౨

స ౩౨

దీ ప్రియుక్తా న్మహాత్సహాః త్పత్రీధమచికిషయా. ౩
తా నువాచ కుశః పుత్రాః ధర్మిష్ఠాః సత్యవాదినః

టీక॥ కుశః=కుశుండు; దీ ప్రియు	ధర్మ=ధర్మమయిన ప్రజాపాలన
క్తాః=కాంతితోగూడినవారును;	మును; చికిషయా=చేయనిచ్చుచేత;
మహాత్సహాః=అధికమైనయు	ఉవాచ=చెప్పెను.
త్సహము గల వారును; ధర్మి	కుశుండు, ప్రజాపాలనముసే
ష్ఠాః=మిక్కిలిధార్మికులును; స	యుటకుఁగాను, మహాత్సహు
త్యవాదినః=సత్యమునే చెప్పవారు	లై, కాంతిగలిగి, మిక్కిలిధార్మిక
నగు; తాః=ఆ; పుత్రాః=కొడు	లై, సత్యవాదులైయున్నకొడుకు
కులం గూచి; త్పత్రధర్మచికిష	లంజూచి, యిట్లని, చెప్పెను.
యా, త్పత్ర=త్పత్రీయులయొక్క,	అని, తాత్పర్యము.

క్రియతాం పాలనం పుత్రా ధర్మం ప్రాప్స్యథ పుష్కలమ్. ౪

టీక॥ పుత్రాః=కొడుకులారా!	పొందఁగలరు.
యుష్మాభిః= (అధ్యాహృతము)	కొడుకులారా! ప్రజలందఱిం
మీచేత; పాలనం=ప్రజలఁ, బాలిం	పుఁడు; దానంజేసి, పుష్కలంబైనధ
చుట; క్రియతాం=చేయఁబడుఁగా	మఁబు నొందెదరు. అనికుశుండు
క. యూయం= (అధ్యాహృతము)	కొడుకులతోఁజెప్పెను.
మీరలు; పుష్కలం=అధికమైన; ధ	అని, తాత్పర్యము.
మఁం=ధర్మమును; ప్రాప్స్యథ=	

ఋషేస్తు వచనం శ్రుత్వా చత్వారో లోకసమ్మతాః
నివేశం చక్రీరే సర్వే పురాణాం నృపరా స్తదా. ౫

టీక॥ ఋషేః= ఋషియైనకుశునియొక్క; వచనం = మాటను;

౫౩౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము

స౩౨

శ్రుత్వాతు—వినిసంతనే; తదా—అప్పుడు; లోకసమ్మతాః—జనులకంద	ను; చక్రీరే—చేసిరి.
అకునుశిష్టలైన; చత్వారః—నలువురుకొడుకులు; సర్వే—అందఱును; నృపరాః, నృ—మనుష్యులయందు, పరాః—ఆసక్తులై; పురాణం—పట్టణముల సేర్పరచుకొనిరి.	ఋషియగు కుశునిమాటవినిసంతనే, లోకసమ్మతులగుకొడుకులునల్వరును, ప్రజాపాలనమందాసక్తులై, తమకు రాజధానులుగాఁ బట్టణముల సేర్పరచుకొనిరి.
ణములయొక్క; నివేశం—వీర్పాటు	అని, తాత్పర్యము.

కుశాంబస్తు మహాలేజాః కౌశాంబీ మకరో త్పురీమ్
కుశనాభస్తు ధర్మాత్మా పురం చక్రే మహాదయమ్. ౬

టీక॥ మహాలేజాః—అధికమైన పరాక్రమముగల; కుశాంబస్తు=కుశాంబుడు మాత్రము; కౌశాంబీ=కౌశాంబియనెడు(కుశాంబుని చేనిమిఁకంపఁ బడినదికావున, కౌశాంబియనంబడినది); పురీం=పట్టణమును; అకరోత్ = చేసెను; ధర్మాత్మా=ధర్మస్వభావుడైన; కుశనాభస్తు=కుశనాభుఁడు మా	త్రము; మహాదయం=మహాదయమనెడు; పురం—పట్టణమును; చక్రే=చేసెను. మహాలేజుండగు కుశాంబుడుకౌశాంబియనెడుపట్టణమును రాజధానిగాఁజేసికొనెను; ధర్మాత్ముండగుకుశనాభుండు, మహాదయంబనుపట్టణమును రాజధానిగాఁజేసికొనెను. అని, తాత్పర్యము.
--	--

అథూర్తరజసో రామ ధర్మార్ణ్యం మహీపతిః

చక్రే పురవరం రాజా వసు శ్చక్రే మహాదయమ్. ౭

టీక॥ రామ = రాముఁడా! మహీపతిః—ధూమికింబధువైన; అ	థూర్తరజసః—అథూర్తరజసుండు పురవరం = పట్టణశ్రేష్ఠుడైన; ధ
--	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౫౩౧

స ౩౨

మూర్ఖరణ్యం = ధర్మమూర్ఖరణ్యమును;
చక్రే = చేసెను; రాజా = రాజైన; వ
సుః = వసువు; మహేంద్రయం = అ
ధికమైనవృద్ధిగలిగిరివజ్రమనువురము
ను; చక్రే = చేసెను.

రాముడా! భూపతియగు న

ధూర్జరజసుండు ధర్మమూర్ఖరణ్యమును
పట్టణమును రాజధానిగాఁ జేసికొ
నెను; వసుమహారాజు, మహేంద్ర
యంబగు గిరివజ్రమను పట్టణమును
రాజధానిగాఁజేసికొనెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఏషా వసుమతీ రామ వసో స్తస్య మహాత్మనః
ఏతే శైలవరాః పంచ ప్రకాశంతే సమంతతః. ౮

టీక॥ రామ = రాముడా! ఏ
షా = ఇది; మహాత్మనః = పూజ్యమైన
స్వభావముగల; తస్య = ఆ; వసోః =
వసుమహారాజుయొక్క; వసుమతీ =
భూమి. ఏతే = ఈ; శైలవరాః = ప
ర్వతశ్రేష్ఠములు; పంచ = అయిదు;
సమంతతః = చుట్టును; ప్రకాశం
తే = ప్రకాశించుచున్నవి.

రాముడా! ఇప్పుడుమనముండు
నది, మహాత్ముండగునావసుమహా
రాజుభూమి; ఈపర్వతంబులైనవసో
భూమినిజుట్టిప్రకాశించుచున్నవి.
(గనుకనే, దీనికి, “గిరివజ్రంబు” (ప
ర్వతముల గుంపు) అనుపేరు గల్గి
నది) అని, తాత్పర్యము.

సుమాగధీ నదీ రమ్యా మగధాఽ విశ్రుతా యయా
పంచానాం శైలముఖ్యానాం మధ్యే మాలేవ శోభతే. ౯

టీక॥ విశ్రుతా = ప్రసిద్ధమైన; ర
మ్యా = మనోహరమైన; సుమాగ
ధీ = మంగళకరమైన మగధదేశమం
దుంబుట్టిన; నదీ = శోణనది; మగ

ధాఽ = మగధదేశమును; ఆయ
యా = పొందినది. పంచానాం = అ
యిదైన; శైలముఖ్యానాం = పర్వత
శ్రేష్ఠములయొక్క; మధ్యే = నడుమ

ను; మాలేవ=పుష్పమాలికవలె; న్నది; ఈనది, పర్వతములఅయిదిం	
శోభితే=ప్రకాశించుచున్నది.	టినడుమ, పుష్పమాలికవలెఁ బ్రకా
ప్రసిద్ధంబునురమణీయంబునైమ	శించుచున్నది.
గధదేశంబునఁ బుట్టినయా శోణన	అని, తాత్పర్యము.
ది, మగధదేశమందుఁ బ్రవహించుచు	

నైషాహి మాగధీ రామ వసో స్తస్య మహాత్మనః

పూర్వాభిచరితా రామ సుతే తా సస్యమాలినీ. ౧౦

టీక॥ రామ = రాముఁడా!	స్యమాలినీ=పైరులయొక్క-పక్షి-
సా=ఆ; ఏషా=ఈ; మాగధీ = మ	గలది.
గధదేశమునందుఁబుట్టిన శోణనది;	రాముఁడా! అట్టియీశోణన
మహాత్మనః= పూజ్యుడైనస్వభావ	ది, మహాత్ముండగు నావసుమహా
ముగల; తస్య=ఆ; వసోహి=వసు	రాజుదేశములోనిది; ఇది, తూర్పు
పుదిగదా! రామ=రాముఁడా! ఏ	దేశమునుండిపడచురతట్టుగాఁబ్రవ
షా(అధ్యాపృతము)= ఈశోణ	హించుచున్నది; దీనిగట్టున నుండు
నది; పూర్వాభిచరితా, పూర్వ=	పూములచక్క-గాఘలించునవి; దీ
తూర్పుదేశమునుండి, అభిచరితా=	నిగట్టుననంతటను, ఎప్పుడును, బైరు
ప్రవహించునది. సుతే తా=చ	లుమెండుగానుండును.
క్క-గాఘలించెడుఘామిగలది. స	అని, తాత్పర్యము.

కుశనాభస్తు రాజషిః కన్యాశత మనుత్తమమ్

జనయామాస ధర్మాత్మా ఘృతాచ్యాం రఘునందన. ౧౧

టీక॥ రఘునందన = రాముఁ	డును; రాజషిః=రాజునుఋషియు
డా! ధర్మాత్మా=ధర్మస్వభావుం	నైన; కుశనాభస్తు=కుశనాభుఁడు

మాత్రము; ఘృతాచ్యాంఁఘృతా
చియనెడులప్పరసయందు; అను త్త
మంఁతమకన్న శ్రేష్ఠములేని; కన్యా
శతంఁకొమార్తెలనూటని; జనయా
మాసఁపుట్టించెను.

రాముఁడా ! ధర్మాత్తుండును
రాజర్షియునగుకుశనాథుండు, ఘృ
తాచియందు, బరమసౌందర్యవతు
లైనసూర్యురంగొమార్తెలం, గనెను.
అని, తాత్పర్యము.

తాస్తు యావనశాలిన్యో రూపవత్య స్వలంకృతాః
ఉద్యానభూమి మాగమ్య పావృషీవ శతహ్రదాః. ౧౨
గాయంత్యో నృత్యమానాశ్చ వాదయం త్యశ్చ సర్వశః
ఆమోదం పరమం జగ్తు వరాభరణధూషితాః. ౧౩

టీక || యావనశాలిన్యః=యా
వనముచేఁ బ్రకాశించుచున్నవారు
ను; రూపవత్యః=మంచిరూపముగ
లవారును; స్వలంకృతాః=చక్క-
గా నలంకరింపఁబడినవారును; వ
రాభరణధూషితాః, వరాభరణ-
శ్రేష్ఠములైన యాభరణములచే ,
ధూషితాః=అలంకరింపఁబడినవా
రునగు; తాస్తు=ఆకొమార్తెలు
ను; ఉద్యానభూమిం=ఉద్యానవ
నప్రదేశమును; ఆగమ్య = పొం
ది; పావృషీ= వషాఁకాలమం
దలి; శతహ్రదా ఇవ (స్థితాః)=
మెఱుపులు వలె నున్నవారలై; స
ర్వశః = అన్ని విధములను; గా

యన్యః = పాడుచు; నృత్యమా
నాశ్చ= ఆడుచును; వాదయన్త్య
శ్చ = వీణల, వాయించుచును;
పరమం = అధిక మైన; ఆమో
దం = సంతోషమును; జగ్తుః=
పొందిరి.

మంచియావనంబునురూపంబు
నుంగల్గి, పుష్పగంధంబులనుశ్రేష్ఠం
బులగుధూషణంబులనుం జక్కగా
నలంకరింపఁ బడియొప్పుచున్న కుశ
నాథునికొమార్తెలు సూర్యురును,
ఉద్యాన వనమునకుఁ బోయి, వ
షాఁకాలమందలి మెఱుపులుంబోలె
మెఱయుచు, నానావిధంబులుగాఁ
బాడుచునాడుచు వీణలవాయించు

చు, మిక్కిలియుసంతోషంబునొందిరి. అని, తాత్పర్యము.

అథ తా శ్చిరుసర్వాంగ్యో రూపేణాప్రతిమా భువి
ఉద్యానభూమి మాగమ్య తారా ఇవ ఘనాంతరే. ౧౪

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; చారు	ధ్యాహృతము) ప్రకాశించుచుం
సర్వాంగ్యః, చారు=సుందరములై	డిరి.
న, సర్వాంగ్యః= అన్నియవయవ	సమస్తావయవంబులును సుంద
ములునుగల్గినవారును; భువి=భూ	రంబులుగాఁగల్గి, రూపంబున, భూ
మియందు; రూపేణ=రూపముచే;	లోకంబున నెందును, సరిలేక, యొ
అప్రతిమాః = సరిలేనివారునగు;	ప్పుచున్న కుశనాధునికూతురులు,
తాః= ఆకుశనాధునికూతురులు;	ఉద్యానవనమునకువచ్చి, తన్మధ్య
ఉద్యానభూమిం= ఉద్యానవనప్ర	మందుండి, మేఘమధ్యమందలినక్ష
దేశమును; ఆగమ్య=సొంది; ఘనాం	త్రములుంబోలె, ప్రకాశించుచుం
తరే= మేఘమధ్యమందు; తారాఇ	డిరి. అని, తాత్పర్యము.
వ=నక్షత్రములువలె; బధుః=(అ	

తా స్వర్వగుణ సంపన్నా రూప యావనసంయుతాః
దృష్ట్వా సర్వాశ్చకో వాయు రిదం వచన మబ్రవీత్. ౧౫

టీక॥ సర్వాత్మకః, సర్వ=అన్ని	సుంగూడినవారును; రూపయావన
ప్రదేశములయందును, ఆత్మకః=	సంయుతాః= రూపముతోనుయా
స్వరూపముగల, సమస్తప్రదేశము	వనముతోనుం గూడిన వారునగు;
లయందునుందిరుగువాఁడనుట; వా	తాః = ఆకుశనాధునికూతురుల
యః=వాయుదేవుడు; సర్వగుణ	ను; దృష్ట్వా=చూచి; ఇదం=ఈ;
సంపన్నాః= సమస్తగుణములతో	వచనం= మాటము; అబ్రవీత్ =

చెప్పెను.

సమస్తప్రదేశములయందును
సంవరించుచుండువాయుదేవుండు,
సమస్తగుణసంపన్నులై రూపయా

వనంబులుగల్గి యొప్పుచున్న కుశ
నాభుని కూతురులంబూచి, యిట్లు
ని, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

అహం వః కామయే సర్వా భార్యా మమ భవిష్యథ
మానుష స్త్యజ్యతాం భావో దీర్ఘమాయు రవాప్స్యథ. ౧౬

టీక॥ అహం=నేను; వః = మి
మ్ములను; సర్వా=అందఱను; కా
మయే= వలచుచున్నాను. మమ=
నాకు; భార్యాః=భార్యలుగా; భవి
ష్యథ = అగుదురుగాక. మాను
షః=మనుష్యునియందలి; భావః=అ
నురాగము; త్యజ్యతాం=విడువఁబ
డుగాక. లేక; మానుషః=మనుష్యు
సంబంధియగు; భావః=ధర్మము; త్య
జ్యతాం = విడువఁబడుఁగాక. దీ

ర్షం=అధికమైన; ఆయః=జీవిత
కాలమును; ప్రాప్స్యథ=పొందుఁడు
నేనుమిమ్ములనందఱం జూచికా
మించుచున్నాను; నాకు భార్యలు
గానుండుదు; మనుష్యునియందను
రాగముంచవలదు; దేవతనైననా
యందనురాగంబుఁ జేర్చుఁడు; (లే
క; దేవతనైన నన్నుఁ జెందియైమను
ష్యత్వమును విడువుఁడు) మీకు దీర్ఘ
యుస్సుకల్గెడిని. అని, తాత్పర్యము.

చలంహి యావనం నిత్యం మానుషేషు విశేషతః

అక్షయ్యం యావనం ప్రాప్తా అమర్యశ్చ భవిష్యథ. ౧౭

టీక॥ మానుషేషు=మనుష్యుల
యందు; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును; యా
వనం=యావనము; విశేషతః=అధి
కముగా; చలంహి = చంచలముగ

రా! యాయం = మీరలు; అక్ష
య్యం = నశింపనట్టి; యావనం=
యావనమును; ప్రాప్తాః=పొందిన
వారలై; అమర్యశ్చ=దేవతా(శ్రీ)

౫౩౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౩౨

లును గాఁగఁగలరు. కాఁగలరు.

ఎల్లప్పుడునునున్నులయావన
మువిశేషముగాఁజంపలము; మీరలు

నన్నుఁబెండ్లియైనట్టును, నాశము

లేనియావనమునొంది, దేవతాశ్రీ

లును గాఁగలరు. అని, తాత్పర్యము.

తస్య తద్వచనం శ్రుత్యా వాయో రక్షిప్తకర్తృణః

అపహాస్య తతో వాక్యం కన్యాశత మథాబ్రవీత్. ౧౮

టీక॥ అక్షిప్తకర్మణః, అక్షిప్త=
కొట్టువడని, కర్మణః=కార్యముగ
ల; తస్య=ఆ; వాయో=వాయుదే
వునియొక్క; తతో = ఆ; వచనం=
మాటను; శ్రుత్యా=విని; తతః=అ
టుపిమ్మట; అపహాస్య = పరిహాస
ముచేసి; అథ=అపిమ్మట; కన్యాశ
తం = పడుచులయొక్కనూలును;

వాక్యం=మాటను; అబ్రవీత్ = చె
ప్పినది.

అప్రతిహతంబులగు కార్యంబు
లుగల యావాయుదేవుఁడుచెప్పిన
మాటనువిని, దానిం బరిహసించి,
యంత, నూలురుకన్యలును, ఇట్లని,
చెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

అంత శ్చరసి ధూతానాం సర్వేషాం త్వం సురోత్తమ

ప్రభావక్షాః స్త తే సర్వాః కి మస్మా నవ మన్యసే. ౧౯

టీక॥ సురోత్తమ=దేవతలలోమేటి
వైనవాయుదేవుఁడా! త్వం=నీవు;
సర్వేషాం=సమస్తములైన; ధూ
తానాం=ప్రాణులయొక్క; అం
తః=లోపల; చరసి=తిరిగెదవు. వ
యం(అధ్యాహృతము)=మేము; స
ర్వాః=అందఱము; తే=నీయొక్క;

ప్రభావక్షాః=ప్రభావమునెఱింగిన
వారము; స్త=అగుచున్నాము. అ
స్మా=మమ్ములను; కిం=ఎందుకు; అ
వమన్యసే=అవమానించుచున్నావు
దేవతాశ్రేష్ఠుడవైనవాయుదే
వుఁడానీవుసమస్తప్రాణులలోగుం
దిరుగుచుండెదవు; మేమందఱము

నీప్రభావము నెఱుంగుదుము; ఎ|వు.

దుకు, మమ్ముల నవ మానించె ద | అని, తాత్పర్యము.

కుశనాభసుతా స్వర్వా స్వమర్థా ప్త్యాం సురోత్తమ
స్థానా చ్ఛ్వావయితుం దేవం రత్నామస్తు తపో వయమ్. ౨౦

టీక|| సురోత్తమ = దేవశ్రేష్ఠుడవై
నవాయు దేవుడా! వయం = మేము;
స్వర్వా = అందఱమును; కుశనాభ
సుతా = కుశనాభుని కూతురుల
ము. త్యాం = నిన్ను; దేవం = నీ ప్రభు
వైనయింద్రుని; స్థానాత్ = అధికార
స్థానమునుండి; చ్ఛ్వావయితుం = తొ
లగించుటకు; సమర్థాః = శక్తుల
ము. తు = అయితే; తపో = తపస్సు

సురత్నామః = కాపాడుచున్నా
ము. దేవతా శ్రేష్ఠుడవైన వా
యుదేవుడా! మేమందఱముకుశ
నాభుని కూతురులము; నిన్ను, నీ ప్ర
భువైనయింద్రుని, మీమీయధికార
స్థానమునుండి తొలగింపఁగలము;
అయితే, శపించినట్లయినఁ, దప
స్సు తఱుగుననియెంచి, యూరకు
న్నాము. అని, తాత్పర్యము.

మాధూ త్వకాలో దుష్కేధః పితరం సత్యవాదినమ్
నావమన్యస్వ ధర్మేణ స్వయం వర ముపాస్త హే. ౨౧

టీక|| దుర్వేధః = దుష్టబుద్ధిగల
వాయు దేవుడా! సః = మాతండ్రి
యైన, ఆకుశనాభుడు; తే (అధ్యా
హృతము) = నీకు; కాలః = మృత్యువు
గా; మాధూత్ = కాకుండుఁగాక.
సత్యవాదినం = సత్యమునేమాటలా
డునట్టి; పితరం = మా, తండ్రిని; నావ

మన్యస్వ = అవమానింపకుము. ధ
ర్వేణ = ధర్మముచేత; స్వయం = మే
మే; వరం = పెనిమిటిని; ఉపాస్త
హే = పొందెదము.
దుష్టబుద్ధిగలవాయు దేవుడా!
మాతండ్రియగు కుశనాభుండునీకు
మృత్యువు కాకుండుఁగాక; నీవతని

౩౩౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము. స ౩౨

నవమానింపకుము; ధమఁబునఁ,
దండ్రీయసుమరింబట్టి, మేమేభర్త
ను,వరించెదము. అని,తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—సః=ఆ, తం
ద్రీమాటనుదిరస్కరించినివుచెప్పిన
ట్లుగాంధర్వవివాహంబునఁ బనినవ
రించుటకుమేముప్పుకొనునట్టి; కా
లః=కాలము;మాఘాత్=లేకయే
పోవుఁగాక;తండ్రీయాజ్ఞనుదిరస్క
రించుటవలనఁ గల్గినభయముమా

కుఁగల్గకుండుఁగాకయనుట. లేకః
సః=ఆ, మాకుఁదండ్రీయుండఁగా,
తండ్రీలేని వారియట్లు స్వతంత్రము
గాఁబనినవరింపవలసివచ్చునట్టి; కా
లః=కాలము;మాఘాత్=లేకయే
పోవుఁగాక. మాకుఁదండ్రీయుండఁ
గాదండ్రీలేనట్లు వ్యవహరించునట్టి
యమంగళముగల్గకుండుఁ గాకయ
నుట. ఇట్లుమునభావప్రకాశికాకా
రుణమాత్రమువ్యాఖ్యానముచేసిరి.

పితాహి ప్రథురస్త్వాకం పరమం దైవతంహి సః
యస్య నో దాస్యతి పితా స నో భరా భవిష్యతి. ౨౨

టీక॥ అస్త్వాకం = మాకు;ప్ర
థుః=బడయఁడు;పితాహి=తండ్రీ
గదా!సః = ఆతండ్రీ;పరమం=ఉ
త్కృష్టందైన; దైవతంహి=కేవల
దుగదా!పితా=తండ్రీ;సః=మమ్ము
లను;యస్య=ఎవ్వనికి;దాస్యతి=ఇ
చ్చునో; సః=ఆతఁడు;సః=మాకు;

భరాభ = పెరిమిటిభవిష్యతి=
కాంగలండు.
మాకుఁ బ్రభువుగఁద్రీ! తండ్రీ
యే పరమదైవతము; మాతండ్రీమ
మ్ములనెవ్వనికిచ్చునో, అతండుమా
కుఁబతిగాఁగలండు. అని,కన్యలుచె
ప్పిరి. అని,తాత్పర్యము.

తాసాం త ద్వచనం శ్రుత్వా వాయుః పరమ కోపనః
ప్రవిశ్య సర్వగాత్రాణి బభంజ భగవాన్ ప్రభుః. ౨౩

టీక॥ తాసాం=ఆకన్యలయొక్క;తత్=ఆ;వచనం=మాటను;శ్రు

త్వా=విని; పరమశోపనః = అ	శించి; బభంజ=విటిచేను.
ధికమయిన కోపముగల వాడును;	ఆకస్యలుచెప్పినయామాటనువి
భగవాన్ = మాహాత్మ్యముగల	ని, పరమశోపియైనభగవంతుండగు
వాడును; ప్రభుః = సమర్థుఁడు	వాయుదేవుండు, వారిసమస్తావయ
నగు; వాయుః = వాయుదేవుఁ	వంబులునుబ్రవేశించివిటిచేను.
డు; సర్వగాత్రాణి = సమస్తా	అని, తాత్పర్యము.
వయవములను; ప్రవిశ్య = ప్రవే	

తాః కన్యా వాయునా భగ్నా వివిశు నృపతే గృహమ్
ప్రాపతన్ భువి సంభ్రాంతా స్సలజ్జా స్సాస్రీలోచనాః. ౨౪

టీక॥ తాః=ఆ; కన్యాః=పడు	చనాః, సాస్రీ=కన్నీటితోఁగూడిన;
చులు; వాయునా=వాయుదేవునిచే	లోచనాః=కండ్లుగలవారలై; భు
తః; భగ్నాః=విఠులంబడినవారలై;	వి=ధూమియందు; ప్రాపతన్=ప
నృపతేః=రాజైనకుశనాథునియొ	డిరి.
క్క; గృహం=ఇంటిని; వివిశుః =	ఆకస్యలు, వాయువుచేత విఠు
ప్రవేశించిరి. తాః (అధ్యాత్మాత	వలెబడి, యంతఁ గుశనాథునిగృహం
ము) = అపడుచులు; సంభ్రాంత	బులోనికింజని, సంభ్రమంబునుసిగ్గు
తాః=తొట్టుపాటుగలవారలై; స	నుంజెంది, కండ్లనీరుకాఱఁగా, నే
లజ్జాః=సిగ్గుగలవారలై; సాస్రీలో	లంబడిరి. అని, తాత్పర్యము.

సచ తా దయితా దీనాః కన్యాః పరమశోభనాః

దృష్ట్వా భగ్నాస్తదా రాజా సంభ్రాంత ఇవ మబ్రవీత్. ౨౫

టీక॥ తదా = అప్పుడు; రా	దును; దయితాః=తనకుఁబ్రీతిగల్గిం
జా=రాజైన; సచ=ఆకుశనాథుఁ	చువారును; పరమశోభనాః = మి

౫౪౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౨

క్రి-లియుఁబ్రకాశించువారును; భ	బ్రహ్మ = చెప్పెను.
గ్నాః = విలువఁబడినవారును; దీ	అప్పుడు, ఆకుశనాభమహారా
నాః = దైన్యముగల వారునగు;	జు, పరమశోభనలగు తనప్రియపు
తాః = ఆ; కన్యాః = కొమార్తెలను;	త్రీకలు, భగ్నులై దైన్యమునొంది
దృష్ట్వా = చూచి; సంభ్రాంతః = కల	యుండుటంజూచి, కలతనొంది, యి
తనొందినవాఁడై; ఇవం = దీనిని; అ	ట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

కి మిదం కథ్యతాం పుత్ర్యః కో భర్త మవమన్యతే
కుఞ్జాః కేన కృతా స్సర్వా వేద్యంత్యో నాభిభాషథ, ౫౪౦

టీక॥ పుత్ర్యః = కొమార్తెల	యాయం (అధ్యాత్మశము) = మీ
లారా! ఇవం = ఇది; కి = ఏమి? కథ్య	తలు; వేద్యంశ్యః = చట్టుకొనినవార
తాం = చెప్పఁబడుఁగాక. కో = ఎ	లై; నాభిభాషథ = బదులుపలు
వఁడు; భర్త = భర్తమును; అవ	కరు.
మన్యతే = (ధూతార్థమందులట్)	కొమార్తెలారా! ఇదేమి?
అవమానించి నాఁడు. యాయం =	చెప్పఁడు; ఎవఁడుభర్తమునతిక్ర
(అధ్యాత్మశము) మీరలు; స	మించిరాఁడు? ఎవ్వఁడు మిమ్ముల
ర్వాః = అందఱును; కేన = ఎవ్వఁడే	నిట్లుకట్టుబడుగాఁజేసెను? ఎందుకు
త; కుఞ్జాః = పంకరశరముగలవా	బదులుచెప్పరు? అని, కుశనాభుఁ
రలుగా; కృతాః = చేయఁబడిరి.	దుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం రాజా వినిశ్చయ్య సమాధిం సంవధే తతః

టీక॥ రాజా = రాజైనకుశనా	ధిం = సమాధానమును; సంవధే =
భుఁడు; ఏవం = ఇట్లు; వినిశ్చయ్య =	ధరించెను.
దుఃఖించి; తతః = అంతట; సమా	కుశనాభమహారాజిట్లుదుఃఖించి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౫౪౦

స ౩౩

యంతమనస్సమాధానము నొందెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, ద్వాత్రింశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ ద్వాత్రింశస్సర్గటిక,
ముగిసినది.

(ఇది)

త్రయస్త్రింశస్సర్గప్రారంభః.

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా కుశనాభస్య ధీమతః
నిరౌఢి శ్చరణౌస్సుప్తౌ కన్యాశత మభాషత. ౧

టీక॥ ధీమతః=బుద్ధికారియగు;	త=పలికెను.
తస్య=ఆ; కుశనాభస్య=కుశనాభు	ధీమంతుండగు నాకుశనాభుఁ
నియొక్క; తత్=ఆ; వచనం=మా	డుచెప్పినయామాటలనువిని, యా
టను; శ్రుత్వా=విని; కన్యాశతం=	కన్యలనూర్వురును, తమతల లతని
కొమారెలయొక్కనూలును; ని	యమగుటసోకునట్లు ప్రహమిల్లి,
రౌఢిః=తలలచేత; చరణౌ= అడు	యిట్లని, చెప్పిరి.
గులను; సుప్తౌ=తాఁకి; అభాష	అని, తాత్పర్యము.

వాయు స్సర్వాత్మకో రాజ్ఞః ప్రధర్షయితు మిచ్ఛతి
అశుభం మార్గ మాస్థాయ స ధర్మం ప్రత్యవేక్షతే. ౨

<p>టీక॥ రాజ్ = రాజైనకుశనా ఘండా! సర్వాత్మకః, సర్వ = అన్ని టియందును, అత్మకః = స్వయాపము గల; వాయుః = వాయుదేవుడు; పృథ్వీయతుం = తిరస్కరించుకు; ఇ చ్ఛతి = (ఘాతార్థమందులట్) కో రెను. అశుభం = అమంగళకరమైన; మార్గం = వారిని; ఆస్త్రాయ = పొం ది; ధమం = ధమమును; నప్రత్య</p>	<p>వేమలే = (ఘాతార్థమందులట్) చూడలేదు. కశనాఘండా! అన్నిటందిరుగు లాడెడువాయుదేవుండు, మమ్ముధ న్నింపంగోరెను; అమంగళకరంబనిత లంపక, మమ్ము బలాత్కరించుట కుంబూని, ధమంబు నెంతమాత్ర మునుబూడదయ్యె. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

పితృమత్య స్త్వ భద్రం తే న్వచ్చంజేన వయం స్థితాః
 పితరం నో వృణోష్వ త్వం యది నో దాన్యతే తిష. ౩

<p>టీక॥ వయం = మేము; పితృమ త్యః = తండ్రిగలవారము; త్వ = అగు చున్నాము. న్వచ్చంజే = స్వాతంత్ర్య శ్రీమంతు; నస్థితాః = దిండినదార ముకాము; నః = మాయొక్క; పిత రం = తండ్రిని; త్వం = నీవు; వృణో ష్వ = కోరుము. నః = మమ్మలను; తవ = నీకు; యది దాన్యతే = ఇచ్చున ట్టును; (“తవ = నీకు; భార్యాః = భార్యలుగా; భవిష్యామః = కాంగ ము అని, అధ్యాహృతముచున్న ది” “భార్యామభవిష్యథ” అని వాయువుచేనడుగంబడినందుకు త</p>	<p>రము; “భార్యలమయ్యెద” మనిచె వుట యందు; సాధారణముగా స్త్రీలకుంగల్గినట్లును సూచించుట కై, చెప్పబడినదయ్యె.) తే = నీకు; భద్రం = మంగళము; ఆస్తు (అధ్యా హృతము) = అగ్రంకాక. మారుచుండెడియున్నాడు కా చన, స్వాతంత్ర్యములేదు; నీవు మాతండ్రియగుము; అతండు, మ మ్మనీకిచ్చినట్టును, మేము నీకుభా ర్యలమయ్యెదము; అని, మేమతని కింజెప్పెతిమి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

తేన పాపానుబంధేన వచనం న ప్రతిచ్ఛతా

ఏవం బ్రువంత్య స్వర్వాస్త్య వాయునా నిహతా భృశమ్.౪

టీక ఏవం = ఈప్రకారము; తఃభృశం=మిక్కిలి విఘాతాః=కొ	
బ్రువంత్యః = చెప్పుచున్నట్టి; పట్టబడినవారము; స్వ=అగుచున్నా	
యం(అధ్యాహృతము)=మేము; సము.	
ర్వాః=అందఱమును; పాపానుబం	ఈప్రకారము చెప్పుచున్న మ
ధేన, పాప=పాపముయొక్క, అ	త్తుందఱనా వాయువు, పాపంబను
నుబంధేన = అనుసరించుటగల;	సరించువాడై, మామాటనంగీక
(కనుకనే) వచనం=మాటను; న	రింపక, యిట్లుకొడ్చెను. అని, కన్య
ప్రతిచ్ఛతా= అంగీకరింపనట్టి; లే	లు కుశనాభునితోఁజెప్పిరి.
న=ఆ; వాయునా= వాయువుచే	అని, తాత్పర్యము.

తాసాం త ద్వచనం శ్రుత్వా రాజా పరమధార్మికః

ప్రత్యువాచ మహాతేజాః కన్యాశత మనుత్తమమ్. ౫

టీక తాసాం=ఆకన్యలయొక్క; తత్=ఆ; వచనం=మాటను;	త్యువాచ=బదులుచెప్పెను.
శ్రుత్వా=విని; పరమధార్మికః=	ఆకన్యలుచెప్పినయామాటవిని,
మిక్కిలిభక్తియుక్తుఁడును; మహాతే	మహాపరాక్రమశాలియగు నాకుశ
జాః=అధికమైన పరాక్రమముగల	నాభుండు, పరమధార్మికుండగు
వాఁడునగు; రాజా=రాజైన కుశ	టంజేసి, వాయువుపైఁగోపంబు వ
నాభుండు; అనుత్తమం=తమకన్న	హింపక, తమయేముఖ్యుంబని త
శ్రేష్ఠములేని; కన్యాశతం=కొమా	లంచి, ఉత్తమలైననూర్వరి కన్యల
తెలయొక్కనూటినింగూచి; ప్ర	కునిట్లని, బదులుచెప్పెను
	అని, తాత్పర్యము.

తొంతం తుమావతాం పుత్ర్యః కర్తవ్యం సుమహా త్కృతమ్
 ఐకమత్య ముపాగమ్య కులంచా స్వేక్షితం మమ. ౬

టీక॥ పుత్ర్యః = కూతురులారా! అస్వేక్షితం = చూడబడినది.
 తుమావతాం = ఓర్పుగలవారలకు; కూతురులారా! ఓర్పుగలవార
 కర్తవ్యం = చేయించగినది; తొం లు, తమకెవ్వరైననపరాధము చే
 తం = ఓడుట. కృతం = చేయబ సినపుడు, చేయవలసిన కార్యమం
 డినకార్యము; సుమహత్ = చాల తయు, తమించుటయే; ఇప్పుడు,
 గొప్పది. యష్టాభిః (అధ్యాప్య మీరలుచేసినకార్యము, చాలగొప్ప
 తము) = మీచేత; ఐకమత్యం = ఒద్ది ది; మీరలొకరితోనొకరు కలసికొ
 కను; ఉపాగమ్య = పొంది; మమ = ని, యొద్దికనొంది, నాకులంబునుం
 నాయొక్క; కులంచ = వంశమును; గూడరక్షించితిరి. అనితాత్పర్యము.

అలంకారో హి నారీణాం తుమా తు పురుషస్య వా

టీక॥ తుమాతు = ఓర్పుమాత్ర హాషణముగదా!
 ము; నారీణాం = (స్త్రీ)లకుఁగాని; పు “ఓర్పు,” అనునది, (స్త్రీ)లకుఁగా
 రుషస్యవా = (పాత్యైకవచనము) పు ని, బురుషులకుఁగాని, హాషణము.
 రుషులకుఁగాని; అలంకారోహి = అని, తాత్పర్యము.

దుష్కరం తచ్చ యత్ తొంతం త్రిదశేష విశేషతః. ౭

యాద్యశీ వః తుమా పుత్ర్య స్సర్వాసా మవిశేషతః

టీక॥ తొంతం = తమయనున మయినది. తత్ (అధ్యాప్యత
 ది; యత్ (అస్తి) = ఎదికలదో; త ము) = అయొర్పు; త్రిదశేష = దేశత
 త్ = అది; దుష్కరం = చేయనశక్య లయందు; విశేషతః = అధికముగా;

దుష్కరం (అధ్యాహృతము) = సాధా రణముగా తమించుట
చేయనశక్యమైనది. పుత్ర్యః = కొ
మారైలారా! పః=మీకు; సర్వా
సాం=అందఱకును; అవిశేషతః=భే
దములేక; యాద్యశీ=ఎట్టిది; అనీత్
(అధ్యాహృతము) = కలెనో; తా
ద్యశీ (అధ్యాహృతము) = అట్టి
తమ ; దుష్కరా (అధ్యాహృత
ము) = చేయనశక్యమైనది.

సాధా రణముగా తమించుట
యనునదియే కష్టసాధ్యము; అందు
రూపైశ్వర్యాదులు గలదేవత లవ
రాధము సేసినపుడు, వారినితమిం
చుటచాలగష్టము; అందును, మీసూ
ర్యురికిని ఏకరీతిగా నోర్చుగలుగుట,
మరియుదుర్లభము. అట్టిక్షమమీకుఁ
గల్గినది. అని, తాత్పర్యము.

తమ దానం తమ యజ్ఞః తమ సత్యంహి పుత్రికాః. ౮
తమ యశః తమ ధర్మః తమయా విష్టితం జగత్

టీక|| పుత్రికాః=కూతురుల! ఫలముతమవలనంగల్గును; యాగం
తమ=ఓర్పు; దానం= ఈవి. తమ బులంగల్గునదితమవలనంగల్గును; స
మా=ఓర్పు; యజ్ఞః=యాగము. తమ త్యంబునం గల్గునదితమవలనంగల్గు
మా=ఓర్పు; సత్యంహి=సత్యముగ ను; కీ ర్తివలనంగల్గునదితమవలనంగ
దా! తమ=ఓర్పు; యశః=కీ ర్తి. తమ లుగును; ధర్మంబునంగల్గునదితమ
మా=ఓర్పు; ధర్మః=లోకముకా వలనంగల్గును; జగత్తంతయుతమ
నిశ్చేయస్సాధనము. తమయా=ఓ చేతనేయున్నది. అని, కుశనాథుఁ
ర్పుచేత; జగత్=ప్రపంచము; విష్టి తమకొమా రైలకుఁజెప్పెను.
తం=ఉన్నది. అని, తాత్పర్యము.

కూతురుల! దానంబునంగల్గు

విస్ఫుజ్య కన్యాః కాకుత్స్థ స రాజా త్రిదశవిక్రమః. ౯
మంత్రజ్ఞో మంత్రయామాస ప్రదానం సహమంత్రిభిః

౪౪౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము:

౩౩౩

దేశకాలౌ ప్రదానస్య సదృశే ప్రతిపాదనమ్. ౧౦

<p>టీక॥ కాకుత్స్థ = రాముఁడా! కన్యా = కొమార్తెలను; విస్మయ = విడిచిపెట్టి; తిదశవిక్రమః = దేవతల వంటి పరాక్రమముగలవాఁడును; మంత్రజ్ఞః = ఆలోచననెఱింగిన వాఁడునగు; రాజా = రాజైనకుశ నాథుఁడు; ప్రదానం = కన్యాదాన ముగూర్చి; ప్రదానస్య = కన్యాదాన ముయొక్క; దేశకాలౌ = దేశమును గాలమునుంగూర్చి; సదృశే = తనకు సరియైనపాత్రమునందు; ప్రతిపాద</p>	<p>నం = చేయుటనుంగూర్చి; మంత్రభి స్సహ = మంత్రులతోఁగూడ; మంత్రయామాస = ఆలోచించెను. రాముఁడా! కొమార్తెలనుబం పి, దేవతాసమానంబగు పరాక్ర మంబుగలవాఁడును మంత్రజ్ఞుఁడున గునాకుశనాథుఁడు, కన్యాప్రదాన మునుగూర్చి; “ఈకన్యలనెచ్చటనె ప్పడెవ్వనికిచ్చనది;” అని, మంత్రు లతోనాలోచించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ఏతస్మిన్నేవ కాలేతు చూళీనామ మహాతపాః

ఉర్ధ్వరేతా శ్శుభాచారౌ బ్రాహ్మం తప ఉపాగమత్. ౧౧

<p>టీక॥ ఏతస్మిన్ = ఈ; కాలేత్వే వ = కాలమండే; మహాతపాః = అధికమైనతపస్సుగలవాఁడును; ఉర్ధ్వరేతాః = ఎగువమొగమైనవీర్యముగలవాఁడును, అష్టలితవీర్యుఁడనుట; శుభాచారః = మంగళకరమైనయాచారముగలవాఁడునగు; చూళీనామ = చూళియనువాఁడు; బ్రా</p>	<p>హ్మం = వైదికమైన; తపః = తపస్సును; ఉపాగమత్ = పొందెను, చేసె ననుట. ఈకాలమండే, మహాతవుండై అష్టలితవీర్యుండై మంచియాచార ముగల్గియుండుచూళియను నొకమ హాముని వేదబోధితంబగు తపము సేయుదుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౫౪

స ౩౩

తప్యంతం త మృషిం తత్ర గంధర్వీ పర్యుపాసతే
సోమదానామ భద్రంతే ఊర్విశాతనయా తదా. ౧౨

టీక॥ తత్ర=అచ్చట; తదా=	తే=నీకు; భద్రం=మంగళము; అస్తు
అప్పుడు; తప్యంతం= తపస్సుసే	(అధ్యాపృతము)=అగుగాక.
యుచున్న; తం=ఆ; ఋషిం=ఋ	అప్పుడాచూళి తపము సేయు
షిని; ఊర్విశాతనయా=ఊర్విశ	చుండగా, ఊర్విశ కూతురైన
కూతురైన; సోమదానామ=సో	సోమదయునుగంధర్వశ్రీ, యతని
మదయనెడు; గంధర్వీ=గంధర్వ	యొద్దకుఁబోయి, యతని సేవింపు
శ్రీ; పర్యుపాసతే=(పూతాఢ-	చుండెను. రాముడా ! నీకుమంగ
మందులట్) సేవించెను. రామ=	ళమగుగాక.
(అధ్యాపృతము) రాముడా !	అని, తాత్పర్యము.

సాచ తం ప్రణతా భూత్వా శుశ్రూషణపరాయణౌ
ఉవాస కాలే ధర్మిస్తా తస్యా స్తుప్తోఽభవ ద్ధరుః. ౧౩

టీక॥ ధర్మిస్తా=మిక్కిలిధా	మదకు ; గురుః=ఆచార్యుడైన
ర్మికురాలగు; సాచ=ఆసోమద	చూళి; తుష్టిః=సంతసించినవాడు;
యును; తం=ఆచూళిని; ప్రణతా=	అభవత్=ఆయెను.
నమస్కరించినదియును; శుశ్రూష	మిక్కిలి ధార్మికురాలగునా
ణపరాయణౌ, శుశ్రూషణ=సేవ	సోమదయును, ఆచూళిని నమస్క-
యే, పర=ముఖ్యమైన; అయనా=	రించియతని కెల్లప్పుడును శుశ్రూష
గతిగాఁగలదియును; భూత్వా=అ	సేయుచుండెను; అంతఁగొంతకాల
యి; ఉవాస=ఉండెను. కాలే=	మునకు, చూళి, సంతోషంబునొందె
కొంతకాలమందు; తస్యాః=ఆసో	ను. అని, తాత్పర్యము.

౫౪౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౩

సచ తాం కాలయోగేన ప్రోవాచ రఘునందన
పరితుష్టో స్తి భద్రంతే కిం కరోమి తవ ప్రియమ్. ౧౪

<p>టీక॥ రఘునందన = రాముఁ డా! సచ = ఆచూఱియును; కాలయో గేన = కాలముయొక్క-సంబంధము చేత; తాం = ఆ సోమదనుగూర్చి “అ హం (అధ్యాహృతము) = నేను; పరి తుష్టః = సంతసించినవాఁడను; అ స్తి = అగుచున్నాను. తే = నీకు; భ ద్రం = మంగళము; అస్తు = (అధ్యా హృతము) = అగుఁగాక. తవ = నీ కు; కిం = ఏ; ప్రియం = ఇష్టమును; క</p>	<p>రోమి = చేయుదును. ఇతి (అధ్యా హృతము) = అని; ప్రోవాచ = చె ప్పెను. రాముఁడా! ఆచూఱియును, గా లయోగంబున, “నేనుసంతుష్టుఁడ నైతిని, నీకుమంగళమగుఁగాక, నీకు నేనేమిప్రియమునేయవలయును?” అని, యాసోమదతోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

పరితుష్టం మునిం జ్ఞాత్వా గంధర్వ మధురస్వరా
ఉవాచ పరమప్రీతా వాక్యజ్ఞా వాక్యకోవిదమ్. ౧౫

<p>టీక॥ మునిం = చూళిమహాముని ని; పరితుష్టం = సంతసించినవానిఁ గా; జ్ఞాత్వా = ఎఱింగి; వాక్యజ్ఞా = మాటల నెఱింగినదియు; మధురస్వ రా = మనోహర మైనకంఠస్వనిగలది యునగు; గంధర్వః = గంధర్వ(శ్రీ) యైన, సోమద; పరమప్రీతా = మి క్కిలియు సంతసించినదై; వాక్య కోవిదం = మాటలయందు సమర్థుఁ</p>	<p>డైనచూళినింగూచి; ఉవాచ = చె ప్పెను. చూళినిసంతసించినవానిఁగానె ఱింగి, మనోహరంబైనకంఠస్వరము గల్గిచక్క-గామాటలాడుటకుఁ జా లినయాసోమద, మిక్కిలియు సంత సించి, మాటలాడుటయందు సమ ర్థుఁడైనచూళితో నిట్లుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

లక్ష్మ్య సముదితో బ్రాహ్మ్య బ్రహ్మభూతో మహాతపాః

(“దీప్యతేపరయాలక్ష్మ్య” అనిపాతాంతరము.)

బ్రాహ్మణ తపసా యుక్తం పుత్ర మిచ్ఛామి ధామిక.౧౬

టీక॥ ధామిక = ధర్మమున బంధియగు; తపసా = తపస్సుతో; యునట్టిచూలిమహాముని! త్వం (అ యుక్తం = కూడిన; పుత్రం = కొడు ధ్యాహృతము) = సీవు ; బ్రా కను; ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను. హ్మ్య = బ్రాహ్మణసంబంధియగు; ధామిక = ఉడవైనచూలి మహా లక్ష్మ్య = కాంతిచేత, బ్రహ్మవర్చ ముని! సీవు బ్రహ్మవర్చసముచేతనంద సముచేతనమున సముదితః = శ్రేష్ఠఁ అనుమించినవాడవు ; (సీవు, ఉ డైనవాడవు. (“పరయ = ఉత్కృష్ట తక్కువైనచూలి బ్రహ్మవర్చసముచే ప్తమైన; లక్ష్మ్య = కాంతిచేత; దీప్య బ్రకాశించు చున్నావు.) బ్రహ్మ సే = ప్రకాశించుచున్నావు” అని, దేవునకు సరివచ్చువాడవు; మిక్కిలి పాతాంతరము). బ్రహ్మభూతః = యుం దపస్సు గలవాడవు; నాకు బ్రహ్మదేవుడైనవాడవు, బ్రహ్మ బ్రాహ్మణశక్తితోఁ గూడినకొడుకు దేవునితో సమానుడవనుట. మహా కావలయును. తపాః = అధికమైనతపస్సుగలవా డవు. బ్రాహ్మణ = బ్రాహ్మణసం అని, తాత్పర్యము.

అపతి శ్చస్త్రీ భద్రంతే భార్యా చాస్త్రీ నకస్య చిత్

బ్రాహ్మణోపగతాయా శ్చ దాతు మర్హసి మే సుతమ్.౧౭

టీక॥ అహం (అధ్యాహృత తే = నీకు; భద్రం = మంగళము; అస్తు ము) = నీను; అపతిశ్చ = పెనిమిటిలే (అధ్యాహృతము) = అగుం గాక. క నిదానను; అస్త్రీ = అగుచున్నాను. స్యచిత్ = ఒకానొకనికిని; భార్య

చ=పెండ్లామును; నాస్తి=కాను.
ఉపగతాయాః= శరణుచొచ్చిన;
మేచ=నాకును; బ్రాహ్మణ=బ్రా
హ్మణసంబంధియగు తపోమహిమ
చేత; సుతం=కొడుకును; చాతుం=
ఇచ్చుటకు; అహాసీ=తగుదువు.

నేను బెనిమిటిలేనిదానను; నీకు
మంగళమగుఁగాక; నేనేవ్వనినింబె
ండ్లాడినదాననుగాను; నిన్ను శరణు
చొచ్చితిని; నాకు, దపోమహిమచే
గొడుకునివ్వఫలయును. అని, సో
మదబెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — ఇచ్చుట,
“నేను బెనిమిటిలేనిదానను” అను
మాటను వినినంతనే “నేనేవ్వనినిం
బెండ్లాడలేదు” అనుమాటను విను
టకుమునుపు, చూచి, సోమదను విధ
వఁగానెంచి, “ఈవిధవ మనకింత
కాలము శుశ్రూష సేయుచుండెను
గదా!” అని, జుగుప్సనొందకుండు
టకై, మొదలిమాటను బెప్పినంతనే
“నీకుమంగళమగుఁగాక” యని, బె
ప్పబడినది.

తస్యాః ప్రసన్నో బ్రహ్మర్షి దాదౌ పుత్ర మనుత్తమమ్
బ్రహ్మదత్త ఇతి ఖ్యాతం మానసం చూళిన స్ఫుతమ్. ౧౮

టీక || బ్రహ్మర్షిః=బ్రాహ్మ
ణుడును ఋషియునైన చూళి; త
స్యాః=అసోమదకు; ప్రసన్నః=
సంతసించినవాడై; చూళినః=
చూళియను పేరుగల; స్వస్య=
(అధ్యాత్మతము) తనయొక్క; ;
మానసం=మనస్సునంబుట్టిన; సు
తం=కొడుకైనవాఁడును; బ్రహ్మద
త్తఇతి=బ్రహ్మదత్తుడని (బ్రాహ్మ
ణునిచేసివ్వబడుటంబట్టి, బ్రహ్మ

దత్తుడనుపేరుగల్గినది); ఖ్యాతం=
ప్రసిద్ధుడైన వాఁడును; అనుత్త
మం=తనకన్న శ్రేష్ఠుఁడులేనివాఁ
డునగు; పుత్రం=కొడుకును; ద
దౌ=ఇచ్చెను.

బ్రహ్మర్షియగుచూళి, ప్రస
న్నుడై, తనమానసంబునఁబుట్టిన,
బ్రహ్మదత్తుడను సుత్తమపుత్రుని,
అసోమదకిచ్చెను.

అని, తాత్పర్యము.

స రాజా సౌమదేయస్తు వురీ మధ్యవస త్తదా
కాంపిల్యం పరయా లత్కై దేవరాజో యథా దివమ్. ౧౯

టీక॥ తదా=అప్పుడు; సౌమదే=సతే=అధిష్ఠించియుండెను.
యః=సౌమదకొడుకైన; సః=ఆ; ఆకుశనాఘండుకన్యాదానమును
రాజాతు=బ్రహ్మదత్తమహారాజు గుటించియాలోచించునపుడు, సౌ
ను; పరయా = ఉత్కృష్టమైన; ల మదకొడుకైన, యాబ్రహ్మదత్తుం
త్కై=సంపదతో; కాంపిల్యం= దు; సమస్తసంపదలంగూడి, కాంపి
కాంపిల్యయనెడు; వురీం=పట్టణము ల్యానగరమునందు, స్వర్గమునందు
ను; దివం=స్వర్గమును; దేవరాజో దేవేంద్రుండుంబోలె, వాసముసే
యథా=దేవేంద్రుండువలె; అధ్యవ యుచుండెను. అని, తాత్పర్యము.

స బుద్ధిం కృతవాక్ రాజా కుశనాభ స్సుధామికః
బ్రహ్మదత్తాయ కాకుత్స్థ చాతుం కన్యాశతం తదా. ౨౦

టీక॥ కాకుత్స్థ=రాముండా! ఇచ్చుటకు; బుద్ధిం=నిశ్చయమును;
తదా=అప్పుడు; సుధామికః=మి కృతవాక్=చేసెను.
క్కిలియుధామికకుండైన; రాజా= రాముండా! అప్పుడు, మిక్కిలి
రాజైన; సః=ఆ; కుశనాభః=కుశ యుధామికకుండగు నాకుశనాభ
నాఘండు; బ్రహ్మదత్తాయ=బ్ర మహారాజు, కొమార్తెలనూర్వురిని
హ్మదత్తునికొఱకు; కన్యాశతం=కొ బ్రహ్మదత్తుని కిచ్చునట్లునిశ్చయము
మార్తెలయొక్కనూటిని; చాతుం= చేసెను. అని, తాత్పర్యము.

త మాహూయ మహాలేజా బ్రహ్మదత్తం మహీపతిః
ధౌ కన్యాశతం రాజా సుప్రీతే నాంతరాత్మనా. ౨౧

టీక॥ మహాలేజాః=అధికమైనప్రభావముగలిగిన; మహీ పః=భూమి

కింబ్రీఘవైన; రాజా=కుశనాభము	క్కనూటిని; దదా=ఇచ్చెను.
హారాజు; తం=ఆ; బ్రహ్మదత్తం=	మహా తేజుండగుకుశనాభముహా
బ్రహ్మదత్తుని; ఆహూయ=పిలిచి;	రాజు, ఆబ్రహ్మదత్తునింబిలిచి, పర
సుప్రీతేన = మిక్కిలిసంతసించిన;	సుప్రీతంబగునంతఃకరణంబున, నత
అంతరాత్మనా = అంతఃకరణము	నికీ, గొమార్తలనూర్వుర, నిచ్చెను.
తో; కన్యాశతం=కొమార్తలయొ	అని, తాత్పర్యము.

యథాక్రమం తతః పాణీ జగ్రాహ రఘునందన
బ్రహ్మదత్తో మహీపాలస్తాసాం దేవపతి ర్యథా. ౨౨

టీక॥ రఘునందన=రాముడా!	హస్తములను; జగ్రాహ=గ్రహించెను.
తతః=అటుపిమ్మట; దేవపతిర్యథా	
(స్థితః) = దేవేంద్రుడువలెనున్న	రాముడా! అంత, నైశ్వర్యంబు
వాడును; మహీపాలః=ఘామి	న దేవేంద్రునింబోలిన బ్రహ్మదత్త
బాలించు వాడునగు; బ్రహ్మద	మహారాజు, వరుసగా, నాకన్యలనం
త్తః=బ్రహ్మదత్తుండు; యథాక్ర	దఱ, చాణిగ్రహణముచేసి, పెం
మం = వరుసనతిక్రమింపక; తా	డ్లాడెను. అని, తాత్పర్యము.
సాం=ఆకన్యలయొక్క; పాణీ=	

స్పృష్టమాత్రే తతః పాణౌ విక్షణ్ణా విగత జ్వరాః
యుక్తాః పరమయా లక్ష్మ్యే బధుః కన్యా శతం తదా. ౨౩

టీక॥ తతః=అంతట; పాణౌ=(జా	మగుడుండఁగానే; తదా=అప్పుడు
త్యేకవచనము) హస్తములు; స్పృ	కన్యాః=(విసర్గలోపమగ్నము)
ష్టమాత్రే= తాఁకఁబడినవిమాత్రే	పడుచులు; శతం = నూర్వురును;

వికుబ్ధాః - వంకరశరీరములేనివారలై; విగతజ్వరాః - పోయినబాధగలవారలై; పరమయా = మిక్కిలియధికమైన; లక్ష్మ్యా = కాంతితో; యుక్తాః = కూడినవారలై; బభుః = ప్రకాశించిరి.

అంత, నాబ్రహ్మదత్తుఁడు, హస్తముల నంటినమాత్రమున నె, యాపడుచులు నూర్చురును, కుబ్జత్వము విడిచి, యెంతమాత్రమును బాధలేనివారలై, పరమకాంతిగల్గి ప్రకాశించిరి. అని, తాత్పర్యము.

స దృష్ట్వా వాయునా ముక్తాః కుశనాథో మహీపతిః
బభూవ పరమప్రీతో హషణం లేభే పునఃపునః. ౨౪

టీక॥ వాయునా = వాయువుచే త; ముక్తాః = విడువఁబడిన; కన్యాః (అధ్యాపృతము) = కొమార్తెలను; దృష్ట్వా = చూచి; మహీపతిః = భూమికిఁబ్రభువైన; సః = ఆ; కుశనాథః = కుశనాథుఁడు; పరమప్రీతిః = మిక్కిలియు నధికముగా సంతసించినవాఁడు; బభూవ = ఆయెను. పునఃపునః = మాటిమాటికిని; హ

షణం = సంతోషమును; లేభే = పొందెను.

వాయుబాధచే విడువఁబడినతనకొమార్తెలంజూచి, యాకుశనాథమహారాజు, మిక్కిలిసంతసించెను; మఱియు, మాటిమాటికిని, సంతోషమునొందుచుండెను.

అని, తాత్పర్యము.

కృతోద్వాహంతు రాజానం బ్రహ్మదత్తం మహీపతిః
సచారం ప్రేషయామాస సోపాధ్యాయ గణంతవా. ౨౫

టీక॥ తవా = అప్పుడు; మహీపతిః = భూమికిఁబ్రభువైన కుశనాథుఁడు; కృతోద్వాహం = చేయఁబడిన వివాహము గలవాఁడును; సచారం = భార్యలతోఁగూడినవాఁడును;

సోపాధ్యాయగణం = ఋషిజలయొక్క సమూహముతోఁ గూడిన వాఁడునగు; రాజానం = రాజైన; బ్రహ్మదత్తంతు = బ్రహ్మదత్తుని; ప్రేషయామాస = పంపెను.

అప్పుడు, కుశనాథమహారాజు, తిప్పిజాలనుంగూడఁ, గాంపిల్య నగర వివాహముకాఁగానే, బ్రహ్మదత్త భావకంపెను. అని, తాత్పర్యము. మహారాజును, అతనిభార్యలనుఱు

సోమదాపి సుసంహృష్టా పుత్రస్య నద్యశీం క్రియామ్
యథాన్యాయంచ గంధర్వీ స్నుషాః ప్రాః ప్రత్యనందత. ౨౬
స్పృష్టాః స్పృష్టాః చ తాః కన్యాః కుశనాథం ప్రత్యనందత.

టీ॥ గంధర్వీ=గంధర్వస్త్రీయై కోడండను; యథాన్యాయం=న్యాయము నతిక్రమింపక; ప్రత్యనందత=కొనియాడెను.
న; సోమదాపి=సోమదయును; సు సంతోషంబున, నాపడుదులను
సంహృష్టా=మిక్కిలియు సంతసిం చినదై; తాః=ఆ; కన్యాః=పడుచులను; స్పృష్టాః స్పృష్టాః=దాడిదాడికుశనాథునిబలశంసెంపు
తాడి తాడియు; కుశనాథం=కు, న-కొడుకున కన్యాపక్షనవి
కుశనాథుని; ప్రత్యనందత=కొనియా చు, న-కొడుకున కన్యాపక్షనవి
డియు; పుత్రస్య=కొడుకుయొక్క; వాహమును దనకోడండ్రుంజాల
నద్యశీం=తగిన; క్రియాం=వివాహ నభినందించెను. అని, తాత్పర్యము.
కార్యమును; తాః=ఆ; స్నుషాః=

ఇత్యాజ్ఞే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
చాలకాండే, త్రయస్త్రీంశస్సగణః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమాధిక చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, చాలకాండత్రయ స్త్రీంశస్సగణిక,
ముగిసినది.

